

EMİRDAĞ ARAŞTIRMALARI

Tarih - Kültür - Ekonomi

Editörler

Dr.  nal ŞENEL

Dr. Mustafa TEMİZSU

Dr. Besime YÜCEL

Paradigma Akademi

EMİRDAĞ ARAŞTIRMALARI

Tarih - Kültür - Ekonomi

Editörler

Dr.  nal ŞENEL - Dr. Mustafa TEMİZSU

Dr. Besime YÜCEL

ISBN: 978-605-72829-5-8

Paradigma Akademi Yayınları

Sertifika No: 69606

Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım

Fetvane Sokak No: 29/A

ÇANAKKALE

e-mail: fahrigoker@gmail.com

Yayın Sorumlusu

Nevin SUR

Kapak

Himmet AKSOY

Matbaa

Bulut Dijital Matbaa LTD. ŐTİ.

Sertifika No: 48120

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve
ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Kasım 2022

Paradigma Akademi

ÖNSÖZ

Türk kültür tarihinin kapsamlı bir biçimde yazılabilmesi için kaynakların ulaşabildiği en eski dönemlerden itibaren Türklerin yayıldığı geniş coğrafyadaki her türlü birikiminin ortaya çıkarılması ve objektif ölçülerle değerlendirilmesi gerekir. Bu kapsamda, kurulan şehir ve diğer yerleşim birimlerine ait her türlü bilginin tespit edilmesi de büyük önem taşımaktadır. Yakın dönemlere kadar şehirler hakkında kapsamlı bilgilere ulaşılması bugüne göre oldukça sınırlıydı. Günümüzde ise arkeoloji, tarih, sanat tarihi, sosyoloji, iktisat tarihi, dil, edebiyat ve düşünce tarihi gibi alanlarda yapılan araştırmalar ve iletişim araçlarının gelişmesiyle bu çalışmalara kolaylıkla ulaşılabilmesi şehirler hakkındaki çalışmaları da kolaylaştırmıştır. Yüz yıl önce büyük şehirler hakkında bile kapsamlı sempozyumlar düzenlenmesi mümkün değilken bugün birçok ilçeyle ilgili tatmin edici bilimsel etkinlikler yapılabilmektedir. Arkeolojik çalışmalar ve arşiv araştırmalarının derinleşmesiyle artık köyler hakkında da bilimsel çalışma ve toplantılar yapılacağı ve eserler yazılacağı anlaşılmaktadır.

Bu kapsamda, Afyon iline bağlı Emirdağ ilçesi hakkında da bir hayli çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Emirdağ'ın her yönüyle ilgili olarak yapılan bu çalışmaların bilim dünyasının hizmetine sunulmasıyla Türk kültür araştırmalarına da önemli katkılar sağlanmış olacaktır. Çünkü Emirdağ hakkında arkeolojiden, tarihe, sanat tarihinden dil ve edebiyata kadar her alanda yapılan çalışmalar, Türk kültür tarihinin de aydınlanmasına ışık tutacak seviyededir.

Emirdağ, antik dönemden günümüze kadar hemen her dönemde önemini korumuş bir yerleşim birimidir. Roma ve Bizans dönemlerinde Anadolu'daki başlıca şehirlerden biridir. Milattan önce Amorium damgalı sikkelerin varlığı bilinmektedir. Buranın İstanbul'dan önce fethedileceğinin müjdelendiği bazı kaynaklarda zikredilmektedir. Selmanı Farisi'nin islâm dinini öğrenmek için buradan yola çıktığı da kaynaklar tarafından aktarılmıştır. İlk defa Hz. Ömer döneminde Amorium'a akınlar düzenlenmiş, Emeviler zamanında ele geçirilmiş fakat Bizanslılarca tekrar geri alınmıştır. Şehre Abbasi halifesi Mutasım tarafından hâkim olunarak zengin kütüphanesinin Bağdat'a taşınmasıyla Batı dünyasındaki bilgi birikiminin

İslâm dünyasına aktarılmasının önü açılmıştır. Malazgirt savaşı öncesinde 1068 yılında Selçuklu dönemi Türkmen beylerinden Emir Afşin tarafında şehre hâkim olunmuş, asıl Türk yerleşmesi 1116 Bolvadin savaşından sonra gerçekleşmiştir. Türkmen beyinin askerlerinin yerleştiği dağ olmasından dolayı buraya Emirdağı denilmiştir. Belde, Osmanlı döneminde Barçınlı kazası olarak adlandırılmış, Sultan Aziz zamanında Aziziye adını almıştır. 1931 tarihinde ise kazanın adı Emirdağ olarak değiştirilmiştir. Emirdağ ve köylerine Türk hâkimiyetinden itibaren çok sayıda Yörük - Türkmen aşiretinin yerleştiği bilinmektedir. Ayrıca Osmanlının son dönemlerinde Kafkaslar ve Balkanlardan da önemli ölçüde muhacir iskânı gerçekleşmiştir. Bütün bu gelişmeler Emirdağ'ı demografik yönden oldukça zenginleştirmiştir. Folklorik ve kültürel zenginliğin arkasında büyük ölçüde bu tarihî birikim yer almaktadır. Emirdağ ilçesi tarihî zenginliğinin yanı sıra sahip olduğu madenler, tarım ve hayvancılık alanındaki kapasitesiyle de dikkati çekmektedir. Ankara-İzmir hızlı tren hattının Emirdağ ve çevresinin ticarî, turistik ve kültürel hareketliliğine önemli katkı sağlayacağı değerlendirilmesi de gelecek vizyonu açısından dikkate değerdir.

Bütün bu birikimin bilimsel yöntemlerle araştırılması tarihî, ekonomik ve kültürel zenginliğimizin ortaya konulması bakımından büyük değer taşımaktadır. Bizler farklı alanlarda uzmanlaşmış akademisyen ve araştırmacıların Emirdağ hakkındaki araştırmalarını bir araya getirerek şehir monografileri alanındaki çalışmalara değerli bir katkı sağladığımızı düşünüyoruz. Ancak, Emirdağ gibi çok katmanlı bir yapının bütün detaylarıyla ortaya konulması için yeni araştırmalara ihtiyaç duyulması kaçınılmazdır.

Emirdağ Araştırmaları Tarih, Kültür, Ekonomi adlı ortak kitap çalışmamıza katkı sağlayan değerli araştırmacılara teşekkür eder, kitabın Emirdağ ile birlikte diğer ilçeler hakkındaki araştırmalara yol açmasını dileriz.

Dr. Ünal ŞENEL

İzmir, 2022

İÇİNDEKİLER

SULTAN II. MAHMUD DÖNEMİ SAYIMLARINA GÖRE BARÇINLI (EMİRDAĞ) CİVARINDA MESKUN AŞİRETLER ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER	1

Osman KÖKSAL - Bahadır ACET

EMİRDAĞ VE HAVALİSİNE TÜRKMEN AŞİRETLERİNİN İSKÂNI	21

Recep ÇELİK

SİCİLL-İ AHVAL DEFTERLERİNE GÖRE AZİZİYE’Lİ VE AZİZİYE’DE HİZMET ETMİŞ MEMURLAR.....	103

Nuri KAVAK

EMİRDAĞ HAVALİSİNDE BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ.....	157

Turan AKKOYUN

MİLLİ MÜCADELEDE AZİZİYE	191

Şükrü TÜRKMEN

ŞEHİR TARİHÇİLİĞİ AÇISINDAN AİLE ARŞİVLERİNİN ÖNEMİ: EMİRDAĞ TARİHÇESİ ÖRNEĞİ.....	219

Songül KEÇİLİ

EMİRDAĞ İLÇESİNDE YÜKSELTİ BASAMAKLARINA GÖRE ARAZİ KULLANIMI.....	241

Barış TAŞ

EMİRDAĞ’IN TARIM POTANSİYELİ İL EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE SORUNLARI	255

Çiğdem ÜNAL - Besime YÜCEL

EMİRDAĞ’IN HAYVANCILIK POTANSİYELİ İL EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE SORUNLARI	277

Çiğdem ÜNAL - Besime YÜCEL

EMİRDAĞ İLÇESİ MERA, YEM BİTKİLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİ DURUMU VE SIĞIR YETİŞTİRİCİLİĞİNDE KABA YEMİN ÖNEMİ	295
<i>Mevlüt MÜLAYİM - Orhan ERMETİN</i>	
HAYVAN VARLIĞINA GÖRE EMİRDAĞ'IN BİYOGAZ POTANSİYELİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA	319
<i>A. Alparslan ÖZTEMİZ</i>	
CUMHURİYET DÖNEMİNDE EMİRDAĞ'DA EĞİTİMİN TARİHİ GELİŞİMİ	337
<i>Yüksel KAŞTAN - Seda ALPASLAN</i>	
BELÇİKA'DA YAŞAYAN EMİRDAĞLILARIN DİLLERİNDEKİ DEĞİŞMELER.....	375
<i>Gökçe Yükselen PELER - Saffet YILMAZ</i>	
EMİRDAĞ YÖRESİNDE KÖY ODALARI	385
<i>Rüştü ÖZDEMİR</i>	
EMİRDAĞ YÖRESİ ATASÖZÜ VE DEYİMLERİNDE KÜLTÜREL KODLAR	401
<i>Mustafa ARSLAN</i>	
EMİRDAĞ AĞZINDA BAZI ARKAİK ve YEREL SÖZCÜKLER.....	409
<i>Turgut TOK</i>	
EMİRDAĞ AĞZI'NDA KİŞİ BENZETMELERİ	419
<i>Özcan TÜRKMEN</i>	
EMİRDAĞ TÜRKÜLERİNDE COĞRAFYA VE MEKÂN UNSURLARI	461
<i>Satı KUMARTAŞLIOĞLU</i>	
ANADOLU GÖNÜL ERENLERİNDEN BACI SULTAN (ZEHRA ŞAHBAZ)'DA ÖZE DÖNÜŞ	481
<i>Kamil SARITAŞ</i>	

BİR TİYATRO YAZARI OLARAK ALİ YÜRÜK.....	501
<i>Ahmet AYDEMİR</i>	
HURİYE SARAÇ'IN ÖĞRETMEN BENİSA ADLI ESERİNDE EMİRDAĞ YÖRESİNDEKİ SOSYAL HAYAT	511
<i>Mustafa TEMİZSU</i>	
TESCİLLİ EMİRDAĞ CAMİLERİ	525
<i>Fevzi KAYA - Mevlüt ÜYÜMEZ</i>	
EMİRDAĞ / SIĞRACIK KÖYÜ ESKİ CAMİİ VE KÖY MEZARLIĞINDAKİ BİR GRUP MEZAR TAŞI	537
<i>Kasım İNCE -Sertan ATASOY -Alper ATICI</i>	
EMİRDAĞ VE ÇEVRESİNDE ÜÇ KAMU BİNASI İLE BİR KİTABE569	
<i>Kasım İNCE - Mustafa EKMEKÇİ</i>	
ALPER AKSOY'UN KUTLU TÖRE ROMANINDA KAŞKAY TÜRKLERİNİN MİLLİ DİRENİŞ HİKÂYESİ.....	617
<i>Taner TUNÇ</i>	

SULTAN II. MAHMUD DÖNEMİ SAYIMLARINA GÖRE BARÇINLI (EMİRDAĞ) CİVARINDA MESKUN AŞİRETLER ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER

Osman KÖKSAL *

Bahadır ACET**

Özet

Adını Aşağı Türkistan'daki Barçınlıg Kend'den alan Barçınlı kazası, uzun Osmanlı asırları boyunca Anadolu eyaletine bağlı olan Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın bir kazası ve sancağa bağlı beş kazadan biriydi. XV-XVI. yüzyıllarda kazayı Barçınlı ve Oynaş nahiyeleri oluşturmaktaydı. Bölge, yaylak-kışlak hayatını benimsemiş konar-göçer Oğuz Türkmenlerinin hayvanları için de uygun bir coğrafya oluşturmaktaydı. Bölgede kurulan epeyce köyün, adını doğrudan buralarda yerleşmiş Türkmen-Yörük cemaatlerinin isimlerinden aldığı görülür. Barçınlı'ya yerleşmiş yörük oymaklarının isimlerini taşıyan köyler şunlardır; Tatarlı (Suvermez), Alihan (Alikan), Bedirhan, Barçınlı (Karabarçın), Kara İsalır. Yerleşik sekenenin yanında, konar-göçer cemaatlerin özellikle tercih ettiği yerler arasında, Oynaş nahiyesindeki Hasan Dağı, Barçınlı-Bolvadin arasındaki Emir Dağları bulunmaktaydı.

XIX. Yüzyılın ilk yarısında Sultan II. Mahmud'un yaptırdığı Osmanlı Devletinin ilk nüfus sayımı diyebileceğimiz sayım kayıtlarına göre bölgede yerleşik köyler haricinde, hâlâ konar-göçer hayata tabi *Akça Koyunlu, Ali Kavak, Bozulus, Demircilü, Geniş-oğlu, Hamza-hacılı, Kara-keçili, Morcalı, Muslucalı, Pehlivanlı, Pürnekli*

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tarih Bölümü, okoksal@ogu.edu.tr

** Yüksek Lisans Mezunu, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tarih Bölümü, bahadiracet@gmail.com

aşiret ve cemaatler ile; geçici olarak kondurulan (misafereten ikamet edilen) Pehlivanlı, kabail-i Tatar ve benzeri gruplar bölge nüfusu içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bildiride kazaya ait 1675 no'lu Sayım Defteri verileri ve muhtelif çalışmalar yardımıyla kaza çevresindeki aşiret ve cemaatların demografik yapısı, nüfus kalitesi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Barçınlı, Aşiret, Cemaat, Nüfus

Giriş

XI. Yüzyıl son çeyreğinde Anadolu kapılarının kendilerine açılmasıyla muhtelif güzergâhlardan diyar-ı Ruma yönelen Oğuz Türkleri, asırlarca sürececek bir göçün öncüleri olarak bu bakir ve yeni coğrafyayı yurt edinip yerleşirken, eski kavmi geleneklerini, sosyo kültürel değerlerini de titizlikle korudular. Kat ettikleri dört beş bin km. yolculuğun sonunda, buraya getirebildikleri sadece sürüleri ve çadırları değildi. Bilakis onları bir askeri ünite kadar diri ve dinamik tutan hiyerarşik boy teşkilatları, kopup geldikleri son yurtları Aral coğrafyasındaki tarihi hafızalarıyla geldiler. Nitekim, sayım defterini inceleyeceğimiz Kaza-yı Nevahi-i Barçın ve Kaza-yı Han Barçın yerleşkelerinin ismi, onların, beş bin kilometre geride bırakıp geldikleri Sır Nehri havzasında, Salur boyundan destani bir Türk melikesi Barçın (İpek) Hatun namına XI-XII. yüzyıllarda kurulmuş Barçınlı(ğ) Kend şehrinin adını taşımaktadır.¹

Bölgede yurt tutan Oğuz Türklerinin kavmi rabitaları, en arı, en öz biçimiyle destanları Oğuzname'de tecessüm etmiştir: İkili teşkilat anlayışına uygun biçimde Boz-ok ve Üç-ok adıyla üçer büyük boy sağ kol ve sol kolu teşkil ediyor; sonra bunların her birine bağlı dörder boy (ok)la toplam yirmi dört boydan müteşekkil Oğuz

¹ Bu dönemde Şehirde Barçın Hatun'un Özbeklerin "Barçın'ın Kök Kaşanesi" dedikleri çok görkemli bir türbesi de mevcuttu. Bkz., Faruk Sümer, Eski Türklerde Şehircilik; Ankara 1994, s.87; aynı müellif, "Salur", DİA, C.36, s.57-58; Osman Köksal, "Barçınlı Tarihi'nin İzinde; Bölgenin Türkleşmesine Dair Bazı Onomastik Veriler Üzerine Bir Değerlendirme", Emirdağ Sempozyumu, 10 Mayıs 2015, s.69-70.

Türklüğü meydana geliyordu.¹ Bunların her birinin kendilerine has sancak/bayrakları, tamgaları mevcuttu; iç muhtariyetleri vardı. Söz konusu boylar hayatîyetlerini sürdürdükleri uzun asırlar içerisinde, kat edip geldikleri geniş coğrafyada siyasi çalkantılar ve sair nedenlerle zaman zaman ufalanıp dağılarak; ya da birbirlerine karışmak suretiyle tamamen yeni adlarla birçok obalar, oymaklar oluşturdular. *Boy, oba, oymak* arasındaki hiyeyarşik bağı takip edebilmek mümkünse de Osmanlı sayım kayıtlarında bu terimler yerine, Arapça kökenli *cemaat, aşiret* veya *çoğulu aşair, taife, kabile* veya *kabail* terimleri çoğu zaman birbirinin eş anlamlısı gibi kullanılmaya başlandı. Osmanlı kayıtlarındaki bu ifade rahatlığı veya karışıklığı, bugün çoğu Oğuz gruplarının boy mensubiyetlerinin tespitini güçleştirmektedir; her geçen gün daha da güçleştirecektir.²

Bu tebliğde, Sultan Mahmud-ı Sani'nin saltanatı devrinde, 1831 yılında yapılan bir nüfus sayım defterinden elde ettiğimiz verileri diğer tarihi belge ve bilgilerle desteklemek suretiyle, Barçınlı Türkmenlerinin demografik vaziyetlerini, boy mensubiyetlerini, ortaya koymaya çalışacağız. Barçınlı, klasik Osmanlı devirleri boyunca Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın bir kazasıdır. Mesela XVI. Yüzyıl ilk yarısında sancağı oluşturan beş kazadan biridir; kendine bağlı Oynaş nahiyesiyle birlikte Karahisar'ın en kalabalık köy nüfusuna sahiptir³

¹ Oğuz-name (Oğuz Kağan Destanı) örnekleri için bkz., Bahaddin Ögel, Türk Mitolojisi, Oğuz boylarının Mahmut Kaşgari, Reşideddin Fazlullah ve Yazıcızade Ali'nin eserlerine dayanılarak çıkarılan isimleri, adlarının anlamı, kullandıkları tamga şekilleri, ongunları (uğurlu kuşları) ve ülüşleri (toy sofrasına gelen kızarmış hayvandan yiyecekleri payları)ne ayrı ayrı düzenlenmiş liste örnekleri için ayrıca bkz., Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, İstanbul 1980, s.210-212.

² Oğuz Türklerinin boy mensubiyetlerini belirten damga örnekleri pek yakın zamana kadar evlerinin giriş kapılarında; kilim, halı, harar benzeri el dokuma ürünlerinde; kazan, sini, şamdan vb mutfak eşyalarında, kılıç kama gibi kesici aletlerinde; “en” veya “im” olarak küçük ve büyük baş hayvanlarında, ve sair pek çok etnografik malzeme üzerinde yaşatılıyordu. Her geçen gün, söz konusu örnekleri bulabilmek imkansız hale gelmektedir.

³ Bölgenin, yaylak-kışlak hayatını benimsemiş Türkmen toplulukların hayvanları için de uygun bir coğrafya oluşu, yoğun yerleşimde bir cazibe unsurudur. Konar-göçer oymakların özellikle tercih ettiği yerler arasında, Oynaş nahiyesindeki Hasan Dağı, Barçınlı-Bolvadin arasındaki Emir Dağları (Cebel-i Emir) bulunmaktaydı. Kanuni dönemi başlarında 1530

1831 Yılı Nüfus Sayımları ve Araştırmanın Kaynağı 1675 Numaralı Nüfus Sayım Defteri

Osmanlı Devleti, düzenli bir takvime bağlı olmamakla birlikte, hükümler olduğu coğrafya üzerinde muhtelif vesilelerle sayım ve yazımlar (tahrir) yaptırmış; ancak bunu daha çok devletin iktisadi kapasitesini daha sağlıklı murakabe ve kontrol edebilmek amacıyla, arazi ve gelir (temettü) sayımı olarak gerçekleştirmiştir. Doğrudan nüfus kapasitesini belirlemek amacına matuf ilk sayım denemesi, Sultan II. Mahmud'un devr-i saltanatında 1831 (1246) senesinde gerçekleştirilebilmiştir.

Bu sayımın önemli bir özelliği sadece erkek nüfusun sayıma tabi olmasıdır. İkinci hususiyeti, henüz soyadı kullanımı, fotoğraf ve saire olmadığından, her birey uzun, orta, kısa nevinden boy uzunluğu; saç sakal bıyık durumu ve rengi, yine yüz (ten/beniz) rengi tasvir edilerek yaşıyla birlikte kaydedilmiştir. Sayım, hane esasına göre, kaza ne nahiye merkezleri ile kalabalık köyler mahalle mahalle; diğer köyler, köy adıyla sayıma tabi tutulmuştur. Nüfus sayımı oluşunun tabii neticesi olarak, burada bireylerin mesleki meşguliyetlerine ilişkin bilgi yoktur. Ancak Bey, müdür, muhtar, imam, hatip, müderris, tekke-nişin gibi görev sahiplerine işaret edilmiş; askerlik (Asakir-i Mansure) görevlileri belirtilmiş; askerliğe elverişli olamayanların engellilik-özürlülük durumları (alil, ahraz, sağır vb.)gösterilmiştir. Yine sayımı yapılan fertlerin ortalama yaşlarını gösterir müsinn, şab-ı emred⁴ benzeri bazı teknik terimler ile ileride askerliğe (kuraya) müsait olanları gösteren bazı harfler⁵ kırmızı kalemle, isimleri üzerine veya altlarına işaretlenmiştir.

yılında yaptırılan sayımlarda kazaya bağlı yüzü aşkın köy bir o kadar mezraa, çiftlik, yayla ve zaviyenin kayıtlı bulunuşu bölgede ne kadar yoğun bir Türkmen yerleşimi olduğunun açık göstergesidir. Krş., 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, Tıpkıbasım-Dizin, Ankara 1993, s.200-206; Üçler Bulduk, XVI. Asırda Karahisar-ı Sahip Sancağı, Ankara 2013,s.28

⁴ Bunlardan şab-ı emred, henüz gençlik çağına yeni girenler; müsinn yaşı kemale ermiş olanlar (35 yaş ve üzeri) için kullanılan bir terimdir.

⁵ Örneğin ileride askerliğe elverişli olanların isimleri altına “matluba muvafıktır” ibaresinin ilk harfi olan mim harfi konulmuştur.

Bu çalışmada bölgeye ait sayımları havi 1675 numaralı Nüfus Defteri kullanılmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi NFS D. 01675). Defterin sırt kapağı üst kısmında “*Der Liva-i Karahisar-i Sahib, Kaza-i Nevahi-i Barçınlı ve Han ve Bolavadın sene 1246*” kaydı bulunmaktadır. Defter 20X57 cm ebadında toplam 208 varaktan oluşmaktadır. Bazı sayfaları (1a, 8b,16b, 18b, 26a, 27a, 29a, 49b, 59a-63b, 103a, 104b, 146b, 148a, 208b) boştur. Sayım sonuçları defterin her bir sayfasına yukarıdan aşağı on veya on bir satır halinde yan yana üç isim sığacak tarzda terkim edilmiştir. Nevahi-i Barçın ve Han Barçın kazalarının nüfusu 1-135. sayfalar arasında yer almaktadır.⁶

Deftere göre Nevahi-i Barçınlı kazasının köyleri şunlardır: Cırğa(n)lı, Balcam, Türkmen, Çırkın, Helhan, Suvermez, Ağılıcık, İkizceli, Dağılgan, Horan, Soğukkuyu, Demirci, Çifteler, Alikel, Firikli, Pürnek, Veysel, Hamza Hacılı, Davulga, Bademli. Han Barçın kazasının başlıca yerleşim birimleri ise, Han, Bayat, Gömü, Seyitler, Bavırdı, Gedikevi, Beyobası, Sıgracık, Kavlaklı ve Kılıçlı köylerinden oluşmakta; ayrıca hayme-nişin Geniş Oğlu ve Kara Keçili aşiretleri misafereten konuşlu bulunmaktadır.

Sayım defterindeki vaziyete göre iki kaza üzerinden sayımı yapılan bölgede, eski Barçınlı mülhakatı içerisinde kalan hatırı sayılır bir nüfusun bu sayımda sayım dışı kaldığı görülmektedir. Özellikle bu günkü Emirdağ-Bolvadin kara yolu güzergahında sağlı sollu yerleşik bulunan Dereköy, Tez, Çatallı, Baş-konak grubu, Güney Saray, Yüreğil, Kuru Dere, Derbend vb. Çoğu (Kemer kaya)’ya kadar uzanan hattın sayım sonuçları yoktur, bunlar Bolvadin Kazası içerisinde de mevcut değildir. Ya yanlışlıkla henüz bilmediğimiz başka bir sayım defterine eklenmiştir, ya da sayımı yapılamamıştır.

Araştırmamız açısından asıl önem arzeden sevindirici konu ise bölge Türkmenlerinin kısm-ı küllisinin hala eski Oğuz geleneğine bağlı olarak boy oymak bağlarını koruyor oluşlarıdır. Her iki kazada yer alan Oğuz boylarına mensup belli başlı Türkmen-Yörük grupları

⁶ Bkz. Ek:1 defter örneği

(aşiret ve cemaatleri); yerleşim alanları ve bunların toplam nüfus içerisindeki dağılımı şöyledir:

Barçınlı (Emirdağ)'da Konuşlu Aşiretler

1. Akça Koyunlu Aşireti

Bazı değerlendirmelere göre, Akça Koyunlu (Ağca Koyunlu), Kaçarları oluşturan dört obadan (Şam-Bayadı, Ağca Koyunlu, Ağçalı ve Yıva) birisidir.⁷ Bu oymakların ana kollarının Boz Ok (Yozgat) bölgesinde yaşamakla birlikte Akkoyunlular devrinde Azerbaycan ve İran'a kadar olan havaliye yayıldıkları görülmektedir.⁸ Osmanlı Aşair defterlerinde Konar-göçer (hayme-nişin) Türkman Yörükani taifesinden gösterilen Akça Koyunlu aşiretinin Halep, Zile, Sivas, Adana, Gönen, Kula, Bursa, Kayseri, Maraş, Konya, Karaman, Mihaliç Kazâsı (Hüdavendigâr Sancağı) ve Tarsus gibi geniş bir coğrafyaya yayılmış olduğu görülmektedir.⁹

Sayım Defterine göre bu aşirete mensup sadece 6 haneli 12 kişilik nüfusa sahip küçük bir grup Alikel Karyesinde yerleşik görünmektedir. Bir kişi de gulam olarak kayıtlıdır.¹⁰

2. Ali Kavak Aşireti

Han Barçın kazası dahilinde kaydedilen Ali Kavak aşiretinin, hangi Oğuz boyuna mensup olduğu tespit edilememiştir. Eski kayıtlarda bazen aşiret, bazen cemaat şeklinde; bazen Türkman bazen Türkman Yörükani olarak hep Barçınlı ve Bolvadin sınırları içerisinde gösterilmiştir.¹¹

Defterde, bu aşiretin Nevahi-i Barçınlı kazasında sayılan grubu Morcalı Cemaatine bağlı gösterilmiştir. Toplam 54 hane 288 nüfuslu

⁷ Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), Tarihler-i-Boy Teşkilatı-Destanları, İstanbul 1980, s. 249.

⁸ Sümer, s.177.

⁹ Cevdet Türkay, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerine göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak Aşiret ve Cemaatler, İstanbul 1979, s.46-47.

¹⁰ 1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.43b.

¹¹ Türkay, s.199

bir gruptur. Aşiret Beyi Çakır İsmail Bey bu grubun başındadır.¹² Aşiretin 233 hane 777 nüfuslu daha kalabalık kısmı Han Barçın Kazasında yazılmıştır.¹³ Aşiretin deftere kaydı yapılırken her hangi bir köy adının zikredilmemesi, hâlâ konar-göçer bir hayat yaşıyor olabilecekleri ihtimalini akla getirmektedir.

3. Boynu Yoğunlu Aşireti

Aşiret ve cemaat olarak Anadolu'da Maraş, Konya, Yeni il, Kayseri Nevşehir, Bursa, Aksaray Sancağı, Adana, Tire kazası (İzmir sancağı), Mihaliç, Halep, Rakka ile Rumeli'de Filibe ve Çırpan¹⁴ gibi geniş ve yaygın bir coğrafyaya dağılmış olduğu görülen Boynu Yoğunlu aşiretinin tıpkı Boynu İnceli gibi Boz Ulus'a bağlı oymaklardan biri olduğu tahmin edilebilir. Uzunca bir süre Dulkadirli Türkmenleri arasında yurt tutmuşlardır.¹⁵

Boynu Yoğunlu Aşiretinin Nevâhî-i Barçınlı ve Han Barçın kazası içinde beş farklı köyde meskûn oldukları tespit edilmiştir. Bunların yerleşik oldukları köyler ve nüfus dağılımları şöyledir: Gedikevi karyesi (Hane:183, Nüfus:732), Bey-obası karyesi (Hane:102, Nüfus:394), Sığracık karyesi (Hane:28, Nüfus:120,), Kavlaklı karyesi (Hane:28, Nüfus:115,) ve Kılıçlı karyesi (Hane:27, Nüfus:139). Nüfusca kazanın en kalabalık aşiretidir.¹⁶ Aşiretin beyi İbrahim Bey, Bey-obası köyünde oturmaktadır.¹⁷

4. Boz Ulus Aşireti

Anadolu coğrafyası içerisinde hemen her bölgede yoğun olarak karşımıza çıkan Boz Ulus ismi, Boz Ok'tan gelmektedir. Yukarıda

¹² "Aşiret-i Ali Kavak, Cemaat-i Morcalı, Tabi-i Nevahi-i Barçın, hane 1, Aşiret-imezkure beyi uzun boylu kumral sakallı, Çakır İsmail Bey bin Ali Bey", 1675 Numaralı Nüfus Defteri, s.44b.

¹³ 1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.44b-48a, 130b-141b.

¹⁴ Türkay, s. 64, 251

¹⁵ Sümer, s.179, 631

¹⁶ 1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.115a-117a, 117b-123b, 124a-125b, 126a-127b, 128a-130a.

¹⁷ "Karye-i Beyobası, Aşair-i Boynu Yoğunlu, Hane no:1, Aşiret-i mezbure beyi orta boylu, kara sakallı, otuz altı yaşında İsmail Beyzade İbrahim Bey", 1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.117b.

değingildiğı üzere iki büyük kanat halinde yerleşik Oğuz Türklerinin Sağ kolu bu adla anılıyordu. İlerleyen süreçte “ok” yerine Türk-Moğol teşkilatına ait bir terim olan “ulus” ifadesi ikame oldu. Nitekim, Cengiz Kağanlığının oğulları ve torunlarınca yönetilen her bir büyük parçasına ulus deniyordu; Çuçi Ulsu, Çağatay Ulsu gibi.¹⁸ Büyük Selçuklu Devleti, Üç Oklar tarafından teşkil edilince Boz Ok (Boz Ulsu)’a bağılı boylar sürekli uçlara sürüklendiler. Sayım defterinde yakaladığımız bir kayıt da Boz Ulsu Boz Oklara mensup boyların oluşturduğunu göstermektedir: Tamamı Boz Ulsu’a bağılı oymaklardan müteşekkil Davulga Karyesinin Ala Sakallı mahallesi sayılırken defterin başında “tabi-i şair-i mezbur (Boz Ulsu) nam-ı diğier Döğier” kaydı, bu mahallede meskun Boz Ulsu oymağının, Boz Okları oluşturan Ay Han’a bağılı dört boydan Döğier Boyuna mensubiyetini açıkça göstermektedir.¹⁹ Akkoyunlu ve Karakoyunlu devlet yapısını içerisinde yaşayan Türkmen boylarının bu iki devletin yıkılıp bölgedeki yerini Osmanlı Devleti’ne bırakması sürecinde Boz Ulsu’u meydana getirdiğı tahminler arasındadır.²⁰ Boz Ulsu’un, Diyarbakır Türkmenleri, Dulkadirli oymakları ve Halep Türkmen oymaklarının bir ara gelmesiyle oluştuğı da düşünülmektedir.²¹ Erzurum ve Erzincan yaylaları arasında yaşayan Akkoyunlu bakiyesi Boz Ulsu Türkmenleri Celâli isyanlarının da etkisiyle Orta Anadolu bölgesine kadar yayılmışlardır.²² Bu hareketlenme sonrası Boz Ulsu Türkmenleri Rumeli vilâyeti, Ruha (Urfa), Çankırı, Karaman, Ankara, Aydın, Barçınlı (Karahisâr-ı Sâhib Sancağı), Adala (Saruhan) gibi muhtelif bölgelerde iskân olmuş şekilde karşımıza çıkmaktadır.²³

¹⁸ Lügatçemizde, Moğol devlet teşkilatından devşirilmiş başka terimler de vardır: Defter, defterhane, defterdar İlhanlılardan kalma terimlerdir. Devlet merkezi, başkent yerine kullanılan “saray” ifadesi yine onlardır: Saray-Batu, Saray-Berke, Saray-Bahçe, Saray-Bosna.

¹⁹ 1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.64a

²⁰ Tufan Gündüz, Anadolu da Türkmen Aşiretleri, İstanbul 2015, s.39-40.

²¹ Sümer, s.196.

²² Sümer, s.208.

²³ Türkay, s.64.

1831 yılı nüfus sayım defterine göre Boz Ulus aşireti Nevâhî-i Barçınlı içeresine üç farklı köyde kaydedilmiştir. Bunlar şu şekildedir: Alikel karye (Hane:180, Nüfus:531), Davulga karyesi (Alasakallı mahallesi Hane:70, Nüfus:210; Sofulu mahallesi Hane:33, Nüfus:133; Zeynelli mahallesi Hane:45, Nüfus:98,) ve Bademli karyesi (Sofulu mahallesi Hane:98, Nüfus:291).²⁴ Nüfus yekünü bakımından ikinci büyük aşirettir. Boz Ulus'un biri Alikel karyesinde Ebubekir Bey,²⁵ diğeri Davulga karyesi Alasakallı mahallesi beyi Mehmed Bey olmak üzere iki beyi bulunmaktadır.

5. Demirci Aşireti

Demirci (bazen Demircili) aşireti daha çok “cemaat” adıyla Halep, Diyarbakır, Maraş, Adana, Aksaray, Kayseri Trabzon, Çankırı Niğde, Aydın, Gelibolu, Paşa Eli (Edirne)'nin muhtelif kazalarına dağılmış olarak yaşamaktadır. Genellikle Türkman Yörükleri olarak gösterilmektedir. Bazı grupların Elbistan'da kışladığına dair bilgiler vardır.²⁶ Nevâhî-i Barçın Kazası'nda, aşiret ile aynı ismi taşıyan Demirci karyesinde meskûn 73 nüfus ve 27 haneli bir topluluktan meydana gelmektedir.²⁷ Hangi boya bağlı olduğu tespit edilememekle birlikte Boz-Ulus'u meydana getiren oymaklardan olmalıdır.

6. Demircili Aşireti

Demircili aşireti, Nevâhî-i Barçın içerisinde bir köy adı belirtilmeden kaydı yapılmış olan oymaklardanır. Yalnızca kazanın adı zikredilerek kayıt edilmesi aşiretin hâlâ konar-göçer hayat sürüyor olabilecekleri ihtimalini akla getirmektedir. Deftere kaydediliş sırası olarak Demirci karyesinden hemen sonra yazılması, aşiretin bu karyeye yakın bir yerde belki de bu karyede meskûn olabileceklerini

²⁴1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.37b-43b, 64a-67a, 67b-69b, 69b-74b, 79a-80b.

²⁵ “Karye-i Davulga, aşair-i Bozulus, aşiret-i mezbure beyi orta boylu kara sakallı, otuz bir yaşında Yusuf Bey-zade Mehmed Bey”, 1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.64a; “Karye-i Alikel, aşair-i Boz-Ulus, aşiret-i mezkre beyi uzun boylu, kara sakallı otuz bir yaşında Yusuf Bey-zade Mehmed Bey”, 1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.64a.

²⁶ Türkay, 318-319

²⁷ 1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.30b-31b.

de düşündürmektedir. Demircili aşireti 6 hane, 22 nüfuslu küçük bir gruptur.²⁸

7. Geniş-oğlu Aşireti

Han Barçın civarında iskân edildikleri belirtilen Geniş-oğlu aşiretinin kaydına düşülen *hayme-nişin* ibaresi, bu aşiretin hâlâ konar-göçer bir hayat sürdüklerini göstermektedir. 28 haneli 84 nüfustan oluşan²⁹ bu grup, geç dönem teşekkül eden oymaklardan olmalıdır, bibliyografik araştırmalarda adına rastlanmamıştır.

8. Hamza Hacı Aşireti

Buz-ulus Türkmenlerinin Anadolu'daki ilk büyük toplulukları Diyarbakır Türkmenleri içinde önemli oymaklardan biriydi. Akkoyunluları meydana getiren başlıca unsurlardan olan Pürnek ve Musullu gibi Türkmen oymaklarından hemen sonra Hamza Hacı oymağı bu devlete katkı sağlayan en önemli Türkmen topluluklarının başında gelmekteydi.³⁰ Hamza Hacı'nın Kara Yülük Osman Bey zamanında Akkoyunlulara katıldığı öne sürülmektedir.³¹

Osmanlı Devleti, Viyana kuşatması sonrası Avusturya ve müttefikleri ile yapılan savaşlar döneminde Türkmenlerden asker talebinde bulunmuştur. Asker talebinde bulunan Türkmen aşiretlerinden birisi de Hamza Hacı aşiretidir. Ayrıca bu aşiretler Anadolu içerisinde tahribe uğrayan bölgelere iskân edildikleri bilinmektedir. Boz Ulus'un bir kolu olarak Hamza Hacı oymağı da Akşehir ve Ilgın çevresine yerleştirilmeleri ile burada yurt tutmuşlardır.³² Yine Diyarbakır, Rakka, Karaman, Aydın, Saruhan, Seferihisar, Kocaeli ve Rumeli'de bu oymağa bağlı grupların yer aldığı görülmektedir.³³

²⁸1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.32a.

²⁹ 1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.142a-144a.

³⁰ Sümer, s.170.

³¹ Gündüz, s.139.

³² Sümer, s.209.

³³ Türkay, s.404.

1831 yılı nüfus sayımında Hamza Hacılı aşireti, Nevâhî-i Barçın dahilinde aşiret ile aynı ismi taşıyan Hamza Hacılı karyesinde sayılmışlardır. Yapılan bu sayıma göre aşiret, 52 hane 135 nüfusa sahip bir topluluk olarak görülmektedir.

9. İfrâz Kulu Perâkendesı

Türkmen boylarından koparak daha küçük topluluklar haline gelmiş gruplar olduğu anlaşılan bazı parçaların İfrâz Kulu perâkendesı olarak kaydedildiği düşünülmektedir. İfrâzın kelime anlamı “bir bütünden bir parça ayırma; ayırma; ayrılma”dır.³⁴

İfrâz Kulu Perâkendesı, Nevâhî-i Barçın ve Han Barçın kazalarında kaydedilen iki farklı grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Nevâhî-i Barçın’da Alikel karyesinde ve Han Barçın’da Beyobası karyesinde yerleşik durumdadır. Her iki grubun da meskûn oldukları köylere misafireten yerleştirildikleri görülmektedir. Alikel karyesinde 4 hane, 11 nüfus ve, Beyobası karyesinde ise 5 hane, 16 nüfuslu bir topluluğa sahiptirler.³⁵

10.Kara Keçili Aşireti

Kara Keçililerin Sivas, Amasya, Tokat arasında yaşayan Ulu-Yörük aşiretleri içinde mühim bir oymak teşkil ettiği görülmektedir.³⁶ Tarihi süreçte Rakka’dan Balıkesir’e kadar uzanan alanda muhtelif bölgelerde, oymak, aşiret, cemaat adıyla Türkman veya Türkman Yörükânı taifesinden sayılmışlardır.³⁷

Kara Keçili Türkmenlerinin Kayı Boyuna bağlılığı yakın bir dönemde Sultan II. Abdülhamid’in saltanatı devrinde resmileşmiştir.³⁸

³⁴ Ferit Devellioğlu, “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat”, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012, s.474.

³⁵ 1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.43b, 123b.

³⁶ Bu oymakların her birine bölük de deniliyordu. Sümer, s.178

³⁷ Yerleşim alanları için bkz.,Türkay, s.32, 99-100, 476

³⁸ Eskişehir Bölgesinde yaşayan Kara Keçili oymağı Başlangıcı net olarak bilinemeyen bir dönemden beri her yıl düzenli olarak Söğüt’teki Ertuğrul Gazi Türbesini ziyaret etmekte ve burada şenlikler yapmakta idi. Bu durum, milli şura sahip Abdülhamid’in hoşuna gitti, törenlere resmi bir mahiyet verdirdi. Kara Keçilileri öz oymağı saydı ve oymağın gençlerinden müteşekkil bir alay meydana getirip Ertuğrul Alayı adını verdi. Kendisini ziyarete gelen

1831 nüfus sayım defterinde Han Barçın civarında meskûn Kara Keçili aşireti perâkendesinden olduğu belirtilen grup, toplam 23 hane 93 nüfustan mürekkeptir.³⁹ deftere *hayme-nişin* olarak kaydedilmiştir. Bu kayda göre bu aşiretin hâlâ konar-göçer bir yaşam tarzını devam ettirdiklerini söylemek mümkündür.

11.Morcalı Cemaati

Türkmen taifesinden olan Morcalı cemaati, Osmanlı coğrafyası içerisinde geniş bir alanda yerleşim gösterirler. Bu cemaatin tespit edilen yerleşim yerleri şöyledir: Bolvadin, Han Barçın ve Nevâhî-i Barçın kazaları (Karahisar-ı Sahib Sancağı), Çal kazası (Kütahya Sancağı), Yeni İl kazası (Sivas Sancağı), Halep, Maraş, Tarsus, Adana, Musul, Alâiyye ve Tarhala kazası (Hüdâvendigâr Sancağı).⁴⁰

Nüfus Defterinde Morcalı cemaatinin, Ali Kavak aşireti ile birlikte, daha doğrusu söz konusu aşiretin bir üst oymağı olarak adı geçmektedir.⁴¹

12. Muslucalı (Musacalu) Aşireti

Boz Ulusu teşkil eden Halep Türkmenleri, Diyarbekir Türkmenleri ve Dulkadırlı oymakları içerisinde, Muslucalu, Musa Hacı, Musacalu adlarıyla muhtelif yerlerde karşımıza çıkmaktadır. Aşiret Dulkadırlı Türkmenleri içerisinde daha çok Akça Koyunlu boyunu meydana getiren başlıca obalardan birisidir.⁴² Bu aşiretin 1540 tarihinde Boz Ulus içinde de iki kol halinde bulundukları tespit edilmiştir. Diğer yandan bu aşiretin bazı kollarının da Dulkadir

Alman İmparatoruna Kara Keçilileri kendi akrabaları olarak takdim ettirdi. Sümer, s.221. Kara Keçililerin Anadolu'daki yerleşimleri için bkz., Üçler Bulduk, "İdari ve Sosyal Açısından Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşimleri", DTCF, Tarih araştırmaları Dergisi, 1998, s.37-52

³⁹ 1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.144b-146a.

⁴⁰ Türkay, s.591

⁴¹ "Aşiret-i Ali Kavak, tabi-i Cemaat-i Morcalu", 1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.44b.

⁴² Sümer, s.176-177.

Türkmenleri arasında ve Boz-ok içerisinde bulundukları görülmektedir.⁴³

Muslucalu aşiretinin daha sonraki zamanlarda Orta Anadolu'ya dağıldıkları görülmektedir. Cevdet Türkay'ın Osmanlı arşiv belgelerinden elde ederek sunduğu bilgilere göre Muslucalu aşiretinin Karahisar-ı Sâhib Sancağı içerisinde Nevâhî-i Barçın kazası, Emirdağ kazalarında yerleşik oldukları görülmektedir.⁴⁴

Nüfus Defterinde Muslucalu aşiretinin hepsi, Nevâhî-i Barçınlı kazasında olmak üzere dokuz farklı köyde meskûn oldukları görülmektedir. Defterdeki kayıt sırasına bu köyler ve sahip oldukları nüfusları şu şekildedir: Çırkın karyesi (Hane:132, Nüfus:404), Helhan karyesi (Hane:55, Nüfus:185), Suvermez karyesi (Hane:45, Nüfus:157), Ağılıcık karyesi (Hane:17, Nüfus:50), İkizceli karyesi (Hane:8, Nüfus:37), Dağılgan karyesi (Hane:11, Nüfus:30), Horan karyesi (Hane:11, Nüfus:36), Soğukkuyu karyesi (Hane:13, Nüfus:40) ve Karacalar karyesi (Hane:11, Nüfus:39).⁴⁵ Aşiret beyi Emin Bey, Suvermez karyesinde sakindir.⁴⁶

13. Pehlivanlı Cemaati

Pehlivanlı cemaati, Bayat boyunun en büyük obasıdır. Pehlivanlı oymağı, Anadolu'da önce Halep Türkmenleri Bayadı içerisinde Dulkadırlı ülkesinde boy göstermiş, daha sonra Çalışlu ve Ali-Begülüler (Bayat'a bağlı iki oba) ile birleşerek ve Bayat boyunun pek çok obalarını da etrafında toplamak suretiyle XVII. yüzyılda büyük bir teşekkül haline gelmiştir.⁴⁷ XVII. yüzyılda seyyah Burchardat ve Niebuhr'un eserlerinde yer alan Anadolu'daki Türkmen oymaklarına dair verilen listede, Pehlivanlı oymağının yurdu Boz-Ok

⁴³ Gündüz, s.156-157.

⁴⁴ Türkay, s.126.

⁴⁵ 1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.19a-21b, 22a-24a, 24b-25a, 25b, 26b, 27b, 28b,29b.

⁴⁶ "Suvermez Karyesi Aşair-i mezbur beyi uzun boylu aksakallı Hadik-zade Emin Bey bin Ahmed", 1675 Numaralı Nüfus Defteri,v.22a.

⁴⁷ Sümer, s.227.

olarak gösterilmiştir. Niebuhr, Halep'te yaşayan Pehlivanlıların sahip oldukları çadır sayına dair 15.000 olarak vermektedir.⁴⁸

Aşiret ve cemaat olarak Osmanlı ülkesinde muhtelif yerlerde meskun oldukları⁴⁹ görülen Pehlivanlı cemaati, incelenen nüfus defterinde, Nevâhî-i Barçın toprağı içerisinde Çiftleler karyesi civarında yerleşik *Hayme-Nişin* bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Konar-göçer olduğu anlaşılan bu cemaat, 11 hane 41 nüfusa ve sahip bir gruptur.⁵⁰

14. Pürnek Aşireti

Pürnek⁵¹ oymağı muhtelif kayıtlarda konar göçer Türkman Yörükani taifesinden bazen aşiret bazen cemaat olarak kayıtlıdır. Musullu Türkmen gruplarıyla birlikte Akkoyunlu Devleti'ni meydana getiren büyük aşiretlerden biridir.⁵² Safevi devrinde, Pürnek ve Musullular Türkmen adı altında birleşerek varlıklarını bu devletin hizmeti altında devam ettirmişlerdir.⁵³ Pürnek aşiretinin bir bölümünün Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında olan Hamzahacılı, Musullu oymaklarıyla birlikte, Boz Ulus içinde yer aldıkları;⁵⁴

Konar-göçer olan Pürnekler'in Orta Anadolu'da çeşitli sahalara dağıldıkları görülmektedir. Barçınlı kazasında da görülen bu aşiret mensuplarının bölge halkını eşkıyalık ve başka düzensizlikler ile rahatsız etmeleri sonrasında tekrar Yeni İl Türkmenlerinin içine döndürme çabalarına rastlanmaktadır.⁵⁵ Avrupalı seyyah Niebuhr'ın Türkmen oymaklarına dair listesinde, Pürnek aşireti Ankara bölgesinde yaşayan 12000 çadırlık bir aşirettir.⁵⁶

⁴⁸ Sümer, s.226-228.

⁴⁹ Rakka ve Halep'ten Anadolu'nun muhtelif kısımları, özellikle Ankara Kırıkkale bölgesi ve Rumeli'deki yerleşim alanları için bkz., Türkay, 135, 625-626.

⁵⁰ 1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.55a.

⁵¹ İsim, Pörnek, Pörnük, Börnik biçiminde de yazılıp okunmaktadır. Krş, Türkay, s.137,630.

⁵² Gündüz, s.160.

⁵³ Sümer, s.149.

⁵⁴ Güngüz, s.163.

⁵⁵ Gündüz, s.164.

⁵⁶ Sümer, s.626.

Nüfus Defterinde kayıtlı Pürnek aşireti, Nevâhî-i Barçın kazasında Firikli, Pürnek ve Veysel karyelerinde konuşlanmıştır. Aşiretin Firikli’de 23 hane 77 nüfus; Pürnek’de 37 hane 102 nüfus; Veysel’de 21 hane 96 nüfus olmak üzere toplam 81 hane, 275 nüfustan müteşekkil bir yoğunluğu vardır.⁵⁷

Sonuç

Yapmış olduğumuz incelemenin ortaya çıkan sonuçlarını kısaca özetlersek; öncelikle eksik de olsa sayımı yapılan bölgede tamamen Oğuz Türkmen-Yörük grupları yerleşik durumdadır. Bayat, Çifteler, Han gibi merkezi birkaç yerleşim birimi ile, Balcam, Bavurdi, Gömü köyleri dışında bütün yerleşik ve konar göçer sekenenin boy ve oymak, defterdeki adıyla aşiret ve cemaat bağlantıları kaydedilmiştir. Bu görüntü, saf ve samimi Müslümanlıklarını göstermek için eski özel adlarından vaz geçebilen Türkmen gruplarının kavmi kimliklerini, boy oymak bağlarını koruma konusunda ne kadar hassas ve dirençli olduklarının müşahhas bir göstergesidir.

Bölgedeki Türkmen gruplarının kısm-ı küllisi yerleşik durumdadır. Hayme-nişin olarak kaydedilen Türkmen topluluklarından birisi, Nevâhî-i Barçın toprağında Çifteler karyesi civarında misafir küçük bir Pehlivanlı cemaati perakendes; diğeri Han Barçın civarında konuşlanmış Geniş-oğlu aşireti perakendes ve Kara Keçili yörükân aşireti perakendesidir. Adı geçen bu üç hayme-nişin topluluğun yekünü 68 hane, 218 nüfus etmektedir. Barçınlı kazasında meskûn olan Türkmen topluluklarının toplam nüfusu düşünüldüğünde (toplam nüfus 5 693), hayme-nişin olan bu üç grubun toplam nüfusun yaklaşık %5’lik kısmını oluşturduğunu görüyoruz. Tabloya, yerleşikliği şüpheli Ali Kavak aşiretini eklersek oran %15’e çıkmaktadır.

Barçınlı (Emirdağ) civarında yerleşik Türkmen Yörük oymakları genelde Sağ Kol Oğuzlarını teşkil eden Boz-ok boylarıdır. Gerek doğrudan Boz-Ulus adıyla anılan oymaklar, gerekse Boynu Yoğunlu, Demircili, Hamza Hacı Muslucalı, Pürnek aşiretleri,

⁵⁷ 1675 Numaralı Nüfus Defteri, v.48b-49a, 50a-51a, 51b-52b.

yukarıda değinildiği üzere hep bu uclara sürülen ve Anadolu Türkmen nüfusunun hakim unsuru olan Boz-ok boylarına mensupturlar.

EKLER

Tablo 1: Aşiret mensuplarının sakal, bıyık gibi kişisel özellikleri; meslek, hastalık ve lakap bilgileri

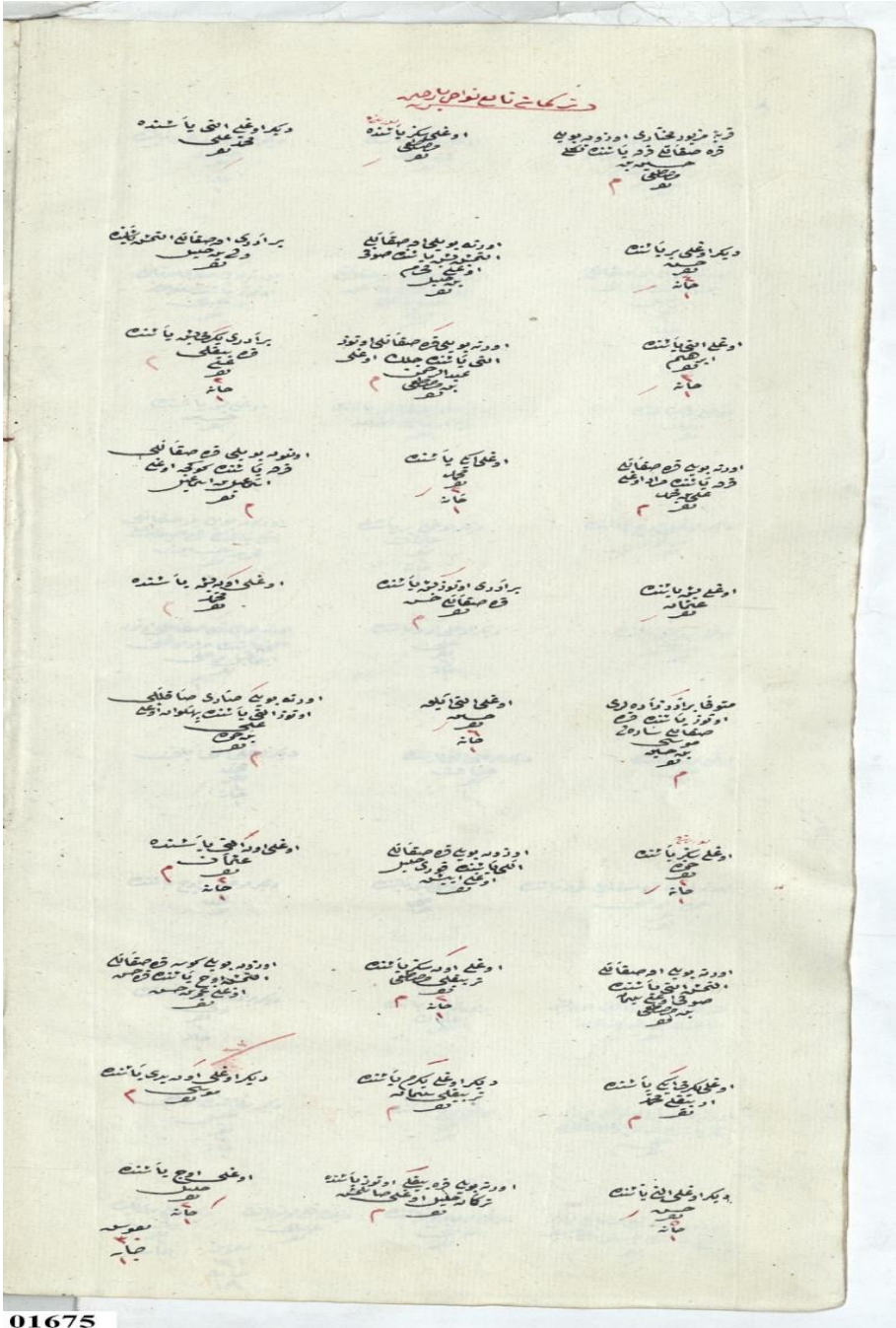
Bıyık		Boy		Hastalık		Lakap		Meslek		Sakal	
Kara	171	Orta	1032	Deli	8	Molla	55	Gulam	5	Kara	799
Az	167	Uzun	573	Alil	4	Zenci	1	Bey	5	Kır	335
Ter	369	Kısa	87	Topal	6	Siyahî	1	Hizmetkar	14	Sarı	80
Kumral	62			Meczip	3	Hacı	23	Çoban	11	Kumral	175
Sarı	25			Dilsiz	4	Hafız	1	Muhtar	30	Köse	169
Er	23			Ahras	1	Bodur	1	Hallaç	1	Müzellef	6
Kır	1			Yek-çeşm	1	Kara	6	İmam	3	Ak	201

Tablo 2: Aşiretlerin İsim Portföyü

İsim	Sayı	İsim	Sayı	İsim	Sayı	İsim	Sayı
Mehmet	701	Murtaza	10	Hurşit	2	Balcan	1
Ali	662	Abdülkadir	8	Şahin	2	Veli Ali	1
Mustafa	561	Kamber	8	Durali	2	Sadık	1
Ahmet	426	Fettah	7	Abdil	2	Ali Veli	1
Hasan	415	Dede	7	Kerim	2	Rasam(?)	1
İbrahim	415	Eyne	6	Koca	2	Abdüsselam	1
Osman	396	İsimsiz	6	Ahmet Veli	2	Zülfikar	1
Musa	331	Alibaz	6	Seyit Ali	2	Aziz	1
Halil	329	Abdulfettah	5	Kızıl	2	Beşir	1
Hüseyin	305	Kalender	5	Çerkez	2	Sinan	1
İsmail	298	Abbas	5	Nasuh	2	Sitari	1
Veli	290	Memili	5	Bayram	2	Halit	1
Ömer	289	Hızır	5	İdris	2	Abidin	1
Süleyman	228	Abdülaziz	5	Nail	2	Aybek	1
İsa	143	Vahap	5	Memi	2	Gökçe	1
Ebubekir	139	İlyas	5	Davut	2	Haldan(?)	1
Yusuf	139	İbili	4	Numan	2	Yagıb(?)	1
Abdullah	137	Çakır	4	Hıdır Bekir	2	Şerif	1
Battal	77	Arefe	4	Hıdır İsa	2	Göküş	1
Mahmut	57	Mesut	4	Seyfi	2	Zaim	1
Cafer	47	Hıdır Hasan	4	İlhan	2	Beyazıt	1
Habip	39	Selim	4	Müstecep	1	Alaettin	1
Memiş	37	Halil İbrahim	3	Berişan	1	Ali İbrahim	1
İbiş	30	Murat	3	Rahman	1	Canik	1
Abdurrahman	28	Cora	3	Hüsam	1	Halil İbrahim	1
Yakup	28	Resul	3	Aziz	1	Hıdır İsmail	1
Hamza	25	Latif	3	Rüstem	1	Hıdır İbrahim	1
Abdürrahim	24	Alican	3	Nafi	1	Hıdır Mustafa	1
Durmuş	22	Alişan	3	Celalettin	1	Madik	1
Himmet	19	Kocaoğlu	3	Madan	1	Mümin	1
Yunus	19	Hamit	2	İslam	1	Bahadır	1
Nebi	16	Arif	2	Lütfullah	1	Ayvaz	1
Satılmış	16	Ardış(?)	2	Durmuş Ali	1	Rahmet	1
Bektaş	16	Mercan	2	Emir	1	Hacı	1
Bekir	14	Bayram	2	Rahim	1	Behlül	1
Muslu	14	Abdülkerim	2	Hüseyin Hıdır	1	Bahadır Ali	1
Mehmet Ali	14	Abdil	2	Çıldır	1	Abdürrezzak	1
Salih	14	Aliş	2	Şaban	1	Recep	1
Kadir	13	Abid	2	Rasim	1	Firuz	1
Eyüp	12	Süllü	2	Ali Osman	1	Hakkı	1
Emin	12	Celil	2	Küpeli	1	Yalaz	1
						Mestan	1
						Zadır	1
						Derviş Ali	1
						Seyit	1

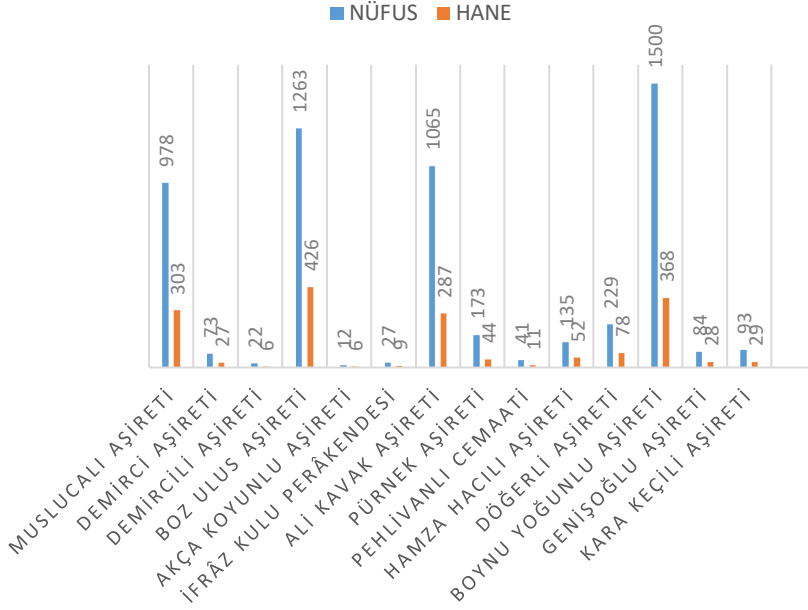
Tablo:3 Yerleşim birimleri, aşiretleri, hane nüfusu

KAZASI	KARYESİ	AŞİRET / CEMAAT ADI	NÜFUS	HANE	DEFTER SAYFASI
NEVÂHÎ-İ BARÇIN	Cırğa(nlı) Karyesi		316	98	2a-7a
	Balcım Karyesi		61	18	7b-8a
	Türkmen Karyesi		102	31	9a-10b
	Çirkın Karyesi	Muslucalı Aşireti	404	132	11a-16b
	Helhan Karyesi	Muslucalı Aşireti	185	55	17b-20a
	Suvermez Karyesi	Muslucalı Aşireti	157	45	20b-22b
	Ağılcık Karyesi	Muslucalı Aşireti	50	17	23a-23b
	İkizceli Karyesi	Muslucalı Aşireti	37	8	24a-25a
	Dağılgan Karyesi	Muslucalı Aşireti	31	11	25a
	Horan Karyesi	Muslucalı Aşireti	36	11	26a
	Soğukkuyu Kareysi	Muslucalı Aşireti	40	13	27a
	Karacalar Karyesi	Muslucalı Aşireti	39	11	28a
	Demirci Karyesi	Demirci Aşireti	73	27	29a-30a
	Demircili Karyesi	Demircili Aşireti	22	6	30b
	Çifteler Karyesi	Tatar muhacirleri Pehlivanlı Cemaati	388 (Karyenin Nüfusu) 246(Tatar Muhacirleri) 41(Pehlivanlı Cemaati)	134 (Karyenin hanesi) 92 (Tatar muhacirlerin Hanesi) 11(Pehlivanlı hanesi)	31a-55a
	Alikel Karyesi	Boz Ulus Aşireti Akça Koyunlu Aşireti İfrâz Kulu	531 (Boz Ulus Nüfusu) 12 (Akça Koyunlu nüfusu) 11 (İfrâz Kulu nüfusu)	180 (Boz Ulus Hanesi) 6 (Akça Koyunlu hanesi) 4 (İfrâz Kulu hanesi)	36a-42a
		Ali Kavak Aşireti	288	54	43a-47b
	Firikli Karyesi	Pürnek Aşireti	78	23	47a-47b
	Pürnek Karyesi		103	38	48b-49b
	Veysel Karyesi	Pürnek Aşireti	96	21	50a-51a
		Tatar Muhacirleri	6	4	52a
	Hamza Hacılı Karyesi	Hamaza Hacılı Aşireti	135	52	55b-57a
	Davulga Karyesi	Boz Ulus Aşireti	670 (229 Kişi Döğerli nüfusu)	226 (78'i Döğerli hanesi)	54b-64a 70a-75a
	Bademli Karyesi	Boz Ulus Aşireti	291	98	64a-69a
HAN BARÇIN	Han Karyesi		516	173	76a-82b
	Bayat Karyesi		452	131	83a-88b
	Gömü Karyesi		83	28	89a-90a
	Seyitler Karyesi		58	19	90b-91a
	Bavırdı Karyesi		122	43	91b-93a
	Gedikevi Karyesi	Boynu Yoğunlu Aşireti	732	183	94b-106a
	Beyobası Karyesi	Boynu Yoğunlu Aşireti İfrâz Kulu Perâkendesı	408 (Boynu Yoğunlu nüfusu) 16 (İfrâz Kulu nüfusu)	107 (Boynu Yoğunlu Hanesi) 5 (İfrâz Kulu hanesi)	107a-113a 113a-113b
	Sığracık Karyesi	Boynu Yoğunlu Aşireti	120	28	113b-115a
	Kavlaklı Karyesi	Boynu Yoğunlu Aşireti	115	28	115b-117a
	Kılıçlı Karyesi	Boynu Yoğunlu Aşireti	126	24	117b-119b
		Ali Kavak Aşireti	777	233	120a-132a
		Genişoğlu Aşireti Hayme-Nişin	84	28	132b-133b
		Kara Keçili Aşireti Hayme-Nişin	93	21	134a-135b

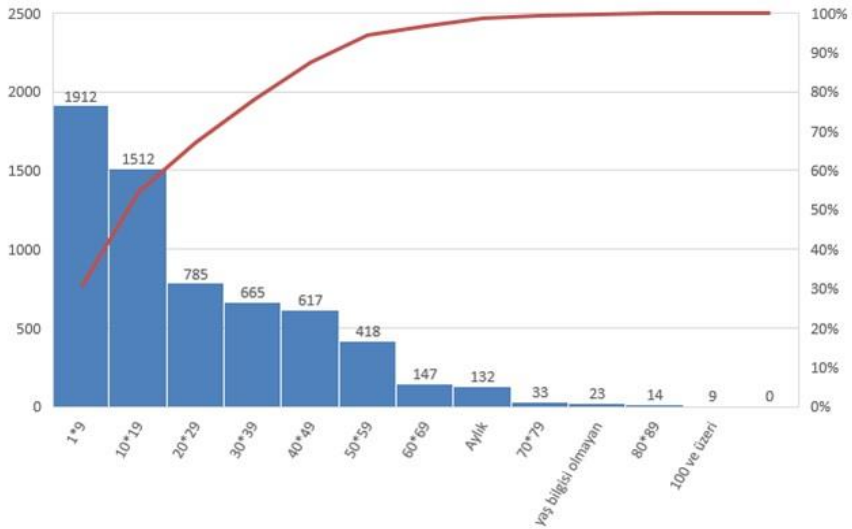

1675 no'lu Nüfus Defteri örneği, Karye-i Türkmen

BARÇINLI KAZASINDA MESKÛN AŞİRETLERİN NÜFUS VE HANE VERİLERİNİN DAĞILIM GRAFİĞİ

Barçınli Kazasında Meskûn Aşiretlerin Yaş Dağılım Grafiği

EMİRDAĞ VE HAVALİSİNE TÜRKMEN AŞİRETLERİNİN İSKÂNI

Recep ÇELİK*

Türkmen adı X. yüzyılda İsficab'ın kuzeydoğusunda bulunan Ordu şehrinde oturan bir topluluğun adı iken belki de Müslüman komşularının kendilerine verdikleri tarihi rol sayesinde; XI. yüzyılda Karluk, Halaç ve Oğuzları da içine alan siyasi bir terim olmaya başladı. Ancak Karluklar ve Halaçlar erken devirde bu birlikten ayrıldılar. Bu yüzden Türkmen adı sadece Oğuzlara verildi.

Kaşgarlı Mahmud XI. yüzyılda sadece Oğuz boylarından meydana gelen Türkmen teşekküllerini kaydetmekte hatta onların da kendi içlerinde "dedelerinin isimlerini alan" irili ufaklı oymaklara

¹ ayrıldığını bildirmektedir. Öte yandan Oğuzların XIII. yüzyıla kadar kendilerini Türkmen diye isimlendirmemeleri herhâlde konargöçer ile yerleşik farkından kaynaklanıyordu ve Türkmenler konargöçer hayatı temsil ediyordu.²

Türkmenlerin Türk ve İslam dünyasında önemli bir mevki işgal etmeleri Selçuklu Devleti'nin kurulması ile olmuştur. Ananeye göre, Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucularının atası olan Selçuk subaşı Oğuzlarının Kınık boyundandır. Büyük Selçuklu Türkmenlerinin Maverâünnehir'e inmeleri sonrası Gazneli ve

* Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, recep.celik@yalova.edu.tr

¹ Oymak: Sözlük anlamı bir milletin ayrıldığı bölümlerden her biridir. Güney Türklerinde oymak geçse de diğer Türk şivelerinde ayamak olarak geçer ve il kelimesinin karşılığıdır. Aşiret: Arapça el-aşair kelimesinden dilimize geçmiştir. Kabile, teşkilat bölümünün en küçük bölümü olarak geçer. Bizde ise oymakla aynı anlamda kullanılır. Cemaat: Sözlük anlamı bir araya toplanmış insanlar demektir. Bir imama uyanlar dendiği gibi bir mezhebe bağlı olanlara veya bir reise bağlı olanlara da denir. Bak: Cevdet Türkay, Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler, 1979 İstanbul, s. 22-23.

² Tufan Gündüz, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640", Yeditepe Yay., 5.baskı, 2016-İstanbul, s.32.

Karahanlı Devletlerinin Selçuklular üzerinde baskılarını artırmaları Arslan Yabgu ile Tuğrul ve Çağrı Beylerin bu baskılardan kurtulma ve kendilerini daha iyi savunacakları bir bölgeye çekilirken yaptıkları keşifler sonrası Horasan ve Arminiyye bölgelerine gitmeye karar vermişlerdi.³ 1040 tarihinde Tuğrul ve Çağrı Beyler Dandanakan denilen yerde Gaznelileri yenmesi ile Türkler Horasan'a iyice yerleşmişlerdi. Büyük Selçuklu fetihleriyle birlikte batıya doğru akan Türkmen göçüne Malazgirt zaferi yeni bir mecra kazandırdı.

Anadolu'da boşalan yerler Türkmenler tarafından hızla dolduruldu. Kıyı şeritleri dışarıda kalmak üzere bütün Anadolu kısa bir sürede Türkmenlerin eline geçti. Geniş yaylalara ve mümbit topraklara sahip olan Anadolu havzası konargöçer Türkmenlerin yanı sıra Orta Asya'nın yerleşik Türk ahalisi tarafından da dolduruldu.⁴ Büyük Türkmen göçünden bir müddet sonra başlayan Haçlı Seferleri, Türkmenleri kısa bir süre de olsa sadece Batı Anadolu'dan çıkarabildi. Anadolu Selçukluları Haçlı Seferlerinde göstermiş olduğu başarıyla ve Anadolu'nun kesin olarak Türk yurdu olmasını sağlayan Miryakefalon Savaşı'nda yenerek Bizans'ın bütün direncini ortadan kaldırmıştı. Türkmenlerin devamlı surette uçlara sevk edilmesi Anadolu ve Azerbaycan'ın Türkmenleşmesini hızlandırmıştı.

Anadolu'ya sevk edilen Türkmenler göçebeliği terk etmeyerek uçlarda bu hayatın gereği olarak yaylak-kışlak hayatını devam ettiriyordu. Bir kısmı ise tedricen yerleşik hayata geçip ziraat ile meşgul olmuşlar ve "Türk diye isimlendirilmişlerdi. Böylece Türkmen adı Anadolu'da konargöçerlik ile eş anlamlı olarak kullanılıyordu.

Moğol istilasının etkisini göstermeye başlaması ile birlikte Azerbaycan ve Horasan'dan Anadolu'ya ikinci büyük göç dalgası başlamıştı.⁵ Moğolların önünden Türkmenlerin kaçtığı gibi Rumlar da Türklerin önünden kaçıyor ve Rum beldelerine Türkmen göçmenler

³ Gündüz, a.g.e., s.35-37.

⁴ Gündüz, a.g.e., s.35-37.

⁵ Gündüz, a.g.e., s.37-40.

yerleşiyordu. Kütahya-Karahisar arasında yaklaşık 30 bin çadır konargöçer Türkmeni vardı.⁶

Akkoyunlu Devleti'nin idaresindeki konargöçer Türkmenler ve Akkoyunlu hanedanının dayanağı Bayındır boyunun Doğu Anadolu'ya gelmesi, muhtemelen Moğol istilasları sırasında olmuştu. Karakoyunlu milletini meydana getiren diğer Türkmenler ile birlikte Moğol-İlhanlı hakimiyetinde kalmışlardı. Konargöçer Türkmenlerin yaylakları Erzurum, Erzincan, Kemah ve Kars'a kadar uzanan platolardı. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın Karakoyunlu Devleti'ne son vermesiyle bu defa yaylakları ele geçiren Akkoyunlular, Erzurum-Diyarbakır koridorunda göçebe hayvancılık ile uğraşan Türkmenleri siyasi çatılarının altına alma çalışmalarını tamamlamış oldular. Böylece Doğu Anadolu'da bulunan Musullu, Dürnek, Hamzahacı, Avşar, Bayat, İnollu, Tabanlı, Danişmendli, Bicanlı gibi boy ve oymaklar Bayındır boyunun etrafında toplanarak Akkoyunlu Devleti'ni meydana getirmişti.⁷

Akkoyunlu Devleti'nin Safevi Devleti tarafından sonlandırılması üzerine buradan kaçan Akkoyunlu ileri gelenleri ve ona tabi aşiretlerin çoğunluğu Osmanlı Devleti'ne sığınmıştı. Osmanlı Devleti tarafından aşiret beylerine dirlikler tahsis edilmişti. Aşiretler ise Osmanlıların Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya hakim olmasından sonra tahrire tabi tutularak Erzurum, Muş, Bingöl yaylaları ile Urfa ve Berriye kışlakları kendilerine yurt tayin edilmek üzere Bozulus adı altında belli bir idari yapıya ve vergi düzenine dahil edilmişti.⁸

Anadolu'da Osmanlı hakimiyetinin başlaması ile birlikte Batı Anadolu'daki konargöçer Türkmenlerin yürük/yörük diye tesmiye edildiği görülmektedir. Yörük adının "yürümek" mastarından türetildiği ve yürüyen, sefere koşan, çadır halkı, bir yerde durmayıp

⁶ Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, 1981 İstanbul, s.317-318.

⁷ Gündüz, a.g.e., s.42-47.

⁸ M. Tayyip Gökbilgin, "Akkoyunlu Ümerası", Türkiyat Mecmuası, nr.IX, 1951 İstanbul, s.40-42; Gündüz, a.g.e., s.52-53.

devamlı yer değiştiren göçebe manasına geldiği umumiyetle kabul edilmiştir.⁹

Anadolu'nun batı bölgelerinde XVII. yüzyıldan önce konargöçerlik edenlere ve bunların kurdukları köylere "yörük" ve "yörük köyü"; bu yüzyıldan sonra gelen konargöçerlere ise "Türkmen" denilmiştir. Keza bunların kurduğu köyler de Türkmen köyü olarak adlandırılmıştır.¹⁰

Yörükler gibi açıkça konargöçer hayatı temsil eden Türkmenler de bazen "yörük" bazen de "yörük Türkmeni" gibi isimlerle anılmışlardır. Halep Türkmenleri için "Yörükân-ı Halep, Bozok bölgesindeki Türkmenler için ise "Yörükân-ı Bozok" gibi vasıflar kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Türkmenler, yörüklerden farklı olarak merkezi hükümet tarafından; yaylak ve kışlakları göçüp konacakları sahaların sınırları tespit ve tayin olunarak belirli bir idari mali düzene tabi tutulmakta, kaza veya sancak statüsünde yönetilmekte idi. Böylece bir yandan aşiretlerin yaylak-kışlak güzergâhlarının veya idari teşkilatlarının dışına çıkarak vergi vermekten kaçınmaları önleniyor diğer yandan büyük konargöçer kitlelerin dağılması engellenerek ordunun ve büyük şehirlerin temel ihtiyaçları olan hayvan ve hayvansal ürünlerin tedarikinde süreklilik elde ediliyordu. Türkmenler, XVI. yüzyılın sonlarına kadar umumiyetle Anadolu'nun doğu yarısında idiler. Ancak devlet nizamında meydana gelen çözülmeden sonra yavaş yavaş Anadolu'nun batı bölgelerine gelmeye başlamışlardı. Anadolu'ya en fazla Türkmen oymağı ihraç eden Dulkadirlilerdi.¹¹

⁹ Tayyip Gökbilgin, Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan, 1957 İstanbul, s.1-9.

¹⁰ Faruk Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", İktisat Fakültesi Mecmuası, c.XI, 1952 İstanbul, s.511.

¹¹ Gündüz, a.g.e., s.54-57.

BOZULUS TÜRKMENLERİ

Bozulus isminin Osmanlılar tarafından verildiği kanaati yaygındır. Bozulus Türkmenlerini meydana getiren aşiretler arasında Dulkadir ve Halep Türkmenlerine mensup cemaatler de bulunmaktadır. Bozulus Türkmenleri cemaat ve oba olarak ayrılmaktaydı. Vesikalarda aşiret veya cemaat tabiri "aynı kandan olan insan topluluğunu" ifade etmek için kullanılmıştır. Taife ise aşiretler birliğini ifade etmektedir.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra sancak statüsü yerine kaza düzenine geçilmiş ve önceleri sancakbeyleri tarafından yönetilirken sonrasında kadılar marifetiyle idare edilmeye başlanmıştır. Bozulus kadılığının zaman zaman naipler vasıtasıyla yürütülmekte olduğu da görülmektedir.¹²

Konargöçer teşekküllerinden padişah haslarına dahil olanlar mali bakımdan mukataaya verilmek suretiyle idare edildiği zaman başlarında hükümet tarafından tayin edilen voyvoda bulunurdu. Bu voyvodalara Türkmen Ağası da denilmekteydi.

Cemaatler kendilerine tahsis edilmiş olan bölgede, hukuki nizam içinde hareket ediyor olmaları hasebiyle belirli bir iç düzene ve devlete karşı olan yükümlülüklerini belirleyecek bir teşkilat yapısına sahipti. Aşiretlerin idari bakımdan birleşmeleri ile boylar meydana geliyordu. Burada birinci derecede sorumluluk Boy Beyi denilen şahısta idi.¹³

Konargöçer aşiretlerin her birinin başında bulunan idareciye kethüda denilmekte idi. Kethüdalar, Boy Beyinden farklı olarak sadece uhdelerinde bulunan cemaat veya cemaatlerin idari sorumluluğunu üstlenmişlerdi. Cemaatlerin başında bulunan ve

¹² Gündüz, a.g.e., s.61-68.

¹³ Gündüz, a.g.e., s.69-72.

cemaat ileri gelenleri tarafından kendi aralarında seçilen kişilere de Oymak Başı denilmiştir.¹⁴

Bozulus aşiretlerinin temel iktisadi faaliyetleri koyunculuk ve buna bağlı olarak tereyağı, peynir, et, yapağı, deri ve keçe üretimidir. Bozulus aşiretlerinden büyük koyun sürülerinin yanı sıra "Türkmen Devesi" diye şöhret bulan ve umumiyetle eşya taşımakta kullanılan develer de vardı. Bozulus Türkmenlerinin at, katır, inek, öküz ve keçi beslediği de bilinmektedir.¹⁵

Bozulus Türkmenlerine sancak veya kaza statüsü verilmesi ve merkezden tayin edilen vazifeliler tarafından idare edilmesi devletin vergi düzeninden kaynaklanmaktaydı. Bozulus aşiretlerinden adet-i ağnam, resm-i kışlak, resm-i yaylak, adet-i çobanbeği, avarız, sürsat, bennak, mücerred, bâd-ı heva ve resm-i hane gibi vergiler alınmaktaydı.¹⁶

Bozulus Türkmenleri Batı Anadolu'da Aydın merkez olmak üzere Karahisar-ı Sahib, Bolvadin, Emirdağ, Sandıklı ve Manisa'yı içine alan bölgeler başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerine dağılmışlardı. Karahisar-ı Sahib, Nevahi-i Barçınlı, ve Han Barçınlı'ya yerleşip Bozulus aşiretinin kolları ile Muslucalı, Danişmendli, Davulga, Demircili, Pörnek, Karabağı, Hamzahacılı, Aligan, Bademli, Alikavak, Alikel, Morcalı, Boynuyoğunlu, Karakeçili, Yörükosmanoğlu, İnhan, Yeniil, Akçakoyunlu, Karakulaklı, Kınışoğlu gibi Türkmen ve yörük aşiretleri ile Cihanbeyli, Geyikli Şeyh Bızınlı, Türkanlı, Emirli gibi Kürt aşiretleri bölgeye yerleşmiştir.¹⁷

¹⁴ Gündüz, a.g.e., s.73-77.

¹⁵ Gündüz, a.g.e., s.80-84.

¹⁶ Gündüz, a.g.e., s.84-98.

¹⁷ Gündüz, a.g.e., s. 115, 144, 157-194.

EMİRDAĞ'A İLK YERLEŞMELER

Emirdağ ve havalisi Anadolu'daki bütün tarihi devirleri yaşamıştır. Bu dönemlerle ilgili birçok tarihi malzemeler bulunmuş ve Afyonkarahisar Müzesi'nde sergilenmektedir. Emirdağ bölgesi önce Arapların ve daha sonra da Türklerin akınlarına sahne olmuştur. Amorium (Emirdağ-Hisarköy) 1068'de Emir Afşin tarafından Anadolu Selçuklu Devleti'nin hakimiyetine girmiştir.

Emirdağ'ın ismi Osmanlı döneminde Barçınlı, Nefs-i Barçınlı, Nevahi-i Barçınlı, Hanbarçın olarak geçmektedir. Bu dönemde Barçınlı bazen nahiye bazen de kaza olarak görülmektedir. Barçınlı tımar, zeamet ve has mukataaları olarak çeşitli şahıslara verilmiş ve bu şekilde işletilmiştir. 1455 tarihli bir belgede Karahisar-ı Sahib sancakbeyine yapılan bir hitapta sancakbeyine ait karye ve çiftliklerdeki yaylalarda sancağa bağlı Sincanlı, Şuhud, Sandıklı, Tutmandağı, Kırhisarı, Alçı, Barçınlu ve Çola nahiyelerine tabi muhtelif karye ve çiftliklerdeki yayaların adlarını havi defter bulunmaktadır.¹⁸

1559 tarihli Barçınlı kadısına yazılan bir hükümde "Selim adlı sipahi ile oğlu ve kaynının haramzadelere baş olarak yolculara tecavüzlerinin önlenmesi ve bunların yakalanarak haklarından gelinmesi" istenmektedir.¹⁹

1560 tarihli bir belgede "Cerbe Muharebesi'nde ölen Süleyman'ın tımarı, Barçınlı nahiyesinin Göçebe köyünden tımarı olan ve Cerbe Muharebesi'nde çok gayreti görülen Budak'a tevcihi" istenmektedir.²⁰

1568 tarihli bir belgede "Kanuni Sultan Süleyman'ın Barçınlı kazasında bina ettirdiği hanın tavanlarının aktığı bildirildiğinden hanın

¹⁸ BOA., MAD.d., 4.

¹⁹ BOA., A.DVN.S.MHM.d., 3/199.

²⁰ BOA., A.DVN.S.MHM.d., 4/1426

tamiri için daima gözüp gözetecek işe yarar bir kimse varsa yazıp arz edilmesi" istenmektedir.²¹

1570 tarihli Anadolu beylerine yazılan hükümde "Karahisar beyi mektup gönderip Barçınlı nahiyesinin Samanlı karyesinin 11.467 akçe tımarına mutasarrıf olan Yayaoğlu Darende Hasan, Kıbrıs Seferi'nde hizmette bulunduğundan 3.000 akçe terakki için hüküm" yazılmıştır.²²

1574 tarihinde Barçınlı kadısına yazılan hükümde "Barçınlı kazasının Bağlıca köyünün umumi yol üzerinde ve hamam, çeşme ve camiye muhtevi ve pazarlardan uzak olması hasebiyle bir pazara ihtiyaç olduğunun arz edilmesi üzerine kimsenin mülküne ve vakfına zarar gelmemesi şartıyla münasip bir günde Pazar kurulması" kabul edilmiştir.²³

1579 tarihinde Barçınlı ve Bolvadin kadılarına yazılan hükümde "Rumeli Beylerbeyi Siyavuş Paşa'nın hasları reayasından İncik, Danişmendlü, Yedikapulu ve İlgözü cemaatlerinden adamlar gelip Halep Haymanası mültezimi Topraklıoğlu Hüseyin kendilerini rencide ederek Haymana rüsumu talep ettiğinden şikâyet etmeleriyle tahkik edip Haymana değillerse rencide edilmemesi" talep edilmekte idi.²⁴

1585 tarihli belgede ise "Bolu, Ankara, Kengiri, ve Karahisar-ı Sahib livalarında vaki Viranşehir, Ulus, Mengen, Taraklı, Borlu, Gerece, Çubuk, Murtazaabad, Kasaba, Ayaş, Yabanabad, Kalecik, Çerkeş, Tosya, Bolvadin, Barçınlı, Şuhud, Sandıklı, Kırhisar ve Şehirabad nahiyelerinde yapılan tımar tevziatını havi tımar tevzi defteri" bulunmaktadır.²⁵

²¹ BOA., A.DVN.S.MHM.d., 7/2446.

²² BOA., A.DVN.S.MHM.d., 11/352.

²³ BOA., A.DVN.S.MHM.d., 24/437.

²⁴ BOA., A.DVN.S.MHM.d., 41/613.

²⁵ BOA., MAD.d., 259.

1585 tarihli diğer bir belgeye göre 992 senesinde zuhur eden Revan Seferi'ne emirle başka bir vazifeye tayin olunduğundan gidemeyen Anadolu çavuşlarından Abdülkadir'in Karahisar'a tabi Barçınlı nahiyesinin (Toy) köyündeki tımarına ve çavuşluğuna dokunulmamasına dair, ölen Anadolu Beylerbeyi Rıdvan Bey'in işareti üzerine bir emir yazılmıştır.²⁶

1592 senesinde Kütahya, Karahisar, Seydigazi, Eskişehir, Karacaşehir, Sivrihisar, Barçınlı ve Güngüzü kadılarına yazılan hükümde "Yeniçeri ve acemioğlanlarından vefat edenlerin muhallefatinin zaptı için Yeniçeri Arnavut Mehmed ile Acemioğlanı Fettah'ın tayin edildiği" bildirilmiştir.²⁷

1593 tarihinde Karahisar-ı Sahib, Bolvadin ve Barçınlı kadılarına yazılan hükümde "İsimleri yazılan avcılar Havass-ı Hümayun için şikâr ettiklerinden silahlarına ve avlarına müdahale edilmemesi" istenmekte idi.²⁸

1595 tarihli belgede "Seydigazi, Karahisar-ı Sahib ve Akşehir müftülerine; Uşak müfettişine; Karahisar-ı Sahib, Çay, Bolvadin, Barçınlı ve Nevahi-i Barçınlı kadılarına yazılan hükümden Barçınlı'nın ikiye ayrıldığı anlaşılmaktadır.²⁹

1564 tarihinde Nevahi-i Barçınlı kadısına ve Karahisar-ı Sahib sancağı mütesellimine yazılan emirde de "Barçınlı kazasına ait meralara hayvanlarını sokup zarar veren Muslucalı Türkmen cemaatinin engelenmesi" talep edilmekteydi.³⁰ Belgeden de anlaşılabacağı üzere Muslucalı Türkmen cemaati bu bölgede yaşamaktadır.

²⁶ BOA., A.DVN.S.MHM.d., 56/93.

²⁷ BOA., A.DVN.S.MHM.d., 71/736.

²⁸ BOA., A.DVN.S.MHM.d., 70/396.

²⁹ BOA., A.DVN.S.MHM.d., 73/535.

³⁰ BOA., A.DVN.S.MHM.d., 95/85.

1664 tarihli Seydigazi, Bayat, Barçınlı kadılarına yazılan hükümde "Vezir Hüsrev Paşa'nın inşa ettirdiği hanın mütevellisi ve ahalisinin yakaladığı yol kesici eşkıyanın Karahisar-ı Sahib ve Kütahya mütesellimleri ve subaşıları tarafından teslim alınmadan Dersaadet'e gönderilmesi" talep edilmekte idi."³¹ Bu tarihte Bayat'ta da kadılık görülmektedir.

1678 tarihli bir belgede Karahisar-ı Sahib sancağı, Barçınlı nahiyesi Samanlı karyesi ve gayrından mutasarrıf Hamza'nın vefatından mahlul tımarının Ahmed'e tevcih edildiği bildirilmektedir.³²

1698 tarihinde Barçınlı kazasına tabi Hüsrev Paşa Hanı için beygir masraflarının ödenmesi istenmektedir.³³

1718 tarihli bir belgede Karahisar-ı Sahib sancağı Barçınlı kazası sakinlerinden İzzeddin Türkmeni cemaatinden Hüsamoğlu Mehmed adlı şakinin Hacı Salih ve arkadaşları Hacı cemaatinden Kanberoğlu Ali oğlu Ali ve başına topladıkları şakilerin Eskişehir taraflarında yaptıkları eşkıyalıktan ahalinin şikâyet ettiği görülmektedir.³⁴

1753 tarihli belgede Karahisar-ı Sahib sancağı, Barçınlı nahiyesinde mahlul tımarın Ali'ye tevcih edildiği görülmektedir.³⁵

1737 tarihli belgede ise "Barçınlı kazası ve nahiyeleri ahalisinin Hüsrev Paşa menzili işlerini görüp nizamına halel getirmemek şartıyla imdad-ı seferiye ve hazariyeden muaf olacakları" belirtilmektedir.³⁶

³¹ BOA., A.DVN.S.MHM.d., 95/97.

³² BOA., A.E. SMMD. IV., 91/10784.

³³ BOA., A.E. SMST. II., 79/8452.

³⁴ BOA., A.E. SAMD. II., 97/9647.

³⁵ BOA., A.E. SAMD. I., 215/17059.

³⁶ BOA., A.E. SAMD. I., 145/10799.

1739 tarihli belgede "Trablusşam Beylerbeyi Ahmed Paşa tarafından Dersaadet'e gönderilen ve Yaban ile Hüsrev Paşa mevkileri arasında garet olan hazinenin bedelinin Seydigazi, Bolvadin, Barçınlı ahalileri ve Kızılkoyunlu cemaatinin ödemeleri hususundaki emir üzerine Bolvadin ahalisinin parayı ödediği fakat daha fazla talep edildiğinin arzı" anlatılmaktadır.³⁷

1746 tarihli belgede "Eğri Fatihi III. Mehmed'in validesi evkafından ve Yeniil hassı aklâmından Boynuyoğunlu cemaatinin bulunduğu Barçınlı kazası dahilindeki bazı köylere vergi için yapılan müdahalenin önlenmesi" istenmekte idi.³⁸

1759 tarihli bir belgede ise "Yeniil ve Halep Türkmenleri has mukataası aklâmından Pörnek aşiretinden birkaç kişi Emirdağı'na giderek Haremeyn aidatını vermek istemedikleri gibi bir kısım halkı da verdirmemeye teşvik ettiklerinden zorla yerlerine döndürölmelerine ve aidatın tahsil edilmesi" istenmekte idi.³⁹ Emirdağı ismi ilk defa burada zikredilmektedir.

1766 tarihli bir belgede "Barçınlı nahiyesinin Sarıkavak karyesinde müteveffa Mehmed'in mahlûlünden olan ve rağbet edilmeyen tımarın Ömer'e tevcihi" talep edilmekte idi.⁴⁰

1767 tarihli bir belgede de "Barçınlı kazasında sakin Hamzahacılı Türkmenleri Kethüdası Ahmed Bey'in raiyyet ve raiyyetoğullarından olmadığından resm-i raiyyet talep edilmemesi" istenmektedir.⁴¹

1775 tarihinde "Karakeçili yörükleri reayasından Aksuoba'dan el-Hac Hüseyin bin Mehmed, Bali bin Ebubekir ve arkadaşlarının 1.200 baş sığırını 300 kadar süvari arkadaşlarıyla fuzuli zapt edip

³⁷ BOA., A.E. SAMD. I., 131/9598.

³⁸ BOA. C. EV., 459/23231.

³⁹ BOA., C.ML., 621/25564; Bkz. EK 1

⁴⁰ BOA., A.E. SMST. III., 71/5276.

⁴¹ BOA., C.DH. 260/12987. Bkz. EK 2

sürerek Emirdağ nahiyesine götürüp çeşitli cemaatlere satan Kapusuz levendatından Tekeli Hüseyin, Manisalıoğlu Mehmed ve Pehlivan'ın ihkak-ı hak olunması için Kütahya valisine emir yazılması" talep edilmekte idi.⁴²

Belgeden de anlaşılacağı üzere bu tarihte Emirdağ nahiye olarak görülmektedir.

1780 tarihli bir belgede "Kütahya eyaleti Karahisar-ı Garbi sancağı Barçın kazası Çuğu karyesinden Karayılan ve Durmuş ile Kütahya valisi tüfekçibaşısı olan Sandıklı kazası Kalonderas karyeli Harklı Mahmud'un yanlarındaki 600 nefer eşkıya ile Haremeyn-i Şerifeyn mukataasına tabi Pörnek, Alikavaklı, Boynuyoğunlu, Muslucalı, Hamzahacılı ve Karabağı cemaatleri Türkmenlerinden zorla aldığı para, hayvan ve eşyanın geri alınması" talep edilmekte idi.⁴³

Devletli, inâyetli, merhametli sultânım hazretleri devlet-i ikbâl ile sağ olsun.

Arzuhâl-i kullarıdır ki Kütahya Eyâletinde Nevâhî-i Barçınlı Kazâsı sâkinlerinden olup bundan akdem Yanıkkışla nam mahalde kendi arzıyla mukayyed ve bir kimesneye hilâf-ı şer'-i şerîf dahl ve taarruzum ve ... yoğiken Muscalı (Muslucalı) Aşiretinden, eşkıyâ zümresinden Kalender ve Murtaza nam kimesneler, başına cem eyledikleri aveneleriyle yek-dil ve yek-cihet olup, ırzımız üzerine âlât-ı harb ile hücum ve kurşun ve darb-ı şedîd ile karındaşım Halil'i bi-gayr-i hakkın katl etmeleriyle bu kullarına gadr-i küllî etmeleriyle, merâhim-i aliyyelerinden mercûdur ki merkûmân ile mahallinde ber vechile mukâvemet ve ihkāk-ı hak mümkün olmamakla, merkûmları Anadolu vâlisi huzûruna, mübâşir kulları ma'rifetiyle ihzâr ve şer'an sâbit olan hakkımı ihkāk olunmak bâbında Kütahya kadısına ve Anadolu vâlisi vezîre bir kıta mübâşirli emr-i âlî-şân ısdâr buyurulmak

⁴² BOA., A.E. SABD. I., 280/18779. Bkz. EK 3

⁴³ BOA., A.E. SABD. I., 271/18240.

bâbında emr ü fermân devletli, inâyetli ve merhametli efendim sultânım hazretlerindir.

Bende

Ahmed Kulları

Sahh

Mühürdârımız yamaklarından mübâşir ta'yîn olunan Ali Bey ma'rifetiyle merkûmân Kalender ve Murtaza Dîvân-ı Anadolu'ya ihzâr ve terâfu'-ı şer' ve katl maddesi şer'an lede's-sübût, kâtiller hapsde ibkâ ve keyfiyet sûret-i sicillâtıyla Der-i Aliyye'ye arz ve inhâ olunmak için Anadolu vâlisine hitâben deyü

Buyuruldu. 1 Cemâziyelevvel sene 208

Emr-i şerîf verilmesi

Husûs-ı mezbûr için Divan-ı Hümâyun'dan emr-i şerîf verildiğinin kaydı bulunmamıştır.

Fî 12 Cemâziyelevvel sene 8

1785 tarihli belgede "Karahisar-ı Sahib Sancağı Barçınlı Nahiyesine tabi Arslanpaşa Karyesi ve gayrıdan mutasarrıf olduğu tımarın Ali'ye iade edilmesi" istenmekte idi.⁴⁴

1794 tarihli belgede "Barçınlı kazasında Haremeyn reayalarından Ververenek ve Musluca aşiretleri beylerinden Mahmud ve Mustafa Beyler bazı eşkıya ile birleşerek birçok kimselerin hayvanlarını ve paralarını gasp ve taaddi ve mezalim yaptıklarından marifet-i şer'le celp ve ihkak-ı hak edilmesi" istenmekte idi.⁴⁵

⁴⁴ BOA., A.E. SABD. I., 41/9461.

⁴⁵ BOA., C. ADL., 86/5143.

1800 tarihli belgede "Kütahya'da Nevahi-i Barçın ve Emirdağ kazalarında sakin Karabağı aşireti, Türkmenlerce Bozulusların emval ve eşyalarını gasp ve katl-i nüfus eden Deli taifesinden ahalinin bizar oldukları ve mezkûr taifeyi Kütahya mütesellimi Yarımağız demekle maruf adam himaye eylediği cihetle gördükleri zulüm ve taaddinin ref'i için mütesellime emir gönderilmesi" istenmektedir.⁴⁶

1801 tarihli belgede "Emirdağı'nda oturan Cihanbeyli Kürtlerinin Der-i Aliyye'ye nakleylemeleri irade iktizasından olan ağnamin hasbe'l-mevsim zayıf olmalarına binaen nakledilemeyecelerinin men edilmesi" emredilmiştir.⁴⁷

1804 tarihli belgede "İsaklı ve Emirdağı taraflarında icra-yı şekavet eden Kurdoğlu'nun yaptığı zulümlere dair Şuhud Kadısı ve ahalsinin mahzarı" görülmektedir.⁴⁸

1813 tarihli belgede "Tatar muhacirlerinden Anadolu'da Barçın nevahisinde iskân edilenlerin Cihanbeyli Aşireti Beyleri Alişan, Halil ve Ömer Beyler tarafından para ve mallarının zapt edildiğine dair Selim Giray mühürlü tahrirat" bulunmaktadır.⁴⁹ Bu belgeden Kırım Tatarlarının 1783 sonrasındaki göçten sonra Barçın nahiyesine de yerleştirildikleri anlaşılmaktadır.

Emirdağ'da Vakıf Eserleri

1815 tarihli belgede "Karahisar'ın Barçın nahiyesindeki vakıf olan Kuzucu Çiftliğine yapılan müdahalenin önlenmesi" istenmektedir.⁵⁰

⁴⁶ BOA., C. DH., 7/235.

⁴⁷ BOA., C. BLD., 111/5546.

⁴⁸ BOA., A.E. SSLM. III., 27/1492.

⁴⁹ BOA., C. DH., 56/2756.

⁵⁰ BOA., C. EV., 492/24853.

1817 tarihli belgede "Barçın kazasının Alikel karyesinde Ahmed Ağa'nın bina ettiği mescide minber vazıyla hitabetin Ahmed halifeye tevcih edildiği" belirtilmiştir.⁵¹

Yine 1817 tarihli bir belgede "Üsküdar'da Valide Sultan Camii evkafından Barçınlı kazasının Şam Caddesi üzerinde ve senede 100.000 kuruş masarısı olan Hüsrev Paşa Menzili'ne bağlı birkaç karye, mera ve mezralarına Boynuyoğunlu aşireti ile Ali Fakih cemaati yürükleri tarafından vaki müdahalenin menî" istenmektedir.⁵²

1828 tarihli belgede "Barçınlı kazasının Alikel karyesinde Sarı Lala Zaviyesi Vakfı zaviyedarlığına dışarıdan yapılan müdahale ve taarruzun önlenmesi" talep edilmiştir.⁵³

1837 tarihli belgede "Hanbarçınlı kazasının Gedikevi karyesinde bulunan Sarıoğlu Ömer Camii'nin hatibi Veliyüddin bin Ebubekir'in vefatı üzerine hitabetin oğlu Hüseyin Halife'ye tevcih" edildiği görülmektedir.⁵⁴

Yine 1837 tarihli bir belgede "Hanbarçınlı kazasının Boynuyoğunlu aşiretine bağlı Bey karyesinde Köseli ve Sabuncu mahallesinde İsa bin Halil tarafından inşa ettirilen caminin imamet ve hitabet görevinin Musa Halife'ye tevcih edildiği" anlaşılmaktadır.⁵⁵

1837 tarihli bir diğer belgede "Nevahi-i Barçınlı kazasına tabi Morcalı aşireti dahilinde Tez (Tiz) karyesinden Hüseyin bin Ali Kavak tarafından inşa ettirilen mescidin camiye tahviliyle imamet ve hitabet görevlerinin Ali bin Halil'e verilmesi" talep edilmektedir.⁵⁶

⁵¹ BOA., C. EV., 284/14486 ve ayrıca Bkz. EK 4, BOA. HAT. 1532/24.1.

⁵² BOA., C. EV., 280/14292.

⁵³ BOA., C. EV., 278/1418.

⁵⁴ BOA., HAT., 1601/16.

⁵⁵ BOA., HAT., 1608/23.

⁵⁶ BOA., HAT., 1608/45.

1837 tarihli bir diğer belgede "Barçınlı kazası Çırgın karyesinde vaki cami imam ve hatipliğinin tevcihi" bildirilmiştir.⁵⁷

1838 tarihli belgede "Nevahi-i Barçınlı kazasında iskân olunan Haremeyn aşiretinden Morcalı Cemaatinden Demircili Karyesi Camii imamet ve hitabet görevinin Osman bin Ali'ye verilmesi" talep edilmektedir.⁵⁸

1838 tarihli bir diğer belgede ise "Hanbarçınlı kazası Boynuyoğunlu karyesinde Yeniil maa Türkmen-i Haleb mukataası aşairinden Boynuyoğunlu aşireti derununda Kılıçlı denilen yerde bulunan caminin hitabet cihetinin Mehmed bin Mustafa'ya tevcih" belgesi bulunmaktadır.⁵⁹

1839 tarihli belgede "Karahisar-ı Sahib sancağı Emirdağ nahiyesinde Hadimizade Esseyyid Mustafa Efendi'nin uhdesinde olan Şeyh Şabanlı ve Şeyh İlyas zaviyelerinden mutasarrıf olduğu bedel-i iltizamı kayp ettiğinden tekrar sened verilmesi" talep edilmektedir.⁶⁰

1840 tarihli belgede "Nevahi-i Barçınlı kazasına tabi Yarımca karyesinde bulunan mescidin camiye tahviliyle hitabet cihetinin Veliyüddin Halife ibni Hüseyin'e tevcihi" talep edilmiştir.⁶¹

Emirdağ'da İskân ve Nüfus Hareketleri:

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk nüfus sayımı 1831 yılında yapılmıştır. Bu sayım 1827 yılında İstanbul'da başlamış Rumeli, Anadolu ve Adalar'da devam etmiştir. Bu sayımdan maksat orduya asker teminidir. Bu sayımda halk Müslüman ve reaya olarak sayılmıştır. Aşiretler ayrı sayılıp İslam nüfusuna dahil edilmiştir. Göçebeler ve Kıptiler de ayrı sayılmıştır. Bu sayımda kadınlar

⁵⁷ BOA., C. EV., 278/14045.

⁵⁸ BOA., HAT., 1613/56.

⁵⁹ BOA., HAT., 1614/40.

⁶⁰ BOA., C. EV., 540/27284.

⁶¹ BOA., HAT., 1624/12.

sayılmamıştır. 1831 tarihli nüfus sayımında nüfusa kaydolmayanların çokluğu, yaşların yanlış yazılması ve bazı bölgelerde sayımın yapılamaması nedeniyle 1834 ve 1837 yıllarında yeni sayımlar yapılmıştır.

Tanzimat sonrasında ise ilk düzenli ve detaylı sayım 1842'de tamamlanmıştır. 1844 sayımı ise çok daha detaylı yapılmış ve askere almada esas alınmıştır. Bu esas sayımlar mufassal defterlere işlenmiştir. 1882 ve 1904 tarihli genel sayımlarında kadınlar da yer almıştır. Bu genel sayımların arasında her beş yılda nüfus yoklamaları yapılmış ve doğan veya ölenler icmal defterlerine işlenmiştir.

Sayımlarla ilgili ikinci bir husus da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla yerine kurulan Asakir-i Mansure-i Muhamediyeye gelir temin etmek için temettuat vergi sayımı da yapılmıştır. İnsanların mesleği, sahip olduğu tarla, bahçe, koyun, keçi, sığır vb. gibi varlıkları sayılmış ve gelir getiren mallarından vergi alınmıştır. Bu bilgiler de temettuat defterlerine işlenmiştir. Bu sayımlarda Nevahi-i Barçınlı ve Hanbarçın'ın temettuat defterleri ayrıntılı olarak mevcut iken Barçınlı ve çevresinin temettuat defterleri ise bulunamamıştır.

Bu sayımların bazıları idari taksimatlara göre yapıldığı için kimi aşiretlerin yerleştiği yerler idari taksimatta yer almadığından aşiretler sayılamamıştır. Mesela Bozulus aşiretinin merkezi Konya, Yeniil aşiretinin merkezi Sivas olduğu için bu aşiretler merkezlerinin bulunduğu yerlerin aşiret defterlerinde gözükmemektedir. Bundan dolayı Emirdağ çevresine yerleşmiş aşiretlerden bazıları bölge nüfus defterlerinde yer almamaktadır.

1831 tarihli mufassal nüfus defterinde Emirdağ:⁶²

Kaza-i Nevahi-i Barçın tabi-i liva-i Karahisar-ı Sahib

1. Karye-i Çuğu tabi-i nevahi-i Barçın

⁶² BOA., NFS.d. 1675

Hane: 91 Nüfus 285

2. Karye-i Balcam tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 18 Nüfus 31

3. Karye-i Türkmen tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 33 Nüfus 102

4. Karye-i Çırgın Aşair-i Muslucalı tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 132 Nüfus 403

5. Karye-i Helhan Aşair-i Muslucalı tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 55 Nüfus 185

6. Karye-i Suvermez Aşair-i Muslucalı tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 45 Nüfus 107

7. Karye-i Ağılıcak Aşair-i Muslucalı tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 16 Nüfus 50

8. Karye-i İkizce Aşair-i Muslucalı tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 8 Nüfus 31

9. Karye-i Horan (Havran) Aşair-i Muslucalı tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 11 Nüfus 36

10. Karye-i Soğukkuyu Aşair-i Muslucalı tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 13 Nüfus 40

11. Karye-i Karacalar Aşair-i Muslucalı tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 27 Nüfus 39

12. Karye-i Demircili tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 7 Nüfus 22

13. Karye-i Çifteler tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 134 Nüfus 388

14. Karye-i Alikel Aşair-i Bozulus tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 181 Nüfus 532

Karye-i mezburda iskân Akçakoyunlu Aşireti tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 6 Nüfus: 12

Karye-i mezburda müsafereten ikamet; ifraz kalemi perakendesı

Hane 4 Nüfus: 11

- Aşiret-i Ali Kavak Cemaat-i Morcalı tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 54 Nüfus: 288

- Aşiret-i Pörnek karye-i Firikli tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 23 Nüfus:

- Karye-i Pörnek tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 38 Nüfus: 102

- Karye-i Veysel Aşair-i Pörnek tabi-i nevahi-i Barçın

Hane: 21 Nüfus: 96

Nevahi-i Barçın toprağında Çifteler karyesi civarında Pehlivanlı Cemaati perakendesinde haymenişin olan Aşair-i Bayat. Aşair-i merkum icmalinde sagir, kebir ağyarıyla:

Kaza-i Hanbarçın tabi-i liva-i Karahisar-ı Sahib

Karye-i Han

Hane: 180 Nüfus: 516

Karye-i Bayat tabi-i kaza-i Han

Hane: 131 Nüfus: 452

Karye-i Gömü tabi-i kaza-i Hanbarçın

Hane: 28 Nüfus: 83

Karye-i Seydiler (Seyyidler) tabi-i kaza-i Hanbarçın

Hane: 19 Nüfus: 58

Karye-i Bavırdı tabi-i kaza-i Hanbarçın

Hane: 42 Nüfus: 122

Karye-i Gedikevi Aşair-i Boynuyoğunlu tabi-i kaza-i Hanbarçın

Hane: 180 Nüfus: 723

Karye-i Beyobası Aşair-i Boynuyoğunlu tabi-i kaza-i Hanbarçın

Hane: 108 Nüfus: 408

Karye-i mezburda müsafereten iskân-ı ifraz kalemi perakendesı olan haneler:

Hane: 5 Nüfus: 16

Karye-i SığracıkAşair-i Boynuyoğunlu tabi-i kaza-i Hanbarçın

Hane: 28 Nüfus: 120

Karye-i Kulaklı Aşair-i Boynuyoğunlu tabi-i kaza-i Hanbarçın

Hane: 28 Nüfus: 114

Karye-i Kılınçlı aşair-i Boynuyoğunlu tabi-i kaza-i Hanbarçın

Hane: 24 Nüfus: 126

Aşair-i Alikavak tabi-i kaza-i Hanbarçın

Hane: 232 Nüfus: 780

Hanbarçın civarında haymenişin Kinişoğlu aşair-i perakendesı

Hane: 28 Nüfus: 83

Hanbarçın civarında keزالık haymenişin Karakeçili yörükan aşair perakendesı

Hane: 30 Nüfus: 92

1833 tarihli mufasssal nüfus defterinde Emirdağ:⁶³

Kaza-i nevahi-i Barçın tabi-i liva-i Karahisar-ı Sahib

Karye-i Çuğu Aşair-i Muslucalı: 347

Karye-i Türkmen Aşair-i Muslucalı: 102

Karye-i Çırgın Aşair-i Muslucalı: 405

Helan (Helhan) Aşair-i Muslucalı: 185

Salıvermez Aşair-i Muslucalı: 50

Karye-i Dağılgan Aşair-i Muslucalı: 30

Karye-i Horan Aşair-i Muslucalı: 36

Karye-i Soğukkuyu Aşair-i Muslucalı: 40

Karye-i Karacalar Aşair-i Muslucalı: 39

Karye-i Demirci Aşair-i Demirci: 73

⁶³ BOA., NFS.d. 1726.

Demircili Aşireti: 22

Karye-i Çiftler: 392

Karye-i Alikel Aşair-i Bozulus: 555

Aşiret-i Alikavak cemaati Moralı: 288

Karye-i Firikli Pörnek Aşireti: 77

Karye-i Pörnek. 102

Karye-i Veysel Aşair-i Pörnek: 26

Çiftlik-i Veyselolu Ovası: 70

Karye-i Aşair-i Hamzahacılı: 135

Karye-i Davulga mahalle-i Aksakallı: 212

Aşair-i Bozulus mahalle-i Sofulu: 132

Karye-i Bademli mahalle-i Sofulu Bozulus Aşireti: 290

Karye-i Davulga Bozulus Aşireti

Mahalle-i Aksakallı: 228

Mahalle-i Zeynelli: 98

Karye-i İkizce (Ekizce) Bozulus Aşireti: 37

Musin: 909 Tüvana: 1.615 Sabi: 1.604

Mizan Yekûn: 4.128

Kaza-i Hanbarçın tabi-i liva-i Karahisar-ı Sahib:

Karye-i Han: 519

Karye-i Bayat: 450

Karye-i Gömü: 83

Karye-i Seydiler: 58

Karye-i Bavırdı: 122

Boynuyoğunlu Aşireti

Karye-i Gedikovası: 730

Karye-i Beyobası: 410

Karye-i Sıgracık: 119

Karye-i Kulaklı: 114

Karye-i Kılınçlı: 139

Alikavak Aşireti: 775

Aşiret-i Kinişoğlu haymenişin perakendesı: 14

Musinn: 709 Tüvana: 1.386 Sabi: 1.424

Mizan Yekûn: 3.519

Aşireti haymenişin iskânı kaza-i mezbur

Aşiret-i Kinişoğlu: Sabi 35, Musinn 49

Aşiret-i Yörükân-ı Karakeçili: Sabi 34, Musinn 50

Mizan-ı Yekûn: 168

1841 tarihli mufasssal nüfus defterinde:⁶⁴

Bolvadin muhassıllığına bağı Hanbarçın Kazası

Karye-i Hüsrevpaşa

Hane: 208 Nüfus: 556

⁶⁴ BOA., NFS.d. 1686.

Karye-i Bayat

Hane: 159 Nüfus: 440

Karye-i Bavırdı

Hane: 36 Nüfus: 99

Karye-i Seydiler

Hane: 19 Nüfus: 19

Toplam Hane: 463 Nüfus: 1.272

1841 tarihli Barçınlı mufassal nüfus defteri:⁶⁵

Bolvadin muhassıllığı dahilinde kâin Nevahi-i Barçın kazası

Karye-i Çuğu

Hane: 103 Nüfus: 303

Karye-i Türkmen

Hane: 22 Nüfus: 47

Karye-i Güvecci

Hane: 11 Nüfus: 31

Karye-i Balcam

Hane: 11 Nüfus: 24

1841 tarihli diğer bir Barçınlı mufassal nüfus defterinde:⁶⁶

Han civarında kâin Kınışoğlu Aşireti perakendeleri Kaza-i Hanbarçın

⁶⁵ BOA, NFS.d. 1687.

⁶⁶ BOA, NFS.d. 1721.

1843 tarihli Barçınlı mufassal nüfus defteri:

Karye-i Göl Karabağı mahalle-i zir

Hane: 31 Nüfus: 102

Karye-i Aligan der mahalle-i Mataracı

Hane: 126 Nüfus: 391

Karye-i Aligan der mahalle-i zir

Hane: 79 Nüfus: 234

Karye-i Davulga

Mahalle-i Soğukkuyu

Hane: 58 Nüfus: 185

Mahalle-i Alasakallı

Hane: 77 Nüfus: 259

Mahalle-i Zeynelli

Hane: 22 Nüfus: 69

Haremeyn-i muhteremeyne merbut Morcalı Aşiret-i Tabi-i
Karahisar-ı Sahib

Toplam: Hane: 163 Nüfus: 527

Haremeyn'e bağlı Morcalı Aşireti

Karye-i Demircili

Hane: 17 Nüfus: 40

Karye-i Bey

Hane: 117 Nüfus: 355

Karye-i Kılıçlı

Hane: 38 Nüfus: 117

Karye-i Gedikevi

Hane: 54 Nüfus: 150

Karye-i Kulaklı tabi-i Boynuyogunlu Haremeyn'e bağlı

Hane: 33 Nüfus: 73

Karye-i aşiret-i Pörnek tabi-i Morcalı Haremeyn'e bağlı

Hane: 63 Nüfus: 185

Pörnek aşiretinin perakendesi

Hane: 4 Nüfus: 15

Karye-i Pörnek aşireti tabi-i Morcalı

Veysel Çiftliği

Hane: 2 Nüfus: 5

Veyselolu Çiftliği Haremeyn'e bağlı

Hane: 10 Nüfus: 37

Aşiretin perakendesi

Hane: 17 Nüfus: 55

Karye-i Hamzahacılı tabi-i Karahisar-ı Sahib (Espkeşana merbut olduğundan Konya'dan tahrir olduğu)

Hane: 77 Nüfus: 221

Hamzahacılı perakendesi

Hane: 5 Nüfus: 15

Karye-i aşiret-i Pörnek

Ferikli tabi-i Karahisar-ı Sahib Haremeyn'e bağlı

Hane: 21 Nüfus: 83

Pörnek aşireti perakendesi

Hane: 25 Nüfus: 83

Han civarında kâin Kınışoğlu aşireti perakendesi

Nüfus: 30⁶⁷

1844 tarihli Haremeyn'e bağlı aşiretlerin mufassal nüfus defterinde Emirdağı'ndaki Haremeyn'e bağlı köylerin nüfusları:

Haremeyn-i muhteremeyne bağlı Emirdağı'nda kâin Morcalı aşireti

Karye-i Güneysaray tabi-i Morcalı

Hane: 6 Nüfus: 18

Karye-i Tez tabi-i Morcalı

Hane: 18 Nüfus: 74

Veliefendi Mahallesi

Hane: 25 Nüfus: 68

Kışla-i Kolanşam

Hane: 20 Nüfus: 54

Karye-i Kale

Hane: 15 Nüfus: 30

Karye-i Konarı

Hane: 15 Nüfus: 35

Kışla-i Derbend

⁶⁷ BOA., NFS.d., 1722

Hane: 19 Nüfus: 58

Kışla-i Derbend

Hane: 11 Nüfus: 23

Kışla-i Yüreğil, Morcalı aşiretine bağlı

Hane: 15 Nüfus: 32

Kışla-i Demircili, Demircili aşiretine bağlı

Hane: 16 Nüfus: 43

Karye-i Beyobası, Boynuyogunlu aşiretine bağlı

Hane: 87 Nüfus: 294

Karye-i Arslanlı, Boynuyogunlu aşiretine bağlı

Hane: 35 Nüfus: 93

Karye-i Kuyruklu, Boynuyogunlu aşiretine bağlı

Hane: 20 Nüfus: 62

Karye-i Sığracık, Boynuyogunlu aşiretine bağlı

Hane: 27 Nüfus: 93

Karye-i Kılıçlı, Boynuyogunlu aşiretine bağlı

Hane: 38 Nüfus: 133

Karye-i Gedikevi, Boynuyogunlu aşiretine bağlı

Hane: 118 Nüfus: 411

Karye-i Karakulaklı, Karakulaklı aşiretine bağlı

Hane: 28 Nüfus: 77⁶⁸

⁶⁸ BOA., NFS.d., 2119

Defterde yalnızca erkeklerin sayıldığı düşünülürse toplam nüfus erkek nüfusun iki katı olarak tahmin edilebilir.

Bir Türkmen aşireti olan Boynuyoğunlu aşireti Emirdağ'nda iskân olunmuş Haremeyn'e bağlı bir aşirettir. Aşirete bağlı olan köyleri ve nüfuslarını aşağıdaki gibi gösterebiliriz

Köy adı	Defter adı	Sayım yılı	Hane sayısı	Nüfus sayısı
Beyköyü	1675	1830	108	408
Gedikevi	1675	1830	180	723
Kılıçlı	1675	1830	24	126
Kulaklı	1675	1830	28	114
Sığracık	1675	1830	28	129
		Toplam	368	1.500

Köy adı	Defter adı	Sayım yılı	Hane sayısı	Nüfus sayısı
Beyköyü	1693	1839	31	64
Kulaklı	1693	1839	26	75
		Toplam	57	139

Köy adı	Defter adı	Sayım yılı	Hane sayısı	Nüfus sayısı
Beyköyü	1721	1840	114	343
Gedikevi	1721	1840	208	392
Kılıçlı	1721	1840	38	116
Kulaklı	1721	1840	31	73
		Toplam	391	924

Köy adı	Defter adı	Sayım yılı	Hane sayısı	Nüfus sayısı
Beyköyü	1722	1843	115	375
Gedikevi	1722	1843	55	150
Kılıçlı	1722	1843	38	110
Kulaklı	1722	1843	34	73
Toplam			242	668⁶⁹

Hüdâvendigâr Eyâleti mülhakâtından Karahisar-ı Sahib Sancağında kâin Hâss-ı Hümayûn-ı cenâb-ı mülûkânedden Çifteler Çiftliği ve Emirdağ'ında vâki Bozulus ve Muslucalı ve Haremeyn-i Muhteremeyn'e merbût Boynuyoğunlu ve Morcalı ve Geyikli ve Karakeçili ve Danişmendli aşîretinden Yörük Osmanoglu ve İnhan ve tevâbii aşâirin kâffe-i nüfus-ı zükûrunun altmış iki senesi eylül ibtidasından Kânunuevvel gâyetine kadar dört mâh zarfında vâki olan vukûatı mübeyyin yoklama defteridir ki ber-vech-i âti ale'l-esâmî zikr olunur:

Kazâ-i Nevâhî-i Barçın

Tâbi-i liva-i mezbûr

Kurâhâ

Karye-i Çuğu

Karye-i Türkmân

Karye-i Cırgın aşâir-i Muslucalı

Karye-i Helan Aşâir-i Muslucalı

Karye-i Aligan Aşâir-i Muslucalı

Karye-i Suvermez aşâir-i mezbûr

⁶⁹ BOA., C. DH., 174/8653; MAD. d., 21992. Bilal Özel, Boynuyoğunlular Yörük Türkmenleri Tarihî Sayfalarında Kaybolmuş Bir "Oğuz Boyu Araştırması", Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2016 Eskişehir, s.37-41, 60-61.

Karye-i Ağıcık aşâir-i mezbûr

Karye-i Dağılgan aşâir-i mezbûr

Karye-i Horan (Havran) aşâir-i mezbûr

Karye-i Soğukkuyu aşâir-i mezbûr

Karye-i Karacalar aşâir-i mezbûr

Karye-i Demirci aşâir-i Demirci

Aşîret-i Demircili

Karye-i Çifteler

Karye-i mezbûrda iskân eden kabâil Tatarları olduğu

Karye-i Alikel Aşâir-i Bozulus

Akçakoyun Aşîreti müsâfireten ikamet eder ifrâz Kılınççı
perakendesî.

Aşîret-i Ali Kavak Cemaat-i Morcalı

Karye-i Firikli Aşâir-i Pörnek

Karye-i Pörnek

Karye-i Veysel Aşâir-i Pörnek

Çiftlik-i Veyisoğlu Ovası

Karye-i aşâir-i Hamzahacılı

Karye-i Davulga Aşâir-i Bozulus

Mahalle-i Alasakallı

Mahalle-i Sofulu

Karye-i Bademli Mahalle-i Sofulu aşâir-i mezbûr

Karye-i Davulga aşîret-i mezbûr

Mahalle-i Alasakallı

Mahalle-i Zeyneli

Karye-i Alikocalı

Kaza-i Hanbarçın tâbi-i livâ-i mezbûr

Karye-i Han

Karye-i Bayad

Karye-i Gömü

1841 tarihli defterde:⁷⁰

Cebel-i Emir der-Livâ-i Karahisar-ı Sahib

Be-cihet-i Defter-i tahrîr

Kıta: 1

Aşîret-i Boynuyoğunlu, merbût-ı Haremeyni's-Şerîfeyn

Karye-i Bey

Karye-i Kılınçlı

Karye-i Kulaklı

Karye-i Gedikobası

Mahalle-i Dalkılınçlı

Karye-i Kuyruklu

Karye-i Büngeşik

Karye-i Kadıkuyusu

Karye-i Arslanlı

⁷⁰ BOA., NFS.d. 1727.

Karye-i Sığracık

Aşiret-i Morcalı, merbût-ı Haremeyn

Karye-i Güneysaray

Mahalle-i Yüreğil

Bir hane Yörük Osmanoğlu Aşiretiyle muhtelit tahrir olunmuş
olduğu

Mahalle-i Konarı

Mahalle-i Kale

Mahalle-i Derbend

Mahalle-i Palıdı

Mahalle-i Kurudere

Mahalle-i Kolanşam

Mahalle-i Tez

Mahalle-i Dere

Mahalle-i Demircili

Karye-i Hamzahacılı maa perakendesî, tâbi-i Esbkeşan

Karye-i Firikli, tâbi-i Haremeyn

Pörnek Aşiretinden

Çiftlik-i Veyisoğlu, tâbi-i Haremeyn

Karye-i Pörnek, tâbi-i Haremeyn

Çiftlik-i Veysel, tâbi-i Haremeyn

Aşiret-i Geyikli-i Kürdî

Karye-i Koşmart

Karye-i Dere

Karye-i Topkaya

Aşiret-i Karakeçili, tâbi-i Balıkesir Maa Saçıkaralı

Aşiret-i merkûme Hanbarçın Kazası civarında kâin Kabakulak Perçin ve Karakuyu ve Akhisar nam mahallerde mütemekkin oldukları defter-i tahrirde meşrûh olmakla şerh verildi.

Hâss-ı Hümâyûna merbut Çifteler Çiftliği ve tevâbii

Be-cihet-i defter

Kıta:1

Karye-i Çifteler

Mahalle-i Aşiret-i Akçakoyunlu maa Çifteler

Karye-i Belpınar

Karye-i Körhasan Çiftliği

Aşiret-i Akçakoyunlu der-Çiftlik-i Körhasan

Karye-i muhâcirîn-i kabâil-i Tatarân

Karye-i muhâcirîn-i ahâli-i Çerkes

Karye-i Kayacık

Çönger Aşiretinden olup karye-i mezbûrda iskân olunmuş olduğu tahrîr defterinde meşrûh idiği

Karye-i Balçıkhisar

Emirli Kürdünden olup karye-i mezbûrede meskûn olduğu şerh verildi.

Karye-i Digen

Şeyh Bızınlı Cemaatinden olup karye-i mezbûrda meskûn idikleri şerh verildi.

Yabancıyân,

Der-çiftlik-i Çifteler

Reaya

Yabancı sâkin esbab-ı der-hava-i hassı Çifteler

Be-cihet-i defter-i tahrîr

Kıta: 1

Karye-i Göl Karabağı, Türkmenân-ı Bozulus

Mahalle-i Kızılkulaklı

Karye-i Dere, Mahalle-i Kızılkulaklı

Mahalle-i Çiçekli

Mahalle-i Zed (nâm-ı diğer) İzzet

Kıbtıyân-ı Müslim der-karye-i mezbûr

Aşiret-i Davulga

Karye-i Bademli Mahallesi

Mahalle-i Dumurlu

Mahalle-i Sofulu

Mahalle-i Alasakallı

Mahalle-i Zeynelli

Kıbtıyân-ı Müslim, tâbi-i aşiret-i mezbûr

Karye-i Aligan

Mahalle-i Derici

Mahalle-i Zed

Kıbtîyân-ı Müslim tâbi-i karye-i mezbûr

Aşîret-i Muslucalı

Karye-i Suvermez

Karye-i İkizce

Karye-i Dağılgan

Karye-i Soğukkuyu

Karye-i Damlarcılı

Karye-i Ağıcık

Karye-i Cırgın

Mahalle-i Kaçarlı

Mahalle-i Torunlar

Mahalle-i İncili

Mahalle-i Çilli

Karye-i Debbağlar (Tabaklar)

Karye-i İlhan (Elhan) Mahalle-i Uşili

Karye-i Karabeyli

Çiftlik-i Veyisoğlu

Perakende-i Aşîret-i Muslucalı

Aşîret-i Yörük Osmanoğlu, an aşîret-i Danişmendân.

(Bolvadin Kazası civarında kâin Karacaviran Karyesinde iskân olunan Danişmendli Aşîretinden olmakla şerh verildi.

Karye-i Çaykışla, tâbi-i Yörük Osmanoğlu

Karye-i Holoz, tâbi-i Yörük Osmanoğlu

(Han Kazası civarında kâin mezkûr Holoz Karyesinde olduğu meşrûh idiği.)

Aşiret-i İnhan

Aşiret-i Karakeçili

(Sandıklı Kazası civarı dahilinde iskân etmiş olmalarıyla şerh verildi.)

Aşiret-i Horzum

(Sandıklı Kazası civarında Akdağ nam mahalde iskân etmiş olmalarıyla şerh verildi

Mahalle-i Çumioğlu

Mahalle-i Celiloğlu

1845 tarihli defterde:⁷¹

Kazâ-i Çay

Mahalle-i Cedîd

Mahalle-i Aktaş

Mahalle-i Aşağı

Yabancıyân

Kaza-i Hanbarçın, tâbi-i der-Livâ-i Karahisar

Karye-i Hüsrev Paşa

Karye-i Bayat

Karye-i Gömü

Karye-i Bavırdı

⁷¹ BOA. NFS.d 1728.

Karye-i Seydiler

Kazâ-i Karamık

Karye-i Karamık

Karye-i Akharım

Karye-i Keteli, nâm-ı diğeri Ketli

Karye-i Karacaviran

Karye-i Pazarağaç, Aşîret-i Cihanbeyli

Karye-i Armutlu

Kazâ-i Nevâhi-i Barçın, tâbi-i Livâ-i Karahisar-ı Sahib

Karye-i Çuğu

Karye-i Türkmân

Karye-i Güvecci

Karye-i Balcam

Kazâ-i Çölabad

Karye-i Tatarlı

Karye-i Arpa Arslan

Karye-i Kınık

1845 yılındaki Kamil Kepeci defterinde:⁷²

Ceride Muhasebesine deyu

Türkmânân-ı Bozulus Aşîretinden Karahisar-ı Sahib Sancağında vâki Emirdağ'ında kâin Karabağı ve Davulga ve Aligan karyelerinde sakin aşâirin bâ-berât-ı âli boy beyleri bulunan Mehmed Bey nâm kimesnenin bidâyet-i Tanzimat-ı Hayriyye'den beri ve hilâf-

⁷² BOA., KK.d. 5956.

ı rızâ-yı âli bazı harekâtta bulunduğu livâ-i mezkûr meclisinde bi'l-muhâkeme tebeyyün eylemesine mebnî mîr-i mûmâ-ileyhin azliyle kurâ-i merkûmeye ittifâk-ı ârâ ile nasb olunan üç nefer müdürlere aşâir-i merkûme taraflarından olarak itâ olunacak maaş, aşâir-i merkûmenin Mâliye Hazinesi'ne beher sene itâ edegeldikleri emvâl-i mîrîlerine ilâve berle top-ı mâl-i mîrîlerinden işbu altmış bir senesinden itibaren bûdî tabir ve hesabıyla şahsen-be-şahs her bir kurâya isabet eden mebâliğin mikdâr-ı kemiyyeti.

Minhâ:

Ber-vech-i muharrer aşâir, defâtir mantûkunca aşâir-i merkûmun mütemekkin oldukları zikri âtî kurânın maa maaş hisse-i mîrîlerinin mikdârı.

Göl Karabağı Karyesinde vâki zikri âtî mahallâtında sakın bulunan âti'l-esâmî kesânın hissesi:

Kızıl Kulaklı Mahallesi

Çiçekli Mahallesi

İzzet Mahallesi

Dereova Mahallesi

Davulga Karyesinde kâin zikri âti mahallâtında mütemekkin olan âti'l-esâmî kesânın hissesi.

Sofulu Mahallesi

Zeynelli Mahallesi

Bademli Mahallesi

Aksakallı Mahallesi

Tomalı Mahallesi

Aligan Karyesinin muhtevî olduğu zikri âti mahallâtında mütemekkin olan âti'l-esâmî kesân hisseleri

Darıcı Mahallesi

İzzet Mahallesi

Hüdâvendigâr Eyâleti Müşîri Atûfetli Salih Paşa hazretlerinin bi'l-vürûd Meclis-i Muhâsebe-i Maliye'ye havâle buyurulan şukkası meâlinde Türkmânân-ı Bozulus Aşîreti'nden Karahisar-ı Sahib Sancağında Emirdağ'nda vâki Karabağı maa Davulga ve Aligan karyelerinin mukaddemâ bâ-berât-ı âli boy beyisi olan el-Hâc Mehmed Bey bi't-tevkîl kurâ-ı mezbûra nasb eylemiş olduğu müdürân vesâir bazı avenesiyle bi'l-ittifâk elli altı senesinden beri kurâ-i merkûme ahâlisinin mâl-ı mîrîleri üzerlerine masârifât nâmıyla nesne zam ve tahsîl eylemek ve usûl-i sâbika vechile hâne başına şâir ve saman vesâir bu misillu şeyler tevzi ve taksîm ve ahâli ve fukarâyı bilâ-ücret istihdâm ve tecrîm etmek gibi mugâyir-i rızâ-yı âli dürlü dürlü mezâlîm ve taaddiyâta ictisâr eylemekte olduğu ahâli-i merkûm tarafından inhâ ve iştikâ olunduğuna mebnî tarafeyn livâ-i mezbûr meclisine celb olunup, sene-i merkûmeden altmış senesine kadar muhasebeleri rû'yet olundukda, mîr-i mûmâ-ileyhin zimmeti olduğu tebeyyün eden bir yük otuz sekiz bin dokuz yüz on dokuz kuruştan masârifât-ı vâkıa olarak ahâli-i merkûmenin kabûlü olan iki kalem kırk iki bin kuruş ba'de't-tenzîl, mâ-adâ zimmet-i sahîhası görünen doksan altı bin şu kadar kuruşun te'diyesine mîr-i mûmâ-ileyh taahhüd etmiş olduğundan, irade buyurulduğu halde meblağ-ı mezbûr bi't-tahsîl, ahâli-i merkûmenin altmış bir ve altmış iki seneleri mâl-i mîrîlerine mahsûb olunacağı ve mezkûr karyeler müdürlerinin ol vechile vâki olan harekât-ı nâ-marziyyelerinden nâşi azliyle intihâb-gerde-i ahâli olarak nasb olunan diğer müdürlere dahi şayet masârifât-ı vâkıa serriştesiyle ileride irtikâba sapmamak için mâl-ı mîrîleri üzerlerine zam olunup tahsil olunmak üzere mezkûr Karabağı ve Davulga karyeleri müdürlerine üçer yüz ve Aligan karyesi müdürüne yüz elli kuruş ahâli tarafından maaş tahsisi tensîb kılınmış olduğundan, müdürân-ı mûmâ-ileyhime ol vechile tahsis olunacak maaşlarını mübeyyin suver-i lâzîmenin irsâliyle mîr-i mûmâ-ileyhin yedinde bulunan boy beylik

berat-ı âlisi kaydının terkîn olunması hususlarını müş'ir livâ-i mezbûr meclisinden çend kıta mazâbit ve i'lâmât ile sûret-i muhâsebelerini ve ahâlinin hal ve tahammüllerine göre bi't-ta'dîl mâl-ı mîrîlerinin sûret-i taksîmini mübeyyin iki kıta defâtir taraflarına irsâl olunarak sûret-i taksîme dâir olan defter muvâfık-ı usûl ve nizâm olduğu halde defter-i mezkûr cânib-i hazîne de bi'l-hıfz li-ecli't-tescîl bir kıta sureti livâ-i mezbûr meclisine tisyâr olunarak ahâli-i merkûme mâl-ı mîrîlerinin tahsîli bâbında şerâit-i lâzîme derciyle bir kıta emr-i âli ısdârı istidâ olduğuna binâen evrâk-ı mezbûre leffen tisyâr kılındığı beyaniyle husûs-ı mezbûr hakkında her ne vechile irâde-i seniyye müteallik buyurulur ise ol vechile icâbının icrâsı iş'âr olunmuş ve ber-mantûk-ı kuyûd memâlik-i Anadolu'da kâin bi'l-cümle aşâyir ba'de ezîn yaylak ve kışlağa gitmeyip, kışlakları hangi mahallerde ise cümlesi sayfen ve şitâen oralarda iskân ve îvâ ve yaylakları iskân eyledikleri kazalar dahilinde olarak ahâli-i sâire misillu nüfusları tahrîr ve vergilerinin dahi ol vechile hadd-i i'tidâlde tahsîsiyle kadîmi âharın mukâtaât ve timârât vesâireleri dâhilinde bulunmayan boz ve hâlî mahallerde ziraat ve hirâset ettirilmesi ve öteden beri beher sene aşâyir-i merkûme taraflarından maden-i hümayûna verilegelen deve ve mürettebât-ı sâireleri kemâ-kân tediye ve ifâ olunması bâ-irâde-i aliyye nizamından bulunduğu ve mârru'l-beyân Karabağı ve Davulga ve Aligan aşâyirinin bi't-tahrîr iki bin sekiz yüz yirmi sekiz nefer nüfus-ı mevcûdesi olarak livâ-i mezkûrde iskânları icrâ olunduğu ve mezkûr Karabağ Cemaati'nin mîr-i aşiretliği Yusuf nâm kimesnenin mahlûlünden ammi-zadesi merkûm Mehmed Bey üzerinde bâ-berât-ı şerîf mukayyed olarak, defâtir-i vâride-i mezkûre mûciblerince hisse-i vergileri olan cem'an bir yük üç bin on altı buçuk kuruş otuz akçenin, doksan dört bin on altı buçuk kuruş otuz akçesi mâl-ı mîrî-i kadîmeleri, ve dokuz bin kuruş bu defa nasb olunan müdürlerin maaşları olup, bu makûla aşâir ve kabâil ahâlisinin intihab ve rızalarıyla nasb ve tayin olunan zâbita ve müdürlerine, mal ve vergilerine ilave olunmak üzere mikdâr-ı kifâye maaş tahsis ve itâ olunmakta olduğu emsâlinden idiği der-kenarlarda gösterilmiş olmakla, bu surette kurâ-i selâse-i

merkūmede sâkin aşîret-i mezbûreye tayin olunan müdürler için maaş itâsı emsâline muvâfık bulunmuş olduğundan müdürân-ı merkūmenin mahallince tesviye olunan dokuz bin kuruş maaş-ı senevîleriyle beraber mâl-i mürettebât-ı kadîmeleri bulunan sâlifü'z-zıkr bir yük üç bin on altı kuruş otuz akçenin altmış bir senesinden itibaren sâl-be-sâl taraflarından edâ olunmak ve mîr-i aşîretleri mîr-i merkūm ile rü'yet olunan muhâsebede kabul eyledikleri sâlifü'l-beyân kırk iki bin kuruş masârifî, fakat bu senelik olarak muvakkaten vergi-i mezbûra bi'l-ilâve her birinin hal ve tahammül ve derece-i iktidarlarına ve usûl ve nizâmına tevîkan tevzî' ve tahsil kılınmak ve müdürân-ı merkūme maaş-ı muhassaslarının dahi mâh-be-mâh bâ-senedât-ı makbûza emvâl sandığından ifâsıyla cânib-i hazineye takdim olunacak masârifât defterlerine idhâl ve imlâsı ve mîr-i merkūmun müteahhid olarak kusur-ı zimmet-i mütebeyyinesi görünen doksan altı bin şu kadar kuruşun kendisinden bi't-tahsîl ahâli-i merkūme vergilerine mahsûbu hususlarına bakılmak üzere emr-i şerîf tasdîri için Vâridât Muhâsebesi'ne kayd ile Evâmir-i Maliye Kalemî'ne başka ve mîr-i aşîretlik-i mezkûr berât-ı şerîfi kaydının terkîni zımnında Cerîde Muhasebesi'ne başka ve müdürân-ı mansûbe maaşları, mezkûr altmış bir senesi martı ibtidasından itibaren bi't-tahsîs suretleri terkîmi için Masârifât Muhâsebesi'ne başka ilm ü haberleri tahrîriyle tesviyesi Meclis-i Muhâsebe-i Mâliye'de bi't-tezekkür ol bâbda kaleme alınan mazbata, cânib-i Nezâret-i Celîle-i Maliye'den bâ-takrîr lede'l-arz mûcibince tesviyesine himmet buyurulmak bâbında sâdır olan fermân-ı âli Mûcibince kayd olunup ber-minvâl-i muharrer keyfiyet ma'lûm olmak için Cerîde Muhâsebesi'ne dahi işbu ilm ü haber verildi. Fî 12 Ramazan sene 1261

Defter-i Mevkûfâta kayd

Mîr-i aşîretin kaydı terkîn-şod

Karahisar-ı Sahib'deki Çifteler çiftliği Emirdağı'ndaki Bozulus, Muslucalı, Boynuyoğunlu ve diğer aşiretlerin 1846 tarihli nüfus vukuat defteri⁷³:

Karye-i Hâss-ı Hümâyûn-ı cenâb-ı şâhâne'den Çifteler Çiftliği

Karye-i Çiftlik-i Kör Hasan, tâbi-i Çifteler

Çiftlik-i mezkûrde meskûn Akçakoyunlu Aşireti

Karye-i muhâceretten olup kabâil-i Tatarân, tâbi-i Çifteler.

Karye-i muhâceretten olup, Çerkes ahalileri, tâbi-i Çifteler

Karye-i Kayacık tâbi-i Çifteler ve karye-i mezbûrda Çönger Aşireti iskân olduğu.

Karye-i Balçıkhisar tâbi-i Çifteler karye-i mezbûrda Emirli Kürdü iskân olduğu. Karye-i mezbûr ahalileri dağılıp, karye-i mezbûrda hiç kimesne kalmamış olduğu şerh verildi.

Karye-i Dikmen tâbi-i Çifteler. Karye-i mezbûrda Şeyh Bızınlı Aşireti iskân olduğu.

Çiftlik-i mezkûrde hizmetkârlık ile müsâfireten meskûn olan kesân.

Aşiret-i Bozulus tâbi-i Livâ-i Karahisar-ı Sahib

Karye-i Göl-i Karabağı tâbi-i aşiret-i mezbûr

Mahalle-i Kızılkulaklı der-karye-i Karabağı

Mahalle-i Dere, der-karye-i Karabağı

Mahalle-i Çiçekli, der-karye-i Karabağı

Mahalle-i Zed der-karye-i Karabağı

⁷³ BOA., C.DH., 174/8653, MAD.d., 21989.

Karye-i Bademli tâbi-i Aşîret-i Bozulus

Karye-i Ozan der-nezd-i karye-i Bademli tâbi-i Aşîret-i Bozulus

Karye-i mezbûr müddet-i vâfireden beri hâli ve metrûk olup, bu defa sâye-i şevket-vâye-i cenâb-ı şahânede şenlenip ma'mur olduğu.

Karye-i Davulga tâbi-i Aşîret-i Bozulus.

Mahalle-i Tomarlı der-karye-i Davulga

Mahalle-i Sofular der-karye-i Davulga

Mahalle-i Alasakallı der-karye-i Davulga

Mahalle-i Zeyneli der-karye-i Davulga

Karye-i Aligan tâbi-i Aşîret-i Bozulus

Mahalle-i Derici Der-karye-i Aligan

Mahalle-i Zed der-karye-i Aligan

Aşîret-i Muslucalı tâbi-i Livâ-i Karahisar-ı Sahib

Karye-i Suvermez tâbi-i Muslucalı

Karye-i İkizce tâbi-i Muslucalı

Karye-i Dağalkar tâbi-i Muslucalı

Karye-i Soğukkuyu tâbi-i Muslucalı

Karye-i Horan tâbi-i Muslucalı

Mahalle-i Damlarcılı der-karye-i Horan

Karye-i Ağıcık tâbi'-i Muslucalı

Karye-i Cırgın [Cırgın] tâbi-i Muslucalı

Mahalle-i Kaçalı der-karye-i Cırgın

Mahalle-i Duranlar der-karye-i Cırgın

Mahalle-i İncili der-karye-i Cırgın

Mahalle-i Cinli der-karye-i Cırgın

Karye-i Debbaglar tâbi-i Muslucalı

Karye-i İlhan tâbi-i Muslucalı

Mahalle-i Uşili der-karye-i İlhan

Karye-i Firikli tâbi-i Muslucalı

Çiftlik Veyis oğlu tâbi-i Muslucalı

Aşiret-i mezbûrun perakendesi

**Emirdağı'nda kâin Haremeyn-i Muhteremeyn'e merbut
Boynuyoğunlu Aşireti**

Karye-i Bey tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Kılınçlı tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Kulaklı tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Gedikobası tâbi-i Boynuyoğunlu

Mahalle-i Dalkılınçlı der-karye-i Gedikobası

Karye-i Kuyruklu tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Büngeşik tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Kadıkuyusu tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Arslanlı tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Sığracık tâbi-i Boynuyoğunlu

Haremeyn-i Muhteremeyn'e merbût Morcalı Aşireti

Karye-i Güneysaray tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Yüreğil tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Konarı tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Kalfa tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Derbend tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Palıdlı tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Kurudere tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Kolanşam tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Tez tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Dere tâbi-i Morcalı

Karye-i Demircili

Karye-i Hamzahacılı tâbi-i Karahisar-ı Sahib

Aşiret-i mezbûrun perakendesı

Karye-i Firikli

Karye-i Veyis oğlu Çiftliği

Karye-i Pörnek tâbi-i Karahisar-ı Sahib

Karye-i Veyis Çiftliği

Aşiret-i Geyikli

Karye-i Koşmart tâbi-i Geyikli

Karye-i Dere tâbi-i Geyikli

Karye-i Topkaya tâbi-i Geyikli

Hanbarçın Kazası civarında meskûn Karakeçili Aşireti

Karye-i Kabakulak tâbi-i aşiret-i mezbûr

Karye-i mezbûrda vukuat olmadığı. Şerh verildi

**Bolvadin Kazası civarında kâin Karacaviran karyesinde
meskûn Danişmendli Aşireti'nden Yörük Osmanoğlu ahalileri**

Karye-i Karacaviran tâbi-i aşiret-i mezbûr

Aşiret-i mezbûrun perakendesi

Karye-i Çaykışla tâbi-i Yörük Osmanoğlu

Karye-i Holoz tâbi-i Yörük Osmanoğlu

İnhan Aşireti

1848 tarihli maliyeden müdevver defterde:⁷⁴

Hüdavendigâr Eyaleti mülhakâtından Karahisar-ı Sahib Sancağı Muhassıllığı dahilinde kâin Emirdağı'nda vâki aşâirândan Bozulus ve Muslucalı ve Yörük Osmanoğlu ve İnhan ve Boynuyoğunlu ve Morcalı ve Geyikli ve Karakeçili Aşiretlerinin nüfûs-ı zükûrlerinin altmış dört senesi Mayıs ibtidâsından Ağustos gâyetine kadar dört mâh zarfında vâki olan vukûâtın kemiyetini mübeyyin yoklama defteridir.

Aşiret-i Bozulus tâbi-i Livâ-i Karahisar-ı Sahib

Karye-i Göl Karabağı tâbi-i Bozulus

Mahalle-i Kızılkulaklı der-karye-i Göl Karabağı

Mahalle-i Dere der-karye-i Göl Karabağı

Mahalle-i Çiçekli der-karye-i Göl Karabağı

Mahalle-i Zed der-karye-i Göl Karabağı

Karye-i Bademli tâbi-i Bozulus

Karye-i Avdan tâbi-i Bozulus

⁷⁴ BEO., MAD. d. 21990.

Karye-i Davulga tâbi-i Bozulus

Mahalle-i Dumurlu der-karye-i Davulga

Mahalle-i Sofular der-karye-i Davulga

Mahalle-i Alasakallı der-karye-i Davulga

Mahalle-i Zeynelli der-karye-i Davulga

Karye-i Aligan tâbi-i Bozulus

Mahalle-i Derici der-karye-i Aligan

Mahalle-i Zed der-karye-i Aligan

Aşiret-i Muslucalı tâbi-i Livâ-i Karahisar-ı Sahib

Karye-i Suvermez tâbi-i Muslucalı

Karye-i İkizce tâbi-i Muslucalı

Karye-i Dağılgan tâbi-i Muslucalı

Karye-i Soğukkuyu tâbi-i Muslucalı

Karye-i Horan nâm-ı diğer Damlarcılı tâbi-i Muslucalı

Karye-i Ağılıcık tâbi-i Muslucalı

Karye-i Cırgın tâbi-i Muslucalı

Mahalle-i Kaçarlı der-karye-i Cırgın

Mahalle-i Duranlar der-karye-i Cırgın

Mahalle-i İncili der-karye-i Cırgın

Mahalle-i Cinli der-karye-i Cırgın

Karye-i Debbağlar tâbi-i Muslucalı

Karye-i İlhan tâbi-i Muslucalı

Mahalle-i Uşili der-karye-i İlhan

Karye-i Firikli tâbi-i Muslucalı

Karye-i Çiftlik-i Veyisoğlu tâbi-i Muslucalı

Mezkûr Muslucalı Aşireti'nin perakendesı

**Bolvadin civarında Danişmendli Aşireti'nden Yörük
Osmanoğlu ahâlileri**

Karye-i Karacavıran tâbi-i Yörük Osmanoğlu

Aşiret-i mezkûre perakendesı

Karye-i Çaykışla tâbi-i Yörük Osmanoğlu

Karye-i Holoz tâbi-i Yörük Osmanoğlu

İnhan Aşireti

**Emirdağı'nda kâin Haremeyn-i Muhteremeyn'e merbut
Boynuyoğlu Aşireti.**

Karye-i Bey tâbi-i Boynuyoğlu

Karye-i kılınçlı tâbi-i Boynuyoğlu

Karye-i Kulaklı tâbi-i Boynuyoğlu

Karye-i Gedikobası tâbi-i Boynuyoğlu

Mahalle-i Dalkılıçlı der-karye-i Gedikobası

Karye-i Kuyruklu tâbi-i Boynuyoğlu

Karye-i Büngeşik tâbi-i Boynuyoğlu

Karye-i Kadıkuyusu tâbi-i Boynuyoğlu

Karye-i Arslanlı tâbi-i Boynuyoğlu

Karye-i Sıgracık tâbi-i Boynuyoğlu

Haremeyn-i Muhteremeyn'e merbut Emirdağı'nda kâin Morcalı Aşireti

Karye-i Güneysaray tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Yüreğil tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Konarı tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Kale tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Derbend tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Palıdlı tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Kurudere tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Kolanşam tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Tez tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Dere tâbi-i Morcalı

Karye-i Demircili

Karye-i Hamzahacılı

Aşiret-i mezbûrun perakendesi

Karye-i Firikli

Karye-i Veyisoğlu Çiftliği

Karye-i Pörnek

Karye-i Veysel Çiftliği

Aşiret-i Geyikli

Karye-i Koşmart tâbi-i Geyikli

Karye-i Dere tâbi-i Geyikli

Karye-i Topkaya tâbi-i Geyikli

Hanbarçın civarında Karakeçili Aşireti

Karye-i Kabakulak tâbi-i aşiret-i mezbûr

1849 tarihli maliyeden müdevver defterde:⁷⁵

Hüdâvendigâr Eyaleti mülhakâtından Karahisar-ı Sahib Sancağı Muhassıllığı dâhilinde kâin kazalardan Emirdağı Kazasında vâki kâffe-i aşâir ve kabâilin nüfûs-ı zükûrlerinin altmış dört senesi Eylûl ibtidasından Kânunuevvel gâyetine kadar dört mâh zarfında vâki olan vukûâtın kemiyetini mübeyyin yoklama defteridir.

Aşiret-i Bozulus tâbi-i Livâ-i Karahisar-ı Sahib

Karye-i Göl Karabağı tâbi-i Bozulus

Mahalle-i Kızılkulaklı der-karye-i Karabağı

Mahalle-i Dere der-karye-i Karabağı

Mahalle-i Çiçekli der-karye-i Karabağı

Mahalle-i Zed der-karye-i Karabağı

Karye-i Bademli tâbi-i Bozulus

Karye-i Avdan tâbi-i Bozulus

Karye-i Davulga tâbi-i Bozulus

Mahalle-i Dumurlu tâbi-i Davulga

Mahalle-i Sofular der-karye-i Davulga

Mahalle-i Alasakallı der-karye-i Davulga

Mahalle-i Zeyneli der-karye-i Davulga

Karye-i Aligan tâbi-i Bozulus

Mahalle-i Derici der-karye-i Aligan

⁷⁵ BEO., MAD. d. 21990.

Mahalle-i Zed der-karye-i Aligan

Aşiret-i Muslucalı tâbi-i Livâ-i Karahisar-ı Sahib

Karye-i Suvermez tâbi-i Muslucalı

Karye-i İkizce tâbi-i Muslucalı

Karye-i Dağılğan tâbi-i Muslucalı

Karye-i Soğukkuyu tâbi-i Muslucalı

Karye-i Damlarcılı nâm-ı diğer Horan tâbi-i Muslucalı

Karye-i Ağıcık tâbi-i Muslucalı

Karye-i Cırgın tâbi-i Muslucalı

Mahalle-i Kaçarlı der-karye-i Cırgın

Mahalle-i Duranlar der-karye-i Cırgın

Mahalle-i İncili der-karye-i Cırgın

Mahalle-i Cinli der-karye-i Cırgın

Karye-i Debbâğlar tâbi-i Muslucalı

Karye-i İlhan tâbi-i Muslucalı

Mahalle-i Uşili der-karye-i İlhan

Karye-i Firikli tâbi-i Muslucalı

Karye-i Çiftlik-i Veyisoğlu tâbi-i Muslucalı

Karye-i Muslucalı Aşireti'nin Perakendesi

**Bolvadin civarında meskûn Danişmendli Aşireti'nden
Yörük Osmanoğlu ahalileri**

Karye-i Karacaviran tâbi-i Yörük Osmanoğlu

Karye-i aşiret-i mezbûrun perakendesi

Karye-i Çaykışla tâbi-i Yörük Osmanoglu

Karye-i Holoz tâbi-i Yörük Osmanoglu

İnhan Aşireti

Haremeyn-i Muhteremeyn'e merbut Boynuyoğunlu Aşireti

Karye-i Bey tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Kılınçlı tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Kulaklı tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Gedikobası tâbi-i Boynuyoğunlu

Mahalle-i Dalkılınçlı der-karye-i Gedikobası

Karye-i Kuyruklu tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Büngeşik tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Kadıkuyusu tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Arslanlı tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Sığracık tâbi-i Boynuyoğunlu

Haremeyn-i Muhteremeyn'e merbut Morcalı Aşireti

Karye-i Güneysaray tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Yüreğil tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Konarı tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Kale tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Derbend tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Palıdlı tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Kurudere tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Kolanşam tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Tez tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Dere tâbi-i Morcalı

Karye-i Demircili

Karye-i Hamzahacılı

Karye-i aşîret-i mezbûrun perâkendesı

Karye-i Firikli

Karye-i Veyis Çiftliği

Karye-i Pörnek

Karye-i Veysel Çiftliği

Geyikli Aşireti

Karye-i Koşmart tâbi-i Geyikli

Karye-i Dere tâbi-i Geyikli

Karye-i Topkaya tâbi-i Geyik

Hanbarçın civarında meskûn Karakeçili Aşireti

Karye-i Kabakulak tâbi-i aşîret-i mezbûr

1849 tarihli maliyeden müdevver defterde:⁷⁶

Hüdâvendigâr Eyaleti Mülhakâtından Karahisar-ı Sahib Sancağı Kaymakamlığı dâhilinde kâin kazalardan Emirdağı Kazasında vâki kâffe-i aşâir ve kabâilin nüfûs-ı zükûrün altmış dört senesi Kânunusani ibtidasından, altmış beş senesi Nisanı gâyetine değin dört mâh zarfında vâki olan vukûâtın kemiyetini mübeyyin yoklama defteridir ki ber-vech-i âti ale'l-esâmi zıkr ü beyan olunur.

⁷⁶ BEO., MAD. d. 21992.

Kazâ-i Emirdağı tâbi-i Livâ-i Karahisar-ı Sahib

Aşiret-i Bozulus tâbi-i Emirdağı

Karye-i Göl Karabağı tâbi-i Bozulus

Mahalle-i Kızılkulaklı der-karye-i Karabağı

Mahalle-i Dere tâbi-i Karabağı

Mahalle-i Çiçekli tâbi-i Karabağı

Mahalle-i Zed tâbi-i Karabağı

Karye-i Bademli tâbi-i Bozulus

Karye-i Avdan tâbi-i Bozulus

Karye-i Davulga tâbi-i Bozulus

Mahalle-i Dumurlu der-karye-i Davulga

Mahalle-i Sofular der-karye-i Davulga

Mahalle-i Alasakallı der-karye-i Davulga

Mahalle-i Zeynelli der-karye-i Davulga

Karye-i Aligan tâbi-i Bozulus

Mahalle-i Derici der-karye-i Aligan

Mahalle-i Zed der-karye-i Aligan

Aşiret-i Muslucalı tâbi-i Livâ-i Karahisar-ı Sahib

Karye-i Suvermez tâbi-i Muslucalı

Karye-i İkizce tâbi-i Muslucalı

Karye-i Dağulgan tâbi-i Muslucalı

Karye-i Soğukkuyu tâbi-i Muslucalı

Karye-i Horan nâm-ı diğer Damlarcılı tâbi-i Muslucalı

Karye-i Ağıcık tâbi-i Muslucalı

Karye-i Cırgın tâbi-i Muslucalı

Mahalle-i Kaçarlı der-karye-i Cırgın

Mahalle-i Duranlar der-karye-i Cırgın

Mahalle-i İncili der-karye-i Cırgın

Mahalle-i Cinli der-karye-i Cırgın

Karye-i Debbağlar tâbi-i Muslucalı

Karye-i İlhan tâbi-i Muslucalı

Mahalle-i Uşili der-karye-i İlhan

Karye-i Firikli tâbi-i Muslucalı

Karye-i Çiftlik-i Veyisoğlu tâbi-i Muslucalı

Muslucalı Aşireti'nin Perakendesi

**Bolvadin civarında meskûn Danişmendli Aşireti'nden olup
Yörük Osmanoğlu ahalileri**

Karye-i Karacaviran tâbi-i Yörük Osmanoğlu

Karye-i aşiret-i mezbûrun perakendesi

Karye-i Çaykışla tâbi-i Yörük Osmanoğlu

Karye-i Holoz tâbi-i Yörük Osmanoğlu

İnhan Aşireti

**Haremeyn-i Muhteremeyn'e merbut Emirdağı'nda kâin
Boynuydoğanlı Aşireti**

Karye-i Bey tâbi-i Boynuydoğanlı

Karye-i Kılınçlı tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Kulaklı tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Gedikobası tâbi-i Boynuyoğunlu

Mahalle-i Dalkılınçlı der-karye-i Gedikobası

Karye-i Kuyruklu tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Büngeşik tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Kadıkuyusu tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Arslanlı tâbi-i Boynuyoğunlu

Karye-i Sığracık tâbi-i Boynuyoğunlu

**Haremeyn-i Muhteremeyn'e merbut Emirdağı'nda kâin
Morcalı Aşireti**

Karye-i Güneysaray tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Yüreğil tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Konarı tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Kale tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Derbend tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Palıdlı tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Kurudere tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Kolanşam tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Tez tâbi-i Morcalı

Mahalle-i Dere tâbi-i Morcalı

Karye-i Demircili

Karye-i Hamzahacılı

Karye-i aşîret-i mezbûrun perâkendesî

Karye-i Firikli

Karye-i Veyisoğlu Çiftliği

Karye-i Pörnek

Karye-i Veysel Çiftliği

Geyikli Aşireti

Karye-i Koşmart tâbi-i Geyikli

Karye-i Dere tâbi-i Geyikli

Karye-i Topkaya tâbi-i Geyikli

Hanbarçın civarında meskûn Karakeçili Aşireti

Karye-i Kabakulak tâbi-i Karakeçili

Bölgedeki Aşiretlerin Bazı Uygunsuz Davranışları ve Uyarılmaları

1847 tarihli belgede "Emirdağı aşiretlerinin şer'î kuraları, Emirdağı aşiretlerinden ne kadar asker alınması gerektiğinin tespiti ve kura meclisine katılmayanlara askeri güç kullanarak hisselerine isabet eden neferatın ayrılması isteği" blidirilmiştir.⁷⁷

1847 tarihli diğer bir belgede "Emirdağı aşiretinden mal ve yiyecek alan Yeniil kaymakamının azledilerek yerine Diyarbakır Defterdarı İsmail Bey'in tayini ve Bilecik kasabasına ilhak edilmesini isteyen Boynuyoğunlu aşireti hakkında gerekli tahkikatın yapılması" istenmektedir.⁷⁸

1847 tarihli diğer bir belgede de "Emirdağı'nda ikamet eden Boynuyoğunlu aşiretinin emlak ve mallarına zarar verdikleri iddia

⁷⁷ BOA., A. MKT., 69/16. Bkz. EK 5.

⁷⁸ BOA., A. MKT., 76/36.

edilen İsmail Bey ve Telli Mustafa Bey ile arkadaşlarının berat ettiklerine dair Kütahya meclisinden mazbata" yazılmıştır.⁷⁹

1848 tarihli diğer bir belgede ise "Emirdağı'nda bulunan Muslucalı aşiretinin eski Reisi Abdullah Bey'in çıkardığı huzursuzluklar ve vergisini ödememesinden dolayı gerekli cezanın verilmesi" talep edilmektedir.⁸⁰

1852 tarihli bir belgede "Karahisar-ı Sahib sancağı Barçın kazasında kâin Çifteler Çiftliği dahilinde iskân edilen Yeniil aşireti Çönger Türkmenlerinin vergisinin ne yapılacağına dair tahkik yapılması" istenmiştir.⁸¹

1853 tarihli belgede "Emirdağı'nda meskûn Bozulus aşiretinden Servinaz Hatun'un katili Mehmed'in Tersane-i Amire'de kürek cezasına çarptırılması" talep edilmiştir.⁸²

1853 tarihli bir diğer belgede "Karahisar-ı Sahib sancağı Emirdağı Kazasında vaki Davulga karyesi mahallesinden Alasakallı mahallesinde sakin kura firarisi Mustafa'yı gizleyerek bazı uygunsuz hareketlere kalkışan Boynuyoğunlu aşireti müdürü İsmail'in tedib edilmesi" istenmektedir.⁸³

1856 tarihli belgede Haremeyn'e bağlı Musluca Aşireti Müdürü Halil Ağa ile köy muhtarları hakkında halkın malını yedikleri ve aşiret hakkında düşmanlık yaptıklarına dair yapılan şikâyetin tahkiki" istenmektedir.⁸⁴

1858 tarihli belgede "Karahisar-ı Sahib'in Emirdağ kazasında Bozulus aşiretinden İlhanoglu Ali'nin Davulga köyü müdürü iken yaptığı zulüm üzerine vazifesinden alınmasına ve yerine Abdullah

⁷⁹ BOA., A. MKT., 66/20. C. ADL. 13/827 Bkz. EK 6.

⁸⁰ BOA., A. MKT., 153/76.

⁸¹ BOA., C. DH., 68/3399.

⁸² BOA., A. MKT. MVL., 66/59; A. MKT. NZD., 104/54.

⁸³ BOA., MVL., 295/18.

⁸⁴ BOA., A. MKT. UM. 232/95; A. MKT. MVL., 121/27.

Efendi'nin tayin edilmesi" emredilmiştir.⁸⁵ Bu konu ile ilgili başka bir belgede de "Davulga ve Bademli aşireti müdürü Elhakoğlu Ali Efendi'nin yolsuzluk yaptığı için görevinden alınarak yerine Hacı Veli Ağa'nın tayini ile ilgili verilen mahzarın takdim edildiği ve bu konu ile ilgili maliye nazırının görüşünü bildirmesi için buyruldu" verilmiştir.⁸⁶

1862 tarihli belgede "Karahisar-ı Sahib'in Emirdağ kazasında iskân olunan Karabağ aşiretinden Arapoğlu Deli Mehmed, kardeşi Cafer, Eceboğlu Ahmed ve Bekmezcioğlu Korsarı'nın cezalandırılması" talep edilmektedir.⁸⁷

1883 tarihli bir belgede Bursa'da Sultan Murad-ı Sani evkafından Karakeçili Cemaati arz sahiplerine rüsum ve otlakiyesini vermek suretiyle Barçın kazasında yaylamakta olup bunlardan Hüsrev Paşa han ağası füzuli paralarını alarak hayvanlarını da oradan sürmek suretiyle uğradıkları bu zulmün izalesi ve Bursa'da Haremeyn müfettiş vekili huzurunda haklarının verilmesi için cemaat ahali tarafından arzuhal verilmiştir.⁸⁸

Bazı İdari Değişiklikler

1775 tarihinde nahiye olarak görünen Emirdağ 1849 tarihinde kaza hüviyetini kazanmıştır.⁸⁹ Bu durum 1861 tarihine kadar devam etmiştir. 1861 tarihindeki belgelerde Musluca'yı kaza olarak görmekteyiz. Belgede Musluca kazası müdürü Ömer Efendi'nin istifası ve açılacak başka bir kaza müdürlüğüne tayin talebinden bahsedilir.⁹⁰

Musluca kaza olduktan kısa bir süre sonra 1868 yılında dönemin padişahına atfen kazanın ismi Aziziye olarak değişmiştir.

⁸⁵ BOA., A. MKT., 153/76.

⁸⁶ BOA., A. MKT., 160/80.

⁸⁷ BOA., MVL., 648/72, 649/49.

⁸⁸ BOA., C. ADL., 44/2650.

⁸⁹ BOA., MAD. d. 21992.

⁹⁰ BOA., MVL., 614/15.

Aziziye Kazası ile ilgili ilk bilgiler 1870 tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi'nde yer alır. Bu salnameye göre ilk kaymakamı Sabit Efendi ve ilk belediye başkanı da Abdullağ Ağa'dır. Buna rağmen Emirdağı, Nevahi-i Barçınlı nahiyesi ve Hanbarçın nahiyesi kullanılmaya devam etmiştir.

Aşiretlere Müdürlerin Tayini

1860 tarihli bir belgeden görüldüğü üzere Emirdağı'nda meskûn Musluca Aşireti Müdürü Halil Ağa'nın azliyle yerine Banaz Kazası sabık Müdürü Mustafa Ağa tayin olunmuştur.⁹¹

1860 tarihli bir diğer belgeden Emirdağı'nda meskûn Muslucalı Aşireti Müdürü Ömer Efendi ile Morcalı Aşireti Müdürü Mustafa Bey'in istifasıyla yerlerine Hacı Hüseyin ve Hacı Mehmed Ağaların görevlendirildikleri anlaşılmaktadır.⁹²

1864 tarihinde Emirdağı Kazasında meskûn Gölkarabağı Aşireti Müdürü Hamdi Efendi'nin istifasıyla yerine Ali Efendi tayin olunmuştur.⁹³

Emirdağı'na Yeni Göçler

Emirdağı stratejik konumu itibariyle yeni göçler almaya devam etmiştir. 1854-1856 Kırım Savaşı sonrası Kafkaslardan yeni göç dalgaları Emirdağı'na gelmeye başlamıştır. 1861 tarihli bir belgede "Karahisar-ı Sahib'e iskân edilmek üzere gönderilen Nogay muhacirlerinin misafir olarak Emirdağı Kazasında bulunan Davulga aşiretinde kaldıkları" görülmektedir.⁹⁴

⁹¹ BOA., MVL., 603/7.

⁹² BOA., MVL., 613/30; A. MKT. MVL., 66/59.

⁹³ BOA., MVL., 650/31.

⁹⁴ BOA., MVL., 635/16. Bkz. EK 7.

1889 tarihli bir belgede "Aziziye Kazası Çerkes emirlerinin kendileriyle birlikte kölelerinin de askerlikle mükellef tutulmalarının mağduriyetlerine sebep olacağından dolayı şikâyetlerini" bildirmişlerdir.⁹⁵

1891 tarihli belgede Karahisar Sancağı Ali karyesi muhacirin iskânına elverişli olmadığı livada Kafkasya muhacirleriyle mübadele edilecek Rumeli muhacirleri bulunmadığı ve Kafkasya muhacirlerinin Aziziye Kazasında iskân edilebilecekleri" bildirilmiştir.⁹⁶

1893 yılında ise Aziziye Kazası yakınındaki araziye Nikşik muhacirlerinin iskânında üstün hizmetleri görünen Muhacirin Komisyonu Kalemî sabık ketebesinden Kırşehir Polis Komiseri Mehmed Şakir'e beşinci rütbeden nişan verilmiştir.⁹⁷

1893 tarihli bir diğer belgede Aziziye Kazası dahilinde iskân edilen Bosna muhacirlerinin işeleri için Hüdavendigâr Vilayetince talep olunan havalenamenin acilen gönderilmesi ve yine Aziziye Kazasına iskân ettirildikleri hâlde yöre ahalisi ile kavga eden Bosna muhacirlerinin münasip yerlerde iskânlarının sağlanması istenmekte ve bu olaylarda iskân memurlarının suçları olmadığı anlaşılmaktadır.⁹⁸

1893 tarihli belgede "Karahisar'ın Hanbarçın nahiyesinde iskân edilen Kafkasya muhacirlerine mahalli aşar emvalinden zaire verilmesi emri" verilmiştir.⁹⁹

1901 tarihinden Hüdavendigâr Vilayeti Aziziye Kazasında Silistre muhacirleri için teşkil olunan köylere verilecek isimlerin bildirilmesi talep edilmiştir.¹⁰⁰ Buna binaen 1902 tarihinde Hüdavendigâr Vilayeti Aziziye Kazasında Kafkasya muhacirleri için

⁹⁵ BOA., DH. MKT., 1643/7, 1634/70

⁹⁶ BOA., DH. MKT., 1863/71.

⁹⁷ BOA., BEO., 400/29944.

⁹⁸ BOA., DH. MKT., 41/37, 78/4.

⁹⁹ BOA., DH. MKT., 79/42.

¹⁰⁰ BOA., A. MKT. MHM., 517/1.

teşkil olunan köyün Burhaniye adıyla tesmiye olduğu bildirilmiştir.¹⁰¹ 1904 tarihli belgede Aziziye Kazasının Hanbarçın nahiyesinde Hacıoğlu Pazarcığı muhacirleriyle kurulan köye Mecidiye ismi verilmiştir.¹⁰²

1902 tarihli belgede Aziziye Kazasına tabi Hanbarçın nahiyesinde Doğlat nam mevkide 400 hane halkının maişet kaynakları olarak mirî orman ve tarlalarına 70 hane Çerkes muhacirinin tecavüz ettiklerine dair Bayat karyesi ahalisinden Tarakçızade Hacı Hasan'ın şikâyetini görüyoruz ve bu şikâyetin tahkik edilmesi bildirilmiştir.¹⁰³

1907 tarihinde Konya'ya gönderildikleri hâlde Aziziye Kazasına gelerek buraya yerleşmek isteyen Karaçay muhacirlerine Bolvadin Kazası dahilindeki çayırın terki hususunda Hüdavendigâr Vilayetine yazı yazılmıştır.¹⁰⁴

1908 tarihli belgede Aziziye Kazası Ömer Hacı köyünde iskân edilen muhacirlerden Mollasalihoğlu Mustafa'nın vergi ve askerlikten muafiyet talebine muhacirin idareisinden olumlu cevap verilmiştir.¹⁰⁵

1911 tarihli belgeye göre "Aziziye Kazası Kilise yaylasında muhacir iskânı" uygun görülmüştür.¹⁰⁶

1915 tarihli belgede "Karahisar-ı Sahib sancağı Aziziye Kazasına bağlı Han köyünün Mallica mahallesinin Han köyünden ayrılarak ayrı bir mahalle hâline getirilmesi talebi" bildirilmiştir.¹⁰⁷

¹⁰¹ BOA., A. MKT., 520/26; İ. DH., 1403/21.

¹⁰² BOA., DH. MKT., 898/23.

¹⁰³ BOA., DH. MKT., 576/30.

¹⁰⁴ BOA., DH. MKT., 1180/85.

¹⁰⁵ BOA., DH. MKT., 1295/70.

¹⁰⁶ BOA., ŞD., 449/34.

¹⁰⁷ BOA., DH. İ.UM., 41-1/28.

1924 idari taksimatıyla birlikte Afyonkarahisar il merkezi olmuştur. 1 Temmuz 1931 tarihinden itibaren Aziziye Kazasının ismi Emirdağ olarak değiştirilmiştir.

Sonuç olarak Emirdağ stratejik konumu itibariyle ilkçağlardan bu yana bir yerleşim yeri olma özelliğini korumuştur. Anadolu'nun fethinden sonra bu bölgeye Türkmen aşiretlerinin aşağı yukarı bütün kolları gelmiş ve yerleşmiştir. Özellikle Bozulus aşiretinin kolları ile Muslucalı, Danişmendlü, Davulga, Demircili, Pörnek, Karabağı, Hamzahacı, Aligan, Bademli, Alikavak, Alikel, Morcalı, Boynuyoğunlu, Karakeçili, Yörükosmanoğlu, İnhan, Yeniil, Akçakoyunlu, Karakulaklı, Kınışoğlu gibi Türkmen ve yörük aşiretleri ile Cihanbeyli, Geyikli Şeyh Bızınlı, Türkanlı, Emirli gibi Kürt aşiretleri bölgeye yerleşmiştir. Bunların haricinde Kırım, Kafkasya ve Balkanlardan gelen muhacirler de Emirdağ'na yerleştirilmiştir.

Emirdağ bu kadar konargöçere vatan olmakla birlikte Anadolu'yu son vatan olarak görüp Rumeli, Kafkasya, Kırım ve Bosna muhacirlerine de kapılarını açarak onlara da anavatan olmuştur.

EKLER

EK 1

Kütahya Mütesellimine ve Kadısına hitâben hüküm ki:

Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılardan kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Ebubekir zîde mecdühûnün bin yüz yetmiş bir senesine mahsûben uhdesinde olan Yeniil ve Türkmân-ı Haleb hâssı aklâmından Pörnek Aşîreti ahâlilerinden Ahmed ve Abdülhalim ve Çark Kethüda ve Pörnek Bekir ve İpek ve Memiş nam kimesneler kadîmî yerlerinden kalkıp Emirdağı nâm mahalde ikâmet ve hevâ-dârlarıyla tecemmu' ve reâyâyı tahrîk ve ihlâl ve sene-i mezbûra mahsûben üzerlerine edâsı lâzım gelen mâl-i Haremeynlerinin edâsında muhâlefet ve emvâl-i Haremeyn'in terettüb-i kesr ü noksânına cesâret etmeleriyle işbu yetmiş iki senesi muharreminde merkûmûnun haklarında sâdır olan emr-i şerîf mücibince ta'yîn olunan mübâşir ma'rifetiyle bulundukları mahalde ahz ve mahalline îsâl ve teslim edilmek bâbında Kütahya mütesellimine hitâben emr-i şerîf verilmek ricâsıyla arz-u hâl etmekle hâss-ı mezbûr aşîretinden Pörnek Aşîreti ahâlilerinden Ahmed ve Abdülhalim ve Çark Kethüda ve Pörnek Bekir ve İpek ve Memiş nâm kimesneler kadîmî yerlerinden kalkıp Emirdağı nâm mahalle varıp ikâmet ve hevâ-dârlarıyla reâyâyı tahrîk ve ber-mûceb-i defter-i tevzî' üzerlerine edâsı lâzım gelen mâl-ı mîrîleri vermeyip daima başıboş levendât tâifesiyle ülfet ve zimmetlerinde olan mâl-ı mîrîlerileri talep olundukda iki yüz kadar başıboşu kendilere istîshâb eyledikleri levendât eşkıyasıyla karşı gelip tard ve taraf-ı şer'den mürâsele berle adem-i te'ayyün ve irsâl olundukda âlet-i harb ile darb ve mecrûh edip ber-vechile şer'-i şerîfe itâat ve voyvoda ve mîr-i aşîretlerine inkıyâd etmeyip, eşkıyâ-yı mezbûrûn Ankara Kal'asına kal'abend ve üzerlerine edâsı lâzım gelen mâl-i mîrîleri şer'le tahsîl olunmak bâbında emr-i şerîf sudûrunu mukaddemâ Yeniil Nâibi arz eyledikde cemâat-i merkûmeden Kara Mehmed oğlu Kurd Musa ve Veyis oğlu Abdülhalim ve Pennevşeoğlu İpek İbrahim'in Ankara Kal'asına nefy ü iclâ olunmaları için mukaddemâ dahi emr-i şerîf verilmekle, mîrî

aşiretleri ma‘rifetiyle üzerlerinde olan mâl-ı mîrîleri ma‘rifet-i şer’le tahsîl ve inad ve muhâlefet eden ancak merkûmlar te’dîbâtları icrâsîçûn Ankara Kal’ası’na Kal’abend ve keyfiyyeti i‘lâm ve kazıyyede medhali olmayanlara hilâf-ı şer’ ve kânun taarruz ve taaddîden mücânebet olunmak için bin yüz yetmiş iki senesi muharreminde emr-i şerîf verildikten sonra aşiret-i merkûme ahâlîlerinin istidâlarına binâen mübâşir ma‘rifetiyle emr-i mezkûrün kaydı mûcibince sene-i mezbûre Rebîulevvelinde zâyî’den dahi emr-i şerîf verildiği ve hilâfına emir ve kayd-ı âhar bulunmadığı Haremeyn Muhâsebesi’nden der-kenâr olunmakla bu defa dahi der-kenârı mûcibince emr-i şerîf tahrîri bâbında iftihâru’l-ümerâ ve’l-ekâbir bi’l-fiil baş defterdârım olan Mustafa Hilmi dâme ulüvvühü arz ve telhîs etmeğin, telhîsi mûcibince hüküm deyü fermân-ı âli sâdır olmakla vech-i meşrûh üzre emr-i şerîf-i âlî-şân yazılmak için işbu tezkire verildi. Fî 8 R sene 1172

Haremeyn Yazılmıştır.

Fî 8 R sene 1172

EK 2

Emir-dâde

Fî 5 Muharrem sene 180

Der-i devlet-mekîne arz-ı dâî-i kemîne budur ki

Karahisar-ı Sahib Sancağında kurb u civarımızda vâki nevâhî-i Barçınlı Kazâsında sâkin Hamzahacılı Türkmânı Kethüdası olan Ahmed Bey nâm kimesne medîne-i Karahisar-ı Sahib’de meclis-i şer’-i münîrde Hatib el-hâc Mustafa Efendi ibn-i el-Hâc Hasan Halîfe müvâcehesinde, merkûm Hatib el-Hâc Mustafa Efendi zikr olunan Hamzahacılı reâyâsından olup, rûsûm-ı raiyyet taleb eylediğimde o da teallül ve muhâlefet eder, suâl olunup aliverilmesi matlûbumdur diye üzerine ba’d-e’d-da’vâ ve’s-suâl merkûm Hatib el-Hâc Mustafa Efendi

cevabında: Raiyyet ve Raiyyetoğullarından değilim deyu def' ve def'-i meşrûhunu mübeyyin ve sıdk-ı makâline muvâfık mazmûnu müsbet bir kıta hüccet-i şer'iyye ibrâz edip, raiyyetini bi'l-küllîye inkâr etmekle müdde-i merkûm Ahmed Bey'den da'vâsına mutâbık beyyine taleb olundukda, ba'de'l-istimhâl ve'l-imhâl ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz eyleyip ve fî nefsi'l-emr merkûm Hatîb el-Hâc Mustafa Efendi raiyyet ve raiyyetoğullarından olmadığı, yedinde olan senedlerde musarrah olduğundan mâ-adâ cemâat-i mezkûre ahâlilerinden bî-garaz Müslimînden cemm-i gafîr alâ-tarîkî's-şehâde haber vermeleriyle merkûm Hatîb el-Hâc Mustafa Efendi dâîleri rûsûm-ı raiyyet talebiyle rencide olunmayıp men' u def' olunmak bâbında yedine emr-i şerîf-i âlî-şân sadaka ve ihsân buyurulmak recâsına bi'l-iltimâs der-i devlet-medâra arz ve i'lâm olundu. Emr ü fermân hazret-i men lehül-emrindir.

**Hurrîre fi'l-yevmi's-sâbi' min şehr-i şevvâli'l-mükerrem
sene tis'a ve seb'în ve mie ve elf.**

El-abdü'd-dâî li'd-Devleti'l-Aliyyeti'l-Osmâniyye

***Mehmed Emin el-müvellâ-hilâfe bi-medîneti Karahisâr-ı
Sâhib***

Kanûnu üzre

Eimme ve hutebâ muktedâ-yı nâs oldukları itibariyle rûsûm-ı raiyyetten muâflar olmak kanundur. Lâkin Hamzahacılı Türkmânı mukâtaası kaydı ve şurûtu kaleminden der-kenâr olunmak iktizâ eder. Fermân devletli inâyetli sultânım hazretlerindir.

Mukâtaa kaydı ve şurûhu der-kenâr

Tâbi-i Mukâtaa-i Türkmânân-ı Bozulus an sâkinân-ı Karaman

Cemâat-i Hamzahacılı

Maa Kalemiye

1567,5 kuruş

Vech-i meşrûh üzre Hamzahacılı Cemaati maa kalemiye senevî bin beş yüz altmış yedi buçuk kuruş mal ile Karaman sâkini Bozulus Türkmânı mukataası tevâbiinden olduğu mukayyedir. Cemâat-i mezbûrun Raiyyet ve Raiyyetoğullarından olmayan kimesneden cemâat-i mezbûr zâbiti tarafından resm-i raiyyet mutâlebesi mugâyir-i şurûttur. Fermân devletli saadetli sultânım hazretlerininindir.

Fî 3 Muharrem sene 1180

EK 3

Sahh

Haremeyn tarafından mübâşir ma'rifetiyle

İ'lâmı mûcibince deyü

Buyuruldu.

23 Şaban sene 189

Ma'rûz-ı dâî-i Devlet-i Aliyyeleridir ki

Türkmân tâifesinden Musacalı Aşireti'nden Receb Bey ibn-i Mehmed tarafından zikri âtî husûsa vekil olduğu Ahmed bin Mehmed ve Mahmud bin Mehmed haberleriyle zâhir ve mütehakkık olan Hatib Mehmed Efendi ibn-i Mahmud, meclis-i şer'-i enverde dâru's-saâdeti'ş-şerîfe ağası hazretlerinin nezâretlerinde olan evkâftan Haremeyn-i Şerîfeyn mukâtaâtından hâlâ Reîsü'l-küttâb semâhatli İsmail Raif Beyefendi'nin mâlikâne uhdelerinde olup, yörükân tâifesinden Karakeçili yörükânı reâyâsından Aksuoba'dan el-Hâc Hüseyin bin Mehmed ve Mustafa bin Mehmed ve Ali bin Ebubekir ve Bali bin Ebubekir ve diğer Mustafa bin Mehmed ve el-hâc Himmet bin Abdülkerim ve Hüseyin bin Mehmed ve diğer Hüseyin bin Süleyman ve Mehmed bin Yusuf vesâirleri taraflarından vekîl-i müseccelleri

kâtib-i vakf Ömer Efendi ibn-i Mustafa müvâcehesinde takrîr-i kelâm edip sâlifü'z-zıkr Karakeçili yörükânı reâyâlarının iki buçuk sene mukaddem Karaöbük nâm mahalde Kapusuz levendâtından Tekeli Hüseyin ve Mağnisalıoğlu Mehmed ve Pehlivan nâm kimesneler üç yüz nefer süvâri, rûfekâlarıyla bin iki yüz re's sığırlarını fuzûlî sürüp Emirdağı nam mahalle getirip Hamzahacılı aşireti ve Pörnek aşireti ve Karabağı Aşireti'nden Sofular Mahallesi ve Musacalı ahalisine ve diğer Hacılar karyesi ve Âlikel karyesi ve Boynuyoğunlu Cemâati'ne ve Ali Kavakoğlu Yörüşüne ve Türkman köyü ve Körkeçi karyesi ve Gökali uşakları ve Seferhisar karyesinden Adaköy nam mahalde Fettahoğlu cemaatlerine sâlifü'l-beyân sığırları levendât-ı mezbûrûn fûruht eyledikleri istimâ' olunmağın müvekkilim mezbûr Receb Bey ma'rifeti ve reâyâ-yı merkûmûn taraflarından vekilleri ile Karahisâr-ı Sahib Sancağında Nevâhi-i Barçın ve nefsi-i Barçın'de ve Seferihisar kazasının Ada Karyesi nam mahallerde aşâir-i merkûmûndan mezkûr sığırların ashabları emvallerini taleb ve da'vâ ve şer'an sâbit oldukda ahz u kabz için Bursa'da vâki Haremeyn-i Şerîfeyn müfettiş vekili efendi müvellâ ta'yîn ve mahallinde terâfu'-ı şer'-i şerîf ve ihkāk-ı hak olunması bâbında müvekkilâm-ı mezbûrân Kütahya vâlisi vezir-i rûşen-zamîr hazretlerine hitâben tuğrâ-yı garrâ ile muanven emr-i âlî-şân istid'â-yı inâyet eyledikleri huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. El-emrû limen lehü'l-emr. Fî 17 Şaban sene 189

(Mühür)

Kayd şüd: 7

EK 4

Aklâmdan kaydı...

Anadolu Muhâsebesi'nde kaydı bulunmamıştır. Emr ü fermân devletli sultânım hazretlerindir

Fî 8 Şaban sene 1230

Haremeyn-i Şerîfeyn Mukātaasında dahi bulunmamıştır. Emr ü fermân devletli, inâyetli sultânım hazretlerininidir.

Fî 8 Şaban sene 1230

Küçük Evkaf Muhâsebesi'nde dahi kaydı bulunmamıştır. Fermân devletli sultânım hazretlerininidir.

Fî 8 Şaban sene 1230

İstanbul ve Bursa kaleminde dahi kaydı bulunmamıştır. Fermân devletli, inâyetli sultânım hazretlerininidir.

Fî 8 Şaban sene 1230

Arz mantûkunca Hâslar Kaleminde dahi kaydı bulunmamıştır.

Emr ü fermân devletli, inâyetli sultânım hazretlerininidir.

Fî 8 Şaban sene 1230

Ber-mantûk-ı arz askerî ruznamçesinde dahi kaydı bulunmamıştır. Emr ü fermân devletli, inâyetli sultânım hazretlerininidir.

Fî 25 Şaban sene 1230

Nişândan...

Nişân-ı Hümayûn tarafında dahi kaydı bulunmamıştır. Fermân devletli sultânım hazretlerininidir.

Fî 8 Şaban sene 1230

Ruûs-ı hümâyûndan muktezâsı

Bu makûle karyenin kurb u civârında edâ-yı salât-ı Cuma ve ıydeyn olunup câmi-i şerîf olmadığı halde ashâb-ı hayrâtın binâ eyledikleri mescid-i şerîfe müceddeden minber vaz' ve ikâmet-i salât-ı Cuma ve ıydeyne izn-i hümâyûn-ı şâhâne erzânî ve ber-vech-i hasbî imâmet ve hitâbeti dahi bazı kesâna tevcîh olunageldiği mesbûkdur. Fermân devletli sultânım hazretlerindir.

Telhis ve sah

Der-i devlet-mekîne arz-ı dâî-i kemîneleridir ki

Nevâhî-i Barçınlı Kazâası muzâfından Alikel Karyesi sükkânından Bozulus Cemaatinde vâki' Karabağı Mîr Aşireti Cemaati hayme-nişîn ahâlileri bâ-cem'ihim meclis-i şer'a hâzır olup şöyle takrîr-i kelâm ve tazallümü'l-hâl ederler ki mîr-i aşîret ahâlimiz cemaatinden Hacı Ahmed nâm sâhibü'l-hayrâtın binâ eylediği câmi-i şerîfin imam ve hatîb olan Musa nam müteveffânın yeri ve hizmet-i lâzimesi muattal olmakla ba'de'l-imtihân müteveffâ-i mezbûrun yerine işbu bâis-i arz-ı ubûdiyet Osman nâm kimesne her halde erbâb-ı istihkâktan olup ve mahall-i müstahik olmakla, gerek câmi-i şerîfte ve gerek yaylada ve gerek câmi-i şerîfte imâmet ve hitâbet hizmetini edâ eylemek üzere merkûm Osman nâm kimesne yedine müceddeden berât-ı şerîf-i âlî-şân sadaka ve ihsân buyurulmak recâlarımızı der-i devlet-medâra i'lâm ediver deyu istircâ etmeleriyle, ol ki vâkiu'l-hâl bi'l-iltimâs pâye-i serîr-i a'lâya arz ve i'lâm olundu. Bâki emr, hazret-i men lehül-emrindir. Sene selâsûn ve mieteyn ve elf.

El-abdü'd-dâî li'd-Devleti'l-Aliyyeti'l-Osmâniyye

Mehmed Emin el-Müvellâ-Hilâfe li-Kazâ-i Nevâhî-i Barçınlı

Fi 5 Z sene 230

Yazılmıştır.

İzn-i hümâyûnum olmuştur.

Arz-ı bende-i bî-mikdâr oldur ki, şevketli, kerâmetli, mehâbetli, kudretli, velînimetim efendim padişahım.

Barçınlı Kazâası muzâfâtından Alikel Karyesinde vâki' ashâb-ı hayrâtdan Hacı Ahmed'in binâ eylediği mescid-i şerîfin kurbu civârında edâ-yı salât-ı Cuma ve ıydeyn olunur câmi-i şerîf olmadığından, ahâlisi eyyâm-ı şitâda usret çekmeleriyle, mescid-i mezbûrun câmi olmaya salâhiyeti olduğundan müceddeden minber vaz' ve ikâmet-i salât-ı Cuma ve İydeyne izn-i hümâyûnları erzânî ve hitâbeti dahi erbâb-ı istihkâkdan Osman halîfeye sadaka buyurulmak ricâsına Barçınlı Kazâası Nâibi arz etmekle, bâlâsı izn-i hümâyûnum olmuştur ve bu hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnlarıyla tezyîn buyurulmak bâbında emr ü fermân şevketli, kerâmetli, mehâbetli, kudretli, velînimetim efendim padişahımındır.

EK 5

Lef 1

Hâk-i pâ-yi veliyyü'n-niamîlerine ma'rûz-ı bende-i kemîneleridir ki, Karahisar sancağında kâin Emirdağ Aşâyirinin kur'a-i şer'iyyesine memur Miralay saadetli Mustafa Bey bendeleri tarafından ber-mûceb-i ta'lîmât-ı seniyye **Koşmart** ve **Çiloğlu** ve **Çumîoğlu** aşiretleriyle **Geyikli Ekrâdı** da'vet olunan kur'a meclisine gelmemişler olduğundan, mahalleri kuşatılarak icrâ-yı kur'a-i şer'iyyeye bâ-fermân-nâme-i sâmi-i hazret-i vekâlet-penâhî, mîr-i mûmâ-ileyh Mustafa Bey ve Cemal Bey bendeleriyle üç bölük süvârî asâkir-i hâssa-i hazret-i şâhâne me'mûr buyurulmuş ve asâkir-i merkûme Karahisar-ı Sâhib'e şeref-vürûdlarında aşâyir-i merkûme Karahisar'a on sekiz ve Eskişehir kazasına beş altı saat mesâfede bulunduğundan, asâkir-i nusret-meâsir-i şâhâne oraya gitmesi tenfiz-i emr ve irâde-i seniyyeyi mûcib ve fevâid-i kesîreyi müstevcib görünerek, meclisce, Kâtip necâbetli Ali Beyefendi ve **Muslucalı**

Aşireti Müdürü Hüseyin Bey ve **Hanbarçın** Kazası Müdürü Veli Ağa kullarını terfîk birle aşâyir-i merkûme önünden güzâr ederek Eskişehir'e muvâsalatlarında celbleri için zâbitân kulları gönderilmiş ve asâkir-i merkûme **Kesserehümü'llahü bi-adedi's-sevâbe ve's-seyyârenin** heybet ve savleti müşâhedeleri olmağın itizâra mahal kalmayıp meşyen ale'l-vech da'vet olundukları mahalle vürûd ve birtakım itizâr serdiyle kur'a-i şer'iiyenin icrâsına bin canla talep ve hâhiş-ger olduklarından, sâye-i kudret-vâye-i hazret-i encüm-sipâhîde âsâr-ı teveccühât-ı mekârim-gâyât-ı hazret-i veliyyü'n-niamîleriyle ber-vech-i sühûlet kur'a-i şer'iiyeleri bi'l-icrâ, hisselerine musîb üç nefer alınarak kur'a-i şer'iiyeleri hitâm bulmuş ve Çiloğlu ve Çumî aşiretleri muhtarları dahi celb olunmakta olup, onların dahi keyfiyetleri bundan sonraca bâ-mazbata arz ve inhâ olunmakta olduğuna dair miralay-ı mûmâ-ileyh Mustafa Bey bendeleriyle takdîme ictisâr olunan mazbata meallerinden keyfiyet bi'l-etraf ma'lûm-ı âlîleri buyurulacağı der-kâr olmakla, ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehül-emrindir.

Fî 15 Rebiul-evvel sene: 63

Bende

Abdüllatif

Muhassıl-ı Livâ-i

Karahisâr-ı Sâhib

Lef 2

Fî 25 M. 63 tarihiyle Karahisâr-ı Sâhib meclisine şeref-vürûd etmiş olan fermân-nâme-i übbehet-allâme-i hazret-i vekâlet-penâhîleri hulâsa-i meâl-i âlîsinde Karahisar Sancağında kâin Emirdağı aşâyirinin kur'a-i şer'iiyesine me'mûr Miralay Mustafa Bey, bermûceb-i ta'lîmât-ı seniyye Koşmart ve Çiloğlu ve Çumîoğlu aşiretleriyle Geyikli Ekrâdını icrâ-yı kur'a-i şer'iiyeleri zımnında akd

olunan meclise da'vet etmiş ise de gelmemiş olduklarından zikr olunan Geyikli Ekrâdî'nın vereceği otuz altı ve Çiloğlu Aşîreti'nin on ve Çumîoğlu Aşîreti'nin beş nefer ki cem'an elli neferin ber-mûceb-i ta'lîmât-ı seniyye kur'a-i şer'iyyelerinin icrâsına Kütahya mevkiinde ârâm-sâz olan Üçbölük Süvâri Asâkir-i Hâssa-i Hazret-i Şâhâne ile mîr-i mûmâ-ileyh Mustafa Bey me'mûr buyurulmuş olduğu beyân-ı âlisiyle, mezkûr bölükler ile aşâyir-i merkûmenin bulundukları mahal kuşatılarak, ibtidâ hisselerine isâbet eden neferâtı bâ-kur'a-i şer'iyye ahzı zımnında isnân erbâbının kâmilen gelmeleri ve geldikleri halde cümle firârî hükmünde tutularak bilâ- kur'a ahz olunacakları keyfiyyâtı kendülere ihbâr olunarak, eğer gelir ise ol vechile haklarında kur'a nizâmı icrâ ve ol halde bunların evvelce adem-i vürûdları mücerred mîr ve ihtiyârlarının tahrîk ve ifsâdlarından neş'et etmiş ve bu cihetle olmuş ise icrâ-yı kur'a akîbetinde livâ-i mezkûr meclisine getirilerek icrâ-yı muhâkemeleriyle ve sûret-i muhâkemenin bâ-mazbata iş'ârı emr ü fermân buyurulmuş ve Üçbölük Süvâri Asâkir-i Hâssa ile Miralay Cemal Bey ve mîr-i mûmâ-ileyh Mustafa Bey bendeleri şeref-vürûdlarında husûs-ı mezkûr ber-vech-i tedkîk meclis-i kemterânelerimizde bi't-tezekkür ekrâd-ı merkûmenin mahalleri Karahisar-ı Sahib'e on sekiz ve Eskişehir'e beş altı saat mesâfede bulunduğundan asâkir-i nusret-meâsir-i şâhâne oraya gitmesi tenfiz-i emr ve irâde-i seniyyeyi mûcib ve fevâid-i kesîreyi müstevcib görünmüş olduğundan, meclis-i kemterânelerimizden kâtib necâbetli Ali Beyefendi ve **Muslucalı Aşîreti** Beyi Hüseyin Bey ve Han Müdürü Veli Ağa bendelerini terfîk birle, Ekrâd-ı merkûme önünden güzâr ile Eskişehir'e vürûdlarında tıbk-ı emir ve irâde-i seniyye-i hazret-i vekâlet-penâhîleri üzre keyfiyet ber-tafsîl inhâ ile beraber icrâ-yı kur'a-i şer'iyye zımnında da'vet olunan mahalle müsâraaten gelmeleri için mahsûsan zâbitân bendeleri gönderilmiş ve asâkir-i merkûme **kesserehümullâhü teâlâ bi-adedi's-sevâbe ve's-seyyârenin** heybet ve savletini müşâhedeleri olmağın, i'tizâra mahal kalmayıp meşyen ale'l-vech akd olunan kur'a meclisine azîmetlerin canlarına minnet bilerek mezkûr Geyikli Ekrâdî muhtâr ve söz

anlarlarından birtakım ahâli vürûdlarında müdürleri bulunan Ali Bey içlerinde olmadığından evvalâ müdür-i merkûmun gelmediğinden suâl olundukda, cevaplarında, kur'a-i şer'iyeye usûl-u mehâsin-şümûlüne dâir bâlâsı tuğrâ-yı garrâ-yı hazret-i şâhâne ile muanven tab' ve herkesin ma'lûmu olmak üzere kazâ ve aşâyir ile münâsib-i mevkiyyesine göre ikişer ve üçer karyeye müdür ve muhtârânlarıyla birer kıt'asının i'tâsı için irsâline inâyet buyurulmuş olan müteaddid ta'lîmât-ı seniyye merbût bulundukları Cihanbeyli Aşireti Müdürü Alişan Bey tarafından gönderilmiş olduğunu ve kur'a-i şer'iyeye meclisine da'vet olunduğumuz hiçbirimizin ma'lûmu olmayıp, şayet Alişan Bey tarafından da'vetiyeye dâir müdürümüze kağıt gelmiş ise de bizlere haber vermeleri ve istinâdına binâen tahkîk-i keyfiyet için Alişan Bey tarafına gitmiş olmağın tekidi tarafından veyahud Alişan Bey tarafından adam irsâliyle tergîb ve teşvîk ve tesâmuh vukû' bulur ise tehdîd olunmak muktezâ-yı me'mûriyetleri iken, onların tarafından dahi bir haber gelmemiş ve bizler de **nîk ü bedi** bilmez, vehâmet-i encâmı fark etmez aşîret kulları bulunmuş olduklarımızdan, habere muntazır iken, isnânda bulunanlarımızın firârî hükmüne konulmuş olduğu muahharen haberlerimiz olmuş ise de müdümüz başımızda bulunmayıp, el-an Alişan Bey tarafından Ankara cânibine gönderilmiş idiğinden, keyfiyetin ne vechile olduğunu bilmeyiz. Hâşâ da'vet olunup da gelmemek değil bu husustan aslâ haber ve âgâhiyetimiz yoktur. Yoksa cümleten evladlarımız uğur-ı şâhânede fedâ olsun, dediklerinde, ber-mûceb-i defter, isnânda bulunan bulunanları suâl olundukda, mu'tâd-ı kadîmleri üzere kiracılık tarîkıyla mahall-i âharda olup, her birerlerinin peder ve birâderleri kur'a-i şer'iyeye vekîl oldukların beyân etmişler olduğundan kur'a-i şer'iyeleri bi'l-icrâ hisselerine isâbet etmiş olan üç neferden takdîm kılınmış olan, zeyli mazbatalı kur'a defterinde muharrer olduğu üzere ahâlisinden Süleyman oğlu Halil ve Murad bin Yusuf ve Topkaya karyeli Kürt oğlu Ali nâmûnlar esâmîsine asker oldum lafzı bi't-tesâdüf ber-mûceb-i ta'lîmât-ı seniyye asker kayd olunarak teslîme, muhtâr ve peder ve birâderleri kefil olup, bu vechile sâye-i kudret-vâye-i hazret-i

şâhânede âsâr-ı teveccühât-ı merâhim-âyât-ı hazret-i vekâlet-penâhîleriyle ber-vech-i sühûlet kur'a-i şer'îyyeleri hitâma resîde olmuş ve muhtâr-ı merkûmları mûmâ-ileyh Mustafa Bey bendeleri bi'l-maiyye meclis-i kemterânelerimize getirerek keyfiyyet ber-vech-i muharrer suâl olundukda her birerleri bâlâda beyân olunduğu üzre meclis-i kemterânelerimizde dahi ikrâr ve ifade etmişler ise de zuhûr-ı irâde-i seniyyeye müterakiben merkûmlar zabtiye odasında tevkif kılındıkları ve Çumîoğlu ve Çiloğlu aşiretleriyle müdürleri dahi da'vet olunmuş idiğinden, bi-mennihî Teâlâ derûnlarında onların dahi keyfiy[et]leri bundan sonraca mazbata-i abîdânelerimiz takdimiyle arz ve ifâde kılınacağı ve hitâm-ı me'mûriyetle miralay-ı mûmâ-ileyh Mustafa Bey bendeleri hâk-i pâ-yı hâcet-revâ-yı hazret-i vekâlet-penâhîlerine rû-mâl olmağın keyfiyet tahrîr-i şifâhîsinden dahi muhât-ı ilm-i âlem-şümûl-i hazret-i vekâlet-penâhîleri buyuruldukda ol bâbda ve her halde emr ü fermân hazret-i men lehül-emr ve'l-ihsânındır. Fî 15 Rebîulevvel sene 63

Bende

Abdüllatif

Muhassıl-ı Livâ-i Karahisar-ı Sahib

Bende

Es-Seyyid Mehmed Esad

Nâib-i Livâ-i Karahisar-ı Sahib

(Diğer mühürler)

Lef 3

Hâk-i pâ-yı hazret-i vekâlet-penâhîlerine takdim kılınmış olan diğer mazbata-i çâkerânelerimizde beyan olunan Karahisar-ı Sahib Muhassıllığına tâbi Han ve nevâhî Barçınlı Kazâalarında Emirdağı'nda meskûn Geyikli Ekradı'yla a'sârı muhassıllık-ı mezkûreye ve mâl-ı mîrîleriyle umûr-ı zabtiyeleri Haremeyn-i Muhteremeyn'e merbût beş

yüz on sekiz hane ve bin altı yüz yetmiş altı nüfustan ibaret **Boynuyoğunlu** ve beş yüz on sekiz hane ve bin altı yüz on dokuz nüfustan mürekkeb **Alikavaklı** aşiretleriyle, minel-kadım zabt u rabtı ve emvâl-i mîrîleriyle bedel-i a'sârları Karahisar'a merbût dâhil-i tanzîmât-ı Hayriyye olan **Bozulus** ve **Muslucalı** aşiretlerinden ibaret olup, eğerçi Bozulus aşiretiyle Muslucalı aşireti ahâlileri ehl-i ırz takımından olup çift ü çubukları ve halleriyle meşguller ise de mezkûr Geyikli Ekrâdı ve Boynuyoğunlu ve Alikavaklı aşiretleri, muktezâ-yı cibilletleri üzere katl-i nüfûs ve gasb-ı emvâl ve birbirlerinden mugâyir-i emr ve rızâ-yı ma'delet-irtizâ-yı şâhâne kız kaçırmak ve firârı ketm ü ihfâ etmek bir şey demek olmayıp, beynlerinde mübah menzilesinde ve merbut bulundukları Ankara ve Yeniil sancakları yüz saatten mütecâviz mesâfe-i baidede bulunduğundan, bunların hal ve keyfiyetleri lâyıkiyla ma'lûm olamadığından mütecâsir oldukları fezâhat yanlarına kalıp, şekâvetleri gittikçe tezâyüd etmekte ve ara sıra ehl-i ırz gürûhundan bulunan Bozulus ve Muslucalı aşiretlerine de sirâyet eylemekte olduğundan, bunların taht-ı nizâm ve râbitaya idhâli ve Tanzîmât-ı Hayriyye'nin oralarda dahi icrâsı, merbût oldukları mahalle ber-mu'tâd vergeldikleri mürettebât-ı saltanat-ı seniyye her ne ise bi't-tefrîk vakt-i muayyenelerinde Maliye Hazine-i Celîlesi'ne takdîm ve tesbîl olunmak üzere **Emirdağı** ıtlâk olunan mahalde meskûn aşâyiri irâde-i vâhîde hükmüne konularak bir sancağa ilhâkıyla mı idâre buyurulur, yoksa muhassıllık-ı mezkûr kazâlarında bulunup emlâk ve arâzileri dahi kazâ-i mezkûr arazisinden ve a'sârı muhassıllık-ı mezkûr vâridâtından bulunup, fakat mâl-i mîrîleriyle umûr-ı zabtiyeleri bâlâda beyân olunduğu üzere mahall-i baidede bulunmakla, bu misillu fezâhate ictisârları vesîle-i müstakille olmak münâsebetiyle mürettebâtları her ne ise vakt-i muayyenesinde Karahisar-ı Sahib Muhassıllığı tarafından Hazîne-i Celîle-i Mâliye'ye takdîm olunmak üzere umûr-ı mâliye ve zabtiyeleri Karahisar-ı Sahib Sancağına ihâlesiyle mi husûle gelir. Şıkkayndan hangisi irâde-i âliyye muvâfık buyurulur ise ona göre amel ve harekete ibtidâr olunmak için keyfiyetin ber-muktezâ-yı sıdk ve ubûdiyet-i kemterânelerimiz hâk-i

pâ-yı ihsân-fermâ-yı hazret-i vekâlet-penâhîlerine arz ve ifâdesine ictirâ olunmuş olduğu muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı hazret-i vekâlet-penâhîleri buyuruldukda, ol babda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehül-emrindir. Fî 15 Rebûlevvel sene 63

Bende

Abdüllatif

Muhassıl-ı Livâ-i Karahisar-ı Sahib

Bende

Es-Seyyid Mehmed Esad

Nâib-i Livâ-i Karahisar-ı Sahib

(Diğer mühürler)

Lef 4

Aşâir-i merkûme, bâ-irâde-i seniyye Karahisar-ı Sahib Sancağında kâin Emirdağ'ında iskânları icrâ olunmuş ve tahrîr-i cedîd-i nüfus defâtiri bi'l-vürûd zîrde murakkam hânehâ ve nüfûs-ı mevcûdesiyle cerîde muhâsebesinde mukayyed bulunmuş olup, ancak aşâyir-i merkûmenin bir mahalle merbûtiyetlerine dair kayd ve işaret görülememiş olmakla şerh verildi.

Aşâir-i

Meskûn-i der-Cebel-i Emir ve havâss-ı hümayûn-ı çiftlikân-ı Çifteler ber-mûceb-i tahrîr-i cedîd sene 60

Hânehâ

3191 aded

Neferen

5100 Kebîr

3568 Sağîr

0592 Nizâmiye-i Şâhâne

0098 Kıbtıyân

9358

Lef 5

Aşâyir-i merkûmenin Karahisar-ı Sahib Sancağı dâhilinde kâin Emirdağı'nda iskânları icrâ olunmuş olduğu, cerîde muhâsebesinden muhrec pusulada gösterilmiş ise de, aşâyir-i merkûmenin müstakillen vergi-i muhassasaları olmadığı ve livâ-i mezbûr kazâlarının muhassas olan vergilerinden aşâyir-i merkûmeye mahallinde hisse tarh ve tefrîk olup olunmadığı kayden bilinemediği.

EK 6

Devletli, inâyetli mezîd-i merhametli efendim sultânım hazretleri sağ olsun.

Arzuhâl-i kullarıdır ki Yeniül'e tâbî' Hambarçın [Hanbarçın] kazâsında sâkin Boynuyoğunlu Aşireti ahâlisi zimmetlerinde kırk dokuz bin kuruş alacak hakkım olup, akdemce i'lâm ve mazbata getirilmiş ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de rü'yet olunarak Hüdavendigâr müşîri devletli paşa hazretlerine hitâben isti'lâm mücavir emirnâme-i sâmi tasdîr buyurulmuş ise de şimdiye kadar isti'lâm-nâme-i sâmiye bir cevap vürûd etmemiş olduğundan, bu husus zımında kulları azîmet edecek midir.

Merâhim-i aliyyelerinden verilen isti'lâm-nâme-i sâmi kaydı ve der-kenâr olunarak mücibince müekked olarak bir kıta isti'lâm-nâme-i sâmilere inâyet ve ihsân buyurulmak bâbında emr ü fermân-ı lutf u ihsân devletli, inâyetli, merhametli efendim hazretlerininidir.

Bende

İsmail kulları

İsti'lâm-nâme-i sâmi kaydı

Geçende fi 7 Safer 63 tarihiyle Kütahya Meclisi cânibinden vârid olan bir kıta mazbata hulâsa-i meâlinde Boynuyogunlu Aşireti'nden olup Emirdağ'ında iskân etmekte olan sâbık mîr-i aşîret İsmail Bey'in vasîsi olduğu birader-zâdeleriyle kendisinin Karahisar-ı Sahib Sancağı dâhilinde kâin Hanbarçın demekle ma'rûf mahalde mutasarrıf oldukları konağını mukaddemâ aşîret-i merkûme ahalisinden Medine oğlu İsmail Kethüda vesâir ma'lûmü'l-esâmî kesân ihrâk-bi'n-nâr ve bi'l-cümle ganem ve esb ve eşyâ-yı sâirelerini gasb ü gâretle gadr-i küllîye ibtidâr etmiş olduğundan, ol vakt tarafeyn celb olunarak ma'rîfet-i şer'le bi'l-istintâk fezâhat-i mezkûreye ictisârını eşhâs-ı merkûme i'tirâf etmiş ve ol bâbda verilen i'lâmın sicillât-ı mahkemedan bir kıta sureti bi'l-ihrâc takdîm ve irsâl kılınmış olduğu beyaniyle icâbının icrâsı inhâ ve iş'âr olunmuş olmaktan nâşi keyfiyet Meclis-i Vâlâ'ya lede'l-havâle sûret-i iş'âra nazaran fazâhat-i mezkûreye eşhâs-ı merkûme ictisâr etmiş oldukları anlaşılmış olduğundan, gerek konak-ı mezbûrun ve gerek eşyâ-yı mağsûbenin kendilerinden tazminiyle te'dîbât-ı lâzımelerinin icrâsı lâzımeden ise de henüz savb-ı sâmilerinden buna dâir bir gûne iş'âr vuku bulmadığından, husûs-ı mezbûrun savb-ı sâmilerinden bi't-tahkîk icâb-ı keyfiyetin bu tarafa iş'âr ve tenmîkıyla ba'dehü ona göre icrâ-yı iktizâsına bakılması icâb edeceği Meclis-i Vâlâ'dan ifâde olunmuş olmakla ber-minvâl-i muharrer husûs-ı mezbûrun lâzım gelenlerden bi't-tahkîk izâhan iş'âr ve tenmîk husûsuna himmet buyurula deyü.

Fî 23 Safer sene 63 tarihinde Hüdâvendigâr müşîrine emir-nâme-i sâmi yazılmıştır. Fermân hazret-i men lehül-emrindir.

Te'kîdi hâvî emir-nâme yazıla.

C_ADL_13_827

Hüdâvendigâr Müşîriyyetine

Sâbık Boynuyoğunlu mîr-i aşîreti olup Emirdağı'nda sâkin İsmail Bey'in vasîsi olduğu birâder-zâdeleriyle kendisinin Karahisar-ı Sahib Sancağı dâhilinde kâin Haneperçin (Hanbarçın) demekle ma'rûf mahalde mutasarrıf oldukları konağını mukaddemâ aşîret-i merkûme ahâlisinden Medineoğlu İsmail Kethüdâ vesâir ma'lûmü'l-esâmî kesân ihrâk ve bi'l-cümle ganem ve esbiyle eşyâ-yı sâirelerini gasb ü gâret eylemiş olduğundan, tarafeyn celb olunarak ma'rifet-i şer'le bi'l-istintâk fezâhat-ı mezkûreye ictisârını eşhâs-ı merkûme i'tirâf etmiş ve ol bâbda verilen i'lâmı sicillât-ı mahkemedan bir kıta sureti bi'l-ihrâc takdîm ve irsâl kılınmış olduğu beyaniyle icâbının icrâsı husûsu mukaddemce Kütahya Meclisi cânibinden bâ-mazbata inhâ ve Meclis-i Vâlâ re'yiyle keyfiyet ol vakt savb-ı sâmilerinden isti'lâm ve istinbâ kılınmış ise de henüz bir cevâb zuhûr etmediğinden ve kendisi dahi bu defâ ol tarafa azîmet edeceğinden te'kîdi husûsu mîr-i merkûm tarafından bu kerre bâ-arzuhâl inhâ ve istid'â olunmuş olmakla, mukaddemki iş'âr-ı senâverî vechile husûs-ı mezbûrun lâzım gelenlerden bi't-tahkîk iktizâsının icrâsı zımnında îzâhan iş'âr ve tenmîki husûsuna himmet buyurmaları siyâkında şukka.

EK 7

Makâm-ı Celîlü'l-fihâm-ı Hazret-i Sadâret-i Uzmâya

Karahisar Sancağında iskân edilmek üzere bâ-irâde-i seniyye isbâl buyurulmuş olan Nogay Muhâcirlerinden livâ-i mezkûr dâhilinde kâin Emirdağı Kazasında vâki Davulga Aşîreti miyânında müsâfireten ikâmet üzere bulunan Muhtar Hoca kendi takımından Battal ile Yegiz ve Ak Ali nâm kimesneleri bi'l-istishâb tezkiresiz ve bilâ-ruhsat Dersaadet'e gidip gelmiş idikleri ve Rusya memâlikine firar etmek üzere oldukları rivayet olunması üzerine, merkûmun bi'l-celb lede'l-istintâk rivâyet-i vâkıanın sahih olduğu anlaşılmış idiğinden kendileri tevkif olunarak, bunlar hakkında ne vechile muâmele olunmak lâzım geleceğinin istîzanını şâmil 21 Zilhicce 278 tarihi ve on bir rakam-ı

husûsiyle müverrahan ve murakkaman tanzîm olunan mazbata-i çâkerânemiz takdîm-i hâk-i pâ-yı muallâ-câ-yı hazret-i Sadâret-penâhileri kılınmış ise de, cevâb-ı mekârim-nisâb-ı ulyâsı şeref-zuhûr etmemiş olduğuna ve merkûmûn hastalanıp firâr etmek efkârına düştüklerinde hatâ eylemiş olduklarından bi'l-bahs, hatta ol efkâra düştükleri için dinimize bile zararı vardır; ne hal ise bilememişiz diyerek tevbekâr olmuş idiklerine ve bir daha ol efkâra sapmamak üzere hem-şehrilerinden Can Arslan Bey ve Receb Hoca kefâlet eylemelerine binâen merkûmûn 21 Muharrem 279 tarihinde salıverilmiş idi.

Târih-i mazbata-i çâkerânemiz günü ve Cuma vakti mezkûr Davulga Aşireti Meclisi'nden vârid olan mazbatada merkûm Muhtar Hoca başında olan elli iki nüfusu hâvi on iki hane muhâcirîni işbu mâh-ı hâlin ibtidâsı günü leylen bi'l-istishâb firâr eylemiş oldukları ve arkalarından bi't-ta'kîb taharrî edilmekte ise de ne tarafa gittikleri henüz bilinemediği beyân ve iş'âr olunmuş ve bunların ahz u giriftleriyle iâdeleri husûsu der-akab Kütahya ve Ankara ve Konya tarîklerinde bulunan kaza müdürleriyle sair icâb edenlere zaptiye ihrâcıyla ekîden tahrîrât tastîr olunarak irsâl ve tisyâr kılınmış ve arkalarından kesblenmeyip taharriyât-ı mukteziye ifâ olunmakta bulunmuş ise de merkûm Muhtar Hoca Cemaatinden sâir kazalarda daha elli altmış hane muhâcir olup, eğerçi bunlara dair henüz bir havâdis zuhûr etmemiş ve kendilerinin muhâfazaları oldukları mahallere iş'âr kılınmış ise de mezkûr elli altmış hanenin dahi savuşup gitmeleri melhûz olduğu misillu livâ-i mezkûr dâhilinde bulunan muhâcirîne dahi sirâyet etmesi vârid-i efkâr idiğinden ve keyfiyet mazbata-i mütekaddime-i mezkûrede tafsîlen arz ve iş'âr olunmuş ise de el-yevm cevâb-ı âlisi şeref-vürûd etmemiş olduğundan, bunlar haklarında ne vechile muâmele olunmak lâzım geleceğinin lutfen ve keremen savb-ı kemterânemize emir ve iş'ârı mütevakkıf-ı emr ü fermân-ı hazret-i vekâlet-penâhîleri bulunmuş olmağın ol babda ve her halde emr ü fermân hazret-i men lehül-emrindir. Fî 4 Saferü'l-hayr sene 279 ve fî 20 Temmuz sene 278

SİCİLL-İ AHVAL DEFTERLERİNE GÖRE AZİZİYE’Lİ VE AZİZİYE’DE HİZMET ETMİŞ MEMURLAR

Nuri KAVAK*

Özet

Çalışmamız, Osmanlı Devleti’nin sürekli bir değişim arayışı içinde olduğu, devlet organizasyonunda büyük yenileşmenin görüldüğü, bir taraftan da büyük kayıpların yaşandığı XIX. yüzyılın sonlarını kapsamaktadır. II. Abdulhamit’e kadar idari yapıda askeri sınıfın yanı sıra yeni bir sivil sınıfın ortaya çıkış süreci sancılı da olsa başlamış ve yaklaşık 50.000 kadar sivil memurun devlet kadrolarında istihdam edilmeleri ile idari yapılanma kökünden değiştirilmesine etkilenmiştir. Nitekim oluşturulan memuriyetlikler, atamalarda liyakata uygun kişilerin seçimi, eldeki mevcut memur kadrosunun miktarı ve evsafının bilinebilme problemi gibi birçok sorunun çözümü amacıyla sicil tutma geleneği geliştirilmiştir. Bu cümleden olarak 1879-1909 tarihleri arasında bahsedilen amaçlar çerçevesinde “Sicill-i Ahval Komisyonu” kurularak sivil memurlar ile ilgili sicil defterleri tutulmaya başlanmıştır. Bu kayıtların tutulduğu adı geçen defterlere de “Sicill-i Ahval Defterleri” denilmiştir.

Sicill-i Ahval Defterleri’nde yer alan memurların doğumundan başlayıp görevi sona erene kadar ki süreci içine alan bütün biyografik verileri ihtiva ettiği görülmektedir. Bu nedenle sicile konu olan her memurun doğum yeri, babası, sülalesi, namları, bitirdiği okullar, ne derece ile mezun olduğu, bildiği yabancı diller, aldığı ödül veya cezaların yanı sıra geniş bir şekilde hangi makamlarda bulunduğu ve ne miktarda ücret ile hangi makamlara terfi ettiği kaydedilmiştir.

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tarih Bölümü, nkavak@ogu.edu.tr

Kısacası bir yerleşim yerinin eğitim seviyesi ile insan kaynağı hakkında hemen hemen akla gelebilecek bütün sorulara cevap bulabileceğimiz kadar bilgilerin bu defterlerde yazılı olduğunu görmekteyiz.

Aziziye ile ilgili Sicill-i Ahval defterlerinde araştırma yapmaya başladığımda 12 civarında isim tespit edilmiştir. Bu memurlarımızın toplumsal statüleri, eğitim seviyeleri, ne tür memuriyetliklerde çalıştıkları, aldıkları ödül/madalya ile cezaya kadar bilinmeyen birçok konuya açıklık getireceğini hedeflemekteyiz. Öte yandan çalışmamızın Aziziye Kazası ile ilgili birçok problemin çözümüne katkı sağlayacağını, özellikle yerel tarihin cevap vermesini umut ettiğimiz soy ağacının çıkarılmasına sınırlı da olsa fayda temin edeceği düşüncesindeyiz. Mamafih şehrimizin eğitim seviyesi ile birlikte Osmanlı nezdinde nasıl temsil edildiği konularına değin birçok sorunun ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır.

GİRİŞ

XIX. yüzyıla girildiğinde Osmanlı Devleti içinden çıkılması güç siyasi ve askeri olumsuzlukların neticesinde ağır antlaşmalar imza etmek zorunda kalmıştı. Bu problemlerin çözümü maksadıyla başlayan modernleşme süreci olanca hızıyla devam etmekte idi. Nitekim XIX. Yüzyılın başında yani II. Mahmut döneminde başlayan ıslahatlar, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile devam ederek Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri, kültürel, sosyal ve iktisadi alanlarda büyük yenilikler yapmasını sağlamıştır. Bu cümleden olarak idari alanda sivil bir bürokrasinin oluşması ve bir düzen içinde örgütlenmesi amacıyla bir takım tedbirler alınmıştır.

Bu hedef ve amaçlara ulaşmak için II. Abdulhamit döneminde yaklaşık 50.000'den fazla sivil memur değişik kadrolara tayin edilmiştir.¹ Bu denli geniş bir kadronun istihdamı ile oluşan yapının

¹ Carter V. Findley, Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Bâbîali (1789-1922), İstanbul 1994, s. 57'de sayının 50.000 ila 100.000 arasında olduğuna işaret eder. Ayrıca yazar, "Bu adamların üstlenmiş oldukları görev dizileri de bir zamanlar başlıca kâtiplik ve

gerek görev içeriği gerekse de oluşan hiyerarşik konumun yarattığı makamlar, yeni uygulamaları da beraberinde getirmiştir.

Öte yandan bütün bu değişimlerle birlikte, sicillerin tutulması ile atamaların daha düzenli ve de en önemlisi uygun kabiliyetteki kimselerin tespit edilerek yapılması sağlanmış olacaktı. Osmanlı Devleti bir nevi memurlarla ilgili bir hafıza havuzu oluşturma niyetinde idi. Hedeflenen amaç, günün koşullarına ve bilgi akışına göre birçok eksikliği ortadan kaldıracabilecek idealist ve de bir o kadar realist bir projeydi. İmparatorluğun iyi yönetilmesinin bir nevi anahtarı durumunda olan uygun ve yetenekli, layık olabilecek kriterlere erişmiş memurların seçilerek atanması ile mümkün olabilirdi. Kısacası sicil tutma geleneği anlatılan bir çok sorunun çözümüne imkan verebilecek yeni bir uygulama idi.

1. OSMANLI BÜRORASİSİ VE SİCİLL-İ AHVAL KOMİSYONU

1.1. Osmanlı Bürokrasisinin Ortaya Çıkışı

Esasen Osmanlı İmparatorluk sistemi, yönetim organizasyonu ya da diğer ifadeyle bürokrasi temel de padişah ve üç kesimden oluşan bir sacayağı üzerine inşa edilmiştir¹. Bunlar Askeri Teşkilat (Seyfiyye), Dini Teşkilat (İlmiye) ve İdari Teşkilat (Kalemiyye) olarak uzun yüzyıllar kendi alanlarında hizmet vermekte iken, zamanla sivil bürokrasiyi oluşturan kalemiyyeden sıyrılan “Mülkiye” ayrı bir kol olarak gelişme göstermiştir². Denilebilir ki, imparatorluk adeta bu dört idari mekanizma üzerinde ayakta durmaktadır.

Bürokrasinin güçlenmeye başlaması ile eli kalem tutan, iyi yetişmiş kimselerin Osmanlı ilim ve fikir dünyasında önemli izler bıraktıkları görülmüştür. Medrese tarzı eğitim kurumlarından mezun

muhasibliğinden mahallî-idarî, icra ve yasamayla ilgili, adlî ve diplomatik fonksiyonları içermeye başladı.”

¹ Ali Akyıldız, Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme, İstanbul 2004, s. 45.

² Stanford Shav, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Çev: Mehmet Harmancı, C. 1, İstanbul 1994, s. 377-390’da Seyfiye, İlmiye ve Kalemiyye ilave olarak dördüncü yönetici zümre olarak Saray Hizmetlile’rini eklemektedir.

olmaktan ziyade mesleğin usta-çıraklık yöntemi ile öğrenebileceği algısı ve kanaati nedeniyle zor öğrenilen bir meslek olmasına neden olmuştur. Osmanlı bürokrasisine en alt kademedен giren bir kimsenin; sarf, nahiv, lügat, edebi ilimler, şiir ve inşa, edebiyat, ayet ve hadis, tarih, coğrafya ve örfi hukuk konularına vakıf olması beklenmektedir¹. Ayrıca mesleğe giren bir kimseden, çalışkanlık, iyi kalem kullanmak, itaat, rüşvet ve iltimastan uzak durmak, özellikle sır saklamak gibi vasıflar beklenmektedir. Belli makam ve görevleri ifa edenlerin terfi ederek Reisü'l-küttablık, Nişancılık ve hatta XVII. Yüzyılda sadaret makamına kadar çıkan bürokrat kökenli idarecilerin olması mesleğin cazibesini artırmıştır.

Osmanlı Devleti savaşlarda alınan yenilgiler üzerine askeri okullarda sürekli reform yapma ihtiyacı hissetmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla ortaya çıkan yeni okullar askeri komutayı ve müesseseyi değiştirmeyi başarmıştır². Ancak bu anlatılanlardan daha fazla değişimi yaşayan kesim ise "İlmiye Teşkilatı" olmuştur. Çünkü imparatorluğun eğitim yapısında dini eğitimin yerini belli alanlarda hızla dünyevi eğitimin alması, alışagelmiş ulema sınıfının insan kaynağını azaltmaya başlamıştır³. Özellikle batı tarzındaki okullardan yetişenlerin iyi yerlerde istihdam edilmesi dini okulların giderek yıldızını söndürmüştür.

Rüşdiye düzeyinde olmakla birlikte sivil memur yetiştirmeye yönelik olarak II. Mahmut döneminde açılan Mekteb-i Maarif-i Adliye ile Mekteb-i Ulûm-i Edebiye orta öğretim seviyesinde nitelikli devlet memuru yetişmesine yönelik olarak önemli hizmetler vermiştir⁴.

¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı Devleti Tarihi, C., I, İstanbul 1999, s. 192. Ayrıca bkz, Halil İnalçık, "Reis-ül-Küttab", İ: A. (İslam Ansiklopedisi), C. IX, Eskişehir 1997, s. 677-678.

² Serdal Fidan, Kamil Şahin, Fikret Çelik, Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi Osmanlı Modernleşmesinde Bürokrasinin Etkinliği ve Önemi, Süleyman Demirel Ümv., Fen-Edebiyat Fak., Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 23, Isparta Mayıs 2011, s. 118'de batılılaşma siyasetinin temelinde, batı karşısında alınan yenilgi ve sürekli devam eden gerilemenin yattığına işaret etmiştir.

³ Findley, a.g.e., s., 53-55.

⁴ Yahya Akyüz, Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi, 8. Bsk., İstanbul 2001, s. 137-138.

Bahsi geçen her iki eğitim kurumunun yetiştirip mezun ettiği kitleler ile devletin sivil idaresi önemli bir aşama kaydetmiştir.

1845’li yıllarda başlayan Darülfünun’un kurulma çabaları yine de aralıklı verilen eğitimlerle sürüp gitmiştir. 1874-1875 yılına gelindiğinde Darülfünun-ı Sultani olarak, Hukuk Mektebi ile Turuk ve Maabir Mektebi olmak üzere iki koldan eğitim vermeye başlamış, ertesi yıl Edebiyat Mektebi’de eklenerek geliştirilmiştir. II. Abdülhamit döneminde 31 Ağustos 1900 yılında Dârü’l-Fünûn-ı Şâhâne adı altında üniversite şeklinde yeniden organize edilerek eğitim hayatına adım atmıştır¹. Ardından kaymakamlık ve müdürlük gibi mülki kadrolarda istihdam edilmek üzere memur yetiştirmek amacıyla 12 Şubat 1859’da “Mekteb-i Mülkiye” kurulmuştur².

Osmanlı devlet bürokrasisinde hızlı bir değişim gerek yeni modern eğitim kurumlarının açılması gerekse de devleti yönetenlerin bu alandaki reform ısrarları ile değişmeye ya da daha yerinde bir tabir olarak modernleşmeye başlamıştır³. Sivil bürokrasinin artan prestiji, değişen konumu ile bürokrat olacaklarda önemli vasıfların aranmaya başlandığı görülmektedir. Özellikle bürokratların sicillerinin tutulması daha yerinde atama yapılması, bürokratların takibi gibi sebeplerden dolayı önemli bir konu olarak karşımıza çıkmasına neden olmuştur. Bu amaçladır ki artık bürokratların sicilleri tutulmaya başlamıştır.

1.2. Sicill-i Ahval Komisyonu

Osmanlı Devleti’nin XIX yüzyılın sonuna kadar memurların sicillerini tutan ne bir devlet kurumu ne de bir kaydı olmamıştır. Ancak 6 Şubat 1879 (13 Safer 1296) tarihinde Dahiliye Nezareti bünyesinde Sicil-i Ahval Komisyonu’nun kurulmasıyla sicil kayıt çalışmaları başlamıştır. Amaç, devletin merkez ve taşra teşkilatlarında çalışan

¹ Osmanlı Medeniyeti Tarihi, Editör Ekmeleddin İhsanoğlu, c.I, İstanbul 1999, s. 328-329.

² Faik R. Unat, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara 1964, s. 70-71 ve Ekmeleddin İhsanoğlu, a.g.e., s. 337-339.

³ Seyfettin Aslan ve Abdullah Yılmaz, Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı ve Düşüncesinin Değişimi, Cumhuriyet Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, c. 2, sayı: 1, Doç. Dr. Feramuz Aydoğan’ın Anısına, Sivas, s. 289-294.

bütün memurların özgeçmişlerini kayda alarak büyük bir bilgi kaynağı meydana getirmek idi. Bundan sonra atamalarda ehil olan adayların seçilmesi bu bilgi kaynağı vasıtasıyla daha kolay ve isabetli olabilecekti. Atılan adım sonrası komisyonun taşrada da birimleri olması planlanmış ve bu amaçla Sicil-i Ahval Hususi Komisyonları adı altında vilayet ve müstakil livalarda taşra teşkilatları kurulmuştur.

Komisyonun çalışmalarını düzenlemek amacıyla çıkarılan nizamnameye göre, memurların doğumundan başlayıp ölümüne kadar bütün bilgilerinin kaydedilmesi hedeflenmiştir. Nizamname ile ne tür bilgilerin yer alacağı adım adım sayılmış ve de ilgili memurların amirleri tarafından özenle bilgilerin düzenli olarak komisyona aktarılması istenmiştir. Komisyon örgütlenme eksikliği, yeteri kadar memura ve mekana sahip olamaması, maddi sıkıntılar ve bilgilerin ya saklanması ya da istenildiği şekilde ulaştırılmaması gibi nedenlerden ötürü görevini yerine getirmekte zorlanmıştır. 1888’de resmi olmayan bilgiler kabul edilmeyerek tasdik ve tescil edilen bilgilerin aktarılması uygulamasına gidilmiştir.

II. Meşrutiyetin ilanı sonra 1908 yılında Memurin-i Mülkiye Komisyonu lağv edilerek, Dahiliye Nezareti’ne bağlı Sicil-i Ahval İdaresi adıyla yeniden teşkilatlandırılmıştır. Ancak ertesi yıl 1909 yılında kurum kaldırılmıştır.

1.3. Sicil-i Ahval Defterleri

Bahsedilen memurların hem yetkili olmaları hem de sayılarının her geçen gün artması kontrolün sağlanmasını ayrı bir sorun olarak karşımıza getirmiştir. Bu sebepten ötürüdür ki askeri sınıf harici devlet memurlarına ait sicillerin bir kurum vasıtasıyla tutulması uygulamasına geçilmiştir. Artık her memur için bir terceme-i hal varakası doldurularak ilgili nezarete gönderilmeleri kural haline getirilmişti. Böylece biriken varaklar bir defterde toplanarak, devletin değişik kademelerinde yer alan personel hakkında her daim hazır bir bilgi kaynağı olarak düşünülen sicil defterleri oluşturulmuştur. Adı geçen sicil defterleri yaklaşık olarak 201 adet olup 92.137 merkez ve

taşıra görev almış memurun sicil kaydını içermektedirler. Lakin zaman zaman bir sayfadan bir başka sayfaya yapılan zeyiller neticesinde isimlerin tekrar tekrar kaydedildiği düşünülünce, gerçekte toplam rakamın daha az olacağı kuvvetle muhtemeldir. Konu ile ilgili 55.000 ile 70.000 rakamları değişik araştırmacılar tarafından hesap edilmiştir.

1879-1909 tarihleri arasında tutulan 201 Sicill-i Ahval Defteri'nde yer alan memur isimleri, alfabetik bir sıra ile 17 katalog şeklinde kaydedilmiştir. Kayıtların nasıl doldurulacağı neler hakkında bilgi verileceği, sıralaması yayınlanan nizamname uyarınca belirtilmiştir. Buna göre, memurun ve babasının adı, şöhreti, lakabı, etnik kökeni veya sülalesi, göreve başlayış tarihi, eğitim durumu, aldığı madalya veya ödüller, azil veya tayinleri, varsa hakkındaki idari veya adli durum konularında bilgi verilmektedir.

Sicil-i Ahval Defterleri'nde her memur için iki sayfa ayrılmıştır. Buraya kaydedilenler memurun görevli olduğu dairenin amiri tarafından mühürlenerek tasdiklenmiş olması gerekmekte idi. Ayrıca memura ait belgelerin ilgili amir tarafından görülerek kaydedilmesi kuraldı¹. Taşıra ya da merkezdeki memurun amiri tarafından düzenlenen müsveddeler Sicil-i Ahval Komisyonuna geldikten sonra defterlere kaydedilir ve birer sureti de vilayet veya dairelere gönderilirdi. Aylık olarak durumunda değişiklik olan memurlar için düzenlenen cetveller vasıtasıyla güncellemeler ve eklemeler yapılarak defterlere kayıt işlemi devam edip gitmekte idi.

Defterlere yapılan zeyillerin sıklığı ve kontroldeki eksiklikler nedeni ile mükerrer kişi isimlerinin çok olduğu görülmektedir. Ayrıca önemli bir sorun olarak da memurlar hakkındaki bilgilerin saklanması veya yanlış bilgi verilmesi gibi hususların olması da ayrı bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır Nitekim nizamnameye rağmen belirtilen konulara ait bilgilerin tam olarak yazılmadığı ya da bazı memurlarda

¹ Örneğin eğitim durumu gösterir diploma türü belgeler, ruhsatname, tasdikname, ferman v.s. gibi.

fazlaca detaya girildiği gibi durumlar da gözükmemektedir. Hulusa defter tutmada maalesef belli bir standardın olduğunu söylemek çok zor. Muhtemelen bu durum kontrol eksikliğinden veyahut yeni başlayan bir uygulama olmasından ötürü kaynaklanmış olmalıdır.

2.AZİZİYELİ VE AZİZİYE'DE HİZMET ETMİŞ MEMURLAR

2.1. Toplumsal Statüleri

Sicil-i Ahval Defterleri üzerinde yaptığımız araştırma neticesinde elde ettiğimiz veriler arasında Aziziye ile alakalı 12 memur ismine ulaşılmıştır. İlk yapılan çalışmada bu sayı onlarca iken, gerek mükerrer olanlar gerekse de Aziziye adıyla Tarablusgarb'da, Şam'da ve Urfa'da aynı isimlerle kazaların olması ciddi karışıklıkların çıkmasına neden olmuştur. Çok fazla isim üzerinde yaptığımız arşiv taraması ve belge transkribi sonrası önemli sayıda memuru eleyerek çalışmamızı tamamlayabildik.

Bahsi geçen 12 şahsın 1250/1834-35 ile 1295/1878 tarihleri arasında doğmuş oldukları görülmektedir. Doğum yerlerine bakıldığında; bir tanesi Beyrut Vilayeti'nin Akka Kasabası, iki tanesi Aziziye Kasabası ve kalan 9 kişi de Karahisar-ı Sahip'de doğmuşlardır.

Kişilerin toplumsal statülerinin en önemli göstergesi şöhretleri ya da mensubu oldukları sülale veya lakaplarıdır. Aziziye doğumlu ve Aziziye'de hizmet etmiş memurları tarif eden bahsi geçen nitelikler her memur için kaydedilmemiştir. Ancak aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere 6 kişi hakkında şöhretleri konusunda bilgi verilmiştir¹.

Kişilerin statüsünü gösteren diğer önemli bir unsur ise, efendi, ağa, bey v.s. gibi sanları kullanıyor olup olmamalarıdır. Tabloya baktığımızda iki tane “Bey” sanını kullanan kişi haricinde geriye

¹Bunlar sırası ile; Arızkade, Hafız, Değirmenci Ali Oğlu, Sülale-i Mevlana'dan, Paşa ve Ketebeden şeklinde kaydedilmiştir.

kalanların tamamı “Efendi” ünvanını kullanmakta olduğuna şahit olmaktadır. Memurların babaları incelendiğinde ise, Bey ve Efendi’ye ilave olarak Ağa ve Paşa sanının da lakap olarak taşındığı görülmektedir. Ayrıca memurların baba meslekleri ne yazık ki her bir memur kaydı içinde tam olarak belirtilmemiştir. Ancak 5 memurumuzun baba mesleği aşağıdaki tabloda olduğu üzere sicillere kaydedilmiştir¹.

Öte yandan dikkate değer bir diğer husus olarak, 9 memur çift isim kullanırken biri gayr-i müslim ikisi Müslim şahsın tek isim kullandığı görülmektedir.

Tablo 1: Aziziye Doğumlu ve Aziziye’de Hizmet Etmiş Memurlar

Sıra No	Adı	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Baba Adı	Baba Mesleği	Şöhretleri
1	Mehmed Said Efendi	1281	Aziziye	Süleyman Ağa	Rençber	
2	Mehmet Tahir Efendi	1283	Aziziye	Ali Ağa	Rençber	
3	Ahmet Ragıb Efendi	1250	Bursa	Abdülkerim Efendi		
4	İbrahim Efendi	1290	Karahisar-ı Sahip	Mehmet Ağa		Arıkzade
5	İbrahim Remzi Efendi	1284	Karahisar-ı Sahip	Ahmet Efendi		Hafız
6	Mehmet Efendi	1285	Karahisar-ı Sahip	Hasan Efendi		Değirmenci Ali oğlu
7	Eyüp Sadık Bey	1261	Karahisar-ı Sahip	Süleyman Ağa	Mollazade	Sülale-i Mevlana’dan

¹Sırasıyla baba meslekleri şöyledir: “Rençber”, “Molla”, “Paşa”, “Arzuhalci”.

8	İsmail Adil Bey	1295	Beyrut Vilayeti'nin Akka Kasabası	Mustafa Ziya Paşa	Hama Sancağı Mutasarrıf-ı Esbakı, Rumeli Beylerbeyi, Paşa	Gazi-zade
9	Mehmet Neşet Efendi	1268	Karahisar-ı Sahip	Mustafa Efendi	Arzuhalci	
10	Mehmet Nazif Efendi	1258	Karahisar-ı Sahip	Abdurrahman Efendi		
11	Sülaymen Sırrı Efendi	1265	Karahisar-ı Sahip	Zekeriya Efendi		
12	Katipyan Karabet Efendi	1280	Karahisar-ı Sahip	Hacı Artin Efendi		Ketebeden

2.2. Eğitim Durumları

Aziziye doğumlu ve Aziziye’de görev yapmış Sicill-i Ahval Defterleri’nde kaydı bulunan memurların bitirdikleri eğitim kurumları; Sıbyan Mektebi, Mekteb-i Rüşdiye, Mekteb-i İdadi, Mekteb-i Hazine-i Şahane, Mekteb-i Rüşdiye-yi Askeriye, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane (İdadi ve Ali Kısımları) ve Ermeni Mektebi isimleri görülmektedir. Öte yandan farklı yollardan değişik yerlerden alınan derslere dair Kastamonu’da Hoca Efendi kaydı örnek olarak bulunmaktadır.

Ayrıca sicillerde yer alan bir adet gayr-i müslim memur bulunmaktadır. Katipyan Karabet Efendi Ermeni kökenli olup Karahisar-ı Sahip’te dünyaya gelmiş ve daha sonra eğitimini Ermeni Mektebi’nde devam etmiştir. Bu okulda Ermenice tahsili yaptığı ve Türkçe okur-yazar olduğu kayd edilmiştir.

Memurların devam ettikleri eğitim kurumlarının yanı sıra aldıkları derslerin isimleri de belirtilmiştir. Sayıları çok olduğundan ötürü birkaç tanesini örnekledirdiğimizde; Mehmed Said Efendi “Arabi ve Farisi okumuş”, Mehmet Tahir Efendi “Arabiyeden sarf ve

nahiv ve mantık okumuştur. “, Mehmet Neşet Bey “Arabîden fıkıh-ı şerif ve ilm-i kelim ve maani ve adab ve Farisîden bir miktar Mesnevi-i şerif ve Divan-ı Hafız okumuştur.”

Bir diğer dikkati çeken husus ise mezuniyet ile ilgili verilen bilgilerde Mehmet Efendi “şehadetname ahz eylemiştir”, Mehmet Neşet Efendi “şehadetname almıştır.” Mehmet Nazif Efendi “icazetname almıştır” şeklinde ifadeler kullanılır iken, İsmail Adil Bey’le alakalı olarak hem “vasat” hem de “Karib-i Ala” olarak mezuniyet durumunu belirtir kayıtlar düşülmüştür.

Tablo 2: Aldıkları Eğitim

Sıra No	Memurun İsmi	Eğitim Durumu
1	Mehmed Said Efendi	Sıbyan ve kaza-i mezbûr rüşdiye mekteblerinde bir miktar Arabî ve Farisî okumuş ve sülûs ve rik‘a hatları temeşşük etmiştir. Türkçe okur-yazar.
2	Mehmet Tahir Efendi	Kasaba-i mezkûre sıbyan mektebinde esas-ı İslamiyet olan mukaddime-i ulûm-ı diniye ve mekteb-i rüşdisinde müretteb derslerden birer miktar ve muahharan medresede Arabiyeden sarf ve nahiv ve mantık okumuştur. Türkçe okur-yazar.
3	Ahmet Ragıb Efendi	Sıbyan Mektebi'nde mukaddime-i ulumu ve Bursa Mekteb-i İdadisi'nde mürettep dersleri beş sene müddet tahsil eyledikten sonra bir sene kadar Mekteb-i Hazine-i Şahane'ye devam etmiştir.
4	İbrahim Efendi	Sıbyan mektebinde esas-ı İslamiyet olan mukaddime-i ulûm-ı diniye ve medresede birer miktar Arabî ve Farisî okumuştur. Türkçe okur-yazar.
5	İbrahim Remzi Efendi	Kasaba-i mezkûre Sıbyan Mektebi'nde mebaadi-i ulûm-ı diniyeyi ve medresede bir miktar Arabî okumuştur.
6	Mehmet Efendi	Sıbyan ve Rüşdiye mekteblerinde mürettep dersleri tahsil ederek Mekteb-i Rüşdiye'den bir

		kıta şahadetname ahz eylemiştir. Türkçe okur-yazar.
7	Eyüp Sadık Bey	Karahisar-I Sahip’de bulunan Sıbyan Mektebi’nde mukaddemat-ı ulûmu ve medrese ile hususi surette Arabî ve Farisî okumuştur, Türkçe okur-yazar.
8	İsmail Adil Bey	Beyrut Vilayeti Mekteb-i rüşdiye-i Askerisi’yle Mekteb-i Mülkiye-i şahanenin İdadi ve Ali kısımlarında mürettep olan ulûm ve fûnunu tahsil ve ikmal edipmekteb-i rüşdiye-i askeriden 25 Şubat sene 1308 ve mekteb-i idadiden 30 Haziran sene 1317 tarihli karib-i âlâ ve Mülk-i şahaneden 30 Haziran sene 1317 tarihli vasat derecelerden şahadetnameleri almıştır.
9	Mehmet Neşet Efendi	Sıbyan Mektebinde mebad-i ulûmi tahsil eyledikten sonra Bursa Mekteb-i Rüştiyesi’nde müretteb olan dersleri tahsil ederek şahadetname almış ve haricde dahi Arabîden fıkıh-ı şerif ve ilm-i kelam ve maani ve adab ve Farisîden bir miktar Mesnevi-i şerif ve Divan-ı Hafız okumuştur. Türkçe kitabet eder.
10	Mehmet Nazif Efendi	sıbyan mektebinde mukaddimat-ı ulûmu okuduktan sonra Kastamonu’da Hoca Efendi’den tahsil-i ulûm ile icazetname almıştır. Türkçe okur-yazar.
11	Sülaymen Sırrı Efendi	Sıbyan Mektebi’nde esas-ı İslamiyet olan mukaddeme-i ulûm-ı diniye ve medresede bir miktar Arabî ve Farisî okumuştur. Türkçe okur-yazar.
12	Katipyan Karabet Efendi	Karahisar-ı Sahip’te vaki Ermeni Mektebi’nde Ermenice tahsil etmiştir. Türkçe okur-yazar.

2.3.Memurların Bildikleri Yabancı Dil/Diller

Aziziye’li ve Aziziye’de hizmet etmiş memurlarla alakalı sicil kayıtlarında Türkçenin dışında farklı dilleri de bildiklerine dair veriler

bulunmaktadır. Sicill-i Ahval Defterleri’nde hem konuşabildikleri veya eğitimini aldıkları lisan türleri hem de lisana dair bilme düzeyleri hakkında notların düşüldüğü görölmektedir. Aşağıdaki tablo 3’de olduğu üzere 9 memur Türkçe’nin dışında başka bir dil veya diller bilmektedir. Bir memurun üç dil bildiğine dair Sicill-i Ahval Defterleri’nde kayıtlar bulunmaktadır¹. Yine tablo 3’ün 9. sırasında yer alan Katipyan Karabet Efendi’nin Ermenice bildiğı kaydedilmiřtir²

Tablo 3: Bildikleri Yabancı Dil

Sıra No	Memurun İsmi	Bildiğı Yabancı Dil
1	Mehmed Said Efendi	Arapça ve Farsça
2	Mehmet Tahir Efendi	Arapça
3	İbrahim Efendi	Arapça ve Farsça
4	İbrahim Remzi Efendi	Arapça
5	Eyüp Sadık Bey	Arapça ve Farsça
6	İsmail Adil Bey	Fransızca, Rumca ve Arapça
7	Mehmet Neşet Efendi	Arapça ve Farsça
8	Sülaymen Sırrı Efendi	Arapça ve Farsça
9	Katipyan Karabet Efendi	Ermenice

¹ B.O.A., DH. SAİD., d. 19-111; 219’daki İsmail Adil Bey “Arapça, Fransızca ve Rumca” biliyor.

² B.O.A., DH. SAİD., d. 30-41; 79.

2.4. Memurların İfa Ettikleri Görevler

Aziziye’li ve Aziziye’de hizmet eden memurların ilk işe başlama pozisyonları ile son ulaştıkları makam arasında doğal olarak büyük farklılıklar bulunmaktadır. Araştırmamızda elde ettiğimiz veriler sayesinde ilk anda atandıkları memuriyetden son ana gelene kadar ki bütün aşamaları aşağıdaki tablo 4’de aktarılmıştır. Böylece hem terfi ettikleri basamakları hem de başlama ve son ayrılma tarihlerini içeren bilgiler sicillerdeki orijinal haliyle tablo 4’de belirtilmiştir.

Memurların son geldikleri makamın ne olduğuna bakıldığında tablo 4’deki sırasıyla;

1.Aziziye Kazası A’şar İdaresi’nde İkinci Kitabet, 2- Aziziye Kazası Sandık Emaneti, 3- Hüdavendigar Vilayeti Merkez Hapishanesi Müdürü, 4- Sincanlı Nahiyesi Kitabeti, 5- Karahisar-ı Sahip Ziraat Bank Şubesi Memur Muavini, 6- Eskişehir Evkaf Memuru, 7- Karahisar-ı Sahip Sancağı Nüfus Memuru, 8- Develü Kazası Kaymakamı, 9- Gerede Kazası Kaymakamı, 10- Kastamonu Vilayeti Merkez Bidayet Mahkemesi Başkitabeti, 11- Muhasebe-i Liva Mesalih-i Cariye Kitabeti, 12- Kirmastı Kazası Mal Müdürü.

Ayrıca memuriyete başladığı an ilk aldığı maaş ile sonraki dönemlerde gerek terfi gerekse de başka bir yere tayin sonrası tahakkuk edilen maaşları özenle kaydedildiği görülmektedir. Maaşların bazen arttırıldığı bazen de aynı kaldığına ya da düştüğüne dair örnekler bulunmaktadır¹.

¹ B.O.A., Dh. SAİD, 0035/0226; 449’da yer alan Ahmet Ragıp Efendi 34 Cemaziyelevvel 1282 yılında 30 yaşında Bab-ı Zabıta Dördüncü Sınıf Memuru olarak 350 kuruş maaşla tayin olmuştur. Daha sonra 21 Muharrem 1285’de 375 kuruş maaşla Bursa Piyade Sınıf-ı Sani olmuştur. 10 Cemaziyelevvel 1285 tarihinde 500 kuruş maaşla Süvari Sınıfı Teftiş Memuru atanmıştır. 14 Rebiülevvel 1286’da 350 kuruş maaşla Hüdavendigar Vilayeti Meclis-i İdare-i Liva Kitabet-i Sanisi Refakati’ne memur olmuştur. 3 Muharrem 1289 senesi 210 kuruş maaşla Divan-ı Temyiz Kitabeti’ne getirilmiştir.

Tablo 4: Hizmet Ettikleri Memurluk

Sıra No	Memurun İsmi	Hizmet Edilen Memurluğun İsmi
1	Mehmed Said Efendi	24 Şevval 1297 senesi on altı yaşında iken Aziziye Kazası Emlâk Kalemine mülazemetle başladı. 20 Recep 1298'de Aziziye Kasabası'nda birinci 27 Şaban 1299'da da Alikan karyesi Altıncı Kol Muharrirliği'ne memur oldu. 4 Cemaziyelâhir 1300 tarihinde mezkûr Aziziye Kazası A'şar İdaresine devam eyledi ve oradan da idare-i merkûme İkinci Kitabetine tayin kılındı.
2	Mehmet Tahir Efendi	Bin üç yüz altı senesi Rebiülevvelinin on sekizinde (10 Teşrinisâni sene 1314) yirmi üç yaşında iken bâ feraa silk-i celîl-i askeriye duhûl edip bin üç yüz on iki senesi Recebül'ferdinin ikisinde (18 Kânûmevvel sene 1310) bâ tezkire müstedilen ihraç olunarak Ramazan-ı şerifinin on altısında (1 Mart sene 1311) üç yüz guruş maaşla Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda Muslıca nâm-ı diğer Aziziye Kazası Sandık Emaneti'ne tayin olunmuştur.
3	Ahmet Ragıb Efendi	23 Cemaziyelevvel 1282 senesi otuz yaşında üç yüz elli kuruş maaşla Bab-ı Zabıta dördüncü sınıf memurluğuna dahil olmuştur. 1284 senesi Şevvali evasıtında istifa etmiştir. 21 Muharrem 1285'de Bursa Piyade Sınıf-ı Sani'liğe atanmıştır. 10 Cemaziyelevvel 1285 tarihinde Bursa'da Süvari Sınıfı Teftiş Memurluğu'na tayin olmuştur.

		14 Rebiülevvel 1286'da Hüdavendigâr Vilayeti Meclis-i İdare-i Liva Kitabet-i Sanisi Refakati'ne memur olmuştur. 3 Muharrem 1289 senesi Divan-ı Temyiz Kitabeti'ne getirilmişse de 25 Şevval'de istifa etmiştir. 6 Zilkade 1289'da İnegöl kazası Tahrirat Kitabeti'ne tayin olmuştur. 19 Cemaziyelahir 1290'da İnegöl'de Mekteb-i Rüşdiyesi Rika Muallimliği'ne memur edilmiştir. 5 Şevval 1294 senesi Sandıklı Kazası Mal Müdürlüğü'ne getirilmiştir. 14 Recep 1296'da Aziziye Kazası Mal Müdürlüğü'ne tayin olmuştur. 7 Muharrem 1298'de Afyon Tahkik Komisyonu Mustantıklığı'na getirilmiştir. 17 Rebiülevvel 1298 senesi Sandıklı Kazası Sertahsildarlığı'na atanmıştır. 29 Şevval 1298'de becayiş sureti ile Bolvadin Kazası Sertahsildarlığı'na memur olmuştur. 17 Cemaziyelahir 1302'de istifa ederek Bursa Merkez Zabıtası olmuştur. 22 Muharrem 1304 tarihinde Hüdavendigâr Vilayeti Merkez Hapishanesi Müdürlüğü'ne tayin edildi. 11 Şevval 1305'de vilayet-i mezkure Merkez Bidayet Mahkemesi İkinci Müstantıklığı'na atanmıştır.
4	İbrahim Efendi	13 Rebiülevvel 1305 tarihinde on beş yaşında iken altmış kuruş maaşla Karahisar-ı Sahip

		Sancağı Muhasebe Kalemi Defterciliği'ne tayin olmuştur. 18 Zilkade 1309'da Karahisar Kazası'nın On Sekizinci Kol Afyon Memuriyet-i muvakkatesine getirilmiştir. 10 Şaban 1310 senesi Aziziye Kazası Ağnam Memurluğu'na tayin edilmiştir. Bir buçuk ay sonra Karahisar Kazası'nın Beşinci Kol Afyon Memuriyet-i muvakkatesinde istihdam olunmuştur. 19 Rebiülahir 1311'de Osman Karyesi Tahaffuzhanesi Kitabeti'ne tayin edildi. 21 Şabanü 1311'de Altıncı Kol Ağnam Memurluğu'na muvakkaten tayin oldu. 17 Şevval 1311 tarihinde Sincanlı Nahiyesi Kitabeti'ne tayin kılınmıştır.
5	İbrahim Remzi Efendi	26 Şaban 1299 senesi on beş yaşında olarak Karahisar-ı Sahib Sancağı Muhasebe Kalemi'ne mülazemetle girmiştir. 4 Cemaziyelahir 1304 tarihinde liva-i mezkure tabi Aziziye Kazası muzafâtından Hanbarçın Nahiyesi Mal ve Tahrirat Kalemi'ne tayin olunmuştur. 7 Muharrem 1306'da tavizen alınan Zehair Kabz-ı Mallığında fahriyen istihdam edilmiştir. 29 Şevval 1313 tarihinde Karahisar-ı Sahib Ziraat Bankası Şubesi'ne mülazemetle alınmıştır. 22 Recep 1321 senesi Bolvadin Ziraat Bank Sandığı Muhasebe Kitabeti'ne getirilmiştir.

		25 Rebiülevvel 1323'de Karahisar-ı Sahib Ziraat Bank Şubesi Memur Muavinliği'ne tahvil olunmuştur.
6	Mehmet Efendi	1306 sene-i hicriyesinde yirmi yaşında iken dokuz yüz kuruş ücret-i maktû'a ile Karahisar-ı Sahib Sancağı dahilinde Aziziye Kazası'nda Emanet-i Âşar Kol Muharrirliği'ne tayin olunmuştur. 1308 sene-i hicriye evailinde liva-i mezkur Kazası Yaylakıye Rûsûmu Muharrirliğine memur olmuştur. 1308 sene-i evasıtında liva-i mezkur ağnam ve sene-i mezkur evâhirinde Afyon Kol Muharrirlikleri'nde bulunmuştur. 1310 sene-i hicriyede mezkur sancağın ağnam ve sene-i mezkur evasıtında Afyon Kol Muharrirliği'nde ba'de'l-istihdam liva-i mezkur Defter-i Hakanî Kalemî'ne mülazemeten devamı başlamıştır. Burada da 24 Şaban 1310'da kalem-i mezbûr İkinci Kitabetine tayin olunmuştur. 1316 senesi Zilkadesi guresinde liva-i mezkur Evkaf Kitabeti'ne nakil olunmuştur. 17 Zilkade 1327 senesi Eskişehir Evkaf Memurluğu'na nakil edilmiştir.
7	Eyüp Sadık Bey	10 Rebiülahir 1281 tarihinde yirmi yaşında iken mülazemetle Karahisar-ı Sahip Sancağı Mal Kalemî'ne girmiştir. 14 Cemaziyelevvel 1284'de Bolvadin Kazası Tahrirat Kitabeti'ne nakil edilmiştir. 21 Muharrem 1284 tarihinde Karahisar-ı Sahip Sancağı Tapu Başkitabeti'ne tayin olmuştur.

		3 Muharrem 1289'da Karahisar-ı Sahip Sancağı Defter-i Hakanî Memuriyeti'ne tahvil olunmuştur. 16 Muharrem 1296 senesi Aziziye Kazası Âşar Fûruht Memuriyeti'ne getirilmiştir. Bir sene kadar Karahisar-ı Sahip Sancağı Beledisi Azalığı'yla maarif ve tahsilat ve Ta'viz-i Zahire Komisyonu'nda ve nahiye teşkili hizmetinde fahriyyen istihdam olunmuştur. 19 Şevval 1298'de Karahisar-ı Sahip Sancağı Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi Aza Mülazımlığı'na alınmıştır. 26 Recep 1300 senesi müstantıklık vazifesi ilave-i memuriyet ile mahkeme-i mezkure Ceza Dairesi Azalığı'na terfi etmiştir. 1301 senesi şehir-i Şaban-ı şerifi Tahrir-i Nüfus Komisyonu Riyaseti'ne tayin olmuştur. 26 Rebiülevvel 1302'de Karahisar-ı Sahip Sancağı Ceza Dairesi Aza Mülazımlığı'na getirilmiştir. 7 Cemaziyelahir 1303 tarihinde Karahisar-ı Sahip Sancağı Nüfus Memuriyeti'ne naklolunmuştur.
8	İsmail Adil Bey	7 Zilhicce 1319 senesi beş yüz kuruş maaşla Hudavendigar Vilayeti Maiyet Memurluğu'na tayin olunmuştur. 14 Rebiülahir 1322'de Aziziye Kazası Kaymakam Vekaleti'ne getirilmiştir. 1320 sene-i maliye 'sinde Bolvadin Kazası Âşar İhale Memuriyeti'ne getirilmiştir.

		16 Cemaziyelahir 1320’de Şeyhlü Nahiyesi Müdüriyeti’nin Tahkik Memuriyeti’ne atanmıştır. 3 Safer 1323 senesi Sandıklı Kazası Kaymakam Vekaleti’nde bulunmuştur. 19 Rebiülevvel 1323’de Kirmasti Kazası Kaymakamlığı Vekaleti’ne atanmıştır. 29 Rebiülahir 1324 tarihinde Aziziye Kazası Kaymakamlığı Vekaleti’ne tayin olmuştur. 21 Receb 1326’da Ankara Vilayeti’nde İncesu Kazası Kaymakamlığı’na tayin buyrulmuştur. 21 Muharrem 1328’de Keskin Kazası Kaymakamlığı’na nakil buyrulmuştur. 25 Ramazan 1330 senesi Makriköy Kazası Kaymakamlığı’na nakil buyrulmuştur. 6 Ağustos sene 1329 tarihinde Keskin Kazası Kaymakamlığı’na tayin ve 18 Haziran sene 1330 tarihinde yine maaşıyla Develü Kazası Kaymakamlığı’na nakil buyrulmuştur.
9	Mehmet Neşet Efendi	15 Recep 1283 senesi on beş yaşında iken mülazemetle Bursa arazi kalemine dahil oldu. 14 Şaban 1283’de Karahisar-ı Sahib Sancağı Meclis-i Temyiz Hukuku Başkitabetine atanmıştır. 1296 senesi Rebiülevveli selhinde Bolvadin Kazası Kaymakamlığı vekaletine getirilmiştir. 17 Rebiülahir 1297’de Aziziye Kaymakamlığı vekaletine tayin olmuştur. 16 Rebiülahir 1298 tarihinde Hüdavendigar Vilayeti dahilinde kain Geyikler Nahiyesi Müdürlüğü’ne atanmıştır.

		13 Rebiülahir 1303'de Ankara Vilayeti dahilinde kain Mihalıççık Kazası Kaymakamlığı'na tayin olunmuştur. 23 Safer 1308 senesi becayış sureti ile vilayet-i mezkur mülhakatından Kalecik Kazası Kaymakamlığı'na nakil olunmuştur. 10 Cemaziyelahir 1308'de vilayet-i müşarunileyh mülhakatından Keskin Kazası Kaymakamlığı'na nakl edilmiştir. 10 Safer 1310 vilayet-i müşarunileyhada Yabanabad Kazası Kaymakamlığı'na nakl olunmuştur. 19 Rebiülevvel 1317'de becayış suretiyle mezkur Gediz Kazası Kaymakamlığı'na nakl edilmiştir. 11 Kânunusani sene 319 maaş-ı halisi ve becayış suretleriyle mezkur Bolvadin Kazası Kaymakamlığı'na nakl buyrulmuştur. 1323 senesi Cemaziyelahiresi' gurreinde becayış suretle mezkur Gerede Kazası Kaymakamlığı'na nakl buyrulmuştur.
10	Mehmet Nazif Efendi	1286 sene-i Hicriyesi evailinde yirmi sekiz yaşında olduğu hâlde Karahisar-ı Sahip Sancağı Vergi Şubesi'ne mülazemeten dahil olmuştur. 14 Muharrem 1290 senesi Çal Kazası Vukuat, 27 Rebiülahir 1291 senesi Karahisar-ı Sahip Sancağı Vergi Şubesi Tahsilat, 18 Zilkade 1291 senesi Bolvadin, 24 Cemaziyelevvel 1292 senesi Çal, 18 Muharrem 1293 senesi Sandıklı,

		21 Cemaziyelahir 1293 senesi tekrar Çal Kazası Tahrirat kitabetlerine tayin olmuştur. 13 Cemaziyelevvel 1295 senesi Kütahya Meclis-i Temyizi'yle Bidayet Mahkeme kalemlerine mülazemeten devam etmiştir. 29 Şaban 1297 tarihinde Uşak Kazası Bidayet Mahkemesi Birinci Kitabeti'ne tayin olmuştur. 20 Zilkade 1302 senesi Aziziye Kazası Bidayet Mahkemesi Mustantık Muavinliği'ne atanmıştır. 10 Cemaziyelevvel 1315'de Diyarbakır Vilayeti Merkez Bidayet Mahkemesi İkinci Mustantıklığı'na tayin oldu. 29 Cemaziyelahir 1315 senesi Kastamonu Vilayeti Merkez Bidayet Mahkemesi Başkitabeti'ne tayin edildi.
11	Sülaymen Sırrı Efendi	1285 sene-i hicriyesinde yirmi yaşında Karahisar-ı Sahip Sancağı Tahrirat Kalem'i'ne mülazemetle başlamıştır. 29 Zilkade 1285'de liva-yı mezbur Tahrirat-ı Emlak Kalem'i Mukayyitliği'ne tayin olundu. 13 Safer 1289'da Çal Kazası Tahrirat Kitabeti'ne atandı. 7 Cemaziyelevvel 1289 tarihinde Aziziye Tahrirat Kalemine atandı. 29 Şevval 1292 senesi Bolvadin kazaları tahrirat kitabetlerine nakl edildi. 3 Şaban 1294'de Mahkeme-i Temyiz Cinayet Kısmı Mukayyitliği'ne alındı. 10 Cemaziyelahire 1295 tarihinde Meclis-i İdare-i Liva Mukayyitliği'ne atandı.

		2 Rebiülahir 1297’de meclis-i mezkur İkinci Kitabeti’ne getirildi. 23 Recep 1308’de Muhasebe-i Liva Mesalih-i Cariye Kitabeti’ne nakl olunmuştur.
12	Katipyan Karabet Efendi	1297 senesi Rebiülahiri guresinde on yedi yaşında olduğu halde iki yüz kuruş maaşla Karahisar-ı Sahib Sancağı Muhasebe Kalemi’ne dahil olmuştur. 11 Muharrem 1298 tarihinde Aziziye Kazası Mal Müdüriyeti’ne nakledilmiştir. 23 Zilkade 1309’da becayiş sureti ile Bolvadin Kazası Mal Müdürlüğü’ne tayin edildi. 1310 senesi Cemaziyelevveli selhinde Kirmasti Kazası Mal Müdürlüğü’ne nakledilmiştir.

2.5. Memurların Aldıkları Madalya (Ödül) ve Cezalar

Aşağıdaki Tablo 5’de görüldüğü üzere bir memura madalya verilmiş ve aynı memurla birlikte iki memurun da terfi ettiği görülmektedir. Madalya olarak; Dördüncü Rütbeden Nişan-ı Osmani, Dördüncü Rütbeden Nişan-ı Âlî-i Osmani verilmiştir.

Terfi olarak ise; Rütbe-i salise, Rütbe-i sani ve Rütbe-i saniye yer almıştır.

Memurların aldıkları cezalar arasında; zimmetine devletin zahiresini satıp karşılığı olan parayı geçirdiği tespit edilen Mehmet Said Efendi azl edilerek cezalandırılmıştır. Diğer İsmail Adil Bey ise, kaymakamlık görevini ifa ederken ecnebilere kötü davrandığından ötürü açığa alınmıştır.

Tablo 5: Aziziye’li veya Aziziye’ye Hizmet Etmış Memurların Aldıkları Madalya (Ödül) veya Cezalar

Sıra No	Memurun İsmi	Madalya (Ödül)	Ceza
1	Mehmed Said Efendi		Peşin para ile mîrî anbarından zahire alıp satdığı bi'l-muhakeme tebeyyün etmesine mebnî 19 Rebiülevvel sene [1]303 tarihinde azl edilmiştir.
2	Ahmet Ragıb Efendi	11Rebiülevvel 1308’de Rütbe-i Salise tevcih edilmiştir.	
3	İsmail Adil Bey		Makriköy Kazası Kaymakamlığı sırasında ecnebilere müteallik bir meselede acz ve la-kaydisinden ve meselenin bir şekl-i siyasi almasından dolayı lüzum-ı tebdili İstanbul 26 Kânunuevvel sene 1328 Vilayeti Vekaleti'nden iş‘ar kılınmasına ve suret-i işara nazaran orada devam-ı memuriyeti gayr-ı caiz olup sınıfı dahinde açık ve münasip mahal olmamasına binaen ileride münasip bir mahalle tayin edilmeküzere 10 Haziran sene 1329 tarihinde açığa çıkarılmıştır.

4	Mehmet Neşet Efendi	1305 senesi Rütbe-i Sanisi, 1308 senesi Rütbe-i Saniye tevcih edilmiştir. 4 Rebiülahir 1307 tarihinde Dördüncü Rütbeden Nişan-ı Osmani, 18 Recep 1310 Dördüncü Rütbeden Nişan-ı Al-i Osmani, 18 Cemaziyelevvel 1312 Üçüncü Rütbeden Nişan-ı Ali Osmani verilmiştir.	

2.6.Memurların Göreve Başlama Yaşları

Tablo 6’da görüldüğü üzere üç memurun 15 yaşında göreve başladığı tespit edilmiştir. En geç işe başlayan Ahmet Ragıp Efendi ise 30 yaşında memur olmuştur.

Tablo 6: Memuriyete Başlama Yaşı

Memurun Adı	Başlama Yaşı
Mehmed Said Efendi	16
Mehmet Tahir Efendi	23
Ahmet Ragıp Efendi	30
İbrahim Efendi	15
İbrahim Remzi Efendi	15
Mehmet Efendi	20
Eyüp Sadık Bey	20
İsmail Adil Bey	24
Mehmet Neşet Efendi	15
Mehmet Nazif Efendi	28
Sülaymen Sırrı Efendi	20
Katipyan Karabet Efendi	17

SONUÇ

Aziziye isimli yerleşim yeri konusunda Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Sicill-i Ahval Defterleri üzerinde yaptığımız çalışmada çok fazla veriye ulaşılmıştır. Ancak belgeleri alıp tek tek incelemeye başladığımızda “Aziziye” aynı anda dört yerde yerleşim yeri ismi olarak karşımıza çıkmıştır. Fakat araştırmamızda Aziziye'ye de hizmet etmiş olan memurlara ait isimlerin de olduğu görülmüş ve böylece hem Aziziye doğumlu hem de Aziziye'de hizmet eden memurlar olarak toplam 12 isim üzerinden çalışmamızı tamamlamış bulunmaktayız.

Eserimizin temel kaynağı niteliğinde olan Sicill-i Ahval Defterleri, orijinal birinci elden kaynaklar hüviyetinde olduğundan dolayı çalışmamızın önemini bir kat daha arttırmıştır. Ayrıca belgelerin transkripsiyonu yapılarak bildirimizin son kısmına konulması çalışmamızın daha anlaşılır hale gelmesini sağlamıştır. Araştırmamız gerek yerel tarih gerekse de eğitim tarihi konularında çalışan araştırmacılara referans bir kaynak olma iddiasındadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

B.O.A., DH. SAİD. d. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri), DH. SAİD. 19-111; 219, 88-26; 49,0035-0226; 449, 0095-0151; 299, 102-127; 249,103-182; 361, 108-16; 29, 0112-0236; 469, 0001-0346; 686, 78-170; 337, 40-113; 221, 30-41; 79.

Kitap ve Makaleler

Ali Akyıldız, Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme, İstanbul 2004.

Carter V. Findley, Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Bâbıâli (1789-1922), İstanbul 1994.

Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı Devleti Tarihi, C., I, İstanbul 1999.

Faik R. Unat, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara 1964.

Halil İnalçık, “Reis-ül-Küttab”, İslam Ans., C., IX, Eskişehir 1997.

Osmanlı Medeniyeti Tarihi, Editör Ekmeleddin İhsanoğlu, C.I, İstanbul 1999.

Serdal Fidan, Kamil Şahin, Fikret Çelik, Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi Osmanlı

Modernleşmesinde Bürokrasinin Etkinliği ve Önemi, Süleyman Demirel Üniv., Fen-Edebiyat Fak., Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 23, Isparta Mayıs 2011.

Seyfettin Aslan ve Abdullah Yılmaz, Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı ve Düşüncesinin Değişimi, Cumhuriyet Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, c. 2, sayı: 1, Doç. Dr. Feramuz Aydoğan'ın Anısına, Sivas.

Stanford Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Çev: Mehmet Harmancı, C. 1, İstanbul 1994.

Yahya Akyüz, Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi, 8. Bsk., İstanbul 2001.

EKLER

AZİZYE'Lİ VE AZİZİYE'DE HİZMET ETMİŞ MEMURLARIN TRANSKRİPSİYONLARI

Mehmed Said Efendi (Aziziye, 1281)¹

Karahisar-ı Sahib Sancağı dahilinde Aziziye Kazası ahalisinden rençber Süleyman Ağa'nın oğludur.

Bin iki yüz seksen bir senesi Rebiülevvelinin yirmi üçünde Aziziye Kasabası'nda tevellüd etmiştir.

Sıbyan ve kaza-i mezbûr rüşdiye mekteblerinde bir mikdar Arabî ve Farisî okumuş ve sülûs ve rik'a hatları temeşşük etmiştir. Türkçe okur-yazar.

Doksan yedi senesi Şevvâlinin yirmi dördünde on altı yaşında iken kaza-i mezkûr emlâk kalemine mülazemetle başlayıp doksan sekiz senesi Recebinin yirmi yedisinde altı yüz kuruş ücret-i maktu'a ile Aziziye Kasabası'nda birinci ve doksan dokuz senesi Şaban'ının yirmi yedisinde sekiz yüz kuruş ücret-i maktu'a ile kaza-i mezbûra merbut Alikan karyesi altıncı kol muharrirliği'ne memur olarak merkûme Zilkadesinin yirmi dokuzundan üç yüz senesi Cemaziyelâhiresinin dördüne kadar da mezkûr Aziziye Kazası a'sar idaresine devam eylediği halde şehir-i mezbûrun beşinden itibaren iki yüz kırk kuruş maaşla idare-i merkûme ikinci kitabetine tayin kılınmıştır.

Umûr-ı memuresine müteallık hakkında şikayet vukuuyla taht-ı muhakemeye alınmamış ve ceza görmemiştir.

Hüdavendigâr Vilayeti A'sâr nezaretiyle valiliğinden ve a'sar ve ağnam emanetinden muharrer mülahazatda mumâileyhin memuriyetini ifaya iktidarı tasdik olunarak Maliye Nezâret-i Celîlesi'nden dahi mülahazat-ı mezbûreye atf ile umûr-ı memuresini ifaya kifayeti beyan kılınmıştır.

¹ DH. SAİD. 19-111; 219.

A‘şar memuriyet ve ketebesinin mîrî anbarından zehair alıp da âhara fûruht etmesi taht-ı memnuiyetde olduğu halde efendi-i mumâileyh peşin para ile mîrî anbarından zahire alıp satdığı bi'l-muhakeme tebeyyün etmesine mebnî 19 Rebiülevvel sene [1]303 tarihinde azl edilmiştir.

Fî 6 Şevval sene 1305 ve fî 4 Haziran sene 1304

Mehmed Tahir Efendi (Aziziye, 1283)¹

Rençber Ali Ağa'nın oğludur.

Bin iki yüz seksen üç sene-i Hicriyesinde (Sene-i Maliye 1282) Aziziye Kasabası'nda tevellüd ettiği nüfus tezkire-i Osmaniyesi suret-i musaddakasında muharrerdir.

Kasaba-i mezkûre sıbyan mektebinde esas-ı İslaniyet olan mukaddime-i ulûm-ı diniye ve mekteb-i rüşdisinde müretteb derslerden birer mikdar ve muahharan medresede Arabiyeden sarf ve nahiv ve mantık okumuştur. Türkçe okur-yazar.

Bin üç yüz altı senesi Rebiülevvelinin on sekizinde (10 Teşrinisâni sene 1314) yirmi üç yaşında iken bâ feraa silk-i celîl-i askeriye duhûl edip bin üç yüz on iki senesi Recebül'l-ferdinin ikisinde (18 Kânûnıevvel sene 1310) bâ tezkire müstedilen ihraç olunarak Ramazan-ı şerifinin on altısında (1 Mart sene 1311) üç yüz gurus maaşla Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda Muslıca nâm-ı diğer Aziziye Kazası Sandık Emaneti'ne tayin olunmuştur. Kaza-i mezkûr Mal Müdürlüğü'yle kaymakamlığından ve liva-i mezkûr muhasebeciliğiyle mutasarrıflığından müstareken ve Hüdavendigar Vilayeti Defterdarlığı'ndan münferiden yazılan mülahazalara atf ile Maliye Nezâret-i Aliyyesi'nden iktidarı vazifesini ifaya kâfi idiği beyan kılınmıştır. Nüfus Tezkire-i Osmaniyesi'yle askerlik tezkiresinin musaddak suretleri ve vilayet-i müşârunileyhâ defterdarlığının 23 Mart sene 1312 tarihli ve on sekiz numaralı tahrirat-ı cevabiyesi ve emânet-i mezkûreye tarih-i tebliğiyle mikdar-ı maaşını ve emr-i

¹ DH. SAİD. 88-26; 49.

tahlifin icrâsı mezkûr defterdarlığa tebellüğ olunduğunu mutazammın Muhasebe-i Umumiye-i Maliye'nin 26 Teşrinievvel sene 1311 tarihli ilmühaberi asl-ı tercüme-i hâl varakasıyla mahfuzdur.

Fî 14 Şevval sene 1316 ve fi 13 Şubat sene 1314

AHMET RAGİB EFENDİ (1250)¹

Abdülkerim Efendi'nin oğludur.

Bin iki yüz elli senesi Cemaziyelevvelinin ikisinde Bursa'da doğmuştur,

Sıbyan Mektebi'nde mukaddime-i ulumu ve Bursa Mekteb-i İdadisi'nde mürettep dersleri beş sene müddet tahsil eyledikten sonra bir sene kadar Mekteb-i Hazine-i Şahane'ye devam etmiş ve istidası üzerine silk-i celil-i askeriyyeye dahil ve istibdalen sınıf-ı redife müntakil olmuştur.

Bin iki yüz seksen iki senesi Cemaziyelevvelinin yirmi üçünde otuz yaşında üç yüz elli kuruş maaşla Bab-ı Zabıta dördüncü sınıf memurluğuna seksen dört senesi Şevvali evasıtında istifa ile seksen beş senesi muharreminin yirmi birinde üç yüz yetmi beş kuruş maaşla Bursa Piyade Sınıf-ı Sani ve sene-i merkume. Cemaziyelevvelinin onunda beş yüz kuruş maaşla vilayet-i mezkure Süvari Sınıfı Teftiş Memurluğu'na tayin olunup sene-i merkume Zilhiccesinin yirmi birinde silk-i mezkurun ilgası ciheti ile bir müddet açıkda kaldıktan sonra seksen altı senesi Rebiülevvelinin on dördünde üç yüz elli kuruş maaşla Hüdavendigâr Vilayeti Meclis-i İdare-i Liva Kitabet-i Sanisi Refakati'ne memur ve sene-i mezkure Şevvali ibtidasında merkez livanın lağvına mebni mazul olmuş ve seksen dokuz senesi muharreminin üçünde iki yüz on kuruş maaşla mülga Divan-ı Temyiz Kitabeti'ne ve sene-i merkume Şevvalinin yirmi beşinde bil-istifa yine sene-i merkume Zilkadesi altısında dört yüz yetmiş kuruş maaşla İnegöl kazası Tahrirat Kitabeti'ne tayin ve doksan senesi

¹ DH. SAID. 0035-0226; 449.

Cemaziyelahirinin on dokuzunda seksen kuruş maaşla kaza-i mezkur Mekteb-i Rüşdiyesi Rika Muallimliği'ne memur edilerek doksan üç senesi şehir-i ramazan-ı şerifinin yirmi beşinde Tahrirat Kitabeti'nden infisal vukuu ile tarih-i mezburda zikr olunan muallimliği dahi terk ile doksan dört senesi Şevvalinin beşinde beş yüz yetmiş kuruş maaşla Sandıklı Kazası Mal Müdürlüğü'ne doksan altı senesi Recebinin on dördünde Aziziye Kazası Mal Müdürlüğü'ne intikal ile doksan sekiz senesi Şevvalinin altısında yine infisal etmiş doksan dokuz senesi muharreminin yedisinde bir mecidiye yevmiye ile liva-i mezkure merbut Afyon Tahkik Komisyonu Mustantıklığı'na ve yetmiş gün zarfında ikmal-i vazife edip sene-i merkume Rebiülevvelinin on yedisinde yedi yüz elli kuruş maaşla Sandıklı Kazası Sertahsildarlığı'na ve seni-i mezbure Şevvalinin yirmi dokuzunda maaş-ı mezkurla ve becayış sureti ile Bolvadin Kazası Sertahsildarlığı'na memur olmuş ve bin üç yüz iki senesi Cemaziyelahirinin on yedisinde istifaen infisal ile bila maaş Bursa Merkez zabıtasına müdavemet ederek bin üç yüz dört senesi muharreminin yirmi ikisinde üç yüz elli altı kuruş maaşla Hüdavendigar Vilayeti Merkez Hapishanesi Müdürlüğü'ne tayin ve bin üç yüz beş senesi Şevvalinin on birinde memuriyeti yedi yüz elli kuruş maaşla vilayet-i mezkure Merkez Bidayet Mahkemesi İkinci Müstantıklığı'na tahvil kılınmıştır.

Mahkeme-i mezkure riyasetinden yazılan mülahazada mumaillehin umur-ı memuresine devamı ehliyet ve iktidarı tenmik ve Hüdavendigar Vilayeti Vali Vekaleti ile İstinaf Müddei-i Umumiliği'nden memuriyeti ve iktidarı Adliye Nezareti celilesinden vilayet-i müşarunileyha ile Müddei-i Umumiliğin şahadeti tasdik olunmuştur.

16 Rebiülahir 1309 ve fi 6 Teşrin-i sani 1307

Mumaillehe bin üç yüz sekiz senesi Rebiülevvelinin on birinde rütbe-i salise tevcih edilmiştir.

İBRAHİM EFENDİ¹

Arıkzade Mehmet Ağa'nın oğludur.

Bin iki yüz doksan sene-i Hicriyesinde 1289 Karahisar-ı Sahip kasabasında tevellüt eylediği nüfus tezkire-i Osmaniyesi suret-i musaddakasında muharrerdir.

Sıbyan mektebinde esas-ı İslamiyet olan mukaddime-i ulûm-ı diniye ve medresede birer miktar Arabî ve Farisî okumuştur. Türkçe okur-yazar.

Bin üç yüz beş senesi şehr-i Rebiülevvelinin on üçünde 16 Teşrinisani sene 1303 on beş yaşında iken altmış kuruş maaşla Karahisar-ı Sahip Sancağı Muhasebe Kalemi Defterciliği'ne tayin olunarak şehr-i Şabanü'l-muazzamının bidayetinde 2 Nisan sene 1304 na-mizaç olup müddet-i medide işine devam edemediği cihetle yerine aharı tayin olunarak infisal eylemiş ve iade-i afiyet eyledikten sonra bir müddet liva-i mezkur Arazi ve Tahrirat Kalemlerine mülazemetle üç yüz dokuz senesi şehr-i Zilkadesinin on sekizinden itibaren 1 Haziran sene 1308 üç yüz otuz kuruş ücret-i maktua ile Karahisar Kazası'nın On Sekizinci Kol Afyon Memuriyet-i muvakkatesinde bulunmuş ve üç yüz on senesi Şabanü'l-muazzamının onunda 15 Şubat sene 1308 beş yüz kuruş ücret-i maktua ile Aziziye Kazası Ağnam Memurluğu'na tayin ve bir buçuk ay istihdam olunmuş ve şehr-i Zilkadesinin selhinde 2 Haziran sene 1309 yine mezkur Karahisar Kazası'nın Beşinci Kol Afyon Memuriyet-i muvakkatesinde istihdam olunarak üç yüz on bir senesi şehr-i Rebiülahirinin on dokuzunda 27 Teşrinievvel sene 1309 beş yüz kuruş maaşla kaza-i mezkurun Osman Karyesi Tahaffuzhanesi Kitabeti'ne bi't-tayin şehr-i Cemaziyelahirinin yirmi dokuzunda 25 Kânunuevvel sene 1309 mezkur Tahaffuzhane'nin lağvıyla infisal eylemiş ve şehr-i Şabanü'l-muazzamının yirmi birinde 15 Şubat sene 1309 beş yüz elli kuruş ücret-i maktua ile kaza-i mezkur Altıncı Kol Ağnam Memurluğu'na

¹ DH. SAID. 0095-0151; 299.

muvaakkaten tayin ve yirmi beş gün istihdam olunarak ikmal-i vazife ile infisal eylemiş ve üç yüz on bir senesi Şevvalinin on yedisinde 10 Nisan sene 1310 iki yüz kuruş maaşla Sincanlı Nahiyesi Kitabeti'ne tayin kılınmıştır.

Karahisar-ı Sahip Sancağı Muhasebeciliği'yle Mutasarrıflığı'ndan müştereken ve Hüdavendigâr Vilayet-i celilesi Defterdarlığı'yla Valiliği'nden yazılan mülahazalara atf ile Maliye Nezaret-i celilesinden iktidarı vazifesini ifaya kâfi olduğu beyan kılınmıştır.

Nüfus tezkire-i Osmaniyesi suret-i musaddakasıyla hidemat-ı muharrere-i sabıkasında keyfiyet-i istihdam ve mikdar-ı maaş ve ücretini ve bunlardan dolayı bir gûne zimmet ve ilişkisi olmadığını mübeyyin liva-i mezkur Muhasebesi'nden musaddak 1 Haziran sene 1311 tarihli pusula ile Meclis-i İdaresi'nin 21 Haziran sene 1311 tarihli mazbatasını ve memuriyet-i ahiresine keyfiyet-i tayiniyle mikdar-ı maaşını ve emr-i tahlifinin icrası vilayet-i müşarünileyha Defterdarlığı'na tebliğ olunduğu Muhasebe-i Umumiye-i Maliye'nin 14 Teşrinisani sene 1311 tarihli ilmühaberi asl-ı tercüme-i hâl varakasıyla mahfuzdur.

Fi 25 Safer sene 1318 fi 10 Haziran sene 1316

İBRAHİM REMZİ EFENDİ¹

Hafız Ahmet Efendi'nin mahdumudur.

Bin iki yüz seksen dört sene-i Hicriyesi'nde (sene-i maliye 1283) Karahisar-ı Sahib Kasabası'nda tevellüt ettiği Nüfus Tezkire-i Osmaniyesi'nde muharrerdir.

Kasaba-i mezkure Sıbyan Mektebi'nde mebadî-i ulûm-ı diniyeyi ve medresede bir miktar Arabî okumuştur.

¹ DH. SAİD. 102-127; 249.

Bin iki yüz doksan dokuz senesi şehir-i Şabanının yirmi altısında 1 Temmuz sene 1298 on beş yaşında olarak Karahisar-ı Sahib Sancağı Muhasebe Kalemî'ne mülazemetle girip bin üç yüz dört senesi Cemaziyelahirinin dördünde 15 Şubat sene 1312 iki yüz kuruş maaşla liva-i mezkure tabi Aziziye Kazası muzafâtından Hanbarçın Nahiyesi Mal ve Tahrirat Kalemî'ne tayin olunmuş ise de ismine kura isabet etmesi üzerine bin üç yüz yedi senesi Saferinin yirmi birinde 5 Teşrinievvel sene 1305 kitabet-i mezkureden infikak etmiş ve kitabet-i mezkureye ilaveten üç yüz altı senesi Muharreminin yedisinden 1 Eylül sene 1304 sene-i merkume Cemaziyelahirinin on birine kadar 31 Kânunusani sene 1304 tavizen alınan zehair kabz-ı mallığında fahriyen istihdam edilmiştir. Hizmet-i muvazzafa-i askeriyesini ikmal ettikten sonra bin üç yüz on üç senesi Şevvalinin yirmi dokuzunda 1 Nisan sene 1312 Karahisar-ı Sahib Ziraat Bankası Şubesi'ne mülazemetle alınıp sene-i mezkure Zilhiccesinin üçünde 4 Mayıs sene 1312 üç yüz kuruş maaşla şube-i mezkure Kitabeti'ne bi't-tayin tahlifi icra kılınarak ifa-yı vazifeye mübaşeret eylemiş ve bin üç yüz on dört senesi Muharreminin on dördünde 13 Haziran sene 1312 efrad-ı redife miyanında mevki-i askeriye sevk ve izam olunarak şehir-i Şabanının on üçünde 5 Kânunusani 1312 hizmet-i sabıkasına avdet etmiş ve bu müddet zarfında nisf maaş almıştır.

Mutasarrıf-ı liva tarafından yazılan mülahazada evrak-ı merbute mündericatına nazaran kitabet-i mezkureyi ifaya iktidarı görülmekle tasdik kılındı ve mezkur banka Müdüriyet-i Umumiyesi'nden yazılan mülahazada dahi mumaileyh ifa-yı vazife etmektedir denilmiştir.

Hizmet-i hazırasına kadar bulunduğu hizmetlerde müddet-i istihdam ve miktar-ı maaş ve esbab-ı infikak ve beraet-i zimmetini havi Hanbarçın Nahiyesi Meclis-i İdaresi'nin Meclis-i İdare-i Kaza'dan musaddak 21 Mayıs sene 1311 tarihli mazbatasıyla 1 Eylül sene 1311 tarihli devir defteri ve kezalik Seyyid Gazi Redif Taburu Meclisi Heyeti'nin 31 Kânunuevvel sene 1311 tarihli mazbatası suret-i musaddakaları ve nahiye-i mezkure Meclis-i İdaresi'nin 12

Kânunuevvel sene 1311 tarihli diğer mazbatası ve Tezkire-i Osmaniyesi suret-i musaddakaları tercüme-i hâl varakasına merbut olup hizmet-i hazırası maaşıyla ifa-yı vazifeye mübaşeret ve tahlif olduğu kuyud-ı merkeziyeden müsteban olmuştur.

Fi 29 Cemaziyelevvel sene 1318 ve fi 11 Eylül sene 1316

Mumailayhin bin üç yüz yirmi bir senesi Recebinin yirmi ikisinde 1 Teşrinievvel 1319 altı yüz kuruş maaşla Bolvadin Ziraat Bank Sandığı Muhasebe Kitabeti'ne ve üç yüz yirmi üç senesi Rebiülevvelinin yirmi beşinde 17 Mayıs 1321 beş yüz kuruş maaşla Karahisar-ı Sahib Ziraat Bank Şubesi Memur Muavinliği'ne tahvil olunup üç yüz yirmi dört senesi Cemaziyelevvelinin yirmi ikisinden 1 Temmuz 1322 Cemaziyelahiresinin on dokuzuna kadar 28 Temmuz 1322 ayruca şehri yüz altmış kuruş zamm-ı maaşla şube-i mezkure Memur Vekaleti'nde bulunduğu ve üç yüz yirmi beş senesi Zilhiccesinin on dokuzunda 10 Kânunusani 1323 yüz seksen kuruş zamm-ı maaşla şube-i mezkure memuriyetine vekaleten bi't-tayin üç yüz yirmi altı senesi Saferinin ikisinde 22 Şubat 1323 dokuz yüz kuruş maaşla asalet-i memuriyeti bi'l-icra hidemat-ı sabıkasınca bir güne zimmet ve ilişkisi olmadığı Ziraat Bankası Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 13 Teşrinisani 1323 ve 9 Haziran 1324 tarihli vukuat pusulalarında muharrerdir.

MEHMET EFENDİ ¹

Degirmenci Ali oğlu Hasan Efendi nam zâtın oğludur.

Bin iki yüz seksen altı senesi Recebi gurreinde 25 Eylül 1285 Karahisar-ı Sahib Kasabası'nda tevellüt ettiği Tezkire-i Osmaniyesi suretinde muharrerdir.

Sıbyan ve Rüşdiye mekteblerinde mürettep dersleri tahsil ederek Mekteb-i Rüşdiye'den bir kıta şahadetname ahz eylemiştir. Türkçe okur-yazar.

¹ DH. SAİD. 103-182; 361.

Bin üç yüz altı sene-i hicriyesinde sene-i maliye 1305 yirmi yaşında iken dokuz yüz kuruş ücret-i maktû'a ile Karahisar-ı sahib Sancağı dahilinde Aziziye Kazası'nda Emanet-i Âşar Kol Muharrirliği'ne tayin olunarak bir buçuk mah zarfında ikmal-i vazife eylemiş ve üç yüz sekiz sene-i hicriye evailinde sene-i maliye 1306 keزالık altı yüz kuruş ücret ile liva-i mezkur Kazası Yaylakiye Rûsûmu Muharrirliğine memur olup sene-i merkûm evasıtında sene-i maliye 1307 altı yüz kuruş ücret-i maktû'a ile liva-i mezkur ağnam ve sene-i mezkurevâhirinde sene-i maliye 1307 üç yüz otuz kuruş ücret ile Afyon Kol muharrirliklerinde ve üç yüz on sene-i hicriye arasında sene-i maliye 1308 altı yüz kuruş ücret-i maktû'a ile yine mezkur Sancağı'n ağnam ve sene-i mezkurevasıtında sene-i maliye 1308 üç yüz elli kuruş ücret ile Afyon Kol Muharrirliği'nde ba'de'l-istihdam liva-i mezkur Defter-i Hakanî Kalemî'ne mülazemeten devamla başlamış ve sene-i merkûme Şabanı'nın yirmi dördünde 10 Mart 1309 yüz kuruş maaş ile kalem-i mezbûr İkinci Kitabetine tayin olunmuştur.

Defter-i Hakanî Nezaret-i Celilesi'nde Karahisar-ı Sahib Mutasarrıflığıyla Defter-i Hakanî Memurinin mulehazalarına atf ile hüsn-i hizmet ve iktidarı tasdik olunmuştur.

Salifü'l-beyan Emanet-i Âşar ve Yaylakiye rûsûmu ve Ağnam ve Afyon Kol Muharrirliklerine tarih-i tayin ve müddet-i istihdamıyla miktar-ı ücreti ve berâ't-i zimmeti Karahisar-ı Sahib Mutasarrıflığı'nın 8 Ağustos 1310 ve Aziziye Kazası Meclis-i İdaresi'nin 1 Kânunuevvel 1306 tarihli mazbatalarının musaddak suretlerinde ve hizmet-i haliyesi olan İkinci Kitabetiyle tarih-i tayin ve miktar-ı maaşı Defter-i Hakanî Nezaret-i Muhasebesi kaydına muvafık idiği vukuat defterinde tasdik olunmuş ve mezkur suretleriyle şahadetname ve Tezkire-i Osmaniyesi suret-i musaddakaları tercüme-i hâl varakasıyla beraber Nezaret-i Müşarun-ileyha Sicill-i Ahvâl Şubesinde mahfuz bulunmuştur.

Fi 7 Cemaziyelahir sene 1319 ve 8 Eylül sene 1317

Mumaileyhin bin üç yüz on altı senesi Zilkadesi guresinde 1 Mart 1315 üç yüz kuruş maaşla liva-i mezkur Evkaf Kitabeti'ne nakil olunarak Meclis-i İdare-i Evkaf'ın 28 Ağustos 1315 tarihli kararıyle memuriyeti tasdik kılınmış olduğu Evkaf-ı Hümayûn Sicil Şubesi'nin ol babbaki vukuat pusulasında bildirilmiştir.

Mumaileyhin bin üç yüz yirmi yedi senesi Zilkadesi'nin on yedisinde 17 Temmuz 1325 icra kılınan tensikatında yedi yüz elli kuruş maaşla Eskişehir Evkaf Memurluğu'na nakil edildiği 19 Temmuz 1326 tarihli vukuat pusulasında gösterilmiştir.

EYÜP SADIK BEY¹

Sülale-i Mevlana'dan Mollazade müteveffa Süleyman Ağa'nın oğludur.

Bin iki yüz altmış bir sene-i Hicriyesi'nde sene-i maliye 1261 Karahisar-ı Sahip Kasabası'nda tevellüt ettiği Nüfus Tezkire-i Osmaniyesi'nde muharrerdir.

Kasaba-yı mezkure Sıbyan Mektebi'nde mukaddemat-ı ulûmu ve medrese ile hususi surette Arabî ve Farisî okumuştur, Türkçe okur-yazar.

Bin iki yüz seksen bir senesi şehr-i Rebiülahirinin onunda 1 Eylül sene 1280 yirmi yaşında iken mülazemetle Karahisar-ı Sahip Sancağı Mal Kalemî'ne girip, seksen iki senesi şehr-i Receb-i şerifinin on altısında 5 Kânunusani sene 1281 yetmiş beş kuruş maaş tahsis ve seksen dört senesi Cemaziyelevvelinin on dördünde 15 Eylül sene 1283 dört yüz kuruş maaş ile Bolvadin Kazası Tahrirat Kitabeti'ne nakil ve bir mah sekiz gün mürurunda istifaen infisal ile seksen dört senesi şehr-i Muharremü'l-haramının yirmi birinde 16 Nisan sene 1284 bin iki yüz elli kuruş aylıkla Karahisar-ı Sahip Sancağı Tapu Başkitabeti'ne tayin ve seksen dokuz senesi şehr-i Muharremü'l-haramının üçünde 1 Mart sene 1288 bin kuruş maaş ile liva-yı mezbur Defter-i Hakanî Memuriyeti'ne tahvil olunarak doksan beş senesi şehr-

¹ DH_SAİD_108_16; 29

i Zilkadesinin beşinde 30 Teşrinievvel sene 1292 Karahisar'ın civarı bulunan Kütahya'ya nisbetle hasılatı pek dün olduğu hasebiyle bi'l-infisal doksan altı senesi şehr-i Muharremü'l-haramının on altısında 28 Kânunuevvel sene 1294 iki bin kuruş maktu maaş ile Aziziye Kazası Âşar Fûruht Memuriyeti'nde ve bir sene kadar liva-yı mezbur Belediyesi Azalığı'yla maarif vetahsilat ve ta'viz-i zahire Komisyonu'nda ve nahiye teşkili hizmetinde fahriyyen istihdam olunup, doksan sekiz senesi şehr-i Şevvalü'l-mükërreminin on dokuzunda 4 Eylül sene 1297 üç yüz kuruş aylıkla liva-yı mezbur Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi Aza Mülazımlığı'na alınarak, bin üç yüz senesi şehr-i Receb-i şerifinin yirmi altısında 17 Nisan sene 1299 üç yüz altmış kuruş maaş ve müstantıklık vazifesi ilave-i memuriyet ile mahkeme-i mezkure Ceza Dairesi Azalığı'na terfi ile bir sene sonra infikak ederek bin üç yüz bir senesi şehr-i şehr-i Şaban-ı şerifi selhinde 21 Temmuz sene 1300 beş yüz kuruş maaş ile Tahrir-i Nüfus Komisyonu Riyaseti'ne tayin ve bin üç yüz iki senesi şehr-i Rebiülevvelinin yirmi altısında 10 Ağustos sene 1301 bin iki yüz yetmiş kuruş aylıkla liva-yı mezbur Ceza Dairesi Aza Mülazımlığı'na ve bin üç yüz üç senesi şehr-i Cemaziyelahirinin yedisinde 10 Mart sene 1302 beş yüz kuruş maaş ile liva-yı mezbur Nüfus Memuriyeti'ne nakl olunmuştur.

Liva-yı mezbur Mutasarrıflığı'ndan ve Hüdavendigâr Vilayeti Nüfus Nezareti'yle Valiliği'nden iş bu tercüme halin mündericatiyla kendisinin elhiyet ve iktidarı ve kudema-yı bendegandan olup, vazifesini hüsn-i ifa ile beraber tanzim ve ıslah-ı kuyuda sarf-ı mesai etmekte bulunduğu ve Dahiliye Nezareti Nüfus-ı Umumiye Müdüriyeti'nden memuriyeti tasdik kılınmıştır.

Mumaileyhin bidayet-i memuriyetinden memuriyet-i hazırasına değin aldığı maaşat ile müddet-i memuriyet ve hüsn-i hizmetini hâvî 1 Haziran sene 1311 tarihli mazbata ve Nüfus Tezkire-i Osmaniyesi'nin suret-i musaddakaları ve Karahisar-ı Sahip Sancağı Defter-i Hakanî Memuriyeti'nden sebep-i infisaline ve memuriyet-i saire evrak-ı resmiyelerinin irsal kılındığına dair Hüdavendigâr

Vilayeti Valiliği'yle Muavinliği'nin tahrirat-ı cevabiyeleri asl-ı tercüme-i hâliyle şubece mahfuzdur.

Fi 16 Şevval sene 1319 ve fi 13 Kânunusani sene 1317

İSMAİL ADİL BEY¹

Hama Sancağı Mutasarrıf-ı esbakı Rumeli Beylerbeyi payelilerinden müteveffa Mustafa Ziya Paşa'nın mahdumudur. Gazizade denmekle mütearifdir.

Bin iki yüz doksan beş sene-i hicriyesinde (sene-i maliye 1294) Beyrut Vilayeti'nin Akka kasabasında tevellütettiği nüfus tezkire-i Osmaniyesi suret-i musaddakasında muharrerdir.

Beyrut Vilayeti Mekteb-i rüşdiye-i Askerisi'yle Mekteb-i Mülkiye-i şahanenin İdadi ve Ali kısımlarında mürettep olan ulûm ve fûnunu tahsil ve ikmal edipmekteb-i rüşdiye-i askeriden 25 Şubat sene 1308 ve mekteb-i idadiden 30 Haziran sene 1317 tarihli karib-i âlâ ve Mülk-i şahaneden 30 Haziran sene 1317 tarihli vasat derecelerden şadnetnameleri almıştır. Arabî ve Türkçe ve Rumca ve Fransızca mümkün mertebe tekellüm ve kitabet eylediği terceme-i hâlinde münderiçtir.

Bin üç yüz on dokuz senesi Zilhiccesinin yedisinde 4 Mart sene 1318beş yüz kuruş maaşla Hudavendigar Vilayeti maiyetMemurluğu'na tayin olunarak üç yüz yirmi senesi Muharreminin ikisinde 28 Mart sene 1318 vazifesine mübaşeret etmiş ve üç yüz yirmi bir senesi Zilhiccesinin yirmi üçünde 26 Şubat sene 1329 üç yüz yirmi iki senesi Rebiülahirinin on dördünde kadar 15 Haziran sene 1320 iki yüz yirmi beş humsu maaşıyla Aziziye Kazası Kaymakam Vekaleti'nde ve üç yüz yirmi sene-i maliye 'sinde bin kuruş ücret-i maktu'a ile Bolvadin Kazası Âşar İhale Memuriyeti'nde ve sene-i merkume Cemaziyelahirinin altısında 16 Ağustos sene 1320 beş yüz kuruş ücretle Şeyhlü Nahiyesi Müdüriyeti'nin Tahkik Memuriyeti'nde ve şehir-i Ramazan-ı şerifinin on beşinden 10

¹ DH. SAİD. 0112-0236; 469.

Teşrinisanisene 1320 üç yüz yirmi üç senesi şehr-i Saferinin üçüne kadar 22 Nisan sene 1321 iki yüz elli kuruş hums maaşla Sandıklı Kazası Kaymakam Vekaletlerinde bulunarak 28 Mart sene 1321 tarihinde müddeti hitam bulmağla maiyetmemuriyetinden infikak etmiştir. Hudavendigâr Vilayeti Valisidevletli Reşit Paşa hazretleri tarafından yazılan mütalaada istidad ve hüsn-i hizmeti tastikkılınmıştır.

Mezkur maiyet memurluğuna tarih-i tayin ve mikdar-ı maaşıyla infikaki vilayet-imüşara Meclis-i İdaresi'nin 8 Mayıs sene 1321 tarihli mazbatasından ve Aziziye Kazası Kaymakam Vekaleti'nde müddet-i hizmeti ve infisali tarihi Karahisar-ı Sahib Sancağı Meclis-i İdaresi'nin Vilayet Meclis-i İdaresi'nden musaddak 15 Haziran sene 1320 ve Bolvadin Kazası Âşar İhale Memuriyeti'ne tarih-i tayin ve miktar-ı ücreti liva-i mezkur meclis-i idaresi'nin vilayet-i müşarunileyha Meclis-i İdaresi'nden musaddak 14 Ağustos sene 1320 ve Tahkik Memuriyeti'ndeki hizmeti zikr olunan Meclis-i İdare-i Vilayet Mazbatasından ve Sandıklı Kaymakam Vekaleti'nde müddet-i istihdam ve infikaki tarihi kaza-yı mezkur meclis-i idaresi'nin Vilayet İdare Meclisi'nden musaddak 22 Nisan sene 1320 tarihli mazbataları suret-i musaddakalarından ve tarih ve mahall-i veladeti nüfus tezkire-i Osmaniyesi suret-i musaddakasından anlaşılıp suver-i mezkure ile mektep şehadetnameleri suret-i musaddakaları asl-ı terceme-i hâl varakasıyla birlikte hıfz idülüb vilayet mazbatasını komisyonca bade'l-mütalaa iade edilmiştir.

Fi 8 Rebiülahir sene 1323ve fi 30 Mayıs sene 1321.

Mumaileyhin bin üç yüz yirmi üç senesi Rebiülevvelinin on dokuzundan 11 Mayıs sene 1321 sene-i mezkure Cemaziyelevvelinin yirmi yedisine kadar 17 Temmuz sene 1321 beş yüz altmış iki buçuk kuruş nısf maaşla Kirmasti Kazası Kaymakamlığı Vekaleti'nde bulunarak emval-i emiriye ile hukuk-ı şahsiyyeden ve tekaüt ve mazulin sandıkları tevkifatından zimmet ve ilişkisi olmadığı ve vezaif-i mevduasını hüsn-i ifa ile kazanın sene-i maliye hububat Âşarını yedi

yüz yirmi bir bin yedi yüz yetmiş bir kuruş fazlasına emr ve ihalesine ve mü'essesat-ı hayriye ianesinin cem ve irsaline ve emval-i umumiye tahsilatını sinin-i sabıkadan fazlaya iblağ etmeğe muvaffak olduğu kaza-yı mezkur meclis-i idaresi'nin mazbatasında beyan ve Hudavendigar Vilayeti Meclis-i İdaresi'nin 21 Temmuz sene 1321 tarihli tahrirat-ı müzeyyelesinde mumaileyhin istikamet ve sa'y ve gayreti malum bulunduğu dermiyan kılınmıştır.

Mumaileyhin sene-i mezbure Recebin on birinde 29 Ağustos sene 1321 üç yüz yirmi dördünden Rebiülahirinin yirmi dokuzuna kadar 9 Haziran sene 1321 beş yüz altmış iki buçuk kuruş nisf maaşla Aziziye Kazası Kaymakamlığı Vekaleti'nde bulunarak umur-ı mevduasını hüsn-i ifa ile hoşnudi-i umumiye kazandığı kaza-yı mezbur ile Karahisar-ı Sahib Sancağı ve vilayet-i müşarunileyha Meclis-i İdaresi'nin 19 Haziran sene 1322 tarihli mazbatasında beyan ve tasdik kılınmış ve mezabıt-ı mezkure komisyona bade'l-mütalaa iade edilmiştir.

Mumaileyh Dahiliye Nezaret-i celilesinden vuku bulan iş'ar ve Memurin-i Mülkiye Komisyonu'ndan verilen karar üzerine ve bi'l-istizan şeref-sadır olan irade-i seniyye mucébince bin üç yüz yirmi altı senesi Recebinin yirmi birinde 6 Ağustos sene 1324 bin doksan üç kuruş maaşla müceddeden teşkil olunan Ankara Vilayeti'nde İncesu Kazası Kaymakamlığı'na tayin buyrulmuştur.

Mumaileyhin maaşı bin üç yüz yirmi yedi senesi Recebinin yirmi yedisinde 1 Ağustos sene 1325 icra kılınan tensikatda bin beş yüz kuruşa iblağ edilmiştir.

Mumaileyh Ankara Vilayeti Tensik Komisyonu'nun kararı üzerine bin üç yüz yirmi sekiz senesi Muharreminin yirmi birinde 20 Kânunusani sene 1325 iki bin kuruş maaşla Keskin Kazası Kaymakamlığı'na nakil buyrulmuştur.

Mumaileyh bin üç yüz otuz senesi Ramazanının yirmi beşinde 25 Ağustos sene 1328 maaş-ı hâlîsiyle Makriköy Kazası Kaymakamlığı'na nakil buyrulmuştur.

Ecnebilere müteallik bir meselede acz ve la-kaydisinden ve meselenin bir şekl-i siyasi almasından dolayı lüzum-ı tebdili İstanbul 26 Kânunuevvel sene 1328 Vilayeti Vekaleti'nden iş'ar kılınmasına ve suret-i işara nazaran orada devam-ı memuriyeti gayr-ı caiz olup sınıfı dahinde açık ve münasip mahal olmamasına binaen ileride münasip bir mahalle tayin edilmeküzere 10 Haziran sene 1329 tarihinde açığa çıkarılmıştır.

6 Ağustos sene 1329 tarihinde iki bin kuruş maaşla Keskin Kazası Kaymakamlığı'na tayin ve 18 Haziran sene 1330 tarihinde yine maaşıyla Develü Kazası Kaymakamlığı'na nakil buyrulmuştur.

Fi 24 Haziran sene 1330.

MEHMET NEŞET EFENDİ¹

Arzuhalci Mustafa Efendi nam zatın oğludur.

Bin iki yüz altmış sekiz senesi'nde Karahisar-ı sahib'de tevellüt eylemiştir.

Sıbyan Mektebinde mebadi-i ulûmi tahsil eyledikten sonra Bursa Mekteb-i Rüştîyesi'nde müretteb olan dersleri tahsil ederek şadadname almış ve haricde dahi Arabîden fikh-ı şerif ve ilm-i kelim ve maani ve adab ve Farisîden bir miktar Mesnevi-i şerif ve Divan-ı Hafız okumuştur. Türkçe kitabet eder.

Bin iki yüz seksen üç senesi Receb'inde on beş yaşında iken mülazemetle Bursa arazi kalemine dahil ve seksen dört senesi Zilkadesinin on sekizinde yüz yirmi beş kuruş maaş ile kalem-i mezkur üçüncü kitabetine ve seksen altı senesi Saferi guresinde iki yüz doksan bir kuruş maaş ile Başkitabetine memur ve seksen sekiz senesi Cemaziyelahiresinin on dördünde maaşı üç yüz kuruşa balığ olarak sene-i merkume Şabanının on dördünde yedi yüz elli kuruş aylıkla Karahisar-ı Sahib Sancağı meclis-i temyiz hukuku Başkitabetine ve doksan altı senesi Rebiülevveli selhinde nısf hesabı

¹ DH. SAİD. 0001-0346; 686.

üzere yedi yüz elli kuruş maaş ile Bolvadin Kazası Kaymakamlığı vekaletine tahvil-i memuriyet ve doksan yedi senesi Saferinin üçünde infisal edip sene-i merkume Rebiülahirinin on yedisinde altı yüz yirmi beş kuruş maaş ile Aziziye kaymakamlığı vekaletine memur Şevval'nin yirmi ikisinde munfasıl olarak doksan sekiz senesi Rebiülahirinin on altısında beş yüz altmış kuruş maaş ile Hüdavendigar Vilayeti dahilinde kain Geyikler Nahiyesi Müdürlüğü'ne ittisal ve bin üç yüz iki senesi Muharremi evailinde bi'l-istifa infisal eylemiştir.

Hidemat-ı mezkureden nakil ve tahvil ve istifa suretleriyle infikak ederek vezaif-i memuresinden dolayı taht-ı muhalemeye alınmamış ve müttehem olmamıştır.

Ber-minval-i muharrer mumaileyhin bulunduğu arazi kalemi kitabeti ve meclis-i temyiz-i hukuk Başkitabeti ve Geyikler Nahiyesi müdürlüğü ile Bolvadin ve Aziziye Kazaları kaymakam vekaletini müddet-i idaresince beraet-i zimmet ve hüsn-i hizmetine dair Hüdavendigar Vilayeti Meclis İdaresi'nden verilen selh-i Recep sene 302 tarihli üç ve 28 Şubat sene 300 tarihli bir kise ceman dört ve Karahisar-ı Sahib memuriyet-i adliyesi tarafından verilen 1 Teşrinisani sene 300 tarihli beş kıta mazbata ile mekteb-i mülkiye usul-i aşarı ve mukayasatı cedide tahsil eylediğine dair mekteb-i mezkurdan verilen şehadetname aynen ve Bursa Mekteb-i Rüştîye'si şehadetnamesinin Hüdavendigar Vilayeti Merkez Mutasarrıflığı'ndan musaddak sureti mumaileyh tarafından erae ve komisyonca mütalaa olunarak yine kendisine iade kılınmıştır. Fi 22 Muharrem sene 303 ve fi 19 Teşrinievvel sene 301.

Mumaileyh Neşet Efendi bin üç yüz üç senesi Rebiülahirinin on üçünde vaki bin üç yüz bir senesi Kânunusani'sinin yedisinde bin iki yüz on beş kuruş maaş ile Ankara Vilayeti dahilinde kain Mihaliççık Kazası Kaymakamlığı'na tayin olunmuştur.

Efendi-i mumaileyh uhdesine bin üç yüz beş senesi Rebiülahirinin rütbe-i sanisi tevcih buyrulmuştur.

Efendi-i mumaileyhe bin üç yüz yedi senesi Rebiülahirinin dördünde dördüncü rütbeden nişan-ı Osmani ihsan buyrulmuştur.

Efendi-i mumaileyh bin üç yüz sekiz senesi Saferinin yirmi üçünde bin iki yüz elli kuruş maaş ve becayış sureti ile vilayet-i mezkur mülhakatından Kalecik Kazası Kaymakamlığı'na nakil olunarak sene-i merkume Rebiülahirinin altısında rütbesi saniye sınıf-ı mümeyyizatına terfi buyrulmuştur.

Mumaileyh bin üç yüz sekiz senesi Cemaziyelahirinin onunda maaş-ı mezkur ile vilayet-i müşarunileyh mülhakatından Keskin Kazası Kaymakamlığı'na nakl edilmiştir.

Mumaileyh bin üç yüz on senesi şehir-i Saferü'l-hayr'ının yedisinde (17 Ağustos sene 1301) bin iki yüz on beş kuruş maaşla vilayet-i müşarunileyhada Yabanabad Kazası Kaymakamlığı'na nakl olunmuştur.

Mumaileyh umur-ı memuriyeti hüsn-i ifada mesai-yi mahdudesine binaen bin üç yüz on senesi şehir-i Receb-i şerifinin on sekizinde dördüncü rütbeden nişan-ı âli Osmani ihsan buyrulmuştur.

Mumaileyhe umur-ı memuriyesini hüsn-i ifa itmesine mebni bin üç yüz on iki senesi Cemaziyelvelinin on sekizinde üçüncü rütbeden nişan-ı âli Osmani ihsan buyrulmuştur.

Mumaileyh mülga İntihab-ı Memurin Komisyonunca 11 Teşrinisani sene 301 tarih ve beş numrolu üçüncü sınıf kaymakamlık intihabnamesi ita kılınmıştır. Mumaileyhin maaşı bin üç yüz on dört senesi Şevvalinin dokuzunda 1 Mart sene 313. öşri bi't-tecil bin doksan üç buçuk kuruşa tenzil edilmiştir. Mumaileyh ile mal müdürü Ahmet ve muavini Roben ve meclis idare azasından Mustafa Efendiler'in ve kol vekili Mehmet Çavuş ve tahsildar Mehmet Efendi ve diğer iki nefer zabtiyesinin irtikab ve sui istimalatı tahkikat ile sabit olduğundan bunların taht-ı muhakemeye alınmalarında Şurâ-yı Devlet mülkiye dairesinden verilen karar üzerine bi'l-istizan bin üç yüz on beş senesi Şevvalinin yirmi ikisinde 3 Mart sene 314 irade-i seniyye-i

hazret-i hilafet-penahi şeref sudur buyrulmuştur. Mumaileyh tahvil-i memuriyetini istid'a eylemesine mebni sınıf ve maaşları müsavi olan Gediz kaymakamıyla icra-yı becayış Dahiliye Nezaret-i celilesinin Memurin-i Mülkiye Komisyonu'na havale buyrulan tezkiresi üzerine mumaileyhin suret-i hal ve idaresi Ankara Vilayeti'nden sual olunarak cevaben alınan iki kıt'a telgrafname kaymakamı mumaileyhin tesamuhu ihbar olunması üzerine nezaret-i müşarunileyhin 5 Nisan sene 315 tarihli tahrirat ile tebliğ buyrulan irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penahi mucebince taht-ı muhakemeye alınmış ise de icra edilen tetkikat ve tahkikat neticesinde beraati tahakkuk ederek memuriyetine iade eylediği ve el-yevm ifa-yı hüsn-i hizmet etmekte bulunduğu beyan olunmuş ve tercüme-i halinde başka bir ilişkisi görülememiş olmasına binaen ber-muceb-i iş'ar Gediz Kazası Kaymakamıyla becayışı hakkında verilen karar üzerine bi'l-istizan şeref-sadır olan irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penahi mucebince bin üç yüz on yedi senesi Rebiülevvelinin on dokuzunda 15 Temmuz sene 315 bin yüz yirmi beş kuruş maaş ve becayış suretiyle mezkur Gediz Kazası Kaymakamlığı'na nakl edilmiştir.

Mumaileyhin Bolvadin Kazası Kaymakamıyla becayış Hüdavendigar Vilayetinden alınan sureti melfuf tahriratda iş'ar olduğu mezkur kazalar üçüncü sınıftan olup mumaileyhde sınıf-ı mezburun intihablarının beyanıyla ifa-yı muktezası Dahiliye Nezaret-i celilesinin Memurin-i Mülkiye Komisyonu'na havale buyrulan tezkiresinde gösterildiğine ve mumaileyhin tabii istihdam ilişkisi olmadığını terüme-i halinin tetkikinden anlaşıldığına ve 11 Kânunusani sene 319 maaş-ı halisi ve becayış suretleriyle mezkur Bolvadin Kazası Kaymakamlığı'na nakl buyrulmuştur.

Mumaileyhin 21 Şubat sene 301 tarihinden 15 Teşrinievvel sene 306 tarihine kadar Mihalçıcık Kazası Kaymakamlığından bulunarak emval-i emiriye ile hukuk-ı şahsiyeden ve Tekait sanduğu tetkikatından zimmet ve ilişkisi olmadığı ve iktida ve ehliyet ve hüsn-i hal ve hareketi vilayetçede musaddak ve dört seneyi mütecaviz devam iden memuriyeti esnasında bi-hakk-ı nişane faik suretde ibrazına

muvafık olduğu sair ikdam perveriyeme nazaran bi'l-vücuḥ-ı atufet-i seniyyeye müstehak bulunduğu Ankara Vilayeti Meclis İdaresi'nin 25 Teşrinievvel sene 304 tarihli mazbatasında gösterilmiştir.

Mumaileyhin 27 Teşrinievvel sene 304 tarihinden an Ağustos sene 308 tarihine kadar Keskin ve 7 Eylül sene 308 tarihinden an Temmuz sene 315 tarihine kadar Yabanabad ve 29 Ağustos sene 315 tarihinden 26 Kânunusani sene 319 tarihine kadar Gediz Kazaları kaymakamlıklarında bulunarak emval-i emiriye ile hukuk-ı şahsiyden ve Tekauṭ Sandığı tetkikatından zimmet ve ilişkisi olmadığı ve vazifesini hüsn-i ifa ile ibraz müessir-i rüyet eylediği mezkur kazalarla Kütahya Sancağı ve Ankara Vilayeti meclis idarelerinin 3 Eylül sene 306 5 Ağustos sene 315 ve 31 Kânunusani sene 319 tarihli mazbatalarında beyan ve tasdik kılınmıştır.

Mumaileyhin ifa-yı vazifede ve ale'l-husus ve niyabet-i maliyenin irsaline lakaydane davranmakda bulunduğu gibi müstesnaen dahi ifa-yı hizmetine mütehammil olmadığından ve evvelce bulunduğu Gediz kaymakamlığında Bolvadin Kaymakamlığı'na tahvili ataletinden ileri geldiğinden istid'a-yı Tekauṭ eylemek üzere azli yahud vilayat-ı saire dahilinde sehle'l-idare bir kaymakamlığa nakil ile yerine münasibinin tayini Hüdavendigar Vilayeti'nden alınan sureti melfuf tahriratda izbar olmasına ve şu sırada yerine diğerinin tayini hakkında Dahiliye Nezaret-i celilesinin Memurin-i Mülkiye Komisyonu'na havale buyrulan tezkiresi üzerine komisyonca tetkik edilen tercüme-i halinde şimdiye kadar hakkında bu yolda bir şikayet vukuuna dair kayda tesadüf idilememiş ve tarih-i tevellütü itibarıyla henüz Tekauṭe davet edilecek bir senede dahi görülememiş idiğine binaen muna-ileyhin azliyle açıkta bırakılmakdan ise Gerede kaymakamıyla icra-yı becayış tezekkür olunarak bi'l-istizan şeref-sadır olan irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penahi mucebince bin üç yüz yirmi üç senesi Cemaziyelahirisi' gurreinde (20 Temmuz sene 321) maaş-ı halisi ve becayış suretle mezkur Gerede Kazası Kaymakamlığı'na nakl buyrulmuştur.

Mumaileyhin 7 Şubat sene 319 tarihinden 6 Ağustos sene 321 tarihine kadar bulunduğu Bolvadin Kazası Kaymakamlığından dolayı emval-i emiriye ile Tekaütve mazuliyet sandukları tevkifatından ve saireden zimmet ve ilişkisi olmadığı ve hüsn-i ifa-yı vazife eylediği mezkur kaza ile Karahisar-ı Sahib Sancağı meclis idarelerinin 7 Ağustos sene 321 tarihli mazbatasında gösterilmiş ve mazbata-i mezkure Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesince aynen gönderilerek iade edilmiştir.

Bolvadin Kazası Kaymakamı iken Hüdavendigâr Vilayeti celilesinin iş'arı üzerine memuriyeti Gerede Kazası Kaymakamlığı'na tahvil buyrulan mumaileyhin mahal-i memuriyet-i cedidesine izamı Kastamonu Vilayeti celilesinden gösterilen lüzuma mebni sebk iden tebliğe cevaben Hüdavendigâr Vilayeti'nden alınan sureti melfuf telgrafnamede mumaileyh ailesinin tedavisiyle meşgul bulunduğu iki ay müddetle terhisini istid'a ettiği beyan olunmuş ise de Gerede'den ahiren harık zuhuruyla bir çok harikzede kain açıktaki kalmış ve kaza emval vekaletiyle idare idilmekde olup kaymakamın bir an evvel vazifesi başında bulunması elzem görülmüş olduğundan iki güne kadar azimet itmediği takdirde müstefi nazarıyla bakılarak yerine diğerinin intihabı cihetine gidilecek idiği kendisine tefhini lüzumu tekrar Hüdavendigâr Vilayet-i celilesine yazılarak alınan cevapta mumaileyhin istid'a-yı sabıkını tekrar ettiği izbar olduğuna ve suret-i iş'ara nazaran mumaileyhin istid'a-ii sabıkını tekrar ettiği izbar olduğuna ve suret-i iş'ara nazaran mumaileyhin Gerede Kazası'na gidemeyeceği anlaşılmasına binaen diğer yere tayini hakkında nezaret-i müşarunileyhadan vaki olan iş'ar ve komisyon-ı mezkurdan verilen karar üzerine bi'l-istizan şeref-sadır olan irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penahi mucebince bin üç yüz yirmi üç senesi Zilkadesinin beşinde 18 Kânunuevvel 321 yerine diğeri tayin buyrulmuştur.

MEHMET NAZİF EFENDİ¹

Abdurrahman Efendi'nin mahdumudur.

Bin iki yüz elli sekiz sene-i Hicriyesi'nde 1257 Maliye Karahisar-ı Sahip Sancağı'nda tevellüt eylediği nüfus tezkire-i Osmaniyesi'nde muharrerdir.

Mahall-i mezkur sıbyan mektebinde mukaddimat-ı ulûmu okuduktan sonra Kastamonu'da Hoca Efendi'den tahsil-i ulûm ile icazetname almıştır. Türkçe okur-yazar.

Bin iki yüz seksen altı sene-i Hicriyesi evailinde 1286 sene-i Maliye yirmi sekiz yaşında olduğu hâlde Karahisar-ı Sahip Sancağı Vergi Şubesi'ne mülazemeten dahil olarak bin iki yüz doksan senesi Muharreminin on dördünde 1 Mayıs sene 1289 üç yüz doksan kuruş maaşla Çal Kazası Vukuat ve bin iki yüz doksan bir senesi Rebiülahirinin yirmi yedisinde 1 Haziran sene 1290 iki yüz otuz kuruş maaşla Karahisar-ı Sahip Sancağı Vergi Şubesi Tahsilat ve bin iki yüz doksan bir senesi Zilkadesinin on sekizinde 15 Kânunuevvel sene 1290 üç yüz seksen kuruş maaşla Bolvadin ve doksan iki senesi Cemaziyelevvelinin yirmi dördünde 16 Haziran sene 1291 üç yüz seksen kuruş maaşla Çal ve bin iki yüz doksan üç senesi Muharreminin on sekizinde 1 Şubat sene 1291 üç yüz seksen kuruş maaşla Sandıklı ve bin iki yüz doksan üç senesi Cemaziyelahirinin yirmi birinde 1 Temmuz sene 1292 üç yüz seksen kuruş maaşla tekrar Çal Kazası Tahrirat kitabetlerine tayin olunup işbu memuriyet ibtidasında bin iki yüz doksan beş senesi Cemaziyelevvelinin on üçüne kadar 3 Mayıs sene 1294 ibka-yı hizmet edip bi'l-istifa infisal etmiş ve ahiren bir müddet Kütahya Meclis-i Temyizi'yle Bidayet Mahkeme kalemlerine mülazemeten devam ettikten sonra bin iki yüz doksan yedi senesi Şabanının yirmi dokuzunda 20 Temmuz sene 1296 dört yüz kuruş maaşla Uşak Kazası Bidayet Mahkemesi Birinci Kitabeti'ne tayin olunarak bin iki yüz doksan dokuz senesi Rebiülahirinin on birinde 18

¹ DH. SAID. 78-170; 337.

Şubat sene 1297 istifaen infisal etmiş ve üç yüz iki senesi Zilkadesinin yirmisinde 19 Ağustos sene 1300 üç yüz kuruş maaşla Aziziye Kazası Bidayet Mahkemesi Mustantık Muavinliği'ne bi't-tayin bin üç yüz üç senesi Cemaziyelevvelinin yirmi birinde 13 Şubat sene 1301 kezaik istifa suretiyle infisal edip Adliye Nezaret-i Celilesi'nde müteşekkil Deavi Vekaleti Komisyonu'nda bi'l-imtihan bidayet ve istinaf ve hukuk ve ceza mahkemesinde icra-yı vekalet etmek üzere bin üç yüz senesi Recebinin yirmi üçünde 17 (silik) 1299 üçüncü sınıftan bir kıta şهادتname istihsal etmesi üzerine bir müddet Deavi Vekaleti ile işغال edip ahiren Heyet-i Mümeyyizece .bi'l-imtihan bin üç yüz dört senesi Recebinin yedisinde 3 Kânunusani sene 1309 mustantıklıkta istihdam olunmak üzere aliyyül-a'lâ derecede şهادتname istihsal eylesine mebni bin üç yüz on beş senesi Cemaziyelevvelinin onunda 25 Eylül sene 1313 dört yüz kuruş maaşla Diyarbakır Vilayeti Merkez Bidayet Mahkemesi İkinci Mustantıklığı'na tayin ve emr-i tahlifi icra kılınmıştır. Tercüme-i hâl varakasına Dersaadet Mahkeme-i Cinayet Başkatibi Tahsin Efendi tarafından yazılan şerhde mumaileyhin Mahkeme-i Cinayet nezdinde bulunan deavi vekillerinden olduğu gösterilmiş ve Adliye Nezaret-i Celilesi'nden dahi Sicill-i Memurin Müdüriyeti'nin mührü tasdik kılınmıştır. Mumaileyhin tezkire-i Osmaniyesi'nde icazetname ve deavi vekaleti ve mustantıklık şهادتnamesi ve salifü'z-zikr mustantıklıkta müddet-i istihdamıyla aldığı maaşât mekadirini ve beraetini mübeyyin mazabıt ve Adliye Muhasebesi'nden çıkarılan kayıt suret-i musaddakaları tercüme-i hâl varakasıyla mahfuz olduğu gibi Diyarbakır Vilayeti İkinci Mustantıklığı'na tarih-i tayini ile miktar-ı maaşı dahi muvafık-ı kayıttır.

Fi 9 Cemaziyelevvel sene 1316 ve Fi 13 Teşrinievvel sene 1314.

Mumaileyh Diyarbakır'ın havasıyla imtizaç edemediğine mebni bin üç yüz on altı senesi Cemaziyelevvelinin yirmi beşinde 26 Eylül sene 1314 istifaen infisal ederek sene-i merkume Cemaziyelahirinin yirmi dokuzunda 2 Teşrinisani sene 1314 beş yüz

kırk kuruş maaşla Kastamonu Vilayeti Merkez Bidayet Mahkemesi Başkitabeti'ne tayin edildiği Adliye Sicil Şubesi'nin 27 Nisan 1315 tarihli vukuat pusulasında gösterilmiştir.

SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ¹

Zekeriya Efendi'nin oğludur.

Bin iki yüz altmış beş senesi şehir-i Ramazanı guresinde Karahisar-ı Sahib'de tevellüt etmiştir.

Sıbyan Mektebi'nde esas-ı İslamiyet olan mukaddeme-i ulûm-ı diniye ve medresede bir miktar Arabî ve Farisî okumuştur. Türkçe okur-yazar.

Bin iki yüz seksen beş sene-i hicriyesinde yirmi yaşında Karahisar-ı Sahip Sancağı Tahrirat Kalemî'ne mülazemetle sene-i merkume Zilkadesinin yirmi dokuzunda iki yüz elli kuruş maaşla liva-yı mezbur Tahrirat-ı Emlak Kalemî Mukayyitliği'ne tayin olunarak seksen sekiz senesi Saferinin yirmi ikisinde lağvıyla açıkta kalmış ve seksen dokuz senesi Saferinin on üçünde üç yüz seksen kuruş maaşla Çal Kazası Tahrirat Kitabeti'ne bi't-tayin sene-i merkume Cemaziyelevvelinin yedisinde o maaşla Aziziye ve doksan iki senesi Şevvalinin yirmi dokuzunda Bolvadin kazaları tahrirat kitabetlerine nakl ederek doksan dört senesi Saferinin yirmi sekizinde istifaen infisal etmiş ve sene-i merkume Şabanının üçünde iki yüz otuz kuruş maaşla liva-yı mezkur Mahkeme-i Temyiz Cinayet Kısmı Mukayyitliği'ne alınıp doksan beş senesi Cemaziyelahiresinin onunda iki yüz yetmiş kuruş maaş ile Meclis-i İdare-i Liva Mukayyitliği'ne ve doksan yedi senesi Rebiülahirinin ikisinde yüz kırk kuruş maaşla meclis-i mezkur İkinci Kitabeti'ne ve bin üç yüz sekiz senesi Recebinin yirmi üçünde üç yüz kuruş maaşla Muhasebe-i Liva Mesalih-i Cariye Kitabeti'ne nakl olunmuştur.

Liva-yı mezbur muhasebeciliğiyle mutasarrıflığından ve Hüdavendigâr Vilayeti Defterdarlığı'yla Valiliği'nden yazılan

¹ DH. SAİD. 40-113; 221.

mülâhazalara atf ile Maliye Nezaret-i Celilesi'nden mumaileyhin vazifesini ifaya kifayeti beyan kılınmıştır.

Fi 20 Şevval sene 1309 ve fi 5 Mayıs sene 1308

KATİPYAN KARABET EFENDİ¹

Ermeni milletinden Katipyan Karabet Efendi.

Ketebeden Hacı Artin Efendi'nin oğludur.

Bin iki yüz seksen senesi Cemaziyelahirinin on ikisinde nefsi-i Karahisar-ı Sahip'te tevellüt etmiştir.

Karahisar-ı Sahip'te vaki Ermeni Mektebi'nde Ermenice tahsil etmiştir. Türkçe okur-yazar.

Doksan yedi senesi Rebiülahiri guresinde on yedi yaşında olduğu halde iki yüz kuruş maaşla Karahisar-ı Sahib Sancağı Muhasebe Kalemî'ne dahil olup doksan sekiz senesi Muharreminin on birinde maaşı iki yüz kırk kuruşa terakki eylemiş ve üç yüz beş senesi Zilkadesinin yirmi beşinde altı yüz kuruş maaşla Aziziye Kazası Mal Müdüriyeti'ne nakledilmiştir.

Kaza-yı mezkur Kaymakamlığı'yla Hüdavendigâr Vilayeti Valiliği'nden yazılan mülâhazata atıf ile Maliye Nezaret-i celilesinden mumaileyhin dirayet ve hüsn-i hizmeti beyan kılınmıştır.

Fi 21 Ramazan sene 1307 ve fi 28 Nisan sene 1306

Mumaileyh bin üç yüz dokuz senesi şehir-i Zilkadesinin yirmi üçünde 6 Haziran sene 1308 üç yüz kuruş nısf maaş ve becayiş sureti ile Bolvadin Kazası Mal Müdürlüğü'ne bi't-tayin şehir-i mezkurun yirmi yedisinde 10 Haziran sene-i minh işine mübaşeret eylemiş ve bin üç yüz on senesi Cemaziyevveli selhinde 1 Kânunuevvel sene 1308 Kirmasti Kazası Mal Müdürlüğü'ne nakledilmiş ise de vazifesine kable'l-mübaşere istifaen infisal eylediği Maliye Sicill-i Ahvâl

¹ DH. SAİD. 30-41; 79.

Şubesi'nin 25 Zilkade sene 1312 tarihli vukuat cetvelinde gösterilmiştir.

Mumaileyhin Aziziye ve Bolvadin Kazaları Mal Müdürlüklerince emval-i emiriyeye ve Tekaüt Sandığı aidatıyla tevkifat-ı saireden ve menafî ve maarif hisse ianesinden zimmet ve ilişkî olmadığı Hüdavendigar Vilayeti Meclis-i İdaresi'nin 15 Teşrinievvel sene 1311 tarihli mazbatasından anlaşıldığı Maliye Sicill-i Ahvâl Şubesi'nin 8 Cemaziyelevvel sene 1311 tarihli vukuat cetvelinde gösterilmiştir.

EMİRDAĞ HAVALİSİNDE BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ

Turan AKKOYUN*

ÖZET

Türklüğün varlık kavgası demek olan Milli Mücadele içinde Adalar Denizi kıyılarından başlayan Yunan işgali fasıllarla ilerleyerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çalışmalarını sürdürdüğü Ankara'ya yönelmiştir. Batılı devletler de kendilerine her türlü diplomatik ve lojistik desteği vererek, ilerlemelerini kolaylaştırmışlardır. Türk Milleti yaşlısı, genci, erkeği, kadını, köylüsü ve şehirlisi topyekun birleşerek varlığını korumaya, dünyaya kabul ettirmeye çalışmıştır.

Milli Mücadele tarihinde Sakarya Savaşı ile Büyük Taarruz belirleyici unsurlar olmuştur. İlkinde Yunan ilerleyişi durdurulmuş, taarruz gücü sonlandırılmış iken ikincisinde Türk vatani düşmandan tamamen kurtarılmıştır.

Milli Mücadelenin başlarından itibaren bağımsızlık hareketine desteklemiş, gerek Sakarya Savaşında, gerekse Büyük Taarruz'da doğrudan sıcak noktada bulunmamasına rağmen Emirdağ ve havalisi düşmana sınır olmuş, kısa dönemler halinde işgale maruz kalmış, zaman zaman silahlı temasın, bağımsızlık yolunda gerekli hizmetlerin, gelişmelerin, tekalif-i milliye emirlerinin uygulandığı, havacılık faaliyetlerinin yaşandığı, şehitlerin verildiği bir coğrafya olmuştur. Eskişehir, Akşehir ve Afyonkarahisar gibi Milli Mücadele içinde stratejik şehirlere olan yakınlığı önemini daha da artırmıştır.

Böylesine mühim olayların yaşandığı Emirdağ'da 1918-1922 yılları arasında cereyan eden olayları arşiv belgeleri, hatıratlar,

* Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, takkoyun@aku.edu.tr

araştırmalar ve süreli yayınlardaki bilgilerden hareketle bilimsel bir değerlendirmeye tabi tutmak Türk bağımsızlığının değerinin bir kere daha anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Emirdağ, Milli Mücadele, bağımsızlık, Sakarya, Büyük Taarruz

GİRİŞ

Geleneklere dayanan çizgilerin, küçük topluluklar ile mahalli mıntikalarda bulduğu karşılık dikkate alındığında, olayları anlamak ve izah etmek daha kolaylaşmaktadır. Tarihin en seçkin unsurlarından Türklüğün, en belirgin çizgisi bağımsız yaşama tutkusudur.

Oğuzların XI. Yüzyıl başlarında gerçekleştirdiği keşif sonrası, yüzyılın ortalarından itibaren benimsediği devlet politikası diğer milletlerde hemen hiç tesadüf edilmeyen bir gelişmeye neden olmuş ve Türklüğe ikinci bir anavatan kazandırmıştır. Oğuzların Kınık Boyu, Büyük Selçuklu Devleti'ni oluşturmuş, 1071 Malazgirt Savaşı'nı kazanmıştır. Hanedan mensubu Kutalmış oğlu Süleyman Şah'ın liderliğinde kurulan Türkiye Selçukluları zamanında gerçekleşen Miryakefalon Savaşı, yabancı toplumlara bile bu coğrafyanın yeni sahiplerini tescillendirmiştir. Bu tarihe kadar Türkler üzerinde zaman zaman görülen Bizans tacizi tamamen engellenmiş, kesin surette Türk egemenliği tesis edilmiştir.

Milli Mücadele'yi öne çıkaran emperyalizmi Anadolu'da ilk defa yenmesi haricinde, birçok cihetten bünyesinde Türk tarihinin dönüm noktalarını barındırmış olmasıdır. Örneğin Sakarya Zaferi; 1683 yılında Viyana önlerinde başlayan gerileyişi durdururken, Büyük Taarruz da Miryakefalon Savaşı ile Anadolu'yu "Türkiye" dedirttiği yabancı güç ve toplumlara bu toprakların Türklerden alınamayacağını ispatlamıştır.

Milli Mücadele içinde yer alan Türk tarihinin gururlu bir yere sahip askeri hareketlerin hemen yanı başında yer alan Emirdağ ve

havalisindeki gelişmeler, hem mahalli hem de genel önem arz etmektedir.

İnsanın her türlü faaliyetini araştırma konusu seçen, birbiriyle ilişkili ya da iç içe geçen olayları ele alan bilim dalı "hadiselerin seyrinden, hatta madde ve eşyanın mazi ve halinden bahseden ... tarihtir. Tarih, beşeriyetin içtimai ve siyasi bünyeler teşkil ederek terakki ve tekamül eylemesinde fertler ve cemaatler tarafından işlenen fiil ve ortaya atılan fikirleri ve bunların neticesi olarak zuhur etmiş olan vakaları tefrik eder. Tarih bu vakaların maddi ve manevi sebeplerini ve sebepler ile vakalar arasındaki münasebetlerini araştırıp tayin eder.¹

"İç Anadolu'da sınırlı ve denizlerden yoksun, boğazları terk etmiş, İstanbul'dan yoksun, küçük tarımcı bir memleket"¹ olarak tasavvur edilen Türklüğü durumu kabullendirmek üzere kışkırtılan Yunanlıların işgal güzergahında bir yerleşim yeri olarak silahlı mücadeleye yönelik girişimler sebep-netice ilişkisi içinde ele alınması tarihin bütünlüğünü daha da anlamlı kılmaktadır. Daha Mütareke döneminde İtilaf Devletlerinin gündeminde bulunan "İstiklal Savaşı" denildiğinde işgal² mntıkasında bir cephe hududu Afyonkarahisar³ havalisinde⁴ uzun süre işgal altında kalan Sinanpaşa⁵ ve kısa süreli işgallere uğrayan Sandıklı⁶ ile hiç işgale uğramayan Şuhut⁷ yanında "Afyon'da en fazla yerleşim merkezine sahip Emirdağ"⁸ ve

¹ A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, 3. b., Enderun Kitabevi Yay., İstanbul 1981, s. 2.

¹ Richard Peters, *Batı Gözü ile Türk Tarihi*, (Trc. Razi Maner), İnkılap Aka Yay., İstanbul 1976, s. 194.

² A. Mahir, "Büyük İstiklal Savaşında Afyon", *Taşpınar*, nr. 22, 19 Ağustos 1934, ss. 176-180.

³ *ATASE Arşivi*, nr. 4/5280, Dosya nr. 42, Fihrist nr. 21-1.

⁴ Mustafa Oğuz, "Afyon'un İşgal Günleri", *Güven*, nr. 1008, 11 Kasım 1960.

⁵ Turan Akkoyun, "Yörük Yerleşim Diyarı ve Büyük Taarruz'un Kilit Noktası Sincanlı-Sinanpaşa'nın Tarihi Üzerine Notlar", *Türkoloji Üzerine Araştırmalar*, III, nr. 11, Haziran 2015, ss. 49-66.

⁶ Turan Akkoyun, "Sandıklı Tarihine Bakış", *Toplumsal Tarih*, nr. 47, Kasım 1997, ss. 41-49.

⁷ Turan Akkoyun, "Milli Mücadele'de Cephe Hududu Olarak Şuhut'daki Faaliyetler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIV, 1999, ss. 79-100.

⁸ *Afyon 18 Turizm Envanteri*, Afyon Turizm ve Tanıtma Müdürlüğü yay., ş.y. t.y., s. 2, 17-18.

havalisindeki milli faaliyetler tarihçiliğinin ilgisini çekmekte, köklü⁹ tarihine yeni bir zenginlik ile renk ilave etmektedir.

Türklüğün varlık mücadelesi şeklinde sürdürülen Milli Mücadele faaliyetlerini sabit bir yerleşim yeri üzerinden açıklanmak zordur. Havalideki¹⁰ yerleşim oldukça eskilere uzansa da mevcut merkeze, XVIII. Yüzyıldan sonra yerleşimin batısından başlayarak gerçekleştiği tespit edilebilmiştir. Bu hususlar tebliğimizin kapsamı dışında tutulmuştur.

EMİRDAĞ ile HAVALİSİNDE MİLLİ MÜCADELE FAALİYETLERİ ve OLAYLARI

"Satılan malların yanı sıra, pazara gelen pazarcıların çeşitliliği ile de ünlü"¹¹ "havalie göre daha uyanık"¹² insanların yaşadığı kendine has bir kültüre¹³ sahip¹⁴ Türkmen¹⁵ diyarı Emirdağ¹⁶ karakteristik bir yerleşim mntıkasıdır. Yıllardan beri süren savaşlar yöre insanını "yavan yer, yamalı giyer, yayan yürür"¹⁷ durumda bırakmıştır. Anadolu Türklüğünün "fakir ama onurlu" insanları arasında yer almışlardır. Ülkenin kentleşme çizgisi doğrultusunda

⁹ Amorium Bizans zamanında Bizans'tan Kudüs'e giden hacılar Amiriium - Bolvadin - Filomeliom (Akşehir) üzerinden Konya ve Suriye'ye geçerlerdi. "Amorium, Roma çağında Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri haline gelmiş, adına bronz sikke bastırılmıştır. Bizans döneminde Avrupa'nın üçüncü, Anadolu'nun ikinci büyük kenti olmuştur." "İlçelerimizi Tanıyalım: Emirdağ", *Afyon Zafer*, 13 Ağustos 2003.

¹⁰ Asiye Çelik, "Hititlerden Günümüze Bayat Tarihi", *Tarih ve Toplum*, nr. 179, Kasım 1998, ss. 55-62.

¹¹ Fakı Edeer, *Obalardan Odalara Emirdağ'da Yaşayan Hikayeler*, Emirdağ Ofset, Emirdağ Haziran 2008, s. 72.

¹² Ay. Es., s. 81.

¹³ "Emirdağ Kültürü", *Durum*, nr. 2321, 14 Ağustos 2006.

¹⁴ "Emirdağ'da Yaşam", *Afyon Gündem*, nr. 1963, 12 Ağustos 2006.

¹⁵ "Türkmen Yurdu Emirdağ", *Gazete Gerçek*, nr. 1237, 3 Mayıs 2007; *Anahaber*, nr. 1948, 4 Eylül 2012.

¹⁶ "İlçelerimiz Emirdağ", *Gazete Gerçek*, nr. 416, 24 Ağustos 2004.

¹⁷ İbrahim Köken, *Aşiretler Kitabı: Emirdağ'ın Çevresindeki Aşiretler*, ş.y. t.y., s. 9.

"kendi iç dinamikleriyle yavaş"¹⁸ gelişim gösteren yerleşim birimlerinden uzaklara gidenler, memleketini unutmamıştır.¹⁹

Havali, çocukların hafızalarında bile silinmez izler²⁰ bırakacak şekilde "Türk ve Yunan ordularının hareket sahası içine girmiştir."²¹ Milli Mücadele'deki yerine dair bir dizi çalışmalar gerçekleştirilmiş²² ise de yeni akademik değerlendirmeler faydalı olacaktır.

Yunanlılar, 15 Mayıs 1919 tarihinde Adalar Denizi kıyılarından başladığı işgal hareketini kan, gözyaşı, zulüm ve katliamlarla genişletmiş, ordunun boş kadrolardan ibaret olduğu bir zamanda Türklüğün başkaldırı simgesi Kuvâ-yı Milliye düşmanı oyalamış, geciktirmiş ancak durdurmaya gücü yetmemiştir. Zaten kalıcı bir unsur olarak düşünülmemiştir.

1 Ağustos 1919 tarihinde Aziziye Redd-i İlhak Cemiyeti²³ kurulup Kuvâ-yı Milliye desteklenmiştir. Afyonkarahisarlı Müftü Hüseyin Fevzi Efendi Milli Mücadele'ye katılım gayretleri içinde Aziziye ve havalisinde mevcut çetelerle temasa geçerek onları vatan hizmetine davet etmiştir. Böylelikle Balcamlı Yusuf, Çukurcalı İbrahim, Yazılı'da bulunan Osman, Bavurdu'da bulunan Yörük Eyüp, Bayat yöresinde gezen Sinan ve efradı mukavemet hareketine katılmıştır.²⁴

Sivas Kongresi'nin ardından Yusufbeyzade Abdülkadir reisliğinde 64 kişilik "idare heyeti ile yardımcı heyeti" ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Aziziye Şubesi tesis

¹⁸ Şevket Işık, "Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri", *Ege Coğrafya Dergisi*, XIV, 2005, s. 58.

¹⁹ Aslen Emirdağ Ağılcık Köyünden Fransa 1993 Doğumlu Tuğba Çıldır, Emirdağ tarihi, gelenek ve göreneklerini araştırmaktadır. "Emirdağ'ın Tarihi, Gelenek ve Görenekleri Tez Konusu Oldu", *Merhaba Haber*, 23 Mart 2017.

²⁰ "Savaşın Son Tanığı 104 Yaşında Anlattı", *Emirdağlı*, nr. 3, 2012, s. 29-30.

²¹ Tuğrul Sarı, "Emirdağ'ın Tarihi", *Aziziye*, nr. 1, Nisan 1990, s. 5.

²² "Emirdağ İlçesi", *Türkeli*, nr. 1716-1728, 18 Haziran - 2 Temmuz 1966. (13 tefrika)

²³ Ahmet Altıntaş, *Milli Mücadele'de Afyonkarahisar (1919-1922)*, Afyonkarahisar Valiliği Yay., Afyonkarahisar 2011, s. 385.

²⁴ Latif Daşdemir, "Afyonkarahisar'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri", *VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu 10-11 Ekim 2002*, Afyon 2003, s. 97.

edilmiştir. Bunlardan isimleri tespit edilebilenler şunlardır:²⁵ Bayatlı Arif Bey, Havaoğlu Hacı Hüseyin, Hacı Bekiroğlu Mustafa, Kalanderzade Abdülkadir, Çerçi Yusuf, Mazakoğlu Salih, Mukaveletçi İsmail, Kürt Mehmet Çavuş, Tatar Ahmet Usta, Müftü Sabri Efendi, Çerkez Matus Mehmed, Arap Ahmetoğlu Abdil Ağa, Eski Kaymakam Nuri Bey, Gayretoğlu Hamdi, Karacaoğlu Osman, Karacaörenli Eşkıya, Ünlüoğlu Tahir, Kolanşamlı Sarı Bekir, Elhanlı Abdülkadir Hocaoglu Yusuf Çavuş, Çerkez Osman, Boyalı Mustafa, Milletoglu İsmail, Akpınarlı Kopuk, Holuzlu Deli Hacı, Çukurkuyulu Acemoğlu, Pörnekli Cumali, Elmas Pehlivan, Kolonşamlı Taşbaş Mehmet"

Yunan mezaliminin artarak devam etmesi üzerine Afyonkarahisar ve havalisinde milis müfrezelerinin teşkiline başlanmıştır. "Bolvadin ve Aziziye kazalarından toplanıp gelen 500 atlı ile 600 kadar piyade Afyonkarahisar'da büyük bir sevgi ve törenle karşılanmış, Bu birliklerin başında bulunan, yüz yaşlarındaki Sultan Bey adındaki ihtiyarın, atın üzerinde ve birliklerin önünde Afyonkarahisar'a girişi halk üzerinde büyük tesir bırakmıştır. Bu gönüllü birlikler daha sonra Uşak Cephesine gönderilmiştir."²⁶ Emirdağ havalisindeki milli hareketlilik vatanın kurtuluşuna kadar sürmüş, yöre pek çok tarihi hadiseye şahitlik etmiştir.

1920 yılı sonlarında milis kuvvetler sistemli bir halde tasfiye edilerek düzenli orduya geçilmiş, Yunanlılar da İnönü'de Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının neler yapabileceğini gördüğünden öncekinden daha dikkatli bir şekilde hazırlanarak, Eskişehir ve Kütahya'yı zorlanmadan geçip, bağımsızlık hareketinin meclisi ile liderinin bulunduğu Ankara'ya yönelmiştir.

²⁵ Muammer Kocabaş, *İşgal ve Direniş (1919-1921)*, Prestij Matbaacılık, İstanbul t.y., s. 101; Şükrü Türkmen, *Belgelerle Emirdağ*, II, Emirdağ Belediyesi Yay., Ankara Haziran 2017, s. 413.

²⁶ Zekî Polat, "Millî Mücadele Yıllarında Afyonkarahisar", *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyon Valiliği Yay., Afyon 2004, s. 115.

6/7 Ağustos 1921 gün üç ay süreyle Başkumandan seçilen Mustafa Kemal Paşa, milletin kaynaklarını Milli Mücadele'ye verebilmek için 10 maddeden oluşan *Tekalif-i Milliye Emirlerinin*²⁷ altısını 7 Ağustos günü yayınladı. Bu emirlere uymayanlar "vatan ihaneti suçuyla İstiklal Mahkemelerinde yargılanacaklardır."²⁸ *Tekalif-i Milliye Emirleri* ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusunun "aç, çıplak, silahsız bırakılmayacağı" ümit edilmiştir.²⁹

Mukavemet hareketinin sancılı günlerinde işgalciler, Sakarya Nehrinde vatan müdafaasına yakışan şekilde karşılandı. Türk Milleti, tarihinin her döneminde olduğu gibi kendisini tarihe hapsedmek isteyenlere karşı yine tek başına idi. Kayseri Lisesi örneğinde olduğu gibi gönüllü olarak tahsilini bırakıp gelenler, bireysel değil toplumsal geleceği seçmişlerdi.

Sakarya Meydan Savaşı ile Yunan Ordusu taarruz gücünü yitirmiştir. Düşman işgal hattı düşünüldüğünde Aziziye, Bolvadin, Akşehir, Şuhut Türklerin; Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar da Yunanlıların faaliyetleri ile birbirlerini "harp raporları" ile takip ettikleri yerleşim birimleri haline gelmiştir.

Düşmanın taarruz gücü tamamen kırılmış, taarruzun hemen gerçekleştirilebilmesi ise mümkün olamamıştır. "Ankara Hükümeti, bir yandan barışı diplomasi yoluyla ararken, diğer yandan askeri hazırlıklarını sürdürmüştür."³⁰

Hummalı bir çalışma ile 1922 yılının Mart ayında taarruz edilebilecek güce yaklaşılmıştır. Ne insan, ne de silah miktarında daha

²⁷ 10 Maddenin Detayı için bk. Serpil Sürmeli, *Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1998, ss. 61-75, maddelerin uygulaması ss. 82-129; Ayrıca bk. Mehmet Kayıran, "Tekalif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, nr. 15, Temmuz 1989, ss. 639-664; Hikmet Özdemir, *Tekalif-i Milliye*, Cumhuriyet Yay., İstanbul 2001.

²⁸ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, TBMM'den Sakarya Savaşına, Öğretmen Yay., Ankara Ocak 1986, s. 620

²⁹ Fatma Eda Çelik, "1921: Savaş Yönetimi ve Savaşın Merkezileşmesi", *Açıklamalı Zaman Dilimi*, I, (1919-1928) (Ed. Nuray Ertürk Keskin), AÜ SBF Yay., Ankara 2012, s. 856.

³⁰ Uğur Üçüncü, *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Basılmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar Nisan 2010, s. 5.

fazla takviye yapabilmek mümkün görünmediğinden, zaafılara karşı taktiklerle avantaj sağlanmaya çalışılmıştır.

Yunanlıların şüphelenmemesi için, hazırlıklar sportif faaliyet, futbol müsabakası, çay ziyafeti gibi askerlik harici etkinlikler olarak matbuat vasıtasıyla kamufle edilerek Türk ve dünya kamuoyuna yansıtılmıştır.

Türk'ün zaferler ayında taarruz tarihi kesinleştikten sonra yine aynı gizlilik ve taktiklerle birliklerimiz düşmanın kendisinden gayet emin, istihkamlarına güvendiği en kuvvetli mevzilerine doğru kaydırılmıştır. "Mevzileri kendi gözlerimle gördüm" sözleri Adalar Denizi kıyılarındaki Türk incisi İzmir'den defalarca yankılanmış ama realiteyi değiştirememiştir.

Başkumandan ve maiyetinin 24 Ağustos'ta geldiği Şuhut Hacı Veli Konağı'nda³¹ taarruz planında son kontrolleri gerçekleştirdikten sonra Kocatepe'ye doğru sonradan "Zafer Yürüyüşü" olarak isimlendirilecek olan çıkışı Türklüğün haklı, yeni ve anlamlı bir haykırışı olarak dünyayı yöneten devletlerin başkentlerinde duyulmuş, beşeriyet düşmanları çekildiği yerleşim yerlerini yakıp yıkarak çekildikleri Dumlupınar'da kazanılan 30 Ağustos Başkumandanlık Meydan Savaşı³² ile emir komuta zincirini de yitirerek bozulmuş bir halde Adalar Denizi'ne kadar kovalanmıştır.

Emperyalizmin projeleri geçersiz kılınmış, Türk Milleti kendisine dikte ettirilen Sevr Antlaşması maddelerini hükümsüz hale getirmiş, Mudanya Mütarekesi ve sonrasındaki Lozan Barış Antlaşması ile çağdaş, milli, laik ve demokratik yeni bir devletiyle tarihi çizgisinde yeniden tırmanışa geçmiştir.

Şehirlisi köylüsü, esnafı çiftçisi, cahili alimi, eşkıyası hukukçusu, fakiri zengini, doğulusu batılsı ve daha bir çok farklı unsurun müşterek bir mefkure yolunda giriştikleri Milli Mücadele

³¹ *Atatürk Evleri*, (Haz. Birnur Koral), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2007, ss. 39-41.

³² A. Niyazi İplikçioğlu, "30 Ağustos 1922", *Kocatepe*, nr. 308, 30 Ağustos 1966.

ülkenin değişik noktalarında farklı sancılar, endişeler, girişimler, hareketlerle sürdürülmüştür. "Kahramanların ve korkakların, vatanseverlerin ve hainlerin, ulvî gayelerin ve şahsi menfaatlerin çatıştıkları ve yarıştıkları bir boğuşma" şeklinde tezahür eden Milli Mücadelede "birçokları tereddüt ve kararsızlıkları yüzünden korkakların safında, cehalet ve taassupları sebebiyle hainlerin arasında görünmüşlerdir." Kısa fasıllar hariç on yıla yaklaşan savaşların "ruhlarda uyandırdığı bezginlik ve maddî ıstıraplara ilaveten ... ahlaki buhran"³³ Anadolu'nun yakın geleceğini tehdit altına almıştır. Türklük, tarihinin en zorlu günlerini yaşamıştır.

"Padişah hariç her devlet adamı yetiştiren Karahisar-ı sahib'e bağlı"³⁴ bunun sonucunda kültürel birikim ve zenginliğe sahip, Ankara'ya 223, Sakarya Savaş Meydanına 131, Kocatepe'ye 94, Eskişehir'e 109, İnönü'ye 146, Dumlupınar'a 129 km mesafede bulunan Emirdağ'daki faaliyetleri dikkat çekici hale gelmiştir. Osmanlı Döneminde Yörük, Türkmen, muhacir unsurların yerleşme mekanı olarak kabul gören, arşiv belgelerine yansıyan daha çok muhacirin problemlerinden anlaşıldığı kadarıyla Bosna³⁵, Nikşik³⁶, Karaçay³⁷, Silistire³⁸, Kafkasya³⁹ gibi yerlerden göç alan Emirdağ⁴⁰ ve havalisi Milli Mücadele'de Yunan tehdidine "unutulamaz vahşetine"⁴¹ maruz kalan yerlerde görülen Türklüğün "kadınıyla, erkeğiyle, zeybeği, subayı ile mücadele veren vatansever yurt köşelerimiz"⁴² içinde dikkate değer faaliyetlerin gerçekleştiği bir saha olmuştur.

Türkler tarihi yapan ancak asla yazmayan bir millet olarak tanınmış ve kabul edilmiştir. Kelimenin tam anlamıyla millet son

³³ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, I, Kastaş Yay., İstanbul 1987, s. 73.

³⁴ Behçetoğlu, "Biz Afyonlular", *Kocatepe*, nr. 151, 25 Şubat 1966.

³⁵ BOA, BEO, Dosya nr. 245, Gömlek nr. 18341.

³⁶ BOA, BEO, Dosya nr. 400, Gömlek nr. 29944.

³⁷ BOA, BEO, Dosya nr. 1123, Gömlek nr. 28.

³⁸ BOA, DH.MKT, Dosya nr. 1796, Gömlek nr. 121.

³⁹ BOA, DH.MKT, Dosya nr. 1863, Gömlek nr. 71.

⁴⁰ Behçetoğlu, "Emirdağ (Aziziye)", *Türkeli*, nr. 4901, 30 Ekim 1976.

⁴¹ Vehbi Cem Aşkun, "Şımarık ve Hunhar Rumlar", *Kocatepe*, nr. 3232, 6 Mart 1976.

⁴² Nilüfer Keskin, "Milli Mücadele Nazilli", *Gündüz*, nr. 1174, 22 Mart 1998.

imkanlarını kullanarak kendisini yok etmek üzere gelenleri Türklüğün ikinci ana yurdunda yok ederek emperyalizmin ilk yenilgisi olarak tarihe yazmıştır. Bunun kaleme alınması teşebbüslerinden birisi olarak *Türkiye Basın Müzesini Kurma ve Koruma Derneği* Kurucu ve ilk başkanı Halil Lütfi Dördüncü de "Onlar birer ikişer aramızdan ayrılıyorlar. Mümkünse anılarını, fotoğraflarını temin edin" talebini muhabirlerine iletti. Bu talep Afyonkarahisar havalisinde çocukluğundan itibaren manifaturacılık yapan babası ve amcasıyla köyleri gezen Behçetoğlu Muzaffer Görktan⁴³ tarafından yerine getirilmeye çalışılmıştır. Derledikleri arasında Emirdağ ve havalisi de bulunmaktadır. Aynı girişimin askeri cepheden de sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Merkezi Afyon'da bulunan Yurtiçi Bölge Kurmay Başkanı Kurmay Albay Halil Bey *Afyonkarahisar ve İstiklal Savaşımız* isimli bir eser hazırlamıştır. 1903 Şuhut doğumlu "Başöğretmen" Mustafa Oğuz'un 1960 yılında kaleme aldığı "Afyon'un İşgal Günleri" makalesi mühim bir kaynaktır.⁴⁴ 12 Eylül Darbesinden sonra *Yurt İçi Batı Bölge Komutanlığı* 3305-82/81-513 sayılı ve 25 Ocak 1982 tarihli yazı ile Milli Mücadele tanıklarıyla söyleşiler yapılmasını isteyen yazıları neticesinde Afyonkarahisar-Kütahya-Eskişehir'de röportajlar gerçekleştirilmiştir.⁴⁵

Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru 25 Safer 1334 tarihinde Karahisar-ı sahip Vilayeti'nin Aziziye Kazası'nda müsadere edilen silahların, *Harbiye Nezareti* emrine gönderilmesi⁴⁶ istendiğine göre havalide mühim toplumsal gelişmeler yaşanmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı içinde Çanakkale, Kafkasya, Kutül-Amare, Romanya, Galicya cephelerinde pek çok Emirdağlı şehit resmî

⁴³ Ekrem Taşkınsel, "Yılların Yıpratamadığı Maruf Yazar ve Şairimiz: Muzaffer Görktan", *Türkeli*, nr. 5765, 27 Ağustos 1978 - nr. 5801, 10 Kasım 1979.

⁴⁴ "Değerlerimiz: Başöğretmen Mustafa Oğuz", (Haz. Musa Sarıtepe), *Şuhut Ekin*, II. Dönem, nr. 1, Ocak 2017, s. 39.

⁴⁵ Bu röportajlar sistemli bir şekilde araştırmacılara sunulmak yerine ferdi açıdan peyderpey kullanılmış, bazı çalışmalarda *Yurtiçi Batı Bölge Komutanlığı Arşivi* gibi bir isimle aktarılmıştır.

⁴⁶ BOA, BEO Dosya nr. 16, Gömlek nr. 10.

kayıtlara yansımıştır.⁴⁷ "Hem Osmanlı'nın hem de Almanya'nın kutladığı"⁴⁸ Birinci Dünya Savaşının en gizemli "vatan aşkının göstergesi" konumundaki Kutül-Amare zaferini anma etkinlikleri sırasında ortaya çıkan Emirdağ merkezden Veli Musa Alicanoğulları, Güneysaray'dan Osman İbrahim Lazveyahacıoğulları, Karaağaç'tan Bayram İbrahim, İbrahim İbrahim şehitlik mertebesine⁴⁹ ulaştıkları basında yer almıştır.

Milli Mücadele'de Afyonkarahisar 1060⁵⁰ Emirdağ'da 17'si sivil olmak üzere 190 şehit vermiştir.⁵¹

Türklüğün varlık kavgasına girdiğinde ordu birliklerinin boş kadrolardan ibaret olduğu bir dönemde "cesaretiyle" tanınan "Türkmen Taifesinden Musulcalı Aşireti" mensubu "bir çok efeler, yiğitler yetiştirmiştir. Bilhassa Kuvâ-yı Milliye'de İstiklâl Savaşı'nda Tahir Efe⁵² ve kardeşleri, Veli Çavuş, daha bir çok gaziler yiğitlik göstermişlerdir."⁵³

Milli Mücadele'nin başlarında "Kuva-yı Milliye'yi oluşturma gayreti dikkatlerden kaçmayan"⁵⁴ Bayatlı Arif Bey⁵⁵ Aziziye havalisinden topladığı Karakeçili Müfrezesinin Milis gücünde Emirdağlılardan Çerkez Mehmet, Kara Hüseyin, Çukurkuyulu Acemoğlu, Holuzlu Deli Hacı, Kürt Ali Çavuş, Sadık Onbaşı, Çatalı Köyden Taşbaş Mehmet Pehlivan, Akpınarlı Kopuk, Pörenkli Cumali Çavuş, Elhan Köyünden Abdülkadir Hocaoglu Yusuf Çavuş, Soğukkuyulu Palaoğlu Kara Ahmet, Tabaklarlı Kara Vahit gibi daha önceden çeteciliğe yatkın kişiler mevcuttu. Eylül 1919 ortalarında Ali

⁴⁷ www.msb.gov.tr erişim 8 Haziran 2017 16.22

⁴⁸ "Kutül-Amare Zaferini hem Osmanlı hem de Almanya Kutladı", *Kurtuluş*, 1 Mayıs 2016.

⁴⁹ "Kutül-Amare Zaferi Vatan Aşkının Göstergesi", *Kocatepe*, 30 Nisan 2016.

⁵⁰ Polat, a.g.m., s. 130.

⁵¹ "Milli Mücadele'de Emirdağ Şanlı Direniş Tarihi Belgeler Sergisi", *Hürriyet*, 22 Mart 2015.

⁵² Bk. *Kocatepe*, nr. 13772, 29 Temmuz 2010.

⁵³ Köken, a.g.e., s. 7.

⁵⁴ "Bayat'ta Oğuz Boyu Paneli", *Kurtuluş*, 27 Kasım 2015.

⁵⁵ "Yiğitlikte başa güren dillere destan Yarbey Arif Bey Kuvâ-yı Milliye'de çok büyük yararlılıklar göstermiş, *Kuran-ı Kerim*'i daima omzunda taşımış. Yalnız merhameti az, çok sert kumandan imiş", Köken, a.g.e., s. 43.

Fuat Paşa bir miktar birlikle Eskişehir'i işgal eden İngilizleri tazyik için Sivrihisar'a geldiğinde, çok geçmeden Afyonkarahisar Kuva-yı Milliye Kumandalığını üstlenecek olan Bayatlı Arif Bey de 100 atlı kızanıyla Seyitgazi Aziziye Köyünde bulunuyordu.⁵⁶ Bayatlı Arif Bey'in öldürülmesi ile "Karakeçili aşireti ise bir toplanmamak üzere dağılmıştır."⁵⁷

Kuvâ-yı Milliye günleri "sımsıkı sarılmalı insanlarımız birbirine ... kardeşliğin, dostluğun, yurt sevgisinin aşkına"⁵⁸ şeklinde özetlenebilir. Milli Mücadele'de emperyalist propagandaya alet olmalarını engelleyebilmek için Gayr-ı Müslim ahalinin erkekleri içinden eli silah tutabilecekler ihtiyati tedbir olarak alınmış, Yunan işgalinden uzak cephe gerisi olarak Aziziye'ye gönderilmiştir. Mektuplaşmalara yansımıştır.⁵⁹ "Savaşın ağır şartlarına rağmen, insani boyutu dikkate alan Batı Cephesi Komutanlığı bu tedbiri alarak hem Hristiyan vatandaşları düşman propaganda etkisinden kurtarmış, hem de Türk ordusuna karşı arkadan gelebilecek olan muhtemel saldırıları yani beşinci kol faaliyetlerini önlemiştir."⁶⁰ Bu anlamda Emirdağ ve havalisi Milli Mücadele boyunca kontrol altında tutulan Gayr-ı Müslimlere ev sahipliği yapmış, onların düşmanın zehirli ağlarına düşmesini engellemiş, gündelik yaşamlarında iş ve güçlerine devam etmesine müsaade edilerek sosyal birlikteliğin en güzel örneklerinin yaşanmasına sahne olmuştur. Daha Abdülhamit devrinden başlayarak Meşrutiyet, Dünya Savaşı, Mütareke dönemlerinde doğuda Ruslar, Güneyde Fransızlar, Doğu Karadeniz havalisinde İngilizler, Trakya ve Batı Anadolu'da Yunanlıların yanında yer alma konusunda tereddütsüz hareket eden kitleye, geçici değil tarihi misyonuna uygun hareket etmiştir.

⁵⁶ Osman Köksal, "Geride Kalmış Bir Kuva-yı Milliyeci: Kaymakam Bayatlı Arif Bey ve Karakeçili Müfrezesi", *History Studies*, nr. 2/2, 2010, s. 475.

⁵⁷ Hasan Özaktan, 1958. Behçetoğlu tarafından yapılan röportaj.

⁵⁸ Kazım Okutan, "Aşk Çeşitlemesi", *Emirdağ'da Haber*, nr. 1, 24 Mayıs 2005.

⁵⁹ Zekeriya Türkmen, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Cephe Gerisine Gönderilen Gayr-ı Müslim Vatandaşların Aileleriyle Haberleşmeleri", *AÜ TİTE Atatürk Yolu*, nr. 22, Ankara 1998, ss. 211-230.

⁶⁰ Türkmen, *a.g.m.*, s. 230.

Mahalli kurtuluş gayesi etrafında kurulan cemiyetlerin Sivas Kongresi'nde *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* adı ile birleştirilmesi sonrasında 1920 başlarından itibaren yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla *Uşak Heyet-i Merkeziyesi* merkeze bağlı olarak "*Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi*"⁶¹ adını muhafaza etmiştir. 19 ve 24 Nisan 1336 tarihli şifrelerden anlaşıldığı kadarıyla Afyonkarahisar Livası dahilinde bulunan şubelerin "yalnız efrat ve vesait-i nakliye celp ve Cem'i hususlarında *Uşak Ahz-ı Asker Kalemî*"ne bağlanması"⁶² sonrasında 26 Mart 1920 tarihinde yazılan 282 numaralı yazı ile Aziziye'den de bir temsilcinin *Uşak Heyet-i Merkeziyesi*'ne katılımı istenmiştir.⁶³

Çok geçmeden başlayacak Yunan saldırısı vaziyeti değiştirerek Emirdağ ve havalisini çok daha stratejik bir noktaya çekecektir. Yunan Ordusu, Uşak üzerinden Afyonkarahisar'ı tehdit etmeye başladığında Bolvadin ve Aziziye havalisinden 500-600 kadar milis atlı şehre gelmiş, düşman karşısına cepheye gönderilmiştir.⁶⁴ 2 Teşrin evvel 1336 tarihli bir şifrede "Bolvadin ve Aziziye havalisinden 1000'den fazla efradın celb"⁶⁵ edildiği belirtilmiştir.

1920 yılının sonlarında "düşmanın keşif için Aziziye ve Karahisar tepelerine keşif kollarını"⁶⁶ sıklaştırdığı görülmektedir.

Aziziyeli Kara Ahmed maiyetindeki yirmi atlı ile birlikte, 1920 yılının son günlerinde memleketinden merkeze gelmiş⁶⁷ Nisan 1921'de Afyonkarahisar'ın geri alınması sırasında "Aziziyeli Kara

⁶¹ Selim İlkin, İlhan Tekeli, *Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989, s. 249, 437-438.

⁶² *ATASE Arşivi* nr. 15381, Dosya nr. 274, Fihrist nr. 49; Arşiv nr. 14239, Dosya nr. 337, Fihrist nr. 190.

⁶³ Sadiye Tutsak, "Milli Mücadele'de Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, X, İzmir 1995, s. 296.

⁶⁴ "Fahreddin Paşa'nın Milli Mücadele Hatıraları", *Tarih ve Edebiyat Dergisi*, nr. 2, Şubat 1980, s. 93-94.

⁶⁵ *ATASE Arşivi* nr. 4404, Dosya nr. 850, Fihrist nr. 120.

⁶⁶ *ATASE Arşivi* nr. 6184, Dosya nr. 843, Fihrist nr. 222.

⁶⁷ *ATASE Arşivi* nr. 7880, Dosya nr. 847, Fihrist nr. 100.

Ahmed kardeşleri ve arabaları ile XII. Kolordu'ya dahil olup takip hareketına iştirak etmiştir."⁶⁸

Yunan Ordusu giriştiği saldırı ile matematiksel açıdan hedeflerine yaklaştıkları 21 Temmuz 1921 tarihinde Karaköy ile Afyonkarahisar arasındaki Bağdat Demiryolu kısmını ele geçirmiş, Türk Ordusu da Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekilince Ankara'ya doğru çekildiğine dair hayaller kurmaya başlamıştır. Yunanlılar kazanımlarını sürdürmek, TBMM Hükümeti de kayıplarını telafi etmek istediğinden işgal altındaki Eskişehir ve havalisi çok önemli saha konumuna geldi.⁶⁹ Emirdağ ve havalisi aynı derecede önem arzer hale gelmiştir.

Türk milleti, hummalı bir hazırlık içindedir. Havalinin yakınlarında yer alan Eskişehir'de 19 Temmuz 1921 tarihine ait olan günlükte şu ifadeler bulunmaktadır: "Şehir içinde aşağı yukarı biraz dolaştım. Tek tük açık olan dükkanları da sabahları kapatıyorlar. Bazı aileler de göç için hummalı bir surette hazırlanıyorlar. Aşağı yukarı gelen giden faaliyet çok. Herkes tedirgin ve mahzun. Ne yapacağız, ne olacağız diye herkes birbirine soruyor. Bilakis Ermeni ve Rumlar da sevinçli görünüyorlar. İstasyona geldim. Burası mahşer yeri gibi idi. Kırk elli vagonlu bir tren Ankara'ya hareket etmek üzere hazırlanmış. Vagonlar hasta ve yaralı askerler ve hicret eden aileler ile hınca hınç dolmuş. Vagon demirlerinden, ufak bir dayanak noktası bulmak, oturmak veyahut boş bir yer bulmak mümkün değil. Vagonlar öyle dolmuş ki trenin ufak bir sarsıntısı, sapır sapır aşağıya yuvarlatabilir. Öğle vakti oldu, tren hala hareket etmez. İki düşman tayyaresi gözüktü. Eskişehir ile istasyon arasındaki meydana iki bomba attılar. Biri patladı, biri patlamadı. Bir hasta, iki at, üç kadar da asker yaralandı."⁷⁰

⁶⁸ ATASE Arşivi nr. 14626, Dosya nr. 858, Fihrist nr. 160.

⁶⁹ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili Yunan Belgeleri*, AÜ TİTE Yay., Ankara 2006, s. 122.

⁷⁰ Koca Behçet, *Milli Mücadele Günlüğü 23 Haziran 1921-1 Eylül 1922*, (Haz. Mehmet Behiç Görktan), Afyonkarahisar Belediyesi Yay., Afyonkarahisar 2016, s. 46.

Ankara'ya yürüyüşte Sakarya'da⁷¹ hayallerini kaybeden Yunanlılar, yüz kilometreden daha fazla demiryolunu bozduğundan Türkler, Konya üzerinde yoğunlaştı. Yunanlılar için Eskişehir daha güvenli bir hale geldi. Afyonkarahisar ön plana çıkmaya başladı. Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar'ın Yunanlılarda tutulması Ankara'yı ele geçirmede mühim sayılmışken, Sakarya Zaferi ile aynı şehirlerin muhafazası ana hedefler arasında sayılmıştır. "Yüksek disiplin ve yurtseverlik ruhunun zor anlarda da ortaya çıkaracağı gücün" hayali Yunanlıları sarmıştı.⁷² Bu süreçte 16 Ağustos'ta "düşman kolbaşındaki süvari bölüğü Aziziye'ye girmiş", bir hafta sonra "ilerleyen mürettep fırkamız; Aziziye civarında iki tabur ve nakliye kollarına taarruz ile düşmanı kuzeye atmış"⁷³ böylelikle Sakarya'nın esintisi dosta düşmana göstermiştir.

Sakarya Zaferi, düşmanı Eskişehir-Afyonkarahisar bölgesinde yeni bir savunma ve strateji hattına zorlamıştır. Türk Ordusunun imkan ölçüsündeki takibi esnasında Yunanlılar bazı köylerimizi yakmış, ahaliye zulümelerde bulunmuşlar olsalar da Bolvadin, Çay ve Sandıklı'dan çekilmesi sağlanmış olduğu o günün basının da yer bulmuştur.⁷⁴ Batı basını da savaşı "Türklerin kaderini belirleyen muharebe" olarak duyurmuştur.⁷⁵

Sakarya Savaşı'nda mutlak mağlubiyet ile tanışan Yunanlılar Kütahya-Afyonkarahisar hattını "iyice tahkim etmesi üzerine" Alagöz Köyünde bulunan Garp Cephesi karargahı önce Polatlı'ya, Birinci Kademe Sivrihisar'a çok geçmeden de oradan da yola çıkarak Aziziye'ye nakledildi.⁷⁶ İki gün kaldıktan sonra Bolvadin üzerinden

⁷¹ 23 Ağustos - 13 Eylül 1921 tarihleri arasında cereyan eden Sakarya Meydan Muharebesi

⁷² Öztoprak, a.g.e., s. 150-151.

⁷³ Şükrü Türkmen, *Belgelerle Emirdağ*, II, Emirdağ Belediyesi Yay., Ankara Haziran 2017, s. 444-445, 455-456, Ek. 7, 16.

⁷⁴ Kastamonu'da yayınlanmakta olan *Açıksöz* Gazetesindeki zafer sonrasındaki on gün içinde yankılar şurada değerlendirilmiştir. Mücahit Özçelik, "*Açıksöz* Gazetesinde Sakarya Savaşı", *Tarihin Peşinde*, nr. 6, 2011, s. 207.

⁷⁵ Bir örnek bk. Tanno Tilgar, "Eston Basınında Kütahya - Eskişehir ve Sakarya Muharebeleri", *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVII, nr. 43, 2008, s. 173.

⁷⁶ *Atatürk Evleri*, s. 36.

Çay'a, daha sonra da Akşehir'e nakledildi.⁷⁷ Bu arada Başkumandan ve Garp Cephesi Komutanı Emirdağ'da bir araya geldiler.⁷⁸

Bu günlerdeki bir başka hadise de "Sakarya Zaferinden sonra geri alınan Emirdağ, Afyon cephesinin yığınak noktalarından birisi olmuştur. Ancak batı cephesinin iki komutanı İsmet ve Ali İhsan Paşalar arasında çıkan anlaşmazlık üzerine, *İstiklal Mahkemesi* Soruşturma Heyeti Emirdağ'a gelerek ilk incelemeyi yapmıştır."⁷⁹

Aynı günlerde Sivrihisar'da bulunan Merkezi Aziziye'de bulunan İzzet Paşa grubunun Erkân-ı Harbiye reisi Binbaşı Muharrem'den aldığı davet üzerine yeni Türk edebiyatının mühim siması "Halide Onbaşı" Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın yanında davete icabet eder. Notları hala canlılığını muhafaza etmektedir. "Bizim yolumuzdaki köyler Makedonyalı göçmenlerle doluydu. Bir küçük kız, saçlarının örgüleri sırtında sallana sallana Paşa'nın otomobiline sıçradı. Ötekiler de etrafında serçeler gibi zıplayıp duruyorlardı." Halkın Milli Mücadele'ye ilgi ve desteği yüksek düzeyde idi.⁸⁰

Ekim 1921 sonuna kadar yapılan keşiflerle elde edilen bilgilerden Yunan askeriyesinin mühim bir kısmı Afyonkarahisar bölgesine geçtiği anlaşıldığından, *TBMM* ordularının büyük bir kısmı da bu tarafa nakli uygun görüldü ise de "casuslardan, hava keşiflerinden mümkün olduğunca gizlenmesi göze alınarak yığınak bölgesinin ve yolların hâli, keşif subayları ile daha önceden belirlenmiş ve yürüyüşler geceleri yapılmıştır. IV. Kolordunun 12. Fırka 27-28 Ekim'de Aziziye-Keçili bölgesine, ertesi gece de yürüyerek Dişli çevresine geçmiştir. 5. Kafkas Fırkası da aynı tarihte Aziziye Gömü-Emirköy ertesi gece yürüyüşle Dişli bölgesine

⁷⁷ Mehmet Koç, *Dokuz Ay On Gün Akşehir'den Zafer Doğdu: (Gün Gün Büyük Taarruz Hazırlıkları)*, Akşehir Belediyesi Yay., Akşehir 2009, s. 18.

⁷⁸ Muzaffer Görktan, "Atatürk Afyon'da-3" *Görktan*, nr. 186, 29 Mayıs 1980.

⁷⁹ Tuğrul Sarı, "Emirdağ'ın Tarihi", *Aziziye*, nr. 1, Nisan 1990, s. 5

⁸⁰ Halide Edip Adivar, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, (Haz. Nurer Uğurlu) III, Cumhuriyet Yay., İstanbul Eylül 1998, s. 14-15.

ulaşmıştır. 11. Fırka aynı tarihte Yüreğil, Tabaklar bölgesi ertesi gece yürüyüşle Bolvadin havalisine ulaşmıştır. Karargahın Süvari Bölüğü, Jandarma Müfrezesi, Telsiz Müfrezesi, Telgraf Bölüğü, Muhafız Takımı da aynı tarihte geldiği Aziziye'de bir gün kaldıktan sonra ertesi gece yürüyerek Bolvadin'e ulaşmıştır. Katar, Seyyar Hastane, Depo Taburu 28-29 Ekim gecesi Aziziye'ye gelmiş, burada bir gün dinlendikten sonra ertesi gece Bolvadin'e yürümüştür. Hayvan Hastanesi 29 Ekim gündüzü yürüyüşle geldiği Aziziye'de bir gün dinlendikten sonra ertesi gündüz yine yürüyüşle Bolvadin'e ulaşmıştır.⁸¹

"Aziziye Menzil Hat Kumandanlığı'na

Kumandan Paşa Hazretleri bir kısım karargahı ile birlikte bir hafta kadar Aziziye'de kalacaklar. Orada ikametleri için mahremane birkaç bina tedarik ettirilmesini rica ederim. Karargah süvari ve muhafız bölükleri de beraberdir. Harekât ayrıca bildirilecektir.

2 Teşrin-i sani 1337

Garp Cephesi Erkan-ı Harbiye Reisi Asım"⁸²

"Garp Cephesi Karargahı harp kademesi ile 7 Kasım'da Aziziye'ye nakledilecek, karargahın aksam-ı mütebakiyesi şimdilik bulunacaktır. Harekata ait şifre ve telgraflar ve tahrirat Aziziye'ye ve diğer telgraflar ve tahrirat Sivrihisar'a gönderilecektir."⁸³

15 Kasım'a kadar Karargahın birinci kademesi Aziziye'de kalacağından "harp iaşe raporları ile mühim şifreler Aziziye'ye ve evrak-ı gayr-ı mühimme ve sair 15/11/337'den itibaren Akşehir'e gönderilecektir."⁸⁴

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa 18 Kasım'da Aziziye'den Bolvadin'e hareketle IV. Kolordu'yu teftiş ederek "Garp Cephesi

⁸¹ Fahri Aykut, *İstiklal Savaşı'nda IV ncü Kolordu*, (Haz. Zekeriya Türkmen, Atike Kaptan), Genelkurmay ATASE Yay., Ankara 2006, s. 177-178.

⁸² Koç, *a.g.e.*, s. 22.

⁸³ Ay. Es., s. 23.

⁸⁴ Ay. yer.

Karargahı bila fasıla Akşehir'e gidecek ve orada teessüs edeceğini"⁸⁵ bir gün öncesinden birliklere bildirmiştir.

Aynı tarihlerde Aziziye'de "sığır vebasının görülmesi"⁸⁶ mücadelenin sadece düşmana karşı sürdürülmediğini göstermiştir.

21 Kanun evvel 1337 günü II. Ordunun fırka kurmay başkanları, kolordulardan birer kurmay subayın buluştukları Piribeyli'de muhtemel düşman saldırısı karşısında Aziziye başta olmak üzere, Emirdağları ile Akşehir Gölü doğusundaki arazinin teferruatlı bir etüdü yapılmıştır.⁸⁷

Bütün kuvvet ve bölgesiyle III. Kolordu, II. Ordunun emrine geçmiştir. II. Kolordu da Aziziye havalisinde toplanmıştır. II. Ordu ile IV. Kolordu arasında Demirli-Kilise-Mallica-Günesaray-Çoğu-Emirdağ'ının tepeleridir.⁸⁸

Yunanlıların muhtemel saldırılarını II. Ordu göğüslemek, kesin savunmayı gerçekleştirmek üzere Emirdağ ve havalisinde gerekli hazırlıkları yapmıştır.⁸⁹

29 Kanun sani 1338 tarihinde II. Ordu Kumandanlığı, Garp Cephesi Kumandanlığına Yunanlıların Sandıklı-Aziziye arasındaki üç istikamette saldırılabileceğine dair bir uyarı yazılmıştır.⁹⁰

21 Şubat 1922 günü düşmanın Döğer mıntıkasında toplanarak Aziziye istikametinde saldırısının muhtemel olduğu yazışmalara yansımıştır.⁹¹ Buna mukabil, ertesi gün savunmaya geçen Yunanlıların siyasi amaçlarla Ankara'ya yürüme ihtimaline karşı Emirdağ bölgesinde bir kuvvetin toplanabilmesi için II. Kolordu ile Süvari

⁸⁵ Ay. Es., s. 24-25.

⁸⁶ *Türk İstiklal Harbi II Batı Cephesi* 6. Kısım 1. Kitap, *Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)*, (Haz. Şükrü Erkal), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967, s. 229.

⁸⁷ Ay. Es. II-6/1, 94.

⁸⁸ Aykut, *a.g.e.*, s. 189.

⁸⁹ Ay. Es., s. 189.

⁹⁰ Koç, *a.g.e.*, s. 46.

⁹¹ Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*, V, *İstiklal Harbi*, Güneş Matbaası, Ankara 1951, 230.

Kolordusunun nakli istenmiştir.⁹² 25 Şubat'ta da II. Kolordu Aziziye'ye gelerek bir günlük istirahata çekilmiştir.⁹³ İki gün sonra Kolordunun 2 fırkası yerlerini alarak tertiplerini alınca "her kumandanın düşmanı zorlama yetkisi" olduğu bildirilip "Yunanlılar işgal ettikleri yerleri ansızın boşaltırsalar yazışmaya gerek" duyulmaksızın hareket emri verilmiştir.⁹⁴

BÜYÜK TAARRUZ SÜRECİ

Türk tarihi açısından "diriliş ve var oluş görevini yüklenen Başkomutanlık Meydan Muharebesi"ni⁹⁵ de bünyesinde barındıran Büyük Taarruz hareketi Emirdağ-Afyonkarahisar-Sandıklı hattında gerçekleştirilmiştir.

Garp Cephesini denetlemelerini sürdüren Başkumandan Mustafa Kemal Paşa 9 Mart 1922 günü Sivrihisar üzerinden Aktaş, Belpınar ve Batık'a uğrayarak Aziziye'ye geldi. İsmet Paşa da Akşehir'den buraya gelerek Başkumandan ile buluştu. Ertesi gün Aziziye'de denetlemelerde bulundu. Akşam yemeğinde Başkumandan, İsmet, Yakup Şevki ve Selahattin Adil Paşalar ile görüştü.⁹⁶ Ertesi gün Aziziye'den ayrıldı.⁹⁷

26 Nisan'da öğleyin, II. Manevra için Akşehir'den hareket eden Garp Cephesi kumandanı İsmet Paşa akşam Aziziye'ye ulaştı. Burada üç gün kaldı.⁹⁸

⁹² Koç, *a.g.e.*, s. 52.

⁹³ Ay. *Es.*, s. 53.

⁹⁴ Ay. *yer.*

⁹⁵ Faruk Alaeddinoğlu, Alpaslan Aliağaoğlu, "Savaş Alanlarının Turizmine Tipik Bir Örnek: Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, XVIII, nr. 2, Güz 2007, s. 218.

⁹⁶ Kemal Atatürk, *Nutuk*, II, 9. b., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 636; Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev (1919-1927) ve Demeçler (1928-1938)*, (Ed. Erkan Şenşekerci), Uludağ Üniversitesi Yay., 2. b., Bursa 2014, s. 203-204; Sabis, *a.g.e.*, 244.

⁹⁷ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi 1918-1938*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1983, s. 314.

⁹⁸ Koç, *a.g.e.*, s. 72.

17 Mayıs'ta Yunanlıların Emirdağ istikametinde saldırısının muhtemel olduğu yazışmalara yansdı.⁹⁹

12 Haziran'da Akşehir'den otomobille hareket eden İsmet Paşa Bolvadin ve Aziziye'de durmadan Sivrihisar'a geçti.¹⁰⁰

Temmuz ayında en küçük ayrıntıların bile savaşın kaderini değiştirebilecek bir zamana erişilmiştir.¹⁰¹ 15 Temmuz'da Garp Cephesi Kumandanı 11. Fırka 127. Alayın tatbikatını izledi. Öğleden sonra yaylaya gittiler. Öylesine şiddetli bir yağmur vardı ki çadırların içinde bile ıslandılar. Akşam Aziziye'ye hareket etti.¹⁰²

19 Temmuz'da İsmet Paşa bir kere daha Aziziye'yi ziyaret etti.¹⁰³

27 Temmuz'da düşman tayyareleri "Aziziye, Bolvadin, Işıklar, Dinar ve Çal mıntıkları üzerinde dolaşmıştır. ... Eskişehir istikametine giderek iki saat sonra avdet etmiş" trenlerin hareketleri aynen devam etmiştir.¹⁰⁴

1 Ağustos 1338 tarih ve 126 numaralı Cephe Tayyare Bölüğü Kumandanı tarafından "Garb Cebhesi Kumandanlığına" gönderilen yazıda "Diğer cihetden avcı hatlarımızı geçen düşman tayyarelerini ta'kib edecek olan Çobanlar ve Aziziye'de birer Spad tayyaresinin gerisinden bir ta'kib hattı daha vücuda getirmek. ... Aziziye civarında bir tayyare bulundurmak: Hatlarımıza takarrüb ve hatlarımızı geçen düşman tayyarelerini ta'kib etmek için."¹⁰⁵ Aynı bölük kumandanı, yine aynı tarihte "Kuvâ-yı Havâiyye Müfettişliği'ne" Konya'ya

⁹⁹ Ay. Es., s. 79.

¹⁰⁰ Ay. Es., s. 86.

¹⁰¹ "Başkomutan'ın Aldığı Ek Tedbirler", Celâl Erikan, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, (Haz. Rıdvan Akın), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul Ağustos 2008, s. 331-332.

¹⁰² Ay. Es., s. 97.

¹⁰³ İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, (Haz. Ahmet Demirel), I, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008, 32.

¹⁰⁴ *İstiklal Harbi ile İlgili Telgraflar*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1994, s. 33.

¹⁰⁵ "Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi (90. Yıl Özel Sayısı)", *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, LXI, nr. 129, Ağustos 2012, belge nr. 6, s. 27.

gönderdiği 133 numaralı yazıdan anlaşıldığına göre; "Aziziye civarında bulunacak olan avcı tayyarelerine mahsûs mahal ikinci kademenin pek yakınlarına tesâdüf etmekde olduğundan ikinci kademenin yeni mahalle naklinde fâide olduğu görülmüş ve her ikisinin tevhidine karar verilmiştir. Binâen aleyh hâl-i fa'aliyetde ikisi Aziziye'de ve biri Çay'da olmak üzere üç avcı tayyâresi bulunacaktır. ... Aziziye civârındaki meydân için lazım gelen eşhasın gönderildiği ma'ruzdur."¹⁰⁶

Üç kademeli Cephe Tayyare Bölüğü'nün komutanının 2 Ağustos günü yine "Kuvâ-yı Havâiye Müfettiş-i Umumiliği'ne gönderdiği" 127 numaralı yazıdan anlaşıldığı kadarıyla "İkinci Keşif Kademesinin Aziziye civarında Akviran karyesindeir."¹⁰⁷

6 Ağustos günü Garp Cephesi Kumandanının yazısının ortaya koyduğu gibi bir düşman saldırısının beklenmekte olduğu şaiyasının yayarak "maksadımızı gizlemek için ordular her tedabiri özel dikkatle takip ve tatbik edeceklerdir. Herhalde şimdiden yapılacak bir tedbir olmak üzere II. Kolordu birliklerinin Aziziye etrafında toplanması süratle temin olunması" istenmiştir.¹⁰⁸

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın verdiği emirle Ordu Kumandanları 14 Ağustos 1922 gecesi yürüyüşe başladılar. II. Kolordu da Aziziye'den hareket etti.¹⁰⁹

Mülazım-ı evvel Hamdi ile Pilot Halim imzalı 17 Ağustos 1338 tarih ve 11-163 numaralı yazıdan "Aziziye, Bayat, Bolvadin, Emirdağı civârında fa'aliyyet ve kesafet görülmediği gibi nazar-ı dikkati celb edecek büyük ordu-gâh ve yürüyüş kolları görülmemiştir. Bilhassa yollarda fa'aliyyet ve hareket olmaması hasad mevsimi

¹⁰⁶ "Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi (90. Yıl Özel Sayısı)", *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, belge nr. 6, s. 28.

¹⁰⁷ "Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi (90. Yıl Özel Sayısı)", *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, belge nr. 7, s. 32.

¹⁰⁸ Şenay Sezen Okay, M. Vedat Okay, *Büyük Taarruz'da Batı Cephesi Komutanları ve Şehitleri*, Alaş Yay., İstanbul 1983, s. 45-46.

¹⁰⁹ Fahri Belen, *Büyük Türk Zaferi*, Cumhuriyet Yay., İstanbul 1999, s. 14.

hasebiyle köyler ve civârındaki fazla fa'âliyyet burada askerî fa'âliyyet ve kesâfete dâir bir şey ihsâs etdirmemektedir."¹¹⁰ 17 Ağustos'ta "bir düşman tayyaresi Bolvadin, Aziziye mıntıkasında, bir tayyaresi Işıklar, Efe Sultan ve Şuhud, bir tayyaresi de (Eber Dışrası), Sandıklı mıntıkasında dolaşmışlardır."¹¹¹ Aynı güne ait başka "Cephe Bölük Komutanlığı'na" dair bir yazışmaya göre "Aziziye, Bayat, Bolvadin, Emirdağ civarında faaliyet ve yoğunluk görülmediği gibi dikkati çekecek kadar büyük ordugâh ve yürüyen kollar da görülmemiştir. Özellikle yollarda faaliyet ve hareket olmamasından ve ayrıca hasat mevsimi nedeniyle köyler ve civarındaki yoğun faaliyetten dolayı buradaki askeri faaliyet hissedilmemektedir."¹¹²

"Cebhe Tayyâre Bölüğü Kumandanı Fazıl" tarafından "Garb Cebhesi Kumandanlığı" ile yapılan telefon görüşmesinin yazıya aktarılmasından anlaşıldığı kadarıyla "Akşehir'den uçan Halim Efendi idâresindeki harb tayyaresi Aziziye-Çobanlar-Şuhud-Akharım üzerinde uçmuş ve düşman tayyâresine tesâdüf etmemiştir."¹¹³

"Cebhe Tayyâre Bölüğü Kumandanı Fazıl" "Garb Cebhesi Kumandanlığına" 24 Ağustos günü yazdığı yazısında;

"İki avcı tayyâremizin bugünkü isti'mâlleri bu tarzda vâki' olmuştur.

1. Bendeniz hatlarımıza ve gerimize uçması muhtemel olan düşman tayyârelerini ta'kîb ve ıskât vazîfesiyle telefona muntazırdım.

2. Halim Efendi Döğer istikâmetine uçan iki keşif tayyâremizin düşman avcı tayyârelerinin masûniyyetini te'mîn etmek maksadıyla mezkûr tayyârelerle birlikde hareket etmiştir..

¹¹⁰ "Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi (90. Yıl Özel Sayısı)", *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, belge nr. 11, s. 46.

¹¹¹ *İstiklal Harbi ile İlgili Telgraflar*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, s. 93.

¹¹² Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi (90'ıncı Yıl Özel Sayısı), *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, belge nr.11, s.43-44

¹¹³ "Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi (90. Yıl Özel Sayısı)", *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, belge nr. 21, s. 74.

Devriye 2

Sâat 7.50 evvelde bir düşman tayyâresinin cebhemize gelmesi haber verilmesi üzerine havalandım. Şuhud ile Aziziye arasında dolaşdım. Uçuşun devâm ettiği bir sâat zarfında düşman tayyâresi hatlarımızı geçmemiştir ve Afyon afâkında bir tayyâre de yokdu. Binâenaleyh i'lân edilen düşman tayyaresi bendenizden evvel muhtelif zamanlarda uçan tayyarelerden birisi olduğu muhakkaktır. Arz-ı keyfiyyet olunur efendim."¹¹⁴

25 Ağustos'ta Yüzbaşı Fazıl "Garb Cebhesi Kumandanlığı'na" gönderdiği yazıda "Afyon cenûb mıntıkasında ve Aziziye üzerinde dolaşmak üzere Çobanlar İstasyonu üzerinde irtifâ' alırken Kuzviran üzerinde düşman keşif tayyaresini gördüm. Afyon'a olan ric'atini kat' etmek için Afyon'a derhâl dönerek keşif tayyaresinin sağ tarafına geçdim. Kalecik üzerinde düşman tayyaresini yakaladım. Bir mermiden ziyâde endâht etmek mümkün olamadı. Tüfenk inkıtâa uğradı. Düşmanın hatlar üzerinde gezemeyib Garibce hangarlarına doğru geri döndüğünü görüb avdet etdiğim ma'rûzdur."¹¹⁵

Büyük bir gizlilik ve titizlik içinde gerçekleştirilen¹¹⁶ teşebbüsün sonucunu 26 Ağustos'tan itibaren bütün dünya duyacaktır.

28 Ağustos günü İkinci Ordu Kumandanı Yakup Şevki, "Garb Cebhesi Kumandanlığı'na" yazmış olduğu yazıda "Ordunun ileri harekâtı dolayısıyla geri hidemâtı ber-vech-i âtî teemmül olunmuştur. Ordunun elindeki vesâit Ordunun ilerlemesi nisbetinde geriden ileriye doğru ve levâzımât ve ne de ceb-hâne nakliyyâtına müsâid ve kâfi değildir. İşbu vesâit ancak Bolvadin ve Aziziye ve Özburun ve Çukurkuyu ve Sivrihisar nakliyyâtına güçlkle kifâyet etmekde idi. A'şâr anbar etmek, mahsûbâtı dahi ileriye doğru nakl yine vesâitsizlikden mümkün olamayacaklardır. Bu sebeblerle Ordunun

¹¹⁴ "Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi (90. Yıl Özel Sayısı)", *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, belge nr. 27, s. 93.

¹¹⁵ "Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi (90. Yıl Özel Sayısı)", *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, belge nr. 33, s. 108.

¹¹⁶ İbrahim Artuç, *Büyük Taarruz*, Kastaş Yay., İstanbul 2005, ss. 70-72.

Bolvadin-Aziziye menzil hattının hemen Çobanlar-İscekarahisar-Bavurdu hattına nakl ve bu sûretle Ordu için başmenzil noktasının Çay yerine Çobanlar olması lazım gelmiştir. Bunların iâşesini bir müddet düşünmemek kâfîdir. Ordunun kıtaât-ı sâiresinde harekât esnâsında dahi mümkün oldukça mübâyaa ile te'mîn-i maişet eylemeleri emr olunduğu ma'ruzdur."¹¹⁷

Yarım Hatıl Mevkiindeki Suvermez Şehitliğinin kitabesinde İstiklal Savaşı şehitlerinden Niğde Aksaraylı Er Ali oğlu Hasan 21 Ekim 1922 tarihi yazılıdır.¹¹⁸

30 Ağustos 1922 tarihinde kazanılan Başkumandanlık Meydan Muharebesinden sonra bölgedeki lojistik destekler ile hastanelerin hızla kaydırıldığı anlaşılmaktadır. Zaferin hemen ikinci gününde "Bolvadin'deki İkinci Ordu Menzil Hastanesi Kütahya'ya nakledilmiştir."¹¹⁹

Büyük Taarruz esnasında esir edilen Yunan Başkomutanı dâhil düşman subayları, mukavemet hareketinin merkezi Ankara'ya götürülürken bir müddet Emirdağ'da tutulmuşlardır. Emirdağ'da Trikopis yemek esnasında Binbaşı Ali Bey'in sorusu üzerine ellerinde kuvvetli bir ordu, bütün ihtiyaçlarını karşılayan bir hükümet ve bütün taşkınlık hatta katliamlarına rağmen destekçi dış güçlerle silahları ellerinden alınmış, ordusu dağıtılmış Türk Milletine mağlup olmalarının sebebini maddi ve manevi olarak ikiye ayırmıştır. Manevi sebep üzerinde durmaksızın maddi sebep olarak Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun başında bizzat cephede bulunmasını ifade etmiştir.¹²⁰

¹¹⁷ "Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi", *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, LXIV, nr. 136, Temmuz 2015, belge nr. 53, s. 165.

¹¹⁸ Yusuf İlgar, "Afyonkarahisar'da Şehitlikler", *Afyonkarahisar Kütüğü*, I, AKÜ Yay., Afyon 2001, s. 448.

¹¹⁹ Behçet, *a.g.e.*, s. 239.

¹²⁰ Rıfat Erdal, "Bir Yedek Subayın I. Dünya Savaşı Hatıraları", *Tarih Mecmuası*, nr. 9, Ekim 1971, s. 77.

Milli Mücadele'nin en mühim günlerinden ve zaferlerinden olan Büyük Taarruzun ilk beş günü hafızalardaki canlılığını sürekli muhafaza etmiştir.¹²¹ "Afyonkarahisar ve Dumlupınar muharebelerinde iyi hizmetlerde bulunan uçak subaylarının takdirname ile ödüllendirilmesi"¹²² uygun görülmüştür.

SONUÇ

Milli Mücadele'nin başlarından itibaren Türklüğün bağımsızlık tutkusuna destek veren; Eskişehir Kütahya Savaşlarının kaybedilmesinden sonra Yunanlıların işgal ilerleyişi güzergâhında yer alan köklü bir geçmişe sahip Emirdağ ve havalisi birçok hadiseye şahit olmuştur.

Düşmanı oyalamasına rağmen durdurmaya gücü yetmeyen Kuva-yı Milliye dönemi ile hareketlenen, başta Bayatlı Arif Bey, Tahir Efe, Veli Çavuş'un idaresinde milis gücü olarak destek veren, 1920 yılı başlarında "Uşak Ahz-ı Asker Kalemine" bağlanan ve bir temsilci ile Uşak Heyet-i Merkeziyesi'ne katılan havalı 1921 yılı ortalarından itibaren "Türk ve Yunan Ordularının hareket sahası içine girmiştir." Yunanlılar için Eskişehir güvenli bir yer haline gelirken, karşı kara ve hava teşebbüsleri çevreyi daha da öne çıkarmıştır.

Sakarya Savaşından hemen önce çıkarılan *Tekâlif-i Milliye Emirleri* ülkenin her tarafında olduğu gibi Emirdağ'da karşılık bulmuştur. 1683 yılında Viyana önlerinde başlayan gerileyiş, 1921 yılında Sakarya'da durmuş son bir kaç yılda kaybedilen yerlerin kurtarılması mümkün hale gelebilmiştir. Uzun sürmeyecek bekleyiş araştırma konumuz olan yöreye ait birçok harp raporuna yansımıştır.

Sakarya Savaşı'nda mutlak mağlubiyet ile tanışan Yunanlılar Aziziye'yi 22 Eylül'de boşaltmışlardır. Kütahya-Afyonkarahisar hattını "iyice tahkim etmesi üzerine" Alagöz Köyünde bulunan Garp Cephesi karargâhı önce Polatlı'ya, Birinci Kademe Sivrihisar'a çok

¹²¹ Mahir Erkmen, "Bugün, İstiklal Savaşında Zaferi Kazandığımız Büyük ve Tarihi Günün Yıldönümüdür", *Haber*, nr. 2613, 30 Ağustos 1945.

¹²² BCA, 10/9/ 1922 Dosya 23214, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer nr. 194.326.,14

geçmeden de oradan da yola çıkarak Aziziye'ye nakledildi. Burada iki gün burada kaldıktan sonra Bolvadin üzerinden önce Çay'a daha sonra da Akşehir'e nakledildi. "Sakarya Zaferinden sonra geri alınan Emirdağ, Afyon cephesinin yığınak noktalarından birisi olmuştur."

Ekim 1921 sonuna kadar yapılan keşiflerle elde edilen bilgilerden Yunan askeriyesinin mühim bir kısmı Afyonkarahisar bölgesine geçtiği anlaşıldığından, TBMM ordularının büyük bir kısmı da bu tarafa nakli uygun görüldü ise de "casuslardan, hava keşiflerinden mümkün olduğunca gizlenmesi göze alınarak yığınak bölgesinin ve yolların hâli, keşif subayları ile daha önceden belirlenmiş ve yürüyüşler geceleri yapılmıştır." Emirdağ geçiş güzergâhında yer almıştır. Katar, Seyyar Hastane, Depo Taburu 28-29 Ekim gecesi Aziziye'ye gelmiş, burada bir gün dinlendikten sonra ertesi gece Bolvadin'e yürümüştür. Hayvan Hastanesi 29 Ekim gündüzü yürüyüşle geldiği Aziziye'de bir gün dinlendikten sonra ertesi gündüz yine yürüyüşle Bolvadin'e ulaşmıştır. Askeri hareketin yanında havali sığır vebası ile de mücadele yapmak zorunda kalmıştır.

Yunanlıların siyasi amaçlarla Ankara'ya yürüme ihtimaline karşı Emirdağ bölgesinde bir kuvvetin toplanabilmesi için II. Kolordu ile Süvari Kolordusu 25 Şubat'ta Aziziye'ye geldi. İki gün sonra Kolordunun 2 fırkası yerlerini alarak tertiplerini alınca "her kumandanın düşmanı zorlama yetkisi" olduğu bildirilip "Yunanlılar işgal ettikleri yerleri ansızın boşaltırsalar yazışmaya gerek" duyulmaksızın hareket emri verilmesi, hareketli günlerin yaklaştığını ortaya koymuştur.

Garp Cephesini denetlemelerini sürdüren Başkumandan Mustafa Kemal Paşa 9 Mart 1922 günü Sivrihisar üzerinden Aktaş, Belpınar ve Batık'a uğrayarak Aziziye'ye geldi. İsmet Paşa da Akşehir'den buraya gelerek Başkumandan ile buluştu. Ertesi gün Aziziye'de denetlemelerde bulundu. Akşam yemeğinde Başkumandan, İsmet, Yakup Şevki ve Selahattin Adil Paşalar ile görüştü. Ertesi gün Aziziye'den ayrıldı.

27 Temmuz'da düşman tayyareleri "Aziziye, Bolvadin, Işıklar, Dinar ve Çal mıntıkları üzerinde dolaşmıştır. Tayyare ve tren hareketleri daha fazla dikkat çekmeye başladı. Üç kademeli Cephe Tayyare Bölüğü'nün komutanının 2 Ağustos günü yine "Kuvâ-yı Havâîye Müfettiş-i Umumiliği'ne gönderdiği" 127 numaralı yazıdan "İkinci Keşif Kademesinin Aziziye civarında Akviran karyesinde." "

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın verdiği emirle Ordu Kumandanları 14 Ağustos 1922 gecesi yürüyüşe başladılar. II. Kolordu da Aziziye'den hareket etti. 17 Ağustos'ta "bir düşman tayyaresi Bolvadin, Aziziye mıntıkasında, bir tayyaresi Işıklar, Efe Sultan ve Şuhud, bir tayyaresi de (Eber Dışrası), Sandıklı mıntıkasında dolaşmışlardır." Aynı güne ait başka "Cephe Bölük Komutanlığı'na" dair bir yazışmaya göre "Aziziye, Bayat, Bolvadin, Emirdağ civarında faaliyet ve yoğunluk görülmediği gibi dikkati çekecek kadar büyük ordugâh ve yürüyen kollar da görülmemiştir." Büyük bir gizlilik ve titizlik içinde gerçekleştirilen teşebbüsün sonucunu 26 Ağustos'tan itibaren bütün dünya duyacaktır.

30 Ağustos 1922 tarihinde kazanılan Başkumandanlık Meydan Muharebesinden sonra bölgedeki lojistik destekler, hastanelerin hızla kaydırıldığı anlaşılmaktadır. Zaferin hemen ikinci gününde "Bolvadin'deki İkinci Ordu Menzil Hastanesi Kütahya'ya nakledilmiştir."

Anadolu'nun Türklüğü aidiyeti bir kere daha ispatlayan Büyük Taarruz esnasında esir edilen Yunan Başkomutanı dahil düşman subayları, mukavemet hareketinin merkezi Ankara'ya götürülürken bir müddet Emirdağ'da tutulmuşlardır.

Kısaca özetlenen hadiseler ve unsurların ortaya koyduğu üzere Emirdağ ve havalisi mukavemet hareketine gerekli desteği vererek Milli Mücadele tarihindeki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Hatıralar

ADIVAR, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, (Haz. Nurer Uğurlu) III, Cumhuriyet Yay., İstanbul Eylül 1998.

A. Mahir, "Büyük İstiklal Savaşında Afyon", *Taşpınar*, nr. 22, 19 Ağustos 1934, ss. 176-180.

ATATÜRK, Kemal, *Nutuk*, II, 9. b., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Söylev (1919-1927) ve Demeçler (1928-1938)*, (Ed. Erkan Şenşekerci), Uludağ Üniversitesi Yay., 2. b., Bursa 2014.

AYKUT, Fahri Aykut, *İstiklal Savaşı'nda IV ncü Kolordu*, (Haz. Zekeriya Türkmen, Atike Kaptan), Genelkurmay ATASE Yay., Ankara 2006.

Behçetoğlu, "Biz Afyonlular", *Kocatepe*, nr. 151, 25 Şubat 1966.

İNÖNÜ, İsmet, *Defterler (1919-1973)*, (Haz. Ahmet Demirel), I, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008.

OĞUZ, Mustafa, "Afyon'un İşgal Günleri", *Güven*, nr. 1008, 11 Kasım 1960.

SABİS, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım*, V, *İstiklal Harbi*, Güneş Matbaası, Ankara 1951.

"Savaşın Son Tanığı 104 Yaşında Anlattı", *Emirdağlı*, nr. 3, 2012, s. 29-30.

Kitaplar, Makaleler, Bildiriler

Afyon 18 Turizm Envanteri, Afyon Turizm ve Tanıtma Müdürlüğü yay., ş.y. t.y.

AKKOYUN, Turan, "Milli Mücadele'de Cephe Hududu Olarak Şuhud'daki Faaliyetler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIV, 1999, ss. 79-100.

AKKOYUN, Turan, "Sandıklı Tarihine Bakış", *Toplumsal Tarih*, nr. 47, Kasım 1997, ss. 41-49.

AKKOYUN, Turan, "Yörük Yerleşim Diyarı ve Büyük Taarruz'un Kilit Noktası Sincanlı-Sinanpaşa'nın Tarihi Üzerine Notlar", *Türkoloji Üzerine Araştırmalar*, III, nr. 11, Haziran 2015, ss. 49-66.

ALAEDDİNOĞLU, Faruk, ALİAĞAOĞLU, Alpaslan, "Savaş Alanlarının Turizmine Tipik Bir Örnek: Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, XVIII, nr. 2, Güz 2007, ss. 215-225.

ALTINTAŞ, Ahmet, *Milli Mücadele'de Afyonkarahisar (1919-1922)*, Afyonkarahisar Valiliği Yay., Afyonkarahisar 2011

ARTUÇ, İbrahim, *Büyük Taarruz*, Kastaş Yay., İstanbul 2005.

AŞKUN, Vehbi Cem, "Şımarık ve Hunhar Rumlar", *Kocatepe*, nr. 3232, 6 Mart 1976.

Atatürk Evleri, (Haz. Birnur Koral), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2007.

Behçetoğlu, "Emirdağ (Aziziye)", *Türkelî*, nr. 4901, 30 Ekim 1976.

BELEN, Fahri, *Büyük Türk Zaferi*, Cumhuriyet Yay., İstanbul 1999.

ÇELİK, Asiye, "Hititlerden Günümüze Bayat Tarihi", *Tarih ve Toplum*, nr. 179, Kasım 1998, ss. 55-62.

ÇELİK, Fatma Eda, "1921: Savaş Yönetimi ve Savaşın Merkezileşmesi", *Açıklamalı Zaman Dilimi*, I, (Ed. Nuray Ertürk Keskin), AÜ SBF Yay., Ankara 2012, ss. 453-922.

DAŞDEMİR, Latif, "Afyonkarahisar'da Müdaffa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri", *VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu 10-11 Ekim 2002*, Afyon 2003, ss. 87-110.

EDEER, Fakı, *Obalardan Odalara Emirdağ'da Yaşayan Hikayeler*, Emirdağ Ofset, Emirdağ Haziran 2008.

ERDAL, Rıfat, "Bir Yedek Subayın I. Dünya Savaşı Hatıraları", *Tarih Mecmuası*, nr. 9, Ekim 1971, s. 77.

ERİKAN, Celâl, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, (Haz. Rıdvan Akın), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul Ağustos 2008

ERKMEN, Mahir, "Bugün, İstiklal Savaşında Zaferi Kazandığımız Büyük ve Tarihi Günün Yıldönümüdür", *Haber*, nr. 2613, 30 Ağustos 1945.

GÖRKAN, Muzaffer, "Atatürk Afyon'da", *Görktan*, nr. 182-197, 29 Nisan - 26 Ağustos 1980. (9 tefrika)

İLGAR, Yusuf, "Afyonkarahisar'da Şehitlikler", *Afyonkarahisar Kütüğü*, I, AKÜ Yay., Afyon 2001, ss. 439-450.

İLKİN, Selim, TEKELİ, İlhan, *Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989.

İPLİKÇİOĞLU, A. Niyazi, "30 Ağustos 1922", *Kocatepe*, nr. 308, 30 Ağustos 1966.

İstiklal Harbi ile İlgili Telgraflar, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1994.

KAYIRAN, Mehmet, "Tekalif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, nr. 15, Temmuz 1989, ss. 639-664.

KESKİN, Nilüfer, "Milli Mücadele Nazilli", *Gündüz*, 1174, 22 Mart 1998.

Koca Behçet, *Milli Mücadele Günlüğü 23 Haziran 1921-1 Eylül 1922*, (Haz. Mehmet Behiç Görktan), Afyonkarahisar Belediyesi Yay., Afyonkarahisar 2016.

KOCABAŞ, Muammer, *İşgal ve Direniş (1919-1921)*, Prestij Matbaacılık, İstanbul t.y.

KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi 1918-1938*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1983.

KOÇ, Mehmet, *Dokuz Ay On Gün Akşehir'den Zafer Doğdu: (Gün Gün Büyük Taarruz Hazırlıkları)*, Akşehir Belediyesi Yay., Akşehir 2009.

KÖKEN, İbrahim, *Aşiretler Kitabı: Emirdağı'nın Çevresindeki Aşiretler*, ş.y. t.y.

KÖKSAL, Osman, "Geride Kalmış Bir Kuva-yı Milliyeci: Kaymakam Bayatlı Arif Bey ve Karakeçili Müfrezesi", *History Studies*, nr. 2/2, 2010, ss. 469-492.

POLAT, Zekif, "Milli Mücadele Yıllarında Afyonkarahisar", *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyon Valiliği Yay., Afyon 2004, s. 113-131.

OKAY, Şenay Sezen, OKAY, M. Vedat, *Büyük Taarruz'da Batı Cephesi Komutanları ve Şehitleri*, Alaş Yay., İstanbul 1983

OKUTAN, Kazım, "Aşk Çeşitlemesi", *Emirdağ'da Haber*, nr. 1, 24 Mayıs 2005.

ÖZÇELİK, Mücahit, "Açıksöz Gazetesinde Sakarya Savaşı", *Tarihin Peşinde*, nr. 6, 2011, ss. 195-214.

ÖZDEMİR, Hikmet, *Tekalif-i Milliye*, Cumhuriyet Yay., İstanbul 2001.

ÖZTOPRAK, İzzet, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili Yunan Belgeleri*, AÜ TİTE Yay., Ankara 2006.

PETERS, Richard, *Batı Gözü ile Türk Tarihi*, (Trc. Razi Maner), İnkılap Aka Yay., İstanbul 1976.

SARI, Tuğrul, "Emirdağ'ın Tarihi", *Aziziye*, nr. 1, Nisan 1990, s. 5.

SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, TBMM'den *Sakarya Savaşına*, Öğretmen Yay., Ankara Ocak 1986.

SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilâli*, I, Kastaş Yay., İstanbul 1987.

SÜRMELİ, Serpil, *Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1998.

TAŞKINSEL, Ekrem, "Yılların Yıpratamadığı Maruf Yazar ve Şairimiz: Muzaffer Görktan", *Türkeli*, nr. 5765, 27 Ağustos 1978 - nr. 5801, 10 Kasım 1979.

TILGAR, Tanno, "Eston Basınında Kütahya - Eskişehir ve Sakarya Muharebeleri", *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVII, nr. 43, 2008, ss. 159-179.

TOGAN, A. Zeki Velidi, *Tarihte Usûl*, 3. b., Enderun Kitabevi Yay., İstanbul 1981.

TUTSAK, Sadiye, "Milli Mücadele'de Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, X, İzmir 1995, ss. 289-311.

Türk İstiklal Harbi II Batı Cephesi 6. Kısım 1. Kitap, *Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)*, (Haz. Şükrü Erkal), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967.

TÜRKMEN, Şükrü, *Belgelerle Emirdağ*, Emirdağ Belediyesi Yay., Ankara Haziran 2017.

TÜRKMEN, Zekeriya, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Cephe Gerisine Gönderilen Gayr-ı Müslim Vatandaşların Aileleriyle Haberleşmeleri", *AÜ TİTE Atatürk Yolu*, nr. 22, Ankara 1998, ss. 211-230.

ÜÇÜNCÜ, Uğur, *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Basılmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar Nisan 2010

Arşivler

ATASE Arşivi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Sürelî Yayınlar, web sayfası

Afyon Gündem

Afyon Zafer

Anahaber (Afyonkarahisar)

Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi

AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi

AÜ TİTE Atatürk Yolu

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi

Aziziye

Durum (Afyonkarahisar)

Emirdağ'da Haber

Emirdağlı

Gazete Gerçek (Afyonkarahisar)

Gündüz (Ankara)

Haber (Afyonkarahisar)

Hürriyet

Kocatepe (Afyonkarahisar)

Kurtuluş (Afyonkarahisar)

Merhaba Haber

şuhut Ekin

Tarih İncelemeleri Dergisi

Tarih Mecmuası

Tarih ve Edebiyat Dergisi

Tarih ve Toplum

Tarihin Peşinde

Taşpınar (Afyonkarahisar)

Türkeli (Afyonkarahisar)

www.msb.gov.tr

MİLLİ MÜCADELEDE AZİZİYE

Şükrü TÜRKMEN*

Emirdağı

Emirdağ yöresi, MÖ 3000-2000 yıllarını kapsayan Eski Tunç Dönemi'nden itibaren yerleşim izlerini devamlı taşıyan bir bölgedir. Emirdağ ve çevresini en uzun süre ellerinde tutan ve bu bölgede birçok eserler yaratanlar Frigler'dir. Abasyom (Abasiom), Abbo, Abrostola, Appolenoi, İspeloniya, Lalandos, Neo Kome ve Orkistüs gibi eski yerleşim yerleri yöredeki eski Frigya köyleridir. ¹

Galatya Cumhuriyeti'nin köy ve şehirlerden olan Abrostola ve Tiskon Emirdağ sınırları içerisindedir. Emirdağ İlçesi'nin ova parçası bu yüzden Galatya Salutaris adını almıştır. Bizans döneminde Emirdağ bölgesi önce Arapların ve sonra da Türklerin akınlarına sahne olmuştur. Amorium 1068'de, Emir Afşin tarafından alınarak Selçuklu egemenliğine girer. ²

1594 tarihli mühimme kaydında Barçınlı Kadılığı ve Nevahi Barçınlı Kadılığı var olup³ bunların kaza merkezleri yani nevsleri (*nahiyeleri*) yoktur.

XVI. yüzyıla ait bir belgede “*Seferihisar (Sivrihisar) Nahiyesi'nin Arslanlu Köyü'nden tımarlı iken ölen Timur'un oğlu Pir Gaib'e Barçınlı Nahiyesi'nin Horan Köyü'nden tımar tevcihi.*”⁴ denilmektedir.

* Araştırmacı-Yazar

¹ Süleyman Gönçer. “Afyon İli Tarihi” Cilt I. İzmir 1971. s. 185-195

² Haydar Özdemir. “Afyon Vilâyeti Tarihçesi”. s.11

³Üçler Bulduk. ‘XVI. Asırda Karahisar-ı Sahip Sancağı’. TTK Yayınları. Ankara 2013. s.45

⁴ BOA. Belge Tar.:H.18.04.984 (1576). Dos. no:42. Göm. no:1899. Fon Kodu: A.)DVNSMHM.d

XVIII. yüzyılda Barçınlı Kazası bazen Hanbarçınlı olarak anılmıştır.⁵ Nevâhi-i Barçınlı'nın yönetim merkezi bazen bugünkü Emirdağ, bazen Bayat ve bazen da Çoğu (*Kemerkaya*) olmuştur. Yönetim merkezinin değişken olması devrin ihtiyaç ve sorunlarından kaynaklanmıştır.⁶

1775 tarihli bir belgede “*Emirdağı Nahiyesi*” adı geçmektedir ve Kütahya Vilayeti'ne bağlıdır.⁷ 1781 tarihli bir belge Emirdağı'nın Karaman'ın Bozulus Kazası'na bağlı olduğunu ortaya koyar.⁸

1828 tarihli bir belgede “*Emirdağı Kazası Sabık Müdürü Halil Ağa'nın Bolvadin veya İshaklı Kaza Müdürlüğü'ne tayin isteği*”⁹ ... XIX. yüzyıla ait bir belgede de “*Karahisar-ı Sahib'de Barçın Nahiyesi'nde Suvermez Köyü'ndeki Ali Efendi Camiine İmam tayini*”¹⁰ şeklindedir.

1841'de Hüdavendigâr (*Bursa*) eyaletinde Karahisar-ı Sahib ve Bolvadin Kaymakamlığı vardır. Barçınlı ve Nevâhi-i Barçınlı, Bolvadin Kaymakamlığı'na bağlıdır.¹¹

9098, 9099 ve 9100 sayılı Temettuat Defterleri'ne göre 1840-1845 yılları arasında, şimdiki Emirdağ yöresi, Nevâhi-i Barçınlı'dır.¹²

1848-1853 tarihleri arasındaki kayıtlarda “*Emirdağı Kazası*” adı geçmektedir.¹³

⁵ Mustafa Karazeybek, 'Osmanlılar Döneminde Afyonkarahisar' s.80

⁶ Sefa Kendirli, 'Temettuat Defterlerine Göre Nevâhi Barçın Kazası'nın Sosyo Ekonomik Yapısı', AKÜ Yüksek Lisans Tezi. s:197

⁷ BOA. Belge Tarihi:H.23.8.1189 (1775) Dosya no:280. Gömlek no:18779 Fon Kodu:AE.SABH.I

⁸ BOA. Belge Tarihi: H.06.01.1196 (1781). Dosya no:24. Gömlek no:1172. Fon Kodu:C.ZB

⁹ BOA. Belge Tarihi: H.18.03.1273 (1828) Dosya no:260. Gömlek no:75. Fon Kodu:A.)MKT.UM

¹⁰ BOA. Belge Tarihi: H.10.02.1264 (1848). Dosya no:0146. Gömlek no:7300. Fon Kodu:C.EV

¹¹ Süleyman Gönçer, 'Afyon ili Tarihi'. Cilt. II. s.13

¹² Sefa Kendirli, 'Temettuat Defterlerine Göre Nevâhi-i Barçın Kazası'nın Sosyo Ekonomik Yapısı', AKÜ Yüksek Lisans Tezi. s.10

¹³ BOA. Belge Tarihi: H.07.11.1264 (1848). Dosya no:153. Gömlek no:26. Fon Kodu:A.) MKT; BOA. Belge Tarihi: H.29.12.1264 (1848). Dosya no:-. Gömlek no:21990. Fon

Karahisar-ı Sâhib Sancağı'nda H.1270 (1854) yılına kadar on kaza varken kaza sayısı bir anda on dokuza yükseltilerek Karahisar-ı Sâhib, Sandıklı, Sincanlı, Şuhut, Çolaabad, Bolvadin, Çay, Karamık, Hanbarçın, Nevahi-i Barçınlu, Emirdağı, Çal, Baklan, Şeyhlü, Dazkırı, Homa, Geyikler, Danişmendlü ve İshaklı kazaları oluşturulmuştur.¹⁴

1856 yılında Karahisar-ı Sahib Livası'na bağlı nahiyeler şunlardır: Aşiret-i Bozulus, Aşiret-i Mushıca, Baklan, Bolıvadin (*Bolvadin*), Çal, Çay, Çöla-bad, Danişmendlü Kebir, Han-ı Barçınlu nam-ı diğer Hüsrev Paşa, Homa, Işıklı nam-ı diğer Şeyhler, İshaklu, Karahisar-ı Afyon, Nahiye-i Geyikler, Nahiye-i Kırarak, Nahiye-i Emirdağı (*Emirdağı*), Nevahi-i Barçınlu, Sanduklu, Sıcanlu, Şuhud ve Tazkırı (*Dazkırı*).¹⁵

Bu belgelerden anlaşılacağı üzere 1847/1848 yıllarından itibaren 1856 yılına kadar hem Nevahi-i Barçınlu Kazası ve hem de ayrı olarak Emirdağı Kazası vardır. Aynı şekilde 1860-1863 tarihli belgelerde de Emirdağı Kazası geçmektedir.¹⁶

Tüm bunlar göstermektedir ki 1864 yılına kadar Emirdağı Kazası vardır.

Kodu:MAD.d; BOA. Belge Tarihi: H.29.12.1264 (1848). Dosya no:-. Gömlek no:21991. Fon Kodu:MAD.d; BOA. Belge Tarihi: H.12.11.1264 (1848). Dosya no:153. Gömlek no:76; BOA. Belge Tarihi: H.27.04.1266 (1850).Dosya no:594. Gömlek no:51. Fon Kodu:MVL; BOA. Belge Tarihi: H.29.12.1266 (1850). Dosya no:-, Gömlek no:21869. Fon Kodu:MAD.d; BOA. Belge Tarih: H.10.03.1870 (1853). Dosya no:104. Gömlek no:54. Fon Kodu:A.) MKT.NZD; BOA. Belge Tarihi: H.19.05.1272 (1856). Dosya no:295. Gömlek no:18. Fon Kodu:MVL

¹⁴ Mustafa Karazeybek. (Makale) 'Osmanlılar Döneminde Afyonkarahisar. Anadolu'nun Kilidi Afyon'. Afyon Valiliği Yayınları. Afyon 2004. s.80; Selman Yaşar. Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Afyon. Ege Üniversitesi Doktora Tezi. s.74

¹⁵ Selman Yaşar. "Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Afyon". Ege Üniversitesi Doktora Tezi. s.74; Baykara. Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I. s.233,234

¹⁶ BOA. Belge Tarihi: H.27.04.1266 (1860). Dosya no:594. Gömlek no:51. Fon Kodu:MVL; BOA. Belge Tarihi: H.4.11.1277 (1861). Dosya no:127. Gömlek no:71. Fon Kodu:A.)MKT.MVL; BOA. Belge Tarihi: H.04.02.1279 (1862). Dosya no:-. Gömlek no:21989. Fon Kodu:MAD.d; BOA. Belge Tarihi: H.10.06.1280 (1863). Dosya no:649. Gömlek no:49. Fon Kodu:MVL; BOA. Belge Tarihi: H.09.04.1280 (1863). Dosya no:657. Gömlek no:13. Fon Kodu:MVL; BOA. Belge Tar.H.22.10.1280 (1864). Dosya no:35. Gömlek no:2086. Fon Kodu:C.ADL

1867 Vilayetler Nizamnamesi'ne göre Musluca kazası vardır. Buradan da anlaşılıyor ki Emirdağ ve Nevâhi-i Barçınlı kazaları kaldırılmış Musluca Kazası oluşturulmuştur. Musluca kaza olduktan kısa bir süre sonra, 1868 tarihinde adı '*Aziziye*' olarak değiştirilmiş ve Aziziye'nin kaza merkezi '*Muslice*' olmuştur yani Müslice bugünkü Emirdağ'dır.

Aziziye Kazası'nın adı 18 Temmuz 1931 tarihinden itibaren Emirdağ olarak değiştirilmiştir.¹⁷

Milli Mücadelede Aziziye (16-20 Ağustos 1921)

Afyonkarahisar stratejik bir yer olduğu için, Yunan işgaline kadar İngiliz, Fransız ve İtalyanlarca denetim altına alınmıştır. Fransızlar 16 Nisan 1919'da, İtalyanlar ise 21 Mayıs 1919'da ve Ağustos başından itibaren şehre gelen İngiliz askerleri Afyonkarahisar'da dır. İzmir'i 15 Mayıs 1919'da Yunan işgali altındadır.¹⁸

İzmir'in işgâli hadisesi hükümetin istifasına sebep olur. Bu istifadan sonra kurulan yeni Damat Ferit Hükümeti'nde Şakir Paşa Harbiye Nezareti'nden çekilir ve yerine mukavemet yanlısı Şevket Turgut Paşa görev alır. Yapılan aleyhte propagandalar neticesi askerler birliklerinden kümeler halinde firar etmeye başlarlar. Bu firarlar neticesi birliklerde asker sayısı o derece azalır ki işleri görece, nöbet tutacak asker kalmaz. Firarları önlemek için vur emri dahi çıkarılır.¹⁹

İzmir'in işgali ve sonrası ortaya çıkan faciaya karşı Türk milletinin tepkisi de büyük olur.

¹⁷ BCA Sayı:11387. Dosya:78-32. Fon Kodu:30.18.1.2. Yer no:21.47.9. Tarih: 1.7.1931

¹⁸ Mustafa Turan. "Karahisar-ı Sahip'te İngiliz Siyasi Temsilciliği Tercümanı Hem'e Tepkiler ve Ermeni Meselesine politik yaklaşım", s.18.

¹⁹ Türkler. Doç. Dr. Adnan Sofuoğlu Mondros Mütarekesi Sonrası Türkiye'nin İşgaline Karşı Milli Direniş: Kuvây-i Milliye. Cilt:15 s.1033-1035.

16 Mayıs 1919 tarihinde gerekli tedbirleri almak üzere şehrin ileri gelenlerinden bir komite oluşturulur. Bu komitenin faaliyetleri daha sonraki tarihlerde Afyonkarahisar Redd-i İlhak Cemiyeti faaliyetleri olarak adlandırılır.²⁰

16 Mayıs 1919 tarihinde Afyonkarahisar ²¹ 17 Mayıs 1919 tarihinde Eskişehir mitingi düzenlenir. Türk Ocaklı gençler 19 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul’da Fatih Parkı’nda bir miting yapmaya karar verir. Yapılacak miting için dağıtılan davetiyede “*Kardeşler !. Kalplerimizde pek derin hürmetlerle takdis ettiğimiz camilerimiz, medreselerimiz, bütün mukaddesatımız, sevgili İzmir’imiz hepsi, hepsi işte bugün yalancı bir hak ve adâlet namına zorla elimizden alınıyor, boğazlanıyor. Dinimiz, ırzımız, namusumuz çiğneniyor. Yaşamak hakkımız gasp olunuyor. Ey Türk! Yedi yüz senelik saltanatın kalbine indirilmek istenilen paslı hançer; seni tarihî ve millî vazifene davet ediyoruz. Pekâlâ bilirsin ki İzmir; dedelerinin bir beşiği, bir yatağı ve nihayet bir mezarıdır. Bugün İzmirsiz bir Anadolu ruhsuz bir cesettir. Vatan bugün için senden sükûnet, yarın için hayat, hareket bekliyor. Kardeşler! bugün düşmanlarının yaygaralarından sakın kederlenme ve belki seni felakete, inkıraza sürükleyecek kadar sakın bedbin olma!....*” denilmektedir. Mitinge katılanların pek çoğu göğsünde siyah kenarlı “*İzmir kalbimizdir*” etiketini taşımaktadırlar.

23 Mayıs 1919’da Sultanahmet Meydanı’nda, yaklaşık 200.000 kişinin katıldığı büyük bir miting yapılmıştır. Miting davetiyesinde “*Müslüman! Yedi asırlık bir saltanatın taksim olduğunu görüyorsun! Şu hicranlı günlerimizde birleşmeğe, anlaşmağa her hususta ihtiyacın var. İşini, gücünü bırak; Cuma*

²⁰ Barış Çiftçi. I. TBMM Karahisar-ı Sahip Mebusu İsmail Şükrü Efendi (Çelikay). AKÜ Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar 2007. S.45.

²¹ Türkler. Yrd. Doç. Dr. Ömer Akdağ. İstiklâl Savaşı’nın İlk Safhasında Mitingler. Cilt:15 s.1271.

namazından sonra Sultanahmet'teki içtimaa koş! Kadın, erkek, çoluk, çocuk orada bulun!" denilmektedir.²²

Bu miting İtilâf Devletlerini ve hükûmet çevrelerini rahatsız eder ve başka mitinglere izin verilmez. İzinsiz ve değişik bir usulle 30 Mayıs 1919'da Sultanahmet'te ikinci büyük miting yapılır..²³

Bir yandan yurdun dört bir yanında mitingler olurken Yunanlılar, İzmir'den sonra 16 Mayıs'ta Urla'yı, 17 Mayıs'ta Çeşme'yi, 20 Mayıs'ta Torbalı'yı, 22 Mayıs'ta Menemen'i, 25 Mayıs'ta Manisa, Bayındır ve Selçuk'u, 27 Mayıs'ta Aydın'ı, 28 Mayıs'ta Tire'yi, 29 Mayıs'ta Turgutlu ve Ayvalık'ı, 4 Haziran'da Nazilli'yi, 5 Haziran'da Akhisar'ı, 12 Haziran'da Bergama'yı işgal etmişlerdir.²⁴

Erzurum ve Sivas Kongrelerinde Kuva-yı Milliye'nin amil kılınacağı ve aynı zamanda bütün Kuva-yı Milliye birliklerinin tek çatı altında toplanması ve Heyet-i Temsiliye'nin denetimine verilmesi kararlaştırılır. Kuva-yı Milliye'nin yaygınlaştırılması için çalışmalara başlanır bu gayeyle işgal bölgelerine elemanlar gönderilir.²⁵

Kuva-yı Milliye'yi örgütleyenler genelde terhis edilmiş olan Osmanlı birliklerinin subayları, İzmir işgalinden sonra içerilere çekilip direnişe karar veren subaylar ile İttihat ve Terakki yönetimi döneminde tayin edilen ve milliyetçi ideolojiyi benimsemiş olan kaymakamlarla mutasarrıflar ve yönetiminde yer almış Ermeni tehirci dolayısıyla ya da savaş suçlusu olarak suçlanıp tutuklanma ihtimali bulunan yöneticilerdir. Nizamî bir ordu olmadığı için tümen, alay, tabur ve bölük teşkilâtları yoktur. İnsan kaynağı dağda gezen eşkıya ve zeybekler, asker kaçakları, hapishaneden çıkarılan mahkûm ve

²² Türkler. Doç. Dr. Mehmet Şahingöz. Milli Mücadele'de Protesto ve Mitingler. Cilt:15 s.1230-1231.

²³ Türkler. Doç. Dr. Mehmet Şahingöz. Milli Mücadele'de Protesto ve Mitingler. Cilt:15 s.1231.

²⁴ Türkler. Prof. Dr. Metin Ayışığı. Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi. Cilt:15 s.1326.

²⁵ Türkler. Doç. Dr. Adnan Sofuoğlu Mondros Mütarekesi Sonrası Türkiye'nin İşgaline Karşı Milli Direniş: Kuvâ-yi Milliye. Cilt:15 s.1035,1038.

zanlılar, bir nevi askere alma şeklinde köylerden kasabalardan toplanan kimseler, gerçekten millî ve vatanî duygularla, başka gaye gözetmeksizin mücadeleye katılan gönüllü ve adamlarıyla birlikte müfreze oluşturularak mücadeleye katılan mülk sahipleridir. Bölgelere göre çete veya çeşitli isimlerle anılır.²⁶

1 Ağustos 1919 tarihinde Aziziye Redd-i İlhak Cemiyeti kurulur.²⁷ Daha sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmak için çeşitli girişimlerde bulunulur. Yusuf Beyzade Abdilkadir (*Abdil Ağa*) başkanlığında Aziziye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulur.²⁸ Bölgenin Kuva-yı Milliye Kumandanı Bayatlı Arif Bey'dir.²⁹

Emirdağ Tez Köyü civarını mesken tutan Gül Osman ve Palaoğlu Karaahmet çeteleri ile Balcamlı Yusuf, Çukurcalı İbrahim, Yazılı'da bulunan Osman Bey, Bavurdu'da bulunan Yörük Eyüp ve Bayat tarafında bulunan Sinan Bey yanlarındaki kuvvetlerle Milli Mücadele'ye katılır.³⁰ Kara Hüseyin çetesi etkisiz hale getirilir.³¹

İşgaller

6 Ocak'ta Bursa ve Uşak bölgelerinden Eskişehir-Afyon istikametinde harekete geçen Yunan kuvvetleri, 9 Ocak'ta İnönü mevkiine gelir. Türk kuvvetlerinin üç katı olan 15 civarında Yunan kuvveti öğleden sonra saldırıya geçer ama 11 Ocak'ta eski mevzisine çekilmek mecburiyetinde kalır. Bu başarı I. İnönü Zaferi olarak adlandırılır. Bu zafer, yurttan ve yurtdışında fevkalade yankılar uyandırır. Türk ordusunun İnönü başarısı üzerine Anadolu'nun her tarafında vatanın kurtuluşu için gösteriler yapılır. I. İnönü Muharebesi,

²⁶ Türkler. Doç. Dr. Adnan Sofuoğlu Mondros Mütarekesi Sonrası Türkiye'nin İşgaline Karşı Millî Direniş: Kuvâ-yı Milliye. Cilt:15 s.1037.

²⁷ Doç. Dr. Ahmet Altıntaş. Milli Mücadele'de Afyonkarahisar. Afyonkarahisar Valiliği Yayınları. Af-yonkarahisar 2011. s.385

²⁸ Muammer Kocabaş. "İşgal ve Direniş. Emirdağ 1919-1921". Prestij Matbaacılık. s.101-102

²⁹ Muammer Kocabaş. "İşgal ve Direniş. Emirdağ 1919-1921". Prestij Matbaacılık. s.103-104

³⁰ Latif Daşdemir. "Afyonkarahisâr'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri", s.97

³¹ Doç.Dr.Ahmet Altıntaş. Milli Mücadele'de Afyonkarahisar. Afyonkarahisar Valiliği Yayınları. Af-yonkarahisar 2011. s.76.107,108

düzenli Türk ordusunun Batı Cephesi'nde Yunan ordusu ile yaptığı ilk muharebedir.³²

2 Nisan 1921 tarihinde işgal edilen Bolvadin 4 Nisan 1921 tarihinde kurtarılır.³³ 10 Temmuz 1921 tarihinde Kütahya-Eskişehir Savaşı başlar ve 18 Temmuz 1921 tarihinde, Mustafa Kemal Türk Ordusu'na Sakarya'nın doğusuna çekilme emrini verir³⁴ ve 20 Temmuz günü Eskişehir Yunanlılarca işgal edilir.³⁵ Kütahya-Eskişehir Muharebesi başarısızlıkla sonuçlanır. Türk ordusunun taktik gereği geri çekilmesi sonucu Yunan ordusu Sakarya nehrine kadar gelir.

Yunan ordu 27.7.1921 tarihinde Lütfiye Köyüne kadar gelmiştir.³⁶ İyice yaklaşan düşmana karşı, imkanlar ölçüsünde, gerekli tüm önlemler alınmaktadır.

2.Süvari Fırkası Kumandanı'nın 03 Ağustos 1921 tarihli emrinde *"Düşman kısım-ı küllisiyle Eskişehir civarında ileri kıtaatıyla Alpu-Hamidiye- Cevizli hattındadır. 14. Süvari fırkası Belpınar ve Şükraniye mıntikasındadır. Süvari Fırkası 04.08.21 Aziziye'den hareket ederek Bağlıca-Arslanlı-Dikilikaya mıntikasına intikal edecek ve bir alayını da Han'a sürecektir. Bu alay Han-Karaağaç, Han-Yapıldak, Han-Başara-Bayat istikametlerini keşifle görevlendirilmiştir. Alay keşif sahası dahilinde düşman keşif kollarının faaliyete meydan vermeyecek ve düşman keşif kuvvetlerinin ilerlemesini engelleyecektir. Hareket zamanı, alayların ikamet mıntikaları ayrıca bildireceğim. Düşmanın mıntika dâhilinde kalmış kuvvetlerle ilerlemesi halinde fırka Bağlıca sırtlarında intikal*

³² Türkler. Prof. Dr. Nuri Köstüklü. Milli Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler. Cilt:16 s.320-321.

³³ Şehir ve Kasabaların Harp Bölgeleri, Bombardıman, İşgal ve Kurtuluş Günleri (1911-1922). Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları. Genelkurmay Basımevi 1977. s.3

³⁴ Turgut Özakman. Şu Çılgın Türkler. Bilgi Yayınevi Kasım 2005. s.212

³⁵ Fahri Belen: Türk Kurtuluş Savaşı, Askerî, Siyasî ve Sosyal Yönleriyle, Ankara, 1983, s.223

³⁶ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1357, Gömlek no:99

*muharebesiyle mümkün olduğu kadar zaman kazandırarak tedricen Kuruca üzerinden Hisarköyü-Pınarbaşı arasında ikinci mevziye çekilecektir. Büyük ağırlıklar şimdilik Suvermez Köyü'nde kalacaktır. İaşe Aziziye Menzil Mıntıkasından celp ve temin edilecektir. Fırka Karargâhı Bağlıca Köyü'nde bulunacaktır.”;*³⁷ Aynı tarihli ek fırka emrinde “ *Yürüyüş Fırkası: 13. Alay, 4. Alay, 19 Alay alaylar zikredilen şekilde sağdan harekete geçilecektir. Vecihle üzerine Bağlıca yolu üzerinde ve kasabanın hemen dışında toplanmış bulunacaktır. Fırka, 04.08.37 günü sabah saat 10'da Aziziye'den hareket edecektir. 2. Alay sabah saat 8'de hareketle doğruca Hüsvrev Paşa Hanına gidecek ve bugünkü fırka emrini açıklanan şekilde üstlenecektir. Alay Hana ulaştığında vaziyeti ve aldığı tertibatı fırkaya bildirecektir. Alay Bağlıca ile Han arasında, Kuzören veya civarına ...silik) ara postası tesis edecek. Ahval fevkalade müstesna olmak üzere günde iki defa –sabah ve akşam- rapor verecektir. Fırka karargâhı kolbaşında bulunacaktır. 2. Şehsüvari Fırkası K. (İmza)”;*³⁸ denilmektedir.

04.08.1921 tarihinde bir fırka emri daha yayımlanır “*2.Alay Hüsvrev Paşa'da, 19.Alay Arslanlı'da, 13.Alay Kırkpınar'da, 4.Alay Topçu Fırka Karargâhı Bağlıca'da dır. Alaylar ikamet mıntikalarının dahili ve harici emniyetlerini bizzat temin ve gönüllüleri zarara uğratmamak için icap eden güvenlik tedbirlerini kullanılacaktır. Bu hususta en küçük bir müsamaha gösterilmeyecektir. Asker kişilerin ot, saman ve arpa tedarikine önem verilecek, arpa bizzat fırka idaresince verilecek, ot ve saman alayların iaşeleri iaşe memurları vasıtasıyla ve heyet-i ihtiyariye marifetiyle ve mıntika mukabilinde köylerden tedarik ve temin edilecektir... .. 2. Süvari Fırkası K. (İmza).*³⁹

Ankara'da da çok önemli olaylar olmaktadır. 4 Ağustos 1921 günü yapılan meclis oturumunda önemli görüşmeler ve tartışmalar

³⁷ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1423, Gömlek no:158.

³⁸ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1423, Gömlek no:158aa

³⁹ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1423, Gömlek no:158ab

olur. Sonunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal Paşa'ya 5 Ağustos 1921 tarihinde Başkomutanlık yetkisi veren kanunu kabul eder. Kanun Başkomutana, üç ay süreyle, Meclis'in tüm yetkilerini devretmiştir.⁴⁰

Mustafa Kemal Paşa, üç ay süreyle Başkomutanlık görevine atanır atanmaz ilk iş olarak ordunun başarıya ulaşmasında en önemli faktör olan lojistik destek kaynaklarını artırmak için çok kısa sürede 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde, kanunun kendisine verdiği yasama yetkisini kullanarak Tekâlif-i Milliye (*Milli Yükümlülük*) Emirlerini yayınlar. Uygulamaya konulan Tekâlif-i Milliye Emirleri ile dünyada ilk kez, topyekûn savaş başlatılır. Savaş stratejisinde büyük bir inkılâp sayılan topyekûn savaş uygulamasında ilk büyük adım Tekâlif-i Milliye Emirleri ile atılır. 10 madde olan bu emirler:

1) Her ilçede bir Tekâlif-i Milliye Komisyonu kurulacak. Bu komisyonlarca toplanan malzemenin, ordunun çeşitli bölümlerine dağıtımı şekli düzenlenecek.

2) Vatanın her ailesi birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp Tekâlif-i Milliye Komisyonu'na teslim edecek.⁴¹

3) Tüccarın ve halkın elinde bulunan çamaşırlık bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi dikmeye yarayan her türlü kışlık ve yazlık kumaş, kalınbez, kösele, vaketa, taban astarlığı sarı ve siyah meşin, sahtiyan, dikilmiş ve dikilmemiş çarık, potin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve yapılmış nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gebre, semer ve urgan stoklarından yüzde kırkına, bedeli sonradan ödenmek üzere el konulacak.

⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c.12, s.20-21.

⁴¹ Komisyonlar, her ilçede mevcut ev sayısınca, bir takım çamaşır ve birer çift çarık ve çorabı, en geç 10 Eylül 1921 tarihine kadar tamamen hazırlayarak komisyonların ambarlarına teslim etmek zorundadır. Çok fakir evlerin bu bağışın dışında tutulması, bu fakirlerin yerine, mükellefiyetin diğer bir varlıklarıyla yüklenmesi komisyonun görevidir. Toplanan eşyalar komisyonun bir memuru tarafından korunacak verilen eşyaların miktarını ve teslim tarihini gösteren bir makbuz verilecektir.

4) Eldeki buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvan, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından yine yüzde kırkına, bedeli sonradan ödenmek üzere el konulacak.

5) Ordu ihtiyacı için alınan taşıt araçları dışında, halkın elinde kalan taşıt araçlarıyla, yüz kilometrelik bir uzaklığa kadar, ayda bir defa olmak üzere, parasız askerî ulaşım yapılması mecbur olacak.

6) Ordunun giyimine ve beslenmesine yarayan bütün sahipsiz mallara el konulacak.

7) Halkın elinde bulunan savaşta işe yarar bütün silâh ve cephânenin üç gün içinde teslimi sağlanacak.

8) Benzin, vakum, gres yağı, makine yağı, don yağı, saatçi yağı ve taban yağları, vazelin, otomobil ve kamyon lâstiği, solisyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çıplak tel, yalıtkan maddeler ve bunlar türünden malzeme ve asit sülfirik stoklarının yüzde kırkına el konulacak.

9) Demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafları ve imalâthaneler ile bu esnaf ve imalâthanelerin iş çıkarabilme güçleri ve kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek ustaların adlarıyla birlikte sayıları ve durumları tespit ettirilecek.

10) Halkın elinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabalarıyla, kağnı arabalarının bütün takım ve hayvanlarıyla birlikte binek ve topçeker hayvanlarının, katır ve yük hayvanlarının, deve ve eşek sayısının yüzde yirmisine el konulacak.

Tekâlif-i milliye emirleri, ilçelerde kurulan tekâlif-i milliye komisyonları tarafından uygulanmıştır. Bu komisyonlar, yerel müdafaa-i hukuk cemiyetleri temsilcileri, imamlar, muhtarlar ve mahallin en büyük askerî amiri, mal müdürü gibi devlet memurları dışında, halk tarafından seçilen on üyeden oluşturulmuştur. Komisyonlar 11 Ağustos 1920'den itibaren toplantı halinde bulunmuş ve komisyon üyeleri hiçbir ücret almamıştır.

Turgut Özakman'ın *Şu Çılgın Türkler* isimli kitabında "Emirdağ Kaymakamı vakit geçirmeden İlçe Vergi Kurulunu kurdu. Kurul kaymakamın odasında toplandı. Kurul üyeleri bu hayati sorumluluğun altında ve halktan istenen özverinin büyüklüğü karşısında sersemlemişlerdi. Üyelerin çoğu ümitsizdi. Kaymakam halkın nasıl davranacağını kestiremediği için yalpalıyordu. Emirde, "Kurullara her şey makbuz karşılığı teslim edilecek, ne teslim edilmişse bedeli ilerde ödenecek" deniyordu ama acaba halk inanır mıydı buna? Ama yeni devlet istiyordu. Bunları konuşurlarken birden odanın kapısı ardına kadar açılır ve Emirdağ'ın delisi Battal belirir. "Selamünaleyküm!" diye bağırması üzerine Kaymakam öfkelenerek "Ulan deli, baksana çalışıyoruz. Çık dışarı!" diye azarlar Battal'ı. "Kızma beyim, biliyorum, onun için geldim. Duydum ki Kemal'in askeri çıplakmış. Allah şahidimdir üzerimdekinden başka çamaşırım yok. Çoraplarımı getirdim. Şimdi yıkadım, temizdir." Diyerek yaklaşır ve masanın üzerine bir çift ıslak yün çorap koyar, çarıklarını sıyırıp odanın ortasında bırakarak "Aha bunlar da çarıklarım. Haydi kolay gelsin!" diyerek çıplak ayak, huzur içinde yürüyüp çıkar. Üyelerin dilleri tutulmuştur sanki. Kaymakam "Halktan kuşkulandığımız için tövbe edelim beyler.." dedi. "Deli Battal gibi bir garibin bile yüreği köpürdüyse, tekmil halk ayaklanacak demektir. Hızlanalım." diye bahsetmektedir.⁴²

Kara gün

Çember iyice daralmış ve düşmanın Aziziye'ye gelmesi an meselesidir. Bayat işgal eden düşman, bir kolunu Aziziye istikametine yönlendirmiştir.⁴³

14 Ağustos 1921 tarihinde, yunan kuvvetlerine ait 9. Fırka Bayat'tan Aziziye'ye doğru hareket etmiş ve bu fırka Çelti'ke kadar gitmiştir.⁴⁴ 15-16 Ağustos gecesi düşman Akköprü-Pörnek-Akviran-

⁴² Turgut Özakman. *Şu Çılgın Türkler*. Bilgi Yayınevi Kasım 2005. s.250-253

⁴³ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1138.Gömlek no:145.

⁴⁴ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1344.Gömlek no:76.

Aziziye hattının batısında kalmıştır. Kuruca'nın kuzeyindeki düşman fırkasına gece muhafaza bölüğüyle bir ateş baskını yapılmış ve düşman top ateşiyle mukabele etmiştir. Bu düşman fırkası 16 Ağustos 1921 günü sabah saat 0,5 de Veysel istikametinde yürüyüşe başladığı gibi Aziziye yakınındaki düşman da aynı zamanda yürüyüşe başlamış ve kol başındaki süvari bölüğü Aziziye'ye girmiştir. İkinci grub ise Çeltik'in kuzeyinde İnköylü ve Gökpınar civarında İnler-Katrancı istikametinde yürüyüşe devam etmektedir.⁴⁵

Saat sabah ikide Aziziye'ye giren düşman kuvveti tahminen üç alay piyade, bir alay süvari ve üç toptan ibarettir. Bu kuvvet Yüreğil ve Bayat istikametinden gelmiştir. Yunan kuvvetleri hareket halindedir. Aziziye'de kalmamıştır. Bir tabur Kolanşam Köyü'ne, diğer kuvvetler ise Elhan, Ağıcık, Dağılgan ve Suvermez köylerini takiben Hamzahacılı'ya; bir bölümü de Firikli Köyü'nü takiben Pörnek Köyü'ne gitmiştir.⁴⁶ Kolanşam Köyü'ne giden düşman askerleri, tekrar Aziziye dönerken köyden Kazalan Musa'yı yanlarında götürmüş ve yirmidört saat yanlarında tuttuktan sonra 17.08.1921 günü sabahı saat 10'da serbest bırakarak köyüne göndermiştir. Kazalan Musa'nın verdiği bilgiye göre Pörnek ve Hamzahacılı Köyü tarafına giden kuvvetler orada durarak, ilerleyecek diğer kuvvetlere irtibat sağlayacaktır.⁴⁷

Veysel Köyü'ne yaklaşan düşman fırkası sabah saat 8,30 dan itibaren bir süvari alayıyla Veysel'in kuzeyindeki değirmen civarından ve bir piyade alayıyla da Veysel'in güneyinden dereyi doğruya doğru geçerek Veysel sırtlarına ilerlemiştir. Alayımız müsademe etmiştir. Düşman süvarilerinin Hamzahacılı Köyü'ne girmesi üzerine 4.Alay Toklucak Köyü'nün kuzeybeti sırtlarına gelmiştir. Zont Köyünü işgal eden düşman doğruya doğru ilerlemektedir.⁴⁸

⁴⁵ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1424.Gömlek no:131

⁴⁶ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1206,Gömlek no:140

⁴⁷ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1206,Gömlek no:140ab

⁴⁸ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1424.Gömlek no:131ad

Düşmanın bu hareketi adım adım izlenmekte ve ona göre tedbirler alınıp kısa süreli stratejiler geliştirilmektedir. 5.Grup Komutanı Fahrettin 16.08.1921 günü sabah saat 9’da 20 numaralı grup emrini yayınlar. Bu emirde “5. Süvari grubu daima düşmanın yanında bulunarak harekâtını tevkif ve tehire çalışarak geri kollarını her fırsatta vuracaktır. 2. Süvari Fırkası Salihler civarında bulunarak Vaysal’dan doğuya geçek düşmanı durdurmaya çalışacaktır. Eğer çekilmeğe mecbur olurlarsa Yeniköy-Tuğluk üzerinden Küçükhasan istikametinden çekilinecek ama fırkaca daima düşmanla temas muhafaza olunacaktır. 14.Süvari Fırkası Hisarköy civarında bulunarak Aziziye’den ilerleyecek düşmanı durdurmaya çalışacak ve Pörnek ile Aziziye arasında keşif yapacaktır. Çekilmeğe mecbur kalınırsa, Piribeyli istikametindeki düşmanla teması muhafaza edilerek hareket edecektir. 4. Liva Aziziye’den ilerleyen düşmanla teması muhafaza ederek 14. Fırka sol cenaha gidecektir.” denilmektedir.⁴⁹

Veysel’in doğu sırtları ile Hamzahacılı ve Zont köylerini işgal eden düşman öğleden sonra saat 2,30’dan itibaren Toklucak ve Aziziye sırtlarından taarruza başlamış ve 2. Süvari Fırkası dört saat kadar düşmanı oyalamıştır. Düşmanın bu hatta taarruz eden kuvveti iki piyade alayıyla bir süvari alayı ve iki batarya toptan ibarettir. 4. Fırka öğleden sonra saat 4’den itibaren düşmanla müsademe ederek Eşrefli’nin batı sırtlarına ve daha sonrada Yarıkkaya’nın doğu sırtlarına çekilmiştir. Öğleden sonra saat 5,30’da düşman Eşrefli’yi tamamen işgal etmiştir. İleri kıtaatını Eşrefli’nin doğusunda bulundurmaktadır. Bugünkü çarpışmalarda fırkadan bir zabıt yaralı, dört er şehid ve dokuz er yaralanmıştır.⁵⁰

4.Alay Veysel ve doğusundaki sırtlardadır. Bir fırka olduğu tahmin edilen bir düşman yürüyüş kolu Dağınık-Veyssel yolu üzerinde ve Veysel’e bir kilometre mesafededir. Bir alay kadar diğer bir

⁴⁹ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1424.Gömlek no:131

⁵⁰ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1424.Gömlek no:131aa

düşman kuvveti de Saklıören Köyü'nün güney batısından Piribeyli istikametinde ilerlemektedir. Kolbaşısı, sabah saat 9'da Piribeyli Köyü'nün 2 kilometre batısındadır.⁵¹

Vaysal'a yaklaşan düşman fırkası sabah saat 8,30 dan itibaren bir süvari alayıyla Vaysalın kuzeyindeki değirmen civarından ve bir piyade alayıyla da Vaysalın güneyinden dereyi doğuya geçerek Vaysal sırtlarına ilerlemiş Vaysal geçidlerini müdafaaya memur olan alayımız müsademe ederek sonuna kadar düşmanı duraklatmıştır. Bi'l-ahire düşman yürüyüş kolu da tevkif ederek topçusuyla diğer alayımıza ateş açmıştır. Türlüt(?) köyünü işgal eden düşman şarka doğru ilerlemekte ve Hasırcı istikametini düşmanla teması muhafaza edilmektedir.⁵²

Eşrefli köyünde olan düşman akşam saat 8,45'te bir kısım kuvvetiyle kuzey doğuya yönelmiştir. 19.Alay düşmanla temas halindedir. 4.Fırka Piribeyli istikametine çekilmektedir. Fırka'nın geceyi Yarikkaya'nın doğu sırtlarında geçireceği ve 19.Alay'ın Yarikkaya'da kalarak kuzeye ve batıya karşı emniyet tertibatı alacağı kararlaştırılmıştır.⁵³ 4.Alay Veysel ve doğusundaki sırtlardadır. Bir fırka olduğu tahmin edilen bir düşman yürüyüş kolu Dağınık-Veyssel yolu üzerinde ve Veysel'e bir kilometre mesafededir. Bir alay kadar diğer bir düşman kuvveti de Saklıören Köyü'nün güney batısından Piribeyli istikametinde ilerlemektedir. Kolbaşısı, sabah saat 9'da Piribeyli Köyü'nün 2 kilometre batısındadır.⁵⁴

Pınarbaşı'nın doğusunda yazılan 16 Ağustos 1921 tarihli fırka emrinde *“Karşımızdaki düşman geceyi Piribeyli'nin batı ve Pörnek Köyü'nün de kuzey hattında geçirmiştir. Veysel'e gönderilen keşif kolu, köye yüz metre kala ateşe maruz kalmıştır. 14.Fırka Hisarköy mıntıkasında toplanarak Piribeyli-Pörnek istikametlerini keşif edecektir. Yine Salihler mıntıkasından Veysel istikametini keşif ve*

⁵¹ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1424.Gömlek no:131ac

⁵² Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1424.Gömlek no:131ad

⁵³ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1424.Gömlek no:131af

⁵⁴ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1424.Gömlek no:131ac

*gözetleyecektir. Bu maksadla fırka sabah 8,30 dan itibaren Salihler Köyü'nün doğusundaki sırtlara hareket edecektir. Yürüyüş sırası: 20.Alay, 19.Topçu Alayı, 13.Alay şeklinde olacaktır. 20.Alay hemen bir keşif kuvveti çıkararak Veysel'in doğu sırtlarını keşif ve 4.Alayla irtibat tesis ettirecektir. 13.Alay keşif kolları şimdiki bulunduğu Pınarbaşı'nın batı sırtlarında kalacaktır ve bu mıntıkanın 14'üncü fırka tarafından işgalini müteakıb alaylarına iltihak edecektir” şeklindedir.*⁵⁵

Çok fazla düşman süvari bölüğü Tuğluk Köyü'nün güneydoğusundadır. Türk alayı ile çatışma çıkmış ve yapılan müsademe sonun alayımız geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁵⁶ Süvari alayımız Yeniköy'ün beş kilometre kuzeyindedir. Vaysal Köyü'nden doğru gelen bir yunan süvari bölüğü dördüncü alay cebhesine doğru yürümektedir. Vaysal istikametine doğru giden keşif kolumuz da teması muhafaza ederek dördüncü alay cebhesine çekilmektedir. Düşman yürüdükçe doğu istikametimizde bir köyü yakdığı görülmektedir.⁵⁷ Düşman fırkası Sivrihisar istikametine doğru yürüyüştedir⁵⁸ Amaçları vakit kaybetmeden Sakarya mevzilerine doğru ilerlemektir.

Aziziye gönderilen süvari keşif bölüğünün 17.08.1921 tarihli raporunda “ *Bölükle Kolanşam karyesi şimal-i şarki sırtlarına kadar gidilerek düşman tesadüf edilememiştir*” denilmektedir.⁵⁹

Düşman'ın 9.Fırkaya ait bir kısım kuvvetiyle büyük bir nakliye kolu Aziziye'ye girmiştir.⁶⁰ Giren kuvvet iki tabur ve nakliye koludur.⁶¹

⁵⁵ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1424.Gömlek no:131ae

⁵⁶ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1424.Gömlek no:131ai

⁵⁷ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1424.Gömlek no:131aj

⁵⁸ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1424.Gömlek no:131ak

⁵⁹ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1424.Gömlek no:131ak

⁶⁰ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1465.Gömlek no:55

⁶¹ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1172.Gömlek no:126

Mürettep Fırka

Mürettep Fırka, 19.08.1921 günü Bayat'a girer. Bayat'ta düşman ve menzil noktası görülmez. Düşman'ın 9.Fırkaya ait bir kısım kuvvetiyle büyük bir nakliye kolunun Aziziye'ye hareket ettiğinin anlaşılması üzerine hızlı bir şekilde Aziziye'ye hareket eder. 20.08.37 sabahı Kolbaşıyla Aziziye'den çıkmak üzere bulunan bu kuvvete taarruz edip iki saat devam süren muharebeden sonra Aziziye işgalden kurtarılır. Düşman kuvvetleri, Aziziye'nin on kilometre doğusundaki köylere kadar uzaklaştırılmıştır. Birçok silah, eşya ve erzak ile bir miktar cephane ele geçirilir. İki binbaşı ve beşi zabıt olmak üzere düşmana yüzlerce zayıat verilir⁶² ve 150 esir⁶³ alınır. Mürettep Fırka'nın zayıatı azdır. Çarpışılan düşman kuvveti iki tabur muhafız Piyade ve bir bölük süvari kadardır. Düşmanın Piribeyli'den, otomobilleriyle, getirdiği takviye kıtaatıyla öğleden sonra 5.30 da karşı taarruza geçer ve büyük bir cepheden harekate başlar. Muhtelif kıta kumandanlarının yaptıkları gözlemler ve keşiflere göre tespit edilen düşman kuvvetleri öğleden sonra saat yediye doğru üç piyade alayı, bir süvari alayı ve dört toptan ibarettir. Daha üstün olan bu düşman kuvveti karşısında mürettep Fırka Aziziye'nin güney ve güneydoğu sırtlarına çekilir. Burada daha fazla kalınması uygun

⁶² Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1465.Gömlek no:55; 12. Bölük Komutanı Halit'in, 11. Fırka Kumandanlığı'na yazdığı 13.09.1921 tarihli raporda "20.08.1921 Aziziye'den ilerleyen mürettep fırkamız; Aziziye civarında iki tabur ve nakliye kollarına taarruz ile bu düşmanı şimale atmış ve Aziziye'yi işgal etmiştir. Esirler ile beraber birçok silah ve teçhizat ile erzak ganimet olunmuş ve ikisi binbaşı beşi zabıt olmak üzere yüzlerce maktul (ölü)verdirilmiştir. Sandıklı Mıntıkasında sükûnet vardır." (Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1304, Gömlek no:41) ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet'in (İnönü)Türkiye Büyük Millet Meclisi, Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti İkinci Şube, Ankara'da erkân-ı harbiye-i umumiye karargâhı vasıtasıyla bilumum vekâletlere Meclis-i Milli Riyasetine gönderdiği 23.08.1921 tarihli telgraf "20.08.192'de Aziziye mıntıkasında ilerleyen mürettep fırka Aziziye civarında düşmanın iki tabur ve nakliye koluna taarruz ederek düşmanı şimale sürmüş ve Aziziye'yi işgal etmiştir. Esir ile beraber birçok silah, teçhizat ve erzak ganimet olarak alındı. İki binbaşı ve beşi zabıt olmak üzere düşmana yüzlerce ölü verildi." Şeklindeir. (Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1172, Gömlek no:126)

⁶³ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi. Kutu no:1465. Gömlek no:101

görülmeyerek Bolvadin'e hareket eder. Çünkü Bolvadin işgal altındadır.⁶⁴

Bu durum, 12. Bölük Komutanı Halit'in 11. Fırka Kumandanlığı'na yazdığı 13.09.1921 tarihli raporda, Mürettep Fırka Kumandanı Zeki'nin Batı Anadolu Menzil Müfettişliği'ne yazdığı 22.08.1921 tarihli raporda, 2.Fırka Komutanı'nın Garp Cephesi Kumandanlığı'na, 2.Gurup Kumandanlığı'na, 5.Gurup Kumandanlığı'na, 6.Fırka Kumandanlığı'na, İstanbul Müfettişliği'ne ve Akşehir Menzil Mıntıka Müfettişliği'ne yazdığı 22.08.1921 tarihli raporda ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet'in (İnönü)Türkiye Büyük Millet Meclisi, Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti İkinci Şube, Ankara'da erkân-ı harbiye-i umumiye karargâhı vasıtasıyla bilumum vekâletlere Meclis-i Milli Riyasetine gönderdiği 23.08.1921 tarihli telgrafta⁶⁵ ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Düşman, yaptığı bu karşı taarruz neticesinde kasaba halkını hükümet konağına doldurarak⁶⁶ tahkikat yapar ve sonra da bırakıp çekilir. Çünkü hedefleri Ankara'dır. Tüm güçlerini ileri hatta toplamışlardır. Giderken Müftü Efendi, eşrafdan Yusuf Beyzade ve Kuvayi Milliye Reisi Abdülkadir Efendi ve iki zatın hanelerini yakarak eşyalarını yağmalar ve kendilerini de Piribeyli'ye kadar darp

⁶⁴ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi. Kutu no:1344. Gömlek no:76; Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi. Kutu no:1465. Gömlek no:101

⁶⁵ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi. Kutu no:1304. Gömlek no:41; Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi. Kutu no:1465. Gömlek no:55,55aa,55aaa; Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi. Kutu no:1344. Gömlek no:76; Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi. Kutu no:1172. Gömlek no:126

⁶⁶ Muammer Kocabaş İşgal ve Direniş isimli kitabında “..Erkekleri meydanda toplayıp hükümet binasına doldururlar ve binayı yakmak için hazırlık yapmaya başlarlar. Toplanan erkeklerin arasında Kaymakam Nuri Bey, Apdil Ağa, Çerkez Osman Bey, Elhanlı Abdülkadir Hoca ve Eniştesi Eşref Ağa, Eşref Ağa'nın on beş yaşındaki oğlu Ali Efendi, Hacı Vahit, Hacı Cemal ve Hacı Veli Ağa gibi ileri gelenlerin yanında genç-yaşlı birçok erkek vardır. Hazırlıklar tamamlandı yakma işine başlayacakları sırada aniden meydanda Papaz Eftim belirir. Heyecanlı ve telaşlı bir şekilde Yunan kumandanıyla bir şeyler tartışmaya başlar. Papaz Eftim'in saatler süren mücadelesinden sonra yakma işinden vazgeçilir ve tutuklu erkekler sabahın alaca karanlığında evlerine dönerler” şeklinde belirtmiştir.

ve işkence ile götürür. Bu kişiler arkalarından yetişen Aziziye Rum Papazı ile Yuvan namında bir Hristiyan'ın rica ve şefaati üzerine serbet bırakılır. Ulemadan birisi işkence ve susuzluk sebebiyle şehit edilir.⁶⁷ Giderken, Suvermez ve civar köylerin mahsulatını yüzde yirmi nispetinde, Hisar Köyü mahsulatını da tamamen yakmışlar ve pek çok sığır, koyun ve keçi alıp götürmüşlerdir. Etraf köylerden on beş kadar erkek ve kadın katledilmiştir. Mahalli hükümet ahali tarafından seçilmiş kişilerle idare edilmekte ve on beş kadar milli jandarmayla asayiş sağlanmaktadır. Kasabanın yakılması ve halkın katliam edilmesi hususunu Yunan 9.Fırka Kumandanı emretmiş ise de Papaz ve bazı yerli Rumlar buna mani olmuşlardır. 20-21.08.1921 gecesi Aziziye'ye yapılan baskın neticesinde düşman Aziziye'yi tahliye derek Piribeyli istikametine çekilmiş bu raporun yazıldığı 9 Eylül 1921 tarihine kadar da bir daha hiçbir fert bile gelmemiştir. Aziziye'den Afyon'a kadar düşmandan kimse bulunmamıştır. Bolvadin ve Seyitgazi taraflarında bulunduğu rivayet edilmektedir.⁶⁸

57.Alay Cebel Topçu Taburu'ndan Yüzbaşı'nın raporuna göre Aziziye ve Bolvadin Muhaberelerinde 4.Bölük 113 mermi atmış, 7 mermi bozuk olduğundan kapsülü patlamamıştır. 5.Bölük 137 mermi atmış on altı mermi patlamamıştır.⁶⁹

O günleri yaşayanlardan:

Bayat'tan Mehmet Güngör (Benli Dede) ve Hüseyin Duru (Höcübüş) özetle “ 1337 yılı Kurban Bayramı'nın birinci günü düşman Bayat'a girdi. Bayramın ikinci günü kasabamızdan ayrılıp Emirdağ'ı (Aziziye) istikametine doğru gittiler. Kasabamızda herhangi bir silah patlatmadılar. Bundan sonra kasabamıza bir daha düşman gelmedi. Kasabamızdan giderken nekadark büyük ve küçükbaş hayvar varsa hepsini götürdüler. Sürüleri sürdürmek için 15-20 tane

⁶⁷ Şehit edilen muhterem zat, Karacalar Köyü Kubatlar Sülalesi'nden, Nebizade Ali Efendi'nin oğlu Müderris Hacı Mustafa Efendi'dir.... Aşağı Piribeyli Köyü'nde şehit edilmiş olup, mezarı şehit edildiği yeredir (Kaynak: Muharrem Kubat ve Ali Kubat)

⁶⁸ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1344.Gömlek no:177,177a

⁶⁹ Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi.Kutu no:1345.Gömlek no:10

de çoban götürdüler. Düşman kasabamıza girmeden önce Bayat’a uğrayabileceklerini daha önceden Türk çeteleri haber verdiler...

Burunarkaç Köyü’nden Mehmet Çiftçi özetle “... Yunanlılar bayram arifesinde köyümüz ve çevresini işgal ederek Ankara’ya doğru gittiler. Geri dönüşlerinde buralara uğramadılar. Köyde fazla eğlenmediler ve bir kötülük yapmadılar...”

Debent Köyü Gazileri özetle “ Köy işgal edilmedi. Düşman Afyon istikametinden geldi ve Bayat Nahiyesi’nin yanından geçti. Köye uğramadılar. Kazankaya mevkinde konakladı ve Yüreğil tarafına gitti. Emirdağ- Çeltik yönünden Ankara istikametine gitti. Geri dönüşünde iki kola ayrılıp bir kolu Emirdağı’na uğramadan Örenköy’den Bolvadin istikametine ve bir kolu da Eskişehir istikametine gitti...”

Gedikevi okul müdürü Bilal Çıtak özetle “ Araştırmalarımız sonucunda, yunan kuvvetleri köyümüze gelmemiştir...”; Kılıçlı Kavlaklı Köyü okul müdürü Ramazan Barışık özetle “ Yaptığımız araştırma neticesinde yunan askerleri, köyümüzün güneydoğusundan geçip köyümüze uğramamıştır...”

Sığracık Köyü’nden adı belirtilmemiş bir gazi özetle “ Köyümüz işgal edilmemiştir. Yunan kuvvetleri, köyümüzün güneyinden doğuya doğru ekinlerimizi yakarak geçip gitmişlerdir. Köy işgal edilmediği için, yunanlılarla köyümüzün bir ilişkisi olmamıştır.

Gömü Köyü’nden Mehmet Göktaş özetle “ Köyümüz kurtuluş savaşında işgal görmemiştir. Yunan kuvvetleri köyümüz yakınındaki Yüreğil ve Emirin Köyü’nden geçmişlerdir...”

Yavuz Köyü’nden Kadir Kavak özetle “ Sabaha üç saat kala harp başladı. Köyümüzden doğrudan geçtiler. Köylü dağlara çekildiği için çatışmalar olmadı. Buradan savaş etmeden çekildiler. Kuzey yönünde çete çarpışması oldu...”

Veysel Köyü'nden Ömer Demirkazık özetle “ Ben askerde idim. Bizim burada fazla kalmadı. Geldi geçti. Bizim burada eğlenmediğinden yunan mevzileri de yok.

Davulga'dan Hasan Durakşahin özetle ” Yunanlılar 1337 de gelip geçtiler. Bademli, Aliçomak, Haymana'ya kadar... Hisar Köyü çok harap edildi. Giderken canlı hayvan bırakmadılar, hepsini alıp gittiler. Saplarımızı yaktılar. Çarpışma olmadı. Düşmana karşı müdahale olmadığı için herhangi bir silah atılmadı. Sarıhöyükten top atıldı ve Sofulu Camisi'nin yanında bir evde bir kişi yaralandı.

Bademli'den Yunus Çivi özetle “ ... Bir gece kaldılar ve Polatlıya doğru gittiler... Cafaroğlu Ali Cerit'in 600 koçunu götürmüşler... Hasat mevsimi olduğu için sapları yakmışlar... “ Bademli'den Mustafa Yıldırım ve Osman Yelek özetle “ Gün ve ay olarak hatırlamıyorum... Silah kullanılmadı. Harman zamanı öğleye yakın geldiler. Samanlı ovasında atlan top seslerini duyduk. Cerittepe mevkiinde bir gece kaldılar ve gece kılavuzlar olarak Polatlıya doğru gittiler... İşkence olarak bir şey yapmadılar. Ali Ağa'nın 400-500 koçunu götürmüşler...” Abdi Efendi (Kazadan Yusuf Beylerden), Molla Bekir, Menendoğlu Mehmet, Durmuşoğlu İzzet, İzzet Çiçek ve Ahmet Hoca'ya eziyet ettiler. Hizmet ettirdiler... Çeltik Köyü'nde, akarsu boyunda ordugah kurdular. Buralarda savaş olmadı...”

Örenköy'den Ömer Ertoy özetle “ Aşağı Piribeyli'den gelen düşman kuvvetleri 200 baş koyunu köyden alıp giderken Ulusal kuvvetlerimiz köye ulaşmış ve yunalılar da koyunları bırakıp kaçmışlardır. Yunanlılar köyümüzden hiçbir kişiyi kendi hizmetlerinde çalıştırmamışlardır. Aşağı Piribeyli çevresinde çarpışmalar olmuş...” diyerek o anki durumu ortaya koymuşlardır.

Yukarıda da geniş olarak ele alındığı üzere, bazı tarihçilerin ileri sürdüğü gibi, Aziziye, Sakarya Zaferi'nden sonra değil, bu zaferden önce geri alınmıştır.

Sakarya savaşı kazanılmıştır. Yunan kuvvetleri 13 Eylül 1921 günü Sakarya Savaşı'nı hiç ummadıkları bir sonuçla kaybedip

çekilmeye başlamışlardır. Savaş kazanan bir ordunun normal olarak yapacağı şey, Sakarya'daki başarının akabinde Yunanlıları takip ederek onları Eskişehir'den ve diğer yerlerden sürerek yeniden toparlanmalarına müsaade etmemektir. Ancak, Sakarya'daki savunma hattında tutunurken Türk ordusu da son kaynaklarını harcamıştır. Tıpkı Yunanlılar gibi, Türklerin de geriye bir şeyleri kalmamıştır. Türk ordusu başarılı bir savunma yaparken bütün erzaklarını da tüketmiştir ve Sakarya'nın batısında bir çeşit gerilla ve süvari süpürme operasyonlarından başka bir şey yapacak durumda değildir. O yazı da Sakarya'da kazanılan zaferden avantaj sağlamak üzere herhangi bir harekete geçmeksizin geçirir.⁷⁰

Sakarya Savaşı'ndan sonra çekilen düşman iki kola ayrılmıştır. Bir kolu Sivrihisar üzerinden Eskişehir'e diğer kolu ise Örenköy üzerinden Bolvadin'e gitmiş ve Aziziye'ye uğramamıştır.

Atatürk 9-12 Mart 1922 tarihleri arasında Aziziye'ye gelir ve Kaymakam Nuri'nin evinde kalır. Bu gelişindeki amaç, bazı araştırmacıların ileri sürdüğü gibi savaşı idare etmek değil, orduyu denetlemektedir. Bu denetim esnasında gördüklerini not defterine yazar. Bu not defterleri Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı tarafından kitap haline getirilir ve yayınlanır. Aziziye'ye gelişi ve burada yaptığı çalışmalar “Atatürk'ün Not Defterleri VIII” kitabında yer almaktadır. Buna göre.⁷¹

9 Mart 1338 (9 Mart 1922) Perşembe ⁷²: Saat 7'de kalktım. Biraz kitap okudum. Bazı telgraflar yazdılar. Saat 9'da hareket. Saat 10.11 Aktaş'a varış. 1.Tümen, 5.Alay ve 1.Hücum Taburu, 1 Batarya, 1 Süvari Bölüğünü teftiş. Memnun olduk. Saat 11.15'te Belpınar'a hareket. Saat 12.10'da ulaşım. 3.Alay, 2.Tabur, 1 Batarya teftiş. Mevzi

⁷⁰ Türkler. Prof. Dr. Stanford J. Shaw. Türk İstiklal Harbi. Cilt:15 s.1488.

⁷¹ Atatürk'ün Not Defterleri VIII. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

⁷² Atatürk'ün Not Defterleri VIII. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. Ankara 2008. s.297-300

düşman durumunu inceledik. Saat 01.35'te hareket. Saat 02.15'te "Batık" a ulaşım. 41.Alay karargahı. Diğer otomobil geri kaldı. Kırılmış (*Bozulmuş*). Yemek. Aziziye'den Mahmut Bey'in geldiği otomobili çağırdık. Kendi otomobilimizi göndererek arkadaşları aldirdık. Aziziye'den gelen otomobili, kalan otomobili tamir edip beraber getirmek üzere gönderdik. Bir otomobil ile bir kısım arkadaşlar saat 5'te Aziziye'ye hareket ettik. Saat 6'da muvasalat (*varış*). Ordu komutanı, 2.nci tümen komutanı, subaylar, asker ahali, okullar. Gelecekteki durum. Nuri Bey'in evine Saat 5'e doğru İsmet Paşa geldi. Önce yemek yenildi. Yemekten sonra 10 Mart için hareket tarzı kararlaştırıldı. Siyasi durum hakkında İstanbul'da Yusuf Kemal Beyin maruz kaldığı muameleye dair malumat verdim. Ondan sonra hafıza Kur'an okuttuk. Saat 1'de yattık. Gece rahat ve kafi uyuyamadım. 6-7.00'de uyandım. Tekrar yattım. 7.20'de uyandım. Bununla birlikte sıhhatçe fena değilim.

10 Mart 1338 (10 Mart 1922). Cuma ⁷³: Sabah saat 9'da Hüsrevpaşa'da ileri karakol (*İzmit hattı*) mevzilerine hareket ettik. Saat 11'de vaarış. Yeniköy Hüsrev Paşa'nın kuzeyinde tabur merkezi. Oradan hayvanla bir saatte tepeye çıktık. Bir saat ileri araziye, geri araziye inceledik. Sonra bir saatte geriye indik. Bir bölük hazırdu gördüm. Saat 2. Sonra da hazırlanmış bir gölgelik çadırında yemek yedik. Yemek sonunda rüzgardan çadır başımıza devrildi. Saat 3. de geriye hareket ettik. Asıl mevzi üzerine hareket düşünölmüşü fakat dönüşte mevzinin tamamı görölememiştir. Buna lüzum görölmedi. Yolda servet bey alayını teftiş için toplamıştı. Bizim için sandık. Kendisinin teftiş edeceğini anlayınca yola devam ettik. Saat 5 Aziziye'ye vardık. Yorgunluk hissettim. Bilhassa güneş yakmıştı. Bir saat kadar uyudum. Sonra vücudumu sünger ile sildim. Yeterince istirahat etmişim. İsmet, Yakup Şevki ve Selahattin Paşa'lar gelmişlerdi. Beraber yemek yedik. Bazı telgraflar gelmişti gördüm. Hafıza Kur'an okuttum. Saat 10.00'da gittiler. Ben notlarımı

⁷³ Atatürk'ün Not Defterleri VIII. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. Ankara 2008. s.301-304

yazıyorum. Biraz kitap okuduktan sora yatacağım. Yarınki planımız 3.Tümeni de teftiştir.

11 Mart 1338 (11 Mart 1922) Cumartesi ⁷⁴: Sabah saat 9'da hareket ettik. Tümeni bir daha toplanmış halde bulduk. Geniş yolda yol boyunca önünden gittik. Bazı ufak durumlar verdim. Biraz hareket yavaşlığı ve emirleri yanlış anlamış gördüm. Saat 10.50'de Üçüncü Tümenin bulunduğu yerde. Saat 11'de tümeni toplanmış halde bulduk. Önünden geçtik. Subaylar zamanında toplandı. Kısa bir nutuk (1.Ziyaretten memnuniyet. 2.Bugünkü Türkiye ordusu, eski ordulardan faziletçe daha yüksektir. 3.Düşmanlarımız yalnız Yunan ordusu değildir. Onun gerisi de çoktur. 4.Balkan muharebesi'nden sonraki duygusallık. 5.Suikastı nefretle karşıladık. Üç senedir savaşıyoruz. 6.Düşman ordusu da ihtiyaç içindedir. 7.Davamız. 8.Başarılı olacaksınız. Geleceğin en şerefli subayları olacaksınız) Ondan sonra Tümen bir bekleme vaziyeti alacak. Basit bir mesele. İleri gittik. Hazırlanan çadırda yemek yedik. Yol üzerinde idi. Tümen, yoldan gelen alayı oraya yaklaşıncı karşısındaki sırtların düşman süvarisi tarafından işgal edilmiş olduğunu söyledim. Muharebe oldu. Tümen ve bu alay komutanı emniyet tertibatı almadıkları için şehit oldular farzettim. Sonra gördüğüm hataları tümen komutanına not ettirdim. Ayrıldık. Şefik beyin tümenine saat 1.50'de ulaştık. Toplanmış haldeler. Önce önünden geçtik. Sonra topçuya görev verdik. Mangadan başlayarak askerleri büyütme üzere görevler verdim. Sonuç: tümen, diğer tümenler gibi çok fazla acemi alay ve tabur komutanlarıyla dolu. Geri dönüş saat 4'de Aziziye'de. İsmet, Şevki, Selahattin Paşalarla görüştük. Şevki Paşa hemen Bolvadin'e hareket etti. Yarınki plan, yolda Şevki Paşa ile buluşacağız. 4.Kolordu'nun sağ tarafından teftişe başlayacağız. Saat 9.00'da hareket olunacaktır. Akşam Bolvadin'e gideceğiz. Sonra yalnız kaldım. Bu notları yazdım. Şimdi kitap okuyacağım.

⁷⁴ Atatürk'ün Not Defterleri VIII. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. Ankara 2008. s.305-310

*12 Mart 1338 (12 Mart 1922) Pazar.*⁷⁵: Aziziye’den hareket. Yolda 11.Tümen Komutanı Cemil Bey’le görüşme. Hayvanla, asıl mevzilerin sağ tarafına gittik. Şevki Paşa ile Kemalettin Bey görüştüler. Tepeye çıktık. Asıl mevzilerin ileri emniyet mevkiini inceledik. Ondan sonra genel taarruz için ufak bir görüşme. Kemalettin bey, Şevki Paşa ile aynı fikirde olarak Karahisar kuzeyine, oradan Derbend Köyü’ne indik. 11.Tümenin iki alayını teftiş. Güz köye, oradan da Bolvadin’e hareket ettik. Cadde üzerinde 16. Tümeni teftiş ettik. Bolvadin çıkışında memurlar ve ahalinin, öğrencilerin karşılaşması. Belediye dairesine indik.

26 Mart 1338 (26 Mart 1922) Pazar: Gece yine sancı çektim. Uyandım. Tekrar yattım. Sabah banyo rahatlatı. Saat 04.00’de tren ile hareket ettik. Rus atşemiliteriyle istasyonda görüştüm. Trende İsmet Paşa ile memleketin emniyeti, eğitimi, iktisadi açıdan canlandırılması hakkında görüştük. Ordu ve Teftiş Heyeti hakkında görüşmeler yaptık. Çay’da İhsan Paşa, İzzeeti, Emin Beylerle; Bolvadinde Şevki Paşa, Kemalettin Beylerle (*Yusuf Bey de hazır*), Aziziye’de Selahattin Paşa ile mütarekeye dair küçük konferanslar yaptık. Hepsi bizimle aynı fikirdeler. Yolda 41’inci Tümen’in Hücum Taburu’na bir tatbikat yaptırdım. Otomobilimiz kırıldı. Diğerine bindik. Saat 8’de Sivrihisar’a vardık. Vekiller heyeti, halk, asker tarafından karşılandık. Yemekten sonra 5.00’e kadar görüşme. Sonunda izah edemediğim görüşü kabul ettiler. Tespit ettik. Yusuf Kemal Bey’den gelmekte olan ve bekleme ile ilgili telgrafı aldım. Vekiller yarın geri dönmeyecek. Meclise, müzakeremiz sonucunu ve niteliğini bildirdik.

⁷⁵ Atatürk’ün Not Defterleri VIII. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. Ankara 2008. s.311-312

Sonuç

Suvermez Şehitliğinin kitabesinde İstiklal Savaşı şehitlerinden Niğde Aksaraylı Er Ali oğlu Hasan 21 Ekim 1922 tarihi yazılıdır.⁷⁶ Bu tarih yanlıştır. Yeni kayıtlarda 21 Ekim 1921 geçmektedir.

Genel Kurmay Başkanlı Harp Tarihi Yayınlarından “ Şehir ve Kasabaların Harp Tarihi Bölgeleri, Bombardıman, İşgal ve Kurtuluş Tarihleri 1911-1922 adlı kitap ta işgal tarihi 16 Ağustos 1921, kurtuluş tarihi 22 Eylül 1921 belirtilmiştir. ATASE nin 7 Ekim 2009 tarihli yazısında “ Emirdağ İlçesinin 16 Ağustos 1921 tarihinde işgal edildiği ve 20 Ağustos 1921 tarihinde birliklerimiz tarafından tekrar geri alındığı” belirtilmektedir. Böylelikle kitapta belirtilen hata kısmen düzeltilmiştir. Yukarıda da geniş olarak açıklandığı üzere yunan kuvvetleri hareket halindedir Aziziye’de kalmamıştır. Aziziye hiçbir zaman yunan ikmal üssü olmamıştır.

20 Ağustos tarihli Aziziye baskınını Mürettip Fırka gerçekleştirilmiştir bu fırkanın da Karakeçili Alayı ile hiçbir ilişkisi yoktur.

KAYNAKÇA

Barış Çiftçi. I. TBMM Karahisar-ı Sahip Mebusu İsmail Şükrü Efendi (Çelikay). AKÜ Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar 2007. S.45.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

Doç.Dr.Ahmet Altıntaş. Milli Mücadele’de Afyonkarahisar. Afyonkarahisar Valiliği Yayınları. Afyonkarahisar 2011. s.76,107,108, 385

Fahri Belen. Türk Kurtuluş Savaşı, Askerî, Siyasî ve Sosyal Yönleriyle, Ankara, 1983, s.223

Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi Belgeleri

⁷⁶ Yusuf İlgar, "Afyonkarahisar'da Şehitlikler", Afyonkarahisar Kütüğü, I, AKÜ Yay., Afyon 2001, s. 448.

Haydar Özdemir. Afyon Vilâyeti Tarihçesi. s.11

Latif Daşdemir. Afyonkarahisâr'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri. s.97

Muammer Kocabaş. İşgal ve Direniş. Emirdağ 1919-1921. Prestij Matbaacılık. s.101-104

Mustafa Karazeybek. (Makale) Osmanlılar Döneminde Afyonkarahisar. Anadolu'nun Kilidi Afyon. Afyon Valiliği Yayınları. Afyon 2004. s.80;

Mustafa Turan. Karahisar-ı Sahip'te İngiliz Siyasi Temsilciliği Tercümanı Hem'e Tepkiler ve Ermeni Meselesine Politik Yaklaşım. s.18.

Sefa Kendirli. Temettuât Defterlerine Göre Nevâhi Barçın Kazası'nın Sosyo Ekonomik Yapısı. AKÜ Yüksek Lisans Tezi. s:10, 197

Selman Yaşar. Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Afyon. Ege Üniversitesi Doktora Tezi. s.74

Süleyman Gönçer. 'Afyon ili Tarihi'. Cilt. II. s.13

Süleyman Gönçer. "Afyon İli Tarihi" Cilt I. İzmir 1971. s. 185-195

Şehir ve Kasabaların Harp Bölgeleri, Bombardıman, İşgal ve Kurtuluş Günleri (1911-1922). Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları. Genelkurmay Basımevi 1977. s.3

Şükrü Türkmen. Belgelerde Emirdağ. Emirdağ Belediyesi Kültür Yayınları 2. 2017. s. 25-69, 347-402

Şükrü Türkmen. Belgelerle Emirdağ. Emirdağ Belediyesi Kültür Yayınları 3. 2017. s. 82-94, 411-435

Turgut Özakman. Şu Çılgın Türkler. Bilgi Yayınevi Kasım 2005. s.212, 250-253, 297-300, 301-304, 305-310, 311-312

Türkler. Dr. Adnan Sofuoğlu Mondros Mütarekesi Sonrası Türkiye'nin İşgaline Karşı Millî Direniş: Kuvây-i Milliye. Cilt:15 s.1033-1035,1037-1038.

Türkler. Doç. Dr. Mehmet Şahingöz. Milli Mücadele’de Protesto ve Mitingler. Cilt:15 s.1230-1231.

Türkler. Prof. Dr. Metin Ayışığı. Batı Anadolu’da Yunan Mezalimi. Cilt:15 s.1326.

Türkler. Prof. Dr. Nuri Köstüklü. Milli Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler. Cilt:16 s.320-321.

Türkler. Yrd. Doç. Dr. Ömer Akdağ. İstiklâl Savaşı’nın İlk Safhasında Mitingler. Cilt:15 s.1271.

Üçler Bulduk. XVI. Asırda Karahisar-ı Sahip Sancağı’. TTK Yayınları. Ankara 2013. s.45

Yusuf İlgar, Afyonkarahisar’da Şehitlikler. Afyonkarahisar Kütüğü, I, AKÜ Yay., Afyon 2001, s. 448.

ŞEHİR TARİHÇİLİĞİ AÇISINDAN AİLE ARŞİVLERİNİN ÖNEMİ: EMİRDAĞ TARİHÇESİ ÖRNEĞİ

Songül KEÇİLİ*

ÖZET

Tarihçiliğin beş temel esaslarından biri kaynaklara dayanan bilim olmasıdır. Tarihin eski dönemlerinden günümüze kadar ulaşmış ve geçmiş hakkında bilgi veren yazılı yazısız her malzemeye kaynak adı verilmektedir. İnsanın söylediği, yazdığı ya da inşa etmiş olduğu her şey, kendisi hakkında bilgi verebilir. Geçmişe ait müzelik eserler bol miktarda olmasına rağmen yazılı yerli kaynaklar azdır.

İnsanlar kendilerini, bu güne taşıyan atalarını, onların yaşadıkları yerleri, kültürlerini inceleyen mahalli araştırmaları merak etmişlerdir. Yerel Tarih, belirli bir yerde yaşamış veya yaşamakta olan toplumların kökenlerini, yaşam biçimlerini, sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmelerini inceleyen bir alandır.

Antik çağlardan beri dikkat çeken ve oğuz boylarının tercihi mahzar olan Emirdağ; farklı cephelerden, arkeoloji, folklor, sosyoloji gibi disiplinlerin araştırma alanına girmektedir. Eski adı “Aziziye” olan, dağın eteklerinde kurulmasından dolayı 1932’de adı değiştirilerek, “Emirdağ” ile meşhur olmuştur. Yapılan çalışma hatıralar ve süreli yayınlarla desteklenmektedir. Ayrıca bilhassa memleket sevgisinden kaynaklanan bazı kişilerin birden fazla bilgiyi, mektubu, fotoğrafı ve haberi şahsi olarak topladıkları bilinmektedir.

Arşiv belgelerine de dayanan bu tebliğimizde, II. Dünya Savaşı sonrasında yazıldığı tespit edilen Mehmet Gözüküçük’ün, “Emirdağ

*Lisans Mezunu, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Tarih Bölümü, songulkecili@gmail.com

Tarihçesi” isimli ulaşılamayan eserini hem aile arşivi hem şehir tarihçiliği hem de Emirdağ Tarihi açısından önemine dikkat çekerek değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Aile Arşivi, Emirdağ, Tarih, Aziziye, Şehir Tarihçiliği.

GİRİŞ

Tarihçi, geçmişe ait malzemeyi iç ve dış tenkit bakımından inceledikten sonra, bunları daha kitap şekline getirmeden önce, mevzuu bahis olan konu bakımından incelemektedir¹.Tarih siyasi olayların, savaşların ve mücadelelerin dışında doğrudan hayatı da incelemektedir. Hayattan kast edilen, insanın yaşamış olduğu hayat olup, yaşanandan, daha doğrusu yaşanmış olandan elde kalan, geçmiş dönemlerin küçük bir bölümüdür. Elde kalanlar o yerin tarihini ayrıntılarıyla ortaya koymaya yarayacak şeylerdir. Yerleşim yerleri gerek tarihi güzellikleri olsun gerekse sosyo-kültürel yapısı bakımından bizzat kendileri belge niteliği taşımaktadır. Yollar, hanlar, hamamlar, çeşmeler, bağlar, bahçeler, mezarlar, ibadet yerleri, kaleler, köprüler, evler, kullanım araçları gibi. Şehir tarihçiliğinin son zamanlarda gelişme göstermesi sevindiricidir. Çünkü şehrin bizzat kendisi “*hayatın bakiyesi*” olan kalıntıların yani tarih biliminin kaynaklarının başında gelmektedir².

Emirdağ, Afyonkarahisar iline bağlı tarihi zenginlikleri olan bir ilçedir. Ege bölgesinin iç batı Anadolu bölümünde yer alır. Uzun bir tarihi geçmişe sahip Emirdağ, Hisarköy çevresinde bulunan önemli bir yerleşim yeri olan Amorium gibi tarihi bir kente sahiptir. Bizans imparatorlarından Amorium sülalesi bu kentte yaşamıştır. Yapılan arkeolojik araştırmalar zaman zaman kesintiye uğrasa da burada gerçekleştirilen kazılarda Bizans dönemine ait kilise, mezar odası,

¹Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, Enderun Yayınları, B. 4, İstanbul 1985, s. 111.

² Turan Akkoyun, “Ödemişli Bir Yazarın Kaleminden Yöresel Unsurlar”, *Tarih Okulu*, VII, S. 19, Eylül 2014, s. 443.

yerleşim yerleri ve surlardan bir bölümü açığa çıkarılmıştır³. Amorium, Emirdağ için geçmişi Eski Tunç Çağı'na uzanan, tarihi öneme sahip bir alandır. Tarihi eserleri ve tarihi şahsiyetleri iyi tanımak için şehir tarihçiliği açısından önemli bir yere sahiptir.

Başkalarının yaptıklarını bizzat görerek onları doğru tespit edenler, fotoğrafa alanlar ya da kendi yaptıklarına ait hatıralarını doğru olarak yazarlar, tarih için önemli kaynaklar bırakmış olmaktadırlar⁴. Bireyler miras olarak ailelerine bir takım eşyalar ya da belgeler bırakmaktadırlar. Özellikle fotoğraf, mektup, hatıra gibi bu eşyalar, kimi bilinçli insanlar tarafından çok iyi bir şekilde korunuyor olsa da bazılarının değeri tam olarak bilinmeyip sandıklarda saklı kalarak yok olup gitmekte zamanla çürümektedir. Çoğunlukla sonraki kuşaklar tarafından değersiz ve önemsiz kabul edildiği için yok olmaya mahkûm olmaktadır. Bunların değer kazanması ve araştırmacılar için ana kaynak niteliğinde kullanılması amacıyla gün yüzüne çıkarılması gerekir.

1. ŞEHİR TARİHÇİLİĞİ'NİN AYDINLATILMASINDA KAYNAKLARIN ÖNEMİ

İnsanlar kendilerini bu güne taşıyan atalarını, onların yaşadıkları yerleri, kültürlerini, örf ve adetlerini hep merak etmişlerdir⁵. Tarihin iyi bir şekilde araştırılıp öğrenilmesi, pek çok konunun açıklığa kavuşması, bugün güncelliğini koruyan konuların daha iyi bir şekilde açıklanabilmesi, ancak tarihin kaynaklarına inmekle mümkündür. Türk tarihi ise zengin kaynaklara sahiptir. İslamiyet öncesi döneme ait Türklerin müzelik malzeme türünde bol miktarda kaynakları bulunmaktadır ve yazılı kaynaklar da zamanla çoğalmıştır. Osmanlılar dönemiyle birlikte kaynak türleri giderek

³ Fatih Günay, "Afyonkarahisar'ın Rekreasyon Alanları ve Faaliyetlerinin Turizm Talebine ve Konaklama Süresine Etkisi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Afyonkarahisar 2012, s. 60.

⁴Togan, a.g.e., s. 36.

⁵İbrahim Köken, *Aşiretler Kitabı Emirdağ'ın Çevresindeki Aşiretler*, Emirdağ 1997, s. 1.

artmıştır. Özellikle Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerinin kataloglanması Türk tarihi araştırmalarında, araştırmacılar için önemli kolaylıklar sağlamıştır⁶.

Şehirler yerel veya evrensel etkilerle ortaya çıktığı düşünülen, zaman içerisinde mekânları, kültürel hayatı, ekonomik, siyasal ve sosyal durumu değişime uğrayan yerleşim birimleridir. Türkiye bulunduğu coğrafya ve bu coğrafyada kurulmuş birçok medeniyetle Asya-Avrupa arasında bir köprü durumunda olmuştur. Genel olarak her bölgemizde bir veya birkaç şehir, tarihi süreç içerisinde stratejik önem kazanmıştır. Batıdan doğuya kadar birçok il ve ilçemizde kent kültürü gelişmiş ve bu kültürel birikim günümüze kadar ulaşmıştır. Bu şehirlerdeki tarihi birikim ve kent kültürünün getirileri, Kent Arşivleri'nin temel kaynağını oluşturmaktadır. Her şehrin kendine özgü kültürü vardır. Bu kültür içerisinde bilgi, belge, görsel-işitsel, müzelik malzemeler gibi o şehrin kültürel motifleri, kültürel değerleri, ahlaki-dini değerleri, arkeolojik kazılardan çıkarılan her türlü kaynak şehir tarihçiliğinin oluşturulmasında önemli materyallerdir⁷. Şehir tarihi çalışmalarında esas olan, diğer sahalarda da olduğu gibi bilinenlerin değil, daha az belirgin hususiyetlerin ortaya çıkarılmasıdır. Böyle bir durumda karşımıza çıkan en önemli problem ise kaynak sorunudur⁸.

Kent arşivlerinin kaynakları “ilgili şehre ait yazılı, görsel, işitsel, tarihi, kültürel, yönetsel, endüstriyel materyaller, fotoğraf, grafik, dijital veriler, haritalar, rehberler, efemeralar, yerel gazeteler, aile tarihçeleri, akademik çalışmalarla kent hakkında elde edilen eserler, tapu kayıtları, şerhiye sicilleri” vb. eserlerdir. Tüm bu eserler zaman içerisinde genişletilebilir⁹.

⁶Emin Yolalcı, “Türk Tarihinin Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar*, 2008, s. 471.

⁷Yasin Şeşen, “Kent Arşivi Kültürü İhtiyacımız”, *Türk Kütüphaneciliği*, 30, 1 (2016), s. 108,109.

⁸ Özer Küpeli, “Şerhiye Sicillerinin Şehir Tarihçiliği ve Afyonkarahisar Tarihi İçin Önemi”, *Taşpınar*, Y. 3, S. 3, Afyonkarahisar 2001, s. 54

⁹Şeşen, a.g.m.,s. 109.

Cumhuriyet devrine gelindiğinde Türkiye’de tarihçilik bir ihtisaslaşmaya doğru yönelmiştir. Devletlerin siyasi ve askeri tarihleri yanı sıra kültürel ve toplumsal tarihe geçilmiştir. Sosyal ve kültürel olaylar da yerleşim birimlerinde meydana gelmiştir. Böylelikle şehir tarihçiliğinin önemi artmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, temelleri Osmanlının son dönemine uzanan şehir tarihçiliği; İzmirli hukukçu, gazeteci ve yazar Raif Nezih¹⁰ ile dikkate değer bir çıkış yapmıştır. Hemen her yöre, yerel tarihi, şahsi imkânlar ve ‘memleket sevgisine’ dayalı bir şekilde araştırmaya girişmiştir. Asaf Gökbel ile Hikmet Şölen’in; *Aydın İli Tarihi*¹¹, Ömer Fevzi Atabek’in; *Afyon Vilayeti Tarihçesi*, Mustafa Yeşil’in; *Kütahya Tarihi*¹², Süleyman Gönçer’in; *Afyon İli Tarihi*, Çağatay Uluçay ile İbrahim Gökçen’in; *Manisa Tarihi*¹³, Edip Ali Bakı’nın; *Sinanpaşa’sı*¹⁴, Rüştü Özdemir’in; *Sülümenli Tarihi*¹⁵, Musa Seyirci ile Refik Başyılmaz’ın; *Şuhut Şehri*¹⁶, Mestan Yapıcı’nın; *Beydağ’ı*¹⁷ ve Mehmet Saadettin Aygen’in; *Bozcaada’sı*¹⁸, örneklerden bir kaçıdır.

Tabii çevreden başlayan araştırmalar sadece geçmişi değil, geçmişten bugüne uzanan çizgiyi de ortaya çıkarmaktadır. Bu yaşayan tarihtir, yani şehir tarihçiliğidir. Tarih, arkeolojik kalıntılarla, höyüklerle, cami, tekke, zaviye, kervansaraylarla yaşamaya devam etmektedir. Bunlar büyük yerleşim birimlerinde olabileceği gibi küçük yerleşim birimlerinde de bulunmaktadır. Şehir tarihçiliği memleket sevgisinden ve ilim aşkından bazen de her ikisinin birleşmesinden meydana gelir¹⁹.

¹⁰ Hakkında bk. Turan Akkoyun, “Raif Nezih Atakul”, *Toplumsal Tarih*, VII, S. 37, Ocak 1997.

¹¹ Asaf Gökbel, Hikmet Şölen, *Aydın İli Tarihi*, I, İstanbul 1936.

¹² Mustafa Yeşil, *Kütahya İlinin Kısa Tarihi*, İstanbul 1937.

¹³ Çağatay Uluçay, Oktay Akşit, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939.

¹⁴ Edip Ali Bakı, *Afyon’daki Sinanpaşa*, Afyon, t.y.

¹⁵ Rüştü Özdemir, *Sülümenli Tarihi*, Afyon 1994.

¹⁶ Musa Seyirci, Refik Başyılmaz, *Her Yönüyle Akamas’ın Şehri Şuhut*, Afyon 1982.

¹⁷ Mestan Yapıcı, *Beydağ “Balyanbolu” “Palaipolis”*, İzmir 1995.

¹⁸ Mehmet Saadettin Aygen, *Bütün Yönleriyle Bozcaada*, Türkeli Yay., Afyon 1985.

¹⁹ Turan Akkoyun, “Sandıklı Tarihine Bakış”, *Toplumsal Tarih*, nr. 47, Kasım 1997, s. 41.

Basımı gerçekleştirememiş araştırmalar da şehir tarihlerine ve tarihçiliğine katkı yapabilmektedir. Lisan üstü eğitimini sürdürdüğüm üniversitemde yöremizle ilgili bu anlamda dikkate değer bir takım çalışmalar gerçekleştirilmiş ancak basımı yapılamamıştır. Birkaç tanesinden hareket etmek gerekirse; *Şuhut'un Tarihi Eserleri ve Tarihi Şahsiyetleri* adlı Yüksek Lisans Seminer Paper Çalışması, ilçenin tarihi ve yerel tarih açısından önemli bir yere sahiptir. M.Ö. 3500-3000'lere kadar uzanan Şuhut'un tarihi, Selçuklular zamanında I. Alaaddin Keykubat devrinde Bizans'tan alınmıştır ²⁰.Yine başka bir çalışma da Afyon tarihine ışık tutacak *Döğler Tarihi*'dir. 2700 yıl önce Friglerce önemli kutsal yöre olarak bilinmektedir. Frigya'nın önemli anıtlarının bulunduğu bir bölgedir ²¹.

Mahalli araştırmaları kaleme alıp, kendince kalıcı eserler bırakmaya çalışanların önemli bir kısmı farklı meşguliyetlerden gelmektedirler. Hem kendilerini hem de ele aldığı konuların bir kısmını yok olup gitmekten kurtarmışlardır. Böylelikle eserleriyle geleceğe ışık tutmuşlardır.

2. YEREL TARİH İÇİNDE AİLE ARŞİVLERİ

Yerel tarih; belirgin bir yerel birimin bir topluluk olarak gelişiminin tarihini kendi bağlamı içinde ve benzer başka birimlerle karşılaştırılmalı olarak incelemek olarak tanımlanabilmektedir. Yerel tarihi kasaba, kırsal veya kenar mahalleler ya da şehri çevreleyen mahalleler gibi küçük toplulukların tarihini ifade etmek için kullanmıştır²².

Yerel tarih kapsadığı alanın sınırları açısından düşünüldüğünde ülkenin tümünün veya bir kısmının ele alındığı genel

²⁰ Mehmet Çabuk, “Şuhut’un Tarihi Eserleri ve Tarihi Şahsiyetleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Paper Çalışması*, Afyon 1997, s. 1.

²¹ Sibel Menter, “Döğler”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Seminer Dersi II. Paper Çalışması*, Afyon 2013, s. 9.

²²Semih Aktekin, “Ortaöğretim Tarih Eğitiminde Yerel Tarihin Yeri ve Önemi”, *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 2010, 6 (1), s. 87.

tarihin karşıtı olarak da algılanabilir. Adından da anlaşılacağı üzere yerel tarih sınırlı alanlarla ilgilenir. Bir devletin, bir kırsal alanın, bir ilçenin, bir şehrin veya diğer alanların ya da o yerdeki insanların tarihi yerel tarihin konusudur. Yerel tarih, içinde kapsadığı alanın hikâyesidir²³.

Yerleşim yerlerinin bizzat kendisi belge niteliğindedir. Yollar, hanlar, hamamlar, çeşmeler, bağlar, bahçeler, ibadet yerleri, kaleler, köprüler, evler, mezarlar, lahitler, kullanım araçları gibi... Bunlar tarihçilerin dikkatini çekmiştir. Ancak üzerinde pek fazla durulmayan hemen herkesin küçük de olsa şahsi veya aile arşivi vardır²⁴. Bazı aile arşivleri yok olup gitmekte ya da önemi yeterince bilinmemektedir. Bu hususta bilim merkezi durumunda olan akademik kurumlar konuya çeşitli etkinliklerle dikkat çekmeye çalışmakta, kültürümüzün somut örneklerinin koruma altına alınmasına katkı yapmayı amaçlamaktadır.²⁵

Ciddi ve derinlemesine yapılan yerel tarih araştırmalarında, ülke tarihinin ana yapıtaşlarını oluşturacağı açıktır. Yerel tarih araştırmaları olmadan bir ülke tarihi eksik kalacaktır. Özellikle yerel kökenli araştırmacıların yapacakları araştırmalar, kendi bulundukları bölgenin kültürünü, yetişme dönemlerinden itibaren az veya çok özümsemelerinden dolayı, incelemeleri bir anlamda araştırdıkları bölgeyle aynı durumda bulunarak empati halinde gelişecek ve verimini verecektir. Bu anlamda yapılan yerel tarih araştırmalarının yaratacağı yerel sesler ve yerel tarihsel yorumlar, ulusal tarihin bir anlamda tek taraflı merkezi bakışına ve önyargısına potansiyel bir eleştiri ve yapıcı bir alternatif yaklaşım sunacaktır. İlk etapta akla gelen husus, bir ülke tarihinin günümüzde ortaya çıkan birçok ekonomik, toplumsal veya siyasal sorunların geçmişe giden

²³ Aslı Avcı Akçalı – Erdal Aslan, “Yerel Tarih ve Tarih Öğretimindeki Rolü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 21, 2007, s. 81.

²⁴ Akkoyun, “Ödemişli Bir Yazarın Kaleminden Yöresel Unsurlar”, s. 445-446.

²⁵ Bu hususa bir örnek: “Kişisel Arşivler Işığında Tarihe Yolculuk”, Boğaziçi Üniversitesi, 29 Mart tarihindeki panel; Eva Achladi, Yani Paisios, Ayhan Kaygusuz, Senem Acar, Emine H. Gür ve Nurçin İleri’nin katılımlarıyla gerçekleşmiştir.

temellerinin ve nedenlerinin anlaşılmasında ve bu sorunlara ilişkin olarak akılcı ve gerçekçi çözüm önerileri hazırlanmasında sağlayacağı yapısal katkıdır²⁶. Problematik merkezli yerel tarih araştırması yanında, inceleme konusu olarak belirli bir bireyin, örneğin belirli tarihsel olayları yaşamış ve hafızası kuvvetli, yaşı ilerlemiş kişilerin ana kaynak ve ana konu kabul edilerek incelenmesi de bir yerel tarih incelemesi türü olmaktadır²⁷. Tabi böyle bir durumda akla gelen ilk soru anlatılan olayların hangi oranda gerçek olduğudur. Çünkü bazen hafıza ne kadar kuvvetli olursa olsun belli bir yaşa gelmiş olan kişiler olayları parçalar halinde hatırlamakta olup kimi zaman olmamış bir olayı sanki yaşamışçasına da aktarabilmektedir.

Aile arşivlerinden bahsedecek olursak, yaşanan yerleşim biriminin kendisini de bunun haricinde tutamayız. Bir köyde bulunan yatır, türbe zaviye, cami ya da toprak altından çıkarılan küçük bir eser bizzat mahalli arşiv niteliğindedir. Bunların bir kısmı halk tarafından doğru ya da yanlış şekilde sahiplenilmektedir²⁸.

Arşivler tarihçilerin vazgeçemeyecekleri kaynakların bir arada toplandığı yer olmakla beraber, bizzat yerleşim birimlerinde de kültürel anlam ve kıymet taşıyan eserler bulunmaktadır. Çeşme kitabeleri, mezar kitabeleri, cami kitabeleri ve kale kitabeleri gibi bunlar insanlar tarafından bizzat kullanılmaktadır. Mezarlar her ne kadar orada defnedilen zata ait gibi gözüксе de aslında insan hayatına dairdir. Camiler nesilden nesile devam eden bir silsilenin başlangıcını ya da oranın bir dönemdeki tarihini aydınlatabilecek bilgileri kapsamaktadır. Çeşmeler ve diğer Hayratlara dair kitabelerde de aynı durum söz konusudur. Bu kitabeler araştırılıp incelendiğinde o yerin tarihine ilişkin önemli bir ana kaynak niteliğinde bilgiler içermektedir. Bunların dışında üzerinde çok fazla durulmayan, ancak bazı ilim

²⁶Selçuk Akşin Somel, “Yerel Tarih ve Tarihte Yerellik”, *Yerel Tarih*, S. 6, Kasım 1999, s. 4.

²⁷Somel, a.g.m., s. 7.

²⁸Akkoyun, “Aile Arşivleri, Şehir Tarihçiliği ve Kültürel Değeri”, *Toplumsal Tarih*, IX, S. 55, Temmuz 1998, s. 53.

adamlarının dikkatini çeken bir diğer husus, hemen herkesin küçük de olsa şahsi veya aile arşivi vardır. Bu aile arşivleri o ailenin mahrem-i esrarıdır ²⁹.

XX. Asırda Türklüğün yaşadığı badireler Anadolu insanını sadece ata yurdunda değil, buranın dışında da bir mücadeleye sevk etmiş bulunmaktaydı. Trablusgarp'ta başlayan, oradan Balkanlara, Sina Çöllerine, Yemen, Sarıkamış, Çanakkale, Azerbaycan, Galiçya ve Basra'ya kadar uzanan mücadele sahasından sonra geri dönebilen az sayıdaki Türk burada bir varlık kavgasına tutuşmuş ve bunda da tarihine yakışacak şekilde başarılı bir imtihan vermiştir. Bilhassa bu döneme ait bilgi belge ve fotoğrafların Anadolu insanında pek çok örnekleri bulunmaktadır. Zira şuan da yaşayanlar seferberlik ve milli mücadele hareketlerine katılanların doğrudan çocuğu ya da torunlarıdır ³⁰. Harp görmüş yaşlıların Yemen, Arabistan, Çanakkale hatıraları ticaret kervanlarının soyulmaları, kız kaçırmalar, cirit oyunları, güreş ve at yarışları, kurt avı hikâyeleri Aziziye'lilerin yaşamlarına renk katan başlıca kaynaklardır ³¹.

Bir şehirde, kuşaklar boyunca devam eden önemli aile ya da ailelerin de kendilerine ait arşivleri bulunmaktadır. Bu aile arşivlerinde önemli bilgiler bulunabilmektedir. Örneğin Ankara Keçiören/Ufuktepe Semti'nde bulunan Koç Vakfı Ankara Arşivi'nde, Koç Ailesi hakkında birçok özel resimler, belgeler, eşyalar bulunmaktadır. Türkiye'nin bu zengin, aristokrat ailesi hakkında birçok merak edilen bilgiye bu tarih deposundan ulaşılmaktadır. Bunun yanında birçok varlıklı aile, kendi belgelerini ziyarete ve araştırmaya açmaya güvenlik gerekçesiyle yanaşmamaktadır. Geçmişte bazı insanlar tarafından iyi niyetleri suistimal edildiği için bir noktada haklıdırlar. Ama yine de güvenilir ve Devlet Arşivleri'nden de onay almış uzman kişiler tarafından bu konuda

²⁹ Akkoyun, "Aile Arşivleri, Şehir Tarihçiliği ve Kültürel Değeri", s. 51.

³⁰ Akkoyun, "Aile Arşivleri, Şehir Tarihçiliği ve Kültürel Değeri", s. 52.

³¹ Muammer Kocabaş, *İşgal ve Direniş (Emirdağ 1919-1921)*, Prestij Yayıncılık, İstanbul, s. 6.

çalışmalar yapılırsa ve ciddi olarak aileler ile muhatap olunursa, gelecekte bu aileler ikna edilebilirler ve önemli bilgiler içeren arşivlerinden faydalanabiliriz. Varlıklı kişiler, güncel olan olayları, modayı takip ederler ve başarılarının paylaşılmasını severler. Bunlardan yola çıkılırsa, ilgili kişilerin ellerindeki eserlerden de ileride yararlanma olanağı ortaya çıkabilmektedir³².

Aile arşivlerinin önemine dikkat çeken ve bu konuda çalışmalar yapan kişiler hakkında bilgi veren çalışmalardan biri de Aygen'in hayatı, eserleri, çocukluğu, eğitim ve askerlik hayatından bahsedilen çalışmalardır.

1930'lu senelerde mahalli basında Afyon ve çevresinde yapılacak çeşitli araştırmalar, bir kültür meselesi olarak değerlendirilmiştir. Belki de kalem sahiplerinin dikkati çekilmeye çalışılmıştır. Halkın okuması, yazması ve şehirde düzenlenen konferanslara ilgi göstermesi istenmiştir. Ömer Fevzi Atabek daha önceden beri sürdürdüğü çalışmalarını muhtemelen bu devrede kaleme almaya başlamış veya hızlandırmış olmalıdır. *Afyon (Vilayeti) Tarihçesi* isimli eserinde bol miktarda şeriyye sicili kullanmıştır. Zira bu defterler Eylül 1936 tarihinde tetkik edilmeye başlanmıştır³³.

Mahalli tarih yazarlarından biri de 1929 Sandıklı doğumlu kasap, Celep İbrahim'in oğlu Abdullah Özkaynak'tır. *Sandıklı Tarihi*'ni yazmaya 1957-1958 yıllarında başlamıştır. Düzenli olarak her yıl tatil için geldiği Sandıklı'ya bir fotoğrafçı tutarak ve bir de araba kiralayarak Sandıklı'yı ve köylerini gezmiş, resimler çekmiş, Sandıklı ilçesine ait birçok bilgiyi toplayarak küçük bir aile arşivi oluşturmuştur³⁴.

Aile arşivlerinin önemine dikkat çekerek bir örnek verecek olursak; merhum İsmail Hızal'ın kitaplarının üniversitemiz

³²Şeşen, a.g.m., s. 110.

³³ Turan Akkoyun, “Ömer Fevzi Atabek”, *Toplumsal Tarih*, S. 41, Mayıs 1997, s. 57.

³⁴ Ümmiye Talay, “Sandıklı Tarihinin Yazarı Abdullah Özkaynak”, *Halvet Der Encümen*, Y. 2, S. 7, 15 Temmuz- 15 Ağustos 1997, s. 26.

kütüphanesine bağışlanması, hem araştırmacılara ışık tutması açısından hem de yok olmaya yüz tutmuş olan bu eserlerin kurtarılması bakımından büyük önem teşkil etmiştir³⁵.

3. EMİRDAĞ'IN AFYON TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Afyonkarahisar, Türkiye'nin Ege Bölgesi'nde İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer alan bir ildir. Merkez ilçe ile beraber 18 ilçe, 89 belde ve 388 köy vardır. İlçeleri: Bolvadin, Dazkırı, Başmakçı, Evciler, Dinar, Kızılören, Sandıklı, Çay, Şuhut, Sincanlı, Çobanlar, Sultandağı, İhsaniye, İncehisar, Hocalar, Bayat, Emirdağ'dır. Ulaşım yönünden Türkiye'nin İstanbul'dan sonraki en işlek kavşağıdır. Türkiye'nin 4 istikametine demiryolu olan tek ildir. Kuzeyde Eskişehir, kuzeybatıda Kütahya, doğuda Konya, batıda Uşak, güneyde Burdur, güneydoğuda Isparta, güneybatıda ise Denizli illeri ile komşudur. Karasal iklimin hüküm sürdüğü il, coğrafi açıdan Türkiye'nin önemli bir geçiş bölgesinde yer almaktadır³⁶. Bu özelliklerinin dışında Afyonkarahisar, tarihten gelen kaplıca, ılıca ve bu gün termal adını alan zengin şifalı su kaynaklarına sahiptir³⁷.

Afyonkarahisar'ın termal ve şifa turizminin yanında birbirinden güzel bir şehir arşivi oluşturan doğal ve tarihi güzellikleri de bulunmaktadır. Özellikle bunlar arasında Afyon kalesi ve kale etrafında bulunan tarihi ahşap Afyon evleri, camiler, medreseler, hamamlar yaşayan birer şehir arşividir.

Önemli şahsiyetlerin kişisel arşivlerinde, özellikle savaşlarda tutulan hatıralar, günlükler ve kapsadığı döneme ait gazeteler

³⁵ Abdullah Kündeyi, "Merhum İsmail Hızal'ın Kitaplarının Üniversite Kütüphanesine Kazandırılması", *Basılmamış Doktora Seminer Paper Çalışması*, Afyonkarahisar 2013.

³⁶ Özer Yılmaz, "Afyonkarahisar İli Genel Coğrafya Özellikleri", I, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2001, s. 3.

³⁷ Hatice Yılmaz, "Mehmet Recai Yumuturuğ", *Basılmamış Yüksek Lisans Paper Çalışması*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Afyonkarahisar 2013, s. 46.

bulunmaktadır. Örneğin; Koçzade Mehmet Şükrü³⁸, nün gazeteciliği aile arşivlerinin önemine dikkat çekerek Afyon için büyük bir öneme sahip olan İstiklal Harbi'nde, Milli mücadelenin öneminden söz edilmektedir.

Tebliğimizin başlığına bağlı olarak aile arşivleri doğrudan biyografi alanında yapılan çalışmalardır. Yaşadığımız şehrin kültürel hayatına katkı yapan iki şahsiyete dair mensubu bulunduğum üniversiteden iki akademik çalışma hem aile arşivi hem de biyografi konusuna katkı yapacak bilgiler içermektedir.

Vilayete ve Türk kültürüne basın yoluyla katkıda bulunan Mehmet Hulusi Özerkan³⁹ ile Hacı Ali Emre'nin⁴⁰ hayatını değerlendirilmiştir. Her iki araştırma, ailelerin bugünkü kuşaklarından dolayısıyla aile arşivlerinden yararlanmışlardır.

Afyon, stratejik açıdan çok önemli bir yerde bulunmakta olup, muhtemel bir harekâtın kilit noktasıdır. Bu stratejik konumu sebebiyle Yunanlılar Ege Bölgesi'nin son kalesi ve durağı konumunda olan Afyon'u işgal etmişlerdir. Milli mücadelede özellikle Büyük taarruz da oynadığı rol gerek merkezinde gerekse ilçelerinde büyük etki bırakmıştır. Tebliğimizin konusu her ne kadar Milli Mücadele Dönemini içermese de, Emirdağ Tarihinin İstiklal Harbi'ndeki yeri ve önemi büyüktür.

Emirdağ Kurtuluş Savaşı'nda Türk ve Yunan ordularının harekât sahası içine girmiştir. Temmuz 1921'de Afyon – Kütahya – Eskişehir taarruzları karşısında çekilen Türk ordusuna bağlı XI. Kolordu Emirdağ yöresine intikal etmek zorunda kalmıştır. Sakarya zaferinden sonra geri alınan Emirdağ, Afyon cephesinin yığınak

³⁸ Süha Ünsal, *İkzacı Mehmet Şükrü Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e*, Dipnot Yayınları, Ankara 2011.

³⁹ Özge Akın, "Afyonkarahisar'da Basına Adanmış Bir Hayat Mehmet Hulusi Özerkan", *Taşpınar*, S. 14, 2015, ss. 13-15.

⁴⁰ Arife Cibil Yıldırım, "Girişimci, Gazeteci ve Eğitimci Tarihi Bir Şahsiyet: Afyonkarahisarlı Hacı Ali Bey", *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Sempozyum Özet Kitapçığı*, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Alanya 2017, s. 654.

noktalarından biri olmuştur. Büyük Taarruz⁴¹ için girişilen hazırlıklarda başkomutan 26 – 28 Mart 1922 tarihlerinde Emirdağ'da kalmıştır⁴². Atatürk'ün Aziziye (Emirdağ) ve Bolvadin Ziyaretleri hakkında döneme ait çeşitli kaynaklarda eksik ve bir iki satır bilgiye rastlanır. Mustafa Kemal Paşa 26 – 28 Mart 1922 tarihleri arasında Bolvadin – Aziziye taraflarında incelemeler yapmış düşman ordusunun tekrar harekete geçme ihtimaline karşılık bulunduğu karargâhta tedbirler almıştır⁴³.

Emirdağ'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurmak için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bunlar içinde en önemlisi eski Emirdağ Kaymakamı Nuri Bey'in faaliyetleri olmuştur. Müdafaa-i Hukukçuların yurt genelinde teşkilatlandırmaya çalıştıkları Kuva-yı Milliye oluşumunu, Emirdağ'da canlandırma çabalarına girişmiştir⁴⁴.

Emirdağ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruluşunun hemen ardından faaliyetlerine başlamış, o günün şartlarında savaşmak için gerekli olan silah, cephane ve her türlü malzemenin sağlanması için büyük bir seferberlik hareketi başlatılmıştır.

Savaşı yaşamış kişilerin anılarında, mücadelenin şiddeti ve önemi hemen fark edilmektedir⁴⁵.

⁴¹Turan Akkoyun, "Başkomutanlık Milli Parkının tarihi temeli Büyük Taarruz sahası: hazırlık, başlaması ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi", *Başkomutan Tarihi Milli Parkı Bilirkişiliği*, Afyonkarahisar- Kütahya- Ankara 16.11.2015-29.2.2016; Mustafa Karazeybek, "Arşiv Vesikalarına Göre Büyük Taarruz Savaş Alanları ve Milli Park Sınırlarının Belirlenmesi Hususunun değerlendirmesi", *Başkomutan Tarihi Milli Parkı Bilir Kişiliği*, Afyonkarahisar- Kütahya- Ankara 16.11.2015-29. 2. 2016.

⁴² Metin Akın, *Dünden Bugüne Emirdağ*, Ankara 1983, s. 6.

⁴³ Latif Daşdemir, "Atatürk ve Afyonkarahisar", *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Semih Yayıncılık, Afyon 2004. s. 152.

⁴⁴ Muhammet Karaer, "Emirdağ Tarihi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bitirme Tezi*, Afyonkarahisar 2012, s. 12.

⁴⁵Karaer, a.g.e., s. 30.

a. Aziziye'den Emirdağ'a

Emirdağ ilçesi Afyon ilinin en geniş ve köyü en çok olan ilçesidir ⁴⁶. Hayvancılığın yaygın olduğu ilçede halı-kilim dokumacılık da bulunmaktadır⁴⁷.

İlçenin tarihte kullandığı isimlere bakacak olursak; yapılan araştırmalar neticesinde Emirdağ'ın ilk adının bölgeye yerleşen Musulcalu Türkmenlerinden dolayı “Muslucalu” olduğu bilinmektedir ⁴⁸. Emirdağ tarih çağları boyunca Afyon ile hemen aynı olaylara sahne olmuştur. Eski bir yerleşme bölgesi olan bu çevrede, şimdiki Hisarköy'de eski bir şehir harabesi, 50 km batıda Bayat bucağına yakın bir yerde, duvarlarında çeşitli oyma resimlerin bulunduğu Yazılıkaya adlı eski eserler bulunmaktadır⁴⁹. XIII. Yüzyıla gelindiğinde Afyonkarahisar tamamıyla Türkleşmiş bir vilayet olarak Selçuklu uç vilayetleri arasında yerini almıştır ⁵⁰. Osmanlıya gelindiğinde ise; Osmanlı Devleti'nin özellikle XVII. Yüzyılın başlarına kadarki dönemin idari yapısı hakkında en ayrıntılı bilgiye tahrir defterlerinden ulaşmaktayız⁵¹.

XVI. yüzyılda sürekli mevcut olan Barçınlı Kazası, XVII. Yüzyılın ilk yarısında Barçınlı ve Nevahi-i Barçınlı isminde iki kaza haline gelmiştir ⁵². Nevahi-i Barçınlı kazası bugünkü Emirdağ İlçesi olarak bilinmekte olup, o dönemde Bayat, Kemerkaya ve kısmen de İncehisar'ı da içine alan coğrafi ve idari bir yapıdır. Aziziye ismine gelindiğine; 1866'da devrin hükümdarı Abdülaziz'den dolayı 1886

⁴⁶ Süleyman Gönçer, *Afyon İli Tarihi*, I, Karınca Matbaacılık, İzmir 1971, s. 7.

⁴⁷ Latif Daşdemir, Muzaffer Uyan, “Cumhuriyet Dönemi İdari Yapı”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, I, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2001, s. 232.

⁴⁸ Ömer Faruk Yıldızkaya, *Her Yönüyle Emirdağ*, Aslımlar Yayıncılık, Ankara, s. 9.

⁴⁹ Akın, a.g.e., s. 5-6.

⁵⁰ Özer Küpeli, “Selçuklu ve Beylikler Döneminde Afyonkarahisar”, I, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2001, s. 125-126.

⁵¹ Mustafa Karazeybek, “Osmanlılar Döneminde İdari Yapı”, I, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2001 s. 185.

⁵² Karazeybek, a.g.m., s. 190.

yılında “Aziziye” adı verilen ilçe 1932 yılında güneyinde yükselen Emirdağlarına izafeten Emirdağ adını almıştır ⁵³.

b. Mehmet Gözüküçük’ün, “Emirdağ Tarihçesi” Adlı Eseri

Hemen her devirde memleket sevgisini ortaya koyan ve bunu değişik şekillerde gösteren bireyler bulunmaktadır. Kimisi geçmiş, kimisi bugüne kimisi de geleceğe dair hamleler yaparak içlerindeki araştırma duygusunu ve sevgisini ortaya çıkarmaktadırlar. Bu tür çalışmalar memleket sevgisinden ilham alınarak oluşmakta, bazıları çok önemli kaynak durumuna gelebilmektedir.

Bunun en iyi örneği 1955 yılında tamamlandığı birçok yazılı ve sözlü hatıralarda dile getirildiği halde kırk yıl boyunca gün yüzüne çıkarılamayan Vilayeti Tarihçesi olmuştur. 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşen “Beyaz İhtilal”⁵⁴ sonrasında bunun örnekleri daha da artmıştır. Şu anda sempozyum için topladığımız Emirdağ’da da bu dönemde Mehmet Gözüküçük tarafından şiir halinde yani nazım olarak bir *Emirdağ Tarihçesi* isimli eser kaleme alındığı Afyon Kocatepe Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen genel amaçlı Bilimsel Araştırma Projesi çalışmaları esnasında tespit edilmiştir⁵⁵. Buna göre; Mehmet Gözüküçük’ün, *Şairler Yaprağı* adlı dönemin şiir dergisinde; *Kurtar Allah’ım* ve *Günler* adlı iki şiiri kabul edilmiş olup ancak; *Emirdağ Tarihçesi* adlı şiiri, “ağdalı olduğu gerekçesiyle hem dilinin düzeltilmesi, hem de kısaltılması için şaire geri gönderilmiştir”⁵⁶, ifadesi yer almaktadır. Eserin şuan ki durumu hakkında herhangi bir bilgi bulunmadığı bilinmektedir. Fakat yakın dönem konularında tarih biliminin oldukça fazla kaynağa ulaşabildiğine dikkat çekilmiş, “kaynak ve belge bolluğunun bir

⁵³Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal İmzalı, “1 Temmuz 1931 Tarihli Kararname”, *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer No: 21-47-9.

⁵⁴Cavid Ersen, *Beyaz İhtilal*, Yeni Büyük Dağıtım Yay., İstanbul 1972.

⁵⁵Turan Akkoyun, *Afyonkarahisar Basın Tarihi*, Afyon Belediyesi Kültür Yayınları, Afyonkarahisar 2015.

⁵⁶“Bu Ayın Mektupları”, *Şairler Yaprağı Şiir Dergisi*, (Dinar) S. 1, 1 Mayıs 1954.

avantaj olduğu kadar araştırmacılara bazı sorumluluklar da yüklediğini, tespiti ve kurtarılması mümkün her türlü bilginin Türk milletine ve kültürüne büyük katkılar sağlayacağını” dile getirilmiştir⁵⁷. Mehmet Gözüküçük’ün bu eseri, Emirdağ Tarihinin aydınlatılması açısından büyük öneme sahiptir. Buna benzer eserler yerel tarihin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bir şehir tarihini çalışan araştırmacılar için ana kaynak özelliği taşımaktadır. Biz her ne kadar bu kitabı bu gün bulamasak da Emirdağlı bir kişinin böyle bir çalışması olduğunu biliyoruz. Eğer bu kitap hala birinin aile arşivinde ise bunu bilim camiasıyla paylaşılması gerekmektedir.

Emirdağ sosyal hayatının öğrenilmesi açısından diğer önemli bir isimde İbrahim Köken’dir. *Aşiretler Kitabı Emirdağ’ın Çevresindeki Aşiretler*, adlı kitabında, Emirdağ’da yaşamış olan aşiretlerin, genel yaşayışları, örf ve adetleri üzerinde durarak kendi hatıralarından ve önemli şahsiyetlerden edindiği bilgileri aktarmıştır⁵⁸.

SONUÇ

Sonuç olarak aile arşivlerini tarih disiplini içerisinde incelediğimizde önemli ve zengin bir kaynak türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel bir çerçevede değerlendirildiğinde; bu kaynak türü şehir tarihi, ekonomik-sosyal-kültürel hayat, coğrafi bölge, daha özele inildiğinde tarihi şahsiyetlerin hayatı, gibi konularda bilgi vermektedir. Şehir tarihçiliği Türk tarihinde yer edinme süreci çok erken tarihe dayanmaktadır. İslamiyet öncesi Türk tarihinde gerek Selçuklu Devleti’nde gelişim göstermekteyken Osmanlı Devleti ile bu kaynak türü zenginleşmiş, Cumhuriyet dönemime gelindiğinde sistematik bir biçimde ele alınmıştır.

Tarihe sahip çıkmak bakımından saklı belgelerin ortaya çıkarılmasında insanların bilinçlendirilmesi ve farkındalık yaratılması

⁵⁷ “Emirdağ Tarihçesi Araştırılıyor”, *Kocatepe*, 1 Kasım 2014; “Emirdağ Tarihçesi Tespit Edildi”, *afyonprestij.com* erişim 1 Ağustos 2017, 12.14.

⁵⁸ Bakınız: Turan Akkoyun, “Emirdağ’daki Aşiretlere Mahalli Bir Yaklaşım”, *Tarih ve Toplum*, C. 30, S. 176, İletişim Yayınları, Ağustos 1998, ss. 63-64

gerekmektedir. Önemli şahısların aile arşivlerine ulaşmak, o bölge ya da bulunduğu şehir tarihi açısından kayda değer bilgiler içermektedir. Bu alanda çalışmalar yapan araştırmacılar, şehir tarihçiliği açısından aile arşivlerinin önemine dikkat çekerek unutulmuş ya da çürümeye yüz tutmuş eserleri gün yüzüne çıkarılması için mücadele etmektedirler. Nitekim çoğu aile arşivlerinin değeri tam olarak bilinmemektedir.

Aile arşivleri kent tarihi yazımında büyük kolaylık sağlamaktadır. Tebliğimizde Emirdağ örneği ele alınarak kültürel hayatımızın parçası olan, günümüze ulaşmış örnekleri muhafaza etmek ve bu doğrultuda yeni çalışmalar yapmak amaçlanmıştır. Aile arşivi çalışılırken süreli yayınların yanı sıra alternatif olarak hatıra ve araştırmalardan da faydalanılmıştır. Çalışmada Emirdağ tarihi hakkında kaleme alınmış olan Mehmet Gözüküçük'ün, *Emirdağ Tarihçesi*, adlı eserine ulaşılammış olsa da böyle bir eserin varlığından haberdarız. Şayet bu esere ulaşılabilirse, Emirdağ tarihine ve o döneme dair daha zengin bilgiler elde edilebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar, Makaleler, Araştırmalar

AKIN Metin, *Dünden Bugüne Emirdağ*, Ankara 1983.

AKIN, Özge, “Afyonkarahisar’da Basına Adanmış Bir Hayat Mehmet Hulusi Özerkan”, *Taşpınar*, S. 14, 2015, ss. 13-15.

AKKOYUN Turan, “Ömer Fevzi Atabek”, *Toplumsal Tarih*, S. 41, Mayıs 1997, ss. 56-61.

_____, “Emirdağ’daki Aşiretlere Mahalli Bir Yaklaşım”, *Tarih ve Toplum*, XXX, S. 176, Ağustos 1998, ss. 63-64.

_____, “Ödemişli Bir Yazarın Kaleminden Yöresel Unsurlar”, *Tarih Okulu*, VII, S. 19, Eylül 2014, ss. 443-466.

_____, “Raif Nezih Atakul”, *Toplumsal Tarih*, VII, S. 37, Ocak 1997, ss. 54-57.

_____, “Sandıklı Tarihine Bakış” , *Toplumsal Tarih*, nr. 47, Kasım 1997, ss. 41-51.

_____, *Afyonkarahisar Basın Tarihi*, Afyon Belediyesi Kültür Yayınları, Afyonkarahisar 2015.

_____, “Başkomutanlık Milli Parkının tarihi temeli Büyük Taaruz sahası: hazırlık, başlaması ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi”, *Başkomutan Tarihi Milli Parkı Bilirkişiliği*, Afyonkarahisar- Kütahya- Ankara 16.11.2015-29.2.2016, ss. 1-12.

_____, “Aile Arşivleri, Şehir Tarihçiliği ve Kültürel Değeri”, *Toplumsal Tarih*, IX, S. 55, Temmuz 1998, ss. 51-53.

AKTEKİN Semih, “Ortaöğretim Tarih Eğitiminde Yerel Tarihin Yeri ve Önemi”, *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 2010, 6 (1), ss. 86-105.

AVCI AKÇALI Aslı– ASLAN Erdal, “Yerel Tarih ve Tarih Öğretimindeki Rolü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 21, 2007, ss. 80-88.

AYGEN Mehmet Saadettin, *Bütün Yönleriyle Bozcaada*, Türkeli Yay., Afyon 1985.

BAKİ Edip Ali, *Afyon'daki Sinanpaşa*, Afyon, t.y.

CİBİL YILDIRIM Arife, “Girişimci, Gaeteci ve Eğitimci Tarihi Bir Şahsiyet: Afyonkarahisarlı Hacı Ali Bey”, *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Sempozyum Özet Kitapçığı*, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Alanya 2017, s. 654.

ÇABUK Mehmet, “Şuhut’un Tarihi Eserleri ve Tarihi Şahsiyetleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Paper Çalışması*, Afyon 1997.

DAŞDEMİR Latif, “Atatürk ve Afyonkarahisar”, *Anadolu’nun Kilidi Afyon*, Semih Yayıncılık, Afyon 2004, ss. 150-168.

DAŞDEMİR Latif, UYAN Muzaffer, ”Cumhuriyet Dönemi İdari Yapı”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, I, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2001, ss. 211-242.

ERSEN Cavid, *Beyaz İhtilal*, Yeni Büyük Dağıtım Yay., İstanbul 1972.

GÖKBEL Asaf, ŞÖLEN Hikmet, *Aydın İli Tarihi*, I, İstanbul 1936.

GÖNÇER Süleyman, *Afyon İli Tarihi*, I, Karınca Matbaacılık, İzmir 1971.

GÜNAY Fatih, “Afyonkarahisar’ın Rekreasyon Alanları ve Faaliyetlerinin Turizm Talebine ve Konaklama Süresine Etkisi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Afyonkarahisar 2012.

KARAER Muhammet, “Emirdağ Tarihi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bitirme Tezi*, Afyonkarahisar 2012.

KARAZEYBEK Mustafa, “Osmanlılar Döneminde İdari Yapı”, I, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2001, ss. 185-196.

_____, “Arşiv Vesikalarına Göre Büyük Taarruz Savaş Alanları Ve Milli Park Sınırlarının Belirlenmesi Hususunun değerlendirmesi”, *Başkomutan Tarihi Milli Parkı Bilir Kişiliği*, Afyonkarahisar-Kütahya- Ankara 16.11.2015-29.2.2016, ss.13-34.

KOCABAŞ Muammer, *İşgal ve Direniş (Emirdağ 1919-1921)*, Prestij Yayıncılık, İstanbul.

KÖKEN İbrahim, *Aşiretler Kitabı Emirdağ'ın Çevresindeki Aşiretler*, Emirdağ 1997.

KÜNDEYİ Abdullah, “Merhum İsmail Hızal’ın Kitaplarının Üniversite Kütüphanesine Kazandırılması”, *Basılmamış Doktora Seminer Paper Çalışması*, Afyonkarahisar 2013.

KÜPELİ Özer, “Selçuklu ve Beylikler Döneminde Afyonkarahisar”, I, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2001, ss. 125-132.

_____, “Şeriiye Sicillerinin Şehir Tarihçiliği ve Afyonkarahisar Tarihi İçin Önemi”, *Taşpınar*, Y. 3, S. 3, Afyonkarahisar Kasım 2001, ss. 53-58.

MENTER Sibel, “Döğür”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Seminer Dersi II. Paper Çalışması*, Afyon 2013.

ÖZDEMİR Rüştü, *Sülümenli Tarihi*, Afyon 1994.

SEYİRCİ Musa, BAŞYILMAZ Refik, *Her Yönüyle Akamas'ın Şehri Şuhut*, Afyon 1982.

SOMEL Selçuk Akşin, “Yerel Tarih ve Tarihte Yerellik”, *Yerel Tarih*, S. 6, Kasım 1999, ss. 4-11.

ŞEŞEN Yasin, “Kent Arşivi Kültürü İhtiyacımız”, *Türk Kütüphaneciliği* 30, 1 (2016), ss. 108-113.

TALAY Ümmiye, “Sandıklı Tarihinin Yazarı Abdullah Özkaynak”, *Halvet Der Encümen*, Y. 2, S. 7, 15 Temmuz- 15 Ağustos 1997, s. 26.

TOGAN Zeki Velidi, *Tarihte Usul*, Enderun Yayınları, B. 4, İstanbul 1985.

ULUÇAY Çağatay, AKŞİT Oktay, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939.

ÜNSAL Süha, *İkazcı Mehmet Şükrü Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e*, Dipnot Yayınları, Ankara 2011.

YALDIZKAYA Ömer Faruk, *Her Yönüyle Emirdağ*, Aslımlar Yayıncılık, Ankara.

YAPICI Mestan, *Beydağ "Balyanbolu" "Palaipolis"*, İzmir 1995.

YEŞİL Mustafa, *Kütahya İlinin Kısa Tarihi*, İstanbul 1937.

YILMAZ Hatice, "Mehmet Recai Yumuturuğ", *Basılmamış Yüksek Lisans Paper Çalışması*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Afyonkarahisar 2013.

YILMAZ Özer, "Afyonkarahisar İli Genel Coğrafya Özellikleri", I, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2001, ss. 3-26.

YOLALICI Emin, "Türk Tarihinin Kaynaklarına Genel Bir Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar*, 2008, ss. 471-4

Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Sürelî Yayınlar ve Web sayfaları

Afyonprestij.com

Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi

Eğitimde Kuram ve Uygulama

Halvet Der Encümen

Kocatepe

Şairler Yaprığı Şiir Dergisi

Tarih Okulu

Tarih ve Toplum

Taşpınar

Toplumsal Tarih

Türk Kütüphaneciliği

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

Yerel Tarih

EMİRDAĞ İLÇESİNDE YÜKSELTİ BASAMAKLARINA GÖRE ARAZİ KULLANIMI

Bariş TAŞ*

Özet

Yükseltinin yerşekilleri ile birlikte kısa mesafelerdeki değişimi, yeryüzünün genel görünümünü çeşitlendirdiği gibi kullanım imkânlarını da değiştirmiştir. Arazi kullanımı biçimlerinin bir yerden diğerine mekânsal olarak değişimi, yatayda ve dikeyde farklılıklar göstermektedir. Aynı zamanda her iki tip dağılım zamanla da değişikliğe uğrayarak üçüncü bir dağılışı oluşturmaktadır. Arazi kullanım biçimlerinin zamansal ve mekânsal boyutlardaki değişiminde belirleyici olan çok sayıda doğal ve beşeri faktör bulunmaktadır. Arazi kullanım desenini değiştiren doğal faktörlerden birisi de yükseltidir. Orta Anadolu ile Ege Bölgelerinin geçiş kuşağında yer alan Emirdağ, farklı yükselti kuşaklarına sahip bir ilçe idari alanıdır. Bu durum Emirdağ ilçesinde farklı yükselti kuşaklarında farklı arazi kullanım şekillerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Arazi kullanımı çalışmalarında saha gözlem, uydu görüntüsü analizi ve uzaktan algılama yöntemleri kullanılmaktadır. Bu bağlamda Emirdağ ilçesinin arazi kullanım durumu belirtilen yöntemler aracılığıyla yapılacaktır. Elde edilen bulgular ışığında, Emir Dağı üzerinde ve yamaçlarında eğim ve yükseltiye bağlı olarak orman ve otlak alanlarının geliştiği; ova ve plato sahalarında tarım alanlarının yer aldığı görülmüştür. Özellikle kırsal mekân planlaması bağlamında bu arazi kullanım değişimlerinin dikkate alınması gerekir. Diğer bir ifadeyle doğru planlama için arazi kullanım durumunun da doğru şekilde belirlenmesi gereklidir. Emirdağ ilçesine yönelik yapılacak planlama çalışmalarında bu potansiyelin ve mevcut arazi kullanım

* Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, baristas@karatekin.edu.tr

durumunun dikkate alınması, planların başarıya ulaşmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arazi kullanımı, yükselti, planlama, Emirdağ

1. Giriş

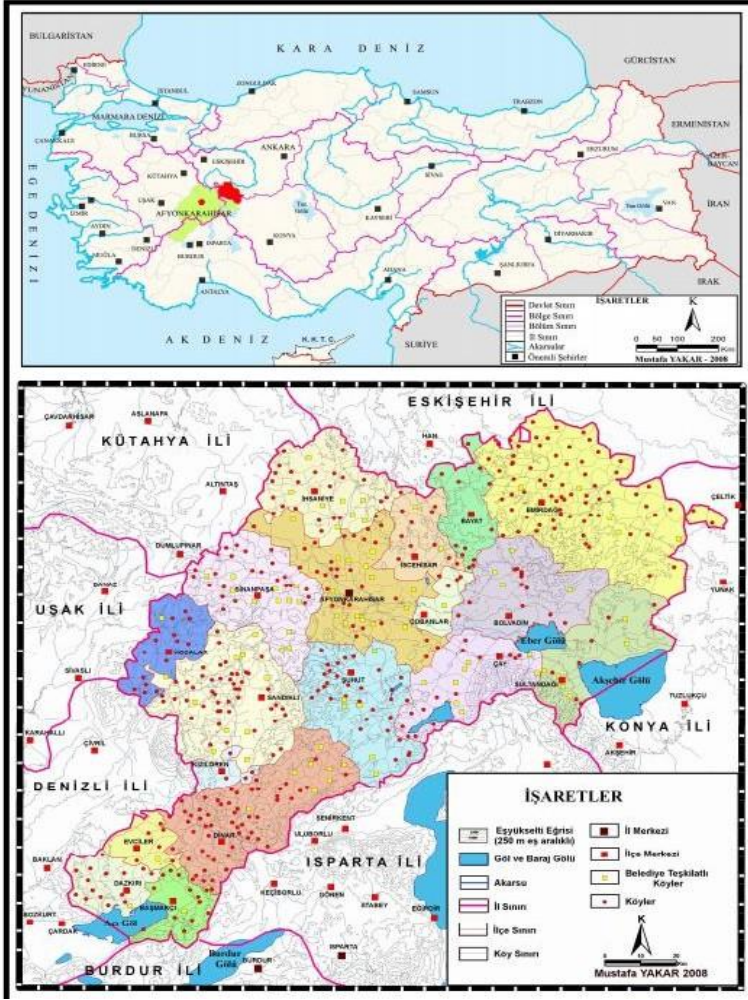
Yükselti ile birlikte yeryüzü şekilleri de değişime uğrar. Bu durum arazi kullanım şekillerini de değiştirir. Diğer bir ifadeyle yükseltiyle birlikte arazi kullanım şekilleri de değişir. Doğal ortamın özellikleri ile üzerinde yaşayan insanın eriştiği sosyo-kültürel seviyesine bağlı olarak farklı tip ve şekillerde araziden faydalanma biçimleri ortaya çıkmaktadır.

Arazi kullanımının ana tiplerinden birisi olan tarım alanları, çoğunlukla artan yükseltiye bağlı olarak azalma eğilimi sergilemektedir. Zira yükseltinin artması, yeryüzü şekillerine bağlı olarak genelde eğimin de artmasına neden olduğundan tarımsal faaliyete uygun düzlük alanların azalmasına neden olmaktadır. Artan yükseltinin tarım alanlarının azalması üzerindeki önemli etkisi ise iklim elemanlarının değişmesine bağlı olarak, vejetasyon süresinin kısılmasıdır. Otlak alanları ise yükseltiden daha az etkilenen bir karakter arz etmektedir. Bununla birlikte genelde tarımda kullanılmayan alanlardan oluşan otlak alanları, tarım alanlarının çevresinde ve daha yüksek zonlarda genişleme eğilimi göstermektedir. Orman üst sınırındaki yer alan alpin kuşağı da aynı zamanda en verimli otlak alanlarının başında gelmektedir. Dolayısıyla otlak alanları deniz seviyesinden daimi kar sınırına kadar değişen her yükselti kademesinde bulunabilmektedir. Artan nüfusla birlikte tarım alanlarının en fazla işgal ettiği sahalar önceki zamanlarda kullanılan otlak alanları durumundadırlar. Buna bağlı olarak otlak alanları çoğu yerde tarım alanları içinde lekeler halinde, parçalı bir dağılım sergilemektedirler.

Otlak alanları gibi insan tarafından en fazla tahribe uğrayan sahalar da ormanlık alanlardır. Orman alt sınırı çoğu kez beşeri müdahalelerle

değişmekle birlikte üst sınırı iklime bağlı olarak doğal bir sınıra sahiptir. Ormanın sınırı yanında artan yükseltiyle birlikte ana karakteri, ağaç türleri, sıklığı gibi özellikleri de değişmektedir. Özellikle dağlık alanlarda yükselti, bakı ve eğim şartlarının sık sık değişmesi çok farklı ortam şartlarının oluşmasına ve bu yüzden de farklı bitki topluluklarının gerek yatay ve gerekse dikey mesafe dâhilinde sık sık değişmesine ve oldukça zengin bitki topluluklarının ortaya çıkmasına neden olur¹ Orman alanları tarım veya otlak amaçlı kullanım için tahrip edilmemiş yüksek ve eğimli sahalarda geniş yer tutmaktadır.

¹ F. Bayındır (2006) *Malatya İlindeki Genel Arazi Kullanımının Yükselti Kuşaklarına Göre Değişimi*, S: 22.

Şekil 1: Emirdağ İlçesi Konum Haritası (Yakar 2009'dan alınmıştır.)

Yerleşme ve sanayi alanları gibi beşeri arazi kullanım biçimleri genelde insan yaşamı için en optimum özelliklere sahip yükseltilerde dağılış gösterme eğilimindedir. Artan yükselti ile birlikte insan yaşamı güçleşse de gelişen kültür ve teknoloji ile birlikte insan daha yüksek alanlarda yaşayabilmenin yollarını bulmuştur.

Türkiye, yeryüzü şekilleri bakımından da kısa mesafede büyük değişimlerin yaşandığı bir ülkedir. Özellikle dağ kuşaklarında eğim, bakı ve yükselti şartlarının sık sık değişmesi, gerek yatay ve gerekse dikey yönde farklı doğal ortam ve/veya yörelerin oluşmasını sağlamıştır¹. Ege bölgesi ile Orta Anadolu bölgesi arasında geçiş kuşağında yer alan Emirdağ ilçesinde de söz konusu değişimleri gözlemlemek mümkündür.

Arazi kullanımı kavramı, oldukça geniş bir içeriğe sahiptir. “Arazi”; yeryüzü, yer, toprak anlamına gelen ve Arapça kökenli bir sözcüktür². Genel olarak “arazi” kavramı, fiziki anlamda yeryüzüne karşılık gelir. “Kullanım” ise daha çok beşeri anlam taşıyan bir sözcüktür. Yani arazi ya da yeryüzü, ancak canlılar tarafından kullanılabilen bir ortamdır. Bu bakış açısıyla “arazi kullanımı” kavramı ele alındığında, yeryüzünün canlılar tarafından kullanımı sonucu çıkarılabilir. Yeryüzünü en yoğun ve etkin biçimde kullanan canlının insan olması, arazi kullanımını coğrafyanın en önemli araştırma konusu konumuna getirir. Yeryüzünde insanların uğraştığı pek çok faaliyet, arazi parçaları üzerinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle arazi kullanımına yönelik çalışmaların beşeri yönü daha ağır basmaktadır. Coğrafi bakış açısıyla arazi kullanımı, genel anlamda arazinin halihazır kullanma tespiti, değer bakımından sınıflandırılması ve kullanma tarzının planlanması şeklinde tanımlanabilir³ (Gözenç, 1980: 37). Bu tanıma göre arazi kullanımı, özellikle arazi

¹ İ. Atalay (1997) *Türkiye Coğrafyası*, S:4.

² Türk Dil Kurumu (1983) *Türkçe Sözlük Cilt*.

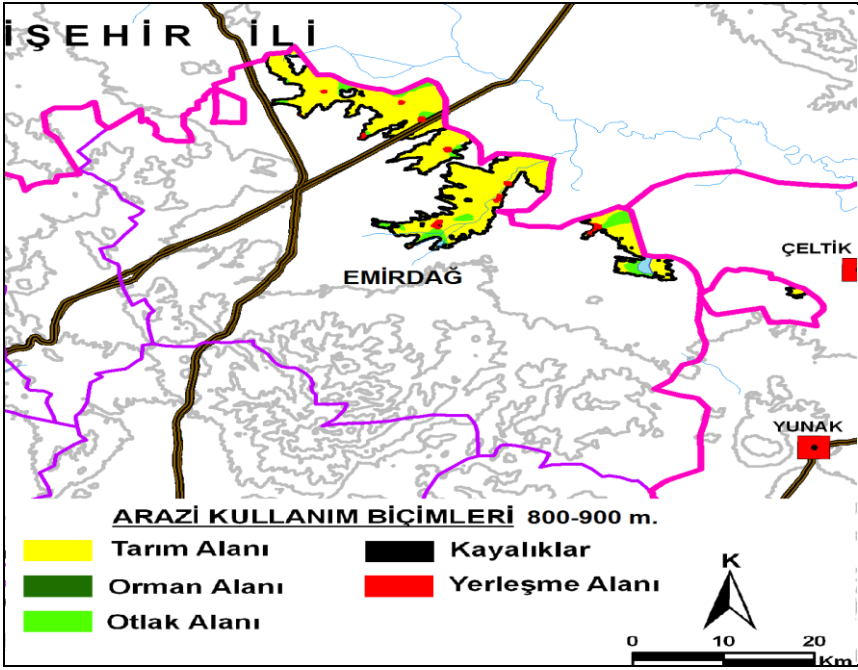
³ S.Gözenç (1980) “Arazi kullanma ‘Land Use’ haritalarında standardizasyon ve Türkiye için bir öneri”, S:37.

planlamasının önemli bir parçası durumundadır. Doğal çevrenin önemli bir bölümünü teşkil eden yeryüzü, insanlar tarafından imkânlar ölçüsünde değişik şekillerde değerlendirilmekte ve buna bağı olarak ekonomik faaliyetler çeşitlilik kazanmaktadır. Burada asıl üzerinde durulması gereken husus, doğanın mevcut potansiyeli ile insanın bundan nasıl ve ne ölçüde yararlanabildiğinin ortaya çıkarılmasıdır⁴. Coğrafyanın, doğal ortamla insan arasındaki etkileşimleri inceleyen bir planlama bilimi olduğu asla unutulmamalıdır ve özellikle uygulamalı coğrafya alanında çalışan coğrafyacılar, arazi kullanımı ve planlaması konularına daha fazla ağırlık vermeye çalışmalıdırlar.

2. Yükselti Basamaklarına Göre Arazi Kullanımı

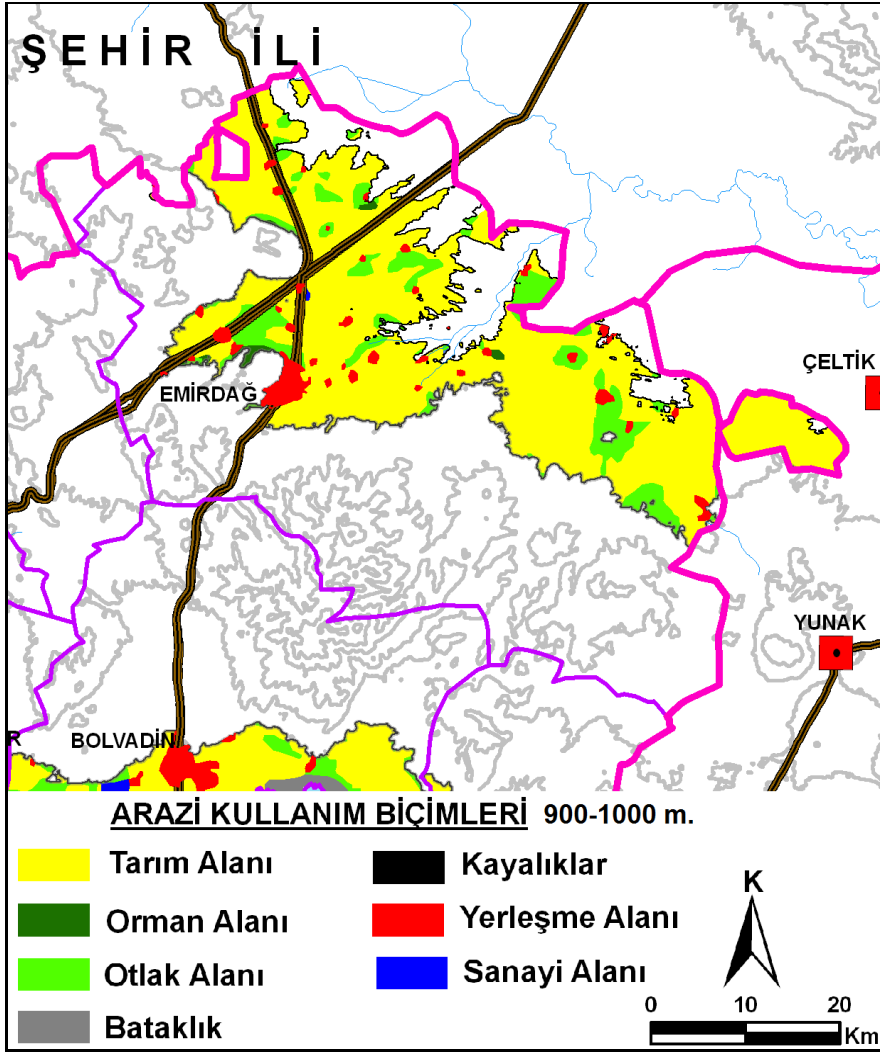
Emirdağ ilçesinde en düşük yükselti basamağını 800-900 metre aralığı oluşturmaktadır. İlçe arazisi içerisinde bu kuşak, Eskişehir ve Konya sınırlarındaki düzlük alanları oluşturur. Bu alanlar yer altı su kaynakları bakımından nispeten zengin ve düz olmalarından ötürü daha çok tarım alanı olarak kullanılır. Bu kesimdeki akarsular dönemlik akış gösterdikleri için yaz döneminde kurumaktadır. Bu nedenle tarım alanlarında sulamaya ihtiyaç duyulmaktadır. En önemli tarım ürünü ise buğdaydır.

⁴ A. Özçağlar (1994) “Çarşamba Ovası ve yakın çevresinde araziden faydalanma”, S:93.

Şekil 2: 800-900 m. Yükselti basamağında arazi kullanım biçimleri

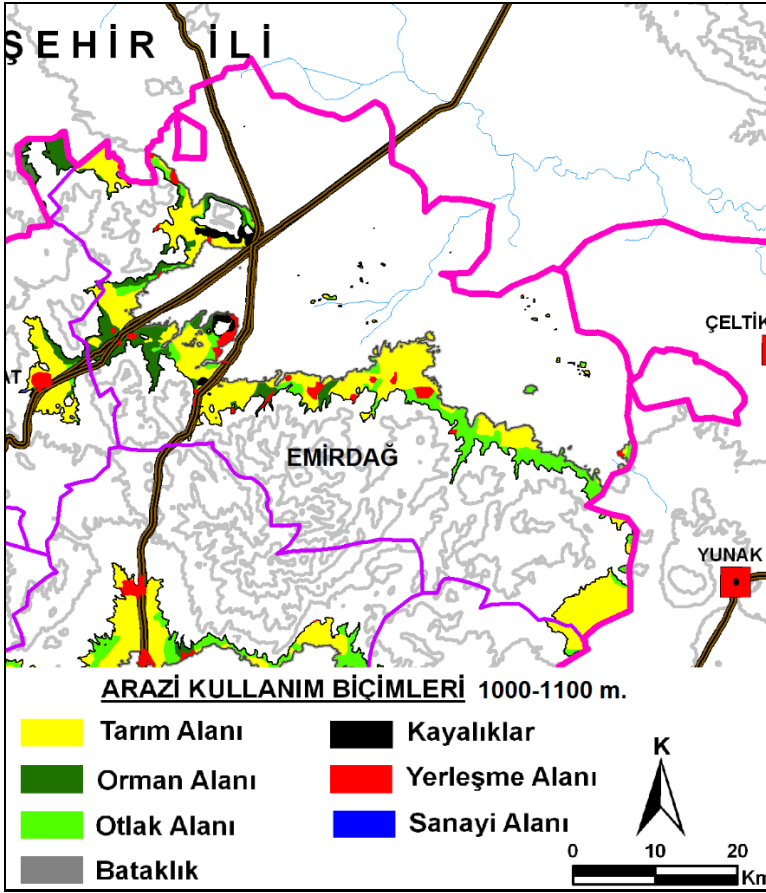
Emirdağ ilçesinde en geniş yer tutan yükselti basamağını, 900-1000 metre kuşağı oluşturur. Kabaca kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanan ve ilçe merkezini de içine alan bu kuşak, yerleşim alanlarının en fazla yoğunlaştığı kuşak durumundadır. 900-1000 metre kuşağında nüfusun da yoğunlaştığı görülür. Bu durum, ekonomik faaliyetlerin bu kuşakta çeşitlenmesi sonucunu doğurmuştur. Tarım, hayvancılık, sanayi, ticaret ve ulaşım faaliyetleri 900-1000 metre aralığında yoğunlaşır.

Şekil 3: 900-1000 m. Yükselti basamağında arazi kullanım biçimleri

İlçe merkezinin güneyinden itibaren Emir Dağı'nın yamaçlarına doğru 1000-1100 metre yükselti kuşağında, kırsal yerleşmeler ile birlikte tarım ve otlak alanlarının da geliştiği görülür. Bu kuşaktan itibaren ilçe arazisinde orman alanları da ortaya çıkmaya başlar. Gömü-Afyonkarahisar karayolu ile Afyonkarahisar-Ankara yolu çevresinde ortaya çıkan bu orman alanları fundalık şeklindedir ve

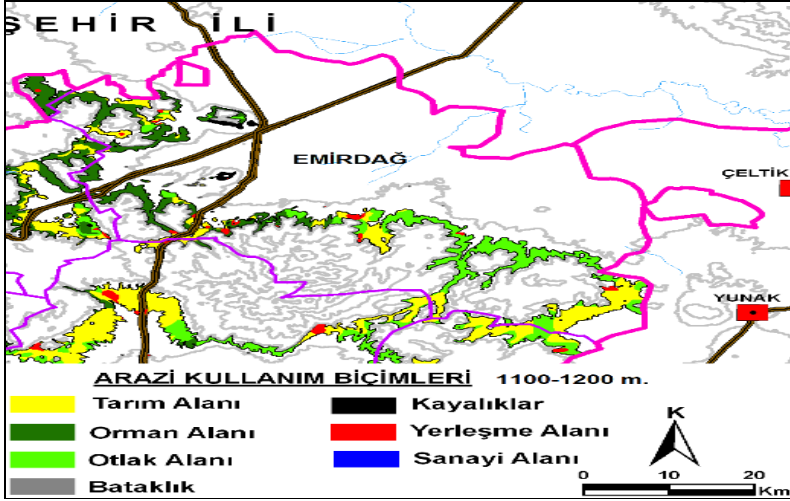
beşeri tahribat yüksektir. Bu kuşakta da en geniş yer tutan arazi kullanım türünü tarım alanları oluşturur.

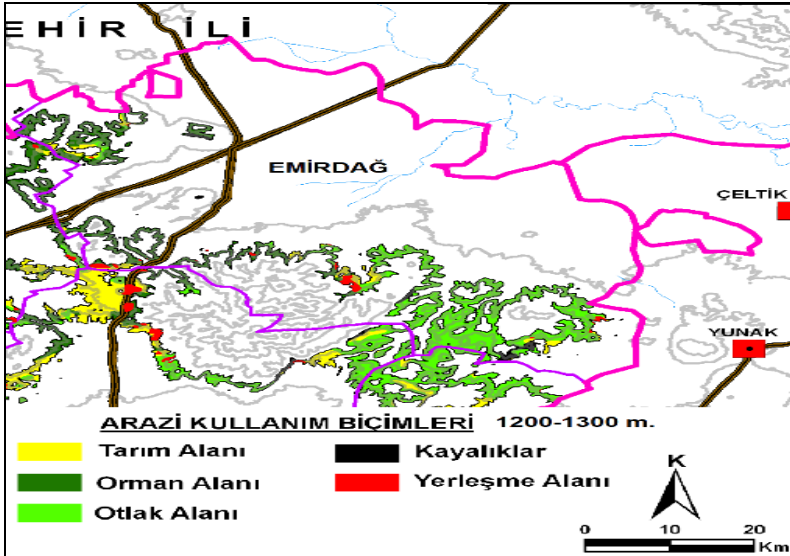
Şekil 4: 1000-1100 m. Yükselti basamağında arazi kullanım biçimleri

Emirdağ ilçesinde 1100 metrenin üzerinde tarım alanlarının giderek azaldığı, buna karşın orman ve otlak alanlarının arttığı görülür. 1300 metrenin üzerindeki alanlarda tarım ve daimi yerleşim alanlarının bütünüyle ortadan kalktığı görülür. Emir Dağı üzerinde yer alan yayla alanları ve yerleşmeleri, de bu kuşakta yer alırlar. Fakat bu yerleşmeler, yalnızca yaz mevsiminde kullanılırlar. Eğim ve engebenin arttığı alanlar, büyük ölçüde orman alanları ile kaplıdır.

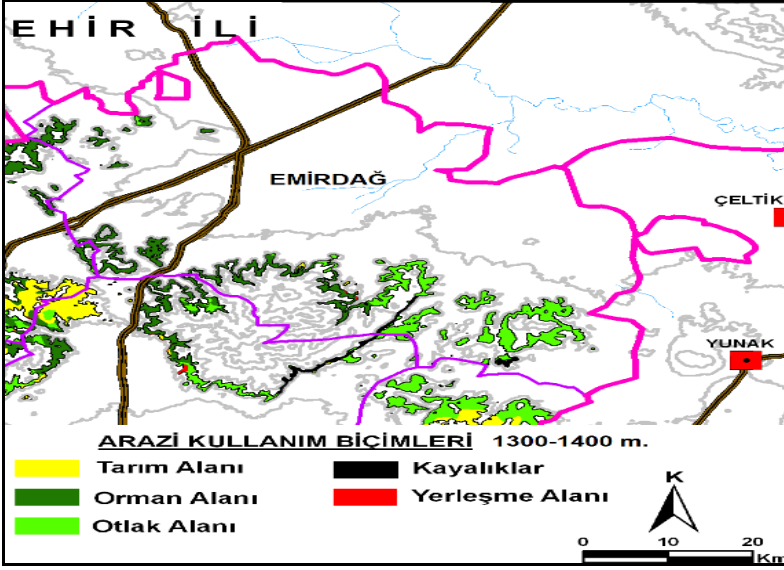
Fakat bu orman alanları gür ve yoğun değildir. Fundalık şeklinde gelişen orman alanlarında karaçam me meşe türlerine rastlanır.

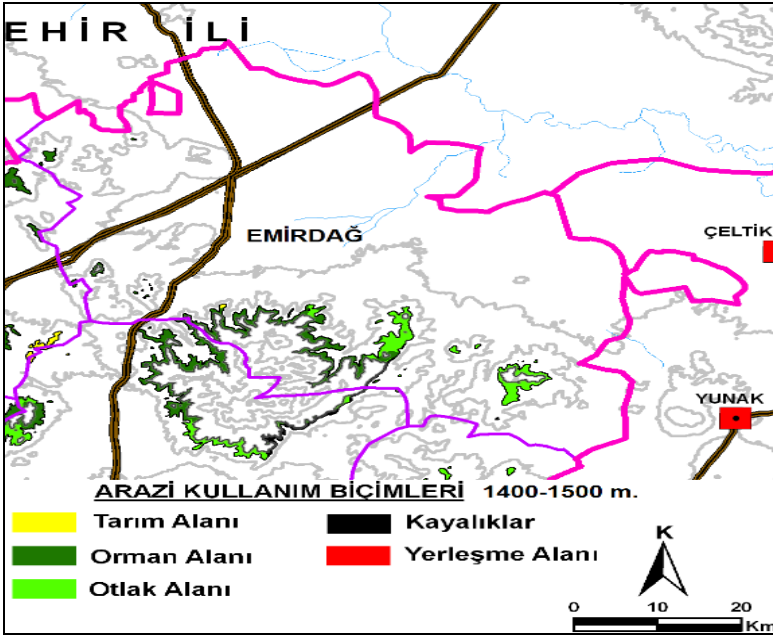
Şekil 5: 1100-1200 m. Yükselti basamağında arazi kullanım biçimleri

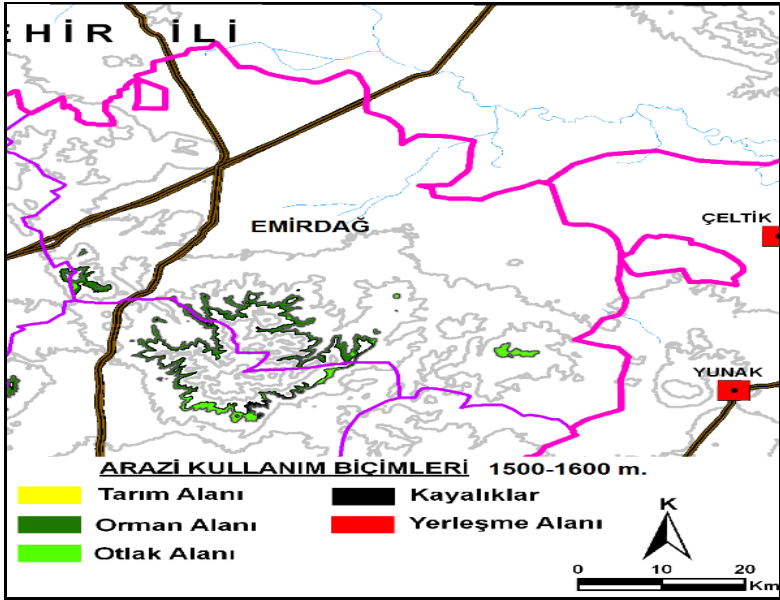
Şekil 6: 1200-1300 m. Yükselti basamağında arazi kullanım biçimleri

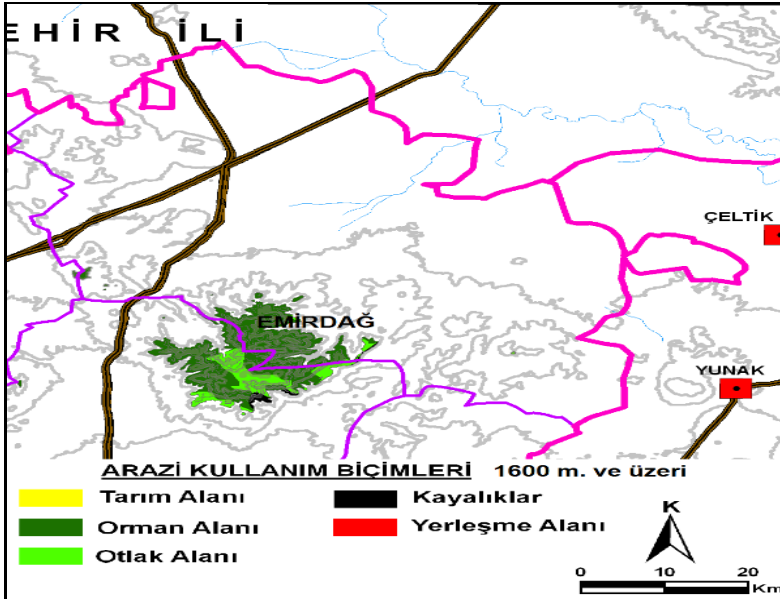
Şekil 7: 1300-1400 m. Yükselti basamağında arazi kullanım biçimleri

Şekil 8: 1400-1500 m. Yükselti basamağında arazi kullanım biçimleri

Şekil 9: 1500-1600 m. Yükselti basamağında arazi kullanım biçimleri

Şekil 10: 1600 m. Ve üzeri Yükselti basamağında arazi kullanım biçimleri

SONUÇ

Emirdağ ilçesi, adını alan Emir Dağı'nın kuzey ve kuzeydoğu kesiminde gelişmiş, yükselti ve engebenin kısa mesafede değiştiği bir alanda yer alır. Doğal şartlardaki bu değişim, ilçedeki arazi kullanımının yükseltiye göre farklılaşması sonucunu doğurmuştur. İlçe arazisi içerisinde düz ve düze yakın alanlar genelde 1200 metrenin altında yer almakta ve bu alanlar, tarımsal faaliyetler için kullanılmaktadır. İlçe merkezinin de yer aldığı 900-1000 metre kuşağı, tarım, otlak ve yerleşim alanlarının en fazla yer tuttuğu alan durumundadır. Eğimin fazla olmadığı bu kuşakta sanayi, ticaret ve ulaşım alanları da gelişmiştir. İlçede geleceğe dönük yapılacak planlamalarda nüfus ve ekonomik faaliyetlerin geliştiği 900-1100 metre yükselti alanının daha yoğun şekilde kullanılacağı dikkate alınmalıdır. Bunun yanı sıra 1300 metre ve üzeri sahalarda orman alanlarının gelişmesi gerekirken yeterince gelişmediği görülmektedir. Ağaçlandırma çalışmaları ile 1300 metre ve üzeri alanlarda orman alanlarının gelişmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Atalay, İ. (1997) *Türkiye Coğrafyası*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.

Bayındır, F. (2006) *Malatya İlindeki Genel Arazi Kullanımının Yükselti Kuşaklarına Göre Değişimi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Gözenç, S. (1980) "Arazi kullanma 'Land Use' haritalarında standardizasyon ve Türkiye için bir öneri", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enst. Dergisi*, Sayı:23.

Tunçdilek, N. (1985) *Türkiye'de Relief Şekilleri ve Arazi Kullanımı*, İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğr. Enst. Yay. No:3, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:3279, İstanbul.

Türk Dil Kurumu (1983) *Türkçe Sözlük Cilt 1*, TDK Yay: 505/1, Ankara.

Yakar, M. (2009) *Emirdağ İlçesi Kırsalında Göçün Etkileri, Sorunları ve Çözüm Önerileri*, İ.Ü. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi Afyonkarahisar.

EMİRDAĞ'IN TARIM POTANSİYELİ İL EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE SORUNLARI

Çiğdem ÜNAL*
Besime YÜCEL**

ÖZET

İç Anadolu Bölgesinin Yukarı Sakarya ve Ege Bölgesinin İç Batı Anadolu Bölümünde yer alan Emirdağ ilçesi 2103 km² lik bir alana sahiptir. İlçe alanının %33,2'si plato, %25,6'sı dağlık ve tepelik alanlar ve % 41,2'si dalgalı düzlük ve vadi tabanlarından oluşmaktadır. Önemli bir paya sahip olan düzlük ve vadi tabanları aynı zamanda yerleşme ve ekonomik faaliyetlerinin yoğun olduğu alanlardır. 1970 yılında 60715 olan nüfus 1970'li yıllardan itibaren giderek azalmıştır. Sürekli göç veren ilçenin nüfusu 2016 yılında 37045 kişidir. Karasal iklimin hâkim olduğu sahada, iklim özellikleri ekonomik faaliyetlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

İlçe topraklarının 91508 hektarında tarım yapılmaktadır. 2013 yılı itibariyle bu tarım alanlarının % 22,8'i nadasa bırakılmıştır. En fazla ekimi yapılan tahıl ürünleri arpa ve buğdaydır. İlçede üretilen buğday, il üretiminin yaklaşık % 14'ünü, arpa üretiminin ise %30'unu oluşturmaktadır. Endüstri bitkilerinden şekerpancarı ve patates tarımı yine ekilen alan ve üretim açısından önemlidir. Ayrıca sebze ve meyve üretiminde de önemli bir paya sahiptir.

Anahtar sözcükler; Emirdağ, tarım potansiyeli, sorunlar

* Prof. Dr., izmir Katip Çelebi Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, cigdem.unal@ikc.edu.tr

** Dr.Arş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, besime.yucel@ikc.edu.tr

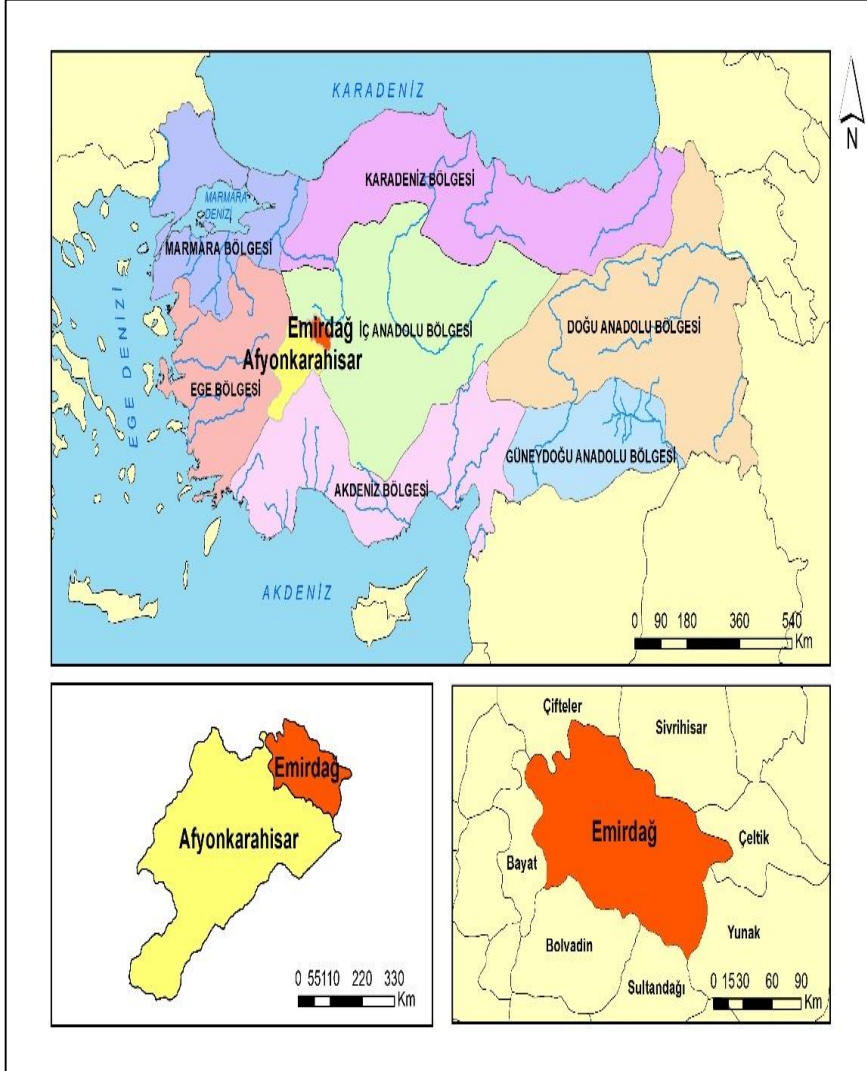
GİRİŞ

İnsanoğlunun en eski ekonomik faaliyetlerinden biri olan tarım, fiziki ve beşeri çevre ile olan ilişkiler doğrultusunda gelişimini sürdürmektedir. Bu ilişkiler çerçevesinde şekillenen tarımsal faaliyetlerin önemi ve yoğunluğu yine toplumsal ve ekonomik etkilere bağlı olarak; önem kazanmakta veya kaybetmektedir. Gelişmeyle birlikte ülkelerin ekonomik faaliyetleri değişmekte ve başlangıçta çok önemli bir paya sahip olan tarım faaliyetlerinin yerini hizmet ve sanayi faaliyetleri almaktadır. Gelişmiş ülkelerde kişi başına üretilen tarımsal ürün miktarı yanında, bu sektörlerde çalışan nüfus sayısı da önemli bir göstergedir. Gelişmeyle birlikte bir ülkede tarım sektöründe çalışan nüfus oranı giderek azalır, ancak üretimdeki artış ve verim teknolojik kullanıma paralel olarak yükselir.

Tarım sektörü, ülkelerin gelişmişlik düzeyi hangi seviyede olursa olsun, tüm ülkelerin ekonomik hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Çünkü insanların yaşamlarını sürdürebilmesi için gereken gıda maddeleri ile kullandıkları hammaddelerin büyük bir bölümünün temini, tarım sektörüyle sağlanmakta ve bu sektörün ikamesi bulunmamaktadır. Ekonomik kalkınma sürecinde, tarım sektörü ile sanayi sektörü arasında sıkı bir ilişki ve etkileşim mevcuttur. Bu nedenle geçmişte tarıma dayalı ekonomilere sahip olan gelişmiş ülkeler, önce tarım sektörüne ağırlık vererek tarım sektörünün gelişmesini sağlamış, daha sonra bu sektörden elde edilen kaynak birikimleri ile sanayileşmeye hız vermiştir(Doğan & Arslan& Berkman, 2015;39). 1980’li yıllarda %30’lara yakın olan GSYİH’da tarım sektörünün payı günümüzde %9’lara gerilemiş olmakla birlikte; tarımsal üretiminin her yıl arttığı gözlenmektedir. Tarımsal faaliyetler sadece ülke ekonomilerinde değil; bölgesel ekonomilerde de önemlidir.

Bu araştırmada, Emirdağ ilçesinin tarımsal faaliyetler içerisinde yer alan zirai potansiyeli değerlendirilmiş ve il ekonomisindeki yeri ortaya konulmuştur. Ayrıca ilçede yaşanan

tarımsal sorunlar ana hatlarıyla mercek altına alınmıştır. Yukarı Sakarya havzasında yer alan Emirdağ ilçesinin tarımsal faaliyetlerinin şekillenmesinde, sahada hâkim olan doğal ve beşeri etkenler önemli rol oynamıştır.

Şekil 1: Emirdağ'ın Lokasyon Haritası

1- Tarımı Etkileyen Doğal ve Beşeri Faktörler

A) Doğal Faktörler

Genellikle bütün ekonomik faaliyetlerde değişen ölçülerde doğal faktörlerin etkisi vardır. Yeryüzü şekilleri bakımından Emirdağ ilçesi; havza tabanında kalan içinde yer yer geniş vadi tabanlarının da bulunduğu dalgalı düzlükler, bu kesimden yamaçlara doğru geçişte bulunan plato sahası ve dağlık alanlar olmak üzere üç ana morfolojik birimden meydana gelmektedir. Bunlardan ilçede en geniş alan kaplayanı ve en fazla yerleşmenin kurulmuş olduğu dalgalı düzlüklerdir¹ . Genel uzanışı KB-GD yönünde olan dalgalı düzlüklerden meydana gelen ovalar, Yukarı Sakarya havzasının tabanının bir kısmını oluşturmakta olup ortalama yükseltisi 850-1000 metreler arasında değişmektedir² . İlçe sınırları içerisinde yer alan derelerin oluşturduğu ovalar, tarımsal faaliyetlerin ortaya çıkması ve gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Ancak sahada hâkim olan yarı kurak iklim özellikleri tarım ürünleri çeşitliliği ve verimi üzerinde etkili olmuştur.

Emirdağ'da ortalama sıcaklığın en yüksek olduğu ay 23,4°C ile Temmuz ayıdır. Ocak ayı ise 0,3 °C ortalama ile en düşük sıcaklık değerine sahiptir. Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre yıllık ortalama yağış 400mm civarında olup, yağışın maksimum seviyeye ulaştığı (2005-2016) aylar mayıs ve haziran aylarıdır. Temmuz ve ağustos aylarında ise en az yağış görülür, maksimum yağış mayıs ayında, minimum yağış ise ağustos aylarında olmaktadır. Tahıl bitkisinin yetişmesinde yağış önemli bir etmendir. Yıllık yağış tutarının en yüksek payı, sonbahar ve kış evrelerine rastlamalıdır³.

¹ Yakar, M., 2009. Emirdağ İlçesi Kırsalında Göçün Etkileri, Sorunları Ve Çözüm Önerileri. Afyon Kocatepe

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı (Doktora Tezi), s.54.

² Canlı, H., 2007. Emirdağ Havzası Ve Çevresinde Doğal Ortam İle İnsan Arasındaki İlişkiler. Afyon

Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), s.28.

³Doğanay, H., & Çoşkun, O.,(2012). Tarım Coğrafyası. Pegem Akademi, s.111.

İlçeye düşen yağışın yaklaşık %43,4'ü bu iki mevsimdedir. Yaz kuraklığı ve en önemlisi sıcaklık isteklerine uygun iklim koşullarının ortaya çıkması sahada tahıl tarımını önemli kılmıştır.

Tablo 1: Emirdağ'da İklim Verileri

	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Ortalama
Ortalama yağış (mm) 2005-2016	51,5	35,7	40,1	39	51,8	50,6	13,6	10	31,3	21,8	27	28,6	40,1
Ortalama sıcaklık 1997-2016	0,3	2	6,1	10,9	15,7	19,8	23,4	23,2	18,3	12,9	7,1	1,8	11,8
Ortalama rüzgar hızı m/s 1997-2016	1,9	2,3	2,3	2,3	2	1,9	1,7	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7	1,9

Kaynak: DMİ, Emirdağ İstasyonu Verileri

Yaz aylarında büyük çoğunlukla derelerin kuruması; bu alandaki yerleşim birimleri ve ekonomik faaliyetler açısından yeraltı sularının önemini artırmıştır. Sahada yer alan köylerin büyük bir bölümü içme ve kullanma suyunu açılan kuyularla yeraltı suyundan sağlanmaktadır. Emirdağ ilçesinde tarım topraklarının yarısından fazlasını (% 64) “kahverengi topraklar”dan meydana gelmiştir. İlçenin kahverengi orman topraklarından sonra en önemli diğer toprak grubunu “alüvyal topraklar” oluşturmaktadır. Havza tabanındaki geniş vadi tabanlarında kahverengi topraklarla iç içe olan alüvyal toprakların, gerek tarımsal verim gerekse yer altı suyunu barındırması nedeniyle tarımsal üretime katkısı büyüktür. Emirdağ ilçesi

yüzölçümünün % 10'unu oluşturan bu topraklar ilçenin en önemli akarsuyu olan Çıldırım Deresi vadisinde geniş yer tutmaktadır⁴

B) Beşeri Faktörler

Tarihi oldukça eskiye dayanan Emirdağ ilçesinde en eski kalıntıların Davulga- Bademli kasabaları arasındaki Harmanören mevkiinde bulunan kalıntıların Arkaik devrine ait olduğu saptanmıştır. Bugün Afyon Müzesi'nde bulunan bu kalıntıların yanında Frigya ve Roma devrine ait eserler de bulunmaktadır. Eski bir yerleşme olan Emirdağ yöresinde saptanan bazı höyüklerin ise Kalkolitik Çağ'a ait olduğu sanılmaktadır. Frigyalılar M.Ö. 1000'lerde yörede bir kent kurmuştur. Tarih içerisinde yöre birçok el değiştirerek; Selevkos, Roma, Bizans, Arap ve Selçuklu egemenlilerinin ardından son olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. Türkler bu bölgeye 11. yüzyılda gelmeye başlamıştır. Bunun en büyük kanıtı Harmanören'de bulunup Afyonkarahisar Müzesi'nde sergilenen Türkmen mezar taşlarıdır⁵. Emirdağ, Osmanlı Devleti döneminde 1730'larda Musul tarafından gelen aşiretler tarafından kurulmuştur. İlk ismi "Musulcalı" olan ilçenin ismi 1870'de Sultan Abdülaziz'den dolayı "Aziziye", 1937'de ise güneyindeki Emirdağlılarından dolayı "Emirdağ" olmuştur⁶.

2016 TÜİK verilerine göre 37 045 kişi olan Emirdağ nüfusu, giderek azalan kırsal nüfus ağırlığı olan bir tablo ortaya koymaktadır. 1935 sayımında nüfusu 33773 kişi olan ilçenin nüfusu yaklaşık 80 yıl sonra aynı miktara sahiptir. Nüfusun 1970 yılına kadar düzenli olarak arttığı, ancak bu tarihlerden sonra bir azalışa girdiği görülür. 1970 yılında 60715 olan nüfus ilçe tarihinin en yüksek nüfusunu ifade etmektedir. 1990 yılında nispi bir artış söz konusu olsa da daha sonraki

⁴ Yakar, a.g.e., s.66

⁵ Örnekkol, F., 2006. Emirdağ Ağzı. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), s.6.

⁶Kavas, S., 2014. Geçmişten Günümüze Mut, Sivrihisar, Emirdağ Kilimlerinde Yaşam Sembolleri. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanatdalı (Yüksek Lisans Tezi). S.81.

dönemlerde ilçenin nüfus kaybının devam ettiği açıkça ortadadır(Tablo 2).

Tablo 2: Emirdağ'da Kentsel ve Kırsal Nüfus Değişimleri

Yıllar	Kent Nüfusu	Oranı	Kırsal nüfus	Oranı	Toplam
1965	10914	18,5	48041	81,5	58955
1970	12559	20,7	48156	79,3	60715
1980	14733	27,7	38502	72,3	53235
1990	21144	38,0	34494	62,0	55638
2000	20508	43,3	26888	56,7	47396
2011	19637	48,0	21299	52,0	40936
2013	19132	49,1	19859	50,9	38991

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımı İstatistikleri, TÜİK.gov.tr (ADNK)

İlçenin nüfus gelişiminde dikkat çeken bir diğer özellik ise; kırsal nüfus oranının daha yüksek olmasıdır. 1935 yılında %87,4 olan kırsal nüfus oranı 2013 yılında 50,9'a gerilemişse de, Türkiye şartlarında kırsal nüfus baskısının yoğun olduğu ilçelerden birini oluşturmaktadır. Nüfus azalışında en büyük etken olan göç faaliyetleri halen hızlı bir şekilde devam etmektedir. 2015 yılında 37246 olan nüfusu 2016 yılında 37045'e gerileyerek; son bir yılda ilçe nüfusu yaklaşık 200 kişi daha azalmıştır. Aynı tarihte kadın nüfus oranı %50,2 olup Türkiye'nin kadın nüfus oranı yüksek olan ilçelerinden birini oluşturmaktadır.

İlçe nüfusunda yaşanan değişiminin sonucunda ortaya çıkan etkiler ekonomik faaliyetlerin şekillenmesi yanında, arazi kullanım yapısında birtakım değişikliklere yol açmıştır. Küreselden yerele kadar çok çeşitli faktörlerin bir sonucu olan değişimde aradan geçen zamanla kırsal alanların sosyo-ekonomik yapısı ve demografik

nitelikleri farklılaşmıştır. Emirdağ ilçesinde kırsal değişime bu açıdan bakıldığında 3 farklı döneme ayrılabilir. Bunlardan 18.yy'dan 20.yy başına kadar olan ilk dönemde, konar-göçer durumdaki Türkmen ve Yörüklerin Osmanlı İmparatorluğu'nun iskân politikasına bağlı olarak sürekli yerleşmeye geçilmiştir. Yine bu dönemde ilçe alanı, İmparatorluğun Balkan ve Kafkaslardan çekilmesine bağlı olarak ortaya çıkan zorunlu göçlerin Anadolu'daki yerleştirme alanlarından birisi olmuştur. Yoğun bir şekilde iskâna açılan ve nüfusun arttığı bu dönemde hâkim faaliyet yayla ile kışla arasında yıl içinde mevsimlik yer değiştirmelerle yürütülen geleneksel mera hayvancılığıdır. 20.yy başından 1960'lı yıllara kadar olan ikinci dönem; geleneksel hayvancılığın yanında tarımsal üretimin de yaygınlaştığı bir devredir. Orman ve mera alanlarının tarım alanına dönüştürüldüğü bu dönemde, meralarda hayvan sayısında çok hızlı bir artış olmuştur. 1960'lı yıllardan günümüze kadar olan son dönem ise; kırsaldan yurtiçine ve yurtdışına göçlerin damgasını vurduğu bir zaman dilimidir. Bunun sonucunda nüfusun azalmasıyla birlikte arazi kullanımındaki baskı da azalmıştır. Tarımın güçlkle yapıldığı alanların bir bölümü terkedilmiş, mera ve orman alanları üzerindeki baskı azalmış, kuru tarımda sulama çalışmaları hız verilmiştir ⁷.

2013 yılı verilerine göre ilçede okuryazarlık oranı %93 olup bu oran kadınlarda %89'a kadar gerilemiştir. 12 yaş üstü nüfusun %57,2'si ilköğretim mezunu, 3,7'si ortaokul, 14,2'si lise ve dengi okul, 6,2'si ise yüksekokul veya fakülte mezunudur. Ortalama hane büyüklüğü 3,16, tarım sektöründe çalışanların oranı %60, şehirleşme oranının en düşük olduğu ilçelerden birisidir. Yaklaşık 2050 km²'lik bir alana sahip olan İlçe topraklarının 91 508 hektarında tarım yapılmaktadır. Ekonomik faaliyetler özellikle araştırmanın konusu olan tarımsal faaliyetler, yukarıda belirtilen coğrafi faktörlerin etkisiyle şekillenmiştir.

⁷Yakar. M., Yazıcı. H.,2009. Emirdağ İlçesinde Göçlerin Tarım Alanlarına Etkileri. Coğrafi Bilimler Dergisi CBD 7 (2), s.170

2- Emirdağ İlçesinde Tarım Potansiyeli

Bir yerin tarım potansiyeli ortaya konulurken ilk etapta önemli olan unsur o sahanın arazi kullanımının nasıl olduğudur. Zira topraktan yararlanmanın boyutlarını ortaya koyan bu kullanım sınıflandırılması, arazinin nasıl değerlendirildiğini de açık biçimde ortaya koyar. Başlangıçta iklim, bitki örtüsü, topoğrafya ve su kaynakları gibi fiziki faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan arazi kullanımı zamanla; çevresindeki toplumun sosyoekonomik özellikleriyle şekillenir ve mekânsal bazı değişimlere uğrar.

Yaklaşık 207 343 hektarlık alana sahip olan Emirdağ ilçesinin %53,2'si tarım arazisi, 30,9'u çayır ve mera alanı, 9,8'i orman alanlarından oluşmaktadır (Tablo 3, Şekil 1.). yerleşim alanlarının payı %5,2 civarında, diğer alanlar ise yaklaşık %1'lik bir paya sahiptir.

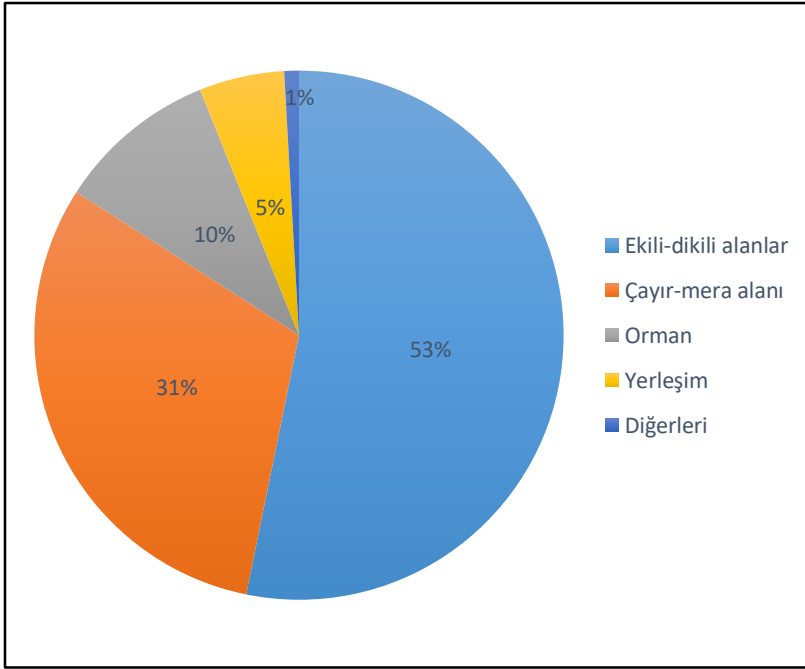
Tablo 3. Emirdağ'da Arazi Kullanımı

Arazi Cinsi	Miktarı (ha)	İlçe Arazisine % Oranı
Ekili-Dikili Alanlar	110 255	53,2
Çayır Mera alanı	64 125	30,9
Orman	20 428	9,8
Yerleşim	10 826	5,2
Diğerleri	1 706	0,9
Toplam	207 340	100

Kaynak: Çalışma ve Şehircilik Bakanlığı 2011;161, İlçe toplam yüzölçümü HGK verileri (http://www.hgk.msb.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf)

İlçe içerisinde yer alan çayların çevresinde ve hafif dalgalı düzlükler üzerinde oluşan tarım alanlarının, yüzölçümün yarıdan fazlasına sahip olması; ilçenin tarım arazileri varlığı bakımından önemli bir avantaja sahip olduğu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak

yıllık toplam yağış miktarının 400 mm civarında olması ve yazın yaşanan kuraklık, ilçede sulama sorununu ortaya çıkarmıştır. Tarım alanları genelde drenajın iyi olduğu Emirdağ çayı ve çevresinde yer almaktadır. Tarım alanlarının yoğun olduğu yerleşmeler; Topdere, Karayatak, Türkmenakoren, Akyazı, İkizce, Elhan, Dağılgan, Hamzahacılı, Salihler, Daydalı, Hisarkoy, Yavuz, İncik, Demirli, Yarımca, Alibeyce, Çukurkuyu köyleridir. İnceleme alanındaki tarım alanları daha çok kuru tarım alanı olarak kullanılmaktadır⁸.

Şekil 1. Emirdağ'da Arazi Kullanımı

İlçe arazisinin % 30,9'unu kapsayan çayır ve mera alanları ise hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı alanlar olarak önem kazanmıştır.

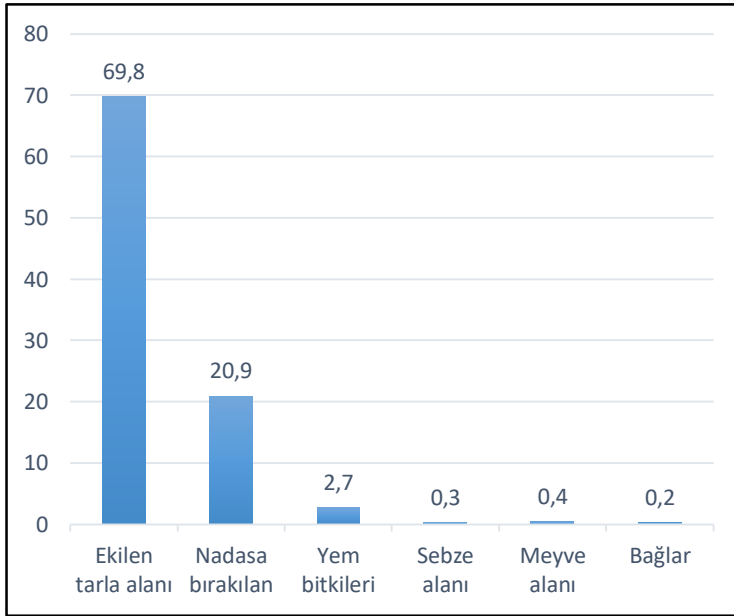
⁸Canlı, a.g.e.,122

Orman ve fundalık alanlar ise genellikle ilçenin güneyinde yer almaktadır.

Tablo 4. Tarım Alanlarının Kullanılış Amacına Göre Dağılımı (ha)

Toplam İşlenen Tarım Alanı	Ekilen Tarla Alanı	Nadasa Bırakılan	Sebze Alanı	Meyve Alanı	Bağlar	Yem bitkileri
91 508	69 829	20 900	325	434	21	2753

Kaynak: TÜİK. 2013;.148

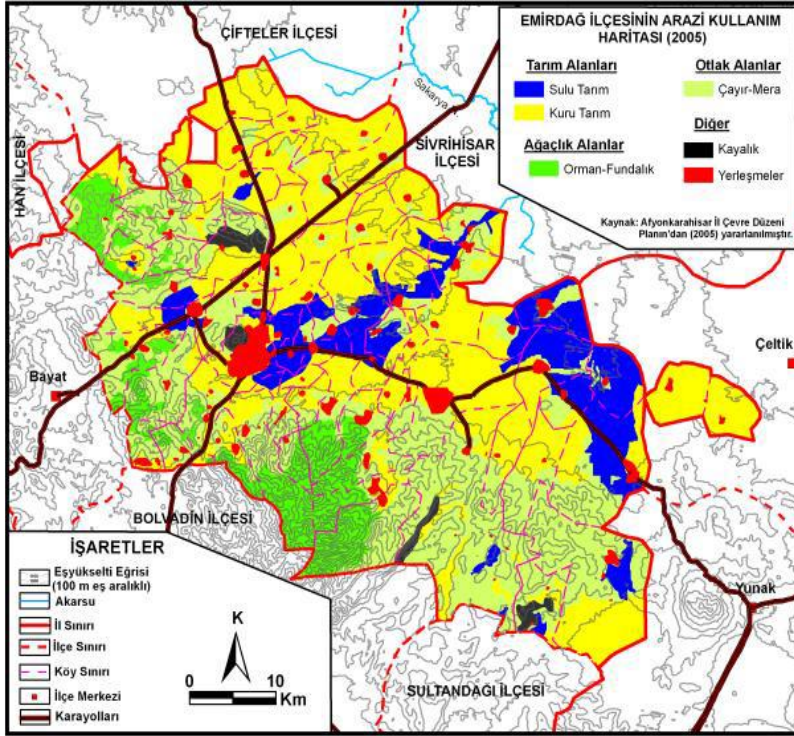

Şekil 2. Tarım Alanlarının Kullanılış Amacına Göre Dağılımı (ha) 2013

Emirdağ ilçesinde tarım alanlarının kullanılış amaçlarına göre dağılımı incelendiğinde (Şekil 2); tarım alanının %69,8’inde ekim

yapıldığı, %20,9'unun nadasa bırakıldığı ve %2,7'sinde ise yem bitkileri ekildiği görülmektedir. Sebze, meyve ve bağ alanının payı ise ancak %1 civarında olup çok fazla bir öneme sahip değildir. Bölge ikliminde yaz kuraklığının hâkim olması, kuru tarımı ön plana çıkarmıştır. Genellikle ilçenin kuzeyinde orta ve doğu bölümlerinde yayılış gösteren tarım alanlarının yaklaşık üçte ikisinde kuru tarım önem kazanmıştır.

İlçenin sulanabilen tarım arazileri Adayazı, Yenikapı, Salihler, Veysel, Çiftlik yerleşmeleri sınırlarından geçen Emirdağ çayı boyunca ve Eski Akören köyü ile Aşağı Piribeyli kasabası sınırları içinde yoğunluk kazanmıştır⁹.

Harita 2. Emirdağ'da Arazi Kullanımı (Yakar & Yazıcı, 2009;171)

⁹ Canlı, a.g.e.,113

Tablo 5. Seçilmiş tahıl ve diğer bitkilerin üretimi (ton) ve il içerisindeki Payı

Ürün	Buğday	Arpa	Haşhaş	Patates	Şekerpancarı
Emirdağ	60 363	100 425	30	15 961	212 455
İl içerisindeki payı (%)	13,9	29,8	0,3	5,2	25,6

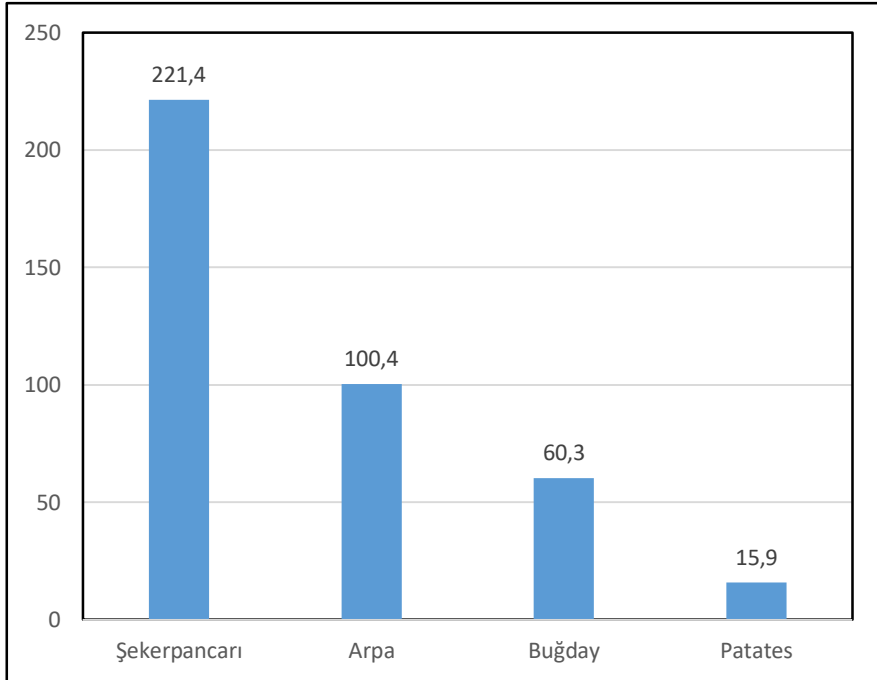
Kaynak: TÜİK. 2013;.149

İlçedeki tarım arazileri içinde daha çok tahıl ekimi yapılırken sulama imkânı olan arazilerde şekerpancarı ve yonca ekimi de yapılmaktadır. Tahıl ürünleri içerisinde özellikle arpa ekimi çok önemli olup; 2013 verilerine göre 100 bin tonun üzerinde ürün elde edilmiştir (Şekil 3). Tahıl üretimi sadece ilçede değil, toplam il üretiminde de önemli bir paya sahiptir. Afyon'da üretilen arpanın %29,8'i, buğdayın %13,9'u Emirdağ ilçesine aittir. Zaten tahıl grubu içerisinde arpanın hemen arkasından gelen buğdayın yıllık üretimi yaklaşık 60 bin tonun üzerindedir. Buğdayın üretim alanı son 15 yılda artış gösterirken; arpanın üretim alanlarında nispi bir azalış söz konusudur. Arpanın 2002 yılında 50 bin ha olan ekim alanı 47 bin hektara inmiştir. Gerçi son 15 yıla ait rakamlara bakıldığında ekim alanlarında bazı yıllar artış bazı yıllarda azalışlar söz konusu olsa da 2008 yılından itibaren arpa ekim alanlarının 47 bin hektarı aşmadığı görülmektedir. Buğday ekim alanı ise 2002 yılında 22 bin hektar iken bugün 27 bin hektarın üzerine çıkmıştır¹⁰ Çalışma ve Şehircilik Bakanlığı.2011;177-178). İlçe Tarım Gıda ve Hayvancılık Müdürlüğü verilerine göre 2016 yılında elde edilen buğday ve arpanın yaklaşık 100 bin tonun üzerinde olduğu ifade edilmiştir. Haşhaş üretiminde

¹⁰Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Afyonkarahisar İl Çevre Durum Raporu 2011. Afyonkarahisar Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, s.177-178.

2016 yılında 50 bin tonun üzerinde, şekerpancarında ise 200-250 bin ton arasında üretim yapıldığı ifade edilmiştir.

İlçe ekonomisinde önemli bir yere sahip olan arpa ve buğdayda elde edilen verim; il genelinde kıyaslandığında düşük değildir. Arpa üretiminde 2002 yılında 300 kg/dekar olan üretim, 2011 yılına gelindiğinde yine 300 kg/dekardır. Oysa Sinan paşa ilçesinde 2011 yılında arpa verimi 450 kg/dekardır. Buğdayda ise 2002 yılında 250 kg/dekar olan üretim 2011 yılında 300, 2016 yılında 300 kg/dekar olsa da 2006 yılında 400kg/dekara kadar yükselebilmiştir. Tahıl üretiminde verim artış ve azalışları şüphesiz iklimle alakalıdır. Yaz sıcaklığı etkisi yanında, ilkbahar ve sonbahar mevsimi yağışlı, ancak yazları nispeten kurak geçen bölgelerde daha yüksek verim ortaya çıkar. Gerçekten de Emirdağ'ın 2006 yılı yağış verileri incelendiğinde bu yılda Mayıs ayında yaklaşık 61mm, Haziranda ise 54 mm'nin üzerinde yağış aldığı tespit edilmiştir.

Şekil 3. Seçilmiş Bazı Ürünlerin Üretim Miktarları (ton) 2013

Sulu tarım alanlarında ekilen şekerpancarı üretimi yine ilçenin ekonomisinde önemlidir. Yaklaşık 210 bin ton civarında ekilen şeker pancarının il ekonomisindeki payı %25,6'dır. Yine İl üretiminde %5,2'lik paya sahip olan patates dışında; çok fazla üretime sahip olmayan soğan, mısır, ayçiçeği gibi bitkilerin de yetiştirildiği görülür. Emirdağ'da toplam tarım alanlarında sebze üretimine ayrılan arazinin toplam içerisindeki payının çok düşük olduğu (%0,3) ve sebze üretiminin çok fazla bir öneme sahip olmadığı görülür.

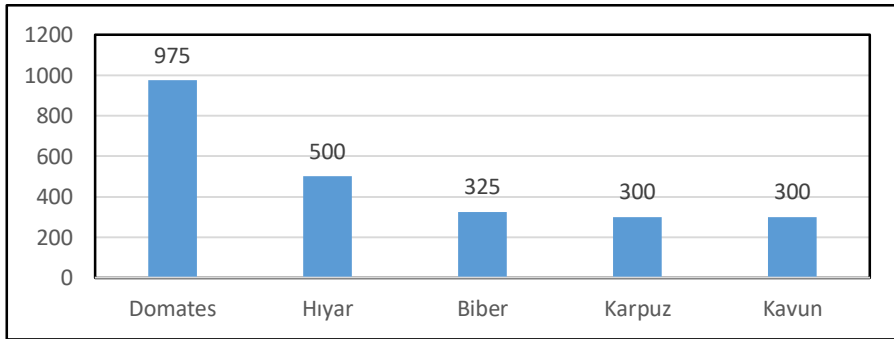
Tablo 6. Sebze Üretimi ve il içerisindeki Payı

Ürün	Domates	Hıyar	Biber	Karpuz	Kavun
Emirdağ (ton)	975	500	325	300	300
İl içerisindeki payı (%)	2,9	1,4	4,1	3,4	2,8

Kaynak: TÜİK. 2013; 150

Sebze üretiminde önemli olan ürünlerin başında biber, karpuz, domates, kavun ve hıyar gelmektedir. Biberin il üretimindeki payı %4,1, karpuzun %3,4, domatesin 2,9, kavunun 2,8 ve hıyarın 1,4'tür (Tablo 6)

Şekil 4. Sebze Üretimi (ton) 2013

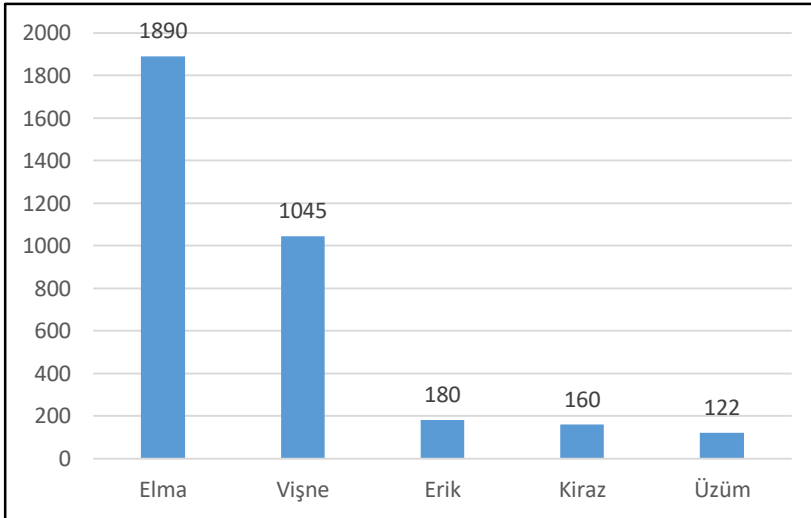
İlçede sulanabilir alanlar sınırlı olması ve sert geçen iklim koşulları, sebze üretiminin veriminin düşük olmasına yol açması yanında meyve üretimini de etkilemiştir¹¹.

Tablo 7. Meyve Üretimi ve il içerisindeki Payı

Ürün	Elma	Erik	Kiraz	Üzüm	Vişne
Emirdağ (ton)	1 890	180	160	122	1 045
İl içerisindeki payı (%)	4,2	1,6	1,0	1,4	3,0

Kaynak: TÜİK. 2013;.151

Meyve üretiminde en fazla elma ve vişne elde edilmektedir. Yılda yaklaşık 1900 ton elde edilen elma üretiminin il içerisindeki payı %4,2, 1050 tona ulaşan vişnenin payı %3 civarındadır. Erik 1,6, üzüm 1,4, kiraz ise %1’lik bir paya sahiptir.

Şekil 5. Meyve Üretimi (ton) 2013

¹¹ ETSO. 2015. Emirdağ 2015-2018 Stratejik Plan. Emirdağ Ticaret ve Sanayi Odası, s.6.

Tarımsal alet ve makinalar tarımsal üretimde işgücü verimliliğini, ürün kalitesini ve verimliliği artıran önemli araç gereçlerdir. Bunların oranları ve sayısı aynı zamanda gelişmişlik derecesini de ortaya koymaktadır. Tablo 8’de Emirdağ’ın 2013 yılına ait alet ve makina başına düşen işlenen tarım alanları(ha) verilmiştir. Bir fikir oluşturması açısından, toplam işlenen tarım alanı en yüksek olan merkez ilçe, Sandıklı ve Dinar ile kıyaslamalar yapılmıştır. Emirdağ, Afyon merkez ilçesi başta olmak üzere tüm ilçelerin hepsinden daha fazla tarım alanına sahiptir. 2013 verilerine göre Emirdağ’da 1 traktöre düşen tarım alanı 37,7 ha, Merkez İlçede 12,7 ha, Sandıklı’da 27,2 ha, Dinar’da 12,1 hektardır. Dolayısıyla traktör sayısı bakımından belirgin bir yetersizlik vardır. Bir traktörün işleyeceği tarım alanı oldukça yüksek olup aynı yıl verileri esas alındığında bu rakamın Türkiye ortalamasının da (16,9) çok üzerinde olduğu görülmektedir. Biçerdöver dikkate alındığında, bir biçerdöverin işlediği tarım alanı açısından Merkez İlçeden daha iyi durumda olduğu; hatta Türkiye ortalamasından da daha iyi olduğu görülmektedir. Türkiye ortalamasına göre bir biçerdöver 1328 ha. Tarım alanını işlemek zorundayken bu oran Emirdağ’da 929 hektardır. Ancak daha az tarım alanına sahip olan Sandıklı ve Dinar ilçeleri daha iyi durumdadır.

Tablo 8. Tarımsal Alet ve Makinalar

Alet ve makina başına düşen işlenen tarım alanı (ha)						Toplam işlenen tarım alanı (ha)
	Traktör	Biçerdöver	Kültivatör	Pulluk	Ekim makinası	
Emirdağ	37,7	929,1	117,5	34,7	37,9	91054
Merkez ilçe	12,4	1667,8	29,3	10,7	38,8	46700
Sandıklı	27,2	180,1	48,1	23,1	55,8	46479
Dinar	12,1	670,8	148,5	13,0	75,2	41591
Türkiye	16,9	1328,8	40,8	14,9	48,0	20 578 637

Kaynak: TÜİK. 2013;.154

Toprağı yırtarak kabartmak, parçalamak, havalandırmak, yabancı otları kesip köklerini yüze çıkarmak, mineral gübreleri karıştırmak ve anız bozmak gibi amaçlarla kullanılan kültivatör bakımından ilçedeki veriler yine çok düşüktür. Türkiye ortalamasının da altında olup bir kültivatörün işlemesi gereken tarım alanı miktarı 117,5 hektardır. Oysa bu oran Merkez İlçede 29,3 hektar, Sandıklı'da 48,1 hektardır. Yine bir pulluğun işlemesi gereken tarım alanı Emirdağ'da 34,7 ha, Merkez ilçede 10,7 ha, Sandıklı'da 23,1, Dinar'da 13 ve Türkiye ortalaması 14,9 hektardır. Tarımsal alet ve makineler bakımından yeterli sayıya sahip olmaya ilçe sadece ekim makinası bakımından diğerlerinden daha iyi durumdadır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER

Tarımsal ekonomilerin birçoğunda olduğu gibi Emirdağ ilçesinin tarımsal yapısının şekillenmesinde, başta iklim olmak üzere arazi varlığının özellikleri, kültürel yapı ve günümüzde yaşanan göç olgusu etkili olmuştur. İlçe sınırları içerisinde yer alan derelerin oluşturduğu ovalar, tarımsal faaliyetlerin ortaya çıkması ve gelişmesinde; sahada hâkim olan yarı kurak iklim özellikleri ise tarım ürünleri çeşitliliği ve verimi üzerinde etkili olmuştur.

Su kaynaklarının kısıtlı olması tarımsal faaliyetleri olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla sahadaki yerleşim birimleri ve ekonomik faaliyetler açısından yeraltı suları oldukça büyük bir öneme sahiptir. Kullanma suyu sıkıntısı ve tarımda sulama suyunu temin etmek için yeraltı sularından faydalanmaya gidilmekte ve kuyular açılmaktadır. Sulama olanaklarının sınırlılığı tarımsal üretimde verim düşüklüğüne neden olduğu gibi, ürün çeşitliliğini de sınırlandırmaktadır. Bu nedenlerle, sulanan tarım alanlarının artırılmasına ve bu konuda yeni projeler ve altyapı yatırımlarının yapılmasına ihtiyaç vardır.

İlçe arazisinin %50'den fazlası tarıma müsait alanlardır. Her geçen yıl sulu tarım yapılan alanların arttığı dikkati çekmektedir. Örneğin 1981 yılında 4750 hektar olan sulu tarım alanları, 2011

yılında 14 bin hektara yükselmiştir(Çalışma ve Şehircilik Bakanlığı 2011;161). Emirdağ diğer ilçe merkezlerine göre en yüksek tarım alanı miktarına sahiptir. Emirdağ ilçesinde göçlere bağlı olarak tarım alanlarındaki terk edilmeyi gözlemlemek mümkündür. Boş bırakılmış ve işlenmeyen tarım alanları şüphesiz ilçenin tarımını olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim 2009 yılında yapılan bir araştırmada¹² ilçenin Yukarı Sakarya Havzası tabanından dağlık ve tepelik alanlara geçişte yer alan plato yüzeyleri ve az eğimli yamaçlarında boş bırakılmış tarım alanları tespit edilmiştir. Bu tip alanlardaki sorunların tespiti yapılmalı ve ilçenin tarım alanı potansiyeli tümüyle değerlendirilmelidir.

İlçede tarım alanlarının her yıl yaklaşık %22,8'i nadasa bırakılmaktadır. Kurak ve yarı kurak iklim bölgelerinde toprakta yeterli suyun temini için yapılan bu işlemde; ürün deseni değiştirilerek örneğin aspir ekilerek bu alanlar daha azaltılabilir. İlçenin iklim, toprak, topografya ve mevcut su potansiyeli dikkate alınarak *ürün deseni haritasının* oluşturulması gereklidir. Zira ürün deseni haritası oluşturulduktan sonra ilçenin tarım alanlarında, bölgesel ürün desteklemesi için gerekli düzenlemeleri yapmak daha kolay olacaktır.

Tahıl ürünleri özellikle arpa ve buğday ilçenin en önemli tarım ürünleri oluşturmakta olup; il ekonomisinde de önemli bir paya sahiptirler. Ancak sulamalı tarımın çok yeterli olmaması bazı yıllarda yaşanan kuraklıklar nedeniyle bu ürünlerde verim kaybına neden olmaktadır. Sulamalı tarımın yaygın olduğu köylerde buğday ve arpa üretiminde verim daha yüksektir. Yörenin sahip olduğu iklim koşulları çerçevesinde; sulu tarım artırılarak bu ürünlerden elde edilen verimin daha yükseltilmesi gerekir. Şeker pancarı ekimi üreticiler ile şirketler veya fabrikalar arasında sözleşme düzenlenmesi suretiyle kotalı olarak yapılsa da; şeker pancarı yalnız sanayi hammaddesi değil, aynı zamanda besi hayvancılığında çok kıymetli gıda olan yaprakları, baş ve posası önemli bir yem bitkisidir. Dolayısıyla ilçede belli bir paya sahip olan şeker pancarı üretim alanları artırabilir ve buna bağlı olarak hayvancılık geliştirilebilir.

¹² Yakar, 2009., a.g.e.

Sebze ve meyve üretiminde çok büyük bir paya sahip olmasa da; yine sulamalı tarım ve diğer teknolojik alt yapının geliştirilmesiyle bu ürünlerin üretiminde de önemli artışlar sağlanabilir. Emirdağ ilçesinde kullanılan tarımsal alet ve makinelerin sayısı da yeterli olmayıp; bir alet/makinenin işlediği toprak alanı bakımından çevre ilçeler ve Türkiye ortalamasının altındadır.

İlçenin giderek nüfus kaybetmesi; tarımsal yapı üzerinde bir kısır döngünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Emirdağ ilçesinde arazi büyüklüklerine göre çiftçi sayılarının dağılımı zamanla önemli değişiklikler göstermiştir. Gerek arazi miktarlarında gerekse arazi sahibi hane sayısında azalma görülmektedir, çiftçi hanesi sayısındaki azalma göçün doğrudan bir sonucudur. Eğer toprak büyüklüklerine göre hane sayısındaki azalışa dikkatli bakılırsa 200 dekardan daha fazla olan hane sayısındaki azalmanın en az, buna karşın 25 dekardan fazla toprağa sahip hane sayısındaki azalmanın en fazla olduğu görülür (Yakar & Yazıcı, 2009;174). Göç eden ailelerin topraklarını kalan ailelere satmaları veya kiraya vermeleri; ilçede tarım topraklarının çok parçalı ve küçük olmasını engellemiştir. Bu önemli bir avantaj olup; burada kalan aileler desteklenerek bu tarım alanlarını parçalanmasına izin vermeden korumak ve en iyi şekilde değerlendirmek mümkündür.

Sonuç olarak Emirdağ İlçesi bölgede tarım alanı ve tahıl ürünlerinde önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak yaşanan büyük nüfus kayıpları ve genç nüfus oranının giderek azalması; kırsal nüfusun önemli olduğu köylerde tarımsal faaliyetleri olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca sulama suyu sıkıntısı, pazarlama, işgücü yetersizliği yine tarım üretiminde ayrı sorunlar olarak tespit edilmiştir. Bütün bunlar dikkate alınarak, tarıma yönelik yapılacak olan yeni yatırım projeleri oluşturulmalıdır. Bu projelerle hem tarımsal yapı geliştirilebilir hem de buna bağlı yeni istihdam alanları oluşturularak genç nüfusun göçü önlenabilir. İlçenin ürün desen haritasının bir an evvel oluşturulması şarttır.

KAYNAKÇA

Canlı, H., 2007. Emirdağ Havzası Ve Çevresinde Doğal Ortam İle İnsan Arasındaki İlişkiler. Afyon

Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi).

Doğan, Z., Arslan, S., & Berkman, A. N. (2015). Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi

Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-41.

Doğanay, H., & Çoşkun, O.,(2012). Tarım Coğrafyası. Pegem Akademi.

Kavas, S., 2014. Geçmişten Günümüze Mut, Sivrihisar, Emirdağ Kilimlerinde Yaşam Sembolleri.

Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanatdalı (Yüksek Lisans Tezi).

Örnekkol, F., 2006. Emirdağ Ağzı. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi).

Yakar, M., 2009. Emirdağ İlçesi Kırsalında Göçün Etkileri, Sorunları Ve Çözüm Önerileri. Afyon Kocatepe

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı (Doktora Tezi)

Yakar. M., Yazıcı. H.,2009. Emirdağ İlçesinde Göçlerin Tarım Alanlarına Etkileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi CBD* 7 (2), 163-176.

DPT. 1996. Afyon İl Raporu. Yayın no:2465.

ETSO. 2015. Emirdağ 2015-2018 Stratejik Plan. Emirdağ Ticaret ve Sanayi Odası.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Afyonkarahisar İl Çevre Durum Raporu 2011. Afyonkarahisar Valiliğı Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.

TÜİK. Bölgesel Göstergeler 2006. Yayın no:3076.

TÜİK. Seçilmiş Göstergelerle Afyonkarahisar 2013. Yayın no:4204.

EMİRDAĞ’IN HAYVANCILIK POTANSİYELİ İL EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE SORUNLARI

Çiğdem ÜNAL*

Besime YÜCEL**

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Afyon’un en büyük ilçelerinden biri olan Emirdağ’ın günümüzdeki hayvancılık potansiyelini, il ekonomisindeki yerini ve sorunlarını ortaya koymaktır. Emirdağ, tarihi dönemlerde önemli ulaşım güzergâhları üzerinde gelişen ve bugünde bu özelliğini koruyan önemli bir ilçedir. İç Anadolu Bölgesinin Yukarı Sakarya ve Ege Bölgesinin İç Batı Anadolu Bölümünde yer alan sahada dağlık alanlar ve platolar önemli bir paya sahiptir. İlçenin güneyinde yer alan Emir Dağları bölgenin en önemli yükseltisini oluşturur. Karasal iklimin hâkim olduğu sahada yer alan alçak ve yüksek platolar hayvancılık faaliyetlerinin ortaya çıkması ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Hayvancılık ilçe ekonomisinde tarımdan sonra en yüksek paya sahiptir. Özellikle mera hayvancılığının ön planda olduğu ilçede hayvancılık faaliyetlerinin tarihi oldukça eskiye dayanır. Afyonda yetiştirilen koyunun %16,8’i, sığırın %5,7’si Emirdağ ilçesinde yer almaktadır. İlçenin süt üretimi payı ise %6,7 civarındadır. Ancak mera alanlarının daralması, nüfus kayıpları hayvancılığı olumsuz olarak etkilemektedir. 1980’li yıllardan itibaren küçükbaş hayvan sayısında nispi bir azalış; büyükbaş hayvan sayısında ise yükseliş görülmektedir. Hayvansal üretimin düşük olması yaşanan ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

* Prof. Dr., izmir Katip Çelebi Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, cigdem.unal@ikc.edu.tr

** Dr.Arş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, besime.yucel@ikc.edu.tr

Anahtar sözcükler; Emirdağ, hayvancılık potansiyeli, sorunlar

GİRİŞ

Hayvancılığın kırsal kalkınmada, kırsal alanların korunmasında, kırsal nüfusun yerinde tutularak istihdam sağlanmasında ve yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rolü olduğu unutulmamalıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tarımsal sorunları aşmak, tarım ve hayvancılığı geliştirebilmek için çeşitli programlar uygulanmıştır. Bu yıllarda, özellikle tarıma ilişkin, oldukça geniş çaplı bir kurumsallaştırma gerçekleştirilmiştir. Ayrıca fiyat politikaları ve dış ticaret koruması yoluyla da tarım ve hayvancılık desteklenmiştir. Bu dönemde uygulanan politikalar birçok amaca yönelik olmakla birlikte, temel amaç; kendi kendine yeterlilik olmuştur¹. Bu açıdan değerlendirildiğinde, yakın zamana kadar uygulanan politikaların başarılı olduğu görülür. Ancak son yıllarda hayvancılıkta yaşanan yapısal sorunlar bu ekonomik faaliyeti olumsuz yönde etkilemektedir. Hayvancılıkla ilgili uzun vadeli hedef ve politikaların olmaması, ülkenin kırmızı ette ithalatçı ülke konumuna gelmesi, yetiştirici ve üretici örgütleri ile kooperatifler gelişmiş ülkelerdeki özerklik, kurumsal kapasite ve insan kaynakları ile hizmet seviyesine ulaşamaması, çiftçi örgütlerinin ürünlerin pazarlanması ve işlenmesindeki payları ve pazarlık güçlerinin yok denecek kadar düşük olması gibi nedenler bu sorunların bir bölümünü oluşturmaktadır². Bulunduğu sahanın ekolojik koşullarına bağlı olarak önem kazanan hayvancılık faaliyetlerinde şüphesiz beşeri faktörlerin de etkisi büyüktür. Hayvancılığın gelişmesinde çevre şartlarının uygunluğu yanında; o bölgenin ekonomik gelişmişliği de önemlidir. Zira gelişmiş ekonomilerde yapılan hayvancılık daha modern şartlarda olup, her koldaki üretimde yüksektir. Oysa

¹Ünal Ç., 2004 *Erzurum'un Hayvancılık Potansiyeli*. Doğu Coğrafya Dergisi, Yıl:9 Sayı:12, Çizgi Kitabevi Konya, 259.

² Kalkınma Bakanlığı. Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Hayvancılık. Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Yayın No: KB: 2873, 2014, s.38.

gelişmemiş ülkelerdeki hayvancılık daha ilkel şartlarda olduğu için elde edilen ürünlerde verim daha düşük olmaktadır.

Afyon'da canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler değerlerinin Türkiye içindeki payı 2013 yılında %1,7 olmuştur. Tarımsal üretim değeri Afyonkarahisar'da 2009 yılından itibaren artarak 2011 yılında 3 milyar TL değerinde iken, 2012 yılında bu değer altına düşmüş, ancak 2013 yılında tekrar 3 milyar TL değerine ulaşmıştır³. Bölgenin en eski ekonomik faaliyetleri ve tarımın önemli alt dallarından biri olan hayvancılığın, günümüzdeki en büyük etkileri; sağlıklı ve dengeli beslenmede, bazı sanayi dallarının hammaddesi olmasında, organik tarımda gübre kaynağı oluşturmada ortaya çıkmaktadır.

Afyon'un ilçelerinden biri olan Emirdağ, İç Anadolu Bölgesi Yukarı Sakarya havzası içerisinde yer almaktadır. Tarihi dönemlerden günümüze ulaşım açısından önemli bir güzergâh üzerinde kalan ilçe, bugün de aynı özelliğini korumakta ve İç Anadolu'yu Asıl Ege ve Antalya Bölümü'ne; Antalya Bölümü'nü ise Marmara Bölgesi'ne bağlayan bir kavşak noktasında yer almaktadır. Ekonomik faaliyetlerde tarım ve hayvancılık ön plana çıkmakta, sanayi faaliyetlerinde gelişmenin çok yavaş olmasına karşılık hizmet sektöründeki gelişme her geçen yıl giderek önem kazanmaktadır. Bu araştırmanın amacı, Emirdağ ilçesinde hayvancılığın gelişmesinde etkili olan doğal ve beşeri çevre özelliklerini açıklamak, hayvancılık potansiyelini ana hatlarıyla ortaya koymak, İl içerisindeki payını belirlemek, hayvancılık faaliyetlerinin sorunlarını tespit etmek ve çözüm önerileri sunmaktır.

1- Doğal Çevre Faktörleri ve Hayvancılık

Yeryüzü şekilleri bakımından Emirdağ ilçesi; havza tabanında kalan içinde yer yer geniş vadi tabanlarının da bulunduğu dalgalı düzlükler, bu kesimden yamaçlara doğru geçişte bulunan plato sahası ve dağlık alanlar olmak üzere üç ana morfolojik birimden meydana

³ TÜİK. Seçilmiş Göstergelerle Afyonkarahisar 2013. Yayın no:4204, s.146.

gelmektedir. Emirdağ havzasını çevreleyen plato ve dağlık alanlar ilçenin çayır ve mera alanlarının oluşmasını sağlamışlardır. Bu dağlık alanların ova tabanına göre nispi yükseltileri yaklaşık 1200-2000 metreler arasında değişir. Emirdağ havzasındaki dağlar havzayı kuzey, güney ve batıdan sınırlandırmıştır. Havzayı sınırlandıran bu dağlık alanlar yapısal ve morfolojik olarak birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Araştırma alanının kuzeyinde Karadağ, güneyinde Emirdağları, batısında ise Şaphane, Eğerli, Bey, Asar ve Ağın dağları yer alır⁴. Özellikle ilçenin güneyinde ve batısında ova tabanından çevresindeki yüksek alanlara doğru çıkıldıkça platoların geniş yer kapladığı görülür. Platolar sahip oldukları yüksekliğe bağlı olarak iki gruba ayrılabilir; alçak platolar genellikle 800-1000 metre arasında, yüksek platolar ise 1000-1200 metre yüksekliğe sahiptir⁵. Bu platolarda ortaya çıkan çayır ve mera alanları hayvancılık faaliyetlerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. İlçe alanının %30.9'na denk gelen çayır ve mera alanları yaklaşık 64 125 hektardır⁶.

⁴ Canlı, H., 2007. Emirdağ Havzası Ve Çevresinde Doğal Ortam İle İnsan Arasındaki İlişkiler. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi). S.21.

⁵ Yakar, M., 2009. Emirdağ İlçesi Kırsalında Göçün Etkileri, Sorunları Ve Çözüm Önerileri. Afyon Kocatepe

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı (Doktora Tezi), s.57.

⁶Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Afyonkarahisar İl Çevre Durum Raporu 2011. Afyonkarahisar Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, s.161.

Tablo 1. Emirdağ'da İklim Verileri

	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Ortalama
Ortalama yağış (mm) 2005-2016	51,5	35,7	40,1	39	51,8	50,6	13,6	10	31,3	21,8	27	28,6	40,1
Ortalama sıcaklık 1997-2016	0,3	2	6,1	10,9	15,7	19,8	23,4	23,2	18,3	12,9	7,1	1,8	11,8
Ortalama rüzgar hızı m/s 1997-2016	1,9	2,3	2,3	2,3	2	1,9	1,7	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7	1,9

Kaynak: DİM, Emirdağ İstasyonu Verileri

Yaz aylarında büyük çoğunlukla derelerin kuruması; bu alandaki yerleşim birimleri ve ekonomik faaliyetler açısından yeraltı sularının önemini artırmıştır. Sahada yer alan köylerin büyük bir bölümü içme ve kullanma suyunu açılan kuyularla yeraltı suyundan sağlanmaktadır. Mera hayvancılığın yaygın olduğu platolar üzerinde yer alan dereler; otlak alanlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

1- Beşeri Çevre Faktörleri ve Hayvancılık

Tarihi oldukça eskiye dayanan Emirdağ ilçesinde en eski kalıntıların Davulga- Bademli kasabaları arasındaki Harmanören mevkiinde bulunan kalıntıların Arkaik devrine ait olduğu saptanmıştır. Bugün Afyon Müzesi'nde bulunan bu kalıntıların yanında Frigya ve Roma devrine ait eserler de bulunmaktadır. Eski bir yerleşme olan Emirdağ yöresinde saptanan bazı höyüklerin ise Kalkolitik Çağ'a ait olduğu sanılmaktadır. Frigyalılar M.Ö. 1000'lerde yörede bir kent kurmuştur. Tarih içerisinde yöre birçok el değiştirerek; Selevkos,

Roma, Bizans, Arap ve Selçuklu egemenlilerinin ardından son olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. Türkler bu bölgeye 11. yüzyılda gelmeye başlamıştır. Bunun en büyük kanıtı Harmanören’de bulunup Afyonkarahisar Müzesi’nde sergilenen Türkmen mezar taşlarıdır⁷. Emirdağ, Osmanlı Devleti döneminde 1730’larda Musul tarafından gelen aşiretler tarafından kurulmuştur. İlk ismi “Musulcalı” olan ilçenin ismi 1870’de Sultan Abdülaziz’den dolayı “Aziziye”, 1937’de ise güneyindeki Emirdağlarından dolayı “Emirdağ” olmuştur⁸.

Yörük ve Türkmen nüfusun çoğunlukta olduğu sahada hayvancılık faaliyetlerinin önemli olması; bu faaliyete bağlı olarak düz dokuma yaygılarının da önemli olmasını sağlamıştır. Bu faaliyete bağlı olarak geçmişte önemli bir yere sahip olan bu dokumacılık günümüzde önemini kaybetmiştir. Emirdağ dokumaları arasında yaygı kilimleri, seccade ve namazlığın dışında heybe, çuval, yastık gibi dokumaların da önem kazandığı tespit edilmiştir⁹.

Tablo 2. Emirdağ’da Kentsel ve Kırsal Nüfus Değişimleri

Yıllar	Kent Nüfusu	Oranı	Kırsal nüfus	Oranı	Toplam
1965	10914	18,5	48041	81,5	58955
1970	12559	20,7	48156	79,3	60715
1980	14733	27,7	38502	72,3	53235
1990	21144	38,0	34494	62,0	55638
2000	20508	43,3	26888	56,7	47396
2011	19637	48,0	21299	52,0	40936
2013	19132	49,1	19859	50,9	38991

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımı İstatistikleri, TÜİK.gov.tr (ADNK)

⁷ Örnekkol, F., 2006. Emirdağ Ağzı. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi).s.6.

⁸Kavas, S., 2014. Geçmişten Günümüze Mut, Sivrihisar, Emirdağ Kilimlerinde Yaşam Sembolleri. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanatdalı (Yüksek Lisans Tezi). S.81.

⁹Ürer, H., 1997. Emirdağ (Afyon) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları. Ege Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Türk İslam Sanatı Anabilim Dalı (Yüksek Lisans tezi).

2016 TÜİK verilerine göre 37 045 kişi olan Emirdağ nüfusu, giderek azalan kırsal nüfus ağırlığı olan bir tablo ortaya koymaktadır. 1935 sayımında nüfusu 33773 kişi olan ilçenin nüfusu yaklaşık 80 yıl sonra aynı miktara sahiptir. Nüfusun 1970 yılına kadar düzenli olarak arttığı, ancak bu tarihlerden sonra bir azalışa girdiği görülür. 1970 yılında 60715 olan nüfus ilçe tarihinin en yüksek nüfusunu ifade etmektedir. 1990 yılında nispi bir artış söz konusu olsa da daha sonraki dönemlerde ilçenin nüfus kaybının devam ettiği açıkça ortadadır(Tablo 2).

İlçenin nüfus gelişiminde dikkat çeken bir diğer özellik ise; kırsal nüfus oranının daha yüksek olmasıdır. 1935 yılında %87,4 olan kırsal nüfus oranı 2013 yılında 50,9'a gerilemişse de, Türkiye şartlarında kırsal nüfus baskısının yoğun olduğu ilçelerden birini oluşturmaktadır. Nüfus azalışında en büyük etken olan göç faaliyetleri halen hızlı bir şekilde devam etmektedir. 2015 yılında 37246 olan nüfusu 2016 yılında 37045'e gerileyerek; son bir yılda ilçe nüfusu yaklaşık 200 kişi daha azalmıştır. Aynı tarihte kadın nüfus oranı %50,2 olup Türkiye'nin kadın nüfus oranı yüksek olan ilçelerinden birini oluşturmaktadır. Kadın nüfusun yüksek olduğu kırsal alanlarda hayvancılık faaliyeti genellikle ön plandadır.

2013 yılı verilerine göre ilçede okuryazarlık oranı %93 olup bu oran kadınlarda %89'a kadar gerilemiştir. 12 yaş üstü nüfusun %57,2'si ilköğretim mezunu, 3,7'si ortaokul, 14,2's, lise ve dengi okul, 6,2'si ise yükseköğretim veya fakülte mezunudur. Ortalama hane büyüklüğü 3,16, tarım sektöründe çalışanların oranı %60, şehirleşme oranının en düşük olduğu ilçelerden birisidir. Yaklaşık 2050km²'lik bir alana sahip olan İlçe topraklarının 91 508 hektarında tarım yapılmaktadır. Ekonomik faaliyetler özellikle araştırmanın konusu olan hayvancılık faaliyetleri, yukarıda belirtilen coğrafi faktörlerin etkisiyle şekillenmiştir.

İlçe nüfusunda yaşanan değişiminin sonucunda ortaya çıkan etkiler ekonomik faaliyetlerin şekillenmesi yanında, arazi kullanım yapısında birtakım değişikliklere yol açmıştır. Küreselden yerele

kadar çok çeşitli faktörlerin bir sonucu olan değişimde aradan geçen zamanla kırsal alanların sosyo-ekonomik yapısı ve demografik nitelikleri farklılaşmıştır. Emirdağ ilçesinde kırsal değişime bu açıdan bakıldığında 3 farklı döneme ayrılabilir. Bunlardan 18.yy'dan 20.yy başına kadar olan ilk dönemde, konar-göçer durumdaki Türkmen ve Yörüklerin Osmanlı İmparatorluğu'nun iskân politikasına bağlı olarak sürekli yerleşmeye geçilmiştir. Yine bu dönemde ilçe alanı, İmparatorluğun Balkan ve Kafkaslardan çekilmesine bağlı olarak ortaya çıkan zorunlu göçlerin Anadolu'daki yerleştirme alanlarından birisi olmuştur. Yoğun bir şekilde iskâna açılan ve nüfusun arttığı bu dönemde hâkim faaliyet yayla ile kışla arasında yıl içinde mevsimlik yer değiştirmelerle yürütülen geleneksel mera hayvancılığıdır. 20.yy basından 1960'lı yıllara kadar olan ikinci dönem; geleneksel hayvancılığın yanında tarımsal üretimin de yaygınlaştığı bir devredir. Orman ve mera alanlarının tarım alanına dönüştürüldüğü bu dönemde, meralarda hayvan sayısında çok hızlı bir artış olmuştur. 1960'lı yıllardan günümüze kadar olan son dönem ise; kırsaldan yurtçine ve yurtdışına göçlerin damgasını vurduğu bir zaman dilimidir. Bunun sonucunda nüfusun azalmasıyla birlikte arazi kullanımındaki baskı da azalmıştır. Tarımın güçlkle yapıldığı alanların bir bölümü terkedilmiş, mera ve orman alanları üzerindeki baskı azalmış, kuru tarımda sulama çalışmalarına hız verilmiştir. Mera hayvancılığı yerini ahır hayvancılığına bırakmaya başlamış, geleneksel yaylacılık ise iyice azalmıştır¹⁰.

Bugün yaylaya çıkan köylerde küçükbaş hayvancılık ön plândadır. Günümüzde kırsal nüfus oranının göç nedeniyle giderek azalması yanında tarımda makineleşme, sulu tarımın az da olsa giderek yaygınlaşması, birim alandan fazla ürün alınması ve hayvancılık sektöründe yaşanan sorunlar, sahadaki yaylacılık faaliyetlerinin öneminin azalmasına neden olmaktadır.

¹⁰ Yakar, a.g.e.,209

2- Emirdağ İlçesinde Hayvancılık Potansiyeli

Emirdağ'da 2013 yılı itibariyle sığır ve koyunun toplamı 147 278 olup, 2011 yılıyla kıyaslandığında sığır sayısında azalış, koyun sayısında artışlar olduğu görülmektedir. Koyun sayısında bir artış olduğu sonucu ortaya çıksa da, geçmiş yıllarda bu rakamın daha yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin 1969 yılında 119 082 olan koyun, 1981 yılında 142 371'e yükselmiş, ancak 2007 yılında 74 bine düşerek¹¹, ilçe tarihinde belki de en düşük sayıya inmiştir. İlçede küçükbaş mera hayvancılığının daha yaygın olup, ilçenin batısı ve güneyinde yer alan köylerde daha yoğun şekilde göze çarpar. Bahar mevsimiyle birlikte çıkılan yaylalarda 3-4 ay kalınarak yaz sonu gibi tekrar ovaya inilmekte ya da köylere yakın ağıllarda hayvancılık faaliyetleri kısa kadar sürdürülmektedir. İlçe Tarım Gıda ve Hayvancılık Müdürlüğü verilerine göre 2016 yılında yaylaya çıkan köy sayısı 21 adettir.

Tablo 3. Emirdağ İlçesinde Hayvan Sayısı ve İl Toplamındaki Payları

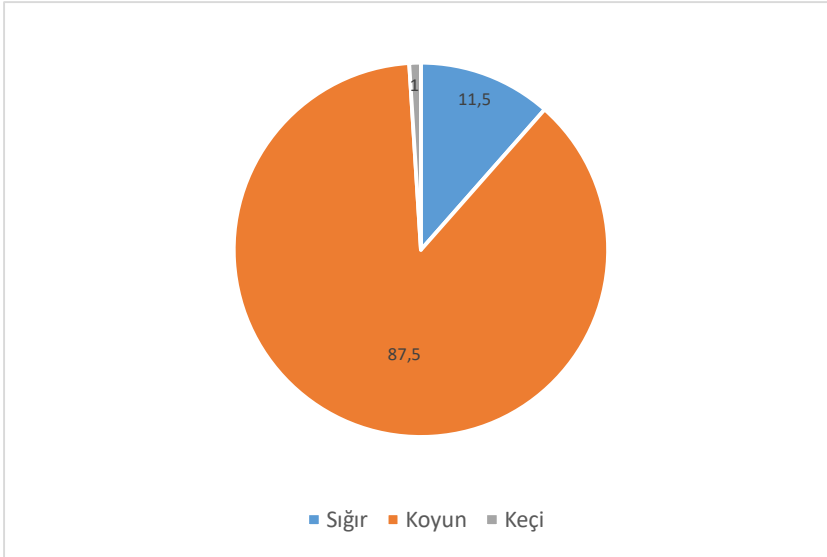
		Sığır (baş)	Koyun (baş)	Keçi (baş)	Kümes hayvanları (adet)
Emirdağ	2011	17 231	101 561	9 230	17 000
	2013	16 871	128 887	1 520	544 500
İl içerisindeki payı %	2013	5,7	16,7	2,5	4,2
İl toplamı	2011	288 003	666 967	85 615	9 499 570
	2013	294 338	772 707	61 649	13 073 705

Kaynak: TÜİK,2013;155. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2011;184

İlçede sadece koyun sayısında değil; keçi sayısında da giderek bir düşüşün olduğu açıkça ortadadır. 2011 yılında 9 230 olan keçi sayısı, 2013 yılında 1 520'ye düşmüştür, sadece son iki yılda %64

¹¹ Yakar, a.g.e.,231

oranında keçi sayısında azalış söz konusu olmuştur. İlçenin 1969 yılında 21 707 olan keçi sayısı dikkate alındığında, bu hayvancılık faaliyetinin ne kadar kan kaybettiği ortaya çıkmaktadır. Emirdağ'da küçükbaş hayvan sayısında görülen bu azalışa karşılık; büyükbaş hayvan özellikle sığır sayısında 1960'lı yıllardan günümüze nispi bir artışın olduğu görülmektedir. 1969 yılında 10 349, 1981 yılında 11 361 olan sığır sayısı¹² 2011 yılında 17 231'e yükselmiştir. Ancak 2013 yılında sığır sayısı 16 871'e gerilemiştir. Kümes hayvanları sayısındaki artış ise dikkat çekicidir, 2011 yılında sayıları 17 bin adet olan kümes hayvanlarının sayısı 2013 yılında 544 bine yükselmiştir. 2016 yılı itibariyle 2 yarka çiftlikte yaklaşık 500 bin adet broiler üretilmektedir.

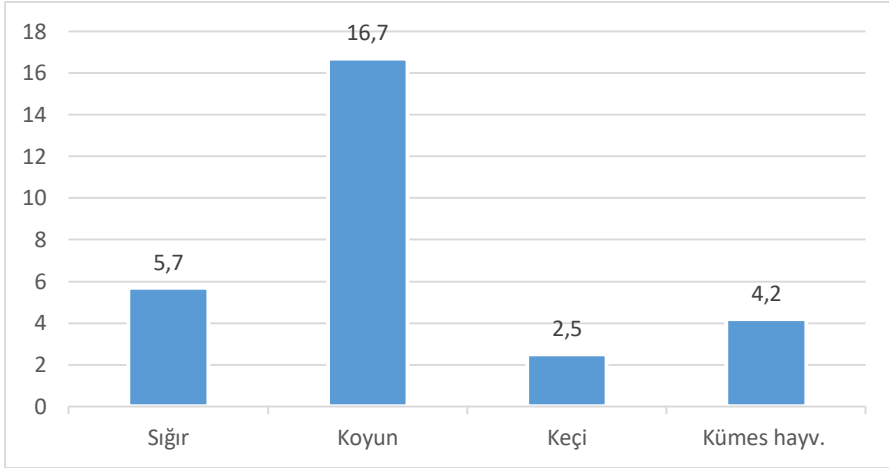

Şekil 1. Emirdağ'da Hayvan Dağılımı (%)

İlçede 2013 yılı itibariyle bulunan küçükbaş ve büyükbaş hayvanların sayısı dikkate alındığında, bunların %87,5 ile koyunun ilk

¹² Yakar, a.g.e.,231

sırada yer aldığı görülmektedir. Hemen arkasında sığır %11,5 ve keçi %1'lik bir payla takip etmektedir (Şekil 1

Şekil 2. Emirdağ'da hayvanların il toplamındaki Payları 2013 (%)

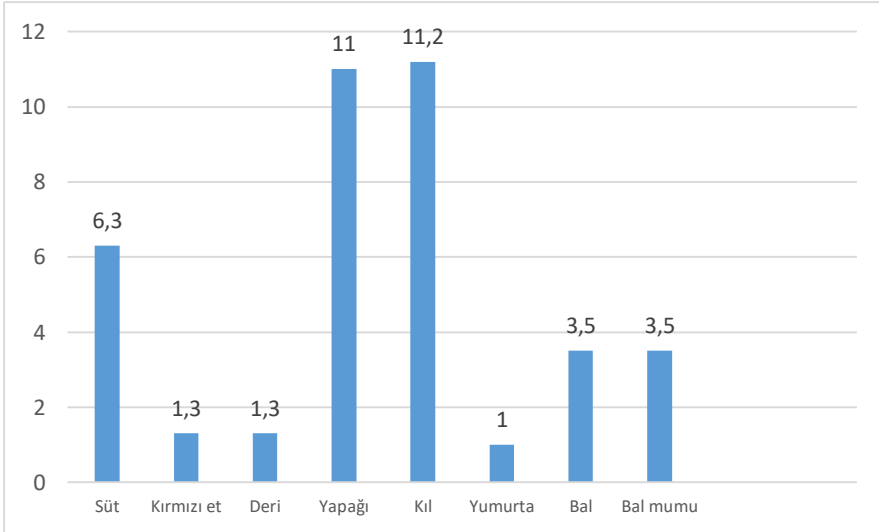
İlçede bulunan bütün hayvan varlığının il içerisindeki paylarına bakıldığında, Afyon'da bulunan koyunların %16,7, sığırların %5,7, kümes hayvanlarının %4,2 ve keçinin %2,5'e sahip olduğu tespit edilmiştir(Şekil 2).

Tablo 4. Hayvansal Ürünler Üretim Miktarları (2011)

	Süt (Ton)	Kırmızı Et (Ton)	Deri (Adet)	Yapğı (Ton)	Kıl (Ton)	Yumurta (Ton)	Bal (Ton)	Bal Mumu (Kg)
Emir dağ	26.118	289	604	147	8,10	130	25,46	630
İl toplamı	415.983	22.410	52.423	1.334	72	118.302	721	18.000
İl içerisindeki payı %	6,3	1,3	1,3	11,0	11,2	0,1	3,5	3,5

Kaynak: TÜİK,2013;155. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2011;186

Emirdağ'da 2011 verilerine göre; yaklaşık 26 bin ton süt, 289 ton kırmızı et, 130 ton yumurta, 25 ton bal, 630 kg balmumu, 604 adet deri, 147 ton yapağı ve 8 ton kıl üretimi gerçekleşmiştir. Elde edilen bu ürünlerin il toplamındaki oranları incelendiğinde özellikle yapağı ve kıl üretiminde yaklaşık %11 civarında paya sahiptir. İlde elde edilen sütün %6,3'ü, bal ve balmumunun %3,5'i ve kırmızı et ile derinin %1,3'ü Emirdağ'a aittir. İlçe Tarım Gıda ve Hayvancılık Müdürlüğü verilerine göre 2016 yılında gezgin arıcı sayısı 320'dir. Günümüzde beş köyde yapılan arıcılık faaliyetleri artış göstermektedir, nitekim 2010 yılında gezgin arıcıların sayısının 75-100 arasında olduğu tahmin edilirken bugün bu sayı 300'ün üzerinde olup İlçedeki kovan sayısı yaklaşık 60 bin civarındadır.

Şekil 3. Emirdağ'da Hayvansal Üretimin İl Toplamındaki Payları (%)

Yarı kurak iklim şartlarının hâkim olduğu sahada geven, kekik gibi step karakterli bitki örtüsü ve Emirdağlarında çok yaygın olmamakla birlikte olsa çam ve ardıç ağaçlarının ortaya çıkmasını sağlamış ve ilçede arıcılık faaliyetlerine zemin oluşturmuştur. 2011 yılında elde edilen bal üretimi yaklaşık 25 ton, balmumu miktarı ise 630 kg olmuştur. Gerçi bal üretiminde de son yıllarda bir azalış

görülmektedir. Örneğin 1987 yılında bal üretimi 39 648 ton¹³ civarında olup, 2011 yılına göre oldukça yüksektir.

Sonuç ve Öneriler

Emirdağ, fiziki ve beşeri çevre koşulları itibariyle hayvan yetiştiriciliğinde oldukça elverişli konuma sahiptir. İlçede ekonomik olarak hayvancılık sektörü önemli bir yere sahip olup mera ve ahır hayvancılığı her ne kadar eski önemini kaybetse de kırsal nüfusun temel geçim kaynaklarından birini oluşturmaktadır. İlçe alanının %30'tan fazlasını oluşturan çayır ve mera alanları hayvancılık bakımından uygun bir ortam oluştursa da son yıllarda yaşanan hızlı nüfus kayıpları bu faaliyeti büyük sorunlar yaşamasına neden olmaktadır.

İlçe ekonomisinde hayvancılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Bozkırların geniş yer kaplaması otlak, yayla ve meraların yetişen oy çeşitliliği yönünden zengin olması küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığın yaygınlaşmasına ortam hazırlamıştır. Hayvancılık genelde zirai faaliyetlerle bir arada yapılmakta olup, mera ve yayla hayvancılığı biçimindedir. Son yıllarda hayvan soylarının ıslahı çalışmaları ve hayvansal ürünleri değerlendirmeye yönelik sanayi faaliyetleri ile hayvancılık alanında canlanma olduğu ve modern işletmeler kurulmaya başladığı gözlenmiştir.

İlçede, küçükbaş hayvanlardan; akkaraman koyunu, kıl ve tiftik keçisi, büyükbaş hayvanlardan; sığır beslenmektedir. Afyon'da yetiştirilen küçükbaş hayvanların yaklaşık %19'dan fazlası Emirdağ ilçesindedir. Bu ilçe için önemli ekonomik faaliyet olup, bu potansiyelin mutlaka değerlendirilmesi gerekmektedir. Oysa son yıllarda küçükbaş hayvan sayısında büyük boyutlarda gerilemeler vardır. Tüm Türkiye'de olduğu gibi sahada da hayvancılıkla ilgili en önemli sorunların başında yem sorunu gelmektedir.

¹³ Canlı, a.g.e.,118.

Son yıllarda kümes hayvancılığında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Küçük büyük tavuk çiftliklerinde, modern yöntemlerle üretim yapılmakta olup, üretilen tavuk etleri pazarın büyük bir kısmına hitap etmektedir (Emirdağ Stratejik Planı,2015;9). Günümüzde üstün melezli türler haline dönüştürülen kıl keçilerinin sütü çok fazla tercih edilmektedir. Kuraklık çevre şartlarına daha dayanıklı olan bu hayvanların sahada ki beslenme tarihleri de oldukça eskiye dayanmaktadır. Dolayısıyla bu hayvancılık faaliyetinin sahada yeniden hayata geçirilmesi, keçi üretimiyle ilgili yeni projelerin oluşturulması ve desteklenmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak Emirdağ'da hayvancılık faaliyetleri ve varlığı göz ardı edilemeyecek derecede bir potansiyele sahiptir. Ancak ilçeye olan katkıları açısından ele alındığında, hayvan sayısındaki azalma ve yaşanan diğer sorunlar sebebiyle ulaşabileceği seviyeye gelememiştir. İlçede hayvancılık sektörünü geliştirmek için, hayvansal ürünlerin işlenmesi ve gıda olarak piyasaya sunulması gerekmektedir. Dolayısıyla sektöre yönelik gıda sanayisinin teşvik edilmesi ve ilçenin hayvansal ürün pazarı haline dönüştürülmesi gerekir. Ancak, rekabet gücü yüksek hayvancılık sektörüne sahip olunması durumunda; ilçedeki göç durdurulabilir ve buna bağlı olarak diğer yatırımlar da geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

Canlı, H., 2007. Emirdağ Havzası Ve Çevresinde Doğal Ortam İle İnsan Arasındaki İlişkiler. Afyon

Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi).

Doğan, Z., Arslan, S., & Berkman, A. N. (2015). Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi

Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-41.

Kavas, S., 2014. Geçmişten Günümüze Mut, Sivrihisar, Emirdağ Kilimlerinde Yaşam Sembolleri.

Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanatdalı (Yüksek Lisans Tezi).

Örnekkol, F., 2006. Emirdağ Ağzı. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi).

Ünal Ç., 2004 *Erzurum'un Hayvancılık Potansiyeli*. Doğu Coğrafya Dergisi, Yıl:9 Sayı:12, Çizgi Kitabevi Konya, 257-274.

Ürer, H., 1997. Emirdağ (Afyon) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları. Ege Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Türk İslam Sanatı Anabilim Dalı (Yüksek Lisans tezi).

Yakar, M., 2009. Emirdağ İlçesi Kırsalında Göçün Etkileri, Sorunları Ve Çözüm Önerileri. Afyon Kocatepe

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı (Doktora Tezi)

Yakar. M., Yazıcı. H.,2009. Emirdağ İlçesinde Göçlerin Tarım Alanlarına Etkileri. Coğrafi Bilimler Dergisi CBD 7 (2), 163-176.

DPT. 1996. Afyon İl Raporu. Yayın no:2465.

ETSO. 2015. Emirdağ 2015-2018 Stratejik Plan. Emirdağ Ticaret ve Sanayi Odası.

TÜİK. Bölgesel Göstergeler 2006. Yayın no:3076.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Afyonkarahisar İl Çevre Durum Raporu 2011. Afyonkarahisar Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.

Emirdağ Ticaret ve Sanayi Odası. 2015. Emirdağ Stratejik Planı 2015-2018.

Kalkınma Bakanlığı. Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Hayvancılık. Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Yayın No: KB: 2873, 2014.

TÜİK. Seçilmiş Göstergelerle Afyonkarahisar 2013. Yayın no:4204.

EMİRDAĞ İLÇESİ MERA, YEM BİTKİLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİ DURUMU VE SIĞIR YETİŞTİRİCİLİĞİNDE KABA YEMİN ÖNEMİ

Mevlüt MÜLAYİM *

Orhan ERMETİN**

ÖZET

Yem, hayvan yetiştiriciliğinde önemli bir yer, masraflar içinde de önemli bir pay (%70-75) alır. Diğer yem kaynakları yanında çayır mera alanları ve yem bitkileri ekilen alanların ihtiyaç duyulan yemi karşılama da önemli bir yeri vardır. Çeşitli şekillerde tarif edilse de, Yem; “Hayvanın yaşama ve verim ihtiyacını madde ve enerji bakımından karşılamak amacıyla belli sınır ve şartlarda yedirildiği zaman hayvan sağlığına zararlı olmayan, hayvanlar tarafından faydalanılabilecek durumdaki organik ve inorganik maddeler veya bunların karışımlarıdır” olarak tarif edilebilir.

Hayvanlar diğer canlılar gibi ihtiyaç duydukları besin maddelerini yedikleri yem ve içtikleri sudan karşılarlar. Bazı yemler hayvanların ihtiyaç duydukları besin maddelerinin tamamına yakını, bazı yemler ise daha az bir kısmını karşılarlar. Hayvanların kaba yem ihtiyacı üç ana kaynaktan sağlanır. Bu kaynaklar; Tabi çayır ve mera alanlarından, tarla tarımı içerisinde yetiştirilen yem bitkilerinden ve diğer tarla bitkileri ürünü ile endüstri artıklarıdır.

Hayvanların besin maddesi ihtiyaçlarını karşılamak üzere; yaş, kuru, tane veya silaj olarak yedirilen; çayır mera alanlarında kendiliğinden yetişen veya tarım alanlarında özel olarak yetiştirilen bitkilere “yem bitkisi” adı verilir. Kaba yemlerin ham selüloz oranları yüksektir (%18 veya daha fazla), toplam sindirilebilir besin maddesi

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Tarla Bitkileri, mevlut.mulayim@edu.tr

** Dr. Öğr., Bozok Üniversitesi, Zootekni Bölümü, orhan.ermetin@bozok.edu.tr

oranları tane ve enerji yemlerine göre düşük ve birim ağırlığa düşen net enerji değerleri düşüktür (yaş ot ve silaj gibi yoğunlukları düşük, sindirilmeleri zor ve bazı kaba yemler fazla oranda su içermektedir).

Afyonkarahisar nüfusunun %5,18'inin yaşadığı Emirdağ ilçesinde (2016 nüfusu 37.045) 207.343 hektar toplam arazi vardır. Arazi varlığının 110.456 dekarı işlenen alan olup mera varlığı ise yaklaşık 54.872 dekadır. Yıllık ortalama 88.738 ton yem bitkisi (silajlık mısır dahil) üretimi ile önemli bir potansiyele sahiptir. Hayvanların kaba yem ihtiyacının karşılanmasında önemli bir kaynak olan meralarda sürdürülebilirlik, doğru ve mera kanununa uygun kullanımdan geçmektedir.

Emirdağ ilçesinde toplam 15.090 sığır, 25 manda, 119.407 koyun ve 1.372 baş keçi bulunmaktadır. Emirdağ, sığır, manda ve keçi varlığı bakımında il düzeyinde önemli bir yerde olmamasına rağmen, 119.407 baş koyun varlığı ile koyun sayısı bakımından ilin en fazla koyun varlığına sahip ilçesi durumdadır. Ekonomik bir hayvancılık ve mevcut hayvan varlığının yem ihtiyacının karşılanabilmesi için meraların ıslahı ve amenajman tekniğine uygun kullanım yanında tarla kültürü içinde daha fazla yem bitkisi üretimi yapılarak, kaba yem açığı kapatılmaya çalışılmalıdır.

Giriş

Afyonkarahisar iline bağlı Emirdağ ilçesinin yüzölçümü 207.343 hektardır. Bu arazinin 110.456 hektar tarım alanının 94.863 hektarı kuru tarım, 15.593 hektar alanı ise sulu tarım alanıdır. Afyonkarahisar ve Emirdağ ilçelerinin tarım alanlarının dağılımı Tablo 1’de, Afyonkarahisar İlinin Arazi Kullanımı ise Tablo 2’de verilmiştir.

İklim; Ege Bölgesinin uç kısmında kalan ilçede İç Anadolu Bölgesine yakın olması nedeni ile daha çok karasal iklim hüküm sürmektedir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve yağışlı geçmektedir. Yıllık yağış miktarı 482,6 mm’dir. Yıllık en yüksek kar

örtüsü 85 cm' dir. Ortalama karla kaplı olduğu gün sayısı 42'dir. En düşük ısı -10 C°, En yüksek ısı ise 37.6 C°'dir.

Akarsuları; İlçeye bağlı Hamzahacılı Köyü hudutlarından çıkan ve Sakarya nehrini besleyen Pınarbaşı suyu önem arz etmektedir. Yarıkkaya suyu da sayılabilir. Emirdağ ovası yeraltı suyu bakımından zengindir. Hamzahacılı Köyünden çıkan Pınarbaşı suyu ile altı köyün arazisi sulanmaktadır.

Bitki örtüsü; İlçenin üzerinde bulunduğu alanlar 6. sınıf topraklar olup, bitki örtüsü bakımından fakirdir. Ekilebilir arazinin 15.593 hektarı sulanmaktadır. Hububat üretiminde arpa, buğday ve şeker pancarı ön sıraları almaktadır. Yonca ekimine de son yıllarda başlanılmıştır. Hayvancılık halkımızın ana geçim kaynaklarından biridir.

Yem hayvancılıkta önemlidir. Hayvanlarımızın çoğu yerde yeterli beslendiğini söylemek mümkün değildir. Bu yüzden yemleme konusunda yapılacak ekonomik düzenlemeler yeni, ucuz ve kaliteli yem kaynaklarının araştırılıp, geliştirilmesi hayvancılığın geleceği açısından çok önemlidir (Kutlu ve ark., 2003).

Ülkemiz genelinde ve yöremizde, hayvancılıktan ekonomik anlamda gelir elde etmek için tarla tarımı yem bitkilerinin yetiştiriciliğine gereken ilgi gösterilmelidir. Çiftçimizin yem bitkilerini diğer tahıl (buğday, arpa) ve sanayi bitkileri gibi yetiştirme zorunluluğunu hissetmesiyle kaliteli kaba yem sorunun çözülmesi mümkün görülmektedir (İptaş ve ark., 1997). Yüksek verimli hayvanların beslenmesinde tartışılmaz önemi olan karma yem, kalitesinin düşük, fiyatının yüksek olması, buna mukabil çiftçinin süt ve etten kazancının çok sınırlı olması ve besleme konusundaki eğitimsizliği nedeniyle ülkemizde istenilen düzeyde kullanılmamaktadır.

Tablo 1. Afyonkarahisar ve Emirdağ İlçelerinin Tarım Alanlarının Dağılımı

İLÇELER	Toplam Tarım Alanı (ha)	Toplam Tarım Alanı (ha)		Çayır Mera (ha)	Tarım Dışı (ha)	Yüz Ölçümü (ha)
		Sulu	Kuru			
EMİRDAĞ	110.456	15.593	94.863	54.872	21.686	207.343
AFYON KAHİSAR İl Toplamı	536.268	195.513	340.755	429.123	358.215	1.391.863

(Anonim, 2016)

Tablo 2. Afyonkarahisar İlinin Arazi Kullanımı

ARAZİ SINIFI	Toplam (ha)	(&)
Çayır	28.308,03	2
Diğer Alanlar	75.033,81	4
Dikili Bağ	57,08	1
Dikili Diğer	25.607,93	2
Dikili Meyve	6.929,43	1
Kuru Marjinal Tarım	153.605,84	11
Kuru Mutlak Tarım	229.230,55	16
Mera	400.815,08	28
Orman	265.051,15	19
Özel Koruma Alanı	429,20	1
Sulu Marjinal Tarım	3.972,73	1
Sulu Mutlak Tarım	119.974,79	8
Sulu Özel Ürün	2.882,17	1
Yerleşim	79.965,36	5
Genel Toplam	1.391.863,15	100

(Anonim, 2016)

İlçenin mera varlığı Afyonkarahisar ilinin mera varlığının yaklaşık 1/4'üne sahip olup çoğunluğu zayıf durumda olan 54.593 hektar merası bulunmaktadır. İlçede, ülkemizin birçok yöresinde olduğu gibi yeterli alanda mera amenajman ve ıslah çalışmaları yapılamamıştır. Tablo 3'de Afyonkarahisar ve Emirdağ ilçelerinin mera alanlarının dağılımı ve sınıfı verilmiştir.

Tablo 3. Afyonkarahisar ve Emirdağ İlçelerinin Mera Alanlarının Dağılımı ve Sınıfı

MERA BİLGİLERİ							
	TOPLAM KÖY SAYISI	TESPİTİ YAPILAN		TESPİT TAHDİDİ YAPILAN		ve ÇALIŞMALARI DEVAM EDEN	TAHMİNİ TOPLAM MERA ALANI (ha)
		KÖY SAYISI	ALAN (Ha)	KÖY SAYISI	ALAN (Ha)		
EMİRDAĞ	76	34	22.898	42	31.695	0	54.593
AFYONKARAHİSAR İl Geneli	496	208	91.416	279	120.74 2	9	222.128
	MERA SINIFI						
	ÇOK İYİ (ha)	İYİ (ha)	ORTA (ha)			ZAYIF (ha)	
EMİRDAĞ	3.333	6.943	22.042			22.275	

Anonim, 2017

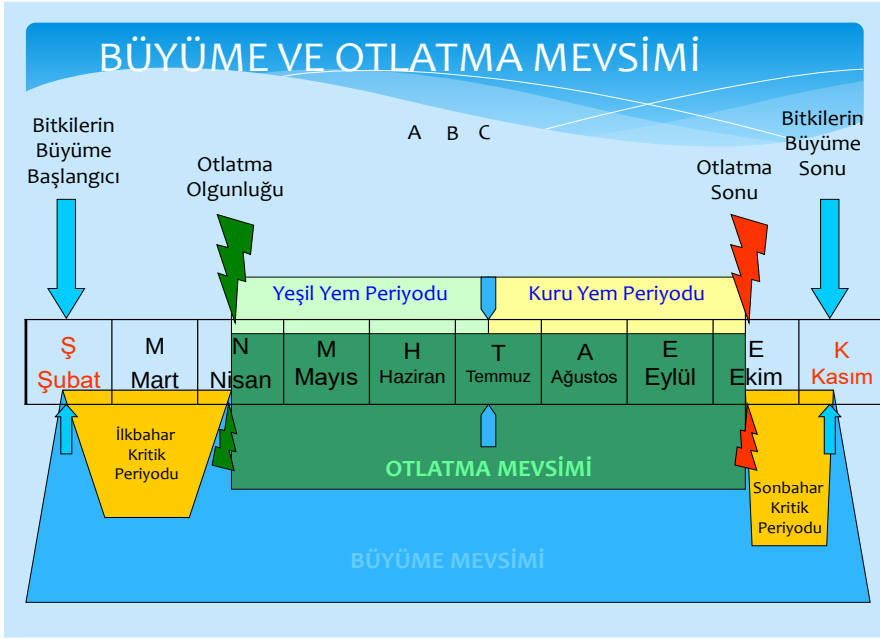
Emirdağ ilçesinde meralardan yılda elde edilen kaba yem miktarı 53.017 ton kadardır. Afyonkarahisar ilinde 2016 yılı sonuna kadar önemli oranda ıslah projeleri yapılmış olmakla birlikte bu miktar yeterli görülmemektedir. Otlatma amenajmanının dört temel esası vardır, Bunlar;

- 1- Otlatma mevsimine uyulması
- 2- Otlatma kapasitesine uyulması
- 3- Üniorm otlatma
- 4- Uygun hayvan cinsi ile otlatmadır.

Meralardan sürekli yem kaynağı olarak faydalanılması ve bu alanların yem kaynağı olması dışında diğer fayda ve önemlerinin de görülebilmesi için otlatma amenajmanının belirtilen dört temel esasına bilimsel gereklilikten dolayı mutlaka uyulmalıdır.

Büyüme ve gelişmelerini sürdüren bitkiler, belirli büyüklüğe gelince otlatılır, otlatma sonrası az veya çok tekrar büyüyebilir. Büyüme için kısıtlayıcı faktörlerin olduğu bölgelerde yaz aylarında yüksek sıcaklık veya su noksanlığından büyüme durur, yaz sonu veya sonbahar aylarında yeterli yağış alınca bitkilerde büyüme tekrar görülmektedir.

Aşağıda Şekil 1’de görüleceği üzere Afyonkarahisar ve benzer ekolojiye sahip bölgelerde Şubat ayı sonlarına doğru başlayan büyüme Temmuz ayı başına veya ortalarına kadar devam eder, büyümenin durduğu kurumanın görüldüğü bu aylarda bitki canlı, ancak durgun halde yaz aylarını geçirdikten sonra tekrar büyüme için şartların uygun hale gelmesi durumunda büyümesini başlatır. Bir bölgede bitkilerin büyüme mevsimi (dönemi) her zaman otlatma mevsiminden daha uzundur. Büyüme dönemi içerisinde bitkiler sürekli otlatılmamalı, büyüme dönemi içerisinde kritik periyotlarda meraya hayvan sokulmamalıdır. Hayvanlar merada besleme değeri yüksek bitki ya da bitki kısımlarını, taze bitkileri ve bitkilerin yapraklı kısımlarını öncelikle tercih ederler. Yemin besin içeriği ve özellikle protein kapsamı yüksek bitkiler hayvanlar tarafından daha çok tercih edilirler. Aynı şekilde bitki yüzeyindeki mumsu tabaka, diken, ince veya kaba tüy gibi oluşumlar bitkinin hayvanlar tarafından tercih edilmesini azaltmaktadır (Mülayim, 2008).

Şekil 1. Meradaki Bitkilerin Büyüme ve Otlatma Mevsimi

Emirdağ İlçesinde Yetiştirilen Yem Bitkileri

İlçede yetiştirilen yem bitkileri üretim ve verimleri Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Emirdağ İlçesinde Yetiştirilen Yem Bitkileri, Üretim ve Verimleri (2016)

Ürün	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/da)
Arpa	330.843	87.435	264
Çavdar (Dane)	3.054	745	244
Yulaf (Dane)	2.900	717	247
Burçak (Dane)	10	1	100

Yonca(yeşil ot)	14.000	49.000	3.500
Korunga (Yeşil ot)	50	63	1.260
Fiğ (yeşil ot)	7.500	11.250	1.500
Macar fiği (Yeşil ot)	2.500	3.125	1.250
Mısır (Silajlık)	4.000	23.500	5.875
Mısır (dane)	315	149	473
Hayvan Pancarı	300	1.800	6.000
Yem Şalgamı	---	---	---

(Anonim, 2017)

Arpanın tamamına yakınının yem olarak kullanıldığı kabul edilerek üretilen dane yem toplamı 89047 ton, yeşil ot 86938 ton ve yumru yem 1800 tondur. Hayvan beslemede önemli yumru yemlerden yem şalgamı üretimi yapılmamaktadır.

Yağış toprağa düştüğünde toprak yüzeyinde bitki örtüsü var ise düşen yağış toprağa sızmaktadır. İyi bir bitki örtüsüne sahip alanlar çıplak alanlara göre 5 kat daha fazla suyu emebilmektedir. Bitki örtüsü bulunmayan alana düşen yağış damlaları emilemediğinden hemen akışa geçerek yüzey akışlarını, su kaybını, şiddetli yağışlarda da sellere sebep olmaktadır. Bu nedenle mera alanlarını sağlıklı, bitki örtülü ve iyi, hatta çok iyi durumda tutmalıyız. Maalesef bizim meralarımızı çoğu zayıf meralardır. Son yıllarda artan hızlı yapılaşma, betonlaşma en çok mera alanlarının azalmasına neden olmaktadır. Bu

mera kayıpları, kalan meraların amenajman tekniğine uygun kullanılmaması ve küresel ısınma iklim özelliklerinin farklılaşmasına sebep olduğundan zaman zaman görülen şiddetli yağışlarla erozyon, mal ve can kayıpları görülmektedir. Diğer tarım, orman alanlarını doğru kullanmamız ve korumamız gerektiği gibi çayır ve mera alanlarını da doğru kullanmalı ve korumalıyız.

İşletmelerde toplam arazi varlığı içinde yem bitkileri ekimine ayrılan arazi oranını Erzurum merkez ilçesinde Özçelebi (1992) 71 işletmede %16.4 saptamış ve en fazla ekimi yapılan yem bitkisinin yonca olduğunu bildirmiştir.

Ankara Ayaş ilçesinde Şahin (1994) ortalama 0.67 da; en fazla ekimi yapılan yem bitkisinin yonca ve yonca için ayrılan arazinin 0.5-13 dekar arasında değiştiğini saptamıştır.

Tokat ili Merkez ilçesinde Ildız (1999) tarım yapılan 66.5 da arazinin yem bitkilerine ayrılan %14'lük kısmında kaba yem olarak yonca kuru otu ve korunga üretildiğini belirlemiştir.

Tekirdağ ilinde ithal sığırlarla çalışan işletmelerde bir çalışma yapan Akman ve Özder (1992), işletmelerin fabrika karma yemi kullandığını ve işletmelerin %68.1'inde günlük kesif yem kullanımının 9-11 kg arasında değiştiğini bildirmişlerdir. İşletmelerin %28'inde yem bitkileri tarımının yapıldığını, yem bitkisi ekenlerin ise; %11'inin yonca, %15'inin fiğ, %30'unun hem yonca hem fiğ, %13'unun yonca, fiğ, mısır ektiklerini bildirmişlerdir.

Konya ilinde 36 adet besi sığırı işletmesinde yapılan araştırmada, işletmelerin %33.33'ünde sadece yonca, %13.89'unda sadece mısır yetiştiriciliği yapıldığını ve ortalama arazi varlığın 6.7 da olduğunu bildirilmektedir (Uzal ve Uğurlu, 2006).

Emirdağ İlçesi Hayvancılığı ve Büyükbaş Hayvancılığının Mevcut Durumu

2016 yılı verilerine göre Emirdağ ilçesinde toplam 15.090 sığır, 25 manda, 119.407 koyun ve 1.372 baş keçi bulunmaktadır

(Tablo 5). Emirdağ ilçesinde önemli sayıda manda yetiştiriciliği ve manda sütü üretimi yapılmamaktadır. İlçede 25 baş manda bulunmakta (Afyon il toplamının %0,45'i kadar) ve 11,8 ton süt üretimi yapılmaktadır. Emirdağ, sığır, manda ve keçi varlığı bakımında il düzeyinde önemli bir yerde olmamasına rağmen koyun sayısı bakımından 119.407 baş koyun varlığı ile en fazla koyun varlığına sahip ilçe durumdadır.

Emirdağ ilçesinin sığır varlığının ırklara göre dağılımına bakıldığında 11.015 baş kültür ırkı, 2.867 baş melez ve 1.207 baş yerli ırklardan oluştuğu görülmektedir. Yerli sığır ırkı varlığı 2008 yılında 546 baş iken 2016 yılında 1.207 başa, kültür ırkı sığırlar 2008 yılında 13.770 baş iken, 2016 yılında 11.015 baş sayısına düşmüştür. Melez ırklar ise 2008 yılında 2.765 baş iken, 2016 yılında 2.867 baş seviyesinde olup yıllar içinde bir farklılık görülmemiştir.

Tablo 5. Afyonkarahisar 2016 Yılı Hayvan Türlerinin İlçeler Dağılımı

İLÇELER	Sığır	Manda	Koyun	Keçi
Merkez	51.543	3.283	66.667	1.348
Başakçı	12.067	8	9.561	7.310
Bayat	2.840	0	28.075	3.520
Bolvadin	29.636	189	55.999	1.340
Çay	30.418	1.803	61.884	998
Çobanlar	10.541	0	16.430	140
Dazkırı	8.529	0	13.712	2.085
Dinar	17.514	2	67.751	11.570
Emirdağ	15.090	25	119.407	1.372

Evciler	8.568	0	7.526	704
Hocalar	6.288	0	32.277	9.007
İhsaniye	20.637	12	28.849	6.147
İscehisar	7.672	0	23.420	4.350
Kızılören	1.204	0	4.642	172
Sandıklı	24.760	0	52.089	925
Sinanpaşa	31.414	276	39.977	1.664
Sultandağı	8.069	0	25.894	1.670
Şuhut	28.404	0	61.711	1.363
TOPLAM	315.196	5.598	715.870	55.686

Anonim, 2017a

Emirdağ ilçesinin büyükbaş hayvan varlığının yıllar içindeki dağılımı Tablo 6, 7 ve 8’de verilmiştir.

Tablo 6. Emirdağ İlçesi Yerli Sığır Varlığı (Baş)

Yıl	Yetişkin	Yavru	Toplam	Sağılan	Süt Üretimi (Ton)	Süt Verimi Kg/baş
2008	376	170	546	171	214,6	1.255,0
2009	301	130	431	123	154,9	1.259,3
2010	209	120	410	120	150,4	1.253,3
2011	310	127	437	128	160,4	1.253,1
2012	1.291	495	1.786	683	858,4	1.256,8
2013	1.291	441	1.732	608	764,4	1.257,2

2014	1.176	416	1.640	537	674,7	1.256,4
2015	1.211	429	1.640	563	694,7	1.233,9
2016	892	315	1.207	407	511,0	1.255,5
Afyon İli Toplamı	18.612	6.584	25.196	8.493	10.675,6	1.257,0

(Anonim, 2017b)

Afyonkarahisar ili 2016 yılı toplam yerli sığır varlığına göre Emirdağ ilçesi %4.79'una sahiptir.

Tablo 7. Emirdağ İlçesi Kültür Sığır Varlığı (Baş)

Yıl	Yetişkin	Yavru	Toplam	Sağılan	Süt Üretimi (Ton)	Süt Verimi Kg/baş
2008	12.570	1.200	13.770	4.506	17.887,2	3.969,6
2009	11.750	1.100	12.850	4.347	17.258,4	3.970,2
2010	11.640	1.084	12.724	4.321	17.153,6	3.969,8
2011	12.732	1.152	13.524	4.592	18.229,6	3.969,8
2012	9.301	3.564	12.865	4.917	19.522,2	3.970,3
2013	8.931	3.172	12.103	4.083	16.210,3	3.970,2
2014	8.471	2.994	11.465	3.862	15.333,4	3.970,3
2015	8.724	3.085	11.809	3.978	15.791,1	3.969,6
2016	8.138	2.877	11.015	3.711	14.732,5	3.970,0
Afyon İli Toplamı	169.895	60.079	229.974	77.446	307.461,3	3.970,0

(Anonim, 2017b)

Afyon İli 2016 Yılı toplam kültür sığır varlığına göre Emirdağ ilçesi % 4.80'ne sahiptir.

Tablo 7. Emirdağ İlçesi Melez Sığır Varlığı (Baş)

Yıl	Yetişkin	Yavru	Toplam	Sağılan	Süt Üretimi (Ton)	Süt Verimi Kg/baş
2008	2.100	665	2.765	660	1.737,8	2.633,0
2009	1.820	540	2.360	572	1.506,1	2.633,0
2010	2.554	523	3.077	1.250	3.292,5	2.634,0
2011	2.714	556	3.270	1.329	3.498,7	2.632,6
2012	2.327	891	3.218	1.129	3.236,9	2.867,1
2013	2.243	793	3.036	1.023	2.692,4	2.631,9
2014	2.119	748	2.867	966	2.544,1	2.633,6
2015	2.181	771	2.952	994	2.618,3	2.634,1
2016	2.119	748	2.867	966	2.544,1	2.633,6
Afyon İli Toplam	44.177	15.637	59.814	20.139	53.025,5	2.633,0

(Anonim, 2017b)

Afyon İli 2016 Yılı toplam melez sığır varlığına göre Emirdağ ilçesi % 4.79'na sahiptir.

Kaba Yem ve Önemi

Yem, hayvan yetiştiriciliğinde önemli bir yer, masraflar içinde de önemli bir pay (%70-75) alır. Diğer yem kaynakları yanında çayır mera alanları ve yem bitkileri ekilen alanların ihtiyaç duyulan yemi karşılama da önemli bir yeri vardır. Çeşitli şekillerde tarif edilse de,

Yem; “Hayvanın yaşama ve verim ihtiyacını madde ve enerji bakımından karşılamak amacıyla belli sınır ve şartlarda yedirildiği zaman hayvan sağlığına zararlı olmayan, hayvanlar tarafından faydalanılabilecek durumdaki organik ve inorganik maddeler veya bunların karışımlarıdır” olarak tarif edilebilir.

Hayvanların kaba yem ihtiyacı üç ana kaynaktan sağlanır. Bu kaynaklar; Tabi çayır ve mera alanlarından, tarla tarımı içerisinde yetiştirilen yem bitkilerinden ve diğer tarla bitkileri ürünü ile endüstri artıklarıdır. Hayvanların besin maddesi ihtiyaçlarını karşılamak üzere; yaş, kuru, tane veya silaj olarak yedirilen; çayır mera alanlarında kendiliğinden yetişen veya tarım alanlarında özel olarak yetiştirilen bitkilere “yem bitkisi” adı verilir. Kaba yemlerin ham selüloz oranları yüksektir (%18 veya daha fazla), toplam sindirilebilir besin maddesi oranları tane ve enerji yemlerine göre düşük ve birim ağırlığa düşen net enerji değerleri düşüktür (yaş ot ve silaj gibi yoğunlukları düşük, sindirilmeleri zor ve bazı kaba yemler fazla oranda su içermektedir).

Tabii halde % 14’ten daha fazla su içeriğine ya da kuru maddede % 16’dan daha yüksek ham selüloz içeriğine sahip ve sindirilebilir organik maddeler ve enerji değeri bakımından düşük olan her tür materyal kaba yem olarak tanımlanmaktadır (Akyıldız, 1983; Kılıç, 2000). Hayvan varlığı kadar önemli diğer bir husus ise bu hayvanların ihtiyaç duydukları kaba yem miktarıdır. Bir BBHB 500 kg canlı ağırlık olarak kabul edilmektedir. Hayvanların BBHB cinsinden kaba yem ihtiyacının hesaplanmasında; günlük canlı ağırlığının % 2.5’i kadar kuru ot veya % 10’u kadar yeşil ot yedirilmesi gerektiği esas alınmaktadır. Bir başka ifade ile 500 kg canlı ağırlığındaki (1 BBHB) bir hayvanın günlük kuru ot ihtiyacı 12.5 kg’dır (Sayar ve ark., 2010; Çelik ve Şahin Demirbağ, 2013).

Geviş getiren hayvanlarda yem tercihi, tür, yaş, çevre şartları ve hayvanın fizyolojik durumuna (gebelik ve laktasyon vs) göre değişmekle birlikte yem yeme davranışları daha yavru döneminde oluşmaya başlar. Yavrular, yemin tüketim için uygun olup olmadığını

anne veya tecrübeli diğer yetişkin ruminantlardan öğrenebilirler. Bu bakımdan grup veya sürü beslemesi avantajlıdır. Yemin sindirilme durumu yem tercihinde önemlidir. Kaba yemler özellik olarak kesif yemlere göre daha hacimli, daha az oranda sindirilebilir ve besin maddesi içerikleri düşüktür. Bu nedenle besleme özellikleri yanında doyum için midenin dolumunu sağlamaktadırlar. Hayvan beslemede kullanılan kaba yemler yapısal olan (selüloz, lignin, hemiselüloz) ve olmayan karbonhidratlardan (organik asitler, şekerler) oluşur. Monogastrik(tek mideli) hayvanlar kaba yemlerdeki bu yapısal karbonhidratları sindiremezler. Geviş getiren (ruminatlar) selülotik mikroorganizmalar vastasıyla bu yapısal karbonhidratları sindirebilmektedirler. Kaba yemlerde bulunan yapısal karbonhidratlar NDF (selüloz, hemiselüloz ve lignin,) ve ADF (selüloz, hemiselüloz,) olarak iki gruba ayrılır. Yapısal karbonhidratların hayvan beslemede kullanımı, ruminatlarda yemden yararlanmanın artırılması ve rumen sağlığının korunması için önemlidir. NDF (Neutral Detergent Fiber/Nötral Deterjan Sellülozu) ve ADF (Acid Detergent Fiber/Asit Deterjan Sellülozu) rumintlarda tükürük salgısını teşvik ederek rumen pH'sının uygun sınırlar içinde kalmasını sağlar ve böylece mikrobiyal sindirimde görev alan selülotik ve amilolitik bakteriler ile protozoa ve mayalar için uygun ortam sağlamış olur. Ruminatların fizyolojik dönemlerine göre rasyon ile alması gereken NDF ve ADF miktarları, başta asidozis, laminitis, rumen paraketozisi gibi daha birçok çeşitli metabolik hastalıkların önlenmesi açısından önemlidir (Tekçe ve Gül, 2014). Kaba yemlerdeki sellülozun sindirilebilirliğini belirleyen ihtiva ettikleri ADF ve NDF oranlarıdır. Hayvan beslemede yanlış beslemeden dolayı oluşabilecek ekonomik kayıpların önüne geçmek ve hayvanların sağlıklı şekilde beslenmesini sağlamak için hayvan beslemede kaba yem mutlaka kullanılmalıdır. Yapısal karbonhidratların hayvan beslemede kullanımı, ruminatlarda yemden yararlanmanın artırılması ve rumen sağlığının korunması için önemlidir (Tekçe ve Gül, 2014). Yüksek kalitede kaba yem çiftçinin söz konusu kaba yem bitkisini yetiştirme yer ve özelliklerine, en fazla

proteini bulundurup en düşük NDF (Nötral Deterjan Selüloz) ve ADF (Asit Deterjan Fiber) seviyelerinde olduğu doğru zamanda hasat edebilmesi gibi faktöre bağlıdır.

NDF miktarı, bir ineğin 24 saat içinde ne kadar yem tüketeceğinin göstergesidir. Bir süt rasyonundaki NDF miktarı % 30'u geçmemelidir. Bu NDF miktarının % 75'i kaba yem tarafından temin edilir. ADF miktarı rasyonda, % 16-19 oranında olmalı ve bu miktar kaba yemden temin edilmelidir (Lindell, 2017). Verimi düşük ve kurudaki hayvanlar günlük yaşama payı yem ihtiyaçlarını kaba yemlerden karşılayabilirler. Kaba yem kalitesi yükseldikçe hayvanlar ihtiyaçları kadar alması gereken miktarda kaba yemi tüketebilmektedir.

Hayvan beslemede rasyonların pek çoğuna bakıldığında kaba yem olarak en çok mısır silajı ve saman kullanıldığı görülmektedir. Bunların yanında bazı işletmelerde biraz kuru yonca ve fiğ kullanılmaktadır. Samanlar NDF ve ADF'yi çok yüksek miktarda bulundurdıkları inekler tarafından yemlikte çoğunlukta tercih edilmezler. Eğer saman bir yem olarak kullanılacak ise küçük parçalar halinde olmalı ve yeme karıştırılarak az oranda midenin dolumu kullanılmalıdır.

Hayvanlara verilecek kaba yemlerin oranları ve kaliteleri ise en başta hayvanın verim fonksiyonları ile ilişkili olarak değişmektedir. Nitekim yüksek süt verim özelliğine sahip ineklerin rasyonlarında kullanılacak kaba yemin kalitesi çok iyi olması gerekirken, kuru dönemde olan ineklerin beslenmesinde iyi kaliteli kaba yemin verilmesi pek tavsiye edilmez. Bu nedenle kaba yemlerin kalitelerinin belirlenmesi önem arz etmektedir.

Günlük süt verimi 20 kg'dan az olan sütçü ineklerin rasyonunda %60-70 kaba yem, %30-40 kesif yem, 20-30 kg arasında süt veren ineklerin rasyonunda %55-60 kaba yem, %40-45 kesif yem, 30 kg'dan fazla süt veren ineklerin rasyonunda ise %45- 55 kaba yem, %45-55 kesif yem olması gerekmektedir (Özen ve ark., 2005). Bu

nedenle mera yeminden ve tarla kültürü içerisinde yetiştirilen yem bitkilerinden belirli oranlarda faydalanılmalıdır.

Ege bölgesinde Tümer ve Ağmaz (1989) tarafından yapılan araştırmada, hayvancılığa ayrılan arazi varlığının ise 14.9-610 da arasında değiştiği bildirilmektedir. İşletmelerde yonca (%37.2), fiğ (%34.0), hasıl mısır ekilmekte (%11.2) ve işletme kapasitesine bağlı olarak bu oranların arttığını, kesif yem olarak fabrika yemi (%79.9), küspe (%46.4), arpa (%18.3) ve mısır (%17.0) kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tutkun (1999), işletmelerde kaba yem ihtiyacının %84.8 oranında samandan karşılandığını ve Erkmen ve ark. (2000), işletmelerin %90.57'si için ot+saman'ın vazgeçilmez bir yem kombinasyonu olduğu ve işletmelerin %62.60'ında küspe, kepek, kırma gibi ilave yemlerin samana karıştırılarak verildiğini bildirmektedirler.

Hayvanların canlı ağırlıklarının 1/10'u kadar yeşil ot tüketirler. Günlük yaşamaları için canlı ağırlıklarının %2'si kadar kuru maddeye ihtiyaç duyarlar. Hayvanların verim durumlarına göre kuru madde ihtiyaçları canlı ağırlıklarının %5-6'sına kadar yükselmektedir. Afyonkarahisar ilinde yapılan bir araştırmada büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinde, besleme maliyetleri ve yem maddesi yeterliliği açısından kaba yemin önemli etken olduğu, buna bağlı olarak kaba yem üretiminde teşvik ve süreklilik sağlamak amacıyla gerçekleştirilen yem bitkileri destekleme programlarının önemli olduğu ortaya konulmuştur. İncelenen işletmelerde büyükbaş hayvan sayısının yem bitkileri desteği alımından sonra artış durumu ile işletmelerin yıllık toplam gelirleri içindeki büyükbaş hayvancılığın payının arttığı, büyük baş hayvancılığın yıllık toplam gelir içindeki payı büyüdükçe yem bitkileri desteği alımından sonra işletmelerin ve sahip olduğu büyükbaş hayvan sayısında artış olduğu belirlenmiştir(Aksu ve Dellal,2016). İşletmelerde hayvan beslemede kaba yem kullanımı yeterli olmadığında hayvanlarda gerek metabolik

hastalıklar gerekse süt yağının düşmesi, üreme sıkıntıları ve verim ömrünün azalması gibi problemler ile karşılaşma ihtimali yüksektir. Ayrıca buzağların sağlıklı gelişmesi içinde kaba yeme ihtiyaç vardır.

İyi yapılmış silaj hayvan beslemede çok iyi bir yemdir. Silajlık mısır bitkisinin kuru madde oranı % 30-35 iken hasat edilmelidir. Daha düşük kuru maddesi olan silajda fermentasyon işlemi esnasında butirik asit ortaya çıkar ve bu da inekler için tercih edilmez. Kuru madde içeriği, % 30-35 olduğunda fermentasyon işlemi sonunda laktik asit ortaya çıkar ki bu da inekler için çok arzu edilen bir lezzettir. Yüksek seviyede laktik asit bulunduran silaj, "tatlı kokulu" olarak tanımlanır. Silaj iyi yapılmalı ve hayvanlara verilirken tekniğine ve hijyene uyulmalıdır.

Hayvanların bir verim potansiyeli vardır, bu potansiyeli yakalayabilmek için ineklere iyi kaba yemler vermek gerekir. Kaliteli kaba yemler temin edilmez ise hayvan daha fazla protein ve enerji istediğinden yemin içinden konsantre (kesif) yemi seçip yer, diğerlerini mecbur kalmadıkça yemez. Rasyondaki konsantre yem, ineğin geviş getirmesi için (ruminasyon) gerekli uyarıyı temin edemeyeceğinden rumen pH'ı çok fazla düşer. Rumendeki pH değeri çok düşük olunca, tekrar normale dönene kadar inek yem tüketmez. İnekte asidoz (kanda asit maddelerin artışı) meydana gelir ve süt veriminin düşmesine, gebe kalma güçlüğüne, tırnak çürüklüğüne ve kilo kaybına neden olur. İşletmede hayvanlarda bu belirtiler görülüyor ise, problemin kaynağı çoğunlukla kaba yem yetersizliği ve yemin kalitesinden kaynaklanmaktadır.

Besi Sığırlarının Beslenmesi; Besi, beslenmeye alınan hayvanın genetik yapısına uygun en yüksek düzeyde kaliteli et üretmek için özel bir bakıma alınmasıdır. Bu besleme programında hayvanın her gün belirli bir canlı ağırlık kazanmasına yönelik bakım yapılır. Et verim ve kalitesinin iyi olabilmesi, yani besi performansının yüksek olabilmesi için günlük canlı ağırlık artışı ve yemden yararlanma oranı besicilikte önemlidir. Besi performansını etkileyen

faktörler; Hayvanın ırkı, cinsi, orijini, yaşı, bakım ve sağlık durumu ve beslenmedir.

Besi sığırlarına besiye alınan hayvanın yaşı ve besleme süresine göre selülozca fakir, enerji değeri yüksek yemler verilir. Yemlemede kullanılan kaba yemin kalitesine göre daha az veya fazla kesif yem verilmelidir. Modern besicilikte günlük rasyonda kaba yem süt sığırı yetiştiriciliğine göre daha az oranda yer alır. Besi sığırlarında günlük rasyonun %12-14'ü ham selülozdan oluşmalıdır. Uzun süreli beslemede, daha fazla oranda kaba yem verilmesi gerekirken yetişkin sığırların kısa süreli beslenmesin, yani semirtmede daha az oranda kaba yem verilmelidir. Hayvan yetiştiricileri kışlık yem stoku yaparlar iken bu oranları göz önüne alarak kaba yemlerini depolamalıdır.

Sonuç ve Öneriler:

Dengeli bir hayvan beslemek için Emirdağ ilçesinin toplam kaba yem ihtiyaçları yaklaşık olarak 2.000.000 tondur. Meralardan elde edilen kaba yem toplamı 53.017 ton ve yem bitkisi yetiştirilen alanlardan elde edilen toplam 89000 ton olup genel toplamda 142.017 tondur. İhtiyaç duyulan kaba yemi karşılama oranı %7.1'dir. Yem açığı tarla kültürü içerisinde yetiştirilen ürünlerin atıklarından, tahıl ve nadas alanlarında yetişen bitkilerden ve fazla kesif yem kullanımından karşılanmaktadır.

Hayvancılıkta maliyetin önemli bir kısmını oluşturan yemin en az masrafla karşılanması karlılık açısından önemli olduğu bilinmekte olduğundan işletmeler özellikle kaba yemin bir kısmını doğal meralarda karşılama yoluna gitmeli ve kendi yetiştirdikleri yem bitkilerinden karşılamalıdır. Yem açığının karşılanmasında mera alanları da aşırı ve bilinçsiz kullanıldığından gittikçe zayıflamakta, hem yem üretimi azalmakta hem de erozyon ve diğer problemler artış göstermektedir. Kaba yem açığını gidermek için aşağıdaki öneriler sıralanmıştır.

* Her yıl Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, İl Müdürlükleri bünyesindeki “Mera komisyonu” tarafından il bazında bir otlatma takvimi hazırlanılmaktadır. İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğünce hazırlanan, duyurulan ve takibi yapılan bu otlatma takvimine mutlaka uyulmalıdır.

* Mera Islah Projeleri ve “Otlatma Amenajman Tekniklerinin” uygulanabilirliğini artıracak, otlatma yasağını tavizsiz ve uygulanabilir hale getirecek “HAYVAN BAŞI YEM DESTEĞİ” gündeme getirilmelidir.

* Mera alalarının kullanımı ve korunması bakımından çiftçilerin Mera Kanunu hakkında daha fazla eğitim çalışması gerektiği,

*Mera ıslah projelerinin sadece yem üretimini artırmak değil, erozyonu önlemek ve diğer faydalarının da önemli olduğu dikkate alınmalı ve faydalananlara anlatılmalı,

*Meralarda uygulanmakta olan ıslah çalışmalarının verimlilik üzerine olumlu etki yaptığı bilinmekte, ancak bu olumlu etkinin sürdürülebilir ve kalıcı olması gerekmektedir. Bundan dolayı, mera ıslah çalışmalarında bölgelere, iklim, bitki örtüsü ve topoğrafyaya uygun 3 yıldan daha fazla süreli ıslah çalışmaları projeleri yapılabilmesi (3+ yıl gibi),

*Mera Kanunu’nun 19. maddesine göre, mera alanlarının yönetimi Mera Yönetim Birlikleri mutlaka kurulmalı ve mera yönetimini ele almalıdır(Emirdağ ilçesinde hiçbir köyde kurulmamış).

*Ziraat Odaları, Hayvancılık Birlikleri, tarımla ilgili Sivil Toplum Kuruluşları mera kullanımı ve ıslahına katkı sağlamalıdır.

*Mera ıslah çalışmalarının devamlılığı ve sürdürülebilirliğinin sadece Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İl teşkilatları ile yapılamayacağı, bölgenin iklim ve yapılan hayvancılık özelliklerine göre mera ıslah çalışmalarının yapılmasının gerekli olduğu,

*Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca 3 yıllık ıslah çalışması süresi dışında projeye dayalı bir takip ve devamlılık süreci uygulamaya konulmalıdır.

*Ekonomik bir hayvan besleme, hayvanlarda üreme sıkıntıları ve verim ömrünün azalması gibi problemler ile karşılaşmamak, yeterli ve uygun oranda yağlı süt alınabilmesi için kaba yeme mutlaka ihtiyaç vardır.

*İhtiyaç duyulan kaba yemin temini için her işletme üretim süresince kaba yem kaynaklarından bu yemi üretme planı yapmalıdır.

*Kaba yem açığının kapatılabilmesi için sulanan alan artırılmalı, sulanan alanlarda ikinci ürün yetiştirilmelidir.

*Hayvan beslemede önemli yumru yemlerin yetiştiriciliği yapılmalıdır.

*Hayvancılığa ve yem bitkilerine destek devam ettirilmeli, bu iki destek bütünleştirilmeli ve Destekler en azından büyük ölçekli, ticari çiftçiler ve küçük çiftçiler arasında farklılık göstermelidir.

*Tarımda iktisadi ve sosyal destekler birbirinden ayrıştırılmalıdır.

*Yüksek koruma oranlarının neden olduğu iç-dış fiyat farklılığı sonucunda yükünü tüketiciler çekmekte olduğundan iç üretimi artıracak tedbirler alınmalıdır.

Kaynaklar

Akman, N., Özder, M., 1992. Tekirdağ İlinde İthal İneklerle Çalışan İşletmelerin Durumu ve Sorunları. Trakya Bölgesi 1. Hayvancılık Sempozyumu. Hasat Yayıncılık. Tekirdağ.

Akyıldız, R., 1983. Yemler Bilgisi ve Teknolojisi. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 868, Ankara.

Anonim, 2016. Afyonkarahisar İli 2015 Yılı İl Çevre Durum Raporu. T.C. Afyonkarahisar Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. Afyonkarahisar.

Anonim, 2017a. Hayvancılık İstatistikleri, Afyonkarahisar İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü verileri.

Anonim, 2017b. Tarım İstatistikleri, TÜİK. (www.tuik.gov.tr), Ankara.

Aksu, N. ve Dellal, İ. 2016. Afyonkarahisar İlinde Yem Bitkileri Desteğinin Büyükbaş Hayvancılık Faaliyetleri ile İlişkisinin Değerlendirmesi. Yüzüncü Yıl Üniv. Tarım Bilimleri Derg.(Yyu J Agr Sci) 2016, 26(1): 52-60.Van.

Çelik, A., Şahin Demirbağ, N., 2013. Türkiye’de Tarımsal Desteklemelerin Yem Bitkileri Ekiliş ve Üretim Üzerine Etkisi. Ankara.

Ildız, F., 1999. Tokat İli Merkez İlçesinde İthal Sığır Yetiştiren Tarım İşletmelerinin Yapısı. Ankara Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

İptaş, S., Yılmaz, M., Öz, A., Avcıoğlu, R., 1997. Tokat Ekolojik Şartlarında Silajlık Mısır, Sorgum Tür ve Melezlerinden Yararlanma Olanakları. Türkiye Birinci Silaj Kongresi, Hasad Yayıncılık, 287s., İstanbul.

Kılıç, A., 2000. Kaba yem üretimi ve sorunları. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, 1. Cilt, 17- 21 Ocak, Ankara, s. 845-858.

Kutlu, H., Gül, A., Görgülü, M., 2003. Türkiye Hayvancılığının Sorunları ve Çözüm Yolları. I. Damızlık Hayvan-Kaliteli Yem. Yem Magazin Dergisi. Sayı:34, 40-46s.

Lindell, W.(Whitelock),2017. Ata Fen Teknik Danışmanı (http://www.atafen.com.tr/tr_teknikbilgiler.aspx?id=135#.WYXLPIT yJIU)

Mülayim, M. 2008. Çayır Mera Projeleri 2007 Yılı Değerlendirme Toplantısı Sunusu (24-26 Mart 2008,Ürgüp-Nevşehir) ve 6. Mera Yaz Okulu Ders Notları (03-14.11.2008), Antalya.

Özçelebi, İ.P., 1992. Erzurum Merkez İlçesi Tarım İşletmelerinde Hayvancılığı Geliştirme Kredisinin Etkinliği Üzerinde Bir Araştırma. Atatürk Üniv. Zir. Fak. Dergisi, 23(2); 1-13.

Özen N., Kirkpınar F., Özdoğan M., Ertürk MM., Yurtman İY., 2005. Hayvan besleme. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak Ankara, 753-771.

Sayar, M.S., Anlarsal, A.E, Başbağ, M., 2010. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yem Bitkileri

Tarımının Mevcut Durumu Sorunları ve Çözüm Önerileri. Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 14(2): 59-67.

Şahin, O., 1994. Ayaş İlçesine Bağlı Köylerdeki Süt Sığırcılığının Yapısı. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Y. Lisans Tezi, Basılmamış), Ankara.

Tekçe, E., Gül, M. 2014. Ruminant Beslemede NDF ve ADF'nin Önemi. Atatürk Üniversitesi Vet. Bil. Derg. 2014; 9(1): 63-73 Derleme, Erzurum.

Turan N., Özyazıcı M.A., Tantekin G.Y., 2015 Siirt İlinde Çayır Mera Alanlarından ve Yem Bitkilerinden Elde Edilen Kaba Yem Üretim Potansiyeli Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi <http://dergi.siirt.edu.tr> 2: 69-75

Tutkun, M., 1999. Diyarbakır İli Merkez İlçeye Bağlı Köylerdeki Süt Sığırcılığının Yapısı. Ankara Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü (Y. Lisans Tez, Basılmamış). Ankara.

Tümer, S., Ağmaz, A., 1989. Ege Bölgesi Süt ve Besi Sığırcılığı İşletmelerinin Çeşitli Verim Özellikleri Üzerinde Bir Araştırma. Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü. Menemen/İzmir.

Uzal, S., Uğurlu, N., 2006. Konya İli Besi Sığırcılığı İşletmelerinin Yapısal Analizi. Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi. 20 (40): 131-139. Konya.

HAYVAN VARLIĞINA GÖRE EMİRDAĞ'IN BİYOGAZ POTANSİYELİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA

A. Alparslan ÖZTEMİZ*

İnsanlığın giderek artan enerji ihtiyacı, mevcut fosil yakıtların en nihayetinde hem de oldukça yakın zamanda tüketilmiş olacağı gerçeği, yeni enerji kaynakları arayışını hızlandırmıştır. Güneş, rüzgâr, hidrolik ve jeotermal enerji gibi farklı yenilenebilir enerji kaynakları günümüzde kullanıldığı gibi gelecekte fosil yakıtların tamamen yerini dolduracak ve insanlık bu enerji kaynaklarıyla yoluna devam edecektir. Alternatif enerji kaynaklarına bir diğer örnek ise; bitkisel, hayvansal ve şehir-endüstri atıklarının uygun tesislerde işlenmesi ile elde edilen biyogazdır.

Biyogaz; organik hammaddenin (*biyomass-biyokütle*) uygun tesislerde fermentasyona uğratılması ile elde edilen bir enerji kaynağıdır. İçeriğinde bulunan %65 oranındaki metan (CH₄) gazı yakılarak ısı enerjisi ve bu ısı enerjisinden de elektrik enerjisi üretilmektedir. Yine bu işlem sırasında yan ürün olarak, normalden daha yüksek verimli gübre de elde edilmektedir. Bugün biyogaz elde etmek için yararlanılacak en önemli kaynakların başında hayvansal atıklar gelmektedir. Türkiye'de birçok yerde hayvansal atıklardan faydalanma adına biyogaz tesisleri kurulmuş, yenilerinin kurulması için de çalışmalar devam etmektedir.

Çalışmamızda Emirdağ'ın mevcut hayvan varlığı ele alınarak, hayvansal atık miktarına dayalı biyogaz potansiyeli tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Emirdağ'ın biyogaz potansiyelinin 2016 yılı için 10.383.883 m³ olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Emirdağ, alternatif enerji, biyogaz.*

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversite, Coğrafya Bölümü

1.Giriş

Biyomass - biyokütle, bitkilerin güneş enerjisini fotosentez yoluyla kimyasal enerjiye dönüştürüp depolaması sonucunda meydana gelen organik kökenli bir enerji kaynağıdır. Günümüzde biyokütleden faydalanma bitkisel atıklar, hayvansal atıklar ve şehir-endüstri atıkları yoluyla olmaktadır. Burada sıvı biyoyakıt üretilmesinden metan (CH_4) ve çeşitli gazların elde edilmesine varan işlemler söz konusudur.¹

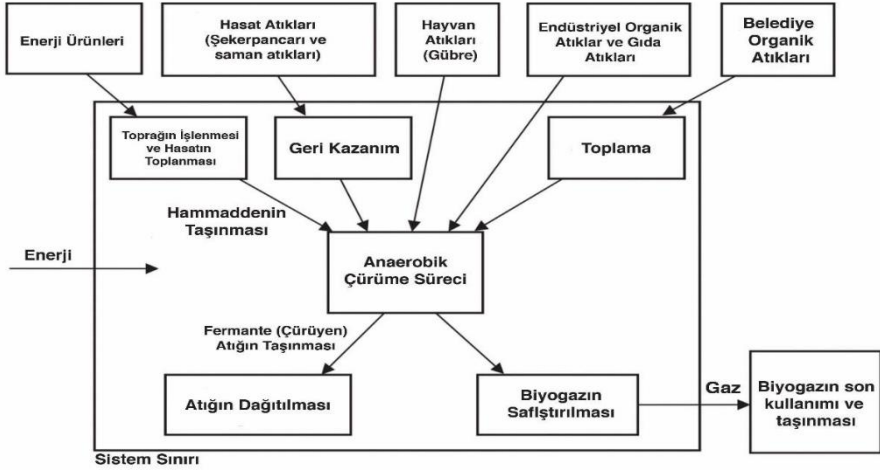
Biyogaz ise, anaerobik (oksijensiz) ortamda ve sabit bir sıcaklık altında bu organik maddelerin farklı mikroorganizma grupları tarafından parçalanmasıyla oluşur. Biyogazın doğal oluşumu biyokimyasal karbon döngüsünün önemli bir parçasıdır. Metanojenler (metan üreten bakteriler) organik madde parçalayan ve çevreye ayırmış ürünler veren mikroorganizmalar zincirinin son halkasıdır. Bu süreçte yenilenebilir bir enerji kaynağı olan biyogaz üretilir. Mikrobiyal faaliyetler sayesinde atmosfere her yıl 600-900 milyon m^3 metan (CH_4) salınmaktadır. Dışarı verilen metanın yaklaşık %90'ı biyokütlenin ayrışması ile, kalan kısmı ise fosil kökenli (petrokimyasal süreçler vb.) kaynaklar yoluyla ortaya çıkmaktadır².

Günümüzde ise biyogaz, organik kökenli fosil yakıtların oluşum sürecinin taklit edilmesiyle elde edilen bir yenilenebilir enerji kaynağı halini almıştır. Petrol, kömür ve doğalgaz gibi organik kökenli fosil enerji kaynakları, çoğunlukla bitkisel kalıntıların bir yerde birikmesi, bu kalıntıların üzerlerini örten sediment tabakalarının ağırlığı ile oluşan litostatik basınç ve artan bu basınç ile doğru orantıda artan ısı ile fermentasyona uğraması veya anaerobik-havasız ortamda çürümesi ile oluşurlar. Süreç çok benzer olmakla birlikte bugün elimizde bulunan teknoloji, havasız çürümeyi taklit edebilmemize ve

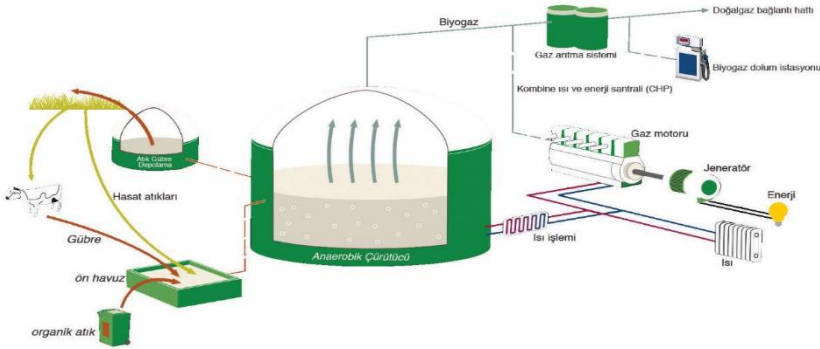
¹ KARABULUT, Y., 2003, *Enerji Kaynakları*, Hilmi Usta Matbaacılık, s.156, Ankara.

² KOSSMANN, W., PÖNITZ, U., 1999. *Biogas Digest, Biogas Basics Volume I*, Information and Advisory Service on Appropriate Technology (ISAT), GATE in Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ), GmbH, Eschborn, Federal Republic of Germany.

organik kökenli fosil yakıtların oluşum süresiyle kıyaslanamayacak kadar kısa sürede aynı hammaddelerden enerji üretebilmemize imkân vermektedir.

Şekil 1: Biyogaz Üretim Sisteminde Hammadde ve Enerji Akışları Diyagramı³.

Şekil 2: Genel Biyogaz Üretim Sürecinin Şematik Gösterimi⁴.

³ERSOY, A. E., 2017, *Türkiye'nin Hayvansal Gübre Kaynaklı Sera Gazı Emisyonları Durumu ve Biyogaz Enerjisi Potansiyeli*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

⁴ERSOY, A. E., a.g.e, s.27, Ankara.

Ana bileşen olarak karbonhidratları, proteinleri, yağları, selüloz ve hemiselülozları içeren her tipteki biyokütle, biyogaz üretimi için substrat (ayırışabilen madde) olarak kullanılabilir. Doğalgazda olduğu gibi, biyogazın da ana bileşeni metan (CH_4) gazıdır⁵. Biyogazın kimyasal içeriği incelendiğinde metan gazı (CH_4) oranının %55-70 arası olduğu görülebilir.⁶ Buradan çıkaracağımız sonuç ise, elimizdeki organik kökenli fosil yakıtlara göre dizayn edilmiş bütün teknoloji, biyogaz ile de oldukça rahat bir şekilde kullanılabilir. Bu, büyük teknik altyapı değişikliğine gitmeden yeni enerji kaynağının mevcut kullanım alanlarında kullanılabileceğinin de bir kanıtıdır. 2017 yılı itibariyle elektrik üretimimizin dörtte bir oranının üzerinde doğalgaza dayalı tesisler olduğu hesaba katıldığında, altyapı değişikliğine gidilmemesinin ülke ekonomisine sağlayacağı katkı gayet iyi anlaşılabilir.

Tablo 1: Biyogazın Bileşimi.

Metan (CH_4)	50-75%
Karbon dioksit (CO_2)	25-45%
Su buharı (H_2O)	2% (20°C) – 7% (40°C)
Oksijen (O_2)	<2%
Azot (N_2)	<2%
Amonyak (NH_3)	<1%
Hidrojen (H_2)	<1%
Hidrojen Sülfür (H_2S)	<1%

Kaynak: A.E. ERSOY, 2017, s.21

⁵ERSOY, A. E., a.g.e, s.21, Ankara.

⁶GÜL, N., 2006, *Tavuk Gübresinden Biyogaz Üretim Potansiyelinin Araştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.

Tablo 2: Biyogazın Çeşitli Enerji Maddelerine Göre Enerji Eşdeğerliliği.

1m ³ Biyogaz	Isıl Değeri 4700-5700 kcal
	4,70 kWh Elektrik Enerjisi
	0,75 litre Benzin
	0,66 litre Motorin
	0,43 kg Bütan
	0,25 m3 Propan
	12,3 kg Tezek
	3,47 kg odun
	1,46 kg odun kömürü
	0,62 litre Gazyağı

Kaynak: <http://www.eie.gov.tr/yenilenebilir/biyogaz.asp>

Yalnız dikkat edilmesi gereken husus, biyokimyasal bir süreç olan biyogaz üretiminin ekonomik olabilmesi için üretim basamaklarının, üretimdeki bakteri gruplarının, süreç etkenlerinin biyogaz üretimine geçmeden bilinmesi gerekmektedir. Bakterilerin etkili olduğu bu süreçte işletim koşulları verimi doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla bu sistemlerden yüksek verimle biyogaz elde edilebilmesi ve sürecin ekonomik olabilmesi için sistemlerin bilinçli bir şekilde kurulması ve işletim koşullarının sürekli sabit bir şekilde devam ettirilmesi gerekmektedir⁷.

2. Biyogazın Dünyada ve Türkiye'de Durumu

Organik kökenli atıkların barındırdığı enerji potansiyelinin bilinmesi ve bu potansiyeli değerlendirme amaçlı yapılan çalışmalar aslında yeni sayılmaz. Biyogaz adı verilen, bitki ve hayvan

⁷ SELİMOĞLU, G., 2008, *Büyükbaş Hayvan Dışkısından Biyogaz Üretimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

atıklarından elde edilen enerji kaynağının kullanımına yönelik ilk çalışmalar 1860'lı yıllara kadar gitmektedir.1920'li yıllardan itibaren A.B.D ve Almanya'da binaların ısıtılmasında, mutfaklarda, taşıtlarda ve daha birçok alanda biyogazın kullanıldığı bilinmektedir⁸.

Günümüze gelindiğinde biyogaz, alternatif enerji kaynakları arasında çoktan yerini almıştır. Özellikle gelişmiş ülkeler, biyokütleden daha verimli enerji elde edebilmek için çalışmalarını sürdürmektedirler. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımında özellikle Avrupa ülkeleri ve A.B.D dünyanın geri kalanına göre oldukça gelişmiş durumdadır. Biyogazın dünyadaki durumuna bakıldığında, özellikle Çin, Almanya ve ABD'nin öne çıktığı görülür.

Dünya biyogaz üretiminde önde gelen ülkelere bakıldığında bu ülkelerin sadece biyogaz üretiminde değil aynı zamanda farklı enerji kaynaklarının kullanımında da öne çıkan ülkeler olduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 3: Biyogaz Üretiminde İlk On Ülke (2013).

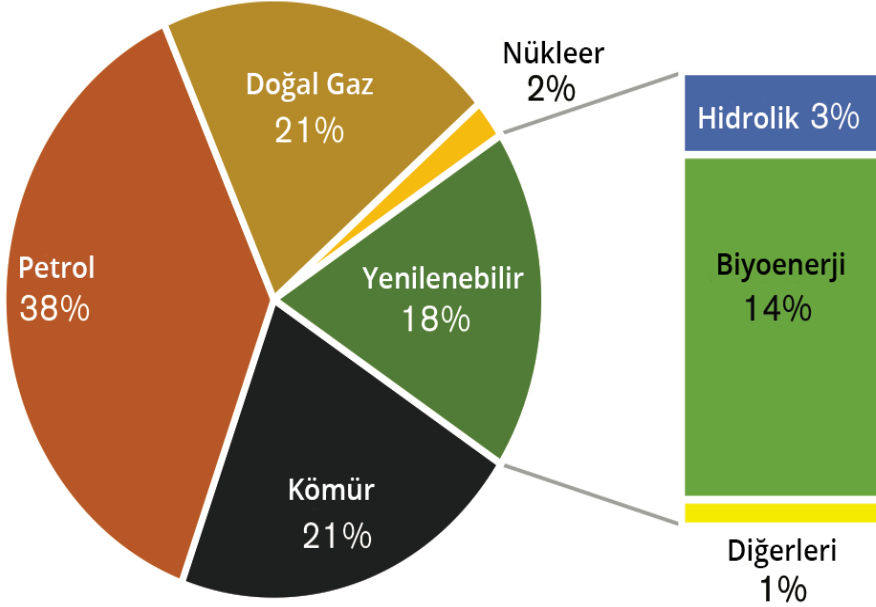
Kaynak: A.E. ERSOY, 2017, s.31

Sıra.	Ülke	Milyar m ³ /yıl
1	Çin	15,2
2	Almanya	13,3
3	ABD	12,3
4	İngiltere	3,54
5	İtalya	3,52
6	Tayland	1,31
7	Çek Cumhuriyeti	1,11
8	Fransa	0,85
9	Hindistan	0,77
10	Avustralya	0,65

⁸ KARABULUT, Y., 2003, a.g.e, s157, Ankara.

Türkiye	0,39
Avrupa Birliği – 28 Ülke	26,2
Dünya Toplam	59

Şekil 3: Dünya’da Tüketilen Enerji Hammaddelerinin Dağılımı

(2013)⁹.

Türkiye’de ise biyogaz ile ilgili ilk çalışmalar 1957 yılında başlamıştır. 1975 yılından sonra Toprak Su Araştırma Enstitüsü ve 1980 yıllarda Mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kapsamında yürütülen biyogaz üretimi çalışmaları uluslararası bazı antlaşmalarla desteklenmiş olmasına karşın 1987 yılında anlaşılmayan bir nedenle kesilmiştir. 1982 yılında Türkiye’de ciddi bir biyogaz projesi başlatılmış ve pilot uygulamalar gerçekleştirilmiştir. O yıllarda yapılan çalışmalarla Türkiye’nin yıllık biyogaz potansiyeli 2,8-3,9

⁹ ERSOY, A. E., a.g.e, s.30, Ankara.

milyar m³ olarak belirtilmiş olup, her ile 3 tane, bölge merkezlerine 5 adet biyogaz tesisi kurulumu planlanmıştır. Ancak özel girişimcilere yeterli kredi ve teknik yardım desteği sağlanmadığından planlanan işletmelerin kurulumu gerçekleştirilememiştir¹⁰.

Türkiye Elektrik İletim A.Ş (TEİAŞ)'ın 2002 yılına ait raporuna göre 2020 yılında toplam 109.218 MW olması beklenen kurulu gücün en büyük payının %32 ile doğalgazdan karşılanması planlanmaktadır ki, bu da ülkeyi dışa bağımlılıktan kurtaramayacaktır. Bu enerji kaynağını sırasıyla %28 hidrolik, %16 linyit ve taşkömürü, %9 nükleer, %8 ithal kömür, %7 fueloil ve motorin takip etmektedir. Geriye kalan %1'den az kısımda ise jeotermal, güneş, rüzgâr ve biyogaz yer almaktadır¹¹.

Ancak 2017 yılına gelindiğinde, kurulu gücün içerisinde yer alan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımında ön görüldenden farklı olarak olumlu gelişmeler yaşandığı görülebilir. Yapılan tahminde %1'lik kısma dahil edilen rüzgâr enerjisi kendisine 2017 kurulu gücü içerisinde %7,6'lık, güneş enerjisi %1,7'lik, jeotermal enerji %1,1'lik ve biyogaz enerjisi ise %0,73'lük oranda yer bulmuştur.

Biyogaz enerjisinin toplam enerji hammaddeleri içerisindeki yeri şu an önemsiz gibi görünse de yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanma adına yapılan çalışmaların hız kazanmasıyla rüzgâr, güneş ve jeotermal enerji gibi farklı alternatif enerji kaynaklarıyla birlikte Türkiye enerji hammaddeleri içerisinde daha büyük yer kaplayacağı şüphesizdir. 2017 yılı Haziran ayı itibariyle toplamda %11,13 oranında yer teşkil eden yenilenebilir enerji kaynakları, gelecekte biyogazın da tüketime daha fazla dahil olmasıyla Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığında önemli rol oynayacaktır.

¹⁰TEKELİ, M., 2014, *Türkiye Biyogaz Potansiyelinin Belirlenerek Isı ve Elektrik Enerjisi Üretimine Uygulanabilirliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.

¹¹ SOYLU, H., Nükleer Enerji Gerçeği ve Türkiye, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı.137, 2002, s.91-104.

Tablo 4: Türkiye Kurulu Elektrik Enerjisi Gücü ve Enerji Hammaddeleri (Haziran 2017)

YAKIT ÇEŞİTLERİ	30 HAZİRAN 2017 SONU İTİBARIYLA		
	KURULU GÜÇ MW	KATKI%	SANTRAL SAYISI ADET
FUEL-OİL + NAFTA + MOTORİN	303.6	0.4	12
YERLİ KÖMÜR	9.872.6	12.3	30
İTHAL KÖMÜR	7.473.9	9.3	10
DOĞALGAZ + LNG	22.640.5	28.2	242
YENİLENEN+BİYOKÜTLE+BİYOGAZ	495.6	0.6	85
ÇOK YAKITLILAR KATI+SIVI	667.1	0.8	23
ÇOK YAKITLILAR SIVI+D.GAZ	3.354.0	4.2	46
JEOTERMAL	860.8	1.1	33
HİDROLİK BARAJLI	19.771.0	24.6	117
HİDROLİK AKARSU	7.272.6	9.1	495
RÜZGÂR	6.140.1	7.6	154
GÜNEŞ	12.9	0.0	2
TERMİK (LİSANSSIZ)	107.7	0.1	41
RÜZGAR (LİSANSSIZ)	21.2	0.0	31
GÜNEŞ (LİSANSSIZ)	1.349.7	1.7	1.642
TOPLAM	80.343.3	100.0	2.963

Kaynak: <https://www.teias.gov.tr/tr/yayinlar-raporlar/sektor-raporlari>

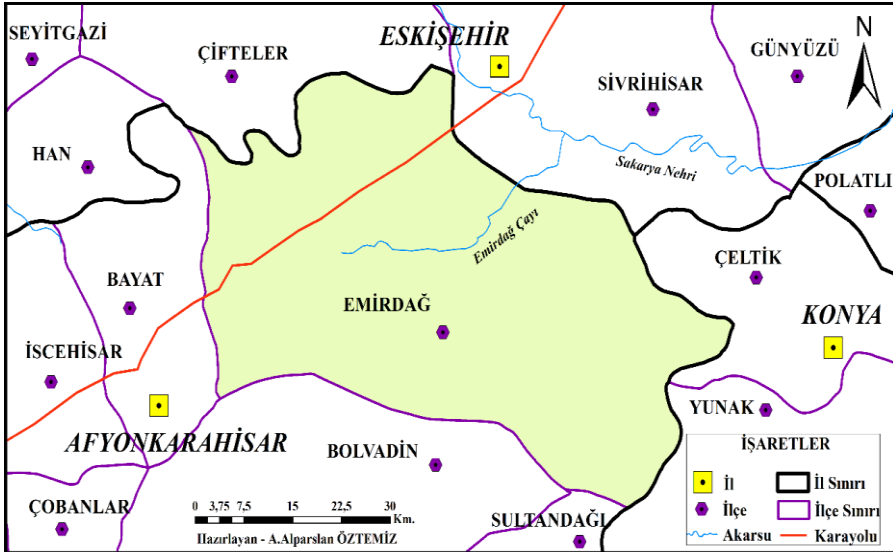
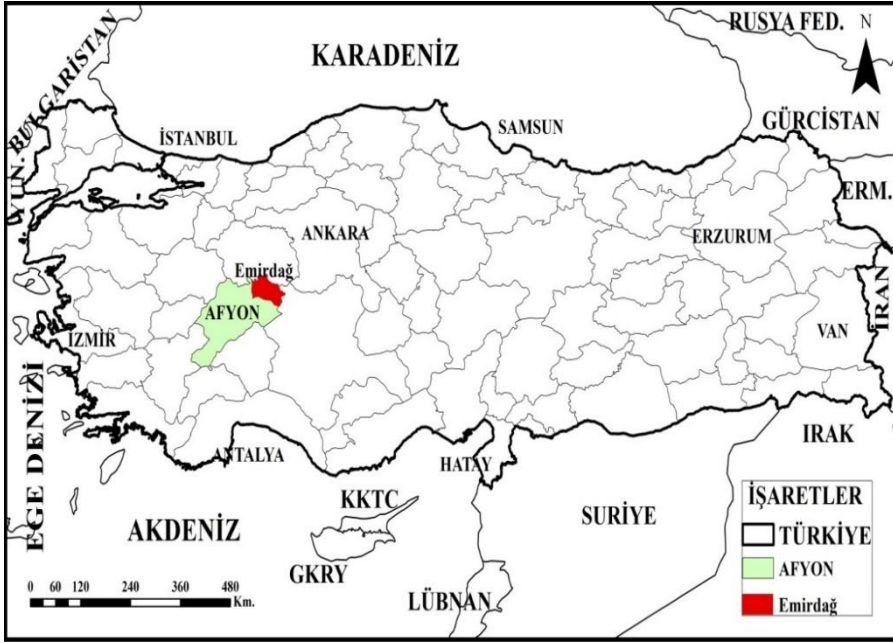
3 Emirdağ'ın Genel Coğrafi Özellikleri, Hayvancılığın Durumu ve Biyogaz Potansiyeli

Emirdağ, Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde Afyonkarahisar Yöresi Sınırları içerisinde yer alır. İdari bakımdan Afyonkarahisar iline bağlı bir ilçedir. Yine aynı adlı ilçenin merkezinde yer alan yerleşmeyi teşkil eder. İç Anadolu benzeri iklim şartlarının görüldüğü Emirdağ'da karasal özellikleri ağır basan bir iklim tipi hâkimdir. Emirdağ'da 2016 yılında şehir merkezinde 18.690 ve kırsal kesimde 18.355 olmak üzere toplam 37.045 kişi yaşamaktaydı. Yerleşmede yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu ekonomik faaliyet olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır.

Toplam 19.764 km² arazi varlığı olan Emirdağ ilçesinin 10.387 km²'si (%52) tarıma ayrılmıştır. İlçede hüküm süren karasal iklim sonucu step formasyonları yaygın olup, ilçe arazisinin %32'si yani 63.028 hektarı mera ve çayır alanı olarak kullanılmaktadır.

Hayvancılık açısından uygun bir ortama sahip olan Emirdağ ilçesinde hayvancılık geçmişe oranla oldukça gerilemiştir. Bunun nedeni ilçede yaşanan göçle hayvancılıkla uğrasan nüfusun azalmış olması ve hayvancılığın kârlı bir uğraş olmaktan çıkmış olmasıdır¹². Ancak yakın zamanda kurulan tesislerde beslenen 500 bin adet üzeri tavuk ve yavaş da olsa yükselme gösteren büyükbaş hayvan sayısı sayesinde hayvancılık tekrar gelişerek Emirdağ için önemini sürdürmeye devam edecektir.

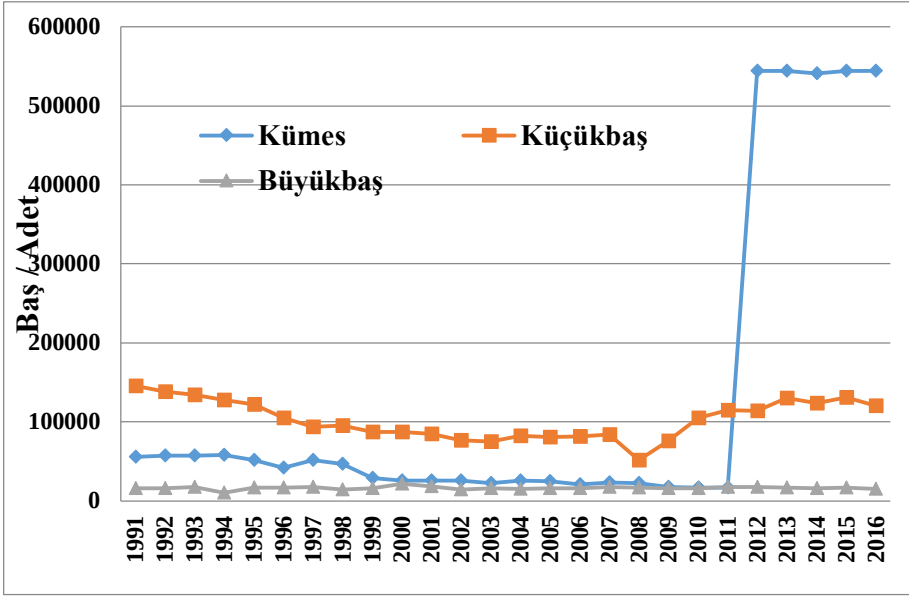
¹²CANLI, H., 2007, *Emirdağ Havzası ve Çevresinde Doğal Ortam İle İnsan Arasındaki İlişkiler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Harita 1: Emirdağ'ın Lokasyon Haritası.

Tablo 5:Yıllara Göre Emirdağ Hayvan Varlığının Değişimi (1991-2016)

Yıllar	Kümes (Adet)	Küçükbaş (Baş)	Büyükbaş (Baş)
1991	55.500	145.396	16.319
1992	57.600	138.000	16.162
1993	57.600	134.500	17.533
1994	57.750	128.000	10.040
1995	52.000	122.200	16.385
1996	42.000	104.700	16.718
1997	51.600	93.432	17.298
1998	46.850	95.320	14.720
1999	29.300	87.340	16.145
2000	25.450	86.970	21.871
2001	25.300	84.862	18.537
2002	25.435	76.515	14.432
2003	22.827	75.340	15.759
2004	25.971	82.525	15.270
2005	25.225	81.000	15.654
2006	20.480	81.310	15.654
2007	23.450	83.775	17.325
2008	22.275	51.250	17.081
2009	17.775	76.250	15.641
2010	17.100	105.475	16.211
2011	17.000	114.791	17.271
2012	544.600	113.612	17.872
2013	544.500	130.407	16.871
2014	541.120	123.887	15.924
2015	544.177	131.234	16.424
2016	544.673	120.779	15.114

Şekil 4: Yıllara Göre Emirdağ Hayvan varlığının Değişimi (1991-2016).

Emirdağ'ın hayvan varlığı incelendiğinde son yıllarda kümes hayvanları ve küçükbaş hayvan sayılarında gözle görülür bir artış olduğu görülmektedir. 2012 yılında kümes hayvanı sayısında yaşanan ani artış, yörede kurulan bir tavuk çiftliği sayesinde gerçekleşmiştir. Yine küçükbaş hayvan sayısında 2010 yılından itibaren belirgin bir artış yaşandığı dikkati çekmektedir. Büyükbaş hayvan varlığının yıllar içerisindeki durumu ise daha çok durağan bir grafik çizmektedir.

Biyogaz potansiyelinin belirlenebilmesi için hayvan sayıları tespit edilmiş, hayvansal atık miktarları ise Türkiye için yapılan farklı çalışmalarda değerlerin ortalamasının hesaplanması ile elde edilmiştir¹³. Gübre miktarlarının değişken olmasında, hayvanın cinsi,

¹³ <http://www.eie.gov.tr/yenilenebilir/biyogaz.aspx>, ALTİKAT, S., -ÇELİK, A., 2012, Iğdır İlinin Hayvansal Atık Kaynaklı Biyogaz Potansiyeli, *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt.2, Sayı. 1, s.61.66, TOLAY, M., -YAMANKARADENİZ, H., -

yaşı, yediği yem miktarı, yediği yemin çeşitliliği, yetiştirildiği yerin coğrafi özellikleri (iklim, toprak, yükselti vb.) gibi çok farklı değişkenler rol oynamaktadır. Çalışmada bu değişkenler hesaba katılmamış genel anlamda teorik bir yaklaşım benimsenmiştir.

Tablo 6: Emirdağ İçin Hayvan Sayıları, Hayvansal Atık Verileri ve Biyogaz Potansiyeli Hesaplama Tablosu.

Hayvan Türleri	Hayvan Sayıları (2016)	Hayvansal Atık Miktarı (1 Hayvan İçin) ton/yıl	Toplam Hayvansal Atık Miktarı (ton) (2016)	1Ton Hayvansal Atıkta Bulunan Biyogaz Potansiyeli (m ³)	Hayvan Türlerine Göre Biyogaz Potansiyeli m ³ (2016)	Emirdağ Toplam Biyogaz Potansiyeli m ³ (2016)
Kanatlı	544.673	0,036	19.608	78	1.529.424	10.383.883
Küçükbaş	120.779	0,73	88.168	58	5.113.744	
Büyükbaş	15.114	7,5	113.355	33	3.740.715	

Hesaplama sonucu elde edilen biyogazın yaklaşık olarak %65’lik kısmının metan gazı olduğu düşünülürse, Emirdağ’da 2016 yılı için hayvansal atıklardan elde edilebilecek biyometan gazının 6.779.524 m³ olduğu görülür. Ancak burada dikkat etmemiz gereken husus bu hesaplamaların teorik olduğudur. Çünkü öncelikle küçükbaş hayvan atıkları büyük bir potansiyel barındırıyor olsa da, Türkiye genelinde olduğu gibi Emirdağ’da da mera hayvancılığı yapıldığından dolayı bu potansiyelin değerlendirilebilmesi şu an için pek mümkün değildir. Bu da Emirdağ’ın hayvansal atık kaynaklı biyogaz potansiyelinin hemen hemen yarısına karşılık gelmektedir. Yine aynı şekilde büyükbaş ve kanatlı hayvan atıklarının ekonomik şekilde değerlendirilebilmesi için de aynı şartların sağlanması gerekmektedir. Hayvancılığın yoğun bir şekilde yapıldığı yerlerde hayvansal atıkların

toplanması ve taşınması hızlı ve ekonomik olacağından, hayvancılık faaliyetinin toplu bir şekilde yapılması biyogaz potansiyelinin değerlendirilebilmesi için de ön şartlar arasındadır.

4.Sonuç ve Öneriler

Yapılan çalışmada Emirdağ'ın mevcut biyogaz potansiyeli 10.383.883 m³ olarak belirlenmiştir. Bu potansiyelin değerlendirilmesi için yapılacak çalışmaların başında hayvancılığın belirli merkezlerde yoğunlaşmasının sağlanması gelmektedir. Emirdağ biyogaz potansiyelinin değerlendirilmesi, buradaki hayvansal atıkların Afyonkarahisar merkezde bulunan biyogaz tesislerinde işlenmesi yoluyla gerçekleşebilir. Ya da Emirdağ'da kurulacak fermente tesislerinde hayvansal atıklar işlenebilir, elde edilen biyogaz bir boru hattı ile Afyonkarahisar biyogaz santralinde elektrik üretimi amacıyla kullanılabilir. Yine bu tesislerden elde edilen verimli organik gübrenin Emirdağ'ın ihtiyacı için kullanılabilmesi mümkündür.

Biyogaz üretim süreci büyük bir geri dönüşüm zincirinin bir halkasını teşkil eder. Bu süreçte sadece biyogaz yoluyla enerji değil, aynı zamanda işlenmemiş hayvan gübresinden daha verimli organik gübre elde edilmektedir. Yine hava, toprak ve su kirliliğinin azaltılması, geniş bir çevreye yayılan kötü kokuların önlenmesi, hayvancılık yapılan yerleşmenin görünümünün ve dokusunun güzelleşmesinde bu sürecin olumlu etkileri söz konusudur. Emirdağ ile birlikte ülkemizin barındırdığı bu potansiyel değerlendirildiği takdirde ekonomik dışa bağımlılığın azalacağı, sürdürülebilir hayvancılık ve enerji üretimi faaliyetlerinin daha da önem kazanacağı muhakkaktır.

Kaynakça

ALTIKAT, S., -ÇELİK, A., Iğdır İlinin Hayvansal Atık Kaynaklı Biyogaz Potansiyeli, *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt.2, Sayı. 1, s.61.66, 2012.

CANLI, H., *Emirdağ Havzası ve Çevresinde Doğal Ortam İle İnsan Arasındaki İlişkiler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2007.

ERSOY, A. E., *Türkiye'nin Hayvansal Gübre Kaynaklı Sera Gazı Emisyonları Durumu ve Biyogaz Enerjisi Potansiyeli*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2017.

GÜL, N., *Tavuk Gübresinden Biyogaz Üretim Potansiyelinin Araştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta 2006.

KARABULUT, Y., *Enerji Kaynakları*, Hilmi Usta Matbaacılık, s.156, Ankara 2003.

KOSSMANN, W., PÖNITZ, U., *Biogas Digest, Biogas Basics Volume I*, Information and Advisory Service on Appropriate Technology (ISAT), GATE in Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ), GmbH, Eschborn, Federal Republic of Germany 1999.

SELİMOĞLU, G., *Büyükbaş Hayvan Dışkılarından Biyogaz Üretimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2008.

SOYLU, H., Nükleer Enerji Gerçeği ve Türkiye, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı.137, 2002.

TEKELİ, M., *Türkiye Biyogaz Potansiyelinin Belirlenerek Isı ve Elektrik Enerjisi Üretimine Uygulanabilirliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kütahya 2014.

TOLAY, M., -YAMANKARADENİZ, H., -YARDIMCI, S., -REİTER, R., *Hayvansal Atıklardan Biyogaz Üretimi*, VII.Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu, UTES 2008, İstanbul, 17-19 Aralık 2008.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE EMİRDAĞ’DA EĞİTİMİN TARİHİ GELİŞİMİ

Yüksel KAŞTAN*

Seda ALPASLAN**

Özet

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Türk Ulusunun siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuki yapısında olduğu gibi eğitim alanında da birtakım gelişmeler olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk, gerçekleştirdiği inkılapların halk tarafından anlaşılması ve benimsenmesi, Türkiye Cumhuriyeti’nin muasır medeniyetler seviyesine çıkması açısından eğitime daha büyük bir önem göstermiş, bu kapsamda ülkenin çağdaş ülkeler seviyesine ulaşabilmesi için milli ve laik bir eğitimi hedeflemiştir.

Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi’nde Emirdağ’da eğitimin tarihi gelişimi, okuryazar oranı, okul ve öğrenci sayıları, okul ve öğretmen başına düşen öğrenci sayıları, eğitim alanındaki gelişmeleri içeren verilerle sonuca varmak amaçlanmıştır. Çalışmanın sonunda Cumhuriyet Dönemi’nde Emirdağ’da eğitim göstergelerinin Türkiye ortalamasına göre gelişimi ile bu göstergelerin Emirdağ’ın gelişimine etkisine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, dönem, Emirdağ, tarih, eğitim, gelişme.

* Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi İlköğretim Bölümü, kastanyuksel@hotmail.com

** Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, İlköğretim Bölümü, seda_alpaslan@hotmail.com

GİRİŞ

Eğitim en genel tanımıyla, “bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik bir değişme meydana getirme süreci”¹ olarak ifade edilmektedir. Ünlü düşünürlerden Eflatun’a göre eğitim, insana olgunluk vermektir. Kant’a göre ise eğitim, insanın doğuştan sahip olduğu birtakım yetenekleri geliştirmektir. Yine J.J. Rousseau eğitimi insan yetiştirme sanatı olarak tanımlarken, E. Durkheim ise eğitimi, sosyal olmayan nesli sosyal hale getirmek şeklinde ifade etmektedir.²

Milli mücadeleyi takip eden süreçte Türkiye Cumhuriyeti Devlet’i, birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da faaliyetlerine başlamıştır. 23 Nisan 1923’de TBMM açıldıktan hemen sonra 2 Mayıs 1920’de Milli Eğitim Bakanlığı kurulmuştur. Atatürk’ün “Türk Ordusu askeri mücadeleyi zaferle kazandı, ama gerçek kurtuluş savaşı siz öğretmenlerle kazanılacaktır”³ sözü bu alanda atılacak adımların ne kadar önemli ve gerekli olduğunu ifade eder niteliktedir.

Yeni devletin esas amacı çağdaş uygarlıkların seviyesine ulaşmak olduğundan, eğitilmiş, akli hür vicdanı hür beyinler yetiştirmek elzemdır. Cumhuriyet Dönemi boyunca eğitim politikaları bu hedef çerçevesinde şekillenmiştir. Bu anlamda Cumhuriyet Dönemi’nde eğitim sistemini belirleyen ve bu sisteme yön veren belli başlı hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler şöyledir;⁴

- “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” /430/29.4. 1340 (1924).

- “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” /1353/3.11.1928.

¹ S. Ertürk, Öğretimi Planlama Uygulama ve Değerlendirme, Ankara, 1998, s.13.

² Yasemin Gülizar Sürmen, Türk Milli Eğitiminde Örgün Eğitimin Yeri Ve Okul Öncesi Eğitim, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s.4-5.

³Fusun Akarsu, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Uygulamaları: Bir Özet Değerlendirme, www.egitimvebilim.ted.org.tr erişim tarihi: 31.07. 2017.

⁴ Muhsin Hesapçıoğlu, Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası Ve Felsefesi, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Yıl: 2009, Sayı: 29, s. 122-123.

- “Maarif Teşkilâtına Dair Kanun” /789/3.4.1926.
- “Maarif Vekaleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri Hakkında Kanun” /2287/22.6.1933.
- “İlkmektep Muallim ve Vazifeleri Hakkında Kanun” /842/2.6.1926.
- “Köy Öğitmenleri Kanunu” /3238/24.6.1937.
- “Köy Enstitüleri Kanunu” /3803/22.4.1940.
- “Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilât Kanunu” /4274/25.6.1942.
- “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun” /5387/27.5.1949. - “Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu” /439/7.4.1340 (1924).
- “İstanbul Darülfünunu’nun İlgasına ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kuruluşuna Dair Kanun” /2252/6.6.1933.
- “İlköğretim ve Eğitim Kanunu” /222/5.1.1961.
- “Millî Eğitim Temel Kanunu” /1739/14.6.1973. - “İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Millî Eğitim Temel Kanunu, Çıraklık ve Meslekî Eğitim Kanunu, Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun ile 24.3.1988 Tarihli ve 3418 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması ve Bazı Kâğıt ve İşlemlerden Eğitime Katkı Payı Alınması Hakkında Kanun” /4306/18.8.1997.
- “Yükseköğretim Kanunu” /2547/4.11.1981.

Eğitim hizmetleri Cumhuriyetin başlarından özellikle 1960’lı yıllara kadar değişik birimlerce yürütülür. Bu dönemde ülkede okuryazar ve her kademedede okullaşma oranı düşüktür. 1963-2008 yılları arasında toplam 3 adet uzun vadeli stratejik plân ve 9 adet beş yıllık kalkınma plânı hazırlanmış olup, bu plânlar doğrultusunda devletin eğitim politikası belirlenmiştir. Eğitimin, gelişmişlik göstergeleri arasında belirleyici bir rol üstlenmesi ile birlikte önemi bir

kat daha artmıştır. Bu anlamda eğitim ile ilgili yürütülen faaliyetler ve yatırımlar hız kazanmıştır.

A. Osmanlı Devleti’nde Karahisar-ı Sahip’te Eğitim

a. Sıbyan ve İbdidaiyye Mektepleri

Osmanlı Devleti’nin eğitim sistemi içinde her kentin her mahallesinde bir sıbyan mektebi bulunur. Afyon Karahisar’da 22 adet sıbyan mektebi yer alır.⁵ 1906 yılı Hüdâvendigâr Salnamesi’ne göre, Karahisar Livası’ndaki 429 sıbyan okulunda 22.561 öğrenci okurken⁶, iptidai mektep sayısı da 26’dır. Karahisar Kazasında bulunan 186 okulda 15.902 öğrenci yer alır. Salnamede livada 108 mahalle mektebi vardır.⁷

Osmanlı Devleti’nde kaza ve livalarda okulların masrafları yerel olarak karşılanmaktadır. Okul masrafları karşılanamayınca zamanla iptidai okullar kapanmaya başlamıştır. İlde maden suyunun gelirinin okullara aktarılması için 1909 yılında Şurayı Devlete bir dilekçe gönderilir. 1906 yılı Hüdâvendigâr Salnamesi’ne göre, Karahisar Livası’nda 1912-1913 öğretim yılında Afyon merkez kazasında 91 iptidai okul, 154 öğretmen, 5304 öğrenci vardır. Belirtilen bilgiler eşit olarak dağıtılsa, her okula bir veya iki öğretmen, 58 öğrenci; bir öğretmene ise 34 öğrenci düşmektedir. Meşrutiyet’in son yıllarında 1912-1913 öğretim yılında Sahib’de 136 erkek, 18 kadın öğretmen, 1913-1914 öğretim yılında ise 87 erkek, 11 kadın öğretmen görev yapar.⁸

⁵Yusuf İlgar, XX. Yüzyıl Başlarında Afyonkarahisar Şehrinde Eğitim-Öğretim, VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyon Belediyesi Yayınları. Yayın No:10, (2002), Afyonkarahisar, s.528.

⁶ Kadir Koparal, Vilayet Salnamelerinde Afyonkarahisar, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2011, s.38.

⁷ R. Özey, 20. Yüzyılın Başlarında Afyon’un Tarihi Coğrafyası, VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyon Belediyesi Yayınları. Yayın No:10, Afyonkarahisar, 2002, s.35.

⁸ İlgar, s. 533.

19. yüzyılda Afyonkarahisar’da iptidaiyye sayısı 27’dir.⁹ İkinci Meşrutiyet’in son yıllarında 1912-1913 öğretim yılında Karahisar-ı Sahib’de iptidaiye okullarında 3831, özel iptidaiyelerde 1473 olmak üzere 5304 öğrenci yer alır. Bu yılda idadilerde 172, Gayri Müslim idadilerde ise 590 olmak üzere toplam 762 öğrenci yer alır. 1913-1914 öğretim yılında Karahisar-ı Sahib’de iptidaiye okullarında 4390, özel iptidaiyyelerde 473 olmak üzere 4863 öğrenci yer alır. Bu yılda idadilerde 146, Gayri Müslim idadilerde ise 7 olmak üzere toplam 153 öğrenci yer alır.¹⁰

1913-1914 öğretim yılında Afyon merkez kazasında 49 okul, 98 öğretmen ve 4863 öğrenci bulunmaktadır. Öğretmen ve öğrenci sayılarında bariz bir düşüş vardır. Belirtilen bilgilere göre, okul başına 92 öğrenci düşmekte, bir öğretmen 46 öğrenciye ders vermektedir. Okul, Öğretmen ve öğrenci sayılanımı düşüşü savaşların etkisiyle okulların kapanmasından, okulların birleştirilmelerinden kaynaklanmıştır.

b. Medrese

Medreseler, eskiden, birer ilim ve irfan yuvalarıdır. Buralarda dini ilimlerin, yanı sıra, pozitif ilimler de okutulur. Selçuklular tarafından kurulan ve geliştirilen bu eğitim müesseseler 18. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı Devleti’nde önemli bir eğitim kurumudur. Medrese orta, lise ve üniversite seviyesinde bir eğitim müessesesidir. Sıbyan mekteplerinin bir üst derecesindeki eğitim birimi olan medreseler de hem kenet merkezinde hem de kazalarda yaygındır.¹¹ Livada 1901 yılında 19, 1903 yılında 20, 1914 yılında da 21 adet medrese ve 317 öğrencisi bulunmaktadır.¹² Buraların müderrisi ve öğrencisi olduğu ve bizzat eğitim yapıldığı görülmektedir.

XX. yüzyıl başında (1899-1903) yıllarında Maarif

⁹Muharrem Bayar, Afyonkarahisar Vilayetinde Milli Eğitimin Tarihi, 3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyonkarahisar, 1993, s. 37.

¹⁰İlgar, s. 534.

¹¹ İlgar, s. 528.

¹² Anadolu’nun Kilidi Afyon, Afyon Valiliği, Yayın No:21, Afyon, 2004, s. 308.

Salnamelerinde belirtildiğine göre Karahisâr-ı Sâhip Sancağında merkez kazası da dâhil olmak üzere toplam 79 medrese bulunmaktadır.¹³ Afyonkarahisar’da 40’a yakın medrese olduğu belirtilir. Cumhuriyetle birlikte kapanan medrese sayısı 20 dolayındadır. Bir kısım sıbyan mekteplerinin de medrese sanılarak anılması nedeniyle medrese sayısı 40’a yakın olarak bahsedilir. Medreseler 1924 yılında kapanınca, buralarda okuyan öğrencilerin bir kısmı Afyon Sultanisinin orta kısmına nakil olarak okumağa devam eder, binaları da yine eğitim amaçlı olarak kullanılır.¹⁴

c.Rüştiye

1906-1907 öğretim yılında şehirde Sandıklı rüştiyesinin 79, Aziziye (Emirdağ) rüştiyesinin 32 ve Bolvadin rüştiyesinin de 32 öğrencisi bulunmaktadır.¹⁵ Bunların dışında bir de özel rüştiye mektebi bulunur. Bu okullardan ikisinin Türk, diğer ikisinin de Ermenilere aittir. Türklere ait olan Rüştiyeden birisi ilk olarak 1868 yılında açılmış. Rüştiyelerden diğeri Eser-i Terakki adı ile Bekir Gümüş tarafından 1909 yılında açılmıştır. Ancak bu okulda uzun süre eğitim yapılmamış, 1916 yılında kapanmıştır.¹⁶

d. İdadi ve Sultani

Rüştiye 1895 yılında da öğrenim süresi beş yıla çıkarılarak İdadi adını almıştır. 1906 yılı Hüdâvendigâr Salnamesi’ne göre, Karahisar Livası’nda 1 İdadi yer alır. Şimdiki Zafer Müzesi yan taraflarında olan, ahşap idadinin eski binası kullanılmaz hale gelmesiyle 1903 yılında tamir edilir.¹⁷ Binanın oturulamayacak hale gelmesiyle, Namık Kemal Mektebi bir müddet İdadi olarak kullanılır. Karahisar-ı Sahib Mutasarrıflığının merkeze

¹³ Yusuf İlgar, “Afyonkarahisar’da Medrese Ve Mektepler”, Afyonkarahisar, Cilt:1, Afyon Kocatepe Üniversitesi, s.220.

¹⁴ Yusuf İlgar, s.221.

¹⁵Koparal, s.40.

¹⁶ Anadolu’nun Kilidi Afyon, s. 292.

¹⁷ Yusuf İlgar, “Afyonkarahisar’da Eğitim-Öğretim”, Afyonkarahisar, Cilt:1, Afyon Kocatepe Üniversitesi, s.376

gönderdiği Livanın Umûr-ı maarife ait 331 senesi raporunda 1914-1915 yılında masrafı Muhasebe-i Husûsiye bütçesinden karşılanmak üzere bir idâdî yapılmasına karar verilmiş, 1916 yılında yapımının tamamlanması planlanmıştır. Yeni İdadi binasının yapımına 19 Mayıs 1914 tarihinde başlanmış, inşası 1916 yılında tamamlanmış,¹⁸ 1917 yılında da taşınılır.

e. Yüksekokul

XX. yüzyıl çeyreğinde Afyonkarahisar'da görülen okullar içerisinde Darü'l-Muallimin'in ayrı bir yeri vardır. Şehirde yüksekokul derecesinde bir eğitim birimi bu okullarla şehre girmiştir. Afyonkarahisar'da iptidai mekteplere öğretmen yetiştirmek üzere çeşitli tarihlerde dört ayrı Darü'l-Muallimin mektebi açılmıştır. Bir Yıllık Darül-Muallimi İbtidai: Fakih Paşa Mahallesi'nde, Nasuhoğlu evine 1907 yılında, İki Yıllık Darül-Muallimin-i İbtidai Kale Mahallesinde, Genelli oğullarından Hacı Ömer Efendi önderliğinde 1910 yılında açılmıştır. Bu okul 1923 yılında kapatılmıştır. Üç Yıllık Dariü'l-Muallimin Mutalıp Mahallesinde, Miralay'ın odasına 1911 yılında açılmıştır. Üç yıllık darü'l-muallimin okullarından mezun olanlar öğretmen yardımcısı olarak görev yaparlarken sonradan düzenlenen bir kanunla öğretmen olarak görev almaları sağlanır.¹⁹

f. Diğer

1906 yılı Hüdâvendigâr Salnamesi'ne göre, Karahisar Livası'nda 1 Ermeni okulu, 1 Darü' l-Muallimin ve 2 adet özel okul bulunmaktadır. Yetimler Mektebi İptidaisi (1911- 1915), Sanayi Mektebi (açılışı: 1915-1916), Feyz-i Meşrûtiyet Mektebi ile Dârü'l-Eytâm (açılışı: 1915-1916) gibi okullar görülür.²⁰

Buna göre kentte sanayileşme bu dönemde başlamıştır. 7-12 yaşlarındaki muhtaç ve kimsesiz çocukların eğitimi İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin 1911 yılında açmış olduğu üç sınıflı Leylî İptidai

¹⁸ Bayar, s. 40.

¹⁹ İlgar, s. 232.

²⁰ İlgar, s. 232.

mektebi oldukça önemlidir. Ancak bu uygulama ile uzun ömürlü bir eğitim verilememiş, 1915 yılında okul kapanmıştır. Birinci Cihan Harbi sırasında Mutasarrıf Şevket Bey tarafından, yatılı Sanayi Mektebi, Dârü'l-Muallimîn ile beraber Dârü'l-Eytâm açılmıştır.

1907 yılında şehirde Kasaplar mevkiinde bulunan Çırak Mektebi yer alır. Bundan ustaların çıraklık eğitiminden geçtikleri anlaşılır. Kentte 1911 yılından önce yapılmış Sanayi Mektebi de yer alır. Hamidiye Mahallesi'nde bulunan okul birkaç yıl sonra Birinci Cihan Harbi sırasında. Mutasarrıf Şevket Bey zamanında, yatılı olarak yeniden yapılır. 1915 yılında okul askeri amaçlı olarak kullanılmış, yine aynı yılda alınan otuz adet orak makinesinden kırılmış ve sakatlanmış alet ve edevatın bakım ve tamiri bir dereceye kadar Sanayi Mektebi tarafından yapılmıştır. 1916-17 tarihli beş yıllık çalışma programında 1917-1919 yıllarında merkez livada Sanâyî Mektebi imalathaneleriyle, yatakhane ve dershanelerinin inşaatının yapılması; 1919 yılına kadar ise Sanayi Mektebi imalathaneleriyle bir araba fabrikası tesisi planlanmıştır. Fransızların 200 mevcutlu asker ve zabitlerinin Afyonkarahisar'a gelmeleriyle kalmak için İzmir İstasyonu civarında bulunan Sanayi Mektebinin tahsisi ve teslimini talep etmişler. Okulun malzemeleri boşaltılarak, makine vs. demirhane kısmına nakil edilmiş. Yakınında bulunan Numune Mektebi talebesi bir başka okula nakil edilmek suretiyle onların yerine sanayi derslane ve binası birleştirilerek altmış dört öğrencisi yeniden eğitim imkânına kavuşmuştur.²¹

B. Osmanlı Devleti'nde Emirdağ'da Eğitim

1885 tarihli salnameye göre Emirdağ'daki (Aziziye) Sıbyan Mektebinde merkez ve köy dâhil olmak üzere 1125 erkek öğrenci, 225 kız öğrenci bulunmaktadır.²² 1907 salnamesine göre ise Emirdağ'da

²¹ İlgar, s. 381.

²² Muharrem Bayar, Afyonkarahisar Vilayetinde Milli Eğitimin Tarihi, Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, 22-24 Ekim 1993, Afyon Belediyesi Yayınları:6, s.32.

84 İptidaiye Mektebi olup, buranın 4210 öğrencisi bulunmaktadır. 1870’de açılan Rüştiyede ise 27 öğrenci vardır.²³

1897 Salnamesine göre ilçede 27 öğrencili bir rüştiye mektebi bulunmaktadır. Emirdağ’da iptidai, rüştiye ve idadi toplam 84 öğretim kurumunda 4.210 öğrenci eğitim görmektedir.²⁴

1903 yılında Aziziye Kazasındaki (Emirdağ) medrese ve öğrenci sayıları ise Tablo:3’de verilmiştir.²⁵ 1918’de ise Emirdağ’da 16 medrese bulunmaktadır.²⁶

Tablo:1 Aziziye Kazasındaki (Emirdağ) Medrese Ve Öğrenci Sayıları (1903)

Medrese	Açılış Tarihi	Müderris	Öğrenci Sayısı
Aziziye	1876	Hacı Mehmet Hayri Efendi	82
Suvermez	1899’dan Önce	Mehmet ve Nuri Efendiler	57
Demircili	“	Hacı Halil ve Hasan Efendiler	48
Davulga	“	Hacı Mustafa Efendi	46
Bağlıca	“	Veli Efendi	17
Bey	“	Ali Efendi	21
Han	“	Mehmet Nuri Efendi	35
Hanbarçın	“	Hacı Ahmet Efendi	43
Arsılanlı	“	Hasan Efendi	32
Alıkan		Osman Nuri Efendi	11

²³ Özey, s.36.

²⁴ Yurt Ansiklopedisi, s. 277.

²⁵ Bayar, s.32.

²⁶ Özcan Türkmen, Emirdağ, Emirdağ Köylere Hizmet Getirme Birliği, 1995, s. 35.

C. Cumhuriyet Dönemi'nde Afyonkarahisar'da Eğitim

a. Okul Öncesi

2009-2010 yılında ilde okul öncesi düzeyde eğitim veren okul sayısı 398, öğretmen 441, öğrenci 10.538'dir. 2013-2014 yılında ilde okul öncesi düzeyde eğitim veren okul sayısı 363, öğretmen 601, öğrenci 9.454'dür.²⁷

b. İlkokullar

Cumhuriyetin ilk yıllarında Afyonkarahisar iline baktığımızda okul binalarının yetersizliği sorunu karşımıza çıkmaktadır. 1923-1924 öğretim yılında 73 ilkokulun, 34'ü kendi binasında faaliyet gösterirken, 39'u vakıflara ve şahıslara ait binaları kullanmaktadır. Bu öğretim yılında ilde ilkokulda 6793, ortaokulda 186, Darü'l-eytam'da (yetimler yurdu) 97 öğrenci bulunmaktadır.²⁸

İl genelinde 1923 yılında 73, 1927'de 93, 1932'de 1132 ilkokul bulunurken, okul sayısı 1937'de 140'a ve 1943 yılında da 143'e yükselmiştir. 1945 yılına gelindiğinde ilde 270 ilkokul, 27.430 öğrenci, 521 öğretmen vardır. 1950-1970 yılları arasında ilkokullarda öğrenci sayısında %100'ü aşan bir artış olmuş ancak 1970'lerin sonuna doğru bu durum tersine dönmüştür. Bunun sebebi ilin göç vermesidir. İlkokullarda 1950'den 1979'a kadar öğretmen sayısında da önemli bir gelişme yaşanmıştır. Söz konusu yıllar arasında okul sayısı 1,5 katına; öğrenci sayısı 2, öğretmen sayısı ise 3,5 katına çıkmıştır.²⁹

İlde 1990 yılında 603 ilkokul vardır. 1995-1996 eğitim öğretim yılında ilde ilkokulda görevli öğretmen sayısı 3.018'dir. 2009-2010 yılında ilköğretimde okul sayısı 454, öğretmen sayısı 5.299, öğrenci sayısı 97.867'dir.

²⁷ TÜİK, s. 131.

²⁸ Afyon İl Yıllığı, 2001, s. 77.

²⁹ Anadolu'nun Kilidi Afyon, s.298.

2013-2014 yılında ilkokulda okul sayısı 380, öğretmen sayısı 2.853, öğrenci sayısı 49.176'dır.³⁰ İlkokulda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 2013/14 öğretim döneminde Türkiye'de 19 iken, Afyonkarahisar'da 17'dir.³¹

c. Ortaöğretim

Ortaöğretimde de dikkate değer artışlar yaşanmıştır. 1950'den 1978 yılına kadar ortaöğretimde 7,5 katlık bir artış olmuştur. 1978 yılı itibariyle ortaöğretimdeki öğrenci sayısı 13 bin civarındadır. Derslik sayısında da iyileşme görülmüştür. 1955'de 48 öğrenci ile ders işlenirken 1978'de 37 öğrencili derslikler karşımıza çıkmaktadır. Aynı dönemlerde öğretmen sayısı da 39'dan 471'e yükselerek 12 katına çıkmıştır.³²

Afyonkarahisar'da normal ve mesleki liselerde de olumlu yönde gelişmeler yaşanmıştır. 1940'da ilde 1 lise varken, 1966'da bu sayı 2'ye, 1978'de ise 11'e çıkmıştır. Afyon Lisesi 1955'de 17 derslik ve 341 öğrenciye sahipken, sınıf başına 20 öğrenci düşmektedir. Bu sayı 1966'da 42, 1978'de 40 olmuştur. Bu dönemlerde kız öğrencilerin sayısı da artmış, %7'den %30'a çıkmıştır. 1955'den 1978'e 23 yılda öğretmen sayısı 20'den 308'e yükselmiştir. İl mesleki ve teknik eğitim veren 1943-1944 yılında öğretime açılan Afyon sanat Enstitüsü 1947'de tam örgütlü eğitime başlamıştır. Bunu Ali Çetinkaya Kız enstitüsü, Dinar Kız Enstitüsü, Sandıklı, Bolvadin ve Emirdağ Kız Sanat Okulları izlemiştir.³³

1990 yılında ilde 153 ortaokul, 87 lise bulunup, bir de Pratik Kız Sanat Okulu vardır.³⁴ 1995-1996 eğitim öğretim yılında ilde görevli öğretmen sayıları şöyledir: ortaokul 511, lise 1.503'tür.

³⁰ TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Afyonkarahisar, Ankara, 2013, s. 131.

³¹ TÜİK, s. 132.

³² Yurt Ansiklopedisi, Afyonkarahisar, Cilt: 1, 1982, s.300.

³³ Yurt Ansiklopedisi, s. 301; Milli Eğitim İstatistikleri, İlgili Yıllar.

³⁴ DİE, İl Ve Bölge İstatistikleri, Ankara, 1993, s.113.

İlkokuldaki öğrenci sayısı 70.929, ortaokullarda 27.017, genel ve mesleki liselerde ise 18.611'dir.³⁵

2009-2010 yılında ilde genel lise sayısı 44, öğretmen sayısı 816, öğrenci sayısı 14.832 iken, mesleki ve teknik liselerde okul sayısı 75, öğretmen sayısı 1.180, öğrenci sayısı 20.026'dır.³⁶ 2013-2014 yılında ilde genel lise sayısı 37, öğretmen sayısı 959, öğrenci sayısı 20.522 iken, mesleki ve teknik liselerde okul sayısı 97, öğretmen sayısı 1.726, öğrenci sayısı 23.862'dir.³⁷

Yine aynı öğrenim dönemi için ortaöğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı Türkiye'de 15 iken Afyonkarahisar'da 13'dür.³⁸

d. Yükseköğretim

Afyonkarahisar'da yükseköğretim bazında bir üniversite ve bir de Polis Meslek Yüksekokulu eğitim hayatına devam etmektedir. Bugün ismi Afyon Kocatepe Üniversitesi olan yükseköğretim kurumunun geçmişi 1974'de açılan Afyon Maliye ve Muhasebe Yüksekokulu'na dayanır. 1992 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi açılmış, etrafındaki birçok meslek yüksekokulu da kendisine bağlanmıştır.³⁹

D. Cumhuriyet Dönemi'nde Emirdağ'da Eğitim

Emirdağ ilçesinin eski adı Aurra, Amariom (Emirdağ-Hisarköy) olarak bilinmektedir. 1116 Selçuklu-Bizans savaşında Emir Mengüçük birliklerinin kuzeydeki dağa yerleşmelerinden dolayı ilçeye Emirdağ adı verilmiştir.⁴⁰ 1867 yılında Osmanlı yönetimindeyken adı Aziziye olmuştur. İlçe 1932 yılında Emirdağ adını almıştır.

³⁵ DPT, Afyon İli Faaliyet Raporu, 1996, s. 14.

³⁶ TÜİK, s. 131.

³⁷ TÜİK, s. 131.

³⁸ TÜİK, s. 132.

³⁹ Anadolu'nun Kilidi Afyon, s.302; <http://aku.edu.tr/universitemizgenel-bilgiler/tarihce/> Erişim: 02.08.2017.

⁴⁰ Yusuf İlgar vd., Yeni İlçeleriyle Çevremiz Ünitelere Göre İlimiz Afyonkarahisar Ve Bölgemiz, 1993, s. 53.

Tablo:2 Emirdağ Nüfus Yıllara Göre Durumu (DİE İlgili Yıllar; TÜİK 2013)

1950	1980	1985	1990	2013
6.240	14.733	17.289	21.144	38.991

İlin 10.000+ nüfuslu yerleşim yerlerinden olan Emirdağ'da 1950-1960 yılları arasında yıllık ortalama gelişim hızı % 4,90, 1960-1970 arasında % 2,23, 1970-1980 yılları arasında % 1,61 olarak karşımıza çıkmaktadır. İlçe nüfusunun artış hızında bir düşüş söz konusudur. Bu düşüğe en çok pay kırsala aittir. Bunun sebebi ilçenin kırsal kesimden göç vermesidir. 1993 istatistiklerine göre Avrupa'da 63.000 Emirdağlı bulunmaktadır.⁴¹ İlçeden en fazla göç Belçika'ya olmaktadır. 2014 itibariyle Belçika'da bulunan Emirdağlı sayısının 50-60 bin civarında olduğu düşünülmektedir.⁴² Bu durum ise ilçede en çok eğitim faaliyetlerini etkilemektedir. Çünkü genç nüfus göçten dolayı azalmakta, eğitimin niteliği ve kalitesi düşmektedir.

Emirdağ'da köy ve merkez ilkokullarının, lise ve ortaokullar ile çıraklık eğitim ve halk eğitim merkezlerinin eğitim-öğretime açıldığı yıl, öğretmen ve öğrenci sayıları şöyledir;⁴³

1.Ablak Köyü İlkokulu 1968'de açılmıştır, 1 öğretmen ve 7 öğrencisi vardır.

2.Adayazı İlkokulu 1944'de açılmıştır, 5 öğretmeni ve 113 öğrencisi vardır.

3.Alibeyce İlkokulu 1944'de açılmıştır, 1 öğretmen ve 9 öğrencisi vardır.

⁴¹ Fikret Fıçıncı, Emirdağ Nüfus Ve Göç Sorunu, Emirdağ Kültür Araştırmaları Sempozyumu, s.178.

⁴² Ahmet Kaysılı, Emirdağ'da Göç Olgusu ve Eğitim İlişkisi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:47, Sayı:2, 2014, s. 274.

⁴³ Türkmen, s.39-40.

4.A. Aliçomak İlkokulu 1958’de açılmıştır, 3 öğretmeni ve 53 öğrencisi vardır.

5.A. Kurudere İlkokulu 1948’de açılmıştır, 1 öğretmeni ve 29 öğrencisi vardır.

6. A. K. Dere-Dere İlkokulu 1971’de açılmıştır, 19 öğrencisi vardır.

7.Avdan İlkokulu 1963’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 39 öğrencisi vardır.

8. Aydıncaya İlkokulu 1959’da açılmıştır, 1 öğretmen ve 10 öğrencisi vardır.

9. Bademli İlkokulu 1929’da açılmıştır, 6 öğretmen ve 128 öğrencisi vardır.

10.Balcam İlkokulu 1964’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 24 öğrencisi vardır.

11.Başkonak İlkokulu 1947’de açılmıştır, 4 öğretmen ve 54 öğrencisi vardır.

12.B. Hacısalı İlkokulu 1969’da açılmıştır, 1 öğretmen ve 34 öğrencisi vardır.

13.B. Tuğluk İlkokulu 1965’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 20 öğrencisi vardır.

14.Camili İlkokulu 1947’de açılmıştır, 23 öğrencisi vardır.

15.Çatalı İlkokulu 1947’de açılmıştır, 2 öğretmen ve 35 öğrencisi vardır.

16.Ç. Süleymanlı İlkokulu 1984’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 35 öğrencisi vardır.

17.Çaykışla İlkokulu 1960’da açılmıştır, 5 öğretmen ve 151 öğrencisi vardır.

18.Çiftlik İlkokulu 1960’da açılmıştır, 2 öğretmen ve 77 öğrencisi vardır.

19.Dağılgan İlkokulu 1974’de açılmıştır.

20.Daydalı İlkokulu 1958’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 14 öğrencisi vardır.

21.Demircili İlkokulu 1960’da açılmıştır, 3 öğretmen ve 67 öğrencisi vardır.

22.Dereköy İlkokulu 1977’de açılmıştır, 2 öğretmen ve 45 öğrencisi vardır.

23.Dereköy Eski İlkokulu 1970’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 10 öğrencisi vardır.

24.Ekizce İlkokulu 1951’de açılmıştır, 4 öğretmen ve 39 öğrencisi vardır.

25.Elhan İlkokulu 1952’de açılmıştır, 3 öğretmen ve 41 öğrencisi vardır.

26.Emirin İlkokulu 1963’de açılmıştır, 2 öğretmen ve 28 öğrencisi vardır.

27.Eşrefli İlkokulu 1936’da açılmıştır, 4 öğretmen ve 87 öğrencisi vardır.

28.Gedikevi İlkokulu 1945’de açılmıştır, 2 öğretmen ve 28 öğrencisi vardır.

29.Gelincik İlkokulu 1958’de açılmıştır, 2 öğretmen ve 30 öğrencisi vardır.

30.Gökçekaya İlkokulu 1948’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 26 öğrencisi vardır.

31.Gömü İlkokulu 1930’da açılmıştır, 9 öğretmen ve 100 öğrencisi vardır.

32.Gözeli İlkokulu 1957’de açılmıştır, 2 öğretmen ve 36 öğrencisi vardır.

33.Güney İlkokulu 1970’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 11 öğrencisi vardır.

34.Güneysaray İlkokulu 1944’de açılmıştır, 5 öğretmen ve 91 öğrencisi vardır.

35.Güveççi İlkokulu 1955’de açılmıştır, 4 öğretmen ve 106 öğrencisi vardır.

36.Hamzahacılı İlkokulu 1928’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 15 öğrencisi vardır.

37.İncik İlkokulu 1964’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 29 öğrencisi vardır.

38.Karaağaç İlkokulu 1955’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 26 öğrencisi vardır.

39.Karacalar İlkokulu 1938’de açılmıştır, 4 öğretmen ve 75 öğrencisi vardır.

40.Karakuyu İlkokulu 1964’de açılmıştır, 2 öğretmen ve 35 öğrencisi vardır.

41.Kılıçlı-Kavaklı İlkokulu 1965’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 18 öğrencisi vardır.

42.Kırkpınar İlkokulu 1948’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 29 öğrencisi vardır.

43.Kuruca İlkokulu 1945’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 11 öğrencisi vardır.

44.Leylekli İlkokulu 1972’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 8 öğrencisi vardır.

45.Örenköy İlkokulu 1925’de açılmıştır, 6 öğretmen ve 103 öğrencisi vardır.

46.Özkan İlkokulu 1967’de açılmıştır, 2 öğretmen ve 64 öğrencisi vardır.

47.Salihler İlkokulu 1957’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 22 öğrencisi vardır.

48.Sığracık İlkokulu 1948’de açılmıştır, 52 öğrencisi vardır.

49.Soğukkuyu İlkokulu 1935’de açılmıştır.

50.Suvermez İlkokulu 1929’da açılmıştır, 2 öğretmen ve 42 öğrencisi vardır.

51.Tabaklar İlkokulu 1948’de açılmıştır, 2 öğretmen ve 28 öğrencisi vardır.

52.Tepeköy İlkokulu 1968’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 14 öğrencisi vardır.

53.Tez İlkokulu 1947’de açılmıştır, 5 öğretmen ve 90 öğrencisi vardır.

54.Tez-İnceli İlkokulu 1975’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 19 öğrencisi vardır.

55.Türkmen İlkokulu 1954’de açılmıştır, 2 öğretmen ve 72 öğrencisi vardır.

56.T. Akören İlkokulu 1968’de açılmıştır, 5 öğretmen ve 63 öğrencisi vardır.

57.Veysel İlkokulu 1958’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 43 öğrencisi vardır.

58.Yarıkkaya İlkokulu 1953’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 15 öğrencisi vardır.

59.Yavuz İlkokulu 1947’de açılmıştır.

60.Yenikapı İlkokulu 1956’da açılmıştır, 3 öğretmen ve 58 öğrencisi vardır.

61.Yeniköy İlkokulu 1935’de açılmıştır, 4 öğretmen ve 104 öğrencisi vardır.

62.Y.Kurudere İlkokulu 1969’da açılmıştır, 4 öğretmen ve 81 öğrencisi vardır.

63.Y. Kurudere-Mahrumlu İlkokulu 1985’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 21 öğrencisi vardır.

64.Yusufağa İlkokulu 1964’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 15 öğrencisi vardır.

65.Yüreğil İlkokulu 1958’de açılmıştır, 3 öğretmen ve 67 öğrencisi vardır.

66.Yüreğil-Döneli İlkokulu 1970’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 28 öğrencisi vardır.

67.Yüreğil-Köseli İlkokulu 1984’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 19 öğrencisi vardır.

68.İnkılap İlkokulu 1912’de açılmıştır, 18 öğretmen ve 483 öğrencisi vardır.

69.Mithatpaşa İlkokulu 1948’de açılmıştır, 18 öğretmen ve 606 öğrencisi vardır.

70.Atatürk İlkokulu 1960’da açılmıştır, 19 öğretmen ve 436 öğrencisi vardır.

71.Cumhuriyet İlkokulu 1969’da açılmıştır, 12 öğretmen ve 279 öğrencisi vardır.

72.Fatih İlkokulu 1987’de açılmıştır, 13 öğretmen ve 373 öğrencisi vardır.

73.Mehmet Akif Ersoy İlkokulu 1988’de açılmıştır, 8 öğretmen ve 207 öğrencisi vardır.

74.A.Piribeyli İlkokulu 1991’de açılmıştır, 9 öğretmen ve 350 öğrencisi vardır.

75.Bağlıca İlköğretim Okulu 1990’da açılmıştır, 4 öğretmen ve 67 öğrencisi vardır.

76.Davulga İlköğretim Okulu 1991’de açılmıştır, 12 öğretmen ve 516 öğrencisi vardır.

77.Emirdağ Ortaokulu 1949’da açılmıştır, 28 öğretmen ve 1123 öğrencisi vardır.

78.Bademli Ortaokulu 1968’de açılmıştır, 3öğretmen ve 44 öğrencisi vardır.

79.Adayazı Ortaokulu 1974’de açılmıştır, 4 öğretmen ve 46 öğrencisi vardır.

80.Gömü Ortaokulu 1979’da açılmıştır, 4 öğretmen ve 73öğrencisi vardır.

81.Yeniköy Ortaokulu 1979’da açılmıştır, 3 öğretmen ve 25 öğrencisi vardır.

82.Güveççi Ortaokulu 1985’de açılmıştır, 2 öğretmen ve 41 öğrencisi vardır.

83.Emirdağ Lisesi 1966’da açılmıştır, 17 öğretmen ve 321 öğrencisi vardır.

84.Kız Meslek Lisesi 1970’de açılmıştır, 13 öğretmen ve 109 öğrencisi vardır.

85.Endüstri Meslek Lisesi 1977’de açılmıştır, 18 öğretmen ve 202 öğrencisi vardır.

86.İmam Hatip Lisesi 1977’de açılmıştır, 15 öğretmen ve 451 öğrencisi vardır.

87.Ticaret Lisesi 1978’de açılmıştır, 8 öğretmen ve 214 öğrencisi vardır.

88.Anadolu Lisesi 1988’de açılmıştır, 15 öğretmen ve 395 öğrencisi vardır.

89.Davulga Lisesi 1989’da açılmıştır, 6 öğretmen ve 63 öğrencisi vardır.

90.A. Piribeyli Lisesi 1992’de açılmıştır, 1 öğretmen ve 11 öğrencisi vardır.

91.Sağlık Meslek Lisesi 1990’da açılmıştır, 6 öğretmen ve 145 öğrencisi vardır.

92.Çıraklık Eğitim Merkezi 1987’de açılmıştır, 3 kadrolu öğretmen, 1 usta öğretici ve 164 öğrencisi vardır.

93.Halk Eğitim Merkezi 1967’de açılmıştır, 3 kadrolu, 1 kadrosuz, 84 usta öğretici ve 1487 öğrencisi vardır.

a. Okul Öncesi

İlçede 2015 yılında 2 anaokulu, 16 anasınıfı, 425 öğrenci ve 24 öğretmen vardır.⁴⁴

Tablo:3 Emirdağ okul öncesi, öğrenci, öğretmen, derslik durumu (2015)

Okul Türü	Derslik Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Derslik Başına Düşen Öğr. Sayısı
Okul Öncesi	28	425	24	16

b. İlkokullar

“Türkiye genelinde 1993 yılında ilkokul sayısı 49.479, öğrenci sayısı 6.707.725, öğretmen sayısı 235.721 iken ilde okul sayısı 606, öğrenci sayısı 78.192, öğretmen sayısı 2.941’dir. İlçede ise 73 ilkokul, 3 ilköğretim okulu vardır ve ilkokuldaki öğrenci sayısı 5.357, öğretmen sayısı 219 ve derslik sayısı da 203’tür.⁴⁵ İlçe sahip olduğu

⁴⁴ Emirdağ İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 Stratejik Plan s.41.

⁴⁵ Bayar, s.38.

bu değerlerle ülke genelinde ilkokulların % 0,14'ünü, ildeki ilkokulların %12'sini oluşturur.

1998 yılında ilçede İlçede 7, köyde 67 olmak üzere toplam 74 ilkokul ve 1 ilköğretim okulu bulunmaktadır. 1999-2000 yılı eğitim öğretim döneminde ilçede ilköğretim okullarında 53.966'sı erkek, 47.142'si kız olmak üzere toplam 101.108 öğrenci bulunmaktadır. Sınıf öğretmeni sayısı 2.769'dur. 632 ilköğretim okulu vardır. Ancak öğrenci sayısı az olan okullarda taşınmalı eğitim yapıldığından 149 okul kapalıdır.⁴⁶

Emirdağ İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 Stratejik Plan verilerine göre 2015 itibariyle ilçede 24 ilköğretim okulu ve 93 sınıf öğretmeni vardır.⁴⁷

İlçede 2015 yılında 29 ilkokul/ortaokul bulunmaktadır. Bunlarda 182 derslik, 124 öğretmen, 2028 öğrenci vardır. Derslik başına düşen öğrenci sayısı 12'dir.

Tablo:4 Emirdağ ilkokul, öğrenci, öğretmen, derslik durumu (2015)

Okul Türü	Derslik Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Derslik Başına Düşen Öğr. Sayısı
İlkokul	182	2028	124	12

c. Ortaokullar

1993 yılında ülke genelinde genel ve mesleki ortaokul sayısı 7544, öğrenci sayısı 2.556.339, öğretmen sayısı 53.855'dir. İlde okul sayısı 124, öğrenci sayısı 26371, öğretmen sayısı 493'tür. İlçede ise bir tanesi merkezde olmak üzere 7 ortaokul bulunmaktadır.⁴⁸ İlçe sahip

⁴⁶ Afyon İl Yıllığı, 2001, s.78.

⁴⁷ Emirdağ İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 Stratejik Plan s.41.

⁴⁸ Bayar, s.38.

olduğu bu değerlerle ülke genelinde mesleki ve genel ortaokulların % 0,09'unu, ildeki mesleki ve genel ortaokulların %5,6'sını oluşturur.

Tablo:5 Emirdağ ortaokul, öğrenci, öğretmen, derslik durumu (2015)

Okul Türü	Derslik Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Derslik Başına Düşen Öğr. Sayısı
Ortaokul	58	1759	----	32

d. Liseler

1993 yılında ülke genelinde genel ve mesleki liselerde okul sayısı 4.239, öğrenci sayısı 1.743.471, öğretmen sayısı 124.947'dir. Afyon ilinde okul sayısı 78, öğrenci sayısı 16.799, öğretmen sayısı 1.288'dir. İlçede de 6'sı merkezde 2'si kasabada olmak üzere toplam 8 lise vardır.⁴⁹ Bunlardan biri Anadolu Lisesi, 3'ü normal lise, 3 Mesleki ve Teknik lise, biri de İmam Hatip lisesidir.⁵⁰ İlçe sahip olduğu bu değerlerle ülke genelinde mesleki ve genel liselerin % 0,18'ini oluştururken, ildeki mesleki ve genel liselerin %10'unu oluşturmaktadır.

1998 yılında ilçede 1 normal lise, 1 imam hatip lisesi, 1 Anadolu lisesi, 2 meslek lisesi bulunmaktadır. 1999-2000 yılı eğitim öğretim döneminde ilçede ortaöğretimde, 11.110'u erkek, 6.229'u kız, toplam 17.339 öğrenci öğrenim görmektedir. 730 okulda 118.447 öğretmen görev yapmaktadır. 2000-2001 eğitim öğretim yılında ilköğretimde okul sayısı ilçe merkezinde 10, köyde 42 olmak üzere toplamda 52'dir. Öğrenci sayısı merkezde 3485, köyde 2814'dür. Öğretmen sayısı ise merkezde 129, köyde 132'dir.⁵¹

⁴⁹ İlgar vd., s. 54.

⁵⁰ Bayar, s.41.

⁵¹ Afyon İl Yıllığı, s.78.

Emirdağ İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 Stratejik Plan verilerine göre 2015 itibariyle ilçede 7 ortaöğretim okulu ve 217 branş öğretmeni vardır.⁵²

2015 yılında ilçede ortaöğretim kurumu sayısı 7'dir ve normal eğitim yapılmaktadır. Toplamda 100 derslik, 97 öğretmen ve 1719 öğrenci vardır. Gülsüm Hatun Meslek ve Teknik Lisesinde acil tıp teknisyenliği ve hemşirelik bölümlerinde eğitim verilmekte olup, 182 öğrencisi vardır. METEM'de (Mesleki ve Teknik Eğitim Merkezi) çocuk gelişimi ve eğitimi, muhasebe ve finansman, elektrik elektronik teknolojileri, makine teknolojisi, ahşap teknolojisi, motorlu araçlar teknolojisi, bilişim teknolojileri bölümleri bulunur ve 400 öğrenci burada öğrenim görmektedir. Emirdağ Aziziye Anadolu Lisesinde 182 öğrenci, Davulga ÇPL 69 öğrenci, Metin Zülbiye Sarı Anadolu Lisesinde 327 öğrenci, Emirdağ Anadolu Lisesinde 230 öğrenci ve Anadolu İmam Hatip Lisesinde 298 öğrenci vardır.⁵³

Tablo:6 Emirdağ liseler, öğrenci, öğretmen, derslik durumu (2015)

Okul Türü	Derslik Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Derslik Başına Düşen Öğr. Sayısı
Lise	100	1719	97	18
Açık Öğretim Lisesi	-----	479	----	----

⁵² Emirdağ İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 Stratejik Plan s.41.

⁵³ Emirdağ İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 Stratejik Plan s.41.

Emirdağ ilçesinde okullar:⁵⁴

1. Çiftlik İlkokulu
2. Elhan İlkokulu
3. Eşrefli İlkokulu
4. Güneysaray İlkokulu
5. Tabaklar İlkokulu
6. Tez İlkokulu
7. Türkmen İlkokulu
8. Yüreğil İlkokulu
9. Çatallı İlkokulu
10. Çaykışla İlkokulu
11. Aziziye İlkokulu
12. Cumhuriyet İlkokulu
13. Fatih İlkokulu
14. Perihan Kemal Çuna İlkokulu
15. Şükrü Mola İlkokulu
16. Adayazı İÖK
17. Aşağı Piribeyli İÖO
18. Bademli İÖK
19. Bağlıca İÖK
20. Davulga İÖK
21. Yukarı Kurudere İÖK

⁵⁴ Emirdağ İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 Stratejik Plan s.22.

22. Gömü İÖK
23. Mehmet Akif Ersoy İÖK
24. Atatürk Ortaokulu
25. Emirdağ Ortaokulu
26. Mithatpaşa Ortaokulu
27. İnkılap Ortaokulu
28. Satılmışoğlu Şehit Mustafa İmam Hatip Ortaokulu
29. Güveçci Ortaokulu
30. Davulga ÇPL
31. Emirdağ Aziziye Anadolu Lisesi
32. Emirdağ Anadolu Lisesi
33. Metin Zülbiye Sarı Anadolu Lisesi
34. Gülsüm Hatun Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
35. Emirdağ Anadolu İmam Hatip Lisesi
36. Mesleki ve Teknik Eğitim Merkezi
37. Merkez Anaokulu
38. Ali Rıza ve Havva Kara Anaokulu
39. Halk Eğitim Merkezi
40. Emirdağ Öğretmen Evi ve ASO

İlçede 120 yerleşim yerinden 91 araçla 1381 öğrenci 40 taşıma merkezine taşınmaktadır. ⁵⁵

e. Yükseköğretim

⁵⁵ Emirdağ İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 Stratejik Plan s.46.

1993-1994 eğitim öğretim yılında ilçede meslek yüksekokulu açılmıştır. 1998 yılında ilçede 1 meslek yüksekokulu, 1 uzman jandarma okulu bulunmaktadır.⁵⁶

Emirdağ MYO'nun 2003-2004 öğretim yılında 496 öğrencisi olup, harita ve kadastro, inşaat, işletme, işletme (İÖ) ve muhasebe bölümlerinde eğitim vermiştir. Günümüz itibariyle dış ticaret, bilgisayar teknolojileri, finans bankacılık ve sigortacılık, inşaat, mimarlık ve şehir planlama, muhasebe ve vergi, yönetim ve organizasyon bölümlerinde 7 normal, 3 ikinci öğretim olmak üzere toplam 10 programda, 1114 öğrencisi vardır.⁵⁷

f. Diğer

İlçe halk kütüphanesi 1969 yılında açılmış olup 2000-2001 yılı verilerine göre 42.865 okuyucusu vardır ve kitap sayısı da 9609'dur.⁵⁸

Emirdağ İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 Stratejik Plan verilerine göre 2015 itibariyle ilçede 10 özel eğitim kurumu vardır.⁵⁹

1998 yılında ilçede okuryazar oranı %99'dur.⁶⁰ Emirdağ 2013 TÜİK verilerine göre +15 yaş grubunda okuma yazma bilmeyen erkek sayısı 295, kadın sayısı 1.739, toplam 2.034'tür. Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen erkek sayısı 793, kadın sayısı 1.893, toplam 2.686'dır. İlkokul mezunu erkek sayısı 6.029, kadın sayısı 6.409, toplam 12.438'dir. İlköğretim mezunu erkek sayısı 2.858, kadın sayısı 2.625, toplam 5.483'tür. Ortaokul veya dengi okul mezunu erkek sayısı 815, kadın sayısı 341, toplam 1.156'dir. Lise veya dengi okul mezunu erkek sayısı 2.865, kadın sayısı 1593, toplam 4.458'dir. Yüksekokul veya fakülte mezunu erkek sayısı 1.196, kadın sayısı 764, toplam 1.960'dır. Yüksek lisans mezunu erkek sayısı 56, kadın sayısı

⁵⁶ Emirdağ Doğa Tarih ve Kültür Mozaïği, s.17.

⁵⁷ <http://emirdagmyo.aku.edu.tr/genel-tanitim/genel-bilgiler/> Erişim: 19.08.2016.

⁵⁸ Afyon İl Yıllığı, s.135.

⁵⁹ Emirdağ İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 Stratejik Plan s.41.

⁶⁰ Emirdağ Doğa Tarih ve Kültür Mozaïği, s.17.

39, toplam 95'tir. Doktora mezunu erkek sayısı 9, kadın sayısı 5, toplam 14'tür. Bilinmeyen erkek sayısı 542, kadın sayısı 517, toplam 1.059'dur.⁶¹

Tablo:7 Emirdağ İlçesinde Taşımalı Eğitim (2015)

Okul Türü	Taşıma Yerleşim Birim Sayısı	Taşıma Merkezi Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	%
İlköğretim	113	19	858	22,28
Lise	21	7	523	29,15
Toplam	134	26	1381	24,30

Ortaöğretimde en önemli sorun kız öğrenci yurdunun bulunmamasıdır. Tablo 8'de 2015 yılında Emirdağ'da öğrenci yurtları, kapasiteleri ve kalan öğrenci sayıları verilmiştir.

Emirdağ'da 7 özel öğretim öğrenci yurdu, 2 motorlu taşıtlar sürücü kursu, 1 dersane ve 1 özel rehabilitasyon merkezi vardır. İlçede yaygın eğitim de yapılmaktadır. İlde 1940'ların sonunda bu anlamda eğitim faaliyetleri başlamıştır. 1967-1968 eğitim öğretim yılında akşam kız sanat okulları türünde 5 okul bulunmaktadır. Bunlardan biri de Emirdağ Kız Sanat Okulu'dur. Günümüzde Halk Eğitim Merkezi tarafından bu faaliyetler yürütülmektedir. 2015 yılında Halk Eğitim Merkezince açılan kurslar ve kursiyer sayıları tablo 6'da verilmiştir.⁶²

Tablo: 10, 11, 12, 13, 14 ve 15'te Türkiye, Afyonkarahisar ve Emirdağ 2013-2016 yıllarına ait okuryazar durumu ve bitirilen eğitim düzeyine dair değerler, ilçenin ülke ve il içerisindeki yüzdeleri verilmiştir. Böylelikle söz konusu değerler açısından ilçenin durumu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Buna göre ilçede erkek nüfusun okuryazar ve bitirilen okul anlamında kadın nüfustan çok daha iyi

⁶¹ TÜİK, s. 102.

⁶² Emirdağ İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 Stratejik Plan s.45.

durumda olduğunu, kadınların eğitim hayatında istenilen düzeyde yer alamadığını söyleyebiliriz.

Tablo:8 Emirdağ Öğrenci Yurtları

Yurt Adı	Kapasite	Kalan Öğrenci
Bademlik Ortaöğ. Erk. Öğr. Yurdu (özel)	64	15
Yıldıztepe Ortaöğ. Kız Öğr. Yurdu (özel)	49	17
Gömü Ortaöğ. Erk. Öğr. Yurdu (özel)	40	12
Özel Nil Yükseköğrenim Kız Öğr. Yurdu	46	23
Sait Bey Ortaöğ. Öğr. Yurdu (özel)	63	0
Özel Bahar Ortaöğ. Erk. Öğr. Yurdu	42	40
Özel Ceylan Yükseköğrenim Kız Öğr. Yurdu	160	62
Toplam	464	169

Tablo:9 Halk Eğitim Merkezince Açılan Yıllara Göre Kurslar ve Kursiyer Sayısı

Yıllar	Meslek Kursları	Sosyal-Kültürel Kurslar	Okuma Yazma Kursu	Yetiştirme Kursu
2010-2011	25	35	60	190
2011-2012	13	18	16	202
2012-2013	42 (1043 Kursiyer)	30nn (816 Kursiyer)	3 (12 Kursiyer)	54 (1194 Kursiyer)
2013-2014	50 (1758 Kursiyer)	52 (1439 Kursiyer)	4 (9 Kursiyer)	50 (1134 Kursiyer)

Tablo 10: 6+ Yaş okuryazar durumu TÜİK, 2013

Okuma Yazma	Türkiye	Afyonkarahisar	Emirdağ	Ülke %	İl %
Erkek ve 6+ Yaş ve Bilinmeyen	873.453	2.192	566	0,06	2,58
Erkek ve 6+ Yaş ve Okuma Yazma Bilen	33.098.329	310.968	17.023	0,05	5,47
Erkek ve 6+ Yaş ve Okuma Yazma Bilmeyen	449.328	2.925	296	0,06	10,11
Kadın ve 6+ Yaş ve Bilinmeyen	832.915	2.004	542	0,06	27
Kadın ve 6+ Yaş ve Okuma Yazma Bilen	31.275.805	301.271	16.038	0,05	5,32
Kadın ve 6+ Yaş ve Okuma Yazma Bilmeyen	2.205.315	19.915	1.740	0,07	8,73

Tabl 11: 15+ Yaş okuryazar durumu TÜİK, 2013

Okuma Yazma	Türkiye	Afyonkarahisar	Emirdağ	Ülke %	İl %
Erkek ve 15+ Yaş ve Bilinmeyen	862.885	2.032	542	0,06	26,67
Erkek ve 15+ Yaş ve Okuma Yazma Bilen	27.307.647	259.681	14.621	0,06	5,63
Erkek ve 15+ Yaş ve Okuma Yazma Bilmeyen	443.640	2.867	295	0,06	10,68
Kadın ve 15+ Yaş ve Bilinmeyen	821.033	1.857	517	0,06	27,84
Kadın ve 15+ Yaş ve Okuma Yazma Bilen	25.783.831	252.318	13.669	0,05	5,41
Kadın ve 15+ Yaş ve Okuma Yazma Bilmeyen	2.200.072	19.877	1.739	0,07	8,74

Tablo 12: Bitirilen Eğitim Düzeyi TÜİK, 2016

Bitirilen Okul (2016)	Türkiye	Afyonkarahisar	Emirdağ	Ülke %	İl %
Erkek ve 15+ Yaş ve Bilinmeyen	237.829	1.334	487	0,20	36,5
Erkek ve 15+ Yaş ve Doktora	102.501	680	9	0,008	1,32
Erkek ve 15+ Yaş ve Lise Ve Dengi Meslek Okulu	7.779.690	66.321	2.905	0,03	4,38
Erkek ve 15+ Yaş ve Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	915.339	6.519	694	0,07	10,64
Erkek ve 15+ Yaş ve Okuma Yazma Bilmeyen	384.654	2.193	242	0,06	11,03
Erkek ve 15+ Yaş ve Ortaokul Veya Dengi Meslek Ortaokul	4.259.774	38.577	1.690	0,03	4,38
Erkek ve 15+ Yaş ve Yüksek Lisans (5 Veya 6 Yıllık Fakülteler Dahil)	387.994	2.211	58	0,01	2,62

Erkek ve 15+ Yaş ve Yükseköğretim Fakülte	4.884.110	34.929	1.454	0,02	4,16
Erkek ve 15+ Yaş ve İlköğretim	6.110.483	69.519	5.518	0,09	7,93
Erkek ve 15+ Yaş ve İlköğretim	4.937.224	46.947	1.932	0,03	4,11

Tablo 13: Bitirilen Eğitim Düzeyi TÜİK, 2016

Bitirilen Okul (2016)	Türkiye	Afyonkarahisar	Emirdağ	Ülke %	İl %
Erkek ve 6+ Yaş ve Bilinmeyen	239.368	1.356	492	0,20	36,2
Erkek ve 6+ Yaş ve Doktora	102.501	680	9	0,008	1,32
Erkek ve 6+ Yaş ve Lise Ve Dengi Meslek Okulu	7.779.690	66.321	2.905	0,03	4,38
Erkek ve 6+ Yaş ve Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	3.407.809	27.666	1.769	0,08	10,5
Erkek ve 6+ Yaş ve Okuma Yazma Bilmeyen	396.138	2.275	244	0,06	10,7
Erkek ve 6+ Yaş ve Ortaokul Veya	4.715.308	42.590	1.849	0,03	4,05

Dengi Meslek Ortaokul					
Erkek ve 6+ Yaş ve Yüksek Lisans (5 Veya 6 Yıllık Fakülteler Dahil)	387.994	2.211	58	0,01	2,62
Erkek ve 6+ Yaş ve Yüksekokul Veya Fakülte	4.884.110	34.929	1.454	0,02	4,16
Erkek ve 6+ Yaş ve İlkokul	8.871.176	93.558	6.405	0,07	6,84
Erkek ve 6+ Yaş ve İlköğretim	4.937.224	46.947	1.932	0,03	4,11

Tablo 14: Bitirilen Eğitim Düzeyi TÜİK, 2016

Bitirilen Okul (2016)	Türkiye	Afyonkarahisar	Emirdağ	Ülke %	İl %
Kadın ve 15+ Yaş ve Bilinmeyen	255.209	1.324	500	0,19	37,7
Kadın ve 15+ Yaş ve Doktora	68.985	347	7	0,01	2,01
Kadın ve 15+ Yaş ve Lise Ve Dengi Meslek Okulu	5.937.318	44.998	1.703	0,02	3,78
Kadın ve 15+ Yaş ve Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	2.370.503	21.006	1.734	0,07	8,25

Kadın ve 15+ Yaş ve Okuma Yazma Bilmeyen	2.077.950	16.809	1.481	0,07	8,81
Kadın ve 15+ Yaş ve Ortaokul Veya Dengi Meslek Ortaokul	3.315.752	26.780	1.155	0,03	4,31
Kadın ve 15+ Yaş ve Yüksek Lisans (5 Veya 6 Yıllık Fakülteler Dahil)	285.411	1.390	44	0,01	3,1
Kadın ve 15+ Yaş ve Yüksekokul Veya Fakülte	4.038.036	24.293	959	0,02	3,94
Kadın ve 15+ Yaş ve İlkokul	8.309.263	104.884	6.009	0,07	5,72
Kadın ve 15+ Yaş ve İlköğretim	3.544.533	37.488	1.637	0,04	4,36

Tablo 15: Bitirilen Eğitim Düzeyi TÜİK, 2016

Bitirilen Okul (2016)	Türkiye	Afyonkarahisar	Emirdağ	Ülke %	İl %
Kadın ve 6+ Yaş ve Bilinmeyen	256.949	1.342	510	0,19	38
Kadın ve 6+ Yaş ve Doktora	68.985	347	7	0,01	2,01

Kadın ve 6+ Yaş ve Lise Ve Dengi Meslek Okulu	5.937.318	44.998	1.703	0,02	3,78
Kadın ve 6+ Yaş ve Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	4.718.472	40.867	2.736	0,05	6,69
Kadın ve 6+ Yaş ve Okuma Yazma Bilmeyen	2.086.294	16.873	1.484	0,07	8,79
Kadın ve 6+ Yaş ve Ortaokul Veya Dengi Meslek Ortaokul	3.757.712	30.622	1.295	0,03	4,22
Kadın ve 6+ Yaş ve Yüksek Lisans (5 Veya 6 Yıllık Fakülteler Dahil)	285.411	1.390	44	0,01	3,16
Kadın ve 6+ Yaş ve Yüksekokul Veya Fakülte	4.038.036	24.293	959	0,02	3,94
Kadın ve 6+ Yaş ve İlkokul	10.933.868	127.93	6.930	0,06	5,41
Kadın ve 6+ Yaş ve İlköğretim	3.544.533	37.488	1637	0,04	4,36

SONUÇ

Bu çalışmada, Emirdağ ilçesinin Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim alanında gelişimine yer verilmiş, ilçenin değerleri il ve ülke değerleri ile birlikte verilerek durumu ortaya koyulmuştur.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte ülkenin gelecekteki hedeflerine ulaşması açısından eğitim seviyesinin iyileştirilmesine, okuryazar oranının artırılmasına ve eğitilmiş insana ihtiyaç duyulmuştur. Toplumun gelişmesi ve kalkınması için gerekli olan eğitime talep de günden güne artmış, bu talep doğrultusunda okul ve öğretmen sayısı da yükselmiştir. Belirlenen planlar çerçevesinde eğitim politikalarına yöne verilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilçenin eğitim durumu ile ilgili olarak yeteri kadar bilimsel veri yoktur. Ulaşılan en eski veriler 1993 yılına aittir. 1993 yılı itibarıyla günümüze kadar ilçenin değerlerine bakıldığında eğitim alanında olumlu anlamda gelişmeler olsa da bu yeterli değildir.

İlçeyi eğitim anlamında olumsuz etkileyen en önemli olgu göçtür. 1950'lerden bu yana ilçede gerek il dışı gerekse Avrupa'ya devam eden bir göç dalgası söz konusudur. Yapılan bir araştırmaya göre bu durum öğrenim çağındaki nüfusun nazarında okulu diploma için bir araç olarak görmeye itmektedir. Böyle olunca da öğrencilerin okulda eğitim ve öğretime dâhil edilmesi konusunda sıkıntılar çıkmakta, eğitimin kalitesi düşmektedir. Eğitim kalitesinin etkileyen diğer bir unsur da parçalanmış ailelerin çocuklarının eğitimi konusunda ilgisiz olmalarıdır. Ayrıca eğitimde teknoloji kullanımı yaygınlaşmakta ancak ilçe bu anlamda sıkıntı yaşamaktadır. İlçe Milli Eğitim hızla yenilenen teknolojik ürünleri bünyesine katacak kadar bütçeye sahip olmadığı için bu durum da eğitime olumsuz yansımaktadır.

İlçenin eğitim durumunun istenilen seviyeye ulaşması için göç hareketinin engellenmesi, boşanmaların önüne geçilmesi, kız çocukları eğitimi ile ilgili olumsuz algının değiştirilmesi ve milli eğitime daha fazla bütçenin ayrılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Afyon İl Yıllığı. (2001).

AKARSU, Füsün. Cumhuriyet Dönemi Eğitim Uygulamaları: Bir Özet Değerlendirme. www.egitimvebilim.ted.org.tr Erişim tarihi: 31.07. 2017.

Anadolu'nun Kilidi Afyon. (2004). Afyon Valiliği. Yayın No:21. Afyon.

BAYAR, Muharrem. (1993). Afyonkarahisar Vilayetinde Milli Eğitimin Tarihi. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu. 22-24 Ekim. Afyon Belediyesi Yayınları:6.

Emirdağ İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 Stratejik Plan.

Emirdağ Doğa Tarih ve Kültür Mozaigi.

ERTÜRK, S., (1998). Öğretimi Planlama Uygulama ve Değerlendirme. Ankara.

DİE. (1993). İl Ve Bölge İstatistikleri, Ankara.

DPT. (1996). Afyon İli Faaliyet Raporu.

FIÇICI, Fikret. Emirdağ Nüfus Ve Göç Sorunu, Emirdağ Kültür Araştırmaları Sempozyumu.

HESAPÇIOĞLU, Muhsin. (2009). Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası Ve Felsefesi, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi. Sayı: 29.

İLGAR, Yusuf .“Afyonkarahisar’da Eğitim-Öğretim”, Afyonkarahisar, Cilt:1, Afyon Kocatepe Üniversitesi.

İLGAR, Yusuf. “Afyonkarahisar’da Medrese Ve Mektepler”, Afyonkarahisar, Cilt:1, Afyon Kocatepe Üniversitesi,

İLGAR, Yusuf vd., (1993). Ünitelere Göre İlimiz Afyonkarahisar Ve Bölgemiz Afyonkarahisar.

İLGAR, Yusuf. (2002). XX. Yüzyıl Başlarında Afyonkarahisar Şhrinde Eğitim-Öğretim, VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri. Afyon Belediyesi Yayınları. Yayın No:10, Afyonkarahisar.

KAYSILI, Ahmet. (2014). Emirdağ'da Göç Olgusu ve Eğitim İlişkisi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. Cilt:47. Sayı:2.

KOPARAL, Kadir. (2011). *Vilayet Salnamelerinde Afyonkarahisar*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyonkarahisar.

Milli Eğitim İstatistikleri, İlgili Yıllar.

ÖZEY, R. (2002). 20. Yüzyılın Başlarında Afyon'un Tarihi Coğrafyası, VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri. Afyon Belediyesi Yayınları. Yayın No:10, Afyonkarahisar.

SÜRMEYEN, Yasemin Gülizar. (2011). *Türk Milli Eğitiminde Örgün Eğitimin Yeri Ve Okul Öncesi Eğitim*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

TÜİK. (2013). Seçilmiş Göstergelerle Afyonkarahisar, Ankara.

TÜRKMEYEN, Özcan. (1995). Emirdağ, Emirdağ Köylere Hizmet Getirme Birliğı.

Yurt Ansiklopedisi. (1981). Cilt 1.

<http://aku.edu.tr/universitemizgenel-bilgiler/tarihce/> Erişim: 02.08.2016.

<http://emirdagmyo.aku.edu.tr/genel-tanitim/genel-bilgiler/> Erişim: 19.08.2016.

BELÇİKA'DA YAŞAYAN EMİRDAĞLILARIN DİLLERİNDEKİ DEĞİŞMELER

Gökçe Yükselen PELER*

Saffet YILMAZ**

Giriş

Bilindiği üzere, II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, Avrupa'nın içine girmiş olduğu kalkınma süreci sebebiyle ihtiyaç duyduğu dış işgücünün bir neticesi olarak Türkiye'den de Batı Avrupa'ya sayısı yüz binleri bulan bir işçi göçü olmuştur. Her ne kadar Türk işçilerin Avrupa'ya göçünü resmileştiren anlaşmaların ilki 1961 yılında Almanya ile yapılmışsa da işçi göçü bu tarihten önce başlamıştır. İşte bu bağlamda, Belçika ile anlaşma 1964 yılında yapılmış olmakla birlikte, Belçika'ya Türk göçü bu tarihin öncesinde başlamıştır. Mesela bu çalışmanın konusunu teşkil eden Emirdağlıların Belçika ile resmî anlaşma 1964 yılında yapılmış olmasın rağmen 1957 yılında Belçika'ya göçmeye başladığı görülmektedir. 1957 yılında başlayıp 1960'lı yıllarda yoğunlaşan bu Emirdağlı göçü neticesinde, başta Brüksel Gent ve Anvers şehirleri olmak üzere, Belçika'da günümüzde artık dört kuşak hâlinde yaşayan bir Emirdağ kökenli nüfus oluşmuştur. Bu çalışma, dört kuşak hâlinde yaşayan bu Emirdağlı nüfusun kuşakları arasında dil değişikliklerinin meydana gelip gelmediğini tespit etmek için yapılmış bir ön çalışmanın ürünüdür.

Günümüzde Belçika'da yaşayan bütün Türkiye kökenliler gibi Emirdağlıların dilinin de Belçika'nın çok dilli çok kültürlü ortamından etkilenmesi beklenebilecek bir durumdur. Bilhassa cümle dizilişi, hâl

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gokcepeler@erciyes.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Türk Dilleri Bölümü, saffetalp@gmail.com

eklerinin kullanımı gibi Türkçenin kendine has konularda ve yabancı kelime kullanımı veya konuşurken dil değiştirme gibi umumi olarak dil karşılaşmalarını ilgilendiren konularda, Emirdağlıların dilinin de etkilenmiş olması gayet olağan bir durumdur. Belçika'nın yerli dilleri olan Valonların konuştuğu Fransızcadan, Flamanların konuştuğu Flamanca veya Almanların konuştuğu Almancadan etkilerin bilhassa üçüncü ve dördüncü kuşak Emirdağlıların dilinde her düzlemde görülebileceği, çalışma öncesinde var olan ön beklentiler arasında idi.

Zikredilen bu durumların tespiti için, toplamda otuz kişi ile soru cevap usulüne göre on beşer dakikalık derleme yapılmıştır. Bu otuz kişinin her dört kuşağı da kapsayacak şekilde dağılım göstermesine bilhassa dikkat edilmiştir. Dikkat edilen bir diğer husus ise kaynak kişilerin Belçika'daki bölge farklılıklarını ve dolayısı ile temas içerisinde veya etkisi altında oldukları dil farklılıklarını yansıtacak çeşitlilikte olması idi. Kaynak kişiler KK1, KK2, KK3 vs. şeklinde kodlanmışlardır.

Türkçe Dışı Kelime Kullanımı

Bilhassa üçüncü ve dördüncü kuşak arasında Türkçe dışı kelime kullanımının oldukça yaygın olduğu görülmektedir:

***Respekt** daha güzel.* “Saygı daha güzel” (KK2)

*Bizde çok **justis** vā.* “Bizde çok adalet var” (KK2)

*Belçika'da Müslüman bir **kuti** gösterdiğim için dışlanıyorum.* “Belçika'da Müslüman bir taraf gösterdiğim için dışlanıyorum.” (KK3)

*Bir buraya dönmeye **forse** kalırsak olabilir* “Bir buraya dönmeye mecbur kalırsak olabilir.” (KK3)

Bizim bulunduğumuz yer kapital. “Bizim bulunduğumuz yer başkent.” (KK4)

Mesela yol ortasında ışık yanıyorsa ya Türk’tür ya da Morkan’dır. “Mesela yol ortasında ışık yanıyorsa ya Türk’tür ya da Faslı.” (KK10)

Görüldüğü üzere kaynak kişilerin bu örneklerde kullandıkları Türkçe dışı kelimeler, büyük oranda toplum hayatını ilgilendiren soyut kavramları karşılayan kelimelerdir. Belçika’daki Türk toplumunu teşkil eden ailelerin büyük oranda işçi kökenli aileler oldukları dikkate alındığı zaman üçüncü ve dördüncü kuşağı temsil eden bireylerin bu tür kavramlarla aile ortamında pek fazla karşılaşmadıkları, toplum hayatı ile temas ettikleri ev dışı ortamlarda yani hâkim Belçika kültürünün ve dilinin geçerli olduğu ortamlarda karşılaştıklarını tahmin etmek güç olmasa gerek. Bu sebeptendir ki bu kavramları umumiyetle toplum içerisinde kullanılan hâkim dildeki karşılıkları ile öğrenip kullanmaktadırlar.

Türkçe dışı kelime kullanımında dikkati çeken bir diğer husus ise üçüncü ve dördüncü kuşakları temsil eden bireylerin dillerinde bu bağlamda herhangi bir farkın olmamasıdır. Her iki kuşağı temsil eden bireyler de benzer kavramları Türkçe dışı kelimelerle karşılamaktadırlar ki bu durum da yukarıda zikredilen toplum hayatı ile ilgili fikri desteklemektedir. Ancak burada mutlaka ifade edilmesi gereken bir gözlem, bu kuşakların kendi aralarındaki konuşmalarda daha karışık bir dil kullandıklarıdır. Kendi aralarında karışık bir dille konuşan bu bireylerin kendi toplumluk yaşamlarına yabancı bir kişi ile konuştukları esnada, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi kullandıkları Türkçe dışı kelimeler aslında Türkçe bağlamında kavram sınırlarını yansıtmaktadır.

Cümle Dizilişi

Kaynak kişilerin Türkçe cümle dizilişi açısından oldukça düzgün cümleler kurdukları gözlemlenmiştir:

Flaman ebemiz siz de onlarla birlikte kiliseye gidin ama bizim adetlerimize uymayın. Siz de orda kendi Allah'ınıza dua edin diyodu. (KK5)

Türk kültürünü de anlatıyorum çünkü gerçekten kültürümüzün güzelliklerini de görüyom. (KK6)

Başarılı oldun mu orada hiç sevilmezsın. (KK8)

Belçika'da bir Emirdağlı bir restoran açsa adını "restaurants à İstanbul" koyar. (KK8)

Bu cümlelerin kurucularının tamamının Belçika'da doğup büyümüş bireyler oldukları dikkate alındığı zaman, cümle dizilişinin göçmen bir toplumdaki beklenmeyecek kadar düzgün olduğu görülmektedir ki bu şaşırtıcı bir durumdur. Bu bireylerin eğitim öğretim hayatlarını Belçika okullarında, yani Türkçe eğitim öğretim yapılmayan ortamlarda geçirdikleri düşünüldüğünde, ortaya açıklanması gereken bir durum çıkmaktadır. Görüldüğü üzere bu cümlelerin tamamı alt cümle – üst cümle ilişkisinin bulunduğu birleşik cümlelerdir ve gündelik aile hayatında çok fazla kurulmayan cümle türleridir. Yani bu tür cümle kuruluşunun edinimi aile hayatı dışı bir etkileşimin sonucu olmalıdır. Bu bireylerin Belçika okullarında yetiştikleri ve toplum içerisinde sosyalleştikleri akranlarının ya Belçikalı ya Belçika'daki diğer azınlık mensupları ya da Türk toplumunun kendileri gibi Belçika'da doğup büyümüş bireyleri oldukları göz önüne alınırsa, bu edinimi toplum hayatında da kazanmaları pek mümkün görünmemektedir. Bu durum Türk televizyon kanallarının doğrudan bir sonucu olmalıdır. Televizyon kanallarının çok sık izlenmesi, hatta tek izlenen kanallar olmaları Türkçe kullanımını olumlu bir şekilde etkilemekte, bu Belçikalı

Emirdağlılar örneğinde olduğu gibi ikinci, üçüncü, dördüncü kuşak göçmen toplum bireylerinin karmaşık cümle kurma yetilerinin gelişmesi neticesini doğurmaktadır.

Hâl Eklerinin Kullanımı

Kaynak kişilerle yapılan derlemelerde ortaya çıkan bir husus, Belçika’da yetişen ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşak Emirdağlıların umumi olarak hâl eklerini yerinde ve doğru olarak kullandıklarıdır. Yalnız bir kaynak kişinin konuşmasında hâl eklerinin kullanılmasında hata tespit edilebilmiştir:

Benim babam anne Belçika buldu “Benim babam annemi Belçika’da buldu” (KK2)

Bu kaynak kişinin de annesinin Flaman olduğu dikkate alındığı zaman, bu durumun neyin sonucu olduğu kendiliğinden ortaya çıkmış olur. Bu bağlamda Flaman bir anneden olma KK2 dikkate alınmazsa, Belçika’daki Emirdağlı toplumun ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşak bireylerinin hâl eklerinin kullanımında oldukça başarılı oldukları görülmektedir. Bu durumun aile içi hayattaki Türkçe kullanımının sağlam yeri ile birlikte, cümle dizilişinde olduğu gibi Türk televizyon kanallarının etkisinin bir sonucu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Ağzı Kullanımı

Belçika’da yaşayan Emirdağ kökenli toplumun bütün bireylerinde yoğun bir Emirdağ ağzı kullanımının olduğu görülmektedir:

İççilikleri bizden dā disiplinli. (KK1)

Bizim orda hani abi kırmızı ise kırmızıda duruon yohsa cezayı yiyon. (KK4)

Tavık mavık bişey diyoñ onu da anlamıyo böle tavık gibi gıdaklıyoñ. (KK7)

Ben de kendimi Belçika büyümüş bir Türk gibi düşünüyom. (KK12)

İş dédin mi onlar birinciye gelirler. Eñ öñce gelir. (KK10)

Bu ağız kullanımının sebepleri gayet açıktır. Birinci kuşağın sahip olduğu toplumluk ve iktisadi altyapının dile yansımaları, bütün kuşaklara sirayet etmiştir. Birinci kuşağın taşıdığı ağız hususiyetleri, sonraki kuşaklara aktarılmış ve genç kuşaklar Türkçeyi evde öğrenip okulda Türk Millî Eğitim sisteminin dili ölçünlüleştirme hususiyetinde yoksun oldukları için ağız özellikleri taşıyan Türkçe onlar için doğru Türkçe hâline gelmiştir.

Sonuç

Belçika'daki göçmen Emirdağ toplumunun diline bakıldığı zaman, aslında Türkçe açısından umut verici bir durumun varlığı söz konusudur. Bilhassa gençler arasındaki dil kullanım alanındaki yetkinlik oldukça dikkat çekicidir. Cümle dizilişi, hâl eklerinin kullanımı gibi konularda bir sorun görülmezken Türkçe dışı kelime kullanımı konusu biraz sorunlu görünmektedir. Ancak bunun da toplumun temellerinin oluşturan kitlenin toplumluk ve iktisadi durumu ile alakalı olduğu düşünüldüğünde, Belçika'daki Türk toplumunun iktisadi, kültürel ve toplumluk seviyesinin yükselmesi ile düzeleceği sonucuna varmak yanlış olmayacaktır. Ancak burada gözden kaçmaması gereken bir durum, Türk televizyon kanallarının yayın kalitesidir. Cümle dizilişi ve hâl ekleri gibi Türkçenin temel kullanım alanları ile ilgili konularda olumlu bir etkiye sahip olan Türk kanallarının toplumu ilgilendiren soyut kavramların geliştirilmesi konusunda yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu doğrudan kanalların yayın kalitesi ile ilgili bir durumdur. Ağız kullanımı meselesi de yine kısmen televizyon kanallarında ölçünlü Türkçenin doğru kullanımı ile

ilişkilidir. Ancak işin esas büyük kısmı, Belçika’da faaliyet gösteren Türk kültür kuruluşlarına düşmektedir. Gençlerin millî – manevi değerlere bağlı bir şekilde yetişmeleri konusunda büyük gayret gösterdiği bilinen bir gerçek olan bu kuruluşların ölçünlü Türkçenin yaygınlaştırılması konusunda da biraz gayret göstermeleri neticesinde bu sorun ortadan kalkacaktır.

Kaynak Kişiler

KK1: Mehmet Mine, yaş 57, Belçika-Gent (Flaman Bölgesi), derleme tarihi 25.07.17.

KK2: Adil ELÇİ, yaş 18, Belçika- Gent (Flaman Bölgesi), derleme tarihi 26.07.17.

KK3: Kadir ÖZKAYA, yaş 18, Belçika- Brüksel (Brüksel Bölgesi), derleme tarih, 26.07.17.

KK4: Recep Sağlam, yaş 20, Belçika – Brüksel (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 26.07.17.

KK5: Neriman Kaçar, yaş 42, Belçika –Lokaren (Flaman Bölgesi), derleme tarihi, 26.07.17.

KK6: Reyhan Gözet, yaş 18, Belçika – Lokaren (Flaman Bölgesi), derleme tarihi, 26.07.17.

KK7: Mehmet Emin Kaçar, yaş 69, Belçika- Lokaren (Flaman Bölgesi), derleme tarihi, 26.07.17.

KK8: Özgür Belca, yaş 18, Belçika-Schaerbeek (Brüksel Bölgesi) derleme tarihi, 26.07.17.

KK9: Medine Kaçar, yaş 43, Belçika –Lokaren (Flaman Bölgesi), derleme tarihi, 26.07.17.

KK10: Mustafa Mine, yaş 60, Belçika-Gent (Flaman Bölgesi), derleme tarihi 25.07.17.

KK11: Türk Emen, yaş 21, Belçika-Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 15.06.2017.

KK12: Merve Karaer, yaş 20, Belçika-Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 15.06.2017.

KK13: Kemal Demir, yaş 21, Belçika-Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 15.06.2017.

KK14: Gökhan Yavaş, yaş 22, Belçika-Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 15.06.2017.

KK15: Kadir Tok, yaş 19, Belçika-Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 15.06.2017.

KK16: Hamza Dişçürük, yaş 19, Belçika-Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 15.06.2017.

KK17: Alper Altundaş, yaş 19, Belçika- Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 29.06.17.

KK18: Ali Kadir Altundaş, yaş 22, Belçika- Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 29.06.17.

KK19: Berke Demir, yaş 20, Belçika Saint-Josse (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 29.06.17.

KK20: Muhammet Akbaş, yaş 24, Belçika-Molembeek(Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 29.06.17.

KK21: Recep Tuncer Sarı, yaş 57, Belçika-Gent (Flaman Bölgesi), derleme tarihi, 25.07.17

KK22: Mutdat Kınık, yaş 24, Belçika- Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 25.07.17

KK23: Tuğrul Bozkurt, yaş 23, Belçika- Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 25.07.17

KK23: Tugay Şahin, yaş 23, Belçika- vilvord (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 25.07.17

KK24: Burak Eryörük, yaş 24, Belçika- Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 25.07.17

KK25: Hasan Çeliker, yaş 21, Belçika- Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 25.07.17

KK26: Alparslan Altıntaş, yaş 30, Belçika- Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 25.07.17

KK27: İlker Altıntaş, yaş 60, Belçika- Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 25.07.17

KK28: Ceylan Göl, yaş 25, Belçika- Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 25.07.17

KK29: Yusuf Göl, yaş 23, Belçika- Schaerbeek (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 25.07.17

KK30: Nermin Özkan, yaş 22, Belçika- Vilvoorde (Brüksel Bölgesi), derleme tarihi, 25.07.17

EMİRDAĞ YÖRESİNDE KÖY ODALARI

Rüştü ÖZDEMİR*

1. GİRİŞ

Köy odalarının ülkemiz eğitim ve kültüründe önemli bir yere sahiptir. Kültürün, hatta inancın gelecek nesillere naklinde köy odalarını caminin ve okulun önüne koyabiliriz.

Her şeyin konuşulup görüşülmesine açık bir mekan, yüzyıllardır misafirlerle tazelik kazanıyor. Bilgiye görgüye yenileri ekleniyor. Kapalı bir yerleşim için bu tür bir açılım önemlidir. Kitabın, gazetenin, radyonun telefonun ve televizyonun olmadığı bir zamanda odanın işlevine bakıldığında ne kadar önemli bir kurum olduğu anlaşılır. Ancak sivil mimari adı altındaki çeşitli çalışmalarda adının pek geçmemiş olması düşündürücüdür.

Köy odalarına bu toprakların kalbi desek, aklı desek, gönlü desek yerinde olur. İnsanın vazgeçilmez organları vardır. Görünüz, görünmez. Devletin de milletin de organları vardır, tıpkı insan gibi. Gücünü aldığı ve koruduğu. Odalar gözüdür kulağıdır bu toplumun.

Köy odaları Türk Kültürü'nün en önemli kaynaklarından birisidir. Sosyal hayatın en canlı olduğu mekanlardır. Çeşme başından, kuyu başından ve fırından daha önemlidir odalar. Halk okuludur, eğitim kurumudur. Sosyal dayanışmanın ve yardımlaşmanın olduğu ve korunduğu yerlerdir.

Biz bu çalışmamızda Afyonkarahisar Emirdağ odalarını anlatmaya çalışacağız. Ayrıca ilk çalışmamız olan Sülümenli Köy Odaları ile karşılaştırmalar yapacağız.

*Araştırmacı Yazar-Okul Müdürü, Buca Şehit Ömet Kılıçoğluİmam Hatip Ortaokulu.

Bu çalışma, Tarihin derinliklerinde unutulmaya terkedilmiş bir çok kültürel miras gibi köy odalarının gün yüzüne çıkarılması adına yapılmış bir araştırmadır.

2. TANIM

Oda, evlerin dışında misafir ağırlamak için özel olarak yapılmış küçük evlerdir. Başka bir ifade ile, köylülerin çeşitli toplantılar yaptıkları veya misafirlerin kalması için hazırlanmış yerlerdir.

Mahallenin, sülalenin erkeklerinin oturup kalktığı mekanlardır odalar.

3. TARİHÇESİ

Oda geleneği eski Türklerdeki “Bey Otağları”nın fethedilen coğrafyalardaki devamı olarak görülür. Diğer bir görüşe göre 13. asırda Anadolu Selçuklular zamanında Ahi Evran tarafından kurulmuş “Fütüvvet ve AhilikTeşkilatı” ile başlamış olabileceği söylenir. Oda geleneğinin Sadakai cariyeye olarak yani sevap defteri kapanmayan işler şeklinde yerleşmiş olması dini yönünün daha ağır bastığını gösterir. Misafire bakmak sevap olarak görülür.

Odalar, kervansaray ve hanlar gibi mimarinin üç alanından sivil mimari alanına dahildir. Diğer mimari alanları ise dini ve askeri mimaridir.

4. YAPISI

Sülümenli odaları tek katlıdır. Temeli taş örgü, duvarlar kerpiçtendir. Düz damlıdır. Döşeme üzerine kamış atılır. Kamış çorakla kapatılmıştır. Kamış altında bore denilen bir hasır çeşidi kullanılmıştır. Odada gömme dolaplar mevcuttur. Her hane büyüğünün bir dolabı vardır. İçinde çayı şekeri bulunur. Odanın güneye bakan camları demir korkulukla kapatılmıştır.

Odalar eskiden ahırla birlikte düşünülürken günümüzde ahır bölümü kaldırılmıştır. Yine eski odalarda seki bulunurken günümüzde

salon şeklinde yapılmaktadır. Seki; odanın ortadan ikiye bölünmesiyle genelde pencere tarafında yaklaşık elli santim kadar yükseltilmesinden oluşur. Bir anlamda somya görevini görür. Ancak oda içersindeki oturma hiyerarşisinde gençlerle çocuklara seki düşmüştür. Sülale büyükleri bacanın kenarına, sedir tabir edilen aşağıya yine kıdem sırasına göre sıralanır. Torpilli bölüm halı veya keçe ile döşenmiştir. Misafir ya buraya oturtulur, ya da ilk sıradaki büyüğün hemen yanına alınır. Eski odaların tuvaleti yoktur. Köyün umumi tuvaleti kullanılır.

Odaların iç bölümlerinde ahşap kullanılmıştır. Taban topraktır. Yaygı olarak hasır eskiden beri en çok kullanılan örtüdür. Duvar hasırı da kullanılmıştır. Nadiren kilim, halı ve keçe yayılır. Kök yastık da kullanılmıştır. Eski odalarda seki bir trabzanla aşağıdan ayrılmıştır. Baca kenarında çay şeker (kitap) konulan dolaplar bulunur. Yine burada baca üstünde raflar vardır. Odalar kara örtüdür. Döşeme üzeri kamış ve toprak, çorak örtülü düz damdır.

Aşağıda ya da yukarda oda yataklarının saklandığı yüklük tabir edilen gömme dolaplar vardır. Yine odanın iç yapısında önemli bir yeri olan ve musandıra denilen ahşap bölmeli gömme bir banyo bulunmaktadır. Kapı girişinde destilerin konulduğu yine ahşaptan bir bölüm vardır. Bu bölümün altına ve arkasına odun kömür konulur.

Girişteki ahır misafirlerin hayvanlarını için yapılmıştır. Misafirin hayvanları da ücretsiz olarak doyurulur. Genellikle güneye bakan odaların sekilerinde bir de mihrap düşünülmüştür. Mihrap ahşaptandır.

5. İŞLEVİ

Oda hem maddi kültür hem de manevi kültür alanıdır. Bina olarak maddi kültür, düşünce ve davranışların oluşma mekanı olduğu için manevi kültür alanıdır.

Odaların kültürel işlevini şöylece sıralayabiliriz: 1.Bireylerin davranışlarını şekillendirerek ve yönlendirerek toplumsal düzeni sağlamıştır. 2. Topluma kimlik kazandırarak diğer toplumlardan farklı

olmasını sağlamıştır. 3. Toplumsal dayanışma ve yardımlaşma ile birlik ve beraberlik duygusu kazandırmıştır. 4. Toplumsal kişiliğin oluşmasını sağlayarak sosyalleşmeyi sağlamıştır.

Odalar köy erkeklerinin günlük toplanma yeridir. Düğünlerin, bayramların yapıldığı, hasta ziyaretlerinin, cenaze taziyelerinin yapıldığı mekanlardır odalar. Kısaca sevinçlerin ve üzüntülerin topluca paylaşıldığı yerlerdir odalar. Sözlü kültürün yaygın olduğu dönemlerde kültürün yoğun olduğu yerlerdir.

Odaların asıl işlevi eğitim alanı olmasıdır. Diğer eğitim kurumları olan cami ve okuldan önceliği vardır. Hem başlangıç hem de işlev açısından. Köylerde ilk kamusal mekan da odadır. Hatta ilk oda cami yapılarına kadar mescit olarak kullanılmıştır. Yine ilk oda muhtarlık binası olarak da kullanılmıştır. Yani köyün ilk kamusal yapısı odadır.

Üçüncü fonksiyonu misafir ağırlama mekanı olmasıdır. İslam dinine göre yolcuyu, misafiri ağırlamak sevaptır. Türk misafirperverliğinin simgesi odalardır.

Odaların diğer fonksiyonu kültürü oluşturma ve korumasıdır. Köy odaları erkeklere mahsustur. Kadınlar giremez. Düğün ve bayram yemekleri odada yenir. Bütün davetler odalarda verilir. Odaların kendine ait oda sofraları vardır.

Odalarda sohbeti büyükler yönlendirir. Üç nesli bir arada tutan odada yalnızca dedeler konuşur karşılıklı olarak. Baba sadece soru sorulduğunda cevap verir. Çocuklara ve gençlere söz sırası gelmez.

Odaların bir önemli işlevi de misafir ağırlama merkezi olmasıdır. Motorlu vasıtalar çıkana kadar geleni gideni hayvanı ile birlikte barındırmıştır odalar. Hanlardan farkı daha küçük daha özel ve ücretsiz olmasıdır. Gelen misafir istediği kadar kalır; karnı doyurulur, yatağı serilir, hayvanı varsa bakılır. Ayrıca küslerin barıştırıldığı meclislerdir odalar.

Branşlaşmış odalar da vardır. Sakinleri avcı olan odalar bunların başında gelir. Bazı odalarda kitap okunan odalar da vardır. Sakinleri tarikat mensubu olan odalar da vardır.

Saz çalınan türkü söylenen oda ise çok nadirdir.

Seçim mevsiminde odalar daha hareketlenir. Gelen giden çoğalır. 3-4 ay süreyle değerlendirmeler yapılır. Genelde odalara parti bayrağı asılmaz. Eğer aday odası ise bu normal karşılanır. Bunun dışındaki odalar genel havayı değiştirmez.

Teknolojinin, ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesine paralel olarak odaların işlevinde bir yavaşlama olmuştur. Ayrıca düğünlerin sokaklara ve düğün salonlarına taşınması, otel ve lokantaların yaygınlaşması odaların işlevini zayıflatmıştır. Yine kahvelerin yaygınlaşması oda sakinlerinin sayısını düşürmüştür.

6. ODA KÜLTÜRÜ ODA ADABI

Köy kültürünün oluştuğu tek mekandır odalar. Uzun kış gecelerinde tarımdan hayvancılığa, dinden tarihe geniş bir tabanı vardır oda sohbetlerinin. Askerlik ile hac anıları kış gecelerinin en önemli sohbetlerini oluşturur. Hapishane anılarını da bu cümleden sayabiliriz. Bu üç konuya çalışmak veya okumak için köy dışına çıkanların gurbet anılarını da katabiliriz.

Odalarda yaşa dayalı bir hiyerarşi vardır. En yaşlı konuşma hakkını istediği gibi kullanır. Her şey o büyüğün karakterine uygun olarak gelişir. En güzel yer ona aittir. Sohbeti istediği gibi o yönlendirir. Bu yüzden ikinci büyük odaya ara sıra uğrar ya da hiç girmez. Hatta ikinci bir oda da bu tür bir hegemonyadan doğduğu görülmüştür. Büyükle kimse tartışma hakkına sahip değildir. Yıllardır böyle bir katı anlayış yerleşmiştir. Bunun sebeplerini ataerkil bir yaşantının uzun egemenliğinde arayabiliriz. Büyüğün otoritesine bazen az da olsa gençlerden odaya arasına gelme gibi sessiz protestolar olabilir. Odanın müşteri sayısı ve sülalede yeni bir oda doğması oda

büyüğünün tavırları ile yakından ilgilidir. Sülalede bir akraba kavgası da yeni bir odayı gerekli kılmıştır.

Eski odalarla günümüzdekileri toparlayıcılık açısından kıyasladığımızda şimdiki odaların daha bireysel olduğu görülür. Odaların çokluğuna biraz da bu noktadan bakabiliriz. Sülale odasından aile odasına dönüşümün tahlilinde bireyselleşmeye gidişin tarihi seyrini pekala görebiliriz.

Oda, sözlü kültürün yoğun olduğu mekanlardır. Odaların sohbet konusu askerlik ve hac hatıralarıdır. Köy dışına çalışmaya ya da okumaya gidenlerin anıları da bol bol dillendirilir. Bunun yanında güzel masal anlatanlar da odadan odaya dolaştırılır. Ağzı laf yapan birisi odaya geldiğinde odanın havası değişir. Odaya canlılık gelir. Hoşsohbet insanlar bilinir ve tanınır. Onlara özel davet gider.

Gecenin ortalarında yaşlılar çekildiğinde gençler sıra türküsü söylerler. Ya da bu işi bilen birisi davet edilir. Bazen yaşlıların türkü söylediği olur. Odalarda oturma yaşa göredir. Sedir ya da soba kenarı en yaşlıya aittir. Sonra sıralama yaşa göre devam eder. Aşağıda oğullar ve torunlar asla oturamaz. Erkek torun geldiğinde dedeler tarafından sevilir sadece. Köy dışında okuyanlar, askerden gelenler de kısa süreliğine aşağının misafiri olurlar. Sülalede yetim varsa onun da aşağıda oturmasına ve şımarmasına izin verilir.

Misafir hep aşağı oturtulur. Odaya bir yabancı geldiğinde aşağıdakiler hemen ayağa kalkarak yer verir. İçeri giren misafir selam verir, büyüklerin elini öperek oturur. Daha sonra ondan yaşca küçükler misafirin elini öperler.

Konuşma da yaşa göredir. Sıralama aynıdır. Soru sormadıkça küçüklerden söz karışan olmaz. Bu kurallara uymayanlar ayıplanır, hatta azarlanır. Romanlar odalara alınmazlar. Aile olduğu için. Onlar daha ziyade yaz aylarında geldiklerinden çayırılıkta, harman yerinde konaklarlar. Odalarda kumar oynanmaz ve içki içilmez. Böyle katı bir anlayış hakimdir.

Özellikle erkek çocuklar ilk eğitimlerini odalarda alırlar. Oda gören çocuk ile görmeyen hemen belli olur. Odalardaki oturma, konuşma ve hizmet adabı son derece önemlidir. Testiyi kırmadan su getirmek, dökmeden su vermek, çay bardaklarını yıkamak, çay dağıtmak odada öğrenilecek işlerin başında gelir. Kolaydan zora doğru bir görevlendirme söz konusudur. Delikanlı çağına gelene kadar bir çocuğun geçeceği en az yirmi sınavı, merdiveni vardır. Saygıyı ve sevgiyi de odada edinir erkek çocuklar.

Günümüzde televizyonun girdiği odalarda sohbet muhabbet tamamen ölmüş durumdadır.

Odalarda özgürce oturup kalkmak misafirden daha çok ailenin yetimlerine aittir. Bu üstünlük oda dışında da devam eder. Özellikle miras paylaşımında üstünlükleri asla paylaşılmaz.

Bazı odalarda çeşitli kitaplar okunduğu görülür. Kısası Enbiya, Köroğlu, Arzu ile Kamber, Siyer, Tefsir, Hz; Ali Cenklere bunlardan bazılarıdır. Sözlü kültürün aktarımında cami ve okul gibi tekrara düşülmesi yenilenmeyi geciktirmiştir.

Odalar müziğin en az olduğu yerlerdir. Saz çalmak zaten yörede nerdeyse günah sayılır. Yaşlılar gittiğinde darbuka, zil ve kaval gibi bazı enstrümanlar çalındığı az da olsa görülür. Çalgı işi tamamen abdal denilen gruba ait olarak görülmüştür.

7. ODA ADI

Oda, sülalenin adı ya da lakabı ile anılır. Fatılar odası, Hacıların oda, Velilerin oda, Demircilerin oda, Aşıkların oda, Dabanların oda gibi. Bazen de fantezi isimler konur odaya. Dallı oda, Ankara köşkü gibi. Avcıların ve tarikat erbabının toplandığı ihtisas odaları da vardır.

8. ODA BAKIMI

Oda bakımı, aileye, sülaleye, mahalleye ya da bütün köye aittir. Ortada bırakılmamıştır. Kesin bir bakıcısı vardır. Oda için tarla başışı

yapıldığı az da olsa görülür. Erkek evlada bırakılan tarladan elde edilecek gelir ile odanın bakımı yapılır. Bu tarla miras dışı olduğundan paylaşılmaz. Bu anlayış oda geleneğinin ne kadar derinlerde olduğunu ortaya koyar. Oda sülalenin, ailenin vitrinidir. Oda yarışı vardır alttan alta. Bu yarışta herkes geride kalmamaya çalışır. Odalar evlerden daha bakımlıdır. Odaların yapısı, döşesi, süslemesi evlerden daha mükemmeldir.

9. ODA SAKINLERİ

Sülümenli yol güzergahında olduğundan oda sayısı ve misafiri açısından çok zengindir. Çobanlar, Bolvadin, Emirdağ, Sultandağı, Akşehir hatta Konya'nın Afyonkarahisar'a ulaşımı Sülümenli üzerinden gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle Afyonkarahisar'ın Doğu Anadolu ile ulaşımı Sülümenli üzerindendir. Sülale erkekleri kıışı odalarda geçirir. Kahvelerin yaygın olmadığı zamanlarda tek oturma yeri odalardır.

Misafirler çok çeşitlidir. Özel olarak gezmeye gelen tanıdıklar yanında yol üzeri geçerken akşam olunca odaya gelen misafirler de vardır. Pazarcılar bunların önemli bir bölümünü oluşturur. Satıcılar, çerçiler de odalarda kalmıştır. Genelde şehirden gelen köy berberi de odalarda yatıp kalkmıştır. Gezici vaizler, dilenciler başka sakinleridir odaların. Devletin görevlileri de odalarda kalmıştır.

Kalaycı, incir,üzüm, ağda satıcıları, ayakkabı tamircisi, sancakçı, kilci, hasırcı, testici, kamyışçı, keresteci, terzi, öşürcü, tahsildar da odalarda yatıp kalkarlardı. Yeri gelmişken deve kervanlarının da köye uğradığını kaydedelim. Ulu cami önünde develerin konakladığını gördük, biliyoruz. Köyde kiralık ev bulunmadığından öğretmenler de odalarda kalırdı.

Asker eğlenceleri odalarda yapılır. Kimsesizler odada yatar kalkar. Odalarda sadece erkek misafirler kalabilir. Kadınlar evlerde ağırlanır.

Eskiden ahırsız oda yoktu. Günümüz odalarında bu bölüm günün şartlarına uygun olarak kaldırılmıştır. Artık salon biçiminde sekisiz odalar yapılmaktadır. Başkasının odasını kullanmak pek hoş karşılanmaz..

Odalar arası misafirlik de yapılır. Odalar misafiri bol ya da misafiri az odalar diye de sınıflandırılır halk arasında. Oda sahibinin misafirperverliği burada önemli bir rol oynamaktadır. Hatta “dedesinin odasına sahip çıkmadılar, bakmadılar” şeklinde bir hayıflanma, anılma, yargılama söz konusudur hala.

Oda ve tarlası miras dışıdır paylaşamaz.

10. ODA EŞYALARI

Köyodalarının sohbetleri, yapıları aynı olduğu gibi eşyaları da aynıdır. Dışa kapalı yerleşimlerin gelenek ve görenekleri de böyle oluşur. Bu cümleden olmak üzere odaların yaygısı aynıdır mesela. Bütün odaların en önemli yaygısı bir zamanlar yere serilen hasırdı. Duvara sabitlenen duvar hasırı da her odada mevcuttu. Baca dibine belki bir iki minder atılırdı. Oda sahibinin maddi durumuna uygun olarak hasır üzerinde kilim, keçe, bazen de halı serildiği olurdu. Odanın yaşlılarının oturduğu aşağı kısım karşılıklı olarak serilen iki hasırın ortası boştur. Buraya sigara izmaritleri atılırdı eskiden. Kül tablası alışkanlığı sonradan oluştu. Bir iki yaşlı dışında oda sakinlerinden sigara içen yoktu. Bu yüzden ikinci ve üçüncü nesilde sigara alışkanlığı görülmezdi.

Oda sofrası önemli bir eşya idi. Baca dışında ısınmanın mangalla yapıldığı devirlerde odaya ait bir mangal bulunurdu. Soba, güğüm, mangal, maşa, süpürge, kandil, seccade ibrik leğen, kandil, kamanto, gazocağı, çaydanlık, cezve, oda sofrası, radyo ve desti diğer eşyalar arasında sayılabilir. Odanın kilitli dolabının anahtarı genellikle büyükte olurdu. Dolapta gamanto, tüp, çay, şeker ve kahve tavaşı ve değirmeni bulunurdu. Odaya ait ilmihal kitabı, Kur'an, rafta dururdu. Oda tarlası, kedisi, sofrası, destisi, süpürgesi, kandili, mangalı bütün odalarda bulunan malzemeler arasındadır.

Sülümenli yöresinde oda tarlası geleneği de görülür. Oda tarlası odayı yaptıranın odaya bağışladığı tarladır. Genellikle büyük erkek evlada bırakılır. Bu tarladan gelen gelir ile odanın bakımı yapılır. Oda tarlası miras dışıdır, paylaşılmaz.

11. ODA YİYECEKLERİ

Başta peynir ekmek. Katmer, bükme, ağzıaçık, börek, haşhaşlı pide, et yemekleri, lokum, bisküvi, sucuk, keşkek, kavun, karpuz.

A. FERFENE

B. TELHELVA (Pişmaniye)

C. GÖMBE

12. ODA SEYİRLİK OYUNLARI

A. GÖMBETAŞI BULDURMA

Odaların seyirlik oyunlarının başında gömme taşı buldurma gelir. Yeniyetme delikanlılara uygulanır genellikle. Ya da köyden dışarı çıkmış talebelere yapılır. Muhabbetin bir noktasında konu değiştirilir iş gömme yemeğine gelir dayanır. Oyun bilen birisi tarafından yavaş yavaş ve çaktırmadan sahneye konur. Gömbe yemeğine ilginin son noktaya çıkarıldığı zaman zaten gecenin ilerleyen saatleridir. Oda sakinlerinin karınları acıkmıştır yani.

Gömbe, ocakta taş üzerinde yapılagelen son derece basit bir hamur yemeğidir. Yemek kolaydır ama taşını veya kapağını bulmak, getirmek gerekir. Tam bu noktada acemiler ağa düşmeye başlar. Yönetici havayı daha da gerer bu aşamada. Bir sürü oyundan habersiz tezcanlı ayağa kalkmış, hazırdır. Gençler yine oyunun parçası olan birisine pas edilir. Kapısına varıp dayandıkları şahıs üçüncü bir oyuncuya gönderir delikanlıları. Üçüncü ya da dördüncü şahıs önce kimin çocukları olduğunu sorar, ifadelerini alır gençlerin. Sonra ağır bir taşı binbir naz ile delikanlılara yüklediğinde iki de tembihde bulunur. Taşı kırmadan getirmelerini ve gömmeden pay ayırmalarını. Oyun yol boyu renklendirilir. Delikanlıları gören bize de ayırın diye

arkalarından bağırlırlar. Bu gençleri daha da heyecanlandırır. O kocaman ağır taş daha hızlı taşınır odaya doğru. Odaya taş sırtta girildiğinde kahkahalar başlar. Gömbe falan hikayedir çünkü. Amaç gençlere taş taşıtmaktır. Böylece gençlerin gözü açılmış olur. Acemilerin hikayesi yıllarca dilden dile dolaşır. “Şu gömme taş taşıyan sen misin” diye önüne gelen takılır gençlere.

B. OSSURUK HELVASI

Ara sıra erkek torunlar getirilir odaya. Dedenin yanına oturtulur torun. Babanın dede yanında çocuğunu kucağına alması, sevmesi hiç hoş karşılanmaz çünkü. Torun oda adabına uymayan bazı çocukluklar yaptığında cezası kadınlara kesilir. Bu kabahatlerin başında torunun gaz kaçırması gelir. “Ninesi helva yapsın, haber verin helva gelsin” denir. Bazen hamur işi (katmer, börek) de istenir. Çocuğun kabahati nineye çok kibar bir şekilde haber verilir. İşin ehli bir oda sakini oda süpürgesini süsleyip gelin yapar ve torunun kucağına vererek eve yollanır. Kadınlar durumu hemen fark ederler. Tava ocağı konur, ya da un elenmeye başlanır anında.

C. BACA BACA

Evlerde de oynanan bu oyun konuyu komşuyu tanımaya dayalı bir oyundur. Ebe “Bir karıkoca, iki kız bir oğlan!” diyerek oyunu başlatır. Diğerleri tahmin ederler. “İşte Numan emmi, deveciler” diye cevap verirler. Oyun bilene kadar devam eder. Aileyi bilen soru sorma hakkını kazanır. Bilinmezse başka bir aile sorulur.

D. DÜĞÜNCÜ ASMA

Özellikle düğün sahiplerinden erkek tarafına maddi cezalar kesilir. Bu ceza yiyecek cinsinden olur. Yakınlığa ve maddi duruma göre ceza değişir. Basit anlamda, meyve, bisküvi / lokum, fındık fıstık olabileceği gibi yemek ziyafeti şeklinde de olabilir. Koyun kuzu, tavuk gibi. Meşrubatla da bu adet geçiştirilebilir. Düğüncü direnirse ceza ağırlaştırılır. Ayaklarından asılır kirişe. Daha olmazsa çifte koşulur. Pulluk, boyunduruk getirilerek düğüncüye çift sürdürülür.

E. YIDIZLARI GÖSTERME

Odaya yeni gelen küçüklere hoş geldin karşılaması bu oyunla yapılır. İşi bilenlerden birisi oyunu kurar. Daha önce bu testten geçen çocuklar oyun kurucuya yalvarırlar, bize yıldızları göster diye. O da naz yapar. Sonunda bir ceket kolundan pencereye doğru yatarak gökyüzüne baktırılmaya başlanır. Önce diğerleri bakar. Her biri şu hangisi, zühre mi, bu mavi yıldızın adı neydi diye iş ballandırıldığında sabırsızlanan acemi tezgaha gelir. Ceketin kolundan gökyüzüne bakarken, yıldızları ararken ceketin kolundan su dökülür. Böylece çocuk odaya kabul edilmiş olur.

F. SIRA TÜRKÜSÜ

Oda reisi perdeyi açar. Ya kendisi söyler ya da işi bilen birisine sözü verir. Türküyü söyleyen başkasına teslim eder. Böylece herkes yapabildiği kadar türkü söyler. Bazen türkücü dışardan gelir ya da getirilir. O zaman o kişi konser verir. Enstrüman kullanımı yöremizde yok denecek kadar azdır. Eskiden kaval, darbuka ve zil çalındığını biliriz.

Bizim küçüklüğümüzde genellikle büyükler asker türkülerini söylerlerdi.

G. EL EL ÜSTÜNDE KİMİN ELİ VAR

Ebe secde vaziyetinde yere yatar. Diğerleri ellerini yumruk yaparak ebenin sırtına üst üste koyarlar. Oyunu idare eden “el el üstünde kimin eli var” diye sorar. Bilirse o kişi ebe olur. Bilemezse ebenin sırtına yumruk vurulur ya da çimdik atılır. Ebenin sırtını oyuncular paylaşır. Şuraya haşhaş ekeceğim, buraya buğday diye.

H. YEMEK BUZ GİBİ OLMUŞ

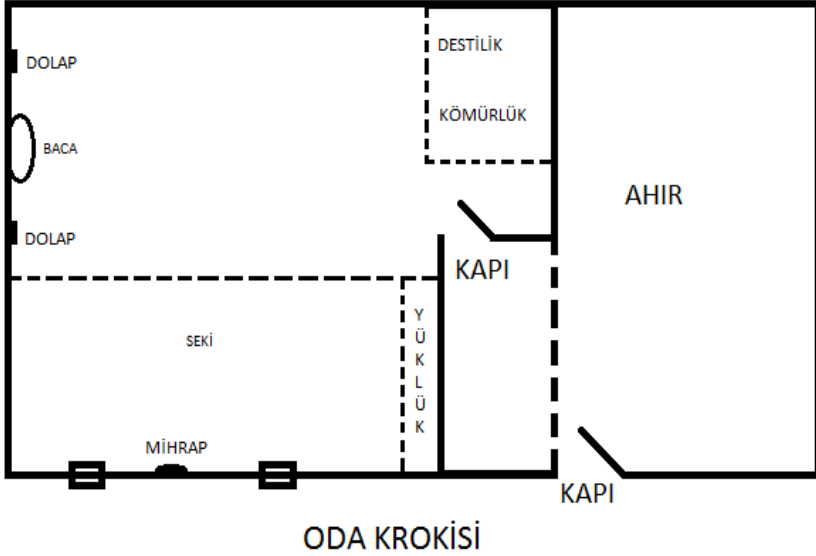
Çok acımasız bir şakadır. Sofradan birisi kaşığı sallayıp ağzına götürür ve “buz gibi olmuş yemek” diye söylenir. Acemiler anında oltaya takılır. Daldırmaları ile ağızlarına atmaları bir olur. Ağızları yanar çocukların. Bir daha da asla bu oyuna gelmezler.

I. KAŞIKLARI YIKA GEL

Yemeğin sonunda tatlı sofraya konulduğunda çocuklara “kaşığını yıka gel” denir. Acemiye koşar hemen çocuk.

Bu oyunlar yanında yüzük saklama, lades, bahis, ceviz oynama, yazı tura gibi oyunlar da oynanır. Odalarda kumar oynanması son derece ayıp karşılanır.

13. ODA KROKİSİ

14. KARŞILAŞTIRMA

Yaptığımız alan araştırmasında Emirdağ yöresinde oda geleneğinin tükenmekte olduğu sonucuna ulaşmış bulunuyoruz. Beş yerleşim biriminde günümüzde hiçbir köy odasına rastlanılmamıştır. Bu güzel gelenek maalesef yok olmakla yüzyüzedir. Beş yerleşim alanıyla ilgili bilgiler aşağıya alınmıştır.

İNCİK: 5-6 Oda vardı. Şu anda kullanılmıyor. (Eseler odası, Molla Ömerler Odası)

ÇAYKIŞLA: Bir tane vardı. Kullanılmıyor.

AŞAĞI PİRİBEYLİ: Hiç köy odası yoktu.

SUVERMEZ: 8-10 Kadar köy odası vardı. Yıkıldı, kullanılmıyor (Hacı Bekir Odası, Hamitler Odası, Bitli Mehmet Odası, Ali Çavuş Odası, Abdil Çavuş Odası)

YÜREĞİL: 5-6 tane vardı. Şu anda kullanılmıyor. (Mehmet Çavuş Odası, İzzetin Oda, Balcılar Odası, Ethemlerin Oda, Gazilerin Oda.)

Sülümenli örneğinden yola çıkarak anlattığımız köy odası geleneğini Emirdağ yöresi ile karşılaştırdığımızda aynı sonuçlara ulaşıldığı görülür. Yöresel bazı farklılıklar olmasına rağmen oda geleneğine Anadolu'nun ekseri bölgelerinde rastlanır. Yapı malzemesinin yöreden yöreye değişmesi; oda oyunlarının ve oda yiyeceklerinin çeşitli olması hep bu cümledendir. Misafir ağırlama, düğünlerin bayramların yapıldığı yer olması gibi önemli işlevler her iki yörede de benzerlik gösterir.

SONUÇ

Köy odası geleneği günümüzde zayıflamasına rağmen, bu ata yadigarı yapıların ayakta kalması Kültür Tarihimiz açısından son derece önemlidir. Emirdağ yöresinde oda geleneği hemen hemen bitmiş durumdadır. Yerleşimin dağlık alanda olması, ana yollar üzerinde olmaması ve Avrupalı vatandaşlarımızın moderne evler yapması sebebiyle Afyonkarahisar genelindeki oda geleneği Emirdağda yok oluşa doğru gitmiştir. Üniversitelerimizin özellikle Halk Kültürü Bölümleri odalarla ilgili gerekli çalışmayı gecikmeden yapmalıdır. Göçün şehirden köye doğru olacağı günler yakındır. Bu sosyal yapıların Belediyelerce ve İl Özel İdarelerince desteklenmesi gerekmektedir.

15. KAYNAKÇA

Sözlü Kaynaklar: Yusuf DEMİR, Nuri MAKİNA (1975), Hayraddin ÇARDAK (1964), İlyas YÜCESES (1944), Mehmet AKIN (1964), Kadir TOZLU (1959)

Büyükçanga, M. (1999). Osmanlı Döneminden Günümüze Devam Eden Konya İli Kadınhanı İlçesi Meydanlı Köyünde Bulunan Köy Odaları. Uluslararası Kuruluşunun 700.Yıl Dönümünde Bütün yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi shf.719-724.Konya.

Karpuz, H. (1993). Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri. Ankara. S.2

Sezgin, A.İ. (2005). Akören Dergisi yıl 4,sayı 17,shf. 5-6.Konya

Taşbaş, Z. (2003), Akören Dergisi yıl:2,sayı 5,shf. 26-27.Konya

www.tuik.gov.tr (online erişim: 24.08.201)

www.akorenliz.com/KoyOdaları (online erişim: 26.03.2011)

www.akoren.gen.tr/akorenoda (online erişim: 17.03.2011)

www.akoren.bel.tr (online erişim: 17.03.2011)

Geçmişten Günümüze Konya İli Akören İlçesinde Bulunan Köy Odaları

Adem ÖZKAN

KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14 (22): 1-4, 2012

Bahaeddin ÖGEL, TÜRK Kültür Tarihine Giriş.

Özkan, A / Geçmişten Günümüze Konya İli Akören İlçesinde Bulunan Köy Odaları. KMÜ

Prof. Dr. Metin SÖZEN / Kırsal Mimarlık / EKitap / Eylül 2012

Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14 (22): 1-4, 2012

Özdemir, R / Sülümenli Tarihi 1997

Her yönüyle Yozgat, gelenek ve GÖrenekler, Köy Odası Kültürü.

Mehmetbeyli Köyünde Oda Kültürü

Yozgat Kültür Dayanışma Derneği, Oda Kültürü.

Merhabahaber, Anadolu Misafirperverliğinin Simgesi Köy Odaları.

EMİRDAĞ YÖRESİ ATASÖZÜ VE DEYİMLERİNDE KÜLTÜREL KODLAR

Mustafa ARSLAN*

Emirdağ ve çevresi, sahip olduğu geleneksel kültür değerleriyle önemli kültür havzalarından biridir. Gelenekler, görenekler, giyim-kuşam, yeme-içme, dil, hayata bakış, inanç ve uygulamalar, müzik ve oyunlar, bu kültürel havzayı önemli hale getiren ve kendine has boyutuyla bir anlam alanına dönüştüren temel göstergelere sahiptirler. Dolayısıyla Emirdağ ve çevresi, teknik, tasviri, biyografik veya monografik bilgiler yanında, kanaatimizce sosyal ve kültürel bağlamların temel kodlamaları bakımından da ele alınmak ve değerlendirilmek durumundadır. Çünkü günümüzde dünya ölçeğinde ortaya çıkan gelişmeler bağlamında ekonomi ve siyaset alanları gibi kültür alanına yönelik tartışmalar da yoğunlaşmış, buna bağlı olarak kimlik tartışmaları, tarih ve bellek, anılar ve anımsama tekniği gibi konular, kültür bilimlerinin çeşitli kültürel olgu ve alanlara farklı bir bütünlük içinde bakmayı sağlayacak paradigması haline gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda kanaatimizce kendine has üretimleriyle önemli bir anlam alanı oluşturan Emirdağ yöresinin temel kültürel kodlarının belirlenmesi ve değerlendirilmesi de bir gereklilik arz etmektedir. Bu kültürel kodların hangi kültür çevrelerinin biçimlenmiş göstergeleri olduğu, bunların kimler tarafından nasıl ve niçin aktarıldığı, tarihi süreç ve bağlamsal durum içindeki değişkenleri, üstlendikleri anlam ve işlevler, kültür bilimlerinin bugünkü geldiği nokta açısından ve ortak kültürel bellek tanımlaması çerçevesinde dikkate alınarak incelenmelidir. Bu düşüncelerden hareketle bildiride Emirdağ yöresinden tespit edilmiş atasözü ve deyimler¹ kültürel bağlam bakış açısından ele alınacak;

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, marслан@pau.edu.tr

¹ Bu çalışmada esas alınan 90 atasözü ve 52 deyim, Türk Dil Kurumu bünyesindeki araştırmacılar tarafından derlenen, Ömer Asım Aksoy ve Cem Dilçin nezaretinde “Bölge

tematik mesajlar ve kodlamalar değer ve norm merkezli bir yaklaşımla yorumlanacaktır. Çalışmanın ana hedefi ise, bölge insanlarının algı ve tasarım dünyalarını, Türk kültür evreni içindeki konumlarını, ortak dünyalarını, toplumsal kimliklerini ve aidiyet bilinçlerini tanımlamaya dair temel dayanakların belirlenmesini amaçlamaktadır.

Bilindiği gibi medeniyetlerin inşasında insanın en temel eylemi, kendisi ve dış dünya ile arasına koyduğu bilinçli mesafedir. İnsan bu sayede her şeyi anlamlandırır, biçimlendirir, düzene koyar. Bu bilinçli mesafe aynı zamanda geçmişten bugüne doğru uzanan bir düşünme ve bilme durumudur. Geçmişin ve bugünün düşünce ve bilgi kaynağından beslenen insan, evren içinde kendisine ve çevresine ilişkin koordinatları belirgin kılar, anlamlandırır ve belleğine kaydeder. Bu sayede oluşturulan zihinsel ortak birikimler, gündelik hayatın beklenti ve eylem mekânlarında bir sembolik anlam dünyası yaratır. Sonraki tarihsel dilimlerde de zihinsel akış halindeki varlığını, çeşitli davranış, ifade ve uygulamalarla dışa yansıtarak geçmişle olan ilişkinin sürdürülmesinde temel işlevler üstlenir. Birleştirici-bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkânı sağladığı insanları bütünleştirir. Toplumu “biz” duygusu etrafında birleştiren bu tecrübeler toplamı “ortak/kültürel bellek”tir. Atasözleri ve deyimler de, ortak/kültürel belleğin en önemli hatırlama figürlerindendirler. Araştırmacıların da ifade ettiği gibi, bir toplum hayatı içinde yaşayan bireylerin okulu, yaşama kılavuzu niteliğinde bir teknik gerekliliğin sonucu olarak oluşmuş sosyal ve kültürel düsturlardır. Evrensel olarak içinde doğup icra edildikleri ve bir anlamda da şekillenip şekillendirdikleri toplumu ayakta tutan sosyal değerleri yansıtırlar. Basit bir ifadeyle söylenen ve manasız gibi görünen atasözlerinin mecazî anlamda “sebepten olmazsa netice de olmaz” gibi analitik düşüncenin temelini oluşturan “neden-sonuç” ilişkisini irdeleyen son derece derin anlamının olduğu da belirtilmektedir (Çobanoğlu, 2004: 2-8).

Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler” (1971/1996) adıyla yayımlanmış olan katalogdan alınmıştır.

Bu çerçeveden ele alındığında Emirdağ yöresi atasözü ve deyimlerinin öncelikli olarak, değer ve norm kalıplaşmalarının oluşturduğu normatif nitelikli, “anlamlar, kurumlar ve iletişim sistemleri” bağlamlarında biçimlenen kodlar sisteminin bir örüntüsü olduğunu ifade etmek gerekir. Yani özel olarak Emirdağ yöresi kültürünün düşünceye ilişkin ve zihinsel bir akış halinde devam edegelen temel kodları, aynı zamanda ve genel olarak, farklı safhalarda çeşitlenen ve zenginleşen Türk kültürel belleğinin temel kodlarıdır. Bu kodlar, zihinsel algı ve tasarımlarla anlam kazanan ve şekillenen kalıplaşmalardır ki, kısaca normatif kodlar veya kültürel bağlama ilişkin kodlar şeklinde adlandırılır. Emirdağ ve çevresinden derlenen atasözlerini, kaynaklandıkları anlam temelinde değerlendirdiğimizde, algı ve tasarımların biçimlendirdiği norm ve inançların öncelikle “eşitleme” ve “sebebiyet” fiili etrafında kalıplaşan hatırlama figürleri olduklarını söylemek mümkündür. Atasözlerinin genel özellikleri içinde de ifade edilen ve bu sözlerin dengelenmiş yapısına işaret eden (Çobanoğlu, 2004: 11) bu ikili yapı olumlu ve olumsuz yönleriyle anlam yüklenerek kalıplaşmıştır. Emirdağ ve çevresinden derlenen atasözlerinin, önemli bir kısmı “sebebiyet” fiili merkezlidir. Tespit edilen 90 atasözünün 13’ü ortak özellikte olmak üzere, 62’si sebebiyet, 41’i eşitleme temellidir. Bu oranların 57’si olumlu, 33’ü olumsuz anlam üzerinden ifade edilmiştir. Örnek olarak; “*Anadan yüz­süz olana bir okka tükrük, akça para etmez*”, “*Azgın köpeğin ölümü çarkesinden olur*”, “*Çakıldaklı çene başa çakıldaklı bela getirir*”, “*Kurtlarla bir olup ulumazsan kurtlara yem olursun*”, “*Yüz ettendir utanır*” şeklindeki atasözlerinde sebebiyet; “*Akıllı heleşesinden deli gülmesinden belli olur*”, “*Dağ kuşu dağda bağ kuşu bağda gerek*”, “*Ot sarpta mal pekte gelişir*” şeklindeki atasözlerinde ise eşitleme temelli anlam yükleme söz konusudur.

Deyimlerde ise 21 eşitleme, 27 sebebiyet şeklinde bir dağılım ortaya çıkmakta, bunların da 14’ü olumlu, 27’si olumsuz anlamda yapılanmaktadır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralamak mümkündür:

Eşitleme (Olumlu): Akıl gülü (Sivri akıllı)/ Karacaoğlan pahasında/ Destilikte düğümüz küpecikte unumuz/ Keleleri başına toplamak/ Namusunu kantara vurmak.

Eşitleme (Olumsuz): Adı büyük Hasan Paşa/ Anası bir babası doksan dokuz/ Delinin getirdiği odun üstünü kurutmaz/Efi kafi yemek/ Eli sabanda gözü yabanda/ İş buyursan kaykılır, bir ip çeksen kırk yaması birden dökülür/ Nal demeden mayışmak/ Kuru kütük (Merhametsiz)/ Tartıda parmak oynatmak/ Tavşan yamaca ağdıktan sonra tüfek atmak/ Pireli yosma/ Orman olur da domuz olmaz mı?

Sebebiyet (Olumlu): Ayağı dillenmek/ Dizi aynalanmak/ Havas olmak/ Çimen ezmez/ Tüfeği şama asmak/ Önüne gergi olmak.

Sebebiyet (Olumsuz): Yediği **talatma** giydiği çul, örfünden geçilmez/ Varan gelenin oğlu/ Soğuk beyinli/ Meydan paparası yemek/ Kenef bülbülü/ Karnı kasığına geçmek/ Kaldır kaşını yiyem aşını/ Arayıcı fişeği/ Dadak çalmak (hediye ile kandırmak)/ Göbeğinin suyunu almak (Ağzının payını vermek).

Bu dağılımların ortaya koyduğu göstergeler, Emirdağ yöresindeki insanların sürekli tekrarlanan problemler karşısındaki dengeli ve olumlu tavrını, aynı zamanda geleneksel ve kabul gören çözüm önerilerini göstermektedir. Bu durum, atasözü ve deyimlerin daha ayrıntılı bir anlam analizine tabi tutulduğunda da kanaatimizce açıkça görülecektir. Gerek olmuş bir şeylere karşı gerekse gelecek olaylara yönelik tutumların, geleneksel olarak kabul edilmiş değerler etrafında nükteli bir çözüm sunduğu atasözlerinin gözlem ve tecrübeye dayalı olarak tabiat olaylarına, sosyal ilişkilere, mantık yürütmelere, kabul, töre ve inanışlara göre şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda; “Açlık tilkiyi aslan yapar/ At atı basar yiğit yiğidi/Kazanda olan kepçede çıkar/ İğne oynarsa iplik geçmez/ Kuruya kurt düşmez/Yol tozundan barut keçi bokundan saçma olmaz/**Eldeci** kuşu herkes örseler” şeklindeki atasözleri sosyal olaylar karşısında tarafsızca öğüt verirken, “**Anat** evladından kötülük gelmez/ Derin kuyunun sesi çok çıkar/ Kuş gördüğüne göre yuva yapar/ Yörük

göçü gide gide düzelir” şeklindeki atasözleri tecrübe ve mantık ilişkisi çerçevesinde bir durum tespiti ve öğüt vermektedir. Diğer taraftan bazı atasözlerinin sosyal olayları, toplumsal kabullere ve inançlara bağlı anlamlarla ortaya koyduğunu ve kalıplaştığını da ifade etmek gerekir. Örnek olarak; “Bir kaşık aşın ağrısız başın olsun/ Dırdırcı karı, sokucu arı/ Kem göz gitgide olur kocaman bir köz/ **Kırıklının** oyunu pek çoktur/ Kızgın düve ardından kele getirir/ Kadere keder olmaz/ Yüz ettendir utanır/ Pişkin söz yemin istemez”. Bazı atasözlerinin ise, olumsuz eşitleme ve sebebiyet fiili çerçevesinde sosyal ilişkileri ve öğütleri içerdiği görülür. “Keklik ile kadının **gıydala**dığına inanma/ İt kılından postal bağı olmaz/ Çakıldaklı çene başa çakıldaklı akıbet getirir/ Bir evde iki kız olacağına dağda domuz olsun”.

Emirdağ atasözü ve deyimlerinin dikkat çeken bir başka anlam boyutu, bireysel ve toplumsal alanlara ilişkin davranışlardan kaynaklanan töre ve sözlü hukuk kodlamalarıdır. Bilindiği gibi sözlü hukuk kurallarının dile ait üretimlere en uygun yansımalarından biri olan atasözleri, modern hukuk kurallarının tasnifi de dikkate alınarak yapılan çalışmalarda da görüldüğü üzere (Dursun, 2015: 151-160), özel hukuk ve kamu hukukuna ait pek çok kodlamayı içinde barındırır. “Anat evladından kötülük gelmez/ Hanım der yağ tuz, beyin yüreği caz cuz/ İkide bir **bırtırır**sa (küserse) bir avrat, onu dışarı at/ Kuşça kuş bile akşam yuvasına döner gelir/ Koyunun on olsun güden oğlun olsun/ Sürülecek tarlan söz tutacak oğlan olsun/ Dırdırcı karı sokucu arı/ Ayı eniğini severken öldürür” şeklindeki atasözlerinde aile ve miras hukuku, “Vergini ver var oğlu gibi, sözünü söyle er oğlu gibi/ Paran varsa Mehmet Ali’sin, paran yoksa başı açık delisin/ Torbada tuzun kahvede sözün olmalı/ Yemen’e giden kahve götürmez/ Koymayınan kuyu sulanmaz” atasözleri borçlar ve ticaret hukuku, “Mahkemenin yüzü soğuktur/ Kadının bildiğini kaymakam da bilir” atasözleri ise kamu ve idare hukuku bağlamında kodlamaları yansıtmaktadır. Ayrıca kamusal alana ilişkin toplumsal ilişkileri düzenleyen kodlamaları da kamusal hukuk çerçevesinde dikkate almak mümkündür. Bunlara örnek olarak da “Yüz ettendir utanır/

Körün gözlüğüne topalın değneğine dokunma/ El eli bağ da beli bilir/ Ev sahibinin bir, girinticinin bin evi vardır” atasözlerini verebiliriz.

Bu bilgiler çerçevesinde değerlendirmek gerekirse, Emirdağ yöresi atasözü ve deyimlerinin genellikle gözlem ve tecrübeye dayalı sosyal ilişkiler alanında süreklilik arz eden problemlere değindiği ve bunlara yönelik nükteli çözüm yolları önerdiğini söylemek mümkündür. Geleneksel ve toplumsal kabul gören değerleri sisteminin tarihi süreklilik ve kendine haslık özelliği gösteren hatırlama figürleriyle kalıplaşan dile ilişkin bu ürünler, zamana ve mekâna, Türkmen boylarında müteşekkil bir sosyal gruba bağlı kodlamaların oluşturduğu ortak kimliğin yansımalarını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan atasözü ve deyimlerdeki bu kodlamalar bölgeyi kendine has kılan diğer özelliklerle birleşerek bir kültürel anlam alanı oluşturmaktadır. Bu alan yöre insanına ve dolayısıyla onların kültürüne ortak kimlik kazandıran, kendilerini ve üretimlerini “biz-bizim” şeklinde tanımlama ve tanıtmaya imkânı veren sosyal zemini –yani Emirdağlı olmayı- ifade eder. Bu sosyal zemin üzerinde ortak grup kimliği kazanan her bireyin kişilik donanımları, birikimleri, tarzı ve tavrı çerçevesindeki kişisel bağlamı, her algı ve düşüncenin dışı vurulduğu, somutlaştığı özel ve kamusal alanları da icra bağlamları şeklinde ortaya çıkarır.

Sonuç olarak, Emirdağ yöresinden derlenen atasözleri ve deyimlerin içerdiği temel kodlamalar, kendine haslık ve tarihsel süreklilik bakımından Yörük-Türkmen özelinde sergilenen Türk kültürel ekosisteminin temel hatırlama figürlerine ve göstergelerine sahiptir. Bu hatırlama figürleri ve göstergeler “kültürel miras” özellikli ifade ve uygulamalarla önemli bir birikime sahip olup, bunların yaşanan ve yaşatılan bir koruma anlayışıyla yerelden ulusa ve evrensele ulaştırılması, gelecek nesillerle buluşturulması gerekmektedir. Bu bildiride ele alınan atasözü ve deyimlerde geçen bazı kelimelerin, Emirdağ’a ilişkin hazırlanan çalışmalarda (Türkmen, 2017) dikkatten kaçmış olması bile, bu bölgenin önemini ve alana ilişkin özel bir çalışma planının uygulanmasını açıkça göstermektedir.

KAYNAKLAR

Aksoy, Ömer Asım vd. ((1996) Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, TDK, Ankara.

Çobanoğlu, Özkul (2004). Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, Ankara.

Dursun, Aysun (2015). “Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Sözlü Hukuk”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.8 S.38, ss. 151-160.

Türkmen, Şükrü-Özcan Türkmen (2017). Örnekleriyle Emirdağ Ağzı, Ankara.

EMİRDAĞ AĞZINDA BAZI ARKAİK ve YEREL SÖZCÜKLER

Turgut TOK *

Tarihin ve coğrafyada yaşananların etkisini en belirgin şekilde dil yansıtır. Bir dilin ağız özellikleri zenginliktir; ayrıca geçmişe ait izlerin koruyucusu ve saklayıp taşıyıcısıdır.

Afyonkarahisar ve özelinde Emirdağ ve yöresinde günümüzde kullanılmakta olan birçok sözcük ile Türk Dili'nin tarihi devirleri olan Eski Türkçe diye adlandırdığımız Göktürk ve Uygur Türkçesi, Orta Türkçe diye adlandırdığımız Karahanlı, Çağatay, Harezmi Türkçeleri ve Eski Anadolu Türkçesi ve Azeri, Türkmen, Kırgız, Özbek, Kazak, Uygur, Yakut, Çuvaş gibi... Türk lehçeleri arasında önemli benzerliklerin sürdüğü görülmektedir. Bu durum toplumların tarihi süreçlerinin ve akrabalıklarının göstergesidir.

Bu çalışmanın sınırları içerisinde incelenen sözcüklerden hareketle, bölge ağızlarının tarihî Türk şiveleri ve Türk Lehçeleri ile karşılaştırmalı çalışmalarının yapılması Türk Dili için önemli sonuçlar vereceği görülmektedir.

Bu çalışmamızda, Emirdağ ve yöresinde kullanılan arkaik özelliklere sahip sözcükler ve bu sözcüklerin diğer Anadolu Ağızlarındaki, Tarihî Türk Şiveleri metinlerindeki ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki durumları ele alınmıştır. Ayrıca, Türk Dili'nin gereksinim duyulması halinde, konuşanları tarafından sözcük türetme noktasındaki elverişli yapısının ve pratikliğinin kullanılmasının göstergesi olabilecek yerel sözcükler üzerinde durulmuştur.

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ynalbant@pau.edu.tr

ARKAIK SÖZCÜK ÖRNEKLERİ:

***al hile / al basma lohusa kadının gördüğü hayal /aldak aldatma, kandırma**

al sözcüğü, Kuman Lehçesinde *hile, dalavere, kurnazlık*¹, Başkurt, Özbek, Kazak, Tatar ve Türkmen Türkçelerinde **aldav hile**², Uygur Türkçesi'nde *hile, kötü ruh*³, Azerbaycan Türkçesi'nde *hile, hayalet, gûlyabani*⁴, Kırgız Türkçesi'nde **aldamcılık aldatma, hile**⁵, Çuvaş Türkçesi'nde **albaste kötü bir insanın, büyücünün, intihar eden kimsenin, yahut fazla içki içmesi yüzünden ölenin ruhudur ki kötü rüyalar ve hastalıklar getirir**⁶ anlamlarında kullanılmaktadır.

Anadolu ağızlarında **al** sözcüğü *hile, tuzak* anlamında çoğu yörede kullanılmaktadır⁷.

al+da-nç ve **al+da-n-cak** sözcükleri **al** isim kökünden türemiştir. **aldancak** sözcüğü Aydın Kuyucak'ta *kandırarak söz*⁸, **aldanç** İstanbul'da *çabuk aldanan*⁹ anlamındadır.

Dede Korkut Kitabı¹⁰, Divan-ı Lugat'it-Türk¹¹ ve Kutadgu Bilig¹²'de **al hile** anlamındadır. Eski Türkçede **albız şeytan** anlamındadır.

¹ Kuman Lehçesi Sözlüğü Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini (KLS.CC), K. Grönbech, çev: Kemal Aytaç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.4

² Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I (KTLS), Komisyon, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991, s.342-343

³ Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü (YUTS), Emir Necipoviç Necip, Ruscadan çev: İklil Kurban, TDK Yay., Ankara, 1995, s.7

⁴ Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II (ATS), Seyfettin Altaylı, MEB Yay., İstanbul, 1994, s.29

⁵ Kırgız Sözlüğü I-II (KS), K.K. Yudahin, Türkçe'ye çev: Abdullah Taymas, TDK Yay., Ankara, 1994, s.24

⁶ Çuvaş Sözlüğü (ÇS), H.Paasonen, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1950, s.3

⁷ Derleme Sözlüğü (DS), cilt 1, TDK Yay., Ankara, 1993, s.165-166

⁸ DS, cilt 1, s.209

⁹ DS, cilt 1, s.209

¹⁰ Dede Korkut Kitabı II, İndeks-Gramer (DKK), Muharrem Ergin, TDK Yay., Ankara, 1963, s.8

¹¹ Divan-ı Lugat'it-Türk Dizini "Endeks" IV (DLT), Besim Atalay, TDK Yay., Ankara, 1991, s.17

¹² Kutadgu Bilig (KB) III İndeks, Reşid Rahmeti Arat, TDK Yay., Ankara, 1979, s.14

***çiin/çiğın/çiñil omuz**

Anadolu ağızlarının çoğu bölgelerinde kullanılan bir sözcüktür. Burdur, Denizli, Isparta, Aydın, Manisa, Balıkesir, Kütahya, Ordu, Kastamonu, Çorum, Tokat, Kars, Erzincan, Diyarbakır, Sivas, Niğde, Konya, Adana, Muğla, Antalya, Kerkük bölgelerinde aynı kökten farklı şekilleri kullanılmaktadır¹³.

Azerî Türkçesi'nde **çiin**, Kırgız Türkçesi'nde **iyin**, Türkmen Türkçesi'nde **çiğın omuz** anlamındadır¹⁴.

Tarama Sözlüğünde **çiğın, çiğil omuz, omuz başı, çiğine götür-omzuna al-** anlamlarında verilmiştir¹⁵.

*** çomça, çömçe kepçe.**

Azerî Türkçesi'nde **çömçä**, Kırgız ve Uygur Türkçelerinde **çümüç**, Özbek Türkçesi'nde **çömiç**, Tatar Türkçesi'nde **çümüç kepçe**¹⁶, Kuman Lehçesinde **çömiç çomça, kepçe**¹⁷, Kazak Türkçesi'nde **şömiş kepçe**¹⁸ anlamında kullanılmaktadır.

Divan-ı Lugat'it-Türk'te **çömçe kepçe**¹⁹ anlamındadır.

Anadolu ağızlarında Burdur, Denizli, Manisa, Aydın, Gümüşhane, Kars, Erzincan, Sivas, Yozgat... Bölgelerinde **çomçak, çömçek, çömçe, çomça, çomuç** sözcükleri **kepçe**²⁰ anlamında kullanılmaktadır.

Tarama Sözlüğünde **çomça, çömçe kepçe**²¹, **çomçak, çapçak ağaç su kabı**²² anlamlarında verilmiştir.

¹³ DS, cilt III, s.1207-1208

¹⁴ KTLS, s.662-663

¹⁵ Yeni Tarama Sözlüğü (YTS), Cem Dilçin, TDK Yay., Ankara, 1983, s.56

¹⁶ KTLS, s.466-467

¹⁷ KLS.CC, s.52

¹⁸ Kazak Türkçesi Sözlüğü (KTS), Ter.: H.Oraltay, N.Yüce, S. Pınar, TDAV Yay., İstanbul, 1984, s.314

¹⁹ DLT, s.158

²⁰ DS, .cilt III, s.1266

²¹ YTS, s.58

²² YTS, s. 50

***esirik deli, yarım akıllı**

Derleme Sözlüğünde Denizli, Çanakkale, Ordu, Sivas, Ankara, Edirne, Tokat, Ordu illerinde **esirtmek, esirik, esürük, esrük, esrik, esrikli** sözcükleri *deli, sarhoş, sarhoş ol-* anlamlarında verilmiştir²³.

Başkurt ve Tatar Türkçelerinde **isirik sarhoş**, Karaçay Türkçesi'nde **esir- mest ol-, sarhoş ol-, coş-, esirt- mest et-, coştur-** anlamında kullanılmaktadır²⁴.

Kazak Türkçesi'nde **esirüv delirmek** anlamındadır²⁵.

Tarama Sözlüğünde **esirik, esrük, esirmek, esirtgen, esritgen, esridici, esirmek, esritmek, esrük, esrüklik** sözcükleri *sarhoşluk, sarhoş olmak, delirmek, aklını yitirmek* anlamında geçmektedir²⁶.

***ev-, evdir- acele etmek / evecen aceleci**

Orta Türkçe dönemine ait eserlerden Kutad-gu Bilig'de **iv-, ivit-, ivin-, acele et-; ivelik acelecilik**²⁷; Divan-ı Lugat'it-Türk'te **éw-, éwil-, acele et-, éwek, éwet, acele**²⁸; Atabet'ül-Hakayık'ta **iv- acele et-**²⁹ anlamında kullanılır.

Anadolu Ağızlarında Afyon, Isparta, Denizli, Aydın, Kütahya, Çorum, Çankırı, Hatay, Yozgat, Amasya, Konya, Maraş, Niğde, Ankara, Tokat, Artvin, İçel, Kırşehir illerinde **evtik etmek, evtiklenmek, evtinmek, evmek, evedi, eveti, ivedi ivetle-, evetle-** sözcükleri *acele, aceleci, acele et-* anlamında kullanılmaktadır³⁰.

Tarama Sözlüğünde **ivetle-, evetle-** *acele et-* anlamındadır³¹.

²³ DS, cilt V, s.1783

²⁴ KTLS, s.746-747

²⁵ KTLS, s.158

²⁶ YTS, s.85

²⁷ KB, s.209-210

²⁸ DLT, s.206-207

²⁹ AH, s.31

³⁰ DS cilt VII, s.2571

³¹ YTS, s.87

***görk** *süs, güzellik, gösteriş / görklü güzel, temiz, çekici*

Anadolu Ağızlarında **görkem, görklü, görkemli** sözcükleri *gösteriş, yakışıklı, göz alıcı* anlamlarında Tokat, Samsun, Amasya, Artvin, Bayburt, Elazığ, Hatay, Sivas, İçel illerinde kullanılmaktadır³².

Tarama Sözlüğünde **görk** *güzellik, iyi huy, süs; görklü güzel, temiz, gösterişli* anlamlarında verilmiştir³³.

Kazak Türkçesi'nde **körikti**, Kırgız Türkçesi'nde **körktü** güzel anlamında kullanılmaktadır³⁴.

***kösmük** *izmarit*

Tarama Sözlüğünde **kösegi, köseğü** *ocak karıştırmakta kullanılan ucu yanmış odun* anlamında verilmiştir³⁵.

Derleme Sözlüğünde **kösmük** sözcüğünün Maraş'ta *toparлак odun*, Ordu ve Giresun'da *sigara izmariti* anlamında kullanıldığı kaydedilmiştir³⁶.

***sındı** *makas / sı-, sıd-, sıdır- patlat-, kes-, kork-, kır-*

Anadolu ağızlarında Afyon, Isparta, Denizli, İzmir, Nevşehir, Aydın, Kırşehir, Niğde, İçel, Gaziantep, Adana, Antalya, Konya, Ankara, Bolu illerinde **sıd-, sıdır-, sı-, sıdırıver-** *patla-, patlat-, kır-sıt-, sıd- öd patla-, kork-, içi su ya da irin yarayı patlat-* anlamlarında kullanılmaktadır³⁷.

Anadolu ağızlarında Afyon, Isparta, Denizli, İzmir, Manisa, Bursa, Kütahya, Tokat, Zonguldak, Çorum, Kastamonu, Samsun, Gaziantep, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya, Nevşehir, Aydın, İçel,

³² DS, cilt VI, s. 2161

³³ YTS, s. 98

³⁴ KTLS, s.296-267

³⁵ YTS, s.146

³⁶ DS, cilt VIII, s.2974

³⁷ DS, cilt X, s.3608

Konya, Muğla, Antalya, Ankara, Kastamonu, Iğdır, Bolu illerinde **sındı** sözcüğü *makas* anlamında kullanılmaktadır³⁸.

Azeri Türkçesi'nde **sındırmag**, Başkurt Türkçesi'nde **sındıruv**, Kırgız ve Tatar Türkçelerinde **sınduru**, Özbek Türkçesi'nde **sındirmek**, Uygur Türkçesi'nde **sundurmak** *kırmak* anlamındadır³⁹.

Tarama Sözlüğünde **sıdırıl- kırıl-**, **sıdır- kırdır-**, **sı- kır-**, **sındı**, **sındı makas**, **sınducuk** *küçük makas*, **sındır- kır-**, *parçala-* anlamlarında verilmiştir⁴⁰.

Tatar Türkçesi'nde **sınık** *parça* demektir⁴¹.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te **sı- kır-**, *boz-*⁴², **sındı makas**⁴³, **sıtur-kestir-**, *kıydır-*, *kırdır-*⁴⁴ anlamındadır.

Kutadgu Bilig'te **sı- kır-**, *boz-*, *ez-*, *kırıl-*⁴⁵ anlamında kullanılmıştır.

YEREL SÖZCÜK ÖRNEKLERİ

***carcur circir fermuar**⁴⁶

“Fermuar” alıntı bir sözcüktür ve Türk Dili kurallarına oldukça aykırıdır. Anadolu ağızları bu tür sözcüklerin yerine yeni sözcük türetmede oldukça mahirdir. Giysileri kapamak için kullanılan malzemenin çıkardığı sestten hareketle yeni bir sözcük türetmiştir.

³⁸ DS, cilt X, s.3610

³⁹ KTLS, s.476-477

⁴⁰ YTS, s. 185-186

⁴¹ KTLS, s.691

⁴² DLT, s.510

⁴³ DLT, s.517

⁴⁴ DLT, s.519

⁴⁵ KB, s. 395

⁴⁶ Örnekleriyle Emirdağ Ağzı (ÖEA), Ş.Türkmen, Ö. Türkmen, Özbaran Ofset, Ank., 2017, s.101-106

***deşeğec maşa⁴⁷**

deş- fiil kökünden türetilmiştir. Anlam bakımından ve yapı bakımından doğru türetilmiş Türk Dili'nin kurallarına uygun bir sözcüktür.

***doluk- ağlamaklı ol-⁴⁸ yanık- derdini dök-⁴⁹**

Yazı dilinde işlek olmayan sözcüklerdir. dol- ve yan- fiil köklerine Türk Dili'nin fiilden fiil yapan /-Ik-/ eki getirilerek oluşturulmuştur. Anlam bakımından da doğru yapılardır. Standart Türkiye Türkçesi (STT)'nde “gözleri dol-“ söz grubu “ağlamaklı ol-“ anlamında kullanılmaktadır.

***girinti kiracı⁵⁰**

gir- fiil köküne /-InTI+/ fiilden isim yapan ek getirilerek oluşturulmuş bir sözcüktür. Kiracı sözcüğünün “kira” kökü alıntı bir sözcüktür.

***ısmarç sipariş⁵¹**

Farsça “sipar” sözcüğü zaman içinde ses olayları sonucunda “ısmar” şekline dönüşmüştür. “ısmar” sözcüğüne /+Iç+/ eki getirilerek türetilmiştir.

***koku yağı kolonya⁵²**

“köln yağı” sözcüklerinden türediği düşünülen “kolonya” sözcüğü yapı bakımından Türk Dili'nin kurallarına uymamaktadır. Türkçe sözcüklerde ilk hece dışında “o ve ö” ünlüleri kullanılmaz. Anadolu ağızlarının önemli ve zengin bir özelliği olan gerektiğinde dilin kurallarına uygun sözcük türetme yeteneği ve imkânı Türkçe iki

⁴⁷ ÖEA, s.143

⁴⁸ ÖEA, s.153

⁴⁹ ÖEA, s.386

⁵⁰ ÖEA, s.220

⁵¹ Sözcükle ilgili geniş bilgi için bakınız. Kazım Köktekin, *İsmarla- Fiili Üzerine*, Türkiye Araştırmaları Dergisi, 2007, s.121-127

⁵² ÖEA, s.293

sözcüğü bir araya getirerek gereksinim duyulan sözcüğü türetmektedir. “koku yağı” bu anlamda doğru ve güzel bir dil yapısıdır.

***patırdak motosiklet**⁵³

Bir dilin önemli sıkıntılarından biri teknoloji ile gelen eşya ve araçların karşılığı olan sözcükleri türetemeyip eşya ve araç gibi ürünlerle birlikte yabancı sözcüklerinde istilasına uğramasıdır. Ağızlar bu anlamda bir dilin yeterliliğinin de göstergesi olacak dil malzemesini bünyesinden çıkarır ve barındırır.

Motosiklet, alıntı bir sözcüktür. Emirdağ ağız bu sözcüğün yerine onomatope bir sözcük olan “patır” isim köküne /+da-/ isimden fiil yapım ekini ve /-k+/ fiilden isim yapım ekini getirerek kurallı bir sözcük oluşturmuştur. Aracın çalışırken çıkardığı sesinden hareketle anlam bakımından doğru bir kullanım söz konusudur.

***sürgüç temizlik bezi**⁵⁴

sür- fiil köküne /-gİç+/ fiilden isim yapan ek getirilerek oluşturulmuş bir sözcüktür. Yapı ve anlam bakımından Türk Dili’nin kurallarına uygundur.

***zoruk- zoruna git**⁵⁵

“zor” isim köküne isimden fiil yapan /+İk-/ eki getirilerek oluşturulan bir fiil köküdür.

SONUÇ

“girinti, deşeğec, patırdak, sürgüç” Türk Dili’nin sözcük türetme yeterliliğinin göstergesi sözcüklerdir. Ayrıca STT’nde işlek olmayan doluk-, yanık-, zoruk- gibi fiiller Anadolu ağızlarının sözcük dağarcığının zenginliğini göstermekle birlikte günlük konuşulan dile katkı sağlayabileceğinin de göstergesidir.

⁵³ ÖEA, s.329

⁵⁴ ÖEA, s.353

⁵⁵ ÖEA, s.408

Emirdağ ve yöresi ağızlarında arkaik özelliklere sahip sözcükler varlığını sürdürmektedir. Bu sözcükler, tarihi bağların işaretleridir.

Bölge ağızlarının diğer Anadolu ağızları, tarihî Türk şiveleri ve Türk Lehçeleri ile karşılaştırmalı çalışmalarının yapılması Türk Dili için önemli sonuçlar verecektir.

Çalışmada Kullanılan Sözlük ve Dizinler:

Örnekleriyle Emirdağ Ağızı, Şükrü Türkmen, Özcan Türkmen, Özbaran Ofset, Ankara, 2017

(DS)-Derleme Sözlüğü I-XII cilt, TDK Yay., Ankara, 1993

(KTLS)-Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II, Komisyon, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991

(KLS)-Kuman Lehçesi Sözlüğü Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini, K. Grönbech, çev: Kemal Aytaç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994

(YUTS)-Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, Emir Necipoviç Necip, Rusçadan çev: İklil Kurban, TDK Yay., Ankara, 1995

(ATS)-Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II, Seyfettin Altaylı, MEB Yay., İstanbul, 1994

(KS)-Kırgız Sözlüğü I-II, K.K. Yudahin, çev: Abdullah Taymas, TDK Yay., Ankara, 1994

(ÇS)-Çuvaş Sözlüğü, H. Paasonen, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1950

(KTS)-Kazak Türkçesi Sözlüğü, Ter.: H. Oraltay, N. Yüce, S. Pınar, TDAV Yay., İstanbul, 1984

(GTS)- Gagauz Türkçesi Sözlüğü, A.M. Doğru, İ. Kaynak, Kül. Bak. Yay., Ankara, 1991

(TTS9-Türkmençe-Türkçe Sözlük, T. Tekin, M. Ölmez, E .Ceylan, Z. Ölmez, S. Eker, Simurg Yay., Ankara,1995

(KLS)-Karaçay Lehçesi Sözlüğü, D. Wilhelm Pröhle, Çev: K. Aytaç, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1991

(YTS)-Yeni Tarama Sözlüğü, Düz.: Cem Dilçin, TDK Yay., Ankara, 1983

(DDK)-Dede Korkut Kitabı II, İndeks-Gramer, Muharrem Ergin, TDK Yay., Ankara, 1963

(DLT)-Divan-ı Lugat'it-Türk Dizini “Endeks” IV, Besim Atalay, TDK Yay., Ankara, 1991

(KB)-Kutadgu Bilig - III İndeks, Reşid Rahmeti Arat, TDK Yay., Ankara, 1979

(AY)-Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin, Ceval Kaya, TDK Yay., Ankara, 1994

(AH)-Atebetü'l-Hakayık, Edip Ahmed Yükneki, Yay: Reşid Rahmeti Arat, TDK Yay.,Ankara,1992

EMİRDAĞ AĞZI'NDA KİŞİ BENZETMELERİ

Özcan TÜRKMEN *

‘Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli, yüksek Türk kültürüdür’ diyor Cumhuriyetimizin kusucusu Atatürk. Ve Atatürk, ekliyor: ‘Kültür okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, uyanık davranmak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir.’

Buradan hareketle Emirdağ kültürüne sahip çıkmanın Emirdağlı olarak zaruret olduğu, aslî görev olduğu inancındayım.

Türkmen kültürünün tipik örneği olan Emirdağ kültürü; Türk millî kültürüne, insanlığa zenginlik ve çeşitlilik vermiştir; vermeye de devam edecektir.

Türkmen kültürü çerçevesinde Emirdağ kültürü, bir kültür bölgesidir; kültür kompleksidir; kültür bütünleşmesine açıktır.

Emirdağ Ağzı’nda (Emirdağ sözlü geleneğinde; türkü, mani, ağıt, bilmece...lerinde) Türk erkek ve kadının asil ruh zenginliği ve duygu coşkunu rahatlıkla görülür.

Muharrem Kubat’ın Emirdağ şiiri; şairliğe başlayanlar, şairler /ozanlar, kültür taşıyıcıları için rehberdir.

Yoksul Derviş Şemsettin Kubat, belli gelenekten gelen ozanımızdır. Emirdağlı Şairler de ayrı bir tebliğ konusudur.

Emirdağ ile ilgili ilk dergi Kubat’ların ‘Emirdağ’ Dergisinden (1963) sonra Emirdağ Anadolu lisesi Okul Yayın Organı AZİZİYE (1988), Aziziye Vakfı Yayın Organı AZİZİYE(1994) dergisi, Emirdağlılar Vakfı Dergisi, belli sayıda çıkan KÖPRÜ Dergisi ve Emirdağ Ağzı (Birinci ve İkinci Baskı) dışında dil ile ilgili basılı eser/yazı göremiyoruz.

* Folklor Araştırmacısı, turkmenozcan@gmail.com

Rahmetli Mehmet Aydın TDK Derleme Sözlüğüne bayat merkezli on deyim vermiş. Ali Yürük'ün eserlerindeki deyimler Prof. Dr. Müzeyyen Buttanrı tarafından tebliğ olarak sunulmuş. Bu alanda akademik çalışma yok inşallah vesile oluruz.

Elimdeki yaklaşık sekiz bin dörtlükteki türkü yakanların türkülerindeki benzetmeleri kısaca örneklersem durum şöyle ortaya çıkar.

Nuri İn:

Garşıkı tarlada ırgat kömeli
İçinden birisi ördek sümeli
Gelinin goynunda bi(r) çi(f)t portekel
Gabı(ğ)ını heç soymadan yemeli

Seyrekbasan Nuri Demir:

Seyrekbasan derler ben sık basarım
Geriden geriye yâe küserim
Eğer nazlı yârim benim olursan
Mektebin önüne kebab asarım

Gardiyan Kamil:

Köy içine çıkdım dövülür soku
Yârin bahçasından geliyor(r) koku
Bi(r) senelik yârim elden gediyo(r)
Gel otur yanıma dakıyım dakı

Niyazi Gökşen:

Yârim pençereye vermiş perdeyi
Ben bi(r) taze gülüm almam gedeyi
Ne aman asardım ben bu gedeyi

Körköslü boyunlu kese(ğ)en gözlü

Halis Erenoğlu:

Evlerinin önü de(ğ)ermen daşı

Elâdır gözü garadır gaşı

Asker oldum nazlı yârim gediyor(ru)m

Gel bi(r) sarılalım ellere garşı

Abdullah Özkurt(Topal Abdullah):

Sever isem gene seni severim

Sarı bu(ğ)da(y) gibi dalga düverim

Boyunu sevdi(ğ)im topacık yârim

Babam almam demiş boyun e(ğ)erim

...

Rahmetli Cengiz AKIN, Ömer Yıldızkaya, Pınar Halaç, Fakı Edeer, Hoşafoglu Halil Aydemir, Fikret Akın, Bülent Çıraklı, Mehmet Tantış, Hamza Halaç, İtriye Yumuk Biçer, EDELER, adını saymadığım diğer mahallî sanatçılar ... ve KUBAT (Ramazan Kubat) ile türkülerimiz dillerden dillere söylenir.

Süleyman Karanfil (Suvermezde Eskimeyen Eskiler), Dudu Yıldızkaya, Albay Halil Erenoğlu, Elif Bağcı'nın yazılı anlatımları; Huriye Saraç'ın Öğretmen BENİSA (1,2,3,4) romanı, Fikret Akın'ın sohbet/şiir ve türküler Emirdağ Ağz'nın tipik örnekleridir.

EMİRDAĞ AĞZI ile yazılan şairler v e yeni şiirlerini şöyle örnekleyebilirim:

Adnan Durmaz, Hasan Yıldırım, Halil Rifat Aydemir

[Heç hazetmem domuşanı nazlıyı

El ar bilmeyeni devre yüzlüyü

Bi(r) o bi(r) ben galsak gene istemem

Kemçik a(ğ)ızlıyı pertlek gözlüyü] [Adnan Durmaz]

Gırtmanın düzüne sürdüm goyunu

Bilemedim nazlı yârin huyunu

İsdiyo(r)sa dünür salsın diyo(r)muş

Ürüyamda gördüm selvi boyunu [Hasan Yıldırım]

Karşiki goyakda keklik ötüyo(r)

Yârim daşa çıkmış aynı dutuyo(r)

Nereden de görmüş arese köpek

Ortalı(ğ)ı birbirine gatiyo(r)[Halil Rifat Aydemir]

Adetlerde, gelenek göreneklerde, düğün nişanda, ölümde, havas olmalarda, kız kaçırımlarda, mektuplaşmalarda, gizli buluşmalarda, insan tiplmelerinde, gündelik hayatta, ağıtlarda - türkülerde, kilim dokumada, harman kaldırmada, çocuk oyunlarında, köy odalarında, efsanelerde hâsılı maddî manevî kültürde yakalayabildiklerimi EMİRDAĞ AĞZI'nda ağabeyim sayın Şükrü Türkmen ile ve EMİRDAĞ AĞZI 2'de kendim anlattım.

Faydalandığım canlı kaynakların çoğu rahmetli... Ne varsa analarımızda bacılarımızda var...

Unutulan, artık çok azı kullanılan, genç kuşağın belki de ilk duyacağı kalıp sözlere genelden bir bakışımız, belli bir açıdan, kişi benzetmelerinde olacak bu tebliğde.

Benim yaş grubu geçmişine yanarkana gençler bunnara da n'oluyo diyecek eminim.

Habarımız yo(ğ)umuş bunca olan bitenden deyin tü(h)sünücü(ğ)ük belki emme bu işe zebec olannara da alkış edici(ğ)ik. Zilla hakolmayıcı(ğ)ık belki de açıp a(ğ)zımızı yumucu(ğ)uk gözümüzü.

...

Aşağıdaki belli kalıpları verip sadece dış görünüş ve karakter/kişilik özellikleri olmak üzere iki bölüm halinde KİŞİ BENZETMELERİ'ne geçeceğim:

Kişi benzetmelerinde zamirlerin kullanımı bölgede çok özeldir:

Erkek eşi için 'bizinki/**bizi(ğ)i, çocuklar, gelininiz**' vb derken kadın da eşi için '**kendi**' ya da aile içindeki lakabı/unvanıyla seslenir.

Dolaylı benzetmelere aşağıdakileri örnek vermek mümkündür:

A(ğ) a(ğ) yutup mor mor sermek,

A(ğ)man yerini vermemek,

Anadan olur buza(ğ)ı (da) dökülür çamın goza(ğ)ı/gozala(ğ)ı,

Çencerede bişirir gapa(ğ)ında yerim,

Depesinden bi gü(ğ)üm su döküp aldı da ne'tdi hanı,

Dokuz gargıya bi(r) sapan daşı,

Ehdim behdim alındı,

Gelinlik bi(r) gününen ossa guşlar gondururum,

Gınnaap yok mu gınnap,

Pendiri pendir eden deridir / Gocayı goca eden garıdır,

Sen a(ğ)a ben a(ğ)a ine(ğ)i kim sa(ğ)a,

Şohun eyi göç önünde getmiye huyun nasıl bilmem geçim etmiye,

Yadınan udunan,

Zenginim diyo(r) lom lom atışın fakirim diyo(r) terezi dartışın...

KİŞİ BENZETMELERİ

DIŞ GÖRÜNÜŞ

A(ğ)zı gara : Kem sözlü, hep kötü söz söyleyen.

[Allah canını alsın! A(ğ)zı gara seni. Etdiklerin yetmiyo(r) gibi bi(r) de bunu mu getirdin başıma heç utanıp sıkılmadan?]

A(ğ)aç ayaklı : Ağaçtan takma ayaklı.

[Gapımızın önü yeşil gavaklı

Meleşiyoy(r) goyunnarı boyaklı

Seni bana yâr etmeyen gedeler

İnşallah olurlar a(ğ)aç ayaklı] [Emirdağ / Anonim]

Abdal gılı(ğ)ı : Kıyafetin özensiz, pis, dağınık olması hâli.

[Güne garşı damlarının deli(ğ)i

Gıvırcıkdır nazlı yârin beli(ğ)i

Babayın gılı(ğ)ı abdal gılı(ğ)ı

Ver esmer yârimi şennensin gö(ğ)nüm] [Emirdağ / Anonim]

Abıla gılı(ğ)ı : (Kadın için) Kıyafetin özenli, temiz, bakımlı olması hâli.

[Maşallah bizim geline bi(r) abıla gılı(ğ)ı düşmüş; gedin de görün bi(r). Allah nazardan esirgesin.]

Allah boy vermiş gapmış go(y)vermiş : Boyundan başka işe yarar bir özelliği yok.

[Allah boy vermiş gapmış go(y)vermiş. Seni(ğ)i de damadım Allah damadım, deyin yere yurda go(y)muyo(r) boyu devrilesiyi. Görür yarın ...]

Anası gılıklı : Anasına benzeyen, onun gibi giyinen, onun gibi olan.

[Bu anası gırıklıyınan mı sözleyici(ğ)iniz beni Bibi! Ölürüm de gabil etmem. Çok isdiyen kendi o(ğ)luna assın.]

Arap davşanı : Teni çok çok siyah olanlar için kullanılan unvan.

[O ne Arap davşanıdır ne! Gündüz fenarı da diyo(r)lar onun gimisine. Hemen bellidir herkişin içinde. Emme sevimlidir de kerata be!]

Arpalamış tosun : Kilosundan ötürü kendini çekemeyen.

[Cırıtlı gimi kaçannarı siz eş alın bize de bu arpalamış tosunu verin; sona bennen mort oynayın; oldu... Var mı başga isde(ğ)iniz!]

At gimi : İri yarı.

[Ne be(ğ)enmiyo(rsu)nuz; at gimi kız valla(h)a. Ondan eyisini bulun da yarın gafamı.]

Basdun yutmuş : Dik dik yürüyen, kızgın, kurgun.

[Bana okulda çocuklar basdun yutmuş derleridi de pek aldırmazdım.]

Boynu e(ğ)ri : Boynu bükük.

[Damat dediğin de bu boynu eğri mi gı! Ölmedin mi heç arıندان!]

Cannı cenaze: Hâli, takati hiç olmayan; çok zayıf, güçsüz kimse.

[Ne bu yorgunnuk beyle. Hepiniz cannı cenaze olmuş be! Cannanın şö(y)le bi(r)!]

Cöge: Yaramaz, hareketli ama sevecen, bilgiç; kısa boylu.

[Cöge Abdil'in dedikleri da(h)a gulaklarımda çınnyo(r). Allah onu nazardan saklasın.]

Çakal eşşek : Herkes tarafından tanınıp bilinen, her hâliyle belli olan

[Adamı tanımayan yok ki. Çakal eşşek gimi mübarek.]

Çakır : Açık mavi, hareli ela (göz).

[Suya dökerler gumunan çakıl

Kağıdım çıkalı galmadı akıl

Sana diyo(r)m sana Çakır Eminem

Kemçiğinallı'yı eyledim vekil] [Suvermez / Anonim]

Çarık a(ğ)ızlı : Ağzı büyük. (Çok konuşanlar için kullanılan benzetme).

[Eşşek çarık a(ğ)ızlı! Kendine bak sen! Halına yan da haftada bi(r) sallan!]

Çergöz : Çer çer bakan (kişi).

[Şu çergözün nazı da heç çekilmiyo(r) gaylı!]

Çeşdal : İş bilmez. Beceriksiz.

[Damat damat deyin övdü(ğ)ü de çeşdalın biriyimiş. Bakın gonşular. Bakın hele...]

Çini(g)ız : Mavi gözlü sarışın kız.

[Çini(g)ız sen yok musun sen!]

Çö(ğ)gün : Kurgun.

[Çö(ğ)gün çöğ(g)ün gez hindi bakıyım. O(ğ)lanı gızı ever de o zaman görece(ğ)im seni ben! Duzun guru daha!]

Dabanı yanmış it (gimi) : Çok acele eden.

[Selam sabah yok. Dabanı yanmış it gimi geçdi getdi, yanımızdan. Ne derdi var bilmem.]

Delbez : Delbez dağda kış yaz yarı çıplak gezen bir gariban... (Üstü başı dağınık olanları anlatmada kullanılır.)

[Hem gız hemi gelin utanmıyo(r)lar da adamı delbez gimi gezdirmıye. Ud haya galmamış bunnarda heç!]

Depdüş : Hareketlerini tam kontrol edemeyen.

[Eyice depdüş bu gı! Heç ekmek yemiyon mu sen ay yavırım!]

Deve zelvesi gimi : Uzayıp gitmek; boyu olması gerekenden daha da uzun.

[Deve zelvesi gimi oldun emme daha bi(r) iş dutamadın be o(ğ)lum!]

Dinek : Uzun boylu, patavatsız; pek bir işe yaramayan.

[Şu dine(ğ)i mi getirdin garşıma damat deyin ay garı!]

Direk : Uzun boylu, patavatsız.

[Direk olur ondan eve direk!]

Dirgen : Uzun boylu, patavatsız.

[O dirgene mi gönül verdin goca köydeki selvi boylular dururkana len akıllı o(ğ)lum!]

Doda(ğ)ı boyalı : Asrî, süslü şehir kızı.

[Yarın bi(r) doda(ğ)ı boyalıyı goluna dakıp gelinci görü(rsü)n hanyayı Gonyayı. Gözü açılmadan başgöz et şu o(ğ)lanı.]

Domalan gözlü : Pertlek sayılamayacak derecede gözü büyük (kız)

[Huyuna, boyuna de(ğ)el de ille gözüne vuruldum diyo(r) bizim akıllı o(ğ)lan... Len o domalan gözlünün neyine vuruldum ay gadın edem!]

Domuz gimi : 1. Sağlam, sıhhatli.

[Size naz ederdir; ne hasda da ne bi(r) şey; domuz gimi!]

2. İnatçı, kötü huylu ve çirkin.

[Herkişi domuz gimi görüyo(r) anam. Yanına yaklaşılmıyo(r) ki. Bi(r) hoş oldu adam.]

3. İyice, bal gibi.

[Bilme mi heç domuz gimi biliyo(r). Biliyo(r) da gâvırlı(ğ)ından seslenmiyo(r).]

Donya(ğ)ı gimi : Sempatisi olmayan, gülüp konuşmayan.

[Donya(ğ)ı gimi bizim yeni hısım da be!]

Durna : Saf, temiz, güzel; namuslu kız.

[Azziye'de çeşmelerin gurnası

Benim yârim Suvermez'in durnası

Ö(ğ)leyin babası yârimi dö(ğ)müş

Çıktım (ı) ola gözlerinin sürmesi] (Derleme: Özcan Türkmen/Suvermez)

Eşşek e(ğ)ri : Zayıf, çelimsiz, işini gücünü pek takip edemeyen kadın.

[Halına yan da haftada bi(r) sallansane eşşek e(ğ)ri. Ne derdin senin?]

Gadın : Güzel.

[Almış küre(ğ)i de derin ark atar

Etme kadın o(ğ)lum pontulun batar

El dü(ğ)ün ederken o hasda yatar

Gelinçi geliyo(r) ka(l)k Akın o(ğ)lum

Açtım pencereyi bak Akın o(ğ)lum] [Vesile (Ekiz) TÜRKMEN]

Ganez/Ganere : Kapının önünde yatan, dışardan biri gelirken saklanan, ortada tehlike yokken üren, ürerken de kıçı durmadan öten

köpek. (Beslendiği yere faydası varmış gibi görünen ama hiç de faydası olmayan üstelik de yediği zarar olanları anlatmada kullanılır.)

[Bana lafını etmeyin şunun. Ganez ganez dolaşmadan başga ne işe yarar o!]

Gapcık a(ğ)ızlı : Her şeyi konuşan, sır tutamayan kimse.

[Köyün lafı onda be guzum! Sır dutmak gala gala o gapcık a(ğ)ızlı Fatma'ya mı galdı.]

Garaya(ğ)ız : Koyu esmer renkte teni olan (delikanlı).

[Heç u(ğ)runa getdi garaya(ğ)ız genç o(ğ)lan, getdi... Dilin dişin sö(ğ)üneydi de demiyeydin ha. Şiplemiyeydin; o da gedip onnara çatmazdı ay gelin. Ha dutayıdın içinde açcık n'olur.]

Garayüzlü : 1. Çirkin.

[Eşşek garayüzlü! Halına yan sen!]

2. Utanılacak iş yapmış olan, yaptığı bu iş ile sülaleyi de zor durumda bırakan.

[Ne varıdı geçecek. Eşşek garayüzlü! Soyun sülalenin başını yere e(ğ)dirdin!]

Gatır gimi : Güçlü kuvvetli; akranlarına göre daha da güçlü.

[Gatır gimi iki kız evde duruyokana yüklü geline asbab mı yudurulurumuş gı! Heç mi Allah'dan gorkup guldan utanmıyo(rsu)nuz']

Gâvur gimi : Sağlam, sapasağlam.

[Kim diyo(r) hasda deyin. Daha yeni gördüm; gâvur gimi valla(h)a.]

Gazzık gadar : 1. Kocaman (kimse).

[Etdi(ğ)ine ne diyo(rsu)n gı! Gazzık gadar; utanmıyo(r) da çolu(ğ)un çocu(ğ)un yanında gocaman adam.]

2. Uzun boy.

[Gazzık gadar olmuştun; ufacık çocuklarınan uzuneşşek oynamağa çalışıyo(rsu)n. Onnar nası(l) yetişsin senin boyuna len!]

Gedikgame : Süt dişeri yeni dökülen çocuklar için kullanılan tabir.

[Gedikgame! Ne datlı olmuştun sen beyle!]

Geygel : Evde iş güç yapmayıp arkadaşları ile gereksiz işler yapan kişi.

[Bize 'N'aber geygelller!' derken bu kendini ne sanıyo(r) ki?]

Gıla(ğ)lı : 1. Bilenmiş.

[Gurban yakın; gıla(ğ)lı bıçakları hazır edin.]

2. Korkusuz, gözü pek, yürekli, cesur, bıçkın.

[Geçdi, her şey geçti. Bizim gıla(ğ)lı zamanımızdı o günner, nerde mert deligannı hindi; laylon hep(s)i laylon.]

Gılıksız : Giyimi düzgün olmayan, sünepe, kıyafeti özensiz.

[Kimse bakmazdı şu gılıksızın yüzüne. Gâvura gedip eli içcik para görüncü a(ğ)a kesildi başımıza nirsuz!]

Gırık minare : Boyu akranlarından , normalden fazlaca olan (kişi).

[Gücücük boyumunan goca köyde damat deyin bula bula bu gırık minareyi buldular. Buldular da ganıma girdiler işde a(h)retim. Çekip gedici(ğ)ik beyle; n'edek!]

Gırım tilkisi (gimi) : Çok zayıf bir vaziyette haline de yanmadan.

[Gırım tilkisi gimi gezen gocana yan sen. Ni(ğ)niyo(rsu)n benim herifin körlü(ğ)ünü topallı(ğ)ını, eşşek üdü!]

Gütlük panisi : Sıska.

[N'olmuş buna beyle! Ne bu hâl; gıtlık panisine dönmüş gı!]

Gız o(ğ)lan gız : Hiç evlenmemiş, bakire.

[Gırk yaşıma gadar gız o(ğ)lan gız durdum. Hinden son(r)a mı namısına leke getirece(ğ)im! Defol başımdan eşşek gidi!]

Gurgun : Kendini beğenmiş, kibirli.

[Aman gız sevdi(ğ)im zilifi gara

Pek gurgunsun gene dengini ara

Faydasız çamırı çalma duvara

Ya(ğ)mur ya(ğ)ar emeklerin zay'olur] [Emirdağ / Anonim]

Herek : Asma, fasulye gibi sarılgan bitkilerin tutulması için yanlarına dikilen deynek.

[Herek gimi ne dikiliyo(rsu)n , otursane şuruya gı!]

Heykenekli : İş beceremeyen, elinden iş çıkmayan ama ortalıkta avane avane dolaşan.

[Eşşek heykenekli! Eyle dolanıp duraça(ğ)ına ha bi(r) işe yara n'olur!]

Hırputlı : Üstü başı eski püskü, yırtık pırtık.

[Eşşek hırputlı! Halına yan sen; ni(ğ)niyo(rsu)n onu bunu!]

Kelli felli : Kılığı kıyafeti düzgün, olgun ve gösterişli (kimse).

[Kelli felli, adam gimi adam ol da di(ğ)niyek lafını sözünü. Ne bu beyle, Halep'den alıp Şam'a vuruyo(rsu)n!]

Kemçi(ğ)i nallı : Kemçik birinin dişini metal kaplama yaptırmış hâli.

[Dereden alırlar gumunan çakıl

Kâ(ğ)ıdım çikalı galmadı akıl

Sana diyo(ru)m sana gözümün ya(ğ)ı

Kemçi(ğ)i nallıyı eyledim vekil] [Suvermez / Anonim]

Kemçik : Ağzı ve çenesi yamuk ve eğri olan, dişleri üst üste gelmeyen kimse.

[Garagızların Kemçik Eşe, oruç dutdu(ğ)ununan bayram etmesini bilmeyen, geçimsiz bi(r) garıydı.]

Kizgin : Kibirli, övüngele olma durumu.

[Ne kızgın kızgın dolaşıyo(rsu)n. Halına yan da haftada bi(r) sallansane eşşek gedel!]

Köpe(ğ)in eni(ğ)i : Özellikle küçük çocuklar için aşağılama sözü.

[Gayıbol şurdan köpe(ğ)in eni(ğ)i!]

Köpo(ğ)lu köpek : 1. Sövgü sözü.

[Köpo(ğ)lu köpek! Erke(ğ)isen çık garşıma bakıyım.]

2. Kurnaz ve işini bilir düzenci aşağılık kimseler için kullanılır.

[Hangi köpo(ğ)lu köpek gelip de buradan bi(r) şey alaca(ğ)ımış görüyüm bakıyım.]

Köşe daşı : Bir muhitin belli adamlarından her biri.

[Nerde o köşe daşları nerde... Devir piçe gardı anam.]

Meymenetsiz : Kılıksız.

[Eşşek meymenetsiz! Halına yan ha bi(r)!]

Mezer gaçgını : Çok zayıflamış kimse.

[Niye bakmıyo(rsu)n kendine len edem! Ne bu hal beyle?Mezer gaçgınına dönmüşsün!]

Ötürekli : İshal olmuş.

[Her şey bitdi de goca gayfe şindi şu ötürekliyi mü di(ğ)niyecek. Vay köyüm vay! Beyle seçim mi olurumuş yahu. Yok mu heç mu(h)tar adayı bundan başga be!]

Pabiç a(ğ)ızlı : Ağzı büyükler için kullanılan lakap, kakınç.

[Eşşek kemçik, pabiç a(ğ)ızlı, zortlu! Ne be(ğ)enmiyo(rsu)n benim gardaşımı! Yıllardır çekiyo(r) ya seni! Et ol up ekmek üsüdüne gelemeyise senin yüzünden. Unutma, gula(ğ)ına küpe ossun şu: Pendirin eyisi deriden herifin eyisi garıdan.]

Pertlek : Patlak, dışarıya doğru çıkık gözlü (kişi).

[Eşşek pertlek! Halına yanmıyor(rsu)n da benim aya(ğ)ımın ıçcık topallı(ğ)ını görüyo(rsu)n len!]

Pırasa bıyıklı : Kalıbı yerinde, gücü her şeye yetebilen (erkek) kişi.

[Galibinin hayırını görmesin benim dayı o(ğ)ulları. Dayım çabalıyo(r) yaylada yazıda; pırasa bıyıklı o(ğ)lannarı gayfe köşesinden kakmıyo(r)lar. Arından össünler!]

Pıza : Beden gelişimini tamamlayamamış kısa boylu kişi.

[O pıza yok mu o! Ortalı(ğ)ı garışdıran hep o işde!]

Sallan seyip : Rast gele

[Garı gız var etirafda. Sallan seyip dolaşılır mı eyle heç!]

Salvarlı : Salyalı.

[Salvarlı deli, sen halına yan! Geçinin uyuzu punarın gözünden içer hesabı heç kendini bilmiyo(rsun len! Ha duyaca(ğ)ını bil de diyece(ğ)ini ö(y)le desane!]

Seyip deve (gimi) : Başiboş.

[Unueledi ele(ğ)i asdı; seyip deve gimi dolaşıyo(r) ortalık yerde.]

Sıracalı/saracalı : Sıraca hastalığı (Deri veremi) olan.

[Eşşek sıracalı! Kendi halına yanmıyo(r) da benim oramınan buramınan u(ğ)raşıyo(r).]

Sırık : Çok uzun boylu.

[Eşşek sırık! Boyundan da mı utanmıyor(rsu)n el gadar
çocu(ğ)a sumsuk vururkana.]

Sifli sifli : Saklanarak, gizli gizli; sessiz ve kurnazca.

[Gene bi(r) şey yapacak. Sifli sifli dolanıyo(r) evin etrafında.
Dıkgat edin.]

Somuncu : Çok ekmek yiyen, kilolu.

[Ekme(ğ)i iz verin şu o(ğ)lana! Somuncu olacak so(ğ)na.]

Suna gelin : İnce, uzun boylu güzel kadın; sunaya benzeyen
gelin.

[“Al Yanakta benler gördüm

Goncalaşmış suna gelin

Suna gelin suna gelin”]

Süklüm püklüm : Kılıksız ve uyuşuk, sümsük; sünepe.

[Çirkin zengin oldum deyin havalanıp durma; biz senin köyde
süklüm püklüm gezip dolaşdı(ğ)ını da biliyok.]

Sünepe : Beceriksiz.

[Ne sünepe adamlarla u(ğ)raşıyo(r) bizim mu(h)tar.]

Süngüsü düşük : Keyfi, neşesi yerinde olmayan (kişi).

[Varmayın üsdüne. Süngüsü düşük bu ara.]

Şahan bakışlı : Sert ve keskin bakışlı (kimse). Şahin bakışlı.

[Yol vermiyo(r) yüce da((ğ)lar yokuşlu

Yayladan geliyo(r) şahan bakışlı

Goca köylü hep bi(r) ossun ö(ğ)ünsün

Benim yârim Yaradandan nakışlı] (Derleme: Özcan Türkmen/
Suvermez)

Şemi(ğ)i kirli : (Kadınlar için) Beceriksiz, uluk; kendine bakamayan, bakımsız.

[Eşşek şemi(ğ)i kirli! Kendini bi(r) şey sanıyo(r). Anan turp baban şalgam gı! Ben senin babayın cemazeülevvelini bilirim! Halına yan da haftada bi(r) sallansane, üdü batası!]

Şemi(ğ)i kirli de dolu(ğ)u bitli : Kendine bakabilecek gücü varken, üstelik buna bolca imkân ve fırsat varken kendi bakımını yapamayan (kadın).

[Gurban ossun dırna(ğ)ına ila(h)am! Eşşek şemi(ğ)i kirli de dolu(ğ)u bitli! Be(ğ)enmemiş benim gardaşımı. Gız, dünürçüleri birbirini mi ediyo(r)du; isteri kimidi onun!]

Şıltaklı : 1. Durup dururken ortamı herhangi bir şekilde söz/hiddet/kavga ... ile bozan.

[Ne şıltaklı garıyımış beyle bu be; uzak durak şundan!]

2. Tam kaybedeceği ya da altta kalacağı zaman çekişmede veya kavgada baskın çıkmak için gereğinden fazla bağırıp çağırın, yalan yanlış iddialarla bulunan.

[Uymayın şu şıltaklıya, uymnayın; başınıza iş alırsınız bakın.]

Şirpitli : Gözü çapaklı.

[Eşşek şirpitli! Benim yıllık(ğ)ımınan u(ğ)raşaca(ğ)ına kendi topallı(ğ)ına yan sen!]

Şişgin : Gururlu, kibirli.

[Örenner örenler yıkık örenner

Niyazi 'yi yetişdirin trenner

Yakınıma gelsin anası ölenner

Anama anama şişgin anama

Niyazi o(ğ)luna düşgün anama] Vahide GÖKŞEN KÖROĞLU
(Derleme: Şükrü TÜRKMEN)

Taka : Eski kullanılamaz alet edavat.

[*El biçerdüverinen ekin işliyo bizi(ğ)i daha taka makinenin ardından goşuyo(r).*]

Tısga : Sarı benizli, sıska, zayıf.

[*Çocukları gürbüz olurdu bunnarın. Buna ne olmuş bö(y)le, ne tısga bu?*]

Yaresul guşu : Yoksul, perişan.

[*Bakanı edeni yok mu bunun heç yazzık. Yaresul guşuna dönmüş zavallı.*]

Yarma/çam yarması (gimi) : İri yarı.

[*Çam yarması gimi o(ğ)lanı yedi bitirdi zalım ganser.*]

Yılık : Şaşı (göz).

[*Benim kemçi(ğ)iminen u(ğ)raşaca(ğ)ına sen var ilkin yılıklı(ğ)ına yan.*]

Yirik : (Dudağı) Kesik, yırtık.

[*Kendi yirikli(ğ)ine yanmıyo da benim a(ğ)aç aya(ğ)ımı başıma kakıyo(r); ila(h)am öl arından, öl arından da ka(l)kma yerinden.*]

Yüzü devre : Asık suratlı.

[*Yeni gelinin yüz pek devreyimiş be.*]

Yüzü e(ğ)ri : Suratı asık.

[*Eşşek yüzü e(ğ)ri! Beni gıniyaca(ğ)ına halına yan da haftada bi(r) sallan sen!*]

Yüzü so(ğ)uk : Kime tarafından aranmayan, zavallı (kimse)

[*Fakirin yüzü so(ğ)uk tabi.*]

Zallı zorlu : 1. Etkili.

[Zallı zorplı bi(r) herif ol da dursane başımızda. Ne oranı buranı sallıyo(rsu)n ay herif?!]

2. Gelişmiş vücutlu, güçlü kuvvetli.

[Gıymıcık başıyınan zallı zorplı adamlara gafa dutuşu öldürüyo(r) beni şu gedenin.]

Zebellah : Kocaman, iriyarı.

[Zebellah gibi adam, dikilmiş karşıma ‘Çı(ğ)ır emmini.’ diyo(r). Sen ol da çı(ğ)ırma bakıyım bi(r).]

Zırvat gimi : Çok uzun boylu.

[Zırvat gimi boyuna yanmıyo da baca(ğ)ı gadar çocu(ğ)unan uzuneşşek oynuyo(r) bizim akıllı.

KİŞİ BENZETMELERİ

KİŞİLİK / KARAKTER

A(ğ) annımın gara yazısı : Püsküllü belam.

[Yetdin canıma a(ğ) annımın gara yazısı yetdin!]

A(ğ)lıyana gözyaşı : Acısını, kederini, üzüntüsünü, pişmanlığını, üzüntüsünü vb. dile getirenden daha da baskın çıkmak.

[Heç de getme yanına, açma içini. A(ğ)lıyana gözyaşı o. Sana hayır gelmez ondan.]

Aba cici : ‘Canım, cicim, ciğerim’ anlamlı sevgi ifadesi.

[Aba cici deyin konuşuyo(r)larıdı n’oldu hindi? Niye cozutdular ki!]

Adamyanı : Uyumlu, sosyal.

[Hısımımız heç de adamyanı de(ğ)elimiş. N’edici(ğ)in gader bu! Keşke istedi(ğ)imizi seçebileydik.]

Aklı e(ğ)sik : Aklı eksik, muhakeme becerisi zayıflamış.

[U(ğ)raşdı(ğ)ına da bak ha! Ulen akli e(ğ)si(ğ)in biri o. Uyulur mu heç ona! Elmihalını niye bilmiyo(rsu)n sen! Get ayarınunan u(ğ)raş görüyüm bakıyım.]

Akli gücük : Akli her işeye tam eremeyen, akli kıt.

[Köyümüze mu(h)tar olacak gala gala bu akli gücük mü galdı gaylı.]

Alâmet / Alemet : Büyüklük, irilik bakımından şaşılacak durumda olan.

[Amanın bu alâmeti nerden buldular bana goca deyin. Ölürüm de evlenmem ben bunnan. N'olaca(ğ)ısa ossun.]

Anadan olur buza(ğ)ı (da) **dökülür çamın goza(ğ)ı/gozala(ğ)ı** : Genetik kurallar işler.

['Anadan olur buza(ğ)ı/Dökülür çamın goza(ğ)ı' demiş atalar. Almayın şu deysun gızını dedim de di(ğ)nedemedim kendimi. Ne halınız var(ı)sa görün hindi de.]

Arabacı panisi (pımsi) : Gelenle gelip gidenle giden (kişi).

[Arabacı panisini geçdin. Otur oturdu(ğ)un yerde ha bi(r). Düzenine sa(h)ap olsane, sen nası(l) garısın anam!]

Avurdu dolu daması dingin : Aslında övünülecek hiçbir şeyi olmadığı halde bol keseden atan (kişi).

[Ona bakma sen. Ü(ğ)üdüyo(r) işde. Avurdu dolu, daması dingin onun.]

Aya(ğ)ı dışarı : Aşüfte

[Ni(ğ)neyim bana ne, günahını almayım emme pek aya(ğ)ı dışarı diyo(r)lar o geline de.]

Aydaş : Kaba, patavatsız.

[Aydaş aydaş gez yörü bakıyım hindi. Yarın garı duz deyici göreceğim seni ben.]

Ayran akıt : Gevşek, kaygan.

[Daha kırkı çıkmadı o çocu(ğ)un, ayran akıt o daha gı! Heç eyle sevilir mi körpecik!]

Ayran geven : İş bitirme becerisi olmayan, bu halini de hiç kabul etmeyen(lar).

[Ne ayran geven sülaledir onnar ne!]

Ba(ğ)rı yu(f)ka : Belli konularda sabır ve dayanıklılık gösteremeyen.

[Ba(ğ)rı yu(f)ka bizim damadın. Heç daynamıyo(r) evde yenen içilene.]

Bacılık : Ahretlik, ahret. Bacı kadar sevilen kadın.

[Vesbide bindim çaldım düdü(ğ)ü

Yörüdüm de aşamadım gedi(ğ)i

Aman bacılıklar gınaman beni

Gen'oldu a(h)retimin dedi(ğ)i] [Emirdağ / Anonim]

Bal bıça(ğ)ı : Kimseye iyiliği dokunmayan.

[Saman altından su da yörüdür; her şey gelir elinden. Ne bal bıça(ğ)ıdır o ne!]

Baş kakıncı : 1. Öfke, hiddet, kızgınlıkla karşıdakine o kişinin, o sülalesinin kötülükleri münasebetiyle yaptığı, söylediği ya da varlığı ile kötü yönlerinin, kötülüklerinin söylendiği kişi (olmak).

[Öl arından öl! Öl arından da da ka(l)kma yerinden. Baş kakıncı! Goca köye irezil etdin hepimizi!]

2. Bir kimsenin başkası tarafından ‘Vaktiyle sen böyle yapmıştın.’ diye utandırılmasına ve rahatsız edilmesine sebep olan şey.

[Herkiş kendine baksın. Hepimizin hepimize kakacak o kadar çok kakıncı var ki bizim baş kakıncına gelesiye zabah olur.]

Batası/bat batası/bat batası(ca) : Yok olası, karşımda bir daha görünmeyesi.

[Bat batası! Adam mı oldun sanıyo(rsu)n kendini? Benim garşıma çıkabilmen için daha çok ekmek yemen (i)lazım çok.]

Berdi yılanı : Suyu sabuna dokunmadan, çevikçe, her işini halledebilen (kişi).

[O ne berdi yılanıdır o. Hiç fark etdirmez. Gayar geder de heç bileme(zsi)n.]

Bildikli : Ukalâ. Eke.

[Ne bildikli çocuk! Sanki böyümüş de yeniden güççülmüş.]

Bizinki / bizi(ğ)i : Kadın/erkek için koca/karı.

[Ben kendim garer veremem Ceylan Ağa! Bizinkine sö(y)leyim senin dedi(ğ)ini!]

Böyümüş de güççülmüş : Konuşması ve davranışları, yaşlılarına değil de kendinden büyüklere uygun olan. (‘Çocukların bilgili, görgülü olduğunu vurgulamak’ amacıyla kullanılır.)

[Çok akıllı bi(r) çocuk maşallah çok. Böyümüş de güççülmüş sanki.]

Cahil cimri : Gerekli olgunluğa ulaşamamış, yaptıklarının sonucunun nereye varacağını pek hesap edemeyen(ler).

[Cahil cimri de(ğ)el! Aklı başında; her şeyi biliyo(r)! Hemi de en eyi biliyo(r)! Gâvırlı(ğ)ından beyle ediy(o)r. İnadına ediy(o)r. Aha bi(r) cızık, bi(r) cızık daha! Ben ölüyüm siz galın beyle bu! Annarsınız emme beni(ğ)i benden geder, ni(ğ)neyim.]

Cınnakcı : Oyun bozan.

[Aman ne cınnakcıydın sen çocu(ğ)ukana.]

Cızbüzzük : En ufak sebeple sık sık ağlayan (çocuk/genç).

[Eversen evlenmem demez emme daha cızbüzzük, daha cızbüzzük.]

Cin eni(ğ)i : Afacan, kurnaz.

[Neco cin eni(ğ)i gibi.]

Cöge : Kısa boylu, cüce. Yaramaz, hareketli ama sevecen, bilgiç çocuk.

[Cöge Abdil'in dedikleri da(h)a gulaklarımda çınnyo(r). Allah onu nazardan saklasın.]

Çakmakdaşı : İşe yaramaz; söyleneni, isteneni yapmayan.

[U(ğ)raşmayın; yormayın kendinizi; iş çıkmaz; çakmakdaşıdır o!]

Çapıtbaş : Soy sülale büyüğü, sözü dinlenen kadın.

[Anam (ı)ra(h)matlık, Körezlerin çapıtbaşıydı.]

Çimen ezmez : Çıtkırıldım.

[İstanbul'dan yan köste(ğ)inen mi geldin len. N'olyo(r), ne var? Ne bu çimen ezmezlik beyle!]

Çö(ğ)gün : Kurgun.

[Çö(ğ)gün çöğ(g)ün gez hindi bakıyım. O(ğ)lanı gızı ever de o zaman görece(ğ)im seni ben! Duzun guru daha!]

Çürükcü : (Argo) Sebzeci(ler).

[Çürükçülerinen ahbab olursan zebze bazarında (ı)rahat ede(rsi)n.]

Dangalak : Kalın kafalı; akılsız, düşüncesiz.

[Gala gala bu dangala(ğ)a mı galdı baş azalık şimdi. Adam mı yok goca köyde!]

Deli dülü : İşe yaramayacak şekilde, saçma sapan.

[Deli dülü gonusup da sıkma benim canımı!]

Dıngası gırık : Kafası kırık, sorunlu.

[Bırakın şu dıngası gırı(ğ)ı be! Adam gimi birinden laf edin de di(ğ)niyek.]

Dıkgafalı : Boyun eğmez, asi karakterli, inatçı (kimse).

[Adam içcik altdan alır böyüklerin yanında. Ne dik gafalıymış beyle bu!]

Domuz gimi : 1. Sağlam, sıhhatli.

[Size naz ederdiz; ne hasda da ne bi(r) şey; domuz gimi!]

2. İnatçı, kötü huylu ve çirkin.

[Herkişi domuz gimi görüyo(r) anam. Yanına yaklaşılmıyo(r) ki. Bi(r) hoş oldu adam.]

3. İyice, bal gibi.

[Bilmez mi heç domuz gimi biliyo(r). Biliyo(r) da gâvırlı(ğ)ından seslenmiyo(r).]

Donya(ğ)ı gimi : Sempatisi olmayan, gülüp konuşmayan.

[Donya(ğ)ı gimi bizim yeni hısım da.]

Duşman kilidi/duşmana kilit olmak : Her hâl ve şartta koruyucu olan.

[Her sülaleye (i)lâzım onun gimisi. Başımıza ne iş gelse yanımızda hep. Duşman kilidi valla(h)a billa(h)a duşman kilidi aslan!]

E(ğ)sik etek : Kadın. (Acizliğine karşı merhamet duygusu belirten bir söz. Bazen yalnız ‘e(ğ)sik/eksik’ şeklinde kullanılır.

[Mu(h)tarlık gala gala bu e(ğ)sik ete(ğ)e galmış goca köyde! Bu köyün erkekleri öldü mü len!] [Biz de görüyok işde! Ne ba(ğ)ırıyo(rsu)n e(ğ)sik geliyo(r) deyin.]

Ebecik: Yaşından büyük olgunluk gösteren çocuklar içim kullanılır.

[O ne ebecikdir o ne ... Yaşı benzemesin anası da eyleyidi o yaşıda.]

Ekmeksiz : Vefası olmayan; sevgisi, saygısı çabuk geçen. Nankör.

[Neler etdi bana neler. Hakkım harem ossun o ekmeksiz. Adam sanıp yanıma aldım da olmadık işler açdı başıma.]

El eyisi : Kendi yakınlarına ve ailesine hayrı dokunmayıp bütün gayretini başkalarının işini yapmaya harcayan, bütün iyilikleri başkasına yapan (kimse).

[El eyisi anam el eyisi! Dışı seni yakar içi beni hesabı işde. Benim dört duvar arasında neler çekdi(ğ)imi kim bilir.]

El gün masgarası : Bizi şerefsiz, onursuz, haysiyetsiz, rezil eden (kimse).

[El gün masgarası bunnar, el gün masgarası. Aldılar ömrümü, aldılar! Allah bildi(ğ)i gimi etsin bunnarı inşaallah.]

Esgî torpak : Yaşlı olduğu hâlde dinçliğini koruyan (kişi).

[Hemen yoruluyo(r) hindiki uşak. Hormonnu bunnar hormonnu. Ne var(ı)sa esgî torpaklarda gene!]

Eşşek e(ğ)ri : Zayıf, çelimsiz, işini gücünü pek takip edemeyen kadın.

[Halına yan da haftada bi(r) sallansane eşşek e(ğ)ri. Ne derdin senin?]

Fe(h)emsiz : Kavrayışı zayıf.

[Ne fe(h)emesiz ya! Hiçbi(r) işini tam yapamıyo(r) şu adam.]

Fisaratsız : Düşüncesiz davranan, kaygısız.

[Goma fısaratsızca. Atını nallayıp ardıma düşdü gene. A(ğ)zımı açdırma benim! Bak, benim onnan işim olmaz...]

Gadın : Güzel.

[Ahşap gonakların demiri mi var

Sevginin ellerde emiri mi var

Gadın anam çok isdeme başlı(ğ)ı

Yârin hükümetten geliri mi var

(Yârin Avrupa'dan geliri mi var)] [Suvermez / Anonim]

Gandırakcı : Hileci.

[Can çıkmayınca huy çıkmıyo(r). Çocu(ğ)ukan da gandırakçıydı bu!]

Ganez/Ganere : Kapının önünde yatan, dışardan biri gelirken saklanan, ortada tehlike yokken üren, ürerken de kıcı durmadan öten köpek. (Beslendiği yere faydası varmış gibi görünen ama hiç de faydası olmayan üstelik de yediği zarar olanları anlatmada kullanılır.)

[Bana lafını etmeyin şunun. Ganez ganez dolaşmadan başga ne işe yarar o!]

Ganımı yakın : Çabuk kanan

[Onu hırtdırma. Biliyo(rsu)n Nuh dedi mi peygamber demez. Ganımı yakındır aslında. Damarından get açcık.]

Gani gönüllü : Cömert, eli açık, gözü tok (kimse).

[Musa Dayı, köyümüzün en gani gönüllü adamıydı (i)rahmatlık.]

Garayüzlü : 1. Çirkin.

[Eşşek garayüzlü! Halına yan sen!]

2. Utanılacak iş yapmış olan, yaptığı bu iş ile sülaleyi de zor durumda bırakan.

[Ne varıdı kaçacak. Eşşek garayüzlü! Soyun sülalenin başını yere e(ğ)dirdin!]

Garı a(ğ)ızlı : Kılıbık erkek.

[Kimin yanında hasiyeti var o garı a(ğ)ızlının. Gayfede kimin yanına varıp oturabiliyo(r).]

Garı(sı) köylü : Eşinin yakınlarıyla sıkı fıkı olup kendi yakınlarını unutan erkek.

[Eyice garısı köylü oldu çıkdı bizim o(ğ)lan.]

Garsavıran : Her şeyi abartıyla anlatan, ortalığı karıştıran.

[Bırak şu garsavıranı. O geliyo(r)sa ben gelmiyo(ru)m. A(ğ)ız dadıyınan iki laf etdirmiy(o) kimsiye!]

Gası(ğ)ı bozuk : Anasının ahlakı pek makbul değil.

[O gası(ğ)ı bozu(ğ)un gızını mı alıcı(ğ)ınız bana. El içine nası(l) çıkaca(ğ)ım ben; niye heç düşünmüyo(rsu)nuz siz ana!]

Gâvur gimi : Sağlam, sapasağlam.

[Kim diyo(r) hasda deyin. Daha yeni gördüm; gâvur gimi valla(h)a.]

Gede feylli : Kişiliği gedeliğe yatkın olan.

[Bula bula bu gede feyllileri mi buldunuz hısım deyin?]

Gede gılık : Açgözlü.

[Yeni hısımlar da pek gede gılık be!]

Gedene yenge gelene sa(ğ)dıç : Hemen herkesin işine yardımcı olmak, yardımcı olmayı istemek.

[Ha bi(r) otur oturdu(ğ)un yerde. Tanımadı(ğ)ın, bilmedi(ğ)in yok. Gedene yenge gelene sa(ğ)dıcsın be adam!]

Geygel : Evde iş güç yapmayıp arkadaşları ile gereksiz işler yapan kişi.

[Bize ‘N’aber geygelller!’ derken bu kendini ne sanıyo(r) ki?]

Gıçı çöpürlü : Tanıdığı çok olan, işleri karışık olan kişi.

[Bi(r) adamdan bahset de di(ğ)neyim. Bırak şu gıçı çöpürlüyü be!]

Gıdımış : Bellibaşlı işi olmayan, bir iş yapamayan, ortalıkta dolaşan genç erkek.

[Bak hele! Bak hele! Gıdımışe bak hele! Çalım satışına da bak sen. Sanki bin goyunnu kürt a(ğ)ası. Öl arından da kakma yerinden deli batası!]

Gıla(ğ)lı : 1. Bilenmiş.

[Gurban yakın; gıla(ğ)lı bıçakları hazır edin.]

2. Korkusuz, gözü pek, yürekli, cesur, bıçkın.

[Geçdi, her şey geçdi. Bizim gıla(ğ)lı zamanımızıdı o günner, nerde mert deligannı hindi; laylon hep(s)i laylon.]

Gırık dölü : Piç.

[Yaylıya çıkmış da sırtında göçü

Gö(ğ)süne dökülmüş bergüzar saçı

Sorun şu gediye neyimiş suçu

Dört davar güdüyo(r) ikisi geçi

İmana gel gırık dölü imana

Seni da salsınlar gannı Yemen’e](Ömer Aytek / Suvermez)

[Eşşek gırık dölü! Bana kakıç yetiştirece(ğ)ine kendine bak! Açıdırma benim bayramlık a(ğ)zımı ...]

Gırık minare : Boyu akranlarından , normalden fazlaca olan (kişi).

[Gücücük boyumunan goca köyde damat deyın bula bula bu gırık minareyi buldular. Buldular da ganıma girdiler işde a(h)retim. Çekip gedici(ğ)ik beyle; n'edek!]

Gırım tilkisi gimi : Çok zayıf bir vaziyette haline de yanmadan.

[Gırım tilkisi gimi gezen gocana yan sen. Ni(ğ)niyo(rsu)n benim herifin körlü(ğ)ünü topallı(ğ)ını, eşşek üdü!]

Gız o(ğ)lan gız : Hiç evlenmemiş, bakire.

[Gırk yaşına gadar gız o(ğ)lan gız durdum. Hinden son(r)a mı namısına leke getirece(ğ)im! Defol başımdan eşşek gidi!]

Gızdan giymatlı gelinden hörmətli : Terbiyeli erkek çocuklar/gençler için kullanılan tabir.

[Ne terbiyeli şu Çakır'ın o(ğ)lan. Maşallah, gızdan giymatlı gelinden hörmətli...]

Gızıl gıçlı/gızıl g.t : Tembel.

[O ne gızıl g.tdür o. Yaralı barma(ğ)a da işemez heç. Başınızın çaresine bakın, ona güvenmeyin heç.]

Gızım da gız, bahası yüz / Gızıma başlık bin altın ız : Kız bebeklere sevgi ifadesi olarak söylenen sevgi sözü, tekerleme.

[‘Gızım da gız, bahası yüz, gızıma başlık bin altın ız’ diye diye böyüdü(ğ) gız yı(ğ)dı go(y)du adamı be!]

Gidi : Pezevenk, godoş, ayartıcı.

[Kaba tüter Çavuşlu'nun tütünü

Gidi Mustan gurban kesmiş atını

Tike ettiler Kelo(ğ)lan'ın etini

Sandı(ğ)ın başına gelin gedeler

Varın arınızdan ölün gedeler] (Suvermez Seçim Türküleri'nden)

Goç gaçgını : Babası kesin belli olmadan doğan çocuk.

[Baya(ğ)ı bi(r) geç yaşında çocuk oluyo(r)sa o gaç gaçgını de(ğ)el de nedir bilen beri gelsin bakıyım.]

Goltuk kellesi : İkinci adam.

[Abim önde olunca anam bana evde hep goltuk kellesi derdi.]

Gozano(ğ)lu : Hâline yanmadan, haddini bilmeden şartları hep zorlayan; gereğinden çok, abartılı harcayan kimse.

[Gozano(ğ)lu musun; n'olyo(rsu)n, ne var! Kendine dıkgat et ıçcık.]

Gölük : Hem binit olarak kullanılan hem de yük taşımada kullanılan at, eşek, katır vb.'nin genel adı.

[Gölük, fakirin küheylanıdır.]

Gurgun : Kendini beğenmiş, kibirli.

[Aman kız sevdi(ğ)im zilifi gara

Pek gurgunsun gene dengini ara

Faydasız çamırı çalma duvara

Ya(ğ)mur ya(ğ)ar emeklerin zay'olur] [Emirdağ / Anonim]

Guşguş akıllı : Hemen herkesin her dediğine inanan. Her söyleneni kabul eden, bunlara uyan.

[Ne guşguş akıllı şu senin gaynana da be! A(ğ)ır oturaklı olup da altı minderli eli gayfeli oturmuyo(r) bi(r) köşede.]

Güz akıllı : Sivri akıllı.

[El Mersin'e geder bu tersine. Güz akıllı etdi gene edece(ğ)ini. Sap gimi go(y)du bizi ortalık yerde.]

Halim selim : Yumuşak huylu ve doğru (kimse).

[Dışarıda halim selim göründü(ğ)üne bakmayın; evde gariya çok ediyo(r)muş çok.]

Herek : Asma, fasulye gibi sarılgan bitkilerin tutulması için yanlarına dikilen deynek.

[Herek gimi ne dikiliyo(rsu)n , otursane şuruya gı!]

Herifcio(ğ)lu : O, o kişi.

[Herficioğlu ni(ğ)nesin, keyfi yerinde. Onun işini bi(r) gören var nası(l) ossa.]

Heykenekli : İş beceremeyen, elinden iş çıkmayan ama ortalıkta avane avane dolaşan.

[Eşşek heykenekli! Eyle dolanıp duraça(ğ)ına ha bi(r) işe yara n'olur!]

Hınaza : Geçimsiz.

[Bildi(ğ)in gimi de(ğ)el...Çok hınaza çok.]

Horuz orusbusu : Çok erken kalkan.

[Ha bi(r) yat açcık; ne var. Horuz orusbusu mu oldun; n'oluyo?]

Hökela /höke : Kendini akıllı ve bilgili sanan, bilgiçlik taslayan (kimse). Ukala.

[Get ni(ğ)neyim... Benim yaptı(ğ)ım da hökelalık.]

Irzı gırık : Namussuz.

[Ne ırzı gırıktır o ne! U(ğ)raşdırmayın şunnan beni diyo(ru)m da heç di(ğ)nemiyo(rsu)nuz.]

İpsiz : Başiboş, sersem.

[Bayram günü yar(i)nen yedik böre(ğ)i

Ayrıldık deyin n'ediyo(rsu)n mera(ğ)ı

Benim ilk yârime ipsiz diyo(r)lar

Yeni yetişiyo(r) terzi çırağı](Emirdağ / Anonim

İrezil : Alçak, aşağılık.

[Sa(ğ) olsun çocuklarım yüzümü gara çıkarmadı; ele güne garşı beni (i)rezil de etmedi. İki cihanda da işleri denk gelir inşaallah.]

Kemiş Efe (de varımış) :[Kemiş Efe, bölgede yaşayan munis, sakin, abartsız yaşayan ancak kendini hep efe göstermeye çalışan birisidir.] Olur olmaz işlerde kahramanlık gösteren, göstermeye çalışan Kemiş Efe'nin bedava kahramanlığına izafeten kullanılan tabir.

[Kemiş Efe de varımış desinner hesabı işde.]

Kendi : 1. Dönüşlülük zamiri. Dönüşlülük ve kuvvetlilik anlamı veren zamir.

[Kendim ettim kendim buldum.]

2. Bölgede 'koca'nın adı. Kocasının adını söyleyemeyen gelinin arkasından kocasına hitabı.

[Kendi gönderdi; emanetimiş a(ğ)am ben bilmem. Ver gel dedi bana. Si z kendiyinen gonuşursunuz zahar.]

[Yengem bu gün oldu daha a(ğ)abeyimden/abimden ba(h)sederkene 'kendi' der.]

Kenef bülbülü : Helada konuşan.

[Her işin bi(r) adebi var. Kenef bülbülü mü oldun gı! Sus bakıyım. Çıkıncı de diyece(ğ)ini.]

Kerata : Küçüklere sevgi ile söylenen bir sitem sözü.

[Mu(h)tarlık seçiminde kimden yana bu kerata, deyip duruyo(r) emme torununu çı(ğ)ırıp da gula(ğ)ını bi(r) çekmiyo(r) Dede?]

Köpe(ğ)in eni(ğ)i : Özellikle küçük çocuklar için aşağılama sözü.

[Gayıbol şurdan köpe(ğ)in eni(ğ)i!]

Köpo(ğ)lu köpek : 1. Sövgü sözü.

[Köpo(ğ)lu köpek! Erke(ğ)isen çık garşıma bakıyım.]

2. Kurnaz ve işini bilir düzenci aşağılık kimseler için kullanılır.

[Hangi köpo(ğ)lu köpek gelip de buradan bi(r) şey alaca(ğ)ımış görüyüm bakıyım.]

Köşe daşı : Bir muhitin belli adamlarından her biri.

[Nerde o köşe daşları nerde... Devir piçe gardı anam.]

Külden eşşek : Özellikle dere yataklarında ve yollarda toz toprak içinde oynanan bir çocuk oyunu.

[Külden eşşek oynadı(ğ)ımız günneri unuttun de(ğ)el mi! Böyüdüñ gaylı de(ğ)el mi! N'olyo(r) sana! Galdır gaşını da deyim sözüümü. Unutma heç: 'Kavak uzun hışırtısı çok / Gül alçak kokusu çok.']

Küllük gonşusu : Ortak çöplük kullanan, çok yakın evi olanların birbirine karşı durumu.

[Aramıza girmiyе çalışma; biz hâlloluruk, küllük gonşusuyuk biz.]

Kürek/pabiç gadar/gimi dili olmak : 1. Laf altında kalmayıp her söze sert biçimde ve ileri geri saygısızca cevap vermek, ağzına geleni söyler olmak.

[Ben onnan aşık atamam. Kürek gadar dili var. Ni(ğ)neyim; eylesine ne derim ne duyurım.]

2. Haddini bilmeden konuşmak, konuşmaya devam etmek.

[Gelin dedi(ğ)in susar açcık. Seni(ğ)i daha gırkı çıkmadan pabiç gadar dilini çıkarıyo(r) herif, nedici(ğ)ik biz bunnan beyle!]

Malın gözü : 1. Kurnaz, açıkçöz, becerikli olduğu halde güvenilmeyen kimseler için kullanılan tabir.

[Bizim o(ğ)lanın mekdep arkadaşı malın gözüne benziyo(r), de(ğ)el mi hanım!]

2. İffetsiz (kadın).

[Şeherdeki malın gözleriyinen bitirmiş harmandan aldı(ğ)ı parayı bizim akıllı.]

Mezerlik/küllük gumarcısı : İşi gücü bırakıp şans oyunları oynamaya hemen her yerde devam eden(ler), bu işi biraz da meslek edinen(ler).

[Başga gapıya, başga gapıya! Gız mı verilir o mezerlik gumarcısına gı!]

Möhkem gadısı : Anlamı kesin ve açık olmayan, başka türlü anlaşılması da mümkün olabilen, açıklama ve yoruma imkân veren söz, yazı, hüküm vb. hususlarda otorite kabul edilip kararlarına itaat edilen kişi.

[Möhkem gadısı gimi oturuşuna da ne diyo(rsu)n ya!]

Muhanet/muhannet : Korkak, alçak kişi(ler).

[Evlerinin önü bi(r) yüksek hayat

Dayat nazlı yârim babana dayat

Anan de(ğ)il baban muhannet

Muhannet babana ben n'eyledim] [Suvermez /Anonim]

Muzarat : Zarar ziyan veren kişi.

[Ne muzarat adamsın be!]

Müdam gelini : Gelinliği devam eden. (Türkmen gelini evde büyüklerinin yanında gelinlik eder. Kayınbabaya gelinlik sürekli olurdu. Kayınbaba isterse geline altın, bilezik, inek, koyun vb. bahşış vererek belli bir zaman sonra gelinli(ğ)i bozdururdu.)

[Müdam gelini gimi ne duruyo(rsu)n! Garışsane içimize.]

Nato gafa nato mermer / Nato mermer nato gafa : Söz dinlemez, söz anlamaz, kalın kafa.

[*Köyde okurkana hepimiz ona 'Nato gafa nato mermer' diyo(r)duk. Bi(r) bakın hindi adamın zenginini(ğ)ine!*]

Omuzu bayraklı : Hedefte olan, hep göz önünde olan, olası bir işte mimlenen (kişi).

[*Zatı omuzum bayraklı. Elimdekini verip de fırın gapısı mı bekleyim şinden son(r)a. Mal canın yongasıymış; yenice ö(ğ)rendim, veremem gardaşım. Başga gapıya!*]

Os(s)uru(ğ)u/aksırı(ğ)ı cinni : Olmayacak şeylere hemen öfkeleniveren, asabi, çabuk kızıp kavga eden, dövüşgen (kimse).

[*Bilmem mi ben onu. Ne os(s)uru(ğ)u cinnidir o ne!*]

Ölmüş adam : Kendine ve çevresine hiç faydası dokunmayan, dokunamayacak kişi.

[*Ölmüş adam o len! Ne u(ğ)raşıyo(rsu)n şonnan.*]

Ölmüş de a(ğ)lıyanı yok : Perli perişan, haline acıyan, yardım edecek kimi kimsesi de olmayan kişi(ler) için kullanılan tabir.

[*Şaşıyo(ru)m aklına. U(ğ)raşdı(ğ)ın adam kim len! Ölmüş de a(ğ)lıyanı yok onun. Kendine gel, kendi işine gücüne bak, bırak onu bunu sen. Goyver; n'ederse etsin.*]

Ölü evinin yascısı (a(ğ)ıtçısı) **dü(ğ)ün evinin tefçisi** /Ölüde a(ğ)ıtçı diride ö(ğ)ütcü : Her ortamda insanlara yardım etmeyi görev kabul eden kişi.

[*Maser Emmi, köyümüzde hep ölü evinin a(ğ)ıtçısı dü(ğ)ün evinin tefçisidir. Aslan Emmi benim! Var mıydı onun gimi bi(r) babayı(ğ)it daha! Suca geldi, selce getdi (ı)rahmatlık. Allah gani gani (ı)rahmet eylesin.*]

Ömür dörpüsü : 1. Sürekli olarak insanın sağlığını bozacak işler yapan, yoran, bıktıran kimse.

[Aldı özümü ömrümü; ne ömür dörpüsü o ne!]

2. Uzun, yorucu, sıkıntılı iş.

[El keyif çatsın biz işinen gücünen u(ğ)raşak.İşiniz başınızı yesin; Ömür dörpüsü bunnar ömür dörpüsü!]

Örfi : Sert, disiplinli

[Dayım (ı)rahmatlık da pek örfiyidi be!]

Pabıç a(ğ)ızlı : Ağzı büyükler için kullanılan lakap, kakınç.

[Eşşek kemçik, pabıç a(ğ)ızlı, zortlu! Ne be(ğ)enmiyo(rsu)n benim gardaşımı! Yıllardır çekiyo(r) ya seni! Et ol up ekmek üsüdüne gelemeyise senin yüzünden. Unutma, gula(ğ)ına küpe ossun şu: Pendirin eyisi deriden herifin eyisi garıdan.]

Piç gurusu : Yaramaz, soysuz çocuk.

[Gala gala bu piç gurusuna mı galdı bayrakdarlık hindi. Ben olacağım ha, ben!]

Pimpirikli : Gereksiz yere titizlik gösteren.

[Çok pimpirkili be. Süpürgezin tozundan nem gapıyo(r).]

Sa(ğ)mal : 1. Süt veren.

[Sa(ğ)mal davar emlik guzu

Duman tüter Gölcük düzü

Yaylanın çıvgın ayazı

Cıbrı davar buydu muydu] [Halil Erenoğlu]

2 .(mecaz) Sürekli sömürülen(kişi).

[Buldunuz bi(r) sa(ğ)mal inek, sa(ğ)ın bakalım. Bugünner de geçer bakalım.]

Sallan seyip: Rast gele

[Hindi sallan seyip o gez bakıyım; göreceğim senin evleninci.]

Saman dök yem isdemez : 1. (Her şeyi) itirazsız kabul eder.

[Sizin yeni damat, saman dök yem isdemezin biri valla(h)a.]

2. Ayrıntılara takılmaz.

[(I)rahat olun. Size heç eziyet etmez. Saman dök yem isdemez, sizin annıyaca(ğ)ınız.]

Sanısız : Fehimsiz.

[Ne sanısız adam beyle bu be! Heç mi bi(r) şey demiyo(r) garısı gızı buna evde! Niye annamıyo(r) heç bi(r) şeyden beyle bu be!]

Saniye : Sürekli söz verip de sözünü yerine bir türlü getirmeyen.

[Nedendir bilmem anam abime hep Saniye derdi.]

Sefi : Saf, zekâ özürlü.

[İşe yaramaz o! Sefi sefi dolanır durur eyle.]

Sıracalı/saracalı : Sıraca hastalığı (Deri veremi) olan.

[Eşşek sıracalı! Kendi halına yanmıyo(r) da benim oramınan buramınan u(ğ)raşıyo(r).]

Sıtgı bütün : Sözünde duran, sevgili, yâr.

[Pek erken yatmışsın sevdi(ğ)im güzel

Yârin deli gimi sokakda gezer

Gız senin ataşın sinemi ezer

Yandım ataşına sıtgı bütünüm

Gâl oldum yoluna çıkmaz tütünüm] [Niyazi Gökşen]

So(ğ)uk beyinni : Kavrayışı geç (kişi).

[Heç bi(r) şey annamıyo(rsu)n sen de. Ne so(ğ)uk beyinniymişsin be!]

Sonkesdi : Ana babanın en son doğan çocuğu.

[Bu o(ğ)lanı da everdik hayırlısıyınan. Sıra geldi sonkesdiye.]

Soysuz : Geçimsiz.

[Amanın yeni gelini bi(r) soysuz bi(r) soysuz ka(l)k diyo(r) mehelliye.]

Südü bozuk : Her türlü ahlaksızlığı yapan, soysuz, mayası bozuk; kötülüğe alışık.

[Şu südü bozu(ğ)un lafını etmeyin bana!]

Süngüsü düşük : Keyfi, neşesi yerinde olmayan (kişi).

[Varmayın üsdüne. Süngüsü düşük bu ara.]

Sütten çıkmış a(ğ) gaşık : Çok temiz, hilesiz, kusursuz.

[Hepimizde var edem. Heç birimiz, sütten çıkmış a(ğ) gaşık de(ğ)elik ki.]

Şamişi : Sihir, illizyon ile insanı kandıran.

[Dakılmayın; aldanırsınız; ne şamişidir o ne.]

Şaplama çocu(ğ)u : Adam yerine konulmayan, yerli yersiz azarlanan kimse. Şamaro(ğ)lanı.

[Ben senin şaplama çocu(ğ)un muyum? Gözel gonuş bennen!]

Şargada : Yaramaz, kavgacı. (Yörüklerde ‘şergede, sergede’)

[Bu devirin çocu(ğ)u çok şargada. Bunnar nası adam olacak aklım almıyo(r)]

Şer barda(ğ)ı : Bütün kötülükleri üzerinde toplayıp dağıtan.

[Daklaşmayın şuna. Şer barda(ğ)ı mübarek...]

Şıltaklı : 1. Durup dururken ortamı herhangi bir şekilde söz/hiddet/kavga ... ile bozan.

[Ne şıltaklı garıyımış beyle bu be; uzak durak şundan!]

2. Tam kaybedeceği ya da altta kalacağı zaman çekişmede veya kavgada baskın çıkmak için gereğinden fazla bağırıp çağıran, yalan yanlış iddialarla bulunan.

[Uymayın şu şiltaklıya, uymayın; başınıza iş alırsınız bak. Benden demesi.]

Uydumakıllı : Çabuk gaza gelen, el akıllı ile hareket eden.

[Bula bula gorucu deyin bu uydumakıllıyı bulmuş bizim mu(h)tar; görür yarın.]

Vıllıklı : Ayarı her hâl ve şartta değişen (kimse).

[O ne vıllıklıdır o.]

Yallı : Çok azgın, pek açığöz.

[Eşşek yallı! Ölmüyon da arından.]

Yamyum : Eğri büğrü (erkek için)

[Ceylan Emmi'min la(ğ)abı yamyumudu emme adına heç benzemiyor(r)du la(ğ)abı.]

Yanı b.klu öküz (gimi yatmak) : Hiçbir işe yaramamak, sadece tüketmek.

[Okuduyusan okudun; n'edek? Biz çitde çibıkda dolaşak da sen yat bakalım yanı b.klu öküz gimi. Sana da galmaz bu dünya be!]

Yaresul guşu : Yoksul, perişan.

[Bakanı edeni yok mu bunun heç yazzık. Yaresul guşuna dönmüş zavallı.]

Yarma/çam yarması (gimi) : İri yarı.

[Çam yarması gimi o(ğ)lanı yedi bitirdi zalım ganser.]

Yedi denizin yuyup da yabana attı(ğ)ısn sen : Hiç kimsenin kabul etmediği, hiçbir işe yaramayan, cemiyet mikrobusun.

[Arından da ölmüyor(rsu)n. Yedi denizin yuyup da yabana attı(ğ)ısın sen. Sana deneni deniz paklamaz len; niye duymuyo(rsu)n onnarı sen heç!]

Yedi düvelinen barışık : Herkesle iyi geçinen (kimse).

[(İ)rahmatlık Çakır Dayım pek efendiyidi. Yedi düvelinen barışı(ğ)ıdı.]

Yer körü : Yol iz bilmez.

[Niye güvenmiyor(rsu)nuz bana. Yer körü müyüm; bulurum helbet!]

Yüre(ğ)i yu(f)ka : Merhametli, hassas, çabuk acıyan.

[Pek yüre(ğ)i yu(f)kadır bizim kız da be! Heç gelemiz beyle işlere.]

Yüzü so(ğ)uk : Kime tarafından aranmayan, zavallı (kimse)

[Fakirin yüzü so(ğ)uk tabi.]

Yüzü yola : Munis, uyumlu.

[Gelin yüzü yola birine benziyo(r) emme bekleyici(ğ)ik daha. Yeni desdi suyu so(ğ)uk dutar.]

Yüzü yum(u)şak : Hayır diyemeyen, kendisinden istenileni geri çeviremeyen.

[Suvermez'in en yüzü yumuşa(ğ)ıydı (İ)rahmatlık Urhan Dayım.]

Zallı zorlu : 1. Etkili.

[Zallı zorlu bi(r) herif ol da dursane başımızda. Ne oranı buranı sallıyo(rsu)n ay herif!]

2. Gelişmiş vücutlu, güçlü kuvvetli.

[Gıymıcık başıyınan zallı zorlu adamlara gafa dutuşu öldürüyo(r) beni şu gedenin.]

Zelil : Hor görülen, aşağı tutulan, aşağılanan.

[Çok zelil oldular çok. Hak yemenin sonu bu tabi. Allah görüyo(r) hepimizi.]

Zertlek : Ne zaman nerede nasıl davranacağı belli olmayan (kişi).

[Eşşek zertlek! Yetdin canıma!]

Zeyni so(ğ)uk : Zekâ özürlü.

[Ne zeyni so(ğ)u(ğ)umuş. Bi(r) laf annadamadık. Özümüzü ömrümüzü aldı. Nerden de çatdık buna beyle.]

Zortlu : Udu hayası bulunmayan; bu halini de pek kabul etmeyen.

[Udu belasına çekiyo(r) bilir gidi! Gaçıncı gırık dutması eşşek zortlunun. N'edici(ğ)in, ıçcık para yüzden geçiriyo(r) işde!]

KAYNAKÇA

Örnekleriyle EMİRDAĞ AĞZI, 2. Baskı; Şükrü TÜRKMEN - Özcan TÜRKMEN, Emirdağ Belediyesi Kültür Yayınları, 2017 Yayın No: 1

EMİRDAĞ TÜRKÜLERİNDE COĞRAFYA VE MEKÂN UNSURLARI*

Satı KUMARTAŞLIOĞLU**

Özet

Emirdağ deyince kuşkusuz ilk akla gelen şeylerden biri “Emirdağ türküleri”dir. Her yörenin kendine has türküleri olmakla birlikte, türküler genel olarak bir toplumun ortak kültürel değerlerini gelecek nesillere taşıyan önemli değerlerdir. Emirdağ türküleri de hem sözleri hem ezgileri ile Türk kültürünün değerlerini gelecek nesillere taşıyan bir folklor unsurudur. Bu nedenle Emirdağ türkülerinin değişik açılardan incelenerek taşıdığı kültürel değerlerin ortaya konması gerekir. Bu bildiride Emirdağ türkülerinde yer alıp en fazla tekrarlanan coğrafya ve mekân unsurları hem genel olarak “türkü” kavramı açısından hem de “Emirdağ türküleri”nde yer alışları açısından ele alınmıştır.

Emirdağ türkülerinde en çok göze batan coğrafya ve mekân unsurları “Emirdağ” ile Emirdağ’da bulunan belde ve köy isimleri ile “yayla”dır. Emirdağ türküleri incelendiğinde, bazı mekân unsurlarının türkünün içeriği ile ilgili olmayıp, genellikle türkü söyleme geleneğine bağlı olarak asıl söylenmek istenen konuya hazırlık mahiyetinde birtakım kalıp ifadeler içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bazı mekân unsurları ise doğrudan türkünün içeriği ile alakalıdır. Emirdağ türkülerinde yer alan söz konusu coğrafya ve mekân unsurları, hem türkü metninin yapısı hem de içeriği açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Emirdağ, türkü, coğrafya, mekân, yayla.

* Bu metin 2018 yılında Palimpsest dergisinde makale olarak yayınlanmıştır. Bkz: Kumartaşlıoğlu, Satı (2018). "Afyonkarahisar/Emirdağ Türkülerinde Coğrafya ve Mekan Unsurları". Palimpsest, Vol. 3, No 5, pp. 99-113, Stip-Macedonia.

** Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı, satileri@hotmail.com.

Giriş

Başlangıçta bir olay, bir arzu ve heyecan üzerine doğan ve ilk söyleyeni belli olan türküler, zamanla ilk söyleyeninin unutulup halka mal olması ile anonimleşir, bu süre zarfında dilden dile dolaşarak çeşitli coğrafyalara da yayılırlar (Kaya 1999: 132). Türk edebiyatında başlangıçta mahallî olup sonraları millî özellik gösteren, yani bütün Anadolu coğrafyasına yayılıp bütün bir milletin diline yerleşen pek çok türkü mevcuttur. Bununla birlikte sözlü geleneğin devam ettiği toplumlarda türkü yaratımı devam etmekte olup, herhangi bir olay, durum sonrasında geleneğe hâkim olan “türkü yakıcılar” tarafından yeni türküler icra edilmekte ve bu türküler de zamana bağlı olarak halka mal olmaktadır. Hatta yazılı gelenekle sözlü geleneğin iç içe olduğu günümüzde bu türkülerin ilk yaratıcıları da kayıt altına alınabilmektedir. Emirdağ da Türk kültürüne mal olan türkülerin icra edildiği bir yer olmasının yanı sıra yeni türkülerin de yakılmaya devam ettiği bir türkü coğrafyamızdır. Kimi türküler bir bölge ya da şehrin bir imgesi durumundadır; söz konusu bölgenin adı söylenince de hemen o bölgenin imgesi olan türküler akla gelir (Yakıcı 2007: 267). Emirdağ denince de “Emirdağı Birbirine Ulalı” başta olmak üzere pek çok türkü akla gelmektedir.

Yaşamın içinden kopan ve yaşama dair aklımıza gelebilecek her şeye dair söylenen türküler, geleneksel kültürümüzün ve edebiyatımızın önemli unsurlarındandır. Türküler, ezgisi ve içeriği ile söyleyenin (icra edenin) ve dinleyenin ruh halini yansıtmakla birlikte, diğer folklor ürünleri gibi geleneksel değerlerimizi ve kültürümüzü gelecek nesillere taşıyan bir işleve de sahiptir. Bir toplumun yaşam tarzını, dünya görüşünü, inanışlarını, korkularını, heyecanlarını, beklentilerini vb. pek çok şeyi yansıtan türküler, türkünün ait olduğu toplumun “kültürel kodları”nı da içinde barındırır. Dolayısıyla bir toplumun kim olduğunun cevabı, o toplumun türkülerine bakılarak verilebilir. Bu nedenle türkülerin çeşitli açılardan incelenmesi, o türkülerin ait olduğu toplumun kültürel değerlerinin tespit edilerek

ortaya konması açısından önemlidir. Bu bildiride Emirdağ türkülerinde yer alan coğrafya ve mekân unsurları hem genel olarak “türkü” kavramı açısından hem de “Emirdağ türküleri”nde yer alışları açısından ele alınmıştır.

Emirdağ türkülerinde coğrafya ve mekân unsurları değerlendirilirken Emirdağ ağıtları da bu değerlendirmenin içerisine alınmıştır. Çünkü içerik açısından ölüm vb. çok üzücü bir olayı ele alan ağıtlar, ezgili olmaları nedeniyle çoğu zaman “türkü” kavramı etrafında değerlendirilmişlerdir (Bk. Dizdaroğlu 1969: 107, Yakıcı 2007: 214-216).

Emirdağ türkülerinde en çok dikkati çeken coğrafya ve mekân unsurları, “Emirdağ” ve Emirdağ’a bağlı veya Emirdağ civarındaki yerleşim yerleridir. Bunun dışında bir coğrafya unsuru olan “yayla”, Emirdağ türkülerinde sıklıkla karşılaştığımız mekân unsurudur. Bu mekân unsurları, türkünün içeriği ile doğrudan bağlantılı olmakla birlikte, genellikle türkü söyleme geleneği ile ilgili olarak türkünün yapısı içerisinde değerlendirebileceğimiz yapısal unsurlar olup, “kalıp ifadeler” veya İlhan Başgöz’ün belirttiği şekliyle “gezici dizeler” (Başgöz 2008: 129) içerisinde değerlendirebileceğimiz unsurlardır.

Türküleri, “bir toplumda en yaygın şiir ve müzik formu” (Mirzaoglu 2015: 35) olarak değerlendirdiğimizde, türkülerin kolektif hafıza içerisinde çeşitli ezgi ve biçimsel formlarda saklanıp, her yeni üretim ve icrada yine bu formlara müracaat edildiği ve bu şekilde gelecek nesillere aktarıldığı görülmektedir. Türkülerin bu formal yapıları içerisinde birtakım kalıp ifadeler de vardır. İlhan Başgöz, türkülerde kalıp sözler, kalıp dizeler veya sözlü formüller olarak belirttiği bu konu hakkında, *“Türküyü ilk dizip koşan insanın geleneksel kültür içinde yetişmiş olması, kişisel yaratisında, geleneksel fikir, duygu ve ifade unsurlarını büyük ölçüde kullanması sonucunu verir. Bunun için tek bir insanın yarattığı yeni türküde eski, geleneksel söz kalıpları veya sözlü formüller görülür. Bu özellik yalnız türkülerde değil, halk edebiyatının başka türlerinde de vardır. Bunlar*

çeşitli işlevler görür. İlk sevilen, beğenilen, alışılmış ve geleneksel bir ifadeyi sık sık dinleyiciye sunarak onun dikkatini diri tutar ve dinleyicinin türkünden aldığı tadı artırır. Anlatıcıya veya, türkü söz konusu ise, çalıp çağırana yaratma ve hatırlama için zaman kazandırır; yardımcı olur. Âşıklarımızın bir türküyü hatırlamakta zorluk çektikleri zaman, sazda ezgiyi uzattıklarını biliyoruz. Unutmayalım ki, türküde tekrar edilen sadece söz değil, ezgidir de. Dinleyici daha evvel duyduğu ezgiyi daha çabuk kavrar, onu daha kolay tanır ve sever. Bu ortak duygu türküye katılmayı kolaylaştırır. Türkülerde bu yüzden “gezici dizeler” sık kullanılır. Bunlar bazen aynen, bazen tek bir sözcük değişimi ile karşımıza çıkar” diyerek ayrıntılı bilgi vermiş ve bu konudaki düşüncelerini türkülerdeki “Evlerinin önü Mersin... Evlerinin önü marul... Evlerinin önü söğüt dikmesi...” örnekleri ile desteklemiştir (Başgöz 2008: 129-130).

Bildiri konumuzu teşkil eden coğrafya ve mekân unsurlarının önemli bir kısmı da bu kalıp ifadeler ile iç içelik göstermektedir. Bir kısım coğrafya ve mekân isimleri ise, özellikle ağıtlarda olayların geçtiği mekânlar olarak, yani gerçeklikleri ile karşımıza çıkmaktadır.

1. Emirdağ ve Diğer Yöre İsimleri

Coğrafi konum, fizikî ve beşerî olayların mekândaki pozisyonudur. Müzik coğrafyası açısından ise coğrafi konum, türkülerin nerede ortaya çıktığını anlatmaktadır. Giresun türküleri, Afyon türküleri vb. buna örnek gösterilebilir. Bu coğrafi konum, coğrafyacılar tarafından toponomi olarak da adlandırılmaktadır. İçinde bir yerleşim yerinin adı geçen türküler toponomik türküler olarak değerlendirilebilirler (Uğur 2015: 244-245). Emirdağ türkülerinin içerisinde toponomik çok türkü vardır.

Emirdağ türkülerinde coğrafya ve mekân unsuru olarak en çok Emirdağ ismi ile Emirdağ’ında ve civarında yer alan köy isimleri ile karşılaşılacaktır. Bu coğrafya unsurları, geleneğin belirlediği ve kolektif hafızanın taşıdığı türkü formu içerisinde değişken unsurlardır. Örneğin nazım biriminin dörtlüklerle, dizelerin 11’li hece ölçüsüne

kurulduğu “Emirdağı Birbirine Ulalı” türküsünde, her dörtlüğün en başında yer alan “Emirdağ” ismi, geleneksel türkü formu arasında “değişken unsur” olarak değerlendirilebilir.

Emirdağı birbirine ulalı

Altın yüzük parmağına dolalı,

Başın mı büyüdü gelin olalı?

Ben seni kız iken seven oğlanım.

Emirdağ’dan bir geçmeyinen yol olmaz,

Altın yere düşmeyince pul olmaz,

Fadime’ mi sevmelere doyumaz,

Al bohçanı tut yaylanın yolunu.

Emirdağ’larına kara gidelim,

Ayvadan usandık nara gidelim,

Buranın kızları gönül eylemez,

Gönül eyleyecek yere gidelim (Yaldızkaya 2003: 62).

Evlenmeden önce sevilen bir kızın, başkasıyla evlendikten sonra ona sitem edilmesini konu edinen bu türküde konuyu işlemek için, bir takım kalıp ifadelerden faydalandığı görülmektedir. Özellikle dörtlüklerin ilk ya da ilk iki mısralarında geleneksel nitelermeler, atasözü niteliğindeki sözler, birer kalıp ifade olarak kullanılmıştır. Türkülerde bu kalıp ifadeler arasındaki coğrafya isimlerinin, türkü başka coğrafyalara yayıldıkça söylendiği coğrafyadaki yer isimleriyle değiştiği görülmektedir. Fakat söz konusu bu türkü, mahalli olmaktan çıkmış, neredeyse herkesin bildiği, hiç olmazsa kulağına bir tını olarak yerleştiği bir türkü hâlini almıştır. Bu nedenle bu türkü içerisindeki “Emirdağı” coğrafya isminin

değişken olmaktan çok yerleşik bir mekân unsuru haline geldiği rahatlıkla söylenebilir.

Emirdağ’ında söylenen “Gaba Hava” ve “Adaçal Üstünde” isimli iki türkü, türküler içerisindeki mekân unsurlarının nasıl gezici unsur hâline geldiğini çok güzel ispatlamaktadır. Bahsi geçen türkülerdeki dörtlükler mekân unsurları haricinde aynen tekrarlanmaktadır. Dörtlükler “gezici dörtlükler”, mekân unsurları ise gittikleri ve söylendikleri yeni coğrafyalarda türkü söylenen tarafından değiştirilen “değişken unsurlar”dır.

(Gaba Hava)

Emirdağ üstünde selvi değilim

Selvinin dalında bağlı değilim

Al bohçanı düş ardıma gidelim

Vallahi billahi evli değilim (Özdemir 2008)

(Adaçal)

Adaçal üstünde selvi değilim

Selvinin dalında bağlı değilim

Al bohçanı düş ardıma gedelim

Vallahi sevdiğim evli değilim

(<http://www.turkuyurdu.com/adacalin-ote-yani-meredir-10813.html>)

Farklı iki türküde ilk mısralarda “Emirdağı derler çukurun içi”, “Emirdağı derler engin ovalı” şeklinde dörtlüklerin ilk mısralarında coğrafya ismini niteleyici veya tanımlayıcı kalıp ifadelerle birlikte yer alan “Emirdağı” ismi yine türkü formu içerisinde değişken bir unsurdur:

(Gündoğduya)

Emirdağı derler çukurun içi,
Güzel gelinlerin sallanır saçı,
Ne sen bana doydun ne de ben sana,
Gidiyom gurbete yükledim göçü (Yaldızkaya 2003: 73).

(Yeşili Guşanmış Alın üstüne)

Emirdağı derler engin ovalı,
Guyular gazdırdım maden govalı da maden govalı,
Yok mu içinizde ağzı dualı,
Dua edin ben yârimi alıyım da yâri alıyım (Yaldızkaya 2003: 84).

Son dörtlüğün başındaki “Emirdağ” ismi, türkü başka bir yerde başka bir kişi tarafından söylenince “Suvermez” ismiyle yer değiştirmiştir:

(Suvermez diyorlar)

Suvermez diyorlar engin ovalı
Guyular gazdırdım maden govalı
Yok mu içinizde ağzı dualı,
Dua edin ben yârimi alıyım (Yaldızkaya 2003: 46).

Suvermez köyü türküsü olarak bilinen türküde “Emirdağ” ismi ilk iki mısrada kullanılan ve gezici mısralar olarak tanımlayabileceğimiz kalıp ifadeler içerisine yerleşmiş değişken bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır:

Emirdağ’ı değirmenin döndü mü
Döne döne nöbet bize geldi mi
Gıyı köyden dünür gelmiş yârime
Emirdağ’ın erkekleri öldü mü (Yaldızkaya 1986: 79).

Bu kalıp ifadeler, Kayseri’de söylenen başka bir türkü dörtlüğünün farklı mısralarında görülmektedir. Fakat bu türküde türkülerin gezici unsurları olan kalıp ifadeler arasında mekân ismi değil, “zalim felek” yer almaktadır:

Zalim felek değirmenin döndü mü
Bağın bahçen sular ile doldu mu
Ben yaparım sen yıkarsın bendimi
Döne döne nöbet bize geldi mi

(http://www.turkuler.com/sozler/turku_zalim_felek_degirmenin_dondu_mu.html)

Emirdağ türkülerinde “Emirdağ” ismi gibi Emirdağ’a bağlı veya Emirdağ civarındaki yerleşim yerlerinin isimleri de yine kalıp ifadeler içerisinde yer alarak değişkenlik göstermektedirler. “Karacalar Köyü Türküsü” ve “Yeşili Guşanmış Alın Üstüne” isimleri ile bilinen türkülerde üçüncü mısra dışında kullanılan ifadeler hemen hemen aynıdır. Mani kafiyelenişindeki dörtlükler ile kurulan bu türkülerin söz konusu dörtlüğü, sözlü gelenek içerisinde taşınarak farklı köylerde farklı kişiler tarafından söylendikleri köylere uyarlanmıştır. Hangi köyde söyleniyorlar ise dörtlüklerin başındaki yerin ismi, o köyün ismi olmuştur:

(Karacalar Köyü Türküsü)

Karacalar derler derenin içi

Gıyak gelinlerin sallanır saçı

Gelin arkadaşlar yanıma gelin

Yüklenmiş gidiyor gelinin göçü (Yaldızkaya 1986: 83)

(Yeşili Guşanmış Alın üstüne)

Hamzahacılı derler derenin içi,

Yardan ayrılanın sallanır saçı,

Ne sen bana doydun ne de ben sana,

Yükledim gidiyom ardıma göçü (Yaldızkaya 1992: 102).

Türkülerdeki coğrafya ve mekân isimlerinin sözlü gelenek içerisinde yer alan gezici dörtlükler arasında nasıl değişkenlik gösterdiklerine örnek, yine mani dörtlükleri ile çok güzel bir örnek verilebilir. Emirdağ’ında “Kız Türküleri” olarak bilinen türkünün bir dörtlüğünde coğrafya ismi “Adaçal” olarak geçmektedir. Adaçal, elbette türkünün o yörede söylenen biçiminin değişken coğrafya ismidir:

Adaçal’ın öte yanı meradır

Derdine yanıyom iki senedir

Yârim anan ile anam ne gâvur

Koyun ile kuzu gibi meledir (Yaldızkaya 1986: 82).

Nitekim aynı dörtlük, farklı bir coğrafya ismiyle Eskişehir’den İzmir’e göçmüş Türkmenler arasında halen devam eden “canimen” (halaylı mani söyleme) geleneği içerisinde mani olarak söylenmektedir:

Başkurd’un da arka yanı deredir

Derdine yanarım yedi senedir

Gız senin buban da ne gavurmuş

Seni orda beni burda meledir

(https://www.academia.edu/16779274/Canimen_Gelene%C4%9Fi_Derlemesi?auto=download)

Emirdağ’da söylenen “Alikel Üstünde Bir Bölük Duman” isimli türküde de “Alikel” coğrafya ismi yine türkünün geleneksel formları olan kalıp ifadelerin içinde yer almaktadır. Alikel isminin yer aldığı kalıp halindeki ilk iki mısra, yine Emirdağ’da söylenen “Ekizce Üstünde Bir Bölük Duman” isimli türküde ortaklık göstermektedir. Ancak bu ortaklık yalnızca söz konusu kalıp halindeki mısralarda kalmış, diğer mısralara sirayet etmemiştir. Yani sözlü gelenek içerisinde gezici olarak bulunan “.... üstünde bir bölük duman,

Babamın\Anamın elinden hallerim yaman” ifadeleri, farklı coğrafyalarda söylenen türküler içerisinde farklı coğrafya isimleriyle bütünleşerek söylenmiştir:

Alike üstünde bir bölük duman
Babamın elinden hallerim yaman da hallerim yaman,
Cesedim kuyudan çıktığı zaman,
Kuyudan çıkınca derdime bakın da çareme bakın,
Kaşıma gözüme türküler yakın da şarkılar yakın (Yaldızkaya 2003: 37).

Ekizce üstünde bir bölük duman
Anamın elinden hallarım yaman
Sevgilim gelmeden mezara koman

Aman zalım babam ben varmam ona
Genç yaşında kıyacağım canıma (tatlı canıma)
(<https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=11214>).

Emirdağ türkülerinin bazılarında ise, farklı türkülerde kullanılan aynı kalıp ifadeler ile birlikte farklı coğrafya isimlerinin geçtiği görülmektedir:

(*Cerci'nin Ağdı*)
Çayır çimen oldu Yarımca düzü,
Göğül ördeğine benziyor gözü,
Yeyince gurşunu tutmamış dizi,
Gurbanlar olurum babam oğluna. (Yaldızkaya 1992: 74).

(*Mırtıoğlu Sülüğ'ün Ağdı*)
Çayır çimen olmuş Gömü'nün düzü,
Asret gitdi ona gademsiz gızı,
İlâhi kör olsun feleğin gözü,

Babama babama garip babama

Şimden sonra baykuş konar yuvana (Yaldızkaya 1992: 62).

“Arap Atlar Aşılı” isimli türküde geçen Azziye (Azziye) ismi, mani biçiminde şekillenen türkü dörtlüklerinin son mısralarında türkü ve maniler arasında gezinen kalıp ifade içerisinde yer almaktadır:

Arap atlar aşılı,
Çakal atlar goşulu,
Şimdi de burdan geçecek,
Azziye’nin yeşili,
Oğlan yâr yâr yâr.

Ayva sarı, nar sarı,
Sarıya gonar arı,
Yârıma gurban olsun,
Azziye’nin ağaları,
Oğlan yâr yâr yâr (Yaldızkaya 2003: 40).

Nitekim Emirdağ’nda söylenen ve “Azziye” ismi ile bütünleşerek kullanılan aynı kalıp ifade özellikle manilerde benzer biçimde karşımıza çıkmaktadır. Fakat mani hangi yörede söyleniyorsa o yörenin ismi ile bütünleşerek söylenmektedir. Örneğin Erzurum’dan derlenen bir mani buna güzel bir örnek oluşturmaktadır:

Erzurum şekerleri
Taksinin tekerleri
Şimdi burdan geçecek
Erzurum bekarları (Palandöken 2012: 28).

Emirdağ türkülerinin ilk mısralarında yer alan “Emirdağ” ve Emirdağ’a bağlı coğrafya ve mekân isimleri, gerçeklikleri ile değil, türkünün konusuna hazırlık amacı ile yer alan kalıp ifadeler içerisinde

yer almışlardır. Önemli bir kısmı mani kafiyeleşimindeki (birinci, ikinci ve dördüncü mısra kendi arasında kafiyeli, üçüncü mısra serbest-aaxa) dörtlüklerden oluşan bu türkülerde coğrafya isimleri asıl anlatılmak istenen konuyu benzetme, mukayese vb. kıstaslarla destekleyen, türkünün yapısını ölçü ve özellikle kafiye gibi ritm ve ahenk unsurları açısından tamamlayan bu kalıp ifadeler arasında yer alarak (Bk. Duymaz ve Kumartaşlıoğlu 2014), söylendikleri yöreye göre değişiklik göstermektedirler. Bu kalıp ifadeler başka manilerde veya başka türkülerde yer alabilmekte, fakat bu sefer coğrafya isimleri değişebilmektedir. Bu nedenle türküler içerisinde yer alan bu tarz coğrafya ve mekân isimleri, sözlü kültür içerisinde gezici unsurlar olan kalıp ifadelerin içerisinde değişken unsurlar olarak nitelendirilebilirler.

Bazı türkülerde ise coğrafya ve mekân isimleri türkülerdeki kalıp ifadeler içerisinde yer alsın ya da almasın, doğrudan konu ile ilgili olarak yer almaktadır. Buraları ya türkü yakanın veya söyleyenin yaşadığı yer ya da sevgilinin yaşadığı yer olarak türkülerde geçer. Mekân isimleri özellikle ağıtlarda ağıt yakılan kişinin öldüğü yer veya ağıt yakan kişinin memleketi olarak yerini almaktadır. Örneğin “Kubatoğlu Abdil’in Ağıdı” olarak bilinen ağıtta geçen Emirdağ ve Karacalar isimleri, türküde değişken unsurlar olarak değil, olayların geçtiği gerçek mekân unsurları olarak yer almaktadır. Ardından ağıt yakılan Abdil Ağa’nın cenazesi, Emirdağı’ndan getirilerek köyü olan Karacalar’a defnedilmiştir:

Cenazesi geldi Emirdağı’ndan,
Ciğerlerim sökölüyor bağından,
Figân koptu Karacalar köyünden,

....

Eşi dostu Karacalar almadı,
Gınaman gomşular aklım galmadı,
Herkes geldi Abdil Ağa’m gelmedi... (Yaldızkaya 1992: 56).

“Ceylan’ın Ağıtı” olarak bilinen ağıtta da benzer bir durum söz konusudur. Ağıtta yer alan Karaağaç ismi, konuyla doğrudan alakalı olarak ardından ağıt yakılan kişinin öldüğü yer olarak kullanılmıştır:

Karaağaç yolunda koç gibi yatar,

Kokulayıydım maydanoz kokar,

Almış pazara mandalin satar,

Kurbanlar olurum yaralı ceylan (Yaldızkaya 1992: 75).

Daha çok ağıtlarda karşılaştığımız coğrafya isimlerinin olayların geçtiği gerçek mekânlar olarak kullanılmasına başka bir örnek, “Hasan Barlas’ın Ağıtı” olarak bilinen ağıtle gösterilebilir. Bu ağıtta da kardeşine eş bulmak için Emirdağ’dan Çifteler’e giden Hasan Barlas’ın geri dönmeyişine ağlanmaktadır. Çifteler, ağıtta ölüm olayının doğrudan gerçekleştiği yer ismi olarak yer almaktadır:

Çifteler’e gitmiş gelirim deyi,

Kardeşime karı alırım deyi,

Aklına gelmemiş ölürüm deyi,

Kurbanlar oluyum kibar eşime,

Neler geldi benim garip başıma (Yaldızkaya 1992: 83).

2.Yayla

Türkülerde mekânsal ifadeler, türkülerin söylendiği yörelerin coğrafi konumuna göre değişebilmekte, bazı mekânsal ifadelerin yoğunluğu türkünün söylendiği yörenin coğrafi özelliklerine göre göreceli olabilmektedir. Türkülerde geçen coğrafi ifadelerin (dağ, yüce, ova, yayla, su, çeşme vb.) türkülerin söylendiği yörelere göre değişiklik gösterdiği fikri, bu konuda yapılmış bir yüksek lisans çalışmasında hazırlanan ve türkülerin de bir coğrafyası olduğunu ispatlamaya çalışan “türküler atlası” ile de ortaya konmuştur (Şahin 2010). Ayrıca Abdullah Uğur’un TRT repertuarında yer alan türkülerin, coğrafyanın beş temel konusu olan coğrafi konum, bölge,

yerlilik duygusu, insan- çevre ilişkileri ve yayılım dikkate alınarak hazırladığı “Müzik Coğrafyası: Türkülerdeki Coğrafya” isimli çalışmasında, türkülerin coğrafi mekânı anlatmada yüksek potansiyele sahip oldukları somut örneklerle tespit edilmiştir. Özellikle bu çalışmada Türkiye’nin coğrafi özelliklerine bağlı olarak dağ ve su unsurunun türkülerde yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmüştür (Uğur 2015).

Türküler yörelere göre farklılıklar göstermektedirler. Her yörenin türküsü gerek ezgisi gerekse içeriği açısından yörenin özelliklerine göre farklılık gösterir. İnsana dair hemen her konuda yakılan türküler, söylendikleri yerin coğrafi unsurlarına göre şekil alırlar, bu coğrafi unsurların toplumun yaşam tarzını da şekillendirmesine bağlı olarak yaşam tarzını ve bu yaşam tarzını yansıtan kültürel değerleri de aksettirirler. Emirdağ’da pek çok yayla vardır ve kışın karların erimesinden sonra hayvanlarını otlatmak için yaylaya çıkan Türkmenler, yayla kültürünü bir yaşam tarzı haline getirmişlerdir. Bu da elbette türkülerde yansımıştır. “Ancak türkülerde yayla kavramı jeomorfolojik anlamdan çok, yazın çıkılan, hayvanların otlatıldığı yüksek ve serin yer anlamını ifade etmektedir” (Uğur 2015: 246). Emirdağ türkülerinde de, Emirdağ’ın coğrafi yapısına uygun olarak “yayla” kelimesi çok kullanılmakta ve buna bağlı olarak “yayla kültürü” yansıtılmaktadır.

Emirdağ türkülerinde “yayla” kelimesi türkü dörtlüklerinin veya bentlerinin değişik mısralarında, ya kalıp ifadeler ile iç içe ya da türkünün içeriğine uygun olarak kullanılmakta, her halükarda Emirdağ’daki yayla kültürünün değişik yönlerini, yaylanın Emirdağ insanı için ne ifade ettiğini anlatmaktadır.

“Yayla”, Emirdağ’da konar-göçer yaşayan Türkmen aşiretleri için çok önemli olup yazın hayatın geçtiği yerlerdir. Emirdağ’nda pek çok yayla bulunmaktadır: Dona, Oluklu, Gedik Yayla, Tekne Çukuru, Seki Yayla, Alıçlı, Darısekisi, Alıçlı, Göğüs, Dumluca, Sarıkaya, Büyük Gölcük, Küçük Gölcük, Yağlıpınar, Kütüklü, Kızdoğdu,

Kaelboynu, Tahtalı, Sarnıç, Yassıyurt, Köseli Yurdu, Ecihüseyin, Arapali, Karaçamur, Sinekli, Ağılılkaya, Keçigölcüğü, Tibetli, Gökkuyu, Isıtma, Çiğillipınar, Kapaklı (<http://www.emirdag.com.tr/index.php/ahmet-urfal/6908-emirdag-yaylalar-2>). Yazın hayvanlarını alarak bu yaylalara yerleşen Türkmenler, buraları yurt belleyerek yayla ile kendi yaşamlarını bütünleştirmişlerdir. Bu nedenle yaylaya ve yayla hayatına dair pek çok türkü de yakılmıştır. Öyle ki ağıtlara bile yayla hayatı aktarılmıştır. Bir ağıtta oğlunun ardından ağıt yakan kişi, yaylasının güzelliğini de dile getirerek “Bizim yayla gibi yayla var m’ola” demektedir:

Bizim yayla gibi yayla var m’ola,
Başı pınar ayacığı göl m’ola,
Kuzumun yanından gelen var m’ola,
Dertlerimi sormadan gittin kuzum (Yaldızkaya 1992: 64).

Bir başka ağıtta (Bayram Bey’in Ağıtı), yayla zamanı ölen kocasının ardından figan eden kadının, kocası ile birlikte yaylaya göç etme özlemi dile getirilmektedir:

Haydi Bayram haydi yaylaya göçek,
Yaylada açıyor sümbüllü çiçek,
Düşmanın elinde bir kanlı bıçak,
Beyime beyime Bayram beyime,
Seni döndürdüler Cerci dayıma (Yaldızkaya 1992: 71).

Başka bir ağıtta ise kocasını geline emanet edip Yassıyurt yaylasına göç eden, ardından kocasının ölüm haberini alan kadının üzüntüsü yine yayla yaşantısı ile dillendirilmektedir:

Dayanı dayanı yurda el ettim,
Ben Şahan gelini emanet ettim,
Şahan gelin hani nettin dayını (Yaldızkaya 1992: 49).

“Esad Ağa’nın Ağıtı”nda ise Göğüs yaylasına katar develer ile göçtüğü, kocasının ardından ağıt yakan kadın tarafından

dillendirilmektedir. Bu ağıtta Göğüs yaylası sahip olduğu sivri kalesi ile nitelendirilmektedir:

Göğüs yayla derler sivri kaleli,
Yaylaya göçerdik gater develi,
Gelir ağalarım boynu kefeli,
Kurbanlar olurum kibar beyime,
Kır atın üstünde kibar beyime (Yaldızkaya 1992: 51).

İşte yayla hayatı Emirdağlı'nın hayatının o kadar ayrılmaz parçasıdır ki, ölüm acısının ifadesi bile örneklerde olduğu gibi yayladan ayrı yapılamamaktadır. “Hacı'nın Ağıtı” ismiyle bilinen ağıt ölen kişinin ardından duyulan acı ve özlem, yazları beraber göçülen yaylalar ile dillendirilmektedir:

Yaz gelir de hep yaylaya göçerdik,
Seni aramızdan nasıl seçerdik,
Ağaç çok derindir sarılmaz yaran (Yaldızkaya 1992: 82).

Yaylalar, ayrıca türkülerde nice sevdaların, ayrılıkların ve buna bağlı nice sitemlerin yaşandığı yerler olarak gösterilirler.

“Tandıra Gel” türküsünde yayladan inince sevdiği ile kaçma planları kuran gencin bir ay kalan yaylaya göç zamanını dört gözle beklediği anlatılmaktadır:

Bir ay galdı yaylalara göçmeye,
Karlı buzlu sularını içmeye,
Bölem Abdil'inin bir gavil gürdük,
Yayladan inince alıp kaçmaya, alıp kaçmaya (Yaldızkaya 2003: 82).

Büyük hazırlıklarla çıkılan yayla zamanının, ayrılık için uygun olmayacağı sevgilisinin yayla zamanı terk ettiği âşık tarafından “Harmana Sererler Sarı Samanı” türküsünde dile getirilmektedir:

Harmana sererler sarı samanı

Hiç eksilmez Emirdağ'ın dumanı kara dumanı,

Gel otur yanıma canım sevdiğim,

Ayrılık mı olur harman zamanı yayla zamanı (Yaldızkaya 2003: 76).

Başka biri ile sözlünen ve yaylaya çıkan sevgilinin ardından yakılan bir türkü olan “Basmam Yaylanıza” türküsünde yayla, sevgililer arasına giren mesafe olarak da aktarılmıştır:

Basmam yaylanıza bir daha basmam,

Nereden geliyon gül yüzlü yosmam,

Ata binmeyince umudu kesmem,

Sözüyün üstünde dur nazlı gelin.

Erdir gadir mevlâm arpayı erdir,

Gül yüzlü yârimi yayladan indir,

Nazlı yârim bana küsmüş gidiyor,

Gurbanlar olduğum sen bana döndür (Yaldızkaya 2003: 44).

Emirdağ'dan bir geçmeyinen yol olmaz,

Altın yere düşmeyince pul olmaz,

Fadime'mi sevmelere doyulmaz,

Al bohçanı tut yaylanın yolunu (Yaldızkaya 2003: 62).

Sonuç

Emirdağ türküleri dendiğinde Emirdağ'da söylenen türküler aklımıza gelmektedir. Bu türküler, diğer folklor ürünlerinde olduğu gibi, türküyü söyleyen ve türkünün icra edildiği ortamda bulunan, türkünün yarattığı coşkulu ortamı teneffüs eden bütün bireyleri aynı, duygu, düşünce ve hissiyat içerisinde birleştirirler. Emirdağ türkülerinde bulunan coğrafya ve mekân unsurları da, diğer unsurlarda

olduğu gibi bu insanları bir coğrafyaya veya yere ait olma konusunda birleştirir. Aynı coğrafyada yaşayan insanlar, o coğrafyadan yaşam tarzı açısından etkilenecek ve coğrafya ile bütünleşerek kendilerine ait bir kimlik oluştururlar. Yaylaları ile meşhur olan Emirdağ’ında yaylak-kışlak tarzında yaşayan Türkmenlerin yaşam biçimini yayla hayatı nasıl şekillendirdiyse, bu yaşam biçimi türkülerde de sirayet etmiştir. Bu nedenle Emirdağ türkülerinde bir coğrafya unsuru olarak “yayla”nın belirgin bir biçimde karşımıza çıkması çok doğaldır.

Emirdağ türkülerinde “yayla” dışında en çok karşımıza çıkan coğrafya unsuru yerleşim birimlerinin isimleri olup, türkülerde en çok karşımıza çıkan yerleşim birimi ismi “Emirdağ”dır. Emirdağ’ın dışında Emirdağ’a bağlı ve Emirdağ civarındaki diğer yerleşim yerlerinin isimleri de azımsanmayacak kadar çoktur. Emirdağ türkülerinde ve genel olarak türkülerde yer alan coğrafya ve mekân isimleri, türkünün sözlü geleneğimizin önemli bir parçası olduğunu ifade etmekle birlikte, sözlü geleneğin ne olduğunu bize açıkça ifade etmektedir. Çünkü türküyü ilk söyleyen kişi, başka bir ifadeyle türkünün yaratıcısı, türküyü her ne kadar doğaçlama olarak söylese de geleneğin gerektirdiği söz kalıplarından mutlaka faydalanmaktadır. Türkü yakıcı, konuya ve ezgiye uygun olarak geleneğin taşıdığı ve dolayısıyla kendi hafızasında yer alan hazır kalıpları kullanarak türküyü işlemektedir. İşte bu coğrafya ve mekân isimleri de türküyü söyleyen kişiye veya türkünün söylendiği yere göre değişen “değişken unsurlar” olarak değerlendirilebilirler.

Kaynakça

Başgöz, İlhan (2008). *Türkü*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Dizdaroğlu, Hikmet (1969). *Halk Şiirinde Türler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Duymaz, Ali-Kumartaşlıoğlu, Satı (2014). Manilerde Ahenk ve Anlam Unsuru: Sentaktik Paralelizm. *VI. Uluslararası Dünya Dili*

Türkçe Sempozyumu Bildirileri Uludağ Üniversitesi 4-7 Aralık 2013, I. Cilt, Ed. Hatice Şirin, İbrahim Karahancı, Bursa, ss. 155-164.

Kaya, Doğan (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Mirzaoglu, Gülay (2015). Geçmişten Geleceğe Kültürel Aktarım Sürecinde Türkülerin Sembol Dili. *Halk Türküleri Konu-İcra-Yapı-Anlam-İşlev*. Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 35-60.

Özdemir, Erdem (2008). *Emirdağ Musiki Geleneginde Abdallar ve Yeni Onaltı Türkü*. T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Palandöken, Bilge (2012). Erzurum Manileri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 16: 23-34.

Şahin, Mehmet (2010). *Türk Halk Müziğinde Coğrafi Motifler ve Türküler Atlası*. T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

Uğur, Abdullah (2015). Müzik Coğrafyası: Türkülerdeki Coğrafya. *Bilig*, 74: 239-260.

Yakıcı, Ali (2007). *Halk Şiirinde Türkü –Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin-*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yaldızkaya, Ömer Faruk (1986). *Her Yönüyle Emirdağ*. Ankara: Aslımlar Ofset-Tipo Matbaacılık.

Yaldızkaya, Ömer Faruk (1992). *Emirdağ Yöresi Türkmen Ağutları*. İzmir: Bayraklı Matbaacılık.

Yaldızkaya, Ömer Faruk (2003). *Emirdağ Türküleri*. İzmir: EYAD Kültür Yayınları-I.

Elektronik Kaynaklar

<http://www.turkuyurdu.com/adacalin-ote-yani-meredir-10813.html> (Erişim Tarihi: 05.07.2017)

(http://www.turkuler.com/sozler/turku_zalim_felek_degirmenin_dondu_mu.html) (Erişim Tarihi: 05.07.2017).

(https://www.academia.edu/16779274/Canimen_Gelene%C4%9Fi_Derlemesi?auto=download) (Erişim Tarihi: 06.07.2017).

(<https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=11214>) (Erişim Tarihi: 06.07.2017).

<http://www.emirdag.com.tr/index.php/ahmet-urfal/6908-emirdag-yaylalar-2> (Erişim Tarihi: 04.07.2017).

ANADOLU GÖNÜL ERENLERİNDEN BACI SULTAN (ZEHRİ ŞAHBAZ)'DA ÖZE DÖNÜŞ

Kamil SARİTAŞ*

Özet

Öze dönüş, insanının kendisini bilmesi, tanınması, zaman ve mekan içerisinde kendisini anlamlandırması, Allah'la ve alemle ilişkisini kavraması gibi anlamları içermektedir. Bu konunun dayanakları, Kur'an-ı Kerim'deki Allah'ın ruhundan üflemesiyle ilgili ayetlerin¹ yorumları ve hadis olduğu ifade edilen "Kendini bilen Rabini bilir"² sözünü anlamaya dair ileri sürülen düşüncelerdir. Kur'an ve Sünnet'e bağlı olarak İslam düşünürlerinde insanın kendisini bilmesi varoluş problemi olarak görülmüştür. Diğer düşünürlerle nazaran, özü kavrama düşüncesi mutasavvıflarda daha merkezi bir konumda olmuş ve "hayrat makamı" içerisinde ele alınmıştır.

Bu bağlamda bu araştırmada, Afyonkarahisar Emirdağ Karacalar Köyünde ikamet etmiş Kadiri Tarikatı şeyhi mütesavvife Bacı Sultan'ın (Zehra Şahbaz) öze dönüş ile ilgili görüşleri ortaya konulmuştur. Bacı Sultan'ın öze dönüş düşüncesindeki görüşleri dervişleriyle ve torunlarıyla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda dini ve ahlaki bağlamda ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bacı Sultan, Kur'an, Hz. Muhammed, tasavvuf, öze dönüş.

* Prof. Dr., Osmangazi Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri İslam Felsefesi, saritaskamil@hotmail.com

¹ Hicr, 15/29.; İsrâ, 17/85.; Secde, 32/9.; Sad, 38/72.; Tahrim 66/12.

² İsmail Aculûnî, *Keşfu'l-Hafa*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997 c. 2/2530 s. 234.

İlm okumak bilmeklik kendözünü bilmektir

Pes kendözün bilmezsen bir hayvandan betersin

Yunus Emre³

Giriş

İlimler insanın anlaşılmasını, tarih, zaman, mekan ve toplum içerisinde kendisini anlamlandırmasını gaye edinir. Bu minvalde bazı ilimler insandan, yani “kendini bilen Rabbini bilir” düşüncesinden, bazıları ise Allah’tan, “Rabbini bilen kendini bilir” düşüncesinden hareket ederek varlığın bilinmesine odaklanır. Öze dönüş düşüncesini esas alan mutasavvıflar her ne kadar birinci yolu tercih ediyor görünseler de, dikkatle araştırıldığında her iki düşünceye de önem verdikleri görülür. Aslında her iki düşünce şeklinde de bilinenin ötesi keşfedilmeye çalışılır.

Bilinenin ötesi bilinmeye çalışılırken, hakikati ifade eden ayet/ayetler ve ayetlerdeki hakikati anlayan ve anlatan karizmatik önderler (arif, eren, veli, mürşid) insanların kendisini keşfetmesine yardımcı olurlar. Huston Smith’in ifadesi ile “hepimiz bize örnek olacak şahsiyetlere, hayatımıza şekil verecek kalıplara ihtiyaç duyarız. Bu ihtiyaç aslında fani olanın Baki olana özleminin bir yansımasıdır. Sonlu varlığımızla bizi sonsuz olana ulaştıracak vesileler ararız hep. Bu bir peygamber olabileceği gibi, ilahi tecelliyi taşıyan bir veli de olabilir.”⁴

Arifler, yaşadıkları coğrafyada öze dönmeyi, kendi olmayı, ruhu bilmeyi dillendirmişlerdir. İbn Arabi, Hallac-ı Mansur, Abdülkadir Geylani, Ahmed Rifai, Ebu’l-Hasan Şazeli, Şehabeddin Sühreverdi eş-Şehid başta olmak üzere, Anadolu’da Hacı Bayram Veli, Hacı Bektaş Veli, Mevlana ve Yunus Emre öze dönmeyi konu

³ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1991 s. 19.

⁴ Huston Smith, Martin Lings Hakkında, Martin Lings, *Öze Dönüş Sorular ve Cevaplar*, Çev. Zeynep Tan, İnsan Yay., İstanbul 2014 s.10. Öze dönüşçülerin tradisyonalist ve perennialistlerle benzerlikleri olsa da farklılıkları da mevcut olduğundan zikredilen ekol ile aynı kabul edilmemelidir.

edinmişlerdir. Yerel anlamda Sultan Divani, Ferruh Çelebi, Arif Çelebi, Selahattin Çelebi, Abdürrahim Karahisârî, Abdülkadir Geylani-i Sani, Hasan Basri, Karaca Ahmet, Balcam Sultan, Şeyh Hacı Halil Efendi, Bacı Sultan ve oğlu Abdilkadir Şahbaz bu geleneği devam ettirmişlerdir.

Bu çalışmada, Bacı Sultan'ın öze dönüş ile ilgili görüşleri dini ve ahlaki bağlamda ele alınmıştır. Bacı Sultan'ın öze dönüşle ilgili görüşleri, “Habibin Durağı” adlı şiiri, dervişleri ve torunlarıyla yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda ele edilen bilgiler doğrultusunda ortaya konulmuştur. Görüşleri incelendiğinde, Tasavvuf ilminin verilerini dikkate alan, Kadiri tarikatına mensup Kur'an, Sünnet ve Ehl-i Beyt düşüncesi çerçevesinde makul, makbul ve çevresi için elzem bir mürşide⁵ olduğu görülmektedir.

1. Bacı Sultan

Halk arasında Şıh Kızı, Zehra Bacı, Zehra Sultan, Bacı Sultan, Zehra Ana, Zehra Nine diye bilinir.⁶ Bacı Sultan'ın babası Şeyh Hacı Halil Efendi⁷ 1827-1907 yılları arasında yaşamıştır. Nüfus kayıt kütüğünde babasının sıfat, sanat ve hizmetinin meşayih ve müderris olduğu ifade edilmektedir.⁸ Malum olduğu üzere meşayih tasavvuftaki, müderris medresedeki uzman kişiye denilmektedir. Sicill-i Ahval varakasına ve sözlü geleneğe göre Peygamber nesep (seyyit)tir. Kadiri ve Nakşi tarikatlarının şeyhi ve Mesnevihan'dır.⁹

⁵ Tasavvuf ve tarikatlar tarihi incelendiğinde kadın mürşide olarak Fatma Bacı, Destina Hatun, Bacım Sultan vb., kişilerin varlığı görülmektedir.

⁶ Özcan Türkmen, Bacı Sultan, 04 Aralık 2016 Eskişehir Yenigün Gazetesi.: Rabia Barış, Zehra Sultan-Şıh Kızı, 23 Eylül 2014 Esgazete.

⁷ Bkz. İrfan Görkaş, “Bir Düzeltme ve Ehl-i Beyt Sevdalısı Hak Halili (1823-1907),” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 26 (2003). www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index. (Erişim Tarihi 10.07.2017)

⁸ Defter-i Esasi, Nüfus Kayıt Örneği, Ankara.

⁹ İstanbul İl Müftülüğü Kütüphanesi, 2239 Nolu 12 Temmuz 1326 tarihli Süveyde Mahkemesinden onaylı Sicill-i Ahval Varakası.: Emine Gülay Sayın, Hak Halili ve Zehra Bacı Dervişleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Kürsüsü, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara 1983 s.15. Din Sosyolojisi Anabilim Dalında hazırlanan bu tezdeki bilgiler genel anlamda Bacı Sultan'ın dervişleri, özellikle oğlu Abdilkadir Şahbaz ve müridi Şemseddin Kubat (Aşık Yoksul Derviş)'la yüz yüze görüşme metodu ile ortaya konduğundan birinci el verilerden oluşmaktadır.

Daha başka belge veya belgelere ihtiyaç duyulmakla birlikte, şimdilik Sicill-i Ahval varakasındaki ve sözlü gelenekteki beyan esas alınmaktadır.¹⁰

Bacı Sultan, 1893 yılında Şeyh Hacı Halil Efendi'nin Laz Ahmet'in kızı Hatice ile evliliğinden dünyaya gelmiştir. Anne-baba bir küçük yaşlarda vefat eden Münire ve Nurettin adında kardeşleri, baba bir anne ayrı Muhammed Hani'nin¹¹ kızı Emine Hanımdan Muhammed Celeleddin, Bedriye ve Hatice, Şemsi Hamından ise Zeynep adlı kardeşleri vardır.

Şeyh Hacı Halil Efendi kızının maddi ve manevi eğitimini üstlenmiş, gerekli dini ve tasavvufi bilgileri öğretmiştir.¹² Bacı Sultan 1904 yılında, Şam'daki baba bir kardeşlerinin yanına gitmiş ve yaklaşık olarak 2 sene orada kalmıştır. Döndüğünde Lazlardan İbrahim ile evlendirilmiş,¹³ yedi ay sonra 14 yaşında iken babası vefat etmiştir.¹⁴ Babasının vefatıyla birlikte onun yerine Abdülkadir Geylani'ye bağlı Ehl-i Beyt meşrep Kadiri tarikatının postnişini olmuştur.¹⁵ Aldığı yükün bilinciyle çok yoğun ve ıstıraplı bir olgunlaşma süreci geçirmiştir.¹⁶

İbrahim Efendi ile evliliğinden dört oğlu olmuş, dördü de vefat etmiş, daha sonra 1922 yılında oğlu Abdülkadir ve 1929 yılında kızı Hatice dünyaya gelmiştir. Neslini iki evladının çocukları devam

¹⁰ Şeyh Hacı Halil Efendi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları (Risale-i Tercüme-i Ahval-i Aşçı Dede-i Nakş-i Mevlevî)*, Haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, Kitabevi, İstanbul 2006.; Ayşe Yılmaz, "Hak Halili/Zehra Bacı Dergahı'nın Öğretisi ve Dergahla Türbenin İç-Dış Özellikleri," Milli Folklor, 2012, Yıl 24 Sayı 96 s.247-253.

¹¹ Abdülmecid el-Hani, *el-Kevâkibu'd-Durriyye ala'l-Hadaiki'l-Verdiyye*, Daru'l-Beyrut, Dimeşk 1997 s.761-812.; Itzhak Weismann, *Taste of Monerity Sufism, Salafiyye and Arabism in Late Ottoman Damascus*, Leiden, 2004 s. 84-123.

¹² Sayın, *Hak Halili ve Zehra Bacı Dervişleri*, s. 38.

¹³ Hasan Bağseven (Bacı Sultan'ın Amcasının Torunu, 1943 Doğumlu), Yüz Yüze Görüşme, Hasan Bağseven'in evi, Karacalar Köyü, 26.06.2017, Pazar Günü, Saat 15:00.

¹⁴ Ali Nurettin Şahbaz (Bacı Sultan'ın torunu), Yüz yüze Görüşme, Kuyubaşı, Dergah evi, Eskişehir, 18 Haziran 2017 Pazar Saat:19:00.; Bağseven, a.g.k.

¹⁵ Bkz. Mehmet Sarı, *Hak Aşığı ve Halk Ozanı Aşık Yoksul Derviş*, Afyonkarahisar Yay., Afyonkarahisar 2010 c.1. s. 15, 50-4.; Sayın, a.g.e., s. XIII.: Görkaş, a.g.m.

¹⁶ Yılmaz, a.g.m. s. 254.

ettirmektedir.¹⁷ Bacı Sultan, 31 Temmuz 1965 yılında irşat görevini oğlu Abdilkadir Şahbaz’a bıraktıktan sonra vefat etmiştir. Vefat anında oğluna Yasin-i şerifi okutmuş, sonra kendisi de Yasin-i şerifi okuduktan sonra ruhunu Rahman’a teslim etmiştir.

Devletin, milletin ve kendisinin yaşadığı sıkıntılarla birlikte, üzerine düşen görevleri yerine getirmiş, büyük bir kitleyle dini ve tasavvufi bilgileri paylaşmıştır.¹⁸ Mustafa Kara’nın tekke ve zaviyeler hakkındaki ifadelerine¹⁹ benzer şekilde, *Hak Halili Bacı Sultan Dergahı*²⁰ insanların toplanma merkezi olmuştur. Dergahta ibadetler yapılmış, zikir meclisleri kurulmuştur. Dergah psikolojik danışmanlık ve rehabilitasyon merkezi görevini üstlenmiştir. Müridlerin ilim tahsili yaptığı ve yeni şeyler öğrendiği informal eğitim yuvası haline gelmiştir. Sosyal yardımlaşma kurumu, güzel söz (sohbet, muhabbet, kıssa), güzel ses (ilahi, deyiş) ve ezginin (def) mekanı, manevi terakkinin neşv ü nema bulduğu bir okul görevini üstlenmiştir. Dergahın bir özelliği de, Peygamber Efendimiz’den bugüne kadar gelen ezeli öğretilerin korunduğu, hayat bulduğu ve geleceğe aktarıldığı yaşayan dergah olma özelliğini sürdürmesidir. Huzur ve mutluluğun Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt aşkında arandığı ve sarmalandığı manevi aşk diyarıdır. Hayır ve hasenat yuvasıdır.

Kadın önderin çok zor kabullenildiği bir zaman ve ortamda, tatlı dilli olması,²¹ tane tane konuşması, bilgisinin derinliği, zerafet ve nezaketinin enginliği, peygamberi tavır ve tarz ile insanların ruhuna dokunmuş ve gönlünü kazanmıştır. Hayatla içiçe ve enerjik olan²² Bacı Sultan, halkın seviyesini, gelenek ve kültürünü dikkate alarak düşüncelerini ortaya koymuştur.²³ Örneğin Mehдинin gelip

¹⁷ İsmail Eryıldırım (Der.), *Hak Halili ve Yol Erkanı*, Ankara 2001 s.77.: Sayın, a.g.e. s. 40.

¹⁸ Bağseven, a.g.k.

¹⁹ Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1977 s. 45-51

²⁰ Yılmaz, a.g.m.

²¹ Hafız Hoca (Amcasının Oğlu) “ben yıllarca okudum. Zehra’nın sözleri beni büyülüyor” demiştir. Bağseven, a.g.k.

²² Bağseven, a.g.k.

²³ “O kadar güzel konuşurdu ki herkes, ağzı açık dinlerdi.” Tüpe Müzaffer (Palabıyıklar’dan), Yüz yüze Görüşme, Karacalar, Türbe, 2003.

gelmeyeceği, ne zaman ve nasıl geleceği ile ilgili düşüncesi sorulduğunda meseleyi teorik düzeyde ele almak yerine soru soran muhataplar için gerekli pratik ve pragmatik bir cevap vermiştir. “Yavrularım Mehdi geldiğinde sizi iş yaparken bulsun”. Dolayısıyla muhataplarının zihnini faydasız cedelî ve indî bilgiler üzerinde tutmak ve yormak yerine anı yaşamaya yöneltmiştir. Her daim insanları kendi olmaya, özünü bulmaya ve Hakk’ı bulmaya çağırmıştır.

2. Öze Dönüş

Öze dönüş veya öze dönmek düşüncesinde hem Allah’ı hem kendini bilmek düşüncesi vardır. Düşünce ve medeniyet tarihinde insanın kendisini tanımasına dair ileri sürülen bütün düşünceler değerlidir. Öze dönüşle karıştırılmaması gereken düşünce tarzı ise Selefiliktir.²⁴ Selefilik, sosyal, siyasal ve dini anlamda Peygamber, sahabe, güçlü siyasi lider veya bir önceki döneme dönme isteğini barındırır. Öze dönüşçülerin hayatı anlamlandırmasında da Peygamberimiz olmazsa olmazdır. Bu noktada öze dönüşçülük ile selefilik birbirlerine benzeseler de, selefilikte diğer dini ve medeni geleneklerin değeri yoktur. Öze dönüşte medeniyet tarihindeki veriler dikkate alınırken, dün-bugün ayrımı yoktur, anı yaşamak önemlidir. Zira Hak ve hakikat her an tecelli etmektedir. Selefiler genel anlamda dün-bugün ayrımı yapmaları yanında düne dönmeyi ve nassı nüzul zamanındaki gibi kavramayı esas alırlar. Bu anlamda selefilikte anın okunması, şimdi ve gelecekte hakikatin aranması ve anlaşılması problemlili hale gelmektedir. Hatta akıl, irade, vicdan, ilham, zamanın ve mekanın ruhu, değişim ve gelişim göz ardı edilmektedir. Bunun aksine öze dönüşçülerin ihtiyacılık, tecditçilik ve ıslahçılık özellikleri vardır. Genel anlamda sufi meşreptirler. İçeride yolculuğu ve iç benliği tanımayı esas alırlar. Öze dönmeye nihayet değil süreç önemlidir. Ölmek değil olmak veya olumsuz özellikleri yok etmek suretiyle pişmek ve ermek önemlidir.

²⁴ Bkz. Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.

İslam düşünce alanlarından İslam Felsefesi ve Tasavvufta öze dönüş düşüncesi ön plandadır. İslam felsefesinde öze dönmede doğru, faydalı ve ahlaki bilgi ile donanmak ve zihin formlarını ve kategorilerini düzeltmek suretiyle insanın ahlaki ve kendinde varlık olmasını sağlamak esastır. Tasavvufta ise seyr ü sülûk yöntemi ile nefsi eğitmek suretiyle doğru, faydalı ve ahlaki bilgi ile yapılanmak ve kendinde olmak hedeflenmektedir. Öte yandan Kelam ilminde Allah'ı bilmek kafidir, kendi olmaktan söz edilmez.

Bacı Sultan'da özden kasıt insanın var oluş sebebini ve kendisini keşfetme çabasıdır. Mistik anlamda hakikat veya öz aramakla bulunmazmış, Bacı Sultan'ın da ifade ettiği gibi “arayanlar bulur” imiş. Bacı Sultan ve gönül erenleri, daima hak yolda hakikat ile yoldaş olmayı arzulamış ve aramışlardır.

Öze dönüş her daim vahiyle bağlantılı, vahyin birincil ve hayati görüldüğü bir düşüncedir. Başka bir yönüyle öze dönüş, her an yeniden var olmak düşüncesini içermektedir. Yunus Emre'nin ifadesiyle “her dem taze doğarız bizden kim usanası”. Yeniden tezekkür, tefekkür, tefakkuh, tedebbür, iman, yolculuk sürecince inşa ve iman (Nisa, 4/136)....

Öze dönüşün görüldüğü hakikat yolcularında dini anlamda ve ahlaki anlamda öze dönüş ve inşa süreci görülmektedir. Bacı Sultan'ın öze dönüş çizgisi, çağdaşı Nurettin Topçu,²⁵ Muhammed İkbâl²⁶ ve Aliya İzzetbegoviç²⁷ gibi hem dini hem ahlaki anlamda kendisini göstermektedir. Din inanç, ibadet ve ahlak bölümünden oluşmaktadır. İslam sadece ahlak değildir ancak ahlak dinin vazgeçilmezidir. Bu nedenle din ve ahlak birbirinden ayrılamaz. İslam'da ahlak dinin hem mebd-i hem de nihayeti olarak görülmektedir.

²⁵ Nurettin Topçu, *Var Olmak*, Dergah Yay., İstanbul 2015.

²⁶ Muhammed İkbâl, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası*, Çev. Rahim Acar, Timaş Yay., İstanbul 2015.

²⁷ Aliya İzzetbegoviç, *İslam Deklarasyonu*, Fide Yay., İstanbul 2014.

Din ve ahlakın birlikteliğini saklı tutmak kaydıyla, öze dönüş düşüncesi sistematiklik dikkate alınarak dini ve ahlaki anlamda incelenmiştir. Çok geniş bir çerçeveye sahip olan bu mevzu genel ilkeler bağlamında ortaya konmuştur. Bacı Sultan'ın görüşleri çerçevesinde dini anlamda öze dönüşün genel ilkeleri, Allah'a iman, Kur'an'ın hayat kitabı olması, Peygambere itaat, Ehl-i Beyt ve Oniki İmamın yaşam tarzına uygun yaşama, Kadirî tarikatın ilkelerini uygulama, nefse egemen olma, Dört Kapı (Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Marifet bütünlüğü), İslamî şîara saygı ve vatan sevgisidir. Ahlaki anlamda ise muhabbet, merhamet, mücahede, hizmet ve muavenet ilkeleri ön plana çıkmaktadır.

2.1. Dini Anlamda Öze Dönüş

Bacı Sultan mümin olarak iman, itkan, ihsan, ıslah, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker çerçevesinde bir hayat yaşamıştır. Sevgi ve aşk ile tutkun olduğu değerlere bezenerek Hüseyinî bir yaşam sürdürmüştür. “Biz hiçbir yerde kendimize göre fetva uydurmadık” sözü (Ahzab, 33/36 ayetine işaret etmektedir) ile her daim Hakk'a, Peygamberimize ve Ehl-i Beyt'ine, On İki İmam'a ve İslamî şîarlara sadakatle bağlı kalmış ve sevenlerini de bu çerçevede dirilişe davet etmiştir.

Allah'a iman konusundaki düşüncesini iki anlatı çerçevesinde anlayabiliriz. Fadime Çakır (Almalı)'a göre Güneysaray Köyünde bir düğün vardır. Düğüne davet edilen Bacı Sultan da gelir. Kadınlar kendi arasında oynarlar. Bacı Sulatan da onları seyreder. Sonra düğünden ayrılırken “Yavrularım, oynarken Allah'ı unutmayın” der.²⁸ Allah'ı zikretmeyi sadece cami, dergah veya belli özel vakitlere hapsedmemiş, hayatın her anına yaymış, insanların sadece eğlence olarak algıladığı düğün evinde oynarken bile Allah'ı yad etmeyi, gönülden ve hatırdan çıkarmamayı öğütlemiştir.

²⁸ Fadime Çakır (1945 Doğumlu), Yüz Yüze Görüşme, Güneysaray Köyü, 29 Temmuz 2017.

Emine Gülay Sayın'ın aktardığı olaya göre Kurtuluş savaşı yıllarında Türkmen Akviran'a yerleşen askeri birlikten iki asker gelir, hem ahalinin halini öğrenmek hem de Emirdağ civarındaki düşman birlikten bilgi alabilmek için Bacı Sultan'ın yanına casus olarak Teğmen Kenan'ı yerleştirmek isterler. Bacı Sultan ise Teğmeni çobanı gibi yanına alabileceğini bildirir. Sohbet eder iken Teğmen Kenan Allah'ın varlığına inanmadığını söylemiştir. O anda kurtuluş mücadelesi verildiğinden, Bacı Sultan tartışmayı uzatmamıştır. Savaşın bitmesine müteakip Teğmen Kenan, yaptığı vatan müdafasından dolayı, Bacı Sultan'ı Ankara'da ağırlamak istemiş ve davet mektubu göndermiştir. Bacı Sultan ise "Ben Allah'ı tanımayanın evine gitmem" yanıtını vererek²⁹ daveti reddetmiştir. Kur'an'da³⁰ da ifade edildiği gibi gerçek arkadaşlık veya dostlukta aslolanın Allah'a iman olduğunu ortaya koymuştur.

Bacı Sultan'a göre ilahi kapı korku ve umutsuzluk kapısı değil, umut ve huzur kapısıdır.³¹ Allah'tan ümit kesilmez. "Allah bir yandan kolunu kırarsa, öbür taraftan mutlaka bir kanat halk eder."³² Allah, insanı imtihan eder ancak hiçbir zaman gözden çıkarmaz, sabredene bire on, yüz ve yedi yüz verir.

Bütün söz ve eylemlerini Allah'a iman, Allah'a yakın olma çerçevesinde ortaya koymuştur. Sözgelimi gıybeti anlatırken, "Gıybet, insanı Hak'tan uzaklaştırır." demiştir. Mutluluğun Allah'ın rızasına uygun iş yapmakla gerçekleşeceğini ifade etmiştir.

Allah'a imanın yanında Kur'anî ilkeleri hayatın vazgeçilmezi görmüştür. Kur'an okumayı tavsiye etmiştir.³³ Bacı Sultan'ın okuduğu kitaplar içerisinde Osmanlıca İzmirli İsmail Hakkı'nın *Kur'an ve Türkçe Anlamı* adlı meali mevcuttur.³⁴

²⁹ Sayın, a.g.e. s. 46-47.

³⁰ Al-i İmran, 3/28.: Nisa, 4/89, 144.: Maide, 5/57.: Tevbe, 9/23.: Ahzab, 33/48.

³¹ Sayın, a.g.e. s.108.

³² Sayın, a.g.e. s.108.

³³ Şemsettin Kubat (Yoksul Derviş), Bacı Sultan'ın derviş Seydi Kubat'ın oğlu, Yüz yüze Görüşme, Türbe, Karacalar, 07.30.2017 Pazar Günü Saat; 12:00.

³⁴ Halil Şahbaz (Torunu), Yüz yüze Görüşme, Ziya Paşa, Eskişehir, 2015.

1951, 1952 ve 1953 yıllarında (yaklaşık üç yıl) torunu Hüseyin Şahbaz ve manevi/yol evlatları Kadir Özokcu ve Hasan Bağseven'in hafızlık yapmaları için Karacalardaki evinden Emirdağ'daki evine taşınmış, beraber kalmışlardır. Onların yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını bizzat kendisi karşılamıştır. Bacı Sultan'ın amcalarından Kalaycı Yusuf tenekeden bir soba yapmış, o zamanlar evde elektrik olmadığından kışın odun ve kerme ile ısınmışlardır. Atların yemediği kesi de sobada kullanmışlardır. Evin küçüklüğü ve fakirlik nedeniyle aynı odayı paylaşmışlardır. Odanın bir tarafında Bacı Sultan diğer tarafında hafızlık öğrencileri yatmıştır. Hasan Bağseven, geceleri her kalktığında Bacı Sultan'ı örtüye bürünmüş, zikir çekerken gördüğünü bildirmiştir.³⁵

Hafız olan kişi içeriye girdiğinde veya yanına geldiğinde Kuran'a saygısından dolayı ayağa kalkmıştır. Sıklıkla Kadir Özokcu'ya Ahzab Suresi (33/40-48), Hüseyin Şahbaz'a Al-i İmran Suresi (3/190-194), Hasan Bağseven'e Rahman Suresini okuturmuştur.³⁶ İki aşr-ı şerifi ve sureyi devamlı olarak okutma nedeni anlamı ile yakından ilgili olsa gerek. Zira her okuttuğunda aşr-ı şerifleri tefsir etmiştir. Okunan yerlerdeki ana tema Allah'ı ve nimetlerini her an hatırlamak, Peygamberimize bağlılık ve Ehl-i Beyt düşüncesidir.³⁷ Yoksul Derviş'in ifade ettiğine göre Fecr suresini okumasını istemiştir. Yoksul Derviş'in kıraatı bitince, gözlerinden öpmüş ve 1 lira vermiştir.³⁸ Fecr suresinde genel anlamda insanın kendisini ve Allah'ı unutması, nimet görünce kendisinden bilmesi ve ahlaksızlık yapması anlatılmaktadır.

Kur'an'daki aynı yerleri tekrar tekrar dinlemesi, her an yeniden ayetleri anlamlandırması ve içselleştirmesi anlamına gelmektedir.

³⁵ Bağseven, a.g.k.

³⁶ Kadir Özokcu (1945 Doğumlu) ve Hasan Bağseven, Yüz Yüze Görüşme, Karacalar, Türbe, 04.08.2017 Cuma günü Saat; 12:20.

³⁷ Özokcu ve Bağseven, a.g.k. Rahman Suresi 19-22. Ayetlerdeki lü'lü' ve mercanı Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin bağlamında tefsir etmiştir.

³⁸ Kubat, a.g.k.

Yoksul Derviş ve Kadir Özokcu Bacı Sultan'ın şu ayeti kerimler okunurken ağladığını ifade etmiştir:³⁹

Ahzab, 33/40: “Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir, fakat o, Allah'ın Elçisi ve bütün peygamberler'in sonuncusu'dur. Ve Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”

Ahzab, 33/72: “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.”

Tevbe, 9/87: “(Savaş zamanında) geride kalanlarla birlikte olmayı yeğlediler ve bu yüzden de onların kalpleri mühürlendi; öyle ki, artık hakkı kavrayamazlar.”

Enbiya, 21/69: “Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve güvenilir ol! dedik.”

Yasin 36/ 48-52: “Onlar: Eğer gerçekten doğru söylüyorsanız, bu tehdit ne zaman gerçekleşecektir? derler. Onlar, birbirleriyle çekişip dururken kendilerini ansızın yakalayacak korkunç bir sesi bekliyorlar. İşte o anda onlar ne bir vasiyette bulunabilirler, ne de ailelerine dönebilirler. Nihayet Sûr'a üfürülecek. Bir de bakarsın ki onlar kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine giderler. (İşte o zaman:) Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim kaldırdı? Bu, Rahmân'ın vâd ettiği'dir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler! derler.”

Çocukluğu Bacı Sultan'ın yanında geçen Ali Nurettin Şahbaz'a göre Bacı Sultan Kur'an'a göre konuşurdu. Kur'an okuyan insan O'nun söylediklerinin hep Kur'an'dan olduğunu anlar.⁴⁰

Kur'an ile hemhal olmayı ve özellikle Peygamberimizle ilgili Ahzab 33/40 dinlemeyi severdi. Yoksul Derviş'in aktardığına göre “oğlum Hz. Muhammed dendiği zaman elini göğsüne koymazsan saygısızlık yapmış olursun, namazda salavat okumazsan namazın

³⁹ Kubat, a.g.k.: Özokçu, a.g.k.

⁴⁰ Şahbaz, a.g.k.

kabul olmaz. Salavat kalbin saykalidir (yıkayıcısı). Mahşer günü öyle bir zulmet vardır ki, o zulmetten sizi çıkaracak salavat-ı şerifenin nurudur.⁴¹ Her namazın farzını kıldığında “Ala rasûlina salavat” demiş ve beş defa salavat (Allâhumme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihi ve evlâdihî ve ehl-i beytihi ve sahbihî ve sellim) getirmiştir. Bu uygulama bugün de Türbe camiinde devam ettirilmektedir. Namazın sonunda ise *Cezûlî*’nin *Şevâriku’l-Envâr* adlı eserinden bölümler okumuştur. Nitekim kitapları arasında zikredilen kitap mevcuttur.⁴²

Bacı Sultan’ın sohbetinin yer aldığı bir kasette salavat ve Peygamberimiz anlatılmaktadır. Bacı Sultan’ın terbiyesinde yetişen oğlu Abdilkadir Şahbaz’a göre “Allah’a giden en yakın yol aşk-ı Muhammediyye’dir”.⁴³

Salavat konusuna yaptığı sohbetlerde ve Habibin Durağı olarak meşhur Nutku İlahisinde⁴⁴ Peygamberimiz, Hz. Ali ve Hz. Fatuma’ya karşı duyduğu derin muhabbet görülmektedir.

Resulün durağı bir yeşil minber
Anın oturduğu misk ile amber
Hak, Habibim dedi hem de peygamber

Efendim sultanım sığındım sana
Hanedan askına geldim kapına

İsmine kurbanım ismin Muhammed
Her iki cihanda sen de mürüvvet
Bakide şefaât dünyada himmet

Efendim sultanım sığındım sana
Hanedan askına geldim kapına

⁴¹ Kubat, a.g.k.

⁴² Kitap, torunu Halil Şahbaz’da mevcuttur.

⁴³ Sayın, a.g.e. s.163.

⁴⁴ Eryıldırım, a.g.e. s. 90-92.

Kapına boynumu ben eğdim ey Şah
Kamu âlemlere sensin Padişah
Yüzünden utanır şems ile mah

Efendim sultanım sığındım sana
Hanedan askına geldim kapına

Kapında bekletme garip kemteri
Resulün damadı Hakk'ın Haydarı
Ondadır cümle dervişlerin defteri

Efendim sultanım sığındım sana
Hanedan askına geldim kapına

Aliyyü'l-a'lâsın bir ulu hansın
Tanrı'nın Arslan'ı Seyfullah sensin
Hakikat ilminin miftahı sensin

Efendim sultanım sığındım sana
Hanedan askına geldim kapına

Ulu köprü başında büyük divanda
Evliya enbiya sana kıyamda
Ümmetim de, çağır bize o demde

Efendim sultanım sığındım sana
Hanedan askına geldim kapına

Taşınan dikenî dökme yoluma
Nazar et Sultanım asi kuluna
Dertliyim derdime derman isterim

Efendim sultanım sığındım sana
Hanedan askına geldim kapına

Analar anası ah benim anam
Benden selam söyle Ali yârine
Bu canı yoluna kurban eyledin

Efendim sultanım sığındım sana
Hanedan askına geldim kapına

Taşınan dikenler yoktur yolunda
Cevahir topraktır senin gönlünde
İsyan gayet çoktur asi kulunda

Efendim sultanım sığındım sana
Hanedan askına geldim kapına

Leyl ü nehar ateşine yanarım
Hu isminin esrarını ararım
Rehberim babamdır ondan sorarım

Efendim sultanım sığındım sana
Hanedan askına geldim kapına

İlahisinde de görüldüğü üzere her zaman Ehl-i Beyt'ten söz etmiştir.⁴⁵ Tevella ve teberra inancına bağlı kalmıştır. “Bende-i Ali abanın azat kabul etmez kapı köpeğiyim.” “Koç koyundan seçkin gerek, siz sevin Ehl-i Beyti, o size yeter.”⁴⁶

Bacı Sultan İslamî şîara hep saygılı olmuştur. Bu konuda anlatılan önemsiz bir örnek daha önemli konulara karşı bakış açısı ile

⁴⁵ Bağseven, a.g.k.

⁴⁶ Sayın, a.g.e. s.107.

ilgili de bilgi verecektir sanırız. Bir gün yeşil renkli bir kağıt, sigara kağıdı görmüş, hemen alıp evin duvar kovuğuna sokmuş, yeşilin yerde olmasına razı olmamıştır.

İman, itaat, ittiba yanında ibadete de önem vermiştir. Şeriat ve tarikat bütünlüğüne⁴⁷ dikkat çekmiştir. İçtenlikle ve severek yapılan ibadetin ibadet olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁸ Nefse egemen olma düşüncesi⁴⁹ ve vatan sevgisi üzerinde durduğu diğer bazı önemli görüşleridir. Bildiri bağlamında bütün görüşlerini incelemek mümkün olmasa da, vatan sevgisine ayrı bir başlık açmak gerekir.

Bacı Sultan vatan sevgisini imanın bir parçası olarak görmüştür. Öyle ki bir hanımefendi ve mürşide olarak Kurtuluş Savaşı yıllarında üzerine düşen görevleri yerine getirmiş, eşi dahil herkesi askere göndermiştir. Askerlerimiz köye geldiklerinde çamaşırlarını yıkamış, günlerce evinde kalmalarını sağlamış, kendisinin ihtiyacı olmasına rağmen ilk önce onların karınlarını doyurmuş, yolcu ederken de yanlarına yiyecekler vermiştir. Ordumuzun muzaffer olacağına kesin inançla hareket etmiştir. Etrafındaki herkese umut aşılamıştır. Seher vaktinde kalkıp dualar etmiş, her gün Türbenin önüne oturmuş, vatanın düşman işgalinden kurtulması için 12 Yasin-i şerif okumuştur. Evlerinde oturan kadınlardan dua etmelerini istemiş ve bazı özel zikirleri çekmeleri için onlara görevler vermiştir.⁵⁰

Yukarıda ifade edildiği gibi, Kurtuluş Savaşı günlerinde askeriye'nin haberci ve casus olarak gönderdiği Teğmen Kenan'ı evine yerleştirmiş, “soran olursa çobanım derim, ben ölürüm yine de onu her tehlikeden korurum” demiştir.⁵¹

⁴⁷ Sayın, a.g.e. s. 76-77.

⁴⁸ Sayın, a.g.e. s. 110

⁴⁹ “Ruhların cinsiyeti yoktur, erkek dişi yoktur. Nefsine galip gelen er kişidir.” Eryıldırım, a.g.e. s. 77. “Sülale ile övünme, mezar taşına benzer”. Ekrem Sarıtaş, Yüz Yüze Görüşme, Ekrem Sarıtaş'ın Evi, Emirdağ, 29.06.2017, Perşembe, Saat 12:00

⁵⁰ Sayın, a.g.e., s. 47-48.

⁵¹ Sayın, a.g.e., s. 21.

Balkan savaşları, Birinci Dünya savaşı ve Kurtuluş savaşının bütün sıkıntılarını yaşamıştır. Sonraki yıllarda tekke ve zaviyelerle ilgili çıkarılan yasalardan sonra, tarikatçılık yapıyor ve alevi diye⁵² bazen şikayet üzerine bazen de keyfi olarak defalarca ifadeye çağırılmış ve mahkemeye çıkarılmıştır. Özellikle kış günlerinde karda kışta Karacalardan yürüyerek Emirdağ'a getirilmiş, günlerce nezarethanede kalmıştır. Ancak kötü niyetli insanların ve sistemin yaptığı hataları devlete yüklememiş, devletine, milletine ve vatanına karşı hiç küsmemiş, aksine onları her zaman yâr bilmiş ve imanla vatanını sevmiştir.

Askere gidecekler harçlık vermiştir. Hatta Yoksul Derviş'e "benim için de nöbet tut" isteğinde bulunmuştur.⁵³

Bacı Sultan gündelik siyasetle ilgilenmemiştir. Kendisine gelerek oy vb. nedenlerle tanışmak isteyenlere karşı mesafeli olmuştur. Bu onun siyasetle ilgili görüşünün olmaması anlamında değil, siyasetten farklı ve değerli birincil ödev ve görevlerinin olduğu anlamında değerlendirilmelidir.

2.2.Ahlaki Anlamda Öze Dönüş

Tasavvuf Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmak olarak tanımlanmaktadır. Tasavvufa mensup bir mütesavvife olan Bacı Sultan her daim Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmayı yaratılış nedenini gerçekleştirmek olarak görmüştür. Sohbetlerinde ahlaklı olmayı, insan olmanın ve dindarlığın vazgeçilmezi olarak ifade etmiştir. Bu nedenle her zaman ahlaki ilkelere uygun yaşamayı gündemine almış, ibadetten daha fazla kul olmayı ve ahlaklı olmayı tavsiye etmiştir. Bu durum, Kur'an ile dirilmenin verdiği bir hayat anlayışıdır. Kur'an-ı Kerim'de birçok ayeti kerime ahlaka yöneliktir ve ibadetle ilgili ayetler de ahlaki niteliklerle (örneğin Ankebût, 29/45) birlikte geçmektedir.

⁵² Sayın, a.g.e., s. 48.

⁵³ Kubat, a.g.k.

Bacı Sultan, “Güzel ahlak ekmek gibidir, su gibidir” diyerek ahlakın hayat için fonksiyonunu ve önemini vurgulamıştır. Ayrıca “Soyun sopun en yücresi güzel huydur.”⁵⁴ sözüyle, yaratılıştan gelen özellik yerine irade ile kazanılan ahlakın değerinin daha yüce olduğunu bildirmiştir.

Bacı Sultan ahlaki ilkelerin çoğunu açıklamıştır. Ancak görüşmelerde vurgulanan esaslardan birisi, muhabbet ve insan gönlü yapmaktır. Muhabbet bağlamında bütün varlıkları özellikle insanları sevmek, hoşgörü ile davranmak ve ayrımcılığa girmemektir. İnsanın insan için huzur kaynağı olmasıdır.⁵⁵ Ona göre aşk ile yapılan her iş güzel olur.⁵⁶

Ahlak alanındaki altın ilke ve aynı zamanda uzman vicdan ilkesi “kendin için istediğini başkası için istemek, kendin için istemediğin şeyi başkası için istememek”tir. Bacı Sultan her varlığa hak gözü ile baktığından muhabbetin gereği bir adım ileri geçmiş, doğru, güzel, faydalı olan şeyi kendisi için değil de başkası için daha fazla istemiş, yememiş yedirmiş, giymemiş giydirmiş, ihtiyacı olmuş ancak başkasının ihtiyacını kendi ihtiyacından daha öncelikli görmüştür. Bu husus, bize Hz. Ali ve Hz. Fatuma hakkında nazil olan İnsan (Dehr) Suresi 76/8-9 ayeti kerimeleri hatırlatmakta, Bacı Sultan’ın zikredilen ayetler ve Haşr suresi 59/9. ayet-i kerime muvacehesinde yaşadığını göstermektedir.

Bir gün halkın kötü kadın addettiği bir kadın⁵⁷ Bacı Sultan’ın yanına gelir. O sırada Bacı Sultan sık sık yaptığı gibi civarın ileri gelen alimleri ile sohbet etmektedir. Kadın içeri girdiğinde, Bacı Sultan onu yanına oturtur. İlim insanları bu durumu yadırgar. Bunun üzerine Bacı Sultan “o da Allah’ın kulu”der.⁵⁸ Bu olay tikel bir olay olsa da

⁵⁴ Eryıldırım, a.g.e. s. 77.

⁵⁵ Sarı, a.g.e. c.I. s. 56.

⁵⁶ Sayın, a.g.e. s. 55.

⁵⁷ İsmi tarafımızda saklı olmakla birlikte, önemli olanın hisse olduğu göz önüne alınarak ismi yazılmamıştır.

⁵⁸ Şahbaz, a.g.k.: İsmail Eryıldırım, Yüz Yüze Görüşme, Türbe, Karacalar, 22.7.2017 Cumartesi, Saat: 14:00.

Peygamber Efendimizin içki müptelası Hammar’a davranışı ve bir Yahudi cenazesine ayağa kalkması gibi, insana değer vermenin, insan kazanmanın asıl olduğunu, din, dil, ırk ayrımı yapmanın doğru olmadığını göstermektedir.

Bacı Sultan’ı anlatanların görüşlerinden anlaşıldığı kadarıyla muhabbetin zorunlu sonucu merhamettir. “İnsan” olan herkese her hal ve şartta sevgi ve merhamet elini uzatmak gerekir.⁵⁹ Merhametin yansımaları ihtiyacı olan kişinin ihtiyacı cinsinden ihtiyacını gidermektedir. Evlenemeyen fakir kimselere aracılık ederek evlendirmek merhamettir.⁶⁰ Fakir olsan da elinde avucunda ne varsa fakirlerle paylaşmak merhamettir. Başkasının kazancına göz dikmemek, kendi emeği ile geçinmek merhamettir. Bacı Sultan zaman olmuş geçimini sağlamak için ücret karşılığı bulaşık yıkamış, ekmek etmiş ve tarlada çalışmıştır. Verilen hakkullahı biriktirerek para-pul ve mal-mülk sahibi olmayı düşünmemiştir. İnsanların dertlerini dinlemiş ve ihtiyaçlarını gidermeyi nimet bilmiştir.

Bacı Sultan, bazen yakın bazen uzak çevreden gerek kadın olmanın gerekse Allah yolunda olmanın tabii sonucu olarak sıkıntılar çekmiştir. Sabrı ile çevresindekilere örnek olmuştur. Hasan Bağseven’in ifadesine göre Kerbela’da Zeynep Bacı (Zeyneb binti Ali)’nın yaşadığı hayat gibi bir hayatı olmuş, ancak her türlü eziyete rağmen sohbet yapmaya ve dersler vermeye devam etmiştir.⁶¹

Zengin akrabaları var iken Bacı Sultan, ücretle yevmiye hesabı tarlada çalışmış, ekmek yapmış, bulaşık yıkamış, dağdan sırtında odun getirmiştir.⁶² Çalışmayı değerli bilmiş, emek taraftarı olmuş, Allah yolunda ve insanlara Allah’ı tanıtmaya yolunca mücadeleyi hiçbir zaman bırakmamıştır.

⁵⁹ Özcan Türkmen, Bacı Sultan, 04 Aralık 2016 Eskişehir Yenigün Gazetesi.

⁶⁰ Kubat, a.g.k.

⁶¹ Bağseven, a.g.k.

⁶² Eryıldırım, a.g.e. s. 77.: Sayın, a.g.e. s. 43-44.

Muhabbet ve merhametin doğal sonucu ve gereği olan mücahede ve mücadele, “halka hizmet Hakk’a hizmettir”⁶³ düsturuyla devam ettirmiştir. Efendiliği hizmet etmede görmüş, hizmet etmeyi şeref saymıştır. Hizmet ederken asık suratlı ve buyurgan olmamıştır. Sohbetlerinde ve nasihatlerinde insanlara yaşam enerjisi vermiştir.⁶⁴ Halka hizmet Hakk’a hizmet anlayışı yanında “herkese kendine hizmet ediyor gibi hizmet et”⁶⁵ düsturuyla, empati kültürünü ortaya koymuş, îsar ruhunu yaşatmıştır.

Hizmet yaparken ayrımcı ve ötekileştirici bir tutumda bulunmamış, uzak yakın her insana hizmet etmiştir.⁶⁶ Hatta “benim oğlum belimden gelen değil yolumdan gelendir” diyerek biyolojik kardeşliği değil yol kardeşliğini önemsemiştir.

Bacı Sultan, manevi hizmetleri yanında köye ve köylüye maddi hizmetlerde de bulunmuş, okul yaptırmış, yol yaptırmış, köylere su getirtmiştir. Gariplere yardım etmiş, fakirleri evlendirmiştir.⁶⁷ Karacalar merkezdeki çeşmeyi yaptırmıştır.⁶⁸ Yine Karacalar Köyü merkezindeki cami yapılırken, maddi sıkıntılardan dolayı bir metreden yukarı çıkılamamış, Bacı Sultan’a köylülerin müracaatı sonucu Bacı Sultan köy köy yardım toplayarak, caminin kalan kısmını yaptırmış ve camiye hizmete açmıştır.⁶⁹ Ayrıca Dere Köyde Babasının önceden yaptırdığı iki çeşmeyi tamir ve tanzim ettirmiş⁷⁰ ve Kurudere Köyü’nde de bir çeşme yaptırmıştır.⁷¹ Bacı Sultan’a göre “Alın teriyle yemekten daha güzel yiyecek olamaz. Şıpr şıpr terlemek gerekir.”⁷²

⁶³ Sayın, a.g.e. s. 131.

⁶⁴ Sayın, a.g.e. s. 107.

⁶⁵ Sayın, a.g.e. s. 107.

⁶⁶ Bağseven, a.g.k.

⁶⁷ Halil Eren Yıldırım, *Aşık Yoksul Derviş'in Şiirlerinde Dini-Tasavvufi Unsurlar*, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Isparta 2007 s. 368.

⁶⁸ Sarı, a.g.e. c.1. s. 57.

⁶⁹ Bağseven, a.g.k.

⁷⁰ Osman Köksal, “Mütevazî Mütevekkil Bir Anadolu Köylüsünün Cumhuriyetle Yaştaşı Nukûd-Çeşme Vakfı ve Vakfiyesi,” *History Studies International Journal of History*, Volume 9 Issue 2, A Tribute To Prof. Dr. Ali BİRİNCİ June 2017 p. 157-169.

⁷¹ Eryıldırım, a.g.e. s. 78.

⁷² Şahbaz, a.g.k.

Bacı Sultan'da genel anlamda ahlaki ilkeler muhabbet, merhamet, mücahede/mücadele, hizmet ve yardım severliktir. Her birinin kaynağı Allah'a iman, hareket ettirici saiki Allah rızası, hedefi Allah'a layık kul olmak isteği ve yaratılış amacını gerçekleştirerek öze kavuşma, beni tanıma yolculuğudur.

Sonuç

Bacı Sultan, öze dönüş düşüncesinde bütüncül olarak Allah'a iman, ibadet, Kur'an'a uygun yaşama, Peygambere itaat, Ehl-i Beyt'e ittiba, sevgi, aşk, erdem, muhabbet, merhamet, mücahede, hizmet ve muavenet gibi her biri kendimizi, Hakk'ı ve hakikati aramamızın farklı veçheleri olan ilkeleri hayatına düstur edinmiş ve ekseriyetle bu noktalarda insanları dirilişe çağırmıştır. Bütün yapıp etmelerini sevgi ve aşkla yapmıştır.

Bacı Sultan, yaşadığı sürece hem kendini tanıma hem de insanların ilimden hikmete, şeriattan, tarikat, marifet ve hakikate yolculuk etmesine yardımcı olmuştur. Dini konularda saygıdeğer mürşitlik, sosyal işlerde ise karizmatik liderlik ve rehberlik yapmıştır. İnsanların sıkıntılı anlarında psikologluk/ruh doktorluğu görevini icra etmiştir. Bilgi edinme, danışma, paylaşma, yaşamı kolaylaştırma ve mutlu olma yolunda maddi ve manevi yardımını esirgememiştir. Ötekileştirme ve dışlayıcılıktan uzak yaşamıştır.

BİR TİYATRO YAZARI OLARAK ALİ YÜRÜK

Ahmet AYDEMİR*

Ali Yürük 1940'ta Emirdağ'da doğmuştur. Ne yazık ki hayatıyla ilgili çok fazla bilgiye sahip değiliz. Ulaştığımız kaynaklardan şu an yaşıyıp yaşamadığını bile öğrenmiş durumda değiliz.

Yazar ortaokul yıllarında babasını kaybeder. Lise yıllarını zorluklarla tamamlar. Hukuk Fakültesi'nde okumak istemesine rağmen geçim zorlukları nedeniyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümüne kaydolar. Yine geçim sıkıntıları nedeniyle okulu bırakıp memleketinde vekil öğretmenlik yapmayı düşünür. Ancak zeki ve çalışkan bir öğrenci olması nedeniyle etrafındakiler bu karara karşı çıkar ve ona iş bulmayı teklif ederler ve İstanbul Şehir Tiyatrosu'na figüran olarak işe aldırırlar.

Ali Yürük'ün tiyatroya başlangıcı bu şekilde ekonomik şartların zorlamasıyla başlar. Ancak Ali Yürük meraklı ve çalışkan bir mizaca sahiptir. İşe başladıktan sonra daha önce hiç tanımadığı tiyatro alanında kendini ciddi anlamda geliştirir. Tiyatro ile ilgili kaynakları okur, tiyatrodaki tecrübeli isimlere sorduğu sorularla temel kavramları, tiyatronun temel meselelerini kısa sürede öğrenir. O dönem tiyatroya çeviri ve taklit eserlerin hakim olduğunu fark eder. Bunun sonucu olarak onda millî bir tiyatro geleneği oluşturma düşüncesi ortaya çıkar. Böylece yazarlık macerası da başlamış olur. “Çatallı Köy” ve “Türkmen Düğünü” olmak üzere iki önemli tiyatro eseriyle de döneme damgasını vurur. Ayrıca yazarın tiyatro camiasında yaşadığı tecrübeleri anlatan “Türkiye’de Tiyatro Kavgası” adlı bir eseri de vardır. Bu eser yazarın tiyatro ile ilgili görüşlerini

* Yüksek Lisans Mezunu, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

barındırmasının yanında yazarın yaşadığı döneme ışık tutması bakımından da önemlidir. Yazar bu eserinde daima gerçekleri yazdığını belirtmiştir.

Ali Yürük, tiyatroya dair temel bir bilinci oluştuktan sonra tiyatroya çok boyutlu olarak bakmaya başlar. Seyirci tepkileri, eser içerikleri, oyun kurgusu gibi meselelere de kafa yormaya başlar. Tiyatronun gelişimi üzerine fikirler üretir. Tiyatronun milletimizin ihtiyacı olan noktada bulunmadığını düşünür. Ali Yürük’e tiyatro öğrenmenin üç yolu vardır:

1. Konservatuar eğitimi
2. Yurtdışı eğitimi
3. Bireysel çaba ile gelişim

Bu anlamda kendisini üçüncü gruba koyar. İstanbul Şehir Tiyatrosu’nda çalıştığı dönemde tecrübeli isimlerden yılmadan yorulmadan bilgi alır. Merak ve çalışkanlığı onun gelişimini sağlayan iki temel dayanaktır. Bu sayede tiyatro hakkında kısa zamanda çok büyük bir gelişim gösterir. Dönemin tiyatrosu hakkında da ciddi tespitleri vardır. Halka, özellikle köylüye karşı olan aşağılayıcı ve ümitsiz tavrı yersiz bulur. Halkın kötü yönlerini düzeltecek, iyi yönlerini öne çıkaracak halka moral verecek oyunların yazılması gerektiğini düşünür. Bu fikirleri doğrultusunda oyunlar yazmaya başlar. Ayrıca İstanbul Şehir Tiyatrosu’nda bir oyun esnasında keser ile bıçağın kullanıldığı bir sahnede rejisörün çekiç ile orak kullandırmaya çalışarak yapmaya çalıştığı ideolojik propoganda Türk tiyatrosuna millî bir yön verme misyonu yüklenir. Bu ideale öyle bağlanır ki tiyatro yüzünden eğitimini bıraktığında tiyatro ile eğitimi arasında kalır. Ama terazinin tiyatro tarafı daha ağır basar. Ayrıca batılı eserlerin etkisinde oluşturulmuş özentili eserleri de beğenmez. *“Okulu bitirsem lise öğretmenliği olacağım. Benim gibi dini-imanı bütün birçok Türk genci lise öğretmenliği yapıyor. Fakat Türk tiyatrosuna millî bir yön verecek, sağlam temeller atacak, onu taklit, kopya ve*

özenti hastalığından kurtarıp gerçek şahsiyetine kavuşturacak bir Türk genci şimdilik tiyatrolarımızda yok...”⁶⁸⁴

Muhsin Ertuğrul’un klasik eserlere yaptığı müdahaleleri de Türk toplumuna aykırı bulur. Adeta Türk milletine inançsızlık propagandası yapmaktadır. Bu yüzden yerli eserler vermenin çok önemli olduğunun farkına varır.

Bu gelişmeler sonunda Ali Yürük’ün tiyatral anlamda birbiriyle bağlantılı olarak düşünebileceğimiz iki temel ilkesi oluşmuş olur:

1. Tiyatro millî/yerli olmalıdır.
2. Tiyatroda batı taklitçiliği ve özentiliğinden uzak durulmalıdır.

İşte bu ilkeleri doğrultusunda eserlerini ortaya koyacaktır.

Ali Yürük’ün 1963 yılında kaleme aldığı ilk tiyatro eseri “*Çatallı Köy*”dür. Bu oyun otoritelerce millî Türk tiyatrosu için önemli bir adım olarak görülür. İstanbul Şehir Tiyatrosu’ndan Kemal Tözem oyun için şöyle der:

“...İşte piyes bu. İşte Türk piyesi budur. Milli Türk Tiyatrosu’nu siz kurup geliştireceksiniz. Türk Tiyatrosu diye bar bar bağırانlar, millî tiyatromuzun kurulmasını isteyenler, eğer gerçekten samimilerse, Çatallı Köyler’e Ali Yürük'lere can simidi gibi sarılmaları lazımdır.” (Türkiye’de Tiyatro Kavgası, s. 60)

Ankara Devlet Tiyatrosu tarafından repertuara alınır. Oyun izleyiciler tarafından çok beğenilir. Eleştirmenler tarafından da olumlu eleştiriler alır. Meydan Dergisi’nde Ömer Atilla oyunu metheder. Oyunun aksayan yanlarını da en küçük noktasına kadar belirtir.(Ali Yürük’ün Türkiye’de Tiyatro Kavgası adlı eserinden

⁶⁸⁴ Ali Yürük, Türkiye’de Tiyatro Kavgası, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 54.

naklen/Türkiye’de Tiyatro Kavgası, s. 132) Oyun daha sonra radyo tiyatrosuna aktarılır ve filme de alınır.

Çatallı Köy kan davası ekseninde aşk temasını işler. Trajik bir sonla biten eserde mekân Emirdağ’dır. Eserin konusu Zirzoplar ile Cukcuklar arasındaki kan davasıdır. Cukcuklar’dan Yusuf, Zirzoplar’ın kızı Şükran’ı kaçıır. İki aile zaten birbirine düşmandır. Bu olay kan davasını iyice pekiştirir. Zirzoplar da Veli’ye Cukcuklar’ın kızı Emine’yi kaçırmalarını öğütler. İntikam ancak böyle alınacaktır. Veli aydın görüşlü bir insandır. Kaçırma hadisesine sıcak bakmaz. Ayrıca Emine’ye zaten âşıktır. Emine de Veli’ye karşı boş değildir. Kaçırmaya sıcak bakmasa da Veli, ailesinin baskılarına dayanamaz ve resmî nikah şartıyla Emine’yi kaçırmayı kabul eder. Emine de sevdiği için kendi isteği ile Veli’ye kaçar. Ancak jandarmalar âşıkları yakalar. Veli, Emine’ye bir daha kaçırma sözü vererek Emine’yi bırakıp kaçar. Birkaç kaçırma girişimi daha olur. Ancak son girişimde Veli’nin annesi nispet yapmak için Emine’nin babasına haber verir. Tevfik, Emine ile Veli’yi yakalar. Emine’yi vurur. Bunun sonucunda bir buhran geçiren Veli, önce Tevfik’i vurur sonrasında da kendini vurur. Bu üç kahramanın ölümüyle eser son bulur.

Bu eser daha önce de belirttiğimiz gibi millî Türk tiyatrosu için bir ilk niteliğindedir. Ayrıca dönemin kanayan yarası olan “kan davası” meselesini konu etmesi bakımından da önemlidir. Ali Yürük konu tercihiyle halkımızın bu yöndeki eksikliğini gidermeyi amaçlamış olmalıdır. Ali Yürük, *Tiyatro cemiyetinin aynası, halkın üniversitesi, en tesirli propaganda vasıtasıdır.*” der.(Türkiye’de Tiyatro Kavgası, s. 54) Ayrıca kan davalarının ne kadar basit meselelere dayandığını da ironik bir şekilde gözler önüne sermiştir. İki ailenin arasını düzeltmek için Tevfik’in yanına giden İsmail kan davasının asıl sebebini öğrenmeye çalışır.

“İsmail – Peki babalarınızın ilk dargınlığı neymiş?

Tevfik – Babamla o Recep'in babası İstanbul'daki Galata Köprüsü'nün kaç adım olduğuna dair iddiaya girdiler.

İsmail – Eee?

Tevfik – Babam 'Ben İstanbul'u sizden iyi bilirim. Galata Köprüsü bin adımdan fazladır.' dedi. Onlar 'Bin adımdan azdır.' dediler. Günlerce iddia ettik. Sonunda İstanbul'a bir adam yolladık, köprüyü adımladı geldi. Bin adımdan az gelmiş, tam yedi yüz adım. O zaman Zirzoplar 'Gördün mü, benim dediğim çıktı. Ben İstanbul'u da sizden iyi bilirim, her şeyi de sizden iyi bilirim.' diye övündü. Babam rahmetli çok çakal adamdı.

İsmail – Sen de babana çekmişsin Tevfik Emmi.

Tevfik – Babam hiç yutar mı bu oyunu? Köprüyü kısalttırdın dedi. Öyle ya, adımlamaya giden adam bizim sülaledendi. Onun söyleyeceği yalan olmayacağına göre garanti onlar kısalttırdı köprüyü.

İsmail – Olur mu Tevfik Emmi? Hiç koskoca köprü kısalttırılır mı? Hem kısalttırmaya bile kalksan hükümet müsaade etmez. Ne zorluklarla yapıldı o köprü.

Tevfik – Kısalttırır bu ahlâksızlar. Benim dediğim olsun diye, iddiasını yürütmek için, ne yapıp kısalttırmışlar köprüyü.

İsmail - Kısalttıramaz Tevfik Emmi. Köprüyü kısaltmaya kalksan bir ucu suya düşer.

Tevfik – Kısalttırır İsmail... ”⁶⁸⁵

Eser aynı zamanda dönemin özelliklerini de yansıtmaktadır. Devir olarak II. Dünya Savaşı sonrası soğuk savaş dönemidir. Bu iki

⁶⁸⁵ Ali Yürük, Çatalhöyük Köy, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1968, s. 97-98.

ailenin düşmanlığı köylüler tarafından Alman, Rus düşmanlığına teşbih edilir.

Ayrıca eser bölgenin gelenek, görenek, manilerini içermesi bakımından da önemlidir.

Kahramanlara bakacak olursak kahramanlar oldukça doğal bir görünüm sergilemektedir. Bunda yazarın kuvvetli gözlem gücünün etkisi büyüktür. Ayrıca yazar ideolojik görüşünü esere yansıtmamıştır. Yazar, “*Çatallı Köy*”den önce bir piyes denemesi yapar. Bu piyes etrafındakiler tarafından pek beğenilmez. Bunun üzerine kendi eserine eleştirel gözle bakar ve şöyle bir tespitte bulunur:

“Hayatta gerçekten olan bir olayı, hiçbir peşin hükme kapılmadan ve zorla istediğim düşünceye bağlamaya çalışmadan, serbestçe, hür olarak yazdığım sahneler çok başarılı, istediğim düşünceye saptırmaya çalıştığım ve hayalî olarak yazdığım sahneler yavan kalıyor.”(Türkiye’de Tiyatro Kavgası, s. 57)

Böylece yazarın eseri ile kendisi arasına bir mesafe koyma gerekliliği düşüncesine ulaşır. Bu da onun başarıya ulaşmasında önemli bir gelişme olur. Yazar eserinde kendi kişiliğini gizleme yoluna gider.

Yazar aynı zamanda eseri ustalıkla kurgulamıştır. O dönemde sıkça işlenen kan davası konusunu aşk temasıyla bir potada eriterek başarılı bir eser vücuda getirmiştir. Oyunun akışında da herhangi bir eksik bırakmayarak eserin sahnelenmesi açısından çok uygun bir hale getirmiştir. Sahneler arası geçişlerde herhangi bir kopukluk ortaya çıkmamıştır. Gündelik hayatta rastlayabileceğimiz, halka yabancı olmayan bir konuyu seçerek büyük bir izleyici kitlesine ulaşmayı başarmıştır. Eser halk tarafından büyük bir ilgi ile karşılanmıştır.

Ali Yürük’ün ikinci eseri “*Türkmen Düğünü*”dür. Yazarın yıllarca düşünüp tasarladığı bir eserdir. Adından da anlaşılacağı gibi düğün ve düğüne bağlı âdetleri konu edilmiştir. Bilindiği gibi düğün

geleneği kültürümüzde çok önemli bir yer tutmaktadır. Bazı farklılıklar olsa da bütün yörelerin düğün geleneklerinde büyük ortaklıklar görülür.

“Yıllardır düşündüğüm ama bir türlü tasarısını tamamlayıp yazmaya oturamadığım düğün konusu vardı. Nihayet taslağı hazırlayıp yazmaya başladım.

Çok önemli bir konu. Yazması da zor. Çünkü milletimizin asırlardır yaşattıkları o hayran olunacak o düğün âdetlerini bir piyesin çerçevesi içine sokmak gerçekten güç. Âdetleri topladıkça önce kendim hayran oluyorum. O kadar güzel ve çekici ki. İşin acı tarafı da bu âdetler kaybolmak üzere. Yıllardır ihmal edilmiş, unutulmuş, bir kenara itilmiş... Köy köy dolaştım. Ne güzel ne derin manalı ne ibretli âdetler!.. Öyle bir denge kurmak gerekiyor ki ağırlığı âdetlere verirsem olaylar hafifliyor, dramatik aksiyonu kuvvetlendirirsem âdetlerin bir kısmı piyesin dışında kalacak...” (Türkiye’de Tiyatro Kavgası, s. 257)

Yazar 4-5 yıl boyunca düğün gelenekleri üzerine derleme çalışmaları yapar. Yazarın da belirttiği gibi sadece derleme çalışması yetmez. Bu gelenekleri dramatik aksiyon içinde başarıyla eritmek de önemlidir.

Bu piyes aynı zamanda “kendini bilme” erdeminin de bir ürünüdür. Önce kendimizi bileceğiz ki sonra uluslararası platformda boy gösterebiliriz.

“İlmin temel kaidesi, kendini bilmektir. Kendini bilmeyen bir insan veya milletin şahsiyet kazanması, kendine has hareketler yapması imkansızdır. Bütün dünyanın tereddütsüz kabul ettiği gibi millî olmayan bir şey beynelminel olamaz... Kendini bilemeyen bir insan veya millet ilerleyemez...” (Türkiye’de Tiyatro Kavgası, s. 257-258)

“*Türkmen Düğünü*” bir çiftin evlenme öncesi ve düğün sürecini konu alır. Ahmet, Haskız’a âşıktır. Oysa ablası ve annesi gelin olarak Kerime’yi istemektedir. Görücü usulü evliliğe karşı olan Ahmet kesin olarak Haskız’la evlenmek istediğini belirtir. Cemal de Haskız’a âşıktır. Ahmet’e türlü güçlükler çıkarır. Ancak Haskız’ın gönlü Ahmet’ten yanadır. Ahmet’in ailesi de düğünü geciktirmek için çabalar. Nihayetinde Haskız’ı Ahmet’e isterler ve alırlar. Bundan sonra Ahmet hayatın gerçekleri ile yüz yüze gelir. Düğün masrafları ateş pahasıdır. Bulup buluşturup düğünü yaparlar. Düğünü bozmaya hazırlanan Cemal, Kerime ile karşılaşır. Kerime Cemal’e, Ahmet’le Haskız’ın büyük aşklarını anlatır. Onlara karışmamasını ister. Aynı zamanda Cemal’e olan sevgisini açıklar. Cemal de Kerime’yi kaçıır. Eserin sonunda Ahmet ile Haskız düğün sonrası odalarında. Ahmet Haskız’a şaka yapar. Yüz görümlüğü takmadan Haskız’a yüzünü açtırır.

Eser bir düğün panoramasıdır. Düğünle ilgili görücülük, kız isteme, duvak örtme, gelin çıkarma, kına yakma gibi birçok kültürel ögeyi barındırmaktadır. Bu yönüyle zengin bir folklorik yapıya sahiptir. Yazar bu gelenekleri kalıcı hale getirerek, bir kültür aktarıcılığı rolü üstlenmiş, aynı zamanda unutulmak üzere olan bazı âdetlerin yaşaması için bir gayretin içinde olmuştur.

Bunun yanında görücü usulü evliliğin zararları, bazı geleneklerin çiftleri maddi anlamda zorlaması gibi hususlara da dikkat çekilmiştir.

Ahmet’e Kerime’yi alma fikrini açarlar. Ama Ahmet reddeder ve sevdiği kızla evlenmek istediğini söyler. Arkadaşı Tekin de bu kararını destekler. Çünkü o, görücü usulüyle evlendirilmiştir. Evlendiği kızın yüzünü düğünden sonra görmüştür.

“Afyon’da memurdum. Annem geldi. ‘Sana tamircilerin kızını alacağım.’ dedi. ‘Peki.’ dedim. Hepsi bu kadar. Karımın yüzünü

gerdek gecesinden önce gördüysem şerefsizim. Keşke hiç görmeseydim.”⁶⁸⁶

Sohbet uzayınca Tekin ailesinin baskısını yersiz bulur. Kendi tecrübesinden yola çıkarak aileyi ikna eder:

“Ben kimsenin evlenmesine karışmam ana. Sen de karışma. Bırak kimi beğeniyorsa alsın. Beni yaktınız, onu da mı yakacaksınız?” (Türkmen Düğünü, s. 23)

Ahmet’e de;

“Sen onların lafına bakma Ahmetciğim. İnsan hayatta bir kere evlenir. Gönlün kimi istiyorsa onu al.” der. (Türkmen Düğünü, s. 23)

Düğün masraflarının pahalı olması da Ahmet’in dikkatini çeker. Ahmet’e gerekenleri şöyle bir sayarlar. Ahmet de

“Eyyvah!.. Şöyle kabataslak bir hesap ettim. Sadece nişan için 600-700 bin lira gidiyor. Daha düğün hiç hesapta yok.” der. (Türkmen Düğünü, s. 60)

Ayrıca türküleri, manileri, atasözlerini içermesi bakımından da eser önemli bir yer tutar. Yazar bu gelenekleri aktarırken kuru bir aktarım çabasına girmemiştir. Kurgu içinde bu gelenekleri başarılı bir şekilde işlemiştir. Bu da yazarın kurgudaki ustalığını göstermesi bakımından önemlidir.

Eser kişileri oldukça doğal bir görünüm sergilemektedir. “Çatallı Köy”de de gördüğümüz gibi yazar kendi kişiliğini gizlemeyi başarmıştır. Gayet doğal, halkın gündelik yaşamını yansıtan konuşmalar yer verilmiştir. Atasözleri, maniler, türküleri zorlamadan kurgunun içinde yerleştirmiştir. Eserde bölgenin ağız özellikleri, kelime dağarcığı etkin bir şekilde kullanılmıştır. Eser kurgu anlamında da sağlamdır. Sahneler birbirini oldukça iyi tamamlamış, sahne

⁶⁸⁶ Ali Yürük, Türkmen Düğünü, Ocak Yayınları, Ankara, 1987, s. 22.

geçişlerinde kopukluklara rastlanmamaktadır. Yaşadığı dönemin sosyal gerçeğine aykırı bir sahneyle de karşılaşmamaktayız.

Sonuç olarak Ali Yürük bu iki piyesiyle yazdığı döneme damgasını vurmuştur. Türk tiyatro tarihine millî ve özgün bir yol çizme gibi bir ilke belirlemiş ve bu iki ilkeye uygun eserler ortaya koymuştur. Ancak yazarın bu yolda yalnız kalması, devlet tiyatrolarının böyle bir endişelerinin olmaması onun bu idealini akim bırakmıştır. Nitekim bu çalışmayı yaparken hakkında bile yeterli bilgiye ulaşamamız onu sevenlerin de kendisini ihmal ettiğini göstermektedir. Bu konuda en önemli göre yine Emirdağlılara düşmektedir. Sözelimi Emirdağ Belediyesi ve Emirdağ Valiliğı her yıl veya iki yılda bir Ali Yürük adına tiyatro eseri yazma veya tiyatro eseri sahneleme alanlarında bir ödöl koymasının önemli bir hizmet olacağını düşünöyoruz.

KAYNAKÇA

Ali Yürük, Türkiye’de Tiyatro Kavgası, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1977

Ali Yürük, atallı Köy, Milli Eğıtim Basımevi, Ankara, 1968

Ali Yürük, Türkmen Düğünü, Ocak Yayınları, Ankara, 1987

HURİYE SARAÇ'IN *ÖĞRETMEN BENİSA* ADLI ESERİNDE EMİRDAĞ YÖRESİNDEKİ SOSYAL HAYAT

Mustafa TEMİZSU*

Özet

Emirdağlı bir yazar olan Huriye Saraç'ın *Öğretmen Benisa* (2005) adlı eseri üç ciltten oluşmaktadır. Anı-roman türü içerisinde değerlendirebileceğimiz bu eserin başkışısı ve aynı zamanda anlatıcısı olan Benisa, yazar Huriye Saraç'ın kendisidir. 1930'lu yıllarda Emirdağ'ın Aslan adlı köyünde doğan Huriye Saraç bu eserinde, çocukluk ve ilk gençlik yıllarının geçtiği Emirdağ ve çevresinde yaşadığı bir takım olayları gerçekçi bir yaklaşımla ele almıştır.

Bilindiği üzere anlatı türlerinden biri olarak romanlar, salt estetik unsurları itibarıyla değil, aynı zamanda içinde doğdukları toplumların çeşitli özelliklerini yansıtmalarıyla da önem ifade ederler. Bu bağlamda hemen her roman, ele alınan konuya paralel olarak, toplumlar hakkında çeşitli izdüşümler sunmaktadır.

İşte bu eserlerden biri olarak görebileceğimiz *Öğretmen Benisa*'da, 1940 yılından 1950'li yıllara değin devam eden bir zaman diliminde, başta Benisa ve ailesinin yaşadıklarından hareketle yöre halkının sosyal hayatına dair çeşitli örnekler bulmak mümkündür.

Bu çalışmada, Huriye Saraç'ın *Öğretmen Benisa* adlı eserinin ilk cildinde, sosyal hayata dair birer örnek olarak yöre halkının yaşayış biçimine, gündelik hayatına, çeşitli geleneklerine ve ayrıca folklorik unsurlarına dair tespitlerde bulunulacaktır. Böylelikle Emirdağ ve

* Dr. Arş. Gör., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mustafa.temizsu@ikcu.edu.tr

çevresinde, dünden bugüne değışen veya korunan çeşitli sosyal hayat örneklerine dair bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Huriye Saraç, *Öğretmen Benisa*, anıroman, Emirdağ, Aslan köyü.

Giriş

Emirdağlı bir yazar olan Huriye Saraç, *Öğretmen Benisa*⁶⁸⁷ adlı üç ciltlik eserini yetmişli yaşlarında yazarak edebiyat dünyasında dikkate değer bir yer edinmiştir. “Kayayı Delen Tohum (Köy Enstitülü Olmak)”, “Sevgiyle Işır Yaşamak” ve “Adanmış Aydınlık” alt başlıklarıyla üç cilt olarak yayımlanan romanın edebiyat dünyasında yankı bulmasının temel sebepleri, romanda ele alınan konu ve bu konunun sunuluş biçimiyle yakından ilgilidir. Genel bir ifadeyle, Emirdağ’a bağlı Aslan (Aslanköy) köyünde doğup büyüyen Huriye Saraç’ın (Benisa) küçük yaşlarından itibaren yaşadığı pek çok olayın, köy hayatının doğal ve gerçekçi atmosferiyle konu edildiği roman hakkında ilk elden söylenmesi gereken, eserin tamamen biyografik temellere dayalı, gerçekçi bir yaklaşımla kurgulanmış olduğudur. Bunun bir sonucu olarak romanın başkışisi ve aynı zamanda anlatıcı olan Benisa, yazar Huriye Saraç’ın bizatihi kendisidir. Homodiegetik anlatıcının gözünden aktarılan romanın tamamen gerçek ve yaşanmış olaylara dayalı olması şüphesiz ilk olarak Huriye Saraç’ın biyografisine odaklanma gerekliliğini ortaya çıkarır.

Huriye Saraç, 1933 yılında Afyon’un Emirdağ ilçesine bağlı Aslan köyünde doğar. 1941 yılında ilkokula başlar. İlkokulun ilk üç sınıfını köyündeki okulunda tamamladıktan sonra, 09 Mayıs 1944’te Eskişehir’e bağlı Çifteler Köy Enstitüsü’nün hazırlık sınıfına alınır.

⁶⁸⁷ Kitaptan yapılan alıntılar şu baskıya aittir: SARAÇ, Huriye, *Öğretmen Benisa (Köy Enstitülü Olmak)*, Broy Yay., Kasım 2005. Alıntılar için ayrıca dipnot verilmeyecek, parantez içerisinde sayfa numaralarıyla belirtilecektir.

Köy enstitüsündeki eğitimini tamamlayan Huriye Saraç, 1949-1950 öğretim yılında Emirdağ'ın Ekizce (Leblebici) köyüne stajyer köy öğretmeni olarak atanır. Burada bir yıl çalıştıktan sonra ise Burunarkaç köyüne atanır. Bu köyde başarılı bir şekilde öğretmenliğini sürdürüp, hayallerini gerçekleştirmeyi düşlerken, üvey annesinin etkisiyle zorla kaçırılarak bir köy ağasıyla evlendirilir. Kaçırıldığı evde uzun süre hapis hayatı yaşayan Huriye Saraç, daha sonra 24 Ağustos 1952 yılında zorla mesleğinden istifa ettirilir.

Yaşadığı hapis hayatından kurtulmak için pek çok kez kaçmayı deneyen Huriye Saraç, nihayet bir yıl geçmeden esir tutulduğu evden kaçar ve kurtulur. Ancak ağa tarafından memurluk siciline bir takım olumsuz işlemler yapıldığı için öğretmenliğe dönemediği gibi hiç bir devlet dairesinde de işe alınmaz. Bu arada ağabeyi tarafından ikinci kez evlendirilen Huriye Saraç, üç yıl sonra bu evliliğine son verir.

Uzun yıllar tutkuyla bağlı olduğu öğretmenlik mesleğine dönmek için her yolu deneyen Huriye Saraç, sonunda haksızlığa uğradığını ispat ederek istifasından dört yıl sonra mesleğine geri dönmeyi başarır. Bu tarihten itibaren Bilecik, Afyon, İzmir, Aydın, İstanbul, Eskişehir gibi illerde uzun yıllar öğretmen olarak görev yapan yazar, 1972 yılında malulen emekliye ayrılıp turist olarak Belçika'ya gider. Burada da dokuz yıl çalıştıktan sonra Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenliği yapmak üzere Hollanda'ya taşınır.

Yaşamını Türkiye, Belçika ve Hollanda arasında sürdüren Huriye Saraç, gönüllü eğitimci kimliğine bağlı olarak çeşitli kültür ve dayanışma etkinliklerine katılmaktadır.

Huriye Saraç'ın *Öğretmen Benisa* adlı romanı hem Türkiye'de hem de Belçika, Hollanda, Rusya, Azerbaycan ve Gürcistan gibi ülkelerde önemli yankılar uyandırmıştır. Ayrıca yazar bu ülkelere davet edilmiş ve çeşitli edebiyat ödüllerine layık görülmüştür. Azerbaycan Yazarlar Birliği Huriye Saraç'ı bu birliğe fahri üye olarak kabul etmiş, yine Azerbaycan'da faaliyet gösteren Uluslararası

“Vektör” Bilim Merkezi yazara, Fahri Doktora, Türk Dünyasına Hizmet ödülü; Moskova Yazarlar Birliği ise Puşkin madalyası takdim etmiştir.⁶⁸⁸

Yazar Huriye Saraç’ın kısaca yaşam öyküsün anlatıldığı bu ifadeler, esasında romanın önemli bir bölümünün özeti niteliğindedir. Bu durum yukarıda da belirttiğimiz üzere romanın gerçek olaylara dayalı olarak anı-roman türünde kurgulanmış olmasından kaynaklanır. Eserin konusu, kurgu biçimi, dili ve tarihsel olayları yansıtması bakımından ifade ettiği önemlerin yanı sıra dikkati çeken bir diğer özelliği, 1940’lı yılların Emirdağ’ı hakkında pek çok açıdan dikkate değer özellikler barındırmasıdır. İşte bu özelliklerden biri de genel bir ifadeyle dönemin Emirdağ yöresinin sosyal hayatının romanda karşılık bulduğu yönleridir. Burada sosyal hayat kavramıyla kast edilen, genel bir ifadeyle, roman içerisinden tespit edebildiğimiz, Emirdağ’ın Aslan köyündeki gündelik hayat, çeşitli gelenek ve görenekler ve folklorik unsurlardır. Dolayısıyla bu çalışmada *Öğretmen Benisa*’nın birinci cildi olan “Kayayı Delen Tohum (Köy Enstitülü Olmak)”da, sözünü ettiğimiz başlıklardan hareketle çeşitli değerlendirmelerde bulunulacaktır. Örneklem olarak eserin sadece birinci cildini ele almamızın temel sebebi ise diğer iki cildin büyük ölçüde mekânsal olarak Emirdağ’ın dışında geçiyor olmasından kaynaklanmaktadır.

***Öğretmen Benisa*’da Sosyal Hayat’a Dair Çeşitli Unsurlar**

Huriye Saraç’ın *Öğretmen Benisa* adlı eseri, yazarın kişisel biyografisine dayalı, onun başından geçen bir takım olayların konu edildiği bir anı-roman olarak görülmektedir. Eseri, başkişi Benisa’nın anılarının romanlaştırılması gerçeğine bağlı olarak, aynı zamanda bir “başkişi” romanı olarak da değerlendirmek mümkündür. Şüphesiz bu durum, Emirdağ yöresindeki sosyal hayatın izlerini sürmek açısından

⁶⁸⁸ Aliyeva, Tamilla, “Bir Anadolu Kadını: Huriye Saraç”, <http://huriyesarac.net/bir-anadolu-kadini/> (05.08.2017).

da önem ifade etmektedir. Çünkü Benisa'nın onlu yaşlarındayken başlayan ve olayların onun gözünden aktarıldığı roman, büyük ölçüde Benisa'nın özyaşamöyküsüne dayalıdır. Bunun yanında eserin, Türk edebiyatında köy veya Anadolu romanı olarak akla gelen tipik örneklerle uymadığını söylemek mümkündür. Eser daha çok, mekân olarak Emirdağ ve yöresinin seçildiği otobiyografik bir aile romanı olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda eserdeki sosyal hayata dair unsurlar, büyük ölçüde kalabalık insan gruplarına dayalı değil, 1940'lı yılların Emirdağ'ındaki bir ailenin yaşadıkları merkezinde okunabilir. Buna ek olarak, başkışı Benisa'nın romanın anlatımı içinde yöre halkının yaşam biçimine dair ortaya koyduğu çeşitli bilgiler de sosyal hayata dair birer örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öğretmen Benisa'nın birinci cildinde karşımıza çıkan ilk mekân Emirdağ'ın Aslan köyüdür. Benisa bu köyde doğmuş, öğrenim hayatına ilk burada başlamıştır. Eserde köy hayatına dair ayrıntılı bir tanıtım veya betimleme söz konusu değildir. Bu durum, romanın hem dokuz kişilik bir ailenin merkezinde kurgulanmış olmasından hem de yazarın anlatısal tercihten kaynaklanmaktadır. Bunun yanında eserin bazı noktalarında bir mekân olarak köyün tasvir edildiği görülmektedir:

“Köyün kuzeyindeki Höyük'e gidecektik. Höyük, sekiz on metre yüksekliğinde yuvarlak bir toprak yığını. Köyümüzün yıllar öncesinde şehir olduğu, hangi nedenle battığı bilinmeyen Aslan şehrinin hazinesinin bu höyük'ün altında olduğu söylenirdi. Bu nedenle birçok kazı yapılmış. Ancak çanak çömlek kırıntılarında başka bir şeye rastlanmamış. Köydeki çeşmelerin, hatıllarında, evlerin köşe taşlarında, duvarlarında örülü granit ve mermerlerdeki aslan resimlerinin, kimi sütunların Eskişehir ve Çifteler müzesine taşındığını yıllar sonra öğrenmiştik.” (s.15-16)

Romanda Aslan köyünün kış şartları hakkında ise şu ifadeleri okuruz:

“Köyümüz Karadağ’ın eteğinde olduğundan güneş geç doğar, erken batardı. Bu nedenle de çok soğuk olurdu kışları. Köyde evlerin üstü düz ve topraktı, kar yağınca herkes evlerinden kar kürürdü. Bu yüzden sokak araları karla dolardı. Camiye, çeşmeye, okula açılan yolun iki yanına boyumuzu aşan kar yığılmış olurdu.” (s.40-41)

Öğremen Benisa romanına göre, 1940’lı yıllarda Emirdağ’ın Aslan köyündeki gündelik hayata dair söylenmesi gereken belki de ilk kavram, çalışmaktır. Benisa’nın onlu yaşlarından öğretmen oluşuna değin geçen süreçte köy hayatına dair elde edebileceğimiz en önemli bilgi çoğunluğu yoksul Anadolu halkından oluşan insanların yaşam mücadeleleridir.

Yöre halkı gündelik hayat içerisinde başta tarla ve ekin işleriyle uğraşmak, evi temizlemek, hayvanları beslemek, ahırını temizlemek, gübre taşımak, arpalığı temizlemek, odun temin etmek gibi işlerle uğraşmaktadır.

Romana göre çocuklar da sürekli bir işle meşguldür. Onlar da evin gündelik işlerinde çalışırlar aileye yardım ederler. Buna bir örnek olması bakımından şu ifadeler dikkat çekicidir:

“Harman çalışıyordu. Ablam ev işlerindeydi. Odun kırmayı da tek başına yapıyordu. Küçük kardeşlerim de boş duramazlardı. Onlar için oyun, çalışmak demektir. Başka türlü süni bilemezlerdi. Çeşmeden eve su taşımak, inekleri sığirtmaca katmak, atlarla birlikte yemlerini sularını vermek, ahırlarını temizlemek, yumurtaları toplamak. Hepsi bizim işimizdi.” (s.99)

Romanda yeme içme adetleri hakkında geçen ifadeler ise çoğunlukla köy halkının ekonomik durumunu yansıtır niteliktedir. Nispeten yaz mevsiminde daha iyi olan yeme içme, kışın kıtlık zamanlarında, günlük öğün olarak ikiye iner. Anlatıcının şu ifadeleri kış zamanı Emirdağ ve çevresinde, o yıllardaki günlük öğün hakkında bilgiler verir:

“Öğünümüz ikiye indi. O da, kuşluk zamanı çökelekli pırasa ya da kuru soğanlı yarımşar dürüm. Akşama doğruysa yağsız un çorbası, haşlanmış ikişer patates, göce aşı gibi şeyler. Göce, buğday, bulgur gibi çekilir, suyla pişirilince tuz atılır, yenirdi.” (s.40-41)

“Tahmin edildiği üzere evlerin ekmek ihtiyaçları da yine evdeki kadınlar tarafından karşılanır. Genellikle 8-10 günde bir günün erken saatlerinde kalkan kadınlar ekmek damı denilen yerde ekmekleri pişirirler.” (s.42)

Eserde dikkati çeken bir diğer husus, aileler arası önemli bir ziyaret gerçekleştirildiği zaman -örneğin romanda evlilik sürecinde olduğu gibi- ağıldaki kuzulardan birini ev sahibi kendi kesip, kestği evinin bahçesinde ateş yakarak pişirir ve yine orada konuklarına ikram eder. Ayrıca burada gelenek ve göreneklere dair bir örnek olarak, çocuklar konukların yanında bulunmaz ve sofraya oturmaz.

Romanda toplumsal açıdan dikkati çeken örneklerden biri, “Cumalık” geleneğidir. Buna göre her Cuma günü adeta geleneksel bir ritüel olarak gerçekleştirilen Cumalık adeti, esasında çoğunluğu yoksul olan yöre halkının toplumsal dayanışmaya bağlı olarak dini hassasiyetlerinin bir yansıması niteliğindedir. Eserde bu geleneğin yaşanış biçimi ise şu ayrıntılarla sunulmaktadır:

“Her Cuma bir komşu; leblebi şekeri, lokum, keçiboynuzu, iğde, buğday kavurgası gibi yiyecekleri çocuklara dağıtır. Genellikle çocuklar Cuma günleri camilere toplanır, namazdan önce dağıtılan yiyecekleri almak için beklerler.” (s.42)

Cumalık geleneğine benzer bir şekilde romanda geçen şu ifadeler de dikkat çekicidir:

“Köyümüzün bir diğer âdeti de, haşhaşlı patatesli veya çökelekli somun dağıtmaktır: Köyde o gün kim somun pişirecekse, bu iki üç somunluk ekmeği yapar ve gelen çocuklara yedirir. Ayrıca üç cumada bir, “etlaş” denilen yani anlatıcının da açıkladığı üzere,

tavuklu bulgur pilavı olarak bilinen yemek köyün kadınları tarafından sırayla farklı zamanlarda pişirilir ve çocuklara yedirilir.” (s.42)

Öğretmen Benisa’da dikkati çeken geleneklerden biri de, “ahretlik olma”dır. Bu geleneğe göre, birbirine çok yakın iki arkadaş, sağ ellerinin orta parmağına iğne batırır ve her biri, diğerinin kanını yalayarak, aralarındaki ahretlik bağı kurmuş olur. Bunun devamında ise iki arkadaş birbirlerine geleneğe uygun olarak bir hediye sunar:

“Birisiyle ahretlik olunca hediye verilirmiş. Bohça hazırlamış, getirdi. Pul oyalı yeşil yazma, yün çorap, bir şişe çoban kolonyası. Bir havlu, üç metre basma. Bir kese kağıdı dolusu da çerez!” (s.327)

Romanda yöre halkının inanç ve geleneklerine dair ilginç örneklerden biri de, insanlar tarafından 9 sayısının uğurlu sayılmasıyla ilgilidir:

“9 sayısının uğurlu olduğu inancı vardı köyümde. Bu nedenle de bir evden 9 kız gelin olur, bir ananın 9 çocuğu olursa cennetin kapısını ilk açanlardan olacağına inanılırdı.” (s.362)

Öğretmen Benisa’da Emirdağ’daki gelenek ve göreneklere dair en dikkat çekici unsurlardan biri de düğün adetleridir. Bu bağlamda şu ifadeler o yıllardaki düğünlerin yapılış süreçlerine dair ayrıntılı bilgiler verir:

“Evlenme çağına gelen gençlerin çoğu akraba çocuğuyla evlendirilir. Bu nedenle de yaz olsun, kış olsun birbirlerine yardıma koşarlardı. Evlenecek gencin babası, gelin edeceği kızın başlık parasını yatırır, takı ve giysisini alır, düğün gereksinimlerini karşılayacak duruma gelince başlardı düğün. Perşembe uğurlu sayılırdı. Dama bayrak asılınca, o evin düğünü başlamış olurdu artık. Yemekler (yaprak sarması, et, üzüm hoşafı, pilav helva, çorba) kazan yavrusu, har analarla (büyük tencere) pişirilir, üzüm hoşafı ve yaprak sarmasız düğün yemeği olmazdı. Sarmayı, yetişkin kızlar toplasıp sararlar. Sarma sarılırken delikanlı anaları kızlara bakmaya gelirdi.

İnce, düzgün, çabuk saran kız beğenilir. Dışarıdan gelen davetliler karşılanır. Bu gelenler; koç, koyun, gibi armağanlar getirirdi ki, düğün evine yardım olsundu. Cuma, yemek verilir. Cumartesi kına yakılır. Pazar gelin getirilir. Gelin geldikten sonra dıştan gelen davetliler giderler. Pazar günü kuşluk zamanı, köyün hatırlı kadınları “duvak açması” yaparlardı. Duvak açmasında; geline gelinliği giydirilir, duvağı takılırdı. Gelen kadınların eli öptürülüp önlerine oturtulur. Dua okunurken başından duvağı çıkarılır. Duvak açanlar para verir, yemek yer, öderler. “Gelinlik” başlardı.” (s.260)

Eserde sözü edilen “gelinlik” durumu aynı zamanda kadınların gelin olarak toplumda edindiği rol ve onların yaşayış biçimlerini yansıtır:

“Bir kız gelin olunca “gelinlik yapma” geleneğine uymak zorundadır. Sizin anlayacağınız, bundan böyle gelinin ağzı var dili yoktur pek. Evin en büyüğünden en küçüğüne duyulur duyulmaz bir sesle konuşur. Böylece; gelin-kaynana dırdırı da olmaz. Bu gelinlik yapmanın, “suskunluk durumu”nun da belli bir süresi yoktu. Bu süreyi evdeki kaynanayla kaynata belirler. Gelin, gelinlik yapma koşullarını eksiksiz yerine getirince hediyesini alır. Bu; tarla, koyun, dana, altın olabilirdi.”

Öğretmen Benisa’da Emirdağ’ın 1940’lı yıllarında yaşayan çeşitli folklorik unsurlara da yer verilmiştir. Özellikle romanda geçen türkü ve ağıtlar dikkat çekicidir. Örneğin o yıllarda Emirdağ ve çevresindeki köylerde meşhur olan türkülerden biri şudur:

*“Kozan Dağı çatal matal
Arasında aslan yatar
Bir yiğide bir gelin yeter
Ki alanın derdi artar
Beyler aman aman
Ben yandım aman”* (s. 51)

Romanda bir ağıt örneği olarak ise şu dizeler geçmektedir:

*“Aslanköy’ün önünde Karadağlar
Anasız kuzular her gün ağlar
Düğünde bayramda bile
Al yeşil yerine karalar bağlar.”*(s.226)

İkinci dünya savaşı yıllarında Emirdağ’ın sosyal hayatını etkileyen durumlardan biri de, karartma geceleri olarak bildiğimiz günlerdir. Bilindiği üzere karartma geceleri, II. Dünya Savaşı yıllarında savaşa girmeyen Türkiye’nin, ülkeyi olası bir tehlikeden korumak için aldığı bir takım önlemleri ifade eder. Buna göre romanda da “pasif koruma” olarak da tanımlanan bu süreçte, gün batımından sabaha değin elektrik ya da aydınlatıcı araç gereçlerin ışığı evlerden dışarı çıkmayacak şekilde önlem alınır. Pencereler kalın koyu renkli çeşitli eşyalarla kapatılır. Gündelik işler de geceye bırakılmadan bitirilmeye çalışılır:

“Pencereler kalın, siyah bezlerle örtüldü. Işığın dışarı sızması önlendi. Uyarılara dikkat edildi. Bir süre sonra unutulur gibi oldu, önlemler tavsamaya yüz tuttu. Çocuk aklımızın bir yanı hep dışarıdaydı. Acaba dışarısı nasıldı? Kimileyin perdeleri aralayıp bakmaya çalışıyorduk, aramızda bu yüzden tartışmalar çıkıyordu. Hemen her akşam koridorda toplanıp radyodan akşam haberlerini dinliyorduk. Tarih öğretmenimiz, elindeki çubuğu duvarda asılı duran Avrupa haritasında gezdirerek savaşılan yerleri gösteriyordu. Sınıflarımıza girince dinlediklerimizi birbirimize aktarıyorduk, defterlerimize not düştüğümüz de oluyordu. Kimi geceler gökyüzü

projektörlerle başlıyordu. Bunun neyin nesi olduğunu ve hangi amaçla yapıldığını bilmiyorduk. Yatay gelen ışıkların yatakhane penceresinden içeri girip ortalığı ağartmasıyla sıçrayıp birbirimize sokulduğumuz oluyordu. Sonraları bu ışıldaklı aramanın Eskişehir Hava Üssü'nden geldiğini öğrendik. Düşman uçaklarını kollamaya yarıyordu.” (s.72-73)

Öğretmen Benisa’da dönem halkının yaşayış biçimini ve toplumsal durumu yansıtan önemli unsurlardan biri de evlilik çağındaki kızların toplumdaki yeridir. Anadolu’nun bir gerçekliği olarak geleneksel toplulukları yansıtmaları bakımından şu ifadeler dikkat çekicidir:

“Bizim oralarda ana baba kime isterse ona verirdi kızlarını. Onlara da katlanmak, kocayı kabullenmek düşerdi. Sorun çıktığında ilk suçlanacak yine o olurdu. Kendini savunma olanağı bile bulamazdı. En çoğu, anasına fısıltıyla anlatabilirdi olup bitenleri. Ne kadar dayanaksız da olsa ona sığınırdı sadece.” (s.118)

Kadınların toplumdaki yerlerine paralel olarak romanda dikkati çeken bir diğer husus ağılık sisteminin eserdeki yansımalarıdır. Romanın kurgusunda önemli bir entrik unsur olarak karşımıza çıkan asal olaylardan biri Benisa’nın bir köy ağası tarafından zorla kaçırılması ve evlendirilmesidir. Bu bakımdan bir “kurtuluş” öyküsü olarak da yorumlayabileceğimiz romanda ağılık sistemi her ne kadar tematik olarak eserin önemli unsurlarından olsa da, ele alınış itibarıyla, bu sistemin toplumsal ya da kültürel nedenleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmamış, daha çok yaşanmış olaylar ve durumlar aracılığıyla bir gerçeklik ortaya koyulmuştur. Şüphesiz bu durumu sağlayan temel etmenlerden biri de eserde anlatılanların biyografik temellere dayanmış olmasıdır. Ancak bütün bunların yanında *Öğretmen Benisa*’nın, 1940’lı yıllarda ağılık sisteminin toplumda ve özellikle kadınlar üzerindeki olumsuz özelliklerini yansıtmaları bakımından ayrıca incelenmesi gereken bir eser olduğunu söylemek mümkündür.

Eserde geçen bir diğer mekân, Benisa'nın öğretmen olarak atandığı Ekizce köyüdür. 1940'lı yıllarının sonlarındaki Ekizce köyü hakkında ise şu ifadelerle değinilir:

“Ekizce, Emirdağ’ına bağlı bir köydü. Ama ben ona Leblebici diyeceğim hep. Pek yokuş olmayan bir bayırın eteğinde, altmış kadar evi, evlerin sayısı kadar da gübreliği, küçücük bir camisi, bir çeşme, dört beş konukevi, yeni yapı bir okulu vardı. Kerpiç evleri düzensizdi, herkes istediği yere yapmıştı. Taş duvarların çevrelediği avlular genişti. Hepsinin yönü güneye bakıyordu, önü açıklık, yani ovaydı. Bu ovada tarlası olan azdı. Köyde sekiz on haneden başkasının toprağı, unluk bulgurluk buğdaylarını alabilmesi, yılın yağışına bağlıydı. Köylünün ne yediği yemek, ne de içtiği su bir insana tam bir beslenme vermeye yeterliydi. Tüm köylerimiz gibi.” (s.222)

Sonuç olarak Huriye Saraç'ın *Öğretmen Benisa* adlı eseri, gerek ele alınan konu gerekse bu konunun işleniş biçimi itibarıyla dikkate değer bir romandır. Bu durumu sağlayan temel etmenler, 1940'lı yılların Emirdağ'ının sosyal hayatı, kişi kadrosu, eğitim hayatı ve coğrafyası gibi konulara dayalıdır. Özellikle günümüzde unutulmuş pek çok gelenek ve göreneğin izlerinin sürüldüğü eseri başarılı kılan bir diğer husus ise yazarın üslubundan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda akıcı ve sade bir üslupla kaleme alınan özyaşamöyküsünün samimiliği ve doğallığı eserin öne çıkan diğer özellikleridir.

KAYNAKÇA

AKTAŞ, Şerif, *Roman Sanatı ve İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay., 2005.

ALİYEVA, Tamilla, “Bir Anadolu Kadını: Huriye Saraç”, <http://huriyesarac.net/bir-anadolu-kadini/>, (Erişim tarihi: 05.08.2017).

GENETTE, Gérard, *Anlatının Söylemi*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., Haziran 2011.

İLİKSİZ, Yaşar, “Çalıkuşu Feride’den Daha Gerçekçi, Daha Dramatik Bir Roman”, <http://huriyesarac.net/yasar-iliksiz/>, (Erişim tarihi: 05.08.2017).

SARAÇ, Huriye, *Öğretmen Benisa (Köy Enstitülü Olmak)*, Broy Yay., Kasım 2005.

STEVICK, Philip, *Roman Teorisi*, Gazi Üniversitesi Yay., 1988.

TEKİN, Mehmet, *Roman Sanatı*, Ötüken Yay., 2001 İstanbul

TESCİLLİ EMİRDAĞ CAMİLERİ

Fevzi KAYA*

Mevlüt ÜYÜMEZ**

Afyonkarahisar-Ankara karayolu üzerinde ve Afyonkarahisar'ın 70 km kuzey doğusunda yer alan Emirdağ; güneyinde Emirdağları, kuzeyinde Adaçal Tepesi arasındaki ovaya kurulmuş bir ilçedir.

Arazi yapısı tarım ve hayvancılığa uygun olan ilçede buğday, arpa, şekerpancarı, patates, elma, vişne ve haşhaş yetiştirildiği gibi koyun ve sığır besiciliği de yapılmaktadır.

2016 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne göre 18.690 kişinin yaşadığı ilçe⁶⁸⁹, adını bölgeyi Türk iskânına açan Emir Afşin ile yaslandığı Emir Dağlarından almıştır.

Tarih boyunca İstanbul'dan Suriye'ye giden ticaret yolu üzerinde bulunan Emirdağ'da M.Ö. 3000-2000 yıllarından beri yerleşim izleri bulunur. 1775 tarihli belgede Emirdağı Nahiyesi adıyla Kütahya Vilayeti'ne bağlı, 1781 yılında ise Karaman'ın Bozulus Kazası'na tabi iken 1828 yılında kaza olmuştur. 1841 yılında Anadolu Eyaleti lağvedilince Hüdavendigâr Vilayeti'ne bağlanan Karahisar-ı Sahib'in bir nahiyesi hâline gelmiştir.⁶⁹⁰

“Nevâh-i Barçınlı” ve “*Cırgın*” gibi isimlerle de anılan Emirdağ'ın, Sultan Abdülaziz Dönemi'nde, buraya Bozulus Türkmenleri iskân edildikten sonra adı “*Aziziye*” olmuştur. Kurtuluş Savaşı sürecinde, 16 - 22 Eylül 1921 tarihinde kısa süreli işgal görmüş,

* Uzm. Öğrt. Araştırmacı-Yazar, Afyonkarahisar Müzesi

** Arkeolog, Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi Müdürü

⁶⁸⁹ <http://emirdag.gen.tr/haber/emirdag-nufusu-azalmaya-devam-ediyor-9437>

⁶⁹⁰ Şükrü Türkmen, Belgelerle Emirdağ, Emirdağ Belediyesi Kültür Yayını, Ankara 2017, s. 20-21.

1924 yılında ilçe olmuş, 18 Temmuz 1931 tarih ve 1851 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan kararla Emirdağ adını almıştır.⁶⁹¹

R. 1302, M. 1885 tarihli Hüdâvendigâr Vilayeti Salnamesi’ne göre, Aziziye kaza merkezinde bir cami,⁶⁹² R. 1307/ M. 1892 yılında bir cami ve iki mescit ⁶⁹³ (Çarşı, Eski Kacerli ve İncili) olduğunu görüyoruz.

Emirdağ ilçesinde bugün 26 tanesi merkezde, 94 tanesi de kasaba ve köylerde olmak üzere toplam 120 cami mevcuttur.⁶⁹⁴ Bu camiler içerisinde “2863 sayılı *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*” içinde değerlendirilen ve kültür varlığı olarak tescillenerek koruma altına alınan Emirdağ merkezde iki tane cami olup bunlar; Merkez Çarşı Camii ve Eski Kaçerli Camii’dir. Köy ve kasabalarda ise tescillenerek koruma altına alınmış bir cami veya mescit yoktur. Biz tebliğimizde tescilli bu iki camiyi tanıtmaya çalışacağız.

1- ÇARŞI CAMİİ

Çilli Mahallesi’nde, Uzun Çarşı Caddesi üzerinde, R-c 2828 R-d pafta, 201. ada ve 1. parselde yer alan cami, 500 m² iç alana sahiptir.

Cami’nin bulunduğu yerde daha önce, 1750 yılında yapılan küçük bir mescit vardı.⁶⁹⁵ Han nahiyesindeki Hüsrev Paşa Hanı’nın taşları sökülerek kağnılarla Emirdağ’a getirilmiş ve bu taşlarla⁶⁹⁶ H. 1318/ m. 1900 yılında halkın yardımıyla şimdiki Cami, kareye yakın dikkörtgen planda, kesme taş kaplamalı olarak inşa edilmiştir.

⁶⁹¹ Süleyman Gönçer, Afyon İli Tarihi, C. II, İleri Ofset Matbaası, Afyon 1991, s. 305; Türkmen, a.g.e, s. 82, 89, 94, 465; <http://www.emirdag.com.tr/index.php/ilce-tarihi>

⁶⁹² Yusuf İlgar, Mustafa Karazeybek, “Afyonkarahisar’da Cami ve Mescitler”, Afyonkarahisar Kütüğü, C. I, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2001, s. 304.

⁶⁹³ Türkmen, a.g.e, s. 315, 378.

⁶⁹⁴ Aytekin Akçin, Emirdağ Müftüsü, 1964 Sandıklı doğumlu, 24.07.2017 tarihli görüşme.

⁶⁹⁵ <http://www.emirdag.com.tr/index.php/kultueruemueez/5031-emirdag-n-tarihi-camileri>

⁶⁹⁶ Şükrü Türkmen, Belgelerde Emirdağ, Emirdağ Belediyesi Kültür Yayını, Ankara 2017, s. 528. Han, caminin yapıldığı yıllarda Emirdağ’a bağlı bir nahiye idi. Bugün Eskişehir’e bağlı bir ilçe merkezidir.

Mustafa Mazhar Efendi tarafından da bir kitabe yazılarak Cami'nin harime giriş kapısı üzerine konmuştur.⁶⁹⁷

Ahşap direkli camiler grubunda yer alan Çarşı Camii'nin duvarları moloz taş örgülü, taşlar arası derzli, pencere söveleri ve köşeleri ise kesme taştandır.

Beş kubbeli ve beş açıklıklı olan son cemaat mahallinin önünde dört sütun bulunur. Doğu ve batı köşelerinde ise sütun yerine kare kesitli taşıyıcılar yer alır. Ortada yer alan dört devşirme sütundan biri taş, diğer üçü mermerdir. Orta eksenindeki harime giriş kapısının iki yanında ikişer tane taş söve ile çevrilmiş basık kemerli pencereler yer alır. Harime giriş kapısının iki yanında mermer mihrapçıkları bulunduğu son cemaat yerinin üzeri oluklu tuğlayla örtülüdür. (Foto 1)

İki kanatlı, ahşap ve aynalı kapının üzerindeki kilit taşında sülüs hatlı “*Bismillâhirrahmânirrahîm*”, altında “*sene 1318*”, bunun de üzerinde altı satırlık kitabe yer alır. Kitabede; “*Salâ ey ehl-i iman yüz vurun dergâh-ı Rahmana,*

Ubudiyet idüp Yezdan'a imanı edin teyid.

Hezaran hamd-ü şükr ol Halık-ı kayyum-ü Memnana,

Edildi mahz-ı lutfundan bu mabed hanemiz tecdid.

Gelen zürr var re'sin ref edip Mazhar okur tarih:

*Gelin ey ahmediyyen” sıdk-ı şevk ile edin tevhid, 1318”*⁶⁹⁸

yazılıdır. Bu kitabenin üzerinde de “*Hüve'l-Feyyâzü'l-Bâkî, sene 1318*” yazılıdır.

Kitabeye göre. H. 1318/ M. 1900 yılında cami yaptırılmış, Mazhar Efendi de tarih düşürerek kitabeyi yazmıştır.

Tarih sözcüğü olan “*Gelin Ey Ahmediyyen*” kelimesi ebced hesabı ile çözüldüğü zaman 1318 tarihini verir.⁶⁹⁹

⁶⁹⁷ Gönçer, a.g.e., C. II, s. 305–306.

⁶⁹⁸ Gönçer, a.g.e., C. II, s. 305.

⁶⁹⁹ Muharrem Bayar, “Türk Egemenliğinde Afyon'da Sanat”, Anadolu'nun Kilidi Afyon, Afyon Valiliği Yayınları, Afyon 2004, s. 381.

Harime girişin sağ ve sol tarafı seki şeklinde yükseltilerek etrafı ahşap parmaklıkla çevrilmiştir. Sol kısmın yarısı müezzin mahfili olarak düzenlenirken diğer yarısı da ahşap bölme ile kapatılarak imam odası hâline getirilmiştir. İmam odasının kuzey batı köşesindeki 17 basamaklı ahşap merdivenle kadınlar mahfiline çıkılmaktadır. Doğu yönündeki kapı önünün, içten ahşap sundurmayla ayrılması yoluyla da doğrudan kadınlar mahfiline çıkış sağlanmıştır.

Kadınlar mahfilini kuzey yönünde doğu-batı duvarlarına yerleştirilmiş iki ahşap sütun ile ortada dört tane taş sütun taşır. Mahfilin önü ahşap korkuluklu ve ahşap kafesli olup orta kısım balkon şeklinde öne doğru çıkıntı oluşturur.

Harimin ortasındaki dört ahşap sütun ahşap kubbeyi taşır. Ahşap sütunlar kare ve kademeli silmeli, sütun başlıkları ile sonlandırılmış, sütun başlıkları üzerine oturtulan bağdadi basık kemerlerle birbirine bağlanmış, kemerlerin üzerine de kubbe oturtulmuştur. Kubbenin çevresinde bulunan tavan, ahşap çitalarla sade geometrik şekiller verilerek süslenmiş olup mihrabın önündeki nefte geometrik süslemeli ahşap göbek bulunur.

Cami’de yerlere seccade desenli makine halısı serilidir. Duvarlar pencere hizalarına kadar üç sıra beyaz mermerle kaplı, üzeri de tavana kadar mermer desende boyalıdır. Tavanla duvar arası bitkisel desenle süslemeli olup süslemeler Cami’yi bir şerit halinde çevreler.

Mihrabın iki tarafı 120 cm yüksekliğe kadar düz, üzeri ise yarım sütun şeklinde devam eder. Mihrap nişi perde desende boyalı olup alınlığında “*Küllemâ dehâle aleyhê ve Zekerîyye’l-mihrâbe*”⁷⁰⁰ ayeti yazılıdır.

Mihrabın solunda ahşap, üzeri geometrik desenli vaaz kürsüsü, sağında yenilenmiş ahşap minber yer alır. Minberin süpürgeliklerinde

⁷⁰⁰ “Zekerîyyâ onun yanına mihraba (mâbede) her girişinde..... (orada bir rızık bulur)”; Âl-i İmrân Suresi 37. ayet); Kur’an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Heyet, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

üç, yan aynalıklarında iki yönde birer yıldız motifi, etrafında ise geometrik süslemeler Kündekâri Tekniği'nde işlenmiştir. Merdiven korkulukları da aynı teknikle geometrik süslemelidir.

Cami'nin kuzey-batı köşesinde yer alan minare, kesme taştan yapılmıştır ve kaidesi taş bir silmeyle sonlandırılarak üzerinde yükselen piramidal pabuç ile daraltılmıştır. Pabuç üzerindeki tuğla gövdenin alt ve üst kollarında taş bilezikler bağlayıcı olarak kullanılmış olup taş bileziğin üstünde mavi çiniler yer alır. Korkuluğu tuğla örgülü şerefenin altında tuğladan şekillendirilmiş sarkıt süslemeler yapılmıştır. Gövde gibi petek de tuğla örgülü olup külâha yakın kısmı mavi çinilerle bilezik şeklinde peteği çevirir. Külâhı kurşunla kaplı minarenin girişi son cemaat yerindedir.

Cami'nin kuzey yönünde ve 20 cm yüksekliğinde bir kaide üzerinde bulunan şadırvan, eski şadırvanın yerine yakın bir zamanda yapılmıştır. Sekiz mermer kaplı beton direk üstüne revaklı ve kubbeli olarak yapılan şadırvanın kubbesi içten sıvalı ve tezhipli, dıştan ise kurşunla kaplıdır. (Foto 2)

Kubbenin altında sekiz köşeli ve her köşesinde birer musluk bulunan mermerle kaplı havuz vardır. Muslukların üzerinde birer ayna, önünde de oturmalıklar yer alır. Şadırvan havuzunun üzeri düz olarak mermerle kapatılmıştır.

Emirdağ Çarşı Camii'nin bilinen bir vakfiyesi vardır. Bu vakfiye; aslen Aydın'ın Karacasu kasabasından olup Emirdağ'ın İncili Mahallesi'nde oturan Kuloğlu el-Hâcc Mustafa bin İbrahim Ağa tarafından düzenlenmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 11.08.1318 (04.12.1900) tarihli ve 607 nolu defterin 169. sayfasının 261. sıra noda kayıtlı ⁷⁰¹ bulunan vakfiyeyi incelediğimizde Çarşı Camii'nin ihtiyaçlarının giderilmesi için düzenlendiği görülür.

Bilinen ilk restorasyonu 1965 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yaptırılan Cami, Eskişehir Kültür ve Tabiat

⁷⁰¹ Türkmen, Belgelerle Emirdağ, s. 155, 381-382; Türkmen, Belgelerde Emirdağ, s. 405-408.

Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 20-10-2000 tarih ve 1259 sayılı kararla tescillenerek koruma altına alınmıştır. En son 2008-2011 yılları arasında yine Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonu yaptırılmış, bu restorasyonda mevcut ahşap mihrap kaldırılarak orijinal mihrap açığa çıkartılmış, PVC olan pencere doğramaları ahşap olarak değiştirilmiş, minare külâhı yenilenerek kurşunla kaplanmış, kuzey cephe haricinde önceden sıvalı ve boyanmış olan duvarların sıvaları kazınarak ve taşlar arası derzlenerek cami eski tarihî dokusuna kavuşturulmuştur.

2- ESKİ KACERLİ CAMİİ

Eski Kaçerli Mahallesi'nde, Keçili Yolu / Cami Aralığı Sokak'ta, 2828 V-a pafta, 272. ada ve 5. parselde yer alan cami 160 m² bir alan üzerine yapılmıştır. İlk olarak 1800'lü yıllarda yaptırılmış olan cami, eskiliği sebebiyle 1944-1945 yıllarında yıkılarak ⁷⁰² yerine bugünkü yan avlulu Cami yaptırılmıştır. (Foto 3)

Erken Cumhuriyet dönemi eseri olan Cami'nin adı Kaçerli (Kaçar) Türkmenlerinden gelmektedir. Bu hususla ilgili olarak Osmanlı Sultanı III. Ahmet'in Rakka Beylerbeyliği'ne gönderdiği bir fermana; *“Bozulus Türkmenlerinden Muslucalu cemaatinden Çilli, Öşili (Evşili), Kaçarlı, İncili, Hacı Fakılı, Caberli... kabileleri Emirdağ'a yerleştirildiler”*⁷⁰³ diye belirtilir.

Caminin girişi kuzey yönde olup bu kısım dikdörtgen şeklinde kuzeye doğru meyilli olarak örtülmüş ve üç yünden 80 cm yüksekliğe kadar duvarla çevrilerek üzeri demir doğrama ve cam bölmeli olarak kapatılmıştır. Son cemaat yeri ve ayakkabılık haline getirilen bu kısmın kuzey yönüne iki kanatlı ve cam bölmeli bir kapı takılmış olsa

⁷⁰² Mehmet Saadettin Aygen; Afyonkarahisar Camileri; Ulusoglu Matbaası, Ankara 1973, s. 108. <http://www.emirdag.com.tr/index.php/kueltuueruemue/5031-emirdag-n-tarihi-camileri>

⁷⁰³ <http://www.emirdag.com.tr/index.php/kueltuueruemue/5031-emirdag-n-tarihi-camileri>

da bu kapı kullanılmamaktadır. Cami'ye giriş, doğu yönündeki tek kanatlı kapıdan giriş sağlanmaktadır.

Son cemaat yerinden iki kanatlı ve basık kemerli ahşap, aynalı kapıdan harime girilir. Kapının üzerinde Türkçe bir mermer kitabe vardır. Kitabede; “*Bismillâhirrahmânirrahîm, E. Kacerli Camii, Yap. 1945, Tal. 1992*” yazılıdır.

Harime girişin sağ tarafında etrafı ahşap korkulukla çevrili Müezzin Mahfili yer alır. Sol kısım ahşap bölme ile kapatılarak harimden ayrılmış ve kuzey yönündeki pencere kapı haline getirilerek buradan Kadınlar Mahfili'ne çıkış verilmiştir. Harimin ortasındaki ahşap direklerin arası, demir profillerle alttan desteklenerek Kadınlar Mahfili'nin tabanı sağlamlaştırılmıştır. Mahfilin ön yüzü de demir korkulukla çevrilmiştir. (Foto 4)

Cami harimini doğu ve batı yönde ikişer, kible yönünde ve mihrabın iki yanında alt ve üstte ikişer, kuzey yönde harime giriş kapısının iki tarafında birer pencere aydınlatır. Ancak harim girişinin solundaki pencere iptal edilerek kapı haline getirilmiştir. Alt sıra pencereler basık yuvarlak kemerli ancak kible yönündeki üst sıra pencereler yuvarlak formludur. Bütün pencereler ahşap doğramalı iken sonradan PVC'li hale getirilmiştir.

Harimin ahşap tavanını ortada iki ahşap direk taşır. Ahşap direkler ahşap çitalarla kadınlar mahfilinin tabanına kadar kaplanmıştır. Harimin tavanı gri renge boyanmıştır. Tavanda, önde üç tane geometrik desenli ahşap tavan göbeği bulunmaktadır.

Mihrap sade olup nişi koyu yeşil, dışı ise açık yeşil renkte fayansla kaplanmıştır. Mihrabın alınlığında beyaz zemin üzerine siyah renkte yazılmış çerçeveli “*Kelime-i Tevhid*” yer almaktadır.

Mihrabın solunda küçük ve basit ahşap Vaaz Kürsüsü, sağ köşede de sade ahşap minber vardır. Minberin yan aynalıkları dikine basit çatalı, korkulukları ise geometrik desenli ve sadedir.

Yerlere makine halısı serilmiş ve kalorifer tesisatı döşenmiştir. Cami hariminin duvarları pencere hizalarına kadar ahşap lambri kaplı, üzerleri sarı renkte boyalıdır. Harim duvarlarında yuvarlak panolar halinde “*Elvah-ı Celîle*”⁷⁰⁴ asılı olup başka bir süsleme yoktur.

Dışta Cami’nin duvarları betonla sıvalı ve sarı renkte boyalı, üzeri ise kırma çatılı ve Marsilya kiremitle kaplıdır.

Kuzey doğu köşede bulunan tek şerefeli minare, Cami’den 270 cm açıktadır. Minarenin girişi güney yönündedir. Kare planlı kaidesi ve pabuç, kesme taştandır. Gövde, şerefe ve petek, tuğla örgülüdür. Ancak gövde ve peteğin üzeri daha sonra betonla sıvanmıştır. Şerefe altı, beş sıra kirpi burnu çıkıntılı; korkulukları ise demir doğramalıdır. Sivri külâh, demir doğramalı ve cam bölmelidir.

Eski Kacerli Camii’nin bilinen bir vakfiyesi vardır. Bu vakfiye; Kacerli Mahallesi’nde oturan Abidin oğlu Abdil Ağa ibni Abdullah tarafından düzenlenmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde 15.08.1328 (204.08.1910) tarihli, 603 nolu defterin 223. sayfa 367. sıra noda kayıtlı⁷⁰⁵ bulunan vakfiyeyi incelediğimizde bunun Eski Kacerli Camii’nin ihtiyaçlarının giderilmesi için düzenlendiği görülür.

Kible yönünde tuvalet, lavabo ve dernek odası bulunan Eski Kacerli Camii, Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 03-10-1999 tarih ve 1001 sayılı kararla tescillenerek koruma altına alınmıştır ancak günümüzde Cami’nin restorasyonuna ihtiyaç duyulmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tebliğimizde ele aldığımız Emirdağ merkezindeki Çarşı Camii, İlk defa XVIII. yüzyıl içinde yaptırılmıştır. Daha sonra bu mescit yıkılarak 1900 yılında ahşap direkli ve dikdörtgen planda yeni

⁷⁰⁴ İsm-i Celâli (Allah), İsm-i Nebevî (Muhammed), Esâmi-i Çâryâr (Hz Ebu Bekir, Hz Ömer, Hz Osman ve Hz Ali), Hasaneyn (Hz Hasan, Hz Hüseyin) isimlerine genel olarak verilen deyimdir.

⁷⁰⁵ Türkmen, Belgelerle Emirdağ, s. 156, 382; Türkmen, Belgelerde Emirdağ, s. 411-412.

bir yaptırılmış, Kuloğlu Hacı Mustafa bin İbrahim Ağa tarafından da gelirler tahsis edilerek bir vakfiye düzenlenmiştir.

2000 yılında tescillenerek koruma altına alınan cami, yakın bir zamanda da restore edilmiştir.

Adını Emirdağ'a yerleştirilen Koçerli Türkmenlerinden alan Eski Kacerli Camii de ilk olarak 1800'lü yıllarda yaptırılmıştır. 1944-1945 yıllarında ise yıktırılarak yeniden inşa edilmiş, mahalle sakinlerinden Abdil Ağa ibni Abdullah tarafından da caminin ihtiyaçları için gelirler tahsis edilerek bir vakfiye düzenlenmiştir. Cami, 1999 yılında tescillenerek koruma altına alınmıştır. Ümidimiz odur ki yakın bir zamanda Çarşı Camii gibi restorasyonu yapılarak güzel bir görünüme kavuşur.

Emirdağ'ın merkez ilçe ve köylerinde 120 tane cami bulunmasına rağmen tescillenerek koruma altına alınan cami sayısının iki tane olması yetersizdir. İnceleme yetersizliğinden kaynaklandığını düşündüğümüz bu camilere ilave olarak ilçenin kasaba ve köylerinde bundan sonra yapılacak incelemeler sonucu tescillenecek ve koruma altına alınacak birçok caminin çıkacağı ve zamanla bu sayının artacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

Aytekin Akçin, Emirdağ Müftüsü, 1964 Sandıklı doğumlu, 24.07.2017 tarihli görüşme.

Mehmet Saadettin Aygen; Afyonkarahisar Camileri; Ulusoglu Matbaası, Ankara 1973.

Muharrem Bayar, "Türk Egemenliğinde Afyon'da Sanat", Anadolu'nun Kilidi Afyon, Afyon Valiliği Yayınları, Afyon 2004.

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Heyet, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

Şükrü Türkmen, Belgelerle Emirdağ, Emirdağ Belediyesi Kültür Yayını, Ankara 2017.

Şükrü Türkmen, Belgelerde Emirdağ, Emirdağ Belediyesi Kültür Yayını, Ankara 2017.

Süleyman Gönçer, Afyon İli Tarihi, C. II, İleri Ofset Matbaası, Afyon 1991.

Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, C.I, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983.

Yusuf İlgar, Mustafa Karazeybek, “Afyonkarahisar’da Cami ve Mescitler”, Afyonkarahisar

Kütüğü, C. I, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2001.

<http://emirdag.gen.tr/haber/emirdag-nufusu-azalmaya-devam-ediyor-9437>

<http://www.emirdag.com.tr/index.php/ilce-tarihi>

<http://www.emirdag.com.tr/index.php/kultueruemuez/5031-emirdag-n-tarihi-camileri>

EKLER

Foto 1

Foto 2

Foto 3

Foto 4

EMİRDAĞ / SIĞRACIK KÖYÜ ESKİ CAMİİ VE KÖY MEZARLIĞINDAKİ BİR GRUP MEZAR TAŞI*

Kasım İNCE**

Sertan ATASOY***

Alper ATICI****

Giriş

Afyonkarahisar’ın Emirdağ ilçesinin kuzeybatısındaki Sığracık Köyü, bir tepenin eteğinin güneye bakan yamacında kurulmuştur. Köy, zamanla ovaya doğru taşınmış, yukarıda kalan evler terkedilmiştir. Önceleri Safracık ve Suğracık olarak anıldığı belirtilen köyün ahalisinin Türkmen taifesinin Boynuyoğunlu aşiretinden olduğu tespit edilmiştir⁷⁰⁶. Köyde, 1831 tarihli nüfus sayımına göre 120 kişinin yaşadığı belirlenmiştir⁷⁰⁷. Yurt dışına işçi gönderilmesi, büyük yerleşim yerlerine yapılan göç ve geriye dönüşün az olmasıyla nüfusu azalan köyde, 2020 yılında, 95’i erkek, 82’si kadın olmak üzere 177 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir⁷⁰⁸.

Şimdiye kadar bilim dünyasına tanıtılmamış olan Sığracık Köyü’ndeki Eski Camii ile köy mezarlığındaki bir grup mezar taşının,

* Bu metin “Dr. Nevzat Gündoğ’a Vefa Tarih, Kültür ve Sanat Yazıları” adlı kitapta yayımlanmıştır.

** Prof. Dr. Kasım İNCE, *Pamukkale Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü*, kince@pau.edu.tr

*** Öğr. Gör. Sertan ATASOY, *Trakya Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü*, sertanatasoy@trakya.edu.tr

**** Arş. Gör. Alper ATICI, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü*, alper.atici@omu.edu.tr

⁷⁰⁶ Şükrü Türkmen, *Belgelerle Emirdağ*, Ankara 2017, 265. s.

⁷⁰⁷ Şükrü Türkmen, *Belgelerle Emirdağ*, Ankara 2017, 268. s.

⁷⁰⁸ <http://www.emirdag.gov.tr> Erişim 01.04.2021.

yapılan inceleme sonunda değerlendirilmesi ve tanıtılması bu yazının amacıdır.

Eski Camii

Köyün ortalarında bulunduğu anlaşılan cami, önceki yerleşimin ovaya doğru inmesiyle, köyün yukarı kısmında kalmıştır(Fot. 1).

Sığracık Köyü'nde, Osman'ın bina ve inşa eylediği bir cami-i şeriften⁷⁰⁹ bahsedilmiştir. Belgede sözü edilen caminin, Eski Camii ile ilgisi belirlenememiştir. Eski Camii'nin giriş kapısı yukarıdaki kitabenin, 1316 H./1898-1899 M. tarihli tamir kitabesi olması, inşasının bu tarihten önceye verilmesini gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte incelenen yapının ne kadar erkene götürülebileceği kestirilemez. Caminin zaman zaman onarım gördüğü, 1990'lı yıllara ait fotoğraflardan anlaşılmakla birlikte, bu onarımların tarihi tespit edilememiştir.

Cami girişinin yukarıdaki, mermer üzerine talik hatla yazılmış, 0.32x0.54 m ölçülerindeki, Köseoğlu Hacı İsmail'in tamirini belgeleyen, dört satırlık kitabesi şöyledir (Fot. 2):

گوسه اوغلی حاجی اسماعیل ایدوب تعمیره قیام

شوقه کلدی جان و دلدن ایتدی غیرت حاص عام

بک اوچیوز اون التی اولدی هجرتک سالی تمام

صاحب الخیرات ماجور ایده اولربالانام سنه ۱۳۱۶

Köseoğlu Hacı İsmail idüb ta'mîre kıyâm

Şevke geldi cân u dilden itdi gayret has [u] âm

Bin üç yüz onaltı oldu hicretin sâli tamâm

Sâhibü'l-hayrâtı me'cûr ide ol Rabb-ül-enâm sene 1316

⁷⁰⁹Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarından çıkarılan belge, 27 Muharrem 247 (08.07.1831) tarihli olup, İsa Efendi'nin hitabet hizmetine yöneliktir. Şükrü Türkmen, Belgelerde Emirdağ, Ankara 2017, 520. s.

Cami, dıştan, yaklaşık 18.00x11.50 m, ibadet alanı ise dıştan, 12.55x11.50 m ölçülerindedir. İbadet alanının kuzeyinde, 6.24x4.55 m ölçüsünde, son cemaat yeri olarak tanımlanabilecek bir eyvan, bunun kuzeydoğu köşesinden, arazinin meylinde dolayı kapısı yüksekte tutulmuş olan ve köylülerin “medrese” dedikleri, çocuklara Kur’an-ı Kerim öğretildiği belirtilen küçük bir mekân bulunmaktadır (Plân: 1).

Devşirme, moloz taş, kesme taş ve ahşap caminin inşasında kullanılan malzemelerdir. Ancak zamanla çimento harçlı betonun da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Devşirme ve moloz taş duvarlarda, kesme taş saçaklarda, ahşap kapı ile pencere söve ve lentolarının yanında, tavan ve tavanı taşıyan direkler ile mahfilde kullanılmıştır (Fot. 3).

Caminin kuzeyindeki eyvanın güneydoğu köşesindeki, yukarısında onarım kitabesinin olduğu, düz lentolu, iki metal kanatlı kapıdan harime geçilir. Harim, 10.95x9.75 m ölçülerinde, derinlemesine dikdörtgen bir alana sahiptir(Fot. 4). Cami girişinin iki yanındaki ahşap merdivenlerle, yine ahşaptan yapılmış mahfile çıkılır. Dairesel bir müezzin köşkü olan mahfilin korkulukları ortadan kaldırılmıştır(Fot. 5). Kuzeydeki duvar hariç tutulduğunda diğer yönlerdeki duvarlarda açılmış ikişer dikey dikdörtgen ve mihrabın yukarısındaki, daha küçük bir olmak üzere yedi şevli pencereyle aydınlanan mekân, duvarlar ve dört ahşap direk üzerindeki toprak damlı çatı ile örtülmüştür(Fot. 6). Toprak, içteki ahşap direklerin üzerindeki kirişlerin üstünü örten hasırı kapatmaktadır. Binanın örtüsü, duvarları ve pencerelerinde sonradan yapılan müdahalelerin izlerini görmek mümkündür.

Caminin süslemesine bakıldığında, bunların, mahfilin mihraba bakan tarafında ahşap üzerine kalem işi ve mihrabın yukarısı ile iki yanında, sıva üzerine kalem işi olarak gerçekleştirildiği görülür. Ahşap üzerine yapılan süsleme, üç bölüm olarak düzenlenmiştir. Giriş tarafına yakın olan ahşap direklerin bu tertiplemede önemli oldukları anlaşılmaktadır. Doğu duvarına yakın olandan başlanıldığında, birincisinde, ikiz kemere benzetilmiş kısımla birlikte çevresi, bitkisel süslemeyle donatılmıştır(Fot. 7) (Çizim 1). Süslemedeki dal ve yapraklar tabiatçı bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılırken, sarı renkle

belirlenmiş bazı meyvelere de yer verilmiştir. Nar veya haşhaş kapsülü olabileceği düşünülen meyvelerin yüzeyleri, kırmızı ile yapılan dalgalı çizgi ve beneklerle süslemeci bir anlayışla doldurulmuştur. Bu durum gerçekleştirilirken ortada ve iki yanda boşluk oluşturulmuş, alanlara ise yazı yazılmıştır. Duvara yakın olanda bir hadis-i şerif⁷¹⁰, ortada “Hacı Hüseyin Buharayı”⁷¹¹, sonraki yüzeyde ise Bahaeddin Nakşibend’e dikkat çekilmiştir⁷¹². Mavi renkle, sülüs hatlı yazılar ve süslemeler, araya herhangi bir boya tabakası konulmadan doğrudan ahşaba işlendiğinden, aralarda ahşabın kendi rengi görülür.

İkincisi; ahşap direklerin arasındaki kısımda yine ikiz kemer oluşturulmuş, kemerlerin birleştiği yerde, maşrapa şekli verilmiş aynalı yazı yazılmıştır⁷¹³ (Fot. 8). Yeşil renkle yazılmış olan yazının iki yanındaki bitkisel süsleme, gerçekleştirileceği alanın çerçevesine göre şekillendirilmiştir. Bitkilerin yaprakları mavi ile belirlenirken arada küçük çiçeklere de yer verilmiştir. Nemin bu süslemeye de zarar verdiği görülür.

Üçüncüsü; batı duvarı ile ahşap direk arasındaki yüzeyde bulunur(Fot. 9) (Çizim 2). Zeminin sarı renkle tespit edildiği bu kısmın yüzeyindeki bitkisel süslemeler, diğer ikisinde görülen motiflerin karıştırılmasıyla oluşturulmuş gibidir. Bununla birlikte, kemerlerin iki uzak uçları ile kemer yaylarının zirve noktalarında, şematize, küçük birer vazoya yer verilmiş, bitkilerin bir kısmı bu vazoların içinden çıkarılmıştır(Fot. 10). Burada da ortada ve iki yanda boş alanlar bırakılmış, bunlardan ahşap direğe yakın olana, karşılıklı iki “vav”

⁷¹⁰ “İnnallahe cemîlün yuhibbul cemal” “Allah (cc.) güzeldir, güzelliği sever”.

⁷¹¹ Buharayı derken uzatılan “y” nin üzerinde, iki yanda birer süs unsuruna yer verildiği görülür. Bunların arasında görülenler, Arap rakamlarıyla “17” yazılmış olduğu varsayıldığında, süslemelerin ve yazının Buharalı Hacı Hüseyin tarafından, 1317 H. yılında gerçekleştirildiği ileri sürülebilir. Belirtilen tarih, süslemelerin, caminin, Köseoğlu Hacı İsmail’in onarımından 1 yıl sonra yapıldığına işaretir.

⁷¹² Buradaki ifade, “Ya hazreti seyyid eş-şeyh Muhammed Bahaeddin Nakşibend kuddise sirruhu meded” şeklindedir. Buharalı Hacı Hüseyin, kendisinin, söz konusu tarikata mensup olduğunu vurgulamak istemiş olabilir.

⁷¹³ Buradaki yazı, ibadethane işlevini yerine getirmeyen camideki nem oranının yükselmesinden dolayı yıpranmış, bu sebeple okunamamıştır.

harfi konulmuştur. Harflerin kesişme yerlerinde pembe benekler görülür. Harflerin yuvarlak olması gereken boşlukları ise birer damla şekline dönüştürülmüştür. Aralarında da yaprak ve çiçek motiflerine rastlanır. Ortadaki boşluğa, siyah renkle, sülüs hatlı bir ayet yazılmıştır⁷¹⁴. Duvar tarafındaki alanda da aynı özelliklere sahip yazıyla bir başka ayete yer verilmiştir⁷¹⁵.

Mihrabın yukarısındaki kartuşta bulunan süslemenin mahiyeti, yıprandığından dolayı anlaşılamamıştır(Fot. 11). Nişin batısında, mavi zemin üzerine beyazla yazılan yazıda, daha iri yazılmış olan “eş-şefaât” ibaresinin altındaki, yedi uyurların adları ise küçük harflerle yazılmıştır. Yazıların arasında ise tabiatçı yaklaşımla gerçekleştirilmiş çiçek ve yapraklar bulunur. Pembe çiçeklerin çevresindeki yapraklar sarıdır. Nişin doğu tarafındaki yazı, on iki uçlu bir yıldızla başlamış, geometrik düzenlemeyle devam ettirilmiş ve dışa doğru ışınal biçimdeki çizgilere sahip olacak şekilde tertiplenmiştir. Mavi zemin üzerine gerçekleştirilen bu düzenlemede, harflerin çizgilerinin arasındaki yüzeylerde, atlamalı olarak yeşil renge de rastlanır. Meydana getirilen dairenin dış yanlarındaki bitkisel süsleme, nişin batı tarafındaki bitkisel motiflerin niteliklerine sahiptir.

Yuvarlak kemerli, yalın bir niş şeklindeki mihrabın iki yanında, mermerden birer devşirme parça bulunur(Fot. 12).

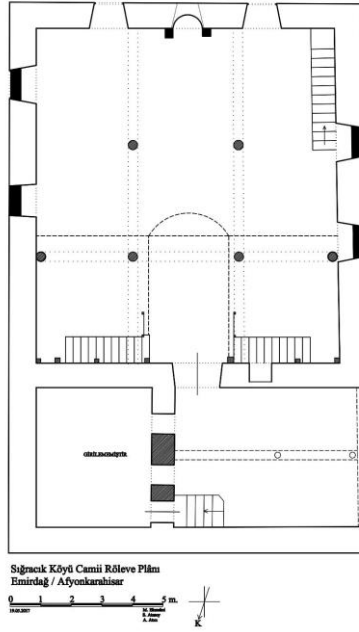
Güneybatı köşede, sonradan yapıldığı anlaşılan minberin sanat değeri yoktur(Fot. 13).

Güneydoğu köşede yer alan ahşap vaaz kürsüsü, 1995 yılındaki bir fotoğrafta sağlam ve yerindeyken, günümüzde yerinde bulunmamaktadır(Fot. 14).

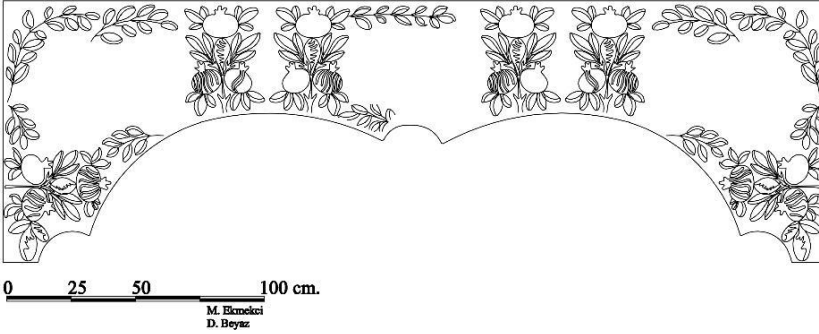
Caminin minaresi muhtemelen hiçbir zaman olmamıştır. Buna yönelik herhangi bir iz yoktur.

⁷¹⁴ “İnnâ fetahnâ leke fetham mubînâ” “Muhakkak ki Biz, sana apaçık bir fetih verdik.” Kur’an-ı Kerim, 48/1.

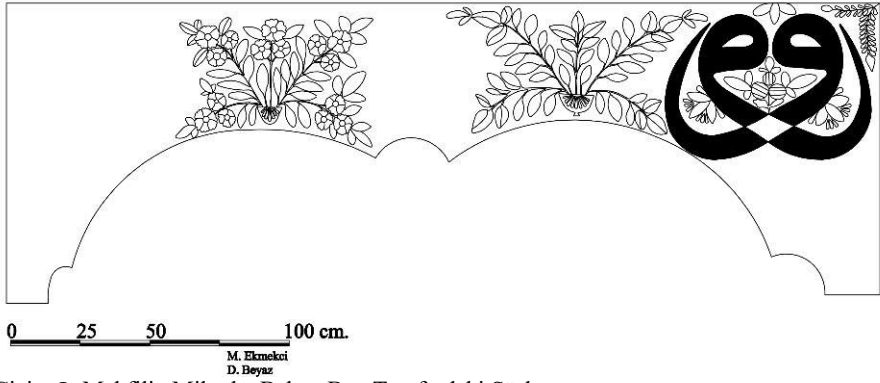
⁷¹⁵ “ve inneke le alâ hulukın azîmin” “Muhakkak ki sen azim bir ahlâklasın.” Kur’an-ı Kerim, 68/4.

Plân 1: Afyonkarahisar / Emirdağ Sığracık Köyü Camii Plânı

Çizim 1: Mahfilin Mihraba Bakan Doğu Tarafındaki Süsleme

Çizim 2: Mahfilin Mihraba Bakan Batı Tarafındaki Süsleme

Fotoğraf 1: Sığracık Köyü Eski Camii Genel Görünüşü

Fotoğraf 2: Sığracık Köyü Eski Camii Onarım Kitabesi

Fotoğraf 3: Sığracık Köyü Eski Camii Kible Cephesi

Fotoğraf 4: Sığracık Köyü Eski Camii Harim Mihrap Tarafına Bakış

Fotoğraf 5: Sığracık Köyü Eski Camii Harim Giriş Tarafına Bakış

Fotoğraf 6: Sığracık Köyü Eski Camii Kuzeydoğu Cephesi

Fotoğraf 7: Mahfilin Mihraba Bakan Doğu Tarafındaki Kalemîşi Süslemeler

Fotoğraf 8: Müezzin Köşkü ve Çevresindeki Kalemışleri

Fotoğraf 9: Mahfilin Mihraba Bakan Batı Tarafındaki Kalemışi Süslemeler

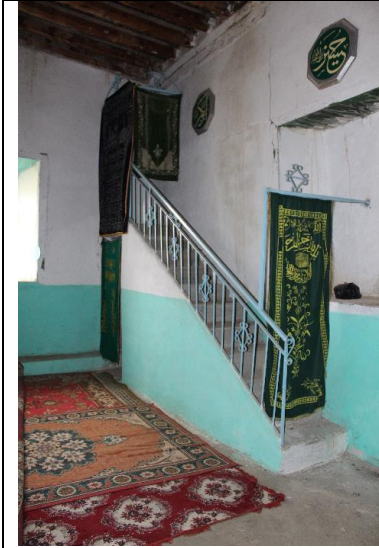
Fotoğraf 10: Mahfilin Mihraba Bakan Batı Tarafındaki Kalemışı Süslemelerden Ayrıntı

Fotoğraf 11: Sığracık Köyü Eski Camii Mihrabı

Fotoğraf 12: Sığracık Köyü Eski Camii Mihrabın Yanındaki Devşirme Malzeme

Fotoğraf 13: Sığracık Köyü Eski Camii Minberi

Fotoğraf 14: Sığracık Köyü Eski Camii Vaaz Kürsüsü (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden)

Mezar Taşları

Çevresi, moloz taşla örölmüş duvarla kuşatılmış olan mezarlıkta, kayrak taşından, yazısız, baş ve ayak taşlarının yanı sıra, küfeki taşından, Arap ve Latin harfleriyle yazıları olan mezar taşları da bulunmaktadır(Fot. 15). Genellikle toprak mezar tipiyle karşılaşılmakla birlikte, betonla çevresi belirlenmiş, Osmanlıca yazısı olan mezarlar da vardır. Harf inkılâbından sonraki tarihlere işaret eden mezar taşlarının bazılarında da Osmanlıca yazıyla karşılaşılmaktadır. Sağlam olan bazı taşların yazıları, oluşan korozyondan dolayı okunamaz hale gelmiştir. Yazı karakteri tespit edilmekle birlikte, muhtemelen halk sanatı ürünü olduklarından, bilinen türler net olarak hakk edilememiştir.

Mezar taşları ilgili çalışma yapılırken, üzerlerinde hiçbir müdahalede bulunulmadan, hepsi yerinde görölmüş ve okunmuştur.

Katalog⁷¹⁶ No: 1 Kime Ait Olduğu: Karacaoğlu Ömer Yeri: Köy Mezarlığı Mezar Tipi: Toprak Tarihi: 1220 Türü: Erkek mezarı Formu: -Baş Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, yalın başlıklı -Ayak Taşı:----- Malzeme ve Teknik: Küfeki Taşı, Zemin Oyma Ölçüsü: -Baş Taşı:139x19x29 cm -Ayak Taşı:----- Yazı Türü: Sülüs (Bozuk)	Kitabe Metni: Sene (1)220 Merhûm Ve mağfû run leh Karacaoğlu Ömer Ruhuna Fatiha Tanım ve Kompozisyon: Dikey dikdörtgen biçimindeki baştaşı, gövde genişliğindeki yalın bir başlıkla sonlanır. Dokuz satırlık metin düz yüzeye yazılmıştır. Baş ve ayak taşında süsleme yoktur.	

⁷¹⁶ Katalog şablonu için Mustafa Çetinaslan'ın, Taşların Dili kitabından yararlanılmıştır.

Katalog No: 2 Kime Ait Olduğu: İsmail Yeri: Köy Mezarlığı Mezar Tipi: Toprak Tarihi: 1224 Türü: Erkek mezarı Formu: -Baş Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, silindirik boyunlu, sade başlıklı. -Ayak Taşı: ----- Malzeme ve Teknik: Küfeki Taşı, Zemin Oyma Ölçüsü: -Baş Taşı: 162x26x41 cm -Ayak Taşı: ----- Yazı Türü: Sülüs (Bozuk)	Kitabe Metni: Merhûm Ve mağfûr İsmail Ruhuna Fatiha Sene 1224 Tanım ve Kompozisyon: Dikey dikdörtgen gövdenin yukarısı hafif içeri alınarak, yuvarlak ve yüksekçe bir boyun oluşturulmuştur. Yalın bir başlığa sahiptir. Yedi yatay şeritte yazı bulunmaktadır. Taşın herhangi bir yerinde süsleme bulunmamaktadır.	

Katalog No: 3 Kime Ait Olduğu: Mehmed Yeri: Köy Mezarlığı Mezar Tipi: Toprak Tarihi: 1259 Türü: Erkek mezarı Formu: -Baş Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, Kısa silindir boyunlu, sade başlıklı. -Ayak Taşı: Malzeme ve Teknik: Küfeki Taşı, Zemin Oyma Ölçüsü: -Baş Taşı: 181x21x36 cm -Ayak Taşı: ---- Yazı Türü: Sülüs (Bozuk)	Kitabe Metni: Hüve-l Hallâku'l-bâkî El muhtaç ila Rahmetillah Mağfür merhûm Türkoğlu (!) Mehmed Sene 1259 Tanım ve Kompozisyon: Dikey dikdörtgen şeklindeki baş taşı yukarıda daraltılmış, yuvarlak olan boyun kısa tutulmuş ve yalın bir başlıkla sonlandırılmıştır. Yukarı kısmında iki parçalı olduğu anlaşılan taşın yazı yazılan kısmı da ikiye ayrılmış, üst kısımdaki yazı istifli olarak, alttaki yazı satırlar halinde yazılmıştır. Boynun alt kısmında ve bunun hemen altında olmak üzere iki muska şekli işlenmiştir. Herhangi bir süsleme unsuruyla karşılaşılmamıştır.	

Katalog No: 4 Kime Ait Olduğu: Elif Yeri: Köy Mezarlığı Mezar Tipi: Toprak Tarihi: 126? Türü: Kadın mezarı Formu: -Baş Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, silindirik boynun yukarısı kırılmış. -Ayak Taşı: Gövdesi kare kesitli taşın yukarısı kırılmıştır. Malzeme ve Teknik: Küfeki Taşı, Zemin Oyma Ölçüsü: -Baş Taşı:141x21x37 cm -Ayak Taşı:86x30x30 cm Yazı Türü: Sülüs (Bozuk)	Kitabe Metni: 126? Merhûm Ve mağfûrun leh (!) Elif Ruhuna Fatiha Tanım ve Kompozisyon: Kırık olan başlığın altındaki yuvarlak boyun, dikey dikdörtgen bir gövdenin üzerindedir. Şeritlerle altı satır olarak düzenlenen yüzeye yazı yazılmıştır. Baş ve ayak taşında süsleme yoktur.	

Katalog No: 5 Kime Ait Olduğu: ? Yeri: Köy Mezarlığı Mezar Tipi: Toprak Tarihi: 1272 Türü: ? Formu: -Baş Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, silindirik boynun yukarısında yalın başlık. -Ayak Taşı: ----- Malzeme ve Teknik: Küfeki Taşı, Zemin Oyma Ölçüsü: -Baş Taşı: 151x18x34 cm -Ayak Taşı: ----- Yazı Türü: Sülüs (Bozuk)	Kitabe Metni: Merhûm Mağfû run leh (okunamadı) Ruhuna Fatiha Sene 1272 Tanım ve Kompozisyon: Dikey dikdörtgen şeklindeki baş taşının yukarısında yuvarlak bir boyun, bunun üzerinde ise yalın bir başlık vardır. Birbiriyle eşit ölçülere sahip olmadığı anlaşılan ve şeritlerle ayrılmış beş yüzeye yazı yazılmıştır. Taşta süslemeye rastlanılmamıştır.	

Katalog No: 6 Kime Ait Olduğu: Abdullah(!) Yeri: Köy Mezarlığı Mezar Tipi: Toprak Tarihi: 1294 Türü: Erkek mezarı Formu: -Baş Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, daralan omuzun yukarısında sade başlık. -Ayak Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, yukarısı sivri tepelikle sonlanır. Malzeme ve Teknik: Küfeki Taşı, Zemin Oyma Ölçüsü: -Baş Taşı: 126x18x41 cm -Ayak Taşı: 119x19x37 cm Yazı Türü: Sülüs (Bozuk)	Kitabe Metni: Merhûm Mağfûr Abdullah (!) Ruhuna Sene 1294 Tanım ve Kompozisyon: Dikey dikdörtgen biçimli baş taşının omuz kısmı yukarıya doğru verrev olarak daraltılmış ve yalın başlıkla ilişkilendirilmiştir. Yatay şeritlerle dört bölüm oluşturulmuş ve yazılar bunların içine yazılmıştır. Taşlar süslemesizdir.	

Katalog No: 7 Kime Ait Olduğu: Hacı İsmail oğlu Osman Yeri: Köy Mezarlığı Mezar Tipi: Çerçeveli mezar Tarihi: 1323 R. (1907 M.) Türü: Erkek mezarı Formu: -Baş Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, silindirik boynun yukarısında fes şeklinde başlık. -Ayak Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, yuvarlak kemer tepelikli. Malzeme ve Teknik: Mermer, Zemin Oyma Ölçüsü: -Baş Taşı: 106x18x29 cm -Ayak Taşı: 112x15x29 cm Yazı Türü: Sülüs	Kitabe Metni: Hüve-l-bâkî Hacı İsmail Oğlu Osman bin Hacı İsmail Ruhuna Fatiha Sene fi 22 Mart 1323 Tanım ve Kompozisyon: Bu sandık mezar devşirme parçalardan meydana getirilmiştir. Dikey dikdörtgen baş taşı, kısa boyunlu olup fesli bir başlıkla sonlandırılmıştır. Yazı, çokgen haline getirilen yüzeye yazılmıştır. Bu yüzeyin bazı yerlerinde süs olarak bir takım şekiller vardır. Yuvarlak kemerle sonlandırılan ayak taşının içe bakan tarafında, konturları kazınarak gerçekleştirilmiş bir selvi motifi bulunur.	

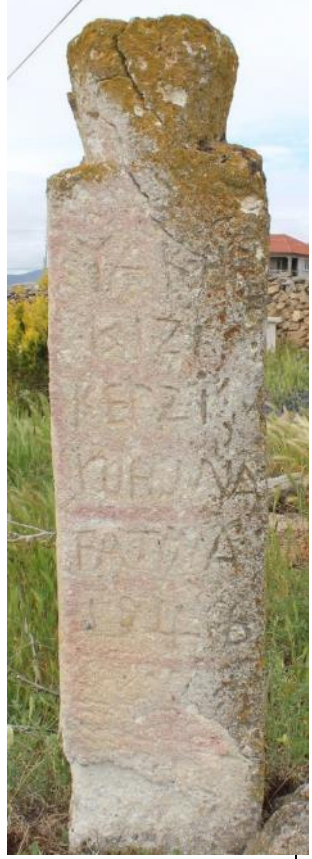
Katalog No: 8 Kime Ait Olduğu: Köseoğlu Hacı İsmail Yeri: Köy Mezarlığı Mezar Tipi: Toprak Tarihi: 1328 Türü: Erkek mezarı Formu: -Baş Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, silindir boynun yukarısında yalın başlık. -Ayak Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, yukarısı düz sonlanır. Malzeme ve Teknik: Küfeki Taşı, Zemin Oyma Ölçüsü: -Baş Taşı:138x20x28 cm -Ayak Taşı:124x22x28 cm Yazı Türü: Sülüs (Bozuk)	Kitabe Metni: 1328 Merhûm Ve mağfûr Köse Oğlu el hac İsmail (okunamadı) Ruhuna Fatiha Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen şeklindeki baş taşı yukarıda daraltılarak yuvarlak bir boyuna dönüştürülmüş, yalın bir başlıkla da sonlandırılmıştır. Yazı, verev olarak yapılmış yedi kartuş içine yazılmıştır. Şeritler eşit ölçülere sahip değildir.	

Katalog No: 9 Kime Ait Olduğu: Molla Ahmed Yeri: Köy Mezarlığı Mezar Tipi: Toprak Tarihi: 1330 Türü: Erkek mezarı Formu: -Baş Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, daralan omuzun yukarısındaki silindirin ortalarında yalın bir sarık. -Ayak Taşı: ----- Malzeme ve Teknik: Küfeki Taşı, Zemin Oyma Ölçüsü: -Baş Taşı: 171x21x37 cm -Ayak Taşı: ----- Yazı Türü: Sülüs (Bozuk)	Kitabe Metni: 1330 Merhûm ve Mağfûrun leh Davud oğlu Molla Ahmed Ruhuna Fatiha Tanım ve Kompozisyon: Dikey dikdörtgen şeklindeki baş taşı omuz kısmında yukarı doğru daraltılarak yuvarlak hale getirilmiş, bunun ortasına yalın bir sarık konulmuştur. Yazı, verev olarak düzenlenmiş yedi kartuş içine yazılmıştır.	

Katalog No: 10 Kime Ait Olduğu: Hacı Molla Yeri: Köy Mezarlığı Mezar Tipi: Toprak Tarihi: 1338 Türü: Erkek mezarı Formu: -Baş Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, yalın başlıkta sade bir sarık vardır. -Ayak Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, yukarıda daralan gövde düz sonlanır. Malzeme ve Teknik: Küfeki Taşı, Zemin Oyma Ölçüsü: -Baş Taşı:167x19x36 cm -Ayak Taşı:174x18x32 cm Yazı Türü: Sülüs (Bozuk)	Kitabe Metni: Merhûm Ve mağfûr Hacı Molla Ruhuna Fatiha 1338 Tanım ve Kompozisyon: Dikey dikdörtgen biçimli gövdenin baş taşının omuzları daraltılarak yuvarlak boyunlu hale getirilmiştir. Yukarıdaki başlığın orta kısmına yalın bir sarık gerçekleştirilmiştir. Yüzeyde oluşturulan alana beş satır halindeki yazı, yukarıdan aşağıya doğru yazılmıştır. Tarihi ise ayrı bir kartuşa yazılmıştır. Baş ve ayak taşlarında süsleme bulunmamaktadır.	

Katalog No: 11 Kime Ait Olduğu: Mehmed Yeri: Köy Mezarlığı Mezar Tipi: Toprak Tarihi: ???? Türü: Erkek mezarı Formu: -Baş Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, sade olduğu anlaşılan başlık ve boyun kısmı büyük ölçüde tahrip olmuş. -Ayak Taşı: Gövdesi kare kesitli taşın yukarısı tahrip olmuştur. Malzeme ve Teknik: Küfeki Taşı, Zemin Oyma Ölçüsü: -Baş Taşı: 172x23x32 cm -Ayak Taşı: 139x22x22 Yazı Türü: Sülüs (Bozuk)	Kitabe Metni: ???? Merhûm Ve mağfûrun leh (yer adı!)oğlu Mehmed ruhuna Fatiha Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen şeklindeki baş taşının gövdesinde büyük çatlaklar vardır. Başlık kısmı ve bunun altında olacağı varsayılan tarih tahrip olmuştur. Gövde yatay şeritlerle muhtemelen altı kısma ayrılmıştır. Bunlardan üstteki dışında kalanların yazısı seçilebilmektedir. Baş ve ayak taşlarında süsleme yoktur.	

Katalog No:12 Kime Ait Olduğu: Okkaoğlu Abdullah Yeri: Köy Mezarlığı Mezar Tipi: Toprak Tarihi: ? Türü: Erkek mezarı Formu: -Baş Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, daralan omuz kısmından sonra yalın bir sarık var. -Ayak Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, yukarı doğru daralır ve düz olarak sonlanır. Malzeme ve Teknik: Küfeki Taşı, Zemin Oyma Ölçüsü: -Baş Taşı:140x19x34 cm -Ayak Taşı:133x17x31 cm Yazı Türü: Latin alfabesiyle	Kitabe Metni: Ö. 1320 MERHÛ M OKK A O. APDILA RUHUNA FATİHA Tanım ve Kompozisyon: Dikey dikdörtgen formlu baş taşı ile ayak taşında, yazıların dışında herhangi bir unsur yoktur. Baş taşıdaki ifade, taşın, kişinin vefat tarihinden çok sonra konulduğuna işaretler.	

Katalog No: 13 Kime Ait Olduğu: Yakup kızı Kerzi Yeri: Köy Mezarlığı Mezar Tipi: Toprak Tarihi: 1946 Türü: Kadın mezarı Formu: -Baş Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, çatlamış yalın bir başlık. -Ayak Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, Hafif daralan çatlak gövde düz sonlanır Malzeme ve Teknik: Küfeki Taşı, Zemin Oyma Ölçüsü: -Baş Taşı:138x23x33 cm -Ayak Taşı:138x24x28 cm Yazı Türü: Latin alfabesiyle	Kitabe Metni: Yakup Kızı Kerzi Ruhuna Fatiha 1946 Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen gövdeli baş ve ayak taşının üzerinde yazıdan başka bir unsura rastlanılmamıştır.	

Katalog No: 14 Kime Ait Olduğu: Ali kızı Yeri: Köy Mezarlığı Mezar Tipi: Toprak Tarihi: ? Türü: Kadın mezarı Formu: -Baş Taşı: Gövdesi yatay dikdörtgen kesitli, tepesi düz kesilmiş silindirik bir başlık. -Ayak Taşı: ----- Malzeme ve Teknik: Küfeki Taşı, Zemin Oyma Ölçüsü: -Baş Taşı: 80x19x32 cm -Ayak Taşı: ----- Yazı Türü: Latin alfabesiyle	Kitabe Metni: Mer Hûm Ali K1(zı) Tanım ve Kompozisyon: Dikey dikdörtgen biçimindeki gövdeye sahip baş taşında, yazının yukarısında, şematik olarak çizilmiş, beşi bir yerde takısı bulunmaktadır. Aynı taşın arka yüzünde, iki yatay çizgi arasına konulmuş ve uçları bu çizgilerle temas eden sekiz dikey çizgi bulunur. Bunların iki yandakilerden çıkan çizgiler ise yukarıda birleşerek üçgen meydana getirir. Çizgileri oyma suretiyle belirginleştirilmiştir. Bu mezar taşı muhtemelen genç bir kıza aittir.	

Değerlendirme ve Sonuç

Sığracık Köyü Eski Camii, eldeki moloz taş ve devşirme malzemeye, ihtiyaca göre inşa edilmiş tipik bir taşra yapısıdır. Bununla birlikte, ahşap direkler üzerine tavan ve çatı bindirilirken oluşturulan derinlemesine plan anlayışı, Anadolu'nun farklı yerlerindeki taşra örnekleriyle benzerdir. Direklerle, hatıl ve kiriş uygulamaları da bu bağlamda büyük bir farklılık göstermemekle beraber, Afyonkarahisar Ulu Camii'nin kuruluş tekniğiyle paraleldir. Hatta ahşap üzerine yapılan kalem işi süslemesiyle de anılan camiyle benzerliği bulunur. Ancak, geç dönem Osmanlı süslemelerinde görülen vazodan çıkan çiçekler şeklindeki örnekler noktasında, Ulu Camii' den ayrılır. Sığracık Köyü Eski Camii' deki kalem işi süslemedeki bitkiler tabiatçı bir yaklaşımla ortaya konulmuş olsa da, bitkilerin içinde bulunduğu vazolar usta bir elden çıkmamıştır. Ahşap ve duvar yüzeyine yapılmış kalem işi süslemelerin, ahşap üzerinde adı geçen, Buharalı Hacı Hüseyin tarafından yapılmış olabileceğini ileri sürmek mümkündür.

Mezarlıkta kayrak taşının dikey konulması, bir grubu küfeki taşı ve yeni definlere ait olmak üzere üç ayrı malzemeden mezar taşına rastlanmaktadır. Bildiride yer alan mezar taşlarına bakıldığında, bir tanesinin mermer, diğerlerinin küfeki taşı olduğu anlaşılmıştır. İncelenen mezarlardan bir tanesi çerçeveli, diğerleri toprak mezardır. Çerçeveli mezarın taşları, oluşturulan çerçeve taşlarına, ötekiler doğrudan toprağa konulmuştur.

Mezar taşlarındaki yazılar, ayak taşına bakan yüzeye, zemin oyma şeklinde yazılmıştır. Yazılar sülüs hatla yazılmış olmakla

birlikte hattın bozukluğu hemen fark edilir. Başlangıç ifadesi olarak “Hüvel Hallakul Baki”, “Hüvel Baki” ye rastlanmıştır. Merhum, merhum ve mağfur, merhum ve mağfurun leh, El muhtaç ile rahmetillah ile Fatiha dua ifadeleridir. Mezar taşlarındaki verilışe göre, kişiler ya kendi adlarıyla ya baba adlarıyla ya da babalarının lakaplarıyla anılmışlardır. Lakap diye anılanlar sülale adı şeklinde de düşünülebilir. Abdullah, Ahmed, İsmail, Mehmed, Molla, Osman, Ömer erkek, Elif ve Kerzi kadın isimleriyle karşılaşılmıştır. Fatiha kalıbı olarak “ruhuna Fatiha” öne çıkmaktadır. Taşlardaki tarih kısmı üstte veya en altta yazılmıştır. Mermer mezar taşında, tarih “Sene fî 22 Mart 1323” şeklinde verilerek Rûmî takvim anlaşılır kılınmıştır. Hicrî ve milâdî takvime göre verilenler de vardır. Mezar taşlarındaki yazı ve rakamlar, Arap alfabesi ve rakamlarının yanında Latin alfabesi ve rakamları şeklinde de yazılmıştır.

Mezar taşlarının şekillerinin kabalığı gözden kaçmamaktadır. Buna benzer bir durum Arap veya Latin alfabesiyle yazılan yazılardaki harflerin şekillerinde de ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yazı türlerinin tespitinde de güçlüklerle karşılaşılır.

Latin alfabesinin kabulünden sonraki tarihi taşıyan mezar taşlarının bazıları, biçim ve yazı olarak önceki dönemi devam ettirmektedir. Latin alfabesiyle yazılmış mezar taşlarındaki ifade ve isimlerin yazılışındaki yanlışlıklar da ilgi çekicidir. Bu durum kültürel anlamdaki değışmenin yansımaları olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak; Sığracık Köyü Eski Camii ve köy mezarlığındaki mezar taşlarının şekilleri ve yazıları, taşradaki halk sanatının örnekleridir. Cami ve mezar taşları, Emirdağ-Sığracık

Köyü’nde, dönemlerinin özelliklerini yansıtan, Türk halk kültürünün somut varlıklarıdır.

KAYNAKÇA

İlgar, Yusuf. “Afyonkarahisar Eğitim Tarihi”, Anadolu’nun Kilidi Afyon, Afyon 2004.

Türkmen, Şükrü. Belgelerle Emirdağ, Ankara 2017.

<http://www.emirdag.gov.tr> Erişim 01.04.2021.

EMİRDAĞ VE ÇEVRESİNDE ÜÇ KAMU BİNASI İLE BİR KİTABE*

Kasım İNCE

Mustafa EKMEKÇİ**

Özet

Afyonkarahisar'ın kuzeydoğusunda yer alan Emirdağ ve çevresi, XI. yüzyıldan itibaren Türk aşiret ve boyları tarafından yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. 1068 yılında Emir Afşin tarafından Selçuklu egemenliğine giren Emirdağ; Osmanlı döneminde, coğrafi ve idari sınırları zaman zaman değişen Nevahi-i Barçınlı, Hanbarçınlı, Musluca gibi isimlerle anılmıştır. Vilayetler kanunnamesiyle 1868 de adı Aziziye olarak değiştirilmiş ve 1932 yılında Emirdağ adı verilene kadar bu isimle anılmıştır.

Osmanlı'nın XIX. yüzyılda hız kazanan reform hareketleri içerisinde, merkezi otoriteyi güçlendirmek amacıyla oluşturulan devletin yeni kurumları ile eğitim-öğretim alanındaki modern okulların varlığı, beraberinde bu kurumlar için yeni binaların inşa edilmesini de zorunlu kılmıştır. Bu sebeple daha önce Osmanlı mimarisinde örneği olmayan, batı kökenli, fakat Osmanlı mimari geleneklerine uygun kamu binaları Osmanlı sınırları içerisinde inşa edilmeye başlanmıştır. Bu sürecin taşradaki örneklerinden Emirdağ

* Bu makale, 24-26 Ağustos 2017 tarihinde düzenlenen Uluslararası Emirdağ Sempozyumu'nda sunulmuş, çalışma genişletilerek yayına hazırlanmıştır. Saha çalışmasına katkıda bulunan Uzm. Sertan Atasoy ve Arş. Gör. Alper Atıcı'ya teşekkür ederiz.

** Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü,, kince@pau.edu.tr
Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, , mekmekci@pau.edu.tr

İnkılâp Ortaokulu, Davulga Eski Mektep ve Bademli İlkokulu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Günümüzdeki işlevlerinin yanı sıra mimari, plan ve süsleme özellikleri üzerinde durularak eserlerin tanıtımı yapılmıştır. Daha önce herhangi bir yayına konu olmayan Davulga Eski Mektep ve Bademli İlkokulu binaları ise ilk kez bu çalışmada detaylı olarak ele alınmıştır. Bunun yanında İnkılâp Ortaokulu binasıyla ilgili arşiv belgeleri ışığında önceki çalışmalarda değinilmeyen noktalara değinilerek, yapının inşa tarihi ve niteliği hakkında yeni bulgular elde edilmiş, Türk Sanat Tarihi literatürüne kazandırılması sağlanmıştır. Bunun yanında saha çalışması sırasında fark edilen bir yazıtın, kaybolmasını önlemek amacıyla gerekli arşivleme işlemleri yapılarak çalışmaya dahil edilmiştir.

Anahtar Kelime: Osmanlı, Emirdağ, Davulga, Bademli, Kamu Binası

Giriş

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılın başlarından itibaren giriştiği modernleşme süreci çok sancılı geçmiştir. Öncelikle askeri alanda, batının bilim ve teknolojisinden geri kalmamak amacıyla yapılan çalışmalar, aynı zamanda sosyal ve siyasi hayatı da önemli ölçüde etkileyen bütünün bir parçasıdır. Yeniçeri ocağının kaldırılmasına kadar ara ara devam eden yenileşme hareketleri bu tarihten itibaren sultanların girişimleriyle düzenli bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Klasik devrin eğitim kurumları olan medreselerin yanında modern okullar, kışlalar ve ordular, hastaneler gibi örneklerin çoğaltılabileceği, batılı anlamda faaliyet gösteren sistemler Osmanlı devletinde görülmeye başlanmıştır. Başlarda bu yeni kurumlar, mevcut yapılar içerisinde faaliyetini sürdürse de bu mümkün olmamış yeni ve modern binaların inşasını zorunlu kılmıştır. Bunun yanında Vilayetler Nizamnamesiyle idari yapı güçlendirilmeye çalışılmış ve merkeziyetçi yönetim anlayışının taşradaki yansıması olan, başta hükümet konakları olmak üzere devlete ait modern binalar vilayet ve kaza merkezlerinde boy göstermeye başlamıştır. Bu örnekler arasında

yer alan Afyonkarahisar'ın Emirdağ ilçesindeki kamu binaları çalışmada ele alınmıştır.

1 - Emirdağ İnkılâp Ortaokulu

Yeri:

Emirdağ merkez İnkılâp Mahallesi, Girne Caddesi üzerinde, müstakil avlu içerisinde yer almaktadır. Üçgene yakın formuyla avlu, güneyinde Girne Caddesi, doğusunda bina sıraları, kuzey ve batıda Çay Dere'siyle sınırlıdır. Bina bu avlunun güney kenarına yakın konumda, güneydoğu-kuzeybatı doğrultusundadır (Harita:1).

Tanımı:

Bodrum, zemin ve birinci kat olmak üzere üç kattan oluşan bina, dikdörtgen planlı ve kâgir olarak inşa edilmiştir (Plan:1, 2, 3). Bodrum kat hariç tutulduğunda, zemin ve birinci katların planları simetriktr. Kuzey ve doğu cepheleri yalın bir görünüme sahip olan binanın güney ve batı cepheleri ortasından dışa taşırılmıştır. Bunlardan batıdaki, bodrumdan birinci kat seviyesine kadar yükseltilerek ileri taşırılmış ve ortasına kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Güney cephedeki ise binanın ana girişi önündeki iki ayağa oturan kemerlerle taşınan birinci kat koridorunun çıkması şeklindedir. Yapının tüm cephelerinde görülen ve bu taşıntılı bölümlerde de devam ettirilen kat silmeleri altta düz, üstte profilli kesme taş malzemeyle meydana getirilmiştir. Yapının ahşap kırma çatısı, marsilya kiremitle kaplanmıştır.

Güney cephe, yapının caddeye bakan ve ana girişinin bulunduğu cephedir (Fot. 1). Ana giriş bu cephenin tam ortasında, birinci kat koridorunun çıkma yapan bölümünün altında yer alır. Cepheyi iki eşit parçaya bölen bu çıkma, yaklaşık 2.50 m. güneyde yer alan iki bağımsız ayağın birbirlerine ve duvara basık kemerlerle bağlanmasıyla taşınmaktadır (Fot. 2). Cephede, bodrum kat seviyesinde dört adet yuvarlak pencereye yer verilmiştir. Zemin ve birinci kattaki basık kemerli dörder pencerenin diziliminde simetrinin

korunduğu görülür. Ana giriş kapısının iki yanında sivri kemerli ve dar birer pencere ile karşılaşılır. Cephenin birinci kattaki dikdörtgen çıkmasının kısa kenarlarında sivri, uzun kenarında basık olmak üzere üç pencere açıklığı bulunmaktadır.

Yapının doğu cephesi en sade cephelerinden birisidir (Fot. 3). Bu cephedeki kat silmelerine bakıldığında binanın hafif eğimli arazi üstüne inşa edildiği anlaşılmaktadır. Cephenin en alt doğu köşesinde basık kemerli, alçak bodrum girişi, batı köşesinde bir adet yuvarlak pencere bulunmaktadır. Zemin ve birinci katta üçer olmak üzere toplam altı pencere simetrik biçimde sıralanmıştır. Bir diğer sade cephe ise kuzey cephesidir. Cephenin bodrum kat seviyesinde, kuzeydoğu köşede bir kapı açıklığı ile basık kemerli ve küçük ölçekli dört pencere açılmıştır. Zemin ve birinci kat pencereleri simetrik olup, alt ve üstte beşer tane sıralanmıştır. Cephede ana girişin aksına rastgelen kısımda bulunan pencere tek, diğer pencereler ise bu pencerenin iki yanında, çift olarak yer almaktadır.

Batı cephesinin ortasındaki binanın diğer girişi, yapıdan 2.00 m. ileri taşıntılı olarak yapılmıştır (Fot. 4). Taşırlan giriş bölümünün üzeri, oyma taş korkuluklu balkona sahiptir. Basık kemerli kapı açıklığı yüksek tutularak neredeyse balkon zeminine kadar yaklaştırılmıştır. Girişin iki yanında bodrum kat seviyesinde birer adet yuvarlak pencere bulunurken, zemin kat seviyesinde basık kemerli birer pencere vardır. Bu basık kemerli pencereler zemin kattakiyle aynı hizada ve ölçekte, birinci katta da devam eder. Balkona geçişi sağlayan basık kemerli kapının iki yanında sivri kemerli pencerelere yer verilmiştir.

Güney yöndeki ana girişin basık kemerli kapı açıklığından yapıya girilir. Girişin hemen sonrasında yer alan eyvan biçimindeki bölüm doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir koridorla kesişmektedir (Fot. 5). Koridorun zemini taş malzeme ile kaplanmıştır. Giriş eyvanının her iki yanına birer derslik yerleştirilmiş ve bu dersliklere koridorun kuzeyinde de yer verilerek, derslik

bağlamında simetri sağlanmıştır (Fot. 6). Kuzeydeki derslikler arasında kalan oda, müdür yardımcısı odası, koridorun doğusunda kalan dikdörtgen planlı oda ise küçük bir derslik olarak kullanılmaktadır. Koridorun batısındaki merdiven, bodrum ve zemin kat seviyesinde taş, yukarısında ahşap malzemeyle inşa edilmiştir (Fot. 7).

Tam bir simetrinin hakim olduğu dersliklerin kapıları koridora açılmaktadır. Zemin kattaki dersliklerin uzun kenarlarında iki, kısa kenarlarında bir tane olacak şekilde, basık kemerli ve içte şevli üç pencereyle aydınlatılması sağlanmıştır (Fot. 8). Yalnız kuzeydoğu köşedeki derslikte baca kütlesi görülebilmektedir. Dersliklerin tavanları düz ahşap kaplamadır. Koridora bakan duvarlarında nişlere yer verilen yönetici veya öğretmen odaları, tek bir pencere ile aydınlatılmıştır (Fot. 9).

Okulun birinci katına, batıdaki iki kollu ortada sahanlıklı ahşap merdivenle ulaşılmaktadır. Zemin kattaki derslik ve yönetici odalarını oluşturan plan düzeni birinci katta da uygulanmıştır. Fakat burada, zemin kattaki giriş eyvanı düzenlemesinin koridor tarafı kapatılarak, sonradan dersliğe dönüştürüldüğü görülmektedir (Fot. 10). Ahşap döşemeli koridorun batısındaki iki basamaklı merdivenle, birinci kattaki volta döşemeli alana (Fot. 11) buradan da balkona ulaşım sağlanmaktadır (Fot. 12). Balkona basık kemerli kapı açıklığı ile iki yanındaki sivri kemer pencereli düzenlemeden geçilmektedir. Balkon, üzerinde küre bulunan, kare kaideli dört adet baba ve bunlar arasındaki taş korkuluklarla çevrelenmiştir (Fot. 13).

Binanın batıdaki kapısından girildiğinde, bodrum ve zemin kata geçişi sağlayan merdivenlerle karşılaşılır. Bodrum kata beş basamaklı merdivenle inilir. Merdivenin iki yanında, günümüzde derslik olarak kullanılan dikdörtgen birer mekân bulunmaktadır. Bu mekânlardan güneydeki üç yuvarlak pencere ile aydınlatılırken, karşısındaki diğer mekân, kuzey duvarındaki basık kemerli iki küçük pencere ve batı duvarındaki yuvarlak pencere ile aydınlatılmaktadır.

Binanın sadece içerisinden ulaşımı olan bu mekânların haricinde, bodrum katın, dışarıdan erişilebilen ve binanın içiyle bağlantısı olmayan iki ayrı girişi daha vardır. Bu girişlerden kuzeydeki, günümüzde depo ve kalorifer dairesi olarak kullanılan mekânlara geçit vermektedir (Fot. 14). Kalorifer dairesinde görülen beton kolonlar ve kömürlü kalorifer düzeni, buranın daha sonraki bir zaman diliminde değiştirildiğini gösterir. Mekânın kuzey ve doğu duvarında birer pencere bulunmaktadır. Kalorifer dairesinin batısındaki, bir açıklık ile geçilen ve depo şeklinde kullanılan mekân, basık kemerli küçük bir pencere ile aydınlanmaktadır (Fot.15). Bodrum kata doğu cepheden girişi sağlayan ve ancak eğilerek geçilebilen kapı basık kemerli olup doğrudan dikdörtgen bir mekâna açılmaktadır (Fot. 16). Bu mekânın da kuzeyinde daha küçük, kareye yakın dikdörtgen planda bir başka mekân bulunmaktadır. Küçük olan mekâna geçiş sadece daha önce girilen dikdörtgen birimden sağlanmakla birlikte mekânda herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır. Basık kemerli kapıdan doğrudan girişin yapıldığı mekân ise güney duvarındaki iki yuvarlak pencere ile aydınlatılmaktadır (Fot. 17).

Dışta, her köşede, ardışık ve taşıntılı olarak uygulanan köşe taşı uygulaması yapının görünüşünü hareketlendirir. Bunun yanında kat silmelerinin altta düz, üstte profilli kesme taş malzeme ile uygulanması katlar arasındaki ayrımı belirginleştirmiştir. Yapının en dikkat çekici mimari ögesi pencereleridir. Kesme taş malzemeli, basık kemerli pencereler beden duvarından taşırılmış ve yüzeyleri prizmatik biçimde kabartılarak vurgulanmıştır. Ayrıca bazı pencerelerin kemer kilit taşı yukarısında ters üçgen biçiminde profilli, kilit taşından daha taşıntılı küçük tepelikleri bulunmaktadır (Fot. 18). Ana giriş kapısının yukarısında, kapı genişliğinde, beden duvarından taşıntılı ve profilli tepelik/taç kısmı ilgi çekicidir (Fot. 19). Aynı düzenleme balkon kapısında da mevcuttur. Buradaki kapının kemer kilit taşı yüzeyinde plastik etkisi yüksek akant yaprağı görülür (Fot. 20).

Tarihlendirme:

Yapının inşa tarihi bilinmemekle birlikte birtakım görüşler bulunmaktadır. Bunlardan biri, binanın 1903 yılında yapıldığını herhangi bir kaynak göstermeden öne sürer¹. Bir diğeri ise yapının 1905-1908 tarihleri arasında Kaymakam Nuri Bey'in girişimi ve bölge halkının da yardımıyla inşa edildiğine yöneliktir². Ancak belirtilen tarih aralığında görev yapan kaymakamlar arasında Nuri Bey'in adı geçmemektedir³. Şükrü Türkmen tarafından yapılan çalışmada, binanın rüşdiye mektebi olduğu ve 1899 yılında inşa edildiği, arşiv belgeleriyle birlikte (H. 1317/M. 1899-1900 tarihli arşiv belgesinde “*bir rüşdiye ve ibtidai mektebinin inşasına başlandı*”) verilmektedir⁴. Aynı arşiv belgesini referans alan Kadir Türkmen, yapının, rüşdiye veya ibtidai mekteb binalarından biri olabileceği, hatta yapının büyüklüğü ile öğrenci sayısının azlığından hareketle rüşdiye mektebi değil “*ibtidai mektebi*” olabileceğini ileri sürer⁵. Yukarıda bahsedilen görüşlerde, İnkılâp ortaokulu binasının kitabesinin olduğu ancak okunamadığı da belirtilmektedir. Bununla birlikte binanın bilinen bir kitabesi yoktur. Binanın güney kapısı ile bunun batısındaki pencerenin arasında bulunan, üzerinde Arap ve Latin harflerinin yer aldığı dikdörtgen metal levhanın kitabe izlenimi oluşturması muhtemeldir. İnceleme tarihinde, bilinen bu levhanın yoğun korozyonlu ve üzerinin boyalı olduğu görülmüştür. Levhada,

¹ Metin Akın, *Dünden Bugüne Emirdağ*, Ankara, 1984, s. 115.

² Afyonkarahisar Müzesi 24.12.2004 tarihli anıt fişi.

³ Kadir Koparal, “Vilâyet Sâlnâmelerinde Afyonkarahisar” (yüksek lisans tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 410-492.

⁴ Şükrü Türkmen, *Belgelerle Emirdağ*, (Ankara: Öz Baran Ofset, 2017), s. 375.

⁵ Kadir Türkmen, “Tanzimat’tan Sonra Karahisar-I Sahip Sancağı’nda Türk Mimarisi (1839-1923)”, (yüksek lisans tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 383.

Arap harfleriyle, üstte, “ملی سیغورطه” (Milli Sigorta) altta, Latin harfleriyle “Milli” yazdığı belirlenmiştir⁶.

İnceleme tarihinde eğitim yapısı olarak faaliyetini sürdüren binayla ilgili⁷, gerek arşiv belgeleri gerekse sözlü tarih verilerinden yola çıkan araştırmacıların, yapının rüşdiye veya ibtidai mektebi olabileceğine yönelik görüşler ortaya koyması doğal bir durumdur. Ancak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi’nden elde edilen bir belgede binanın başka bir kamu yapısı olabileceğine yönelik birtakım veriler bulunmaktadır. R. 1326/M. 1910 tarihli, “Aziziye kazası hükümet konağı ve hapishanesinin tamirâtı (Hüdavendigar Vilayeti)” özet ifadesini içeren belgede, bu iki binanın tamirâtıyla ilgili keşfin detaylarına yer verilmiştir⁸. Belgede, odak noktasında hükümet konağının yer aldığı ve etrafındaki diğer yapıların vaziyet planını gösterir bir de kroki bulunur. Krokide Aziziye hükümet konağı, hapishane, rüşdiye mektebi ve telgrafhane binasının konumları açıkça belirtilmiştir (Fot. 21).

H. 1314/M. 1896 yılında çıkan bir yangın neticesinde Aziziye hükümet konağı ile rüşdiye mektebinin (...ittisalinde bulunan ve mukaddema mekteb-i rüşdiye ittihaz edilmiş olunan haremlik dairesine de sirayetle kâmilan muhterik olup....) tamamen yandığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır⁹. H. 1317/M. 1899 tarihli bir başka arşiv belgesinde ise “Karahisar-ı sahib sancağına tabi Aziziye

⁶ “Türkiye Milli Sigorta” şirketi Avusturya sermayeli olarak 1917 yılında kurulmuş ve Anadolu’daki birçok il merkezinde şubelere yer vermiştir. Zafer Toprak, *Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995), s. 194; Murat Baskıcı, “Osmanlı Anadolu’unda Sigorta Piyasası:1860-1918”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 57, S. 4, (2002), s. 27.

⁷ İnceleme tarihinde İnkılâp Ortaokulu olarak hizmet veren yapı, 2020 yılında Kültür Evi’ne dönüştürülmüştür.

⁸ BOA., ML. EEM. 845-27 R. 19.03.1327. Belgenin transkripsiyonu Arş. Gör. Dr. Müge Çiftiyürek tarafından yapılmıştır.

⁹ BOA., MF. MKT. 0339-24 H. 08.05.1314; Şükrü Türkmen, *Belgelerde Emirdağ*, (Ankara: Öz Baran Ofset, 2017), s. 86.

kasabasında müceddeden inşa olunan hükümet konağı ile hapishane.....” yerinde, yeniden yapılan hükümet konağı ile hapishanenin senetlerinden bahsedilmektedir¹⁰. Ayrıca diğer araştırmacıların da referans verdiği H. 1317/M. 1899 tarihli bir başka belgede “*Karahisar-ı sahib Aziziye kazasında bir rüşdiye ve iptidaiye mektebinin inşasına başlandığı*”ndan söz edilmektedir¹¹. Belgelerden anlaşıldığı üzere yangın sonrasında yeniden tesis edilen kamu binalarında, eğitim öğretim faaliyetleri ile yönetsel işlerin ayrı binalarda yapılmasına özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte H. 1321/M. 1903/1904 yılında Aziziye kazasında tamamlanan telgrafhane binasıyla birlikte, merkezi hükümetin taşrada temsil edildiği kamu sitesi¹² tamamlanmıştır. Arşiv belgesindeki krokide, hükümet konağı, hapishane, rüşdiye mektebi ve telgrafhane binalarının birbirleriyle olan konumlarına bakıldığında da bu durum anlaşılmaktadır.

Tanzimat Fermanı’nın (1839) ilanından sonra Osmanlı Devleti’nin birçok kurumunda Batılı normlara göre girilen yeniden yapılanma süreci, yeni yapı türlerinin de ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu yapı türlerinin başında gelen hükümet konakları, vilayetlerin yanı sıra kaza merkezlerinde de inşa edilerek, merkezi yönetimin taşradaki sembolleri haline gelmişlerdir. Hükümet konaklarının içinde adliye, zaptiye, hapishane, maliye, maarif vb. kamu dairelerinin yer aldığı bilinmekle birlikte, zamanla bazı birimlerin müstakil binalar şeklinde ayrıldıkları da görülmektedir¹³. Hükümet konağının etrafında bir araya getirilen diğer kamu birimleri

¹⁰ BOA., ML. EEM. 321-49 R. 26.08.1315. Belgenin transkripsiyonu Arş. Gör. Dr. Müge Çiftiyürek tarafından yapılmıştır.

¹¹ BOA., MF. MKT. 460-26 H. 05.04.1317; Türkmen, *Belgelerde*, s. 93.

¹² Yasemin Avcı, *Osmanlı Hükümet Konakları Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016), s. 234.

¹³ Avcı, *Osmanlı Hükümet Konakları*, s. 235; Nurcan Yazıcı Metin, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Hükümet Konaklarının İnşa süreci ve Mimarisini Devlet Kapısı*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019), s. 148, 150.

ile oluşturulan kamu sitesinde, hem idari işlerdeki zaman kaybı önlenmiş hem de kentsel mekân açısından resmiyet vurgulanmıştır. Yukarıda referans gösterilen arşiv belgesindeki krokiden yola çıkarak Aziziye kazası için de böyle bir kamu sitesinin varlığı anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşan İnkılâp Ortaokulu'nun ise krokide adları geçen yapılardan biri olma olasılığı oldukça yüksektir. Özellikle krokideki yön oku ile günümüzdeki planın yön oklarının benzer konumda olması binanın hükümet konağı olma ihtimalini daha da güçlendirmektedir.

Sonuç olarak tüm bu veriler doğrultusunda İnkılâp Ortaokulu binasının inşa tarihinin M. 1899'dan önce, M. 1904'den sonra olamayacağı tespit edilmiştir. Bunun yanında farklı işlevlerdeki Osmanlı kamu yapılarının, benzer plan şeması veya cephe kurgusuyla inşa edilmesi, aynı durumun İnkılâp Ortaokulu için de geçerli olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla İnkılâp Ortaokulu binası devletin taşrada temsil edildiği Hükümet Konağı binasıdır.

2- Emirdağ Davulga Eski Mektep Denilen Bina¹⁴

Yeri:

Emirdağ ilçesi Davulga Beldesi Fatih Mahallesi'nde, Çarşı Camii'nin güneydoğusunda yer almaktadır (Harita: 2). Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan binanın kuzey kanadı bu yönde uzatılarak "L" plan tipi oluşturulmuş ve tek katlı kâgir bina olarak inşa edilmiştir (Plan 4). Yapının sadece bazı cephelerdeki duvarları ayakta¹⁵.

¹⁴ Bu bina, en son mektep olarak kullanıldığından halk arasında 'Eski Mektep' adıyla anılmaktadır.

¹⁵ Bina 1994 yılında alınan yıkım kararından sonra; Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 01.10.1994 tarih ve 2079 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmiştir.

Tanımı:

Yapının güney cephesinin, 1,50 m. ileri taşırılan doğu ve batı köşelerinden, batıdaki sağlam, doğudaki yıkılmıştır. Taşırılan kısımların arasındaki duvarın ortasında, yuvarlak kemerli kapı açıklığı ve bunun iki yanında yuvarlak kemerli ikişer pencere bulunur. Cephenin batısındaki duvarda sivri kemerli iki pencerenin ortasında yuvarlak kemerli bir pencere yer almaktadır (Fot. 22).

Binanın doğu cephesindeki duvarın büyük bir bölümü haraptır. Ancak bu cephedeki pencere sövelerinden anlaşıldığı üzere burada da üç pencerenin bulunduğu tespit edilebilmektedir. Aynı durum kuzey cephede de söz konusudur. Yapının kuzeydoğu köşesinde yer alan duvardaki pencere söve kalıntılarından, burada da yine üç pencereli bir düzenlemenin olduğu anlaşılmaktadır. Giriş aksında yer alan cephenin duvarı ise günümüze sağlam gelememiştir. Bununla birlikte yapının, 1994 yılında çekilen bir fotoğrafında, burada yer alan altı pencerenin üçlü gruplar şeklinde verildiği görülmektedir. Kuzey cephede, “L” plan tipinin kısa kolunu oluşturan bölümün kuzeydoğu duvarında ise herhangi bir açıklık yoktur (Fot. 23). Ayrıca aynı bölümün kuzey duvarında, diğer pencerelerden farklı olarak, dikdörtgen açıklıklı, düz lentolu üç pencere bulunmaktadır (Fot. 24).

Günümüze sağlam gelebilmiş cephelerden biri olan batı cephesi, oldukça sadedir. Cephede, dört yuvarlak kemerli ve bir düz lentolu pencere ile kapı açıklığı bulunmaktadır (Fot. 25). Kapının yukarısında, aralarında ay-yıldız motifi olan, çapraz yerleştirilmiş iki flama/teber(?) motifinin bulunduğu dikdörtgen küfeki taşı yer almaktadır. Ayrıca taşın sağ alt köşesinde “٣٤١” tarihi bulunmaktadır (Fot. 26). Yuvarlak kemerli pencerelerden biri cephenin ortasına, diğerleri üçlü grup şeklinde güneybatı köşeye yakın şekilde konumlandırılmıştır.

Güney cephenin ortasında yer alan asıl girişe, beş basamaklı merdivenle ulaşılır. Basık kemerli kapının, üzengi taşı hizasından iki

yana genişleyerek yukarıya doğru yükselen kartuşun içerisinde yapının kitabesi ile top ve top mermisi kabartması bulunmaktadır (Fot. 27). Kemer kilit taşının hemen yukarısındaki kitabe 0.88 x 0.40 m. kitabenin her iki yanında karşılıklı yerleştirilmiş kabartmalar ise 0.92 x 0.40 m. ölçülerindedir. Sol alt köşesi yıprandığından tarihi okunamayan, sülüs hatla yazılmış dört satırlık kitabenin okunabilen kısımları ise şöyledir (Fot. 28);

داوولغه سگانی ایرشدی نور عرفانه

قائمقام نجاتی بك افتخار ایتدی بو مقدس خدمتله

راه تکاملده توقف ایتمه

مظهر تقدیر بهش اولنر(?)

Davulga sükkânı irişdi nûr-ı irfâna.....

Kaim-makam Necati Bey iftihâr itti bu mukaddes hizmetle

Râh-ı tekâmülde tevakkuf itme.....

Mazhar-ı takdîr bahş olunur (?)

Basık kemerli ana kapıdan binaya girilir. Yapının içerisi moloz ve bitki örtüsü ile kaplandığından iç mekân ile ilgili fikir yürütmek güçleşmektedir. İçeride, odaları ayıran duvarlarının yıkıldığı, kalan izlerden anlaşılmaktadır (Fot. 29-30). Binanın kuzey yöndeki kolunun uç kısmında, batı duvarında ocak nişi bulunmaktadır (Fot. 31).

Oldukça sade olan binanın taşıntılı bölümlerindeki köşe taşı uygulaması, yapıya estetik görünüm kazandırmıştır. Ayrıca pencere ve kapıların kesme taş malzeme ile beden duvarından çıkıntılı yapılarak belirginleştirilmesi, kemer kilit taşlarının vurgulanması, bu kısımlara hareketlilik getirmiştir. Özellikle girişin batısında yer alan taşıntılı bölümdeki üçlü pencere düzenlemesinde sivri kemerli iki pencere

arasına yerleştirilen yuvarlak kemerli pencere ile bu cephede tekdüzelik giderilmiştir¹⁶.

Tarihlendirme:

Günümüzde Davulga Eski Mektep Binası olarak adlandırılan ve kapı üzerinde kitabesi bulunan bu yapının, kitabesindeki rakamların okunması mümkün olmaktan çıkarılmıştır¹⁷. Ancak kitabede adı geçen Kaymakam Necati Bey'in, 1925 yılında, Söğüt Kaymakamı Necip Bey ile becayişine dair kararın yer aldığı bir arşiv belgesi yapının inşa tarihi ile ilgili fikir vermektedir¹⁸. Belgede, söz konusu atamanın Cumhurbaşkanı tarafından R. 4 Teşrinisani 1341 / M. 4 Kasım 1925 tarihinde onaylandığı göz önünde bulundurulduğunda yapının bu tarihten önce tamamlanmış olabileceği sonucuna varılabilir. Ayrıca yapının batı cephesindeki kapının yukarısında yer alan flama/teber (?) motifli taşın alt köşesindeki “٣٤١” (341) rakamları, yukarıda bahsi geçen arşiv belgesinde olduğu gibi başında “١” 1 rakamı olmadan yazılmış Rumi yılı ifade ettiği şeklinde yorumlanabilir. Tüm bu veriler ışığında, inşa tarihi kesin olarak belirlenemeyen yapının, Kaymakam Necati Bey'in 1925 yılındaki becayişinden önce tamamlanmış olabileceğini göstermektedir.

3- Emirdağ Bademli İlkokulu

Yeri:

Emirdağ ilçesine bağlı Bademli Köyü'nün Yıldız Mahallesi'nde, 302 ada 7 parselde bulunmaktadır (Harita 3). Yapı, kuzey-güney doğrultusunda eğimli bir arazi üzerinde, kuzeyindeki caddeye bakan ana girişiyle, tek katlı olarak kâgir malzemeye inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı yapının caddeye bakan cephesinde köşeler dışa taşırılmıştır (Plan 5). Ahşap kırma çatının üzeri sac

¹⁶ Taşıntı yapan ancak günümüzde yıkılmış vaziyette olan doğu bölümünde de aynı düzenlemenin olduğu düşünülmektedir.

¹⁷ Afyon Müze Müdürlüğü tarafından 25.08.1994 tarihinde hazırlanan raporda, yapı, Cumhuriyetin ilk yıllarına tarihlendirilmiştir.

¹⁸ BCA, *Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı*, (1925) (30-11-1-0), Yer: 19-51-11. Belgenin transkripsiyonu Arş. Gör. Dr. Müge Çiftiyürek tarafından yapılmıştır.

kaplanmıştır. Günümüzde atıl vaziyetteki binayı köy sakinleri, küçükbaş hayvan barınağı olarak kullanmaktadır¹⁹.

Tanımı:

Kuzey cephe binanın ana girişinin bulunduğu cephedir. Burada sekiz yuvarlak kemerli pencere ve bir yuvarlak kemerli kapı açıklığı bulunmaktadır. Kapının iki yanındaki pencereler iç kısımlarına örülen iki sıra tuğla ile daraltılmıştır. Kuzeybatıdaki pencerenin altında, eğimden kaynaklanan yükseltinin bir sonucu olarak, depo gibi tertiplenen bölümün dikdörtgen kapı açıklığı mevcuttur (Fot. 32).

Binanın diğer girişi batı cephesinde yer alır. Cephenin tam ortasındaki yuvarlak kemerli kapının iki yanında bulunan pencerelerden kuzeydeki yuvarlak kemerli, güneydeki düz lentoludur. Fakat bu pencerenin de yuvarlak kemerli olduğu, sonradan değişiklik yapılarak bugünkü hale dönüştürüldüğü sıva altında kalan kilit taşından anlaşılmaktadır (Fot. 33).

Güney cephede beş adet düşey dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Güneybatıdaki mekâna ait pencerelerden birinin sonradan kapatılarak sıvandığı görülebilmektedir. Ortada yer alan üç pencere hariç yanlardaki pencerelerde demir parmaklıklar mevcuttur. Cephenin tamamının sıvandığı fakat yer yer dökülmelerin de olduğu tespit edilmiştir (Fot. 34).

Güney cephede olduğu gibi kalın bir sıva tabakasıyla kaplanan doğu cephesinde, dört adet düz lentolu düşey dikdörtgen pencereye yer verilmiştir (Fot. 35). İçeri girilemeyen ve sadece pencere açıklığından fotoğrafı çekilebilen bu mekân, kuzeyde yuvarlak kemerli üç pencereden, güneydeki bina sınırına kadar uzanmaktadır. Mekânın kuzey duvarındaki yuvarlak kemerli pencerelerin içeriden

¹⁹ Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 30.09.2009 tarih ve 3725 sayılı kararı ile tescillenmiştir.

doldurularak, dikdörtgen açıklıklı pencerelere dönüştürüldüğü sıva izlerinden anlaşılmaktadır (Fot. 36).

On basamaklı merdivenle, binanın asıl girişi olan yuvarlak kemerli kapı açıklığına ulaşılmaktadır. Ancak inceleme sırasında kapının önüne sonradan yerleştirilen metal bahçe kapısı buradan giriş yapmayı engellemiştir. Ayrıca kapının gerisinde kalan giriş koridorunun taban tahtaları sökülmüştür (Fot. 37). Bu durum diğer tüm odalar için de geçerlidir. Binaının içerisindeki odaların diziliminde herhangi bir düzen söz konusu değildir. Her biri farklı ölçülerde toplam beş farklı mekân, giriş koridoruna açılmaktadır. “L” biçimindeki koridorun kısa kenarı küçük bir odayla sonlanmaktadır. Bu odanın her iki yanında bulunan dikdörtgen mekânlar binanın en geniş mekânlarıdır. Koridorun batısında iki oda bulunmaktadır. Bunlardan güneydekinde, sonradan yapıldığı anlaşılan 0.20 m. kalınlığındaki hıymış duvarla oda bölünmüş, ancak günümüzde bu duvarın bir kısmı yıkılmıştır (Fot. 38).

Bademli İlkokulu binasının caddeye bakan kuzey cephesindeki yan bölümlerin taşırılması, cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Aynı zamanda cephedeki simetrik uygulamayla sade bir düzen vurgulanmıştır. Pencere ve kapılardaki kesme taş malzemeli düzenleme, kilit taşlarının belirginleştirilmesi estetik kaygının olduğunun da bir göstergesidir.

Tarihlendirme:

Bademli İlkokul binasının inşa tarihini veren kitabesi yoktur. Ancak yeni kurulan Cumhuriyet’in Anadolu’daki okur-yazar oranını artırmaya yönelik eğitim politikasının bir göstergesi olarak taşrada inşa edilen ilk mekteplere üslup, plan ve tasarım açısından benzediğinden hareketle Erken Cumhuriyet Dönemi’ne verilmiştir²⁰. Ancak Bekir Altın’ın (1937 doğumlu) verdiği bilgiye göre ağabeyi Mustafa Altın (1924 doğumlu), 1930 yılında bu okulda okumuştur. Köy muhtarı Yüksel Altın’ın, Yurdemet Aykuş (70

²⁰ 27.07.2009 tarihinde müze yetkilileri tarafından hazırlanan anıt fişi.

yaşlarında)’tan aktardığı bilgiye göre ise bina 1915-1916 tarihlerinde inşa edilmiştir. Bu tür binaların Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet Dönemine intikal ettiği dikkate alınır, yapının 20. yüz yılın ilk çeyreğinde inşa edildiği varsayılır.

4- Kitabe²¹

Yeri:

Emirdağ ilçesi Davulga Beldesi Fatih Mahallesi’nde, Davulga Eski Mektep Binası olarak adlandırılan yapının kuzeydoğusunda, günümüzde bahçe olarak düzenlenmiş alanın içerisinde, tarihi eser niteliği taşıdığı düşünülen taş parçalarının arasında, yerde serbest biçimde bulunmaktadır.

Tanımı:

Tek parça mermer malzemeden oluşan 0.83 x 0.37 x 0.13 m ölçülerindeki kitabenin alt kısmında kırıklar olmakla birlikte dikdörtgen şeklindedir (Fot. 39). Kitabede metnin bulunduğu yüzey düzleştirilmiş, arka yüzü kaba yonu biçiminde bırakılmıştır. Kazıma tekniğiyle yazılmış olan kitabe iki satırdan oluşmaktadır. Kitabede,

صاحب الحیرت والحسنات

الحاجی مصطفی اغا سنه ۱۲۷۶ یا الله

“*Sahib ’ül hayrat v’el hasenat*

El hacı Mustafa ağa sene 1276 ya Allah” yazılıdır.

²¹ Saha çalışması sırasında bahçedeki taşların yüzeyleri kontrol edilirken, yerde serbest haldeki taşın ters çevrilmesiyle fark edilen kitabenin, hangi yapıya olduğu tespit edilememiştir. Kaybolma riski ile karşı karşıya olan bu kitabe, çalışmaya dâhil edilmiş ve arşivlenmiştir.

Kitabedeki metinden ne tür yapıya ait olduğu anlaşılamayan yazıtın, eski adı Sofulu, yeni adı Cumhuriyet olan mahalledeki Sofulu Çeşmesi'nden getirildiği söylenmektedir²².

Değerlendirme ve Sonuç

Emirdağ ilçe merkezi, Davulga Beldesi ve Bademli Köyü'nde olmak üzere toplam üç kamu binasında yapılan incelemede; İnkılâp Ortaokulu plan, malzeme ve teknik bakımdan diğer yapılardan ayrılmaktadır. Merkezi otoritenin taşrada görünür kılınmasına katkı sağlayan Hükümet Konakları bu bölgelerde oluşturulmak istenen kamu sitelerinin odak noktasını oluşturmuştur. Devletin diğer resmi kurumları ise ya bu odak noktasının çevresinde ya da aynı bina içinde veya bitişiğinde yapılan düzenlemelerle varlığını sürdürmüştür. Anadolu'da bu duruma benzer bir örnek olarak Samsun Ladik Kazası Hükümet Konağı (Fot. 40)²³ ile Merzifon Hükümet Konağı (Fot. 41)²⁴ gösterilir. Osmanlı fotoğraf arşivinden elde edilen görüntüde Ladik Kazası Hükümet Konağı'nın bitişiğinde tek katlı, pencereleri demir parmaklıklı ve kolluk kuvvetlerinin koruduğu yapı hapishaneyi teşkil etmektedir. Bir diğer fotoğrafta ise Merzifon Hükümet Konağı Binası'nın zemin katının bir bölümünün hapishane olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır. İnkılâp Ortaokulu örneğinde ise böyle bir durumun söz konusu olabileceğine dair işaretlere arşiv belgeleri doğrultusunda ışık tutulmuştur. Bunun yanında, cephelerde kat silmelerinin yatay hatla belirginleştirilmesi, planda ve cephelerde hakim simetri kavramı, ana girişin cepheden taşırılması açısından yakın örneklerden Bayat Hükümet Konağı (19. yy. sonu – 20. yy. başı)²⁵ ile güçlü benzerlikleri bulunmaktadır. Ayrıca kemer formları

²² Hamit Özcan (1950 doğumlu) ile saha çalışması sırasında yapılan röportajdan alıntıdır.

²³ BOA, Fotoğraflar FTG. f., No.1723; Emre Kolay, *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Hapishane Mimarisi*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2021), s. 62-63.

²⁴ BOA, Fotoğraflar FTG. f., No. 1725; Kolay, *Osmanlı Hapishane Mimarisi*, s. 63.

²⁵ Türkmen, *Tanzimat'tan Sonra*, s. 421.

ile bina köşelerinin şaşırtmalı köşe taşlarıyla hareketlendirilmesi, yine yakın örnek olan Bolvadin Müze Binasında (Yanık Kışla / Redif Kışlası 1894)²⁶ görülür. Pencere kilit taşı üzerindeki profilli tepelikler, Balıkesir Sultan-ı İdadi binasının (1896)²⁷ pencerelerinde de gerçekleştirilmiştir. Tüm bu veriler ışığında, 2020 yılında Kültür Evi'ne dönüştürülen yapı Emirdağ Kazası Hükümet Konağı'dır.

Tanzimat sonrasında devletin görünürlüğünü ülkenin en ücra köşesinde temsil eden bu yapılar, kuşkusuz dönemin mimari üslup özelliğini yansıtır. Söz konusu binanın simetrik planı, cephelerdeki kat silmeleri ve pencere düzeninde Neoklasik mimariyi görmek mümkündür. Zemin kat güney kapısı ile balkon kapısının iki yanında, balkonun altında ve birinci kat çıkmasının kısa kenarlarındaki dar ve yüksek tutulmuş sivri kemerli pencereler gotik mimariyi çağrıştırmaktadır. Balkon kapısının kemer kilit taşındaki akant yaprağının verilmiş biçimi ise rokokoyu hatırlatır. Yapı genelinde baskın mimari üslup neoklasik olmakla birlikte yukarıda belirtilen diğer unsurlar göz önünde bulundurulduğunda seçmeci bir yaklaşımın varlığından söz etmek mümkündür.

Davulga Eski Mektebi diye anılan binanın yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1925 yılından önce inşa edildiği sonucuna varılmıştır. Atıl vaziyette kalana kadar okul binası olarak kullanılan yapının, inşa edilmeye başlandığı dönemde hangi işlevde kullanılacağına yönelik sorular şimdilik cevapsız kalmaktadır. Özellikle kitabenin iki yanındaki top ve mermi kabartmaları ile batı cephede yer alan flama/teber(?) simgeleri yapının askeri bir yapı olabileceğine yönelik düşünceleri güçlendirmektedir. Buna karşın

²⁶ Dicle Aydın – M. Mithat Özgen, “Osmanlı Devletinde Redif Kışlalarının Mimari Karakterleri: Ilgın ve Bolvadin Redif Kışlası”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7 (2009), s. 51.

²⁷ Rahşan Toptaş, “II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) İdâdi Yapıları (Türkiye Örnekleriyle)”, (doktora tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 135.

cephelerdeki hakim simetrik düzen, taşıntı yapan yan bölümler, pencere ve kapı açıklıklarında kullanılan kemer formları ile bu kemerlerin cephelerde bosajlı uygulanması, dönemin kamu binalarındaki mimari üslubu yansıtmaktadır. Günümüzde Davulga Eski Mektep binası olarak anılan yapının sonraki yıllarda eğitim için tahsis edildiği ancak ilk aşamada askeri bir yapı olarak da kullanılmış olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Bademli İlkokulu, Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet döneminin tip proje örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Yapı, enine dikdörtgen bir koridor ve bu koridorun etrafında düzenlenmiş sınıflar ile yönetici odalarından oluşmaktadır. Her ne kadar merkezden gönderilen tip projeye sadık kalınmak istenmişse de var olan ihtiyaç, arazinin yapısı ve inşaat giderleri gibi kalemler yapının son şekli almasında önemli rol oynamıştır. Bademli örneğinde giriş cephesinde kullanılan kemer formlarının, arka cephede dikdörtgen düz açıklıklı biçimde düzenlenmesi buna örnek gösterilebilir. Bunun yanında yapının bir bodrum kat üzerinde yükselmesi, koridor ve sınıf düzeni ile yan bölümlerin ileriye taşırılması açısından temelde tip projeye sadık kalındığını göstermektedir. Bademli İlkokul Binası ile güçlü benzerlikler taşıyan yakın örneklerden Kütahya Simav Gökçeler Köyü İlkokul Binası²⁸, tip projelerin taşradaki uygulama örneklerindendir. Denizli Çivril 30 Ağustos Ortaokulu (1923)²⁹ yine tip projeye sadık

²⁸ Bazı web sitelerinde 1924 tarihi mektebin inşa yılı olarak verilir. <https://www.sondakika.com/haber/haber-cumhuriyetin-ilk-yillarina-ait-okul-icin-11807802/> (Erişim tarihi: 05.08.2022), <https://www.cnnturk.com/2013/yasam/diger/09/19/koruma.altinda.harabeye.dondu/723998.0/index.html> (Erişim tarihi: 05.08.2022). Ancak Çalbay'ın tezinde 1937 tarihinde inşa edildiği belirtilmiştir. Özgür Çalbay, “Kütahya-Simav Çevresi Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapıları ve Gökçeler Köyü İlkokulu Koruma Projesi” (yüksek lisans tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, 2017, s. 66.

²⁹ 1928-1929 eğitim-öğretim yılında okulun adının “Çivril Merkez Mektebi” olduğu belirtilmiştir. https://30agustos.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/20/09/740599/dosyalar/2022_03/01

kalınarak ancak daha büyük ölçekli inşa edilen benzer örnekler arasındadır. Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemi'nde buna benzer okul binalarının Anadolu'nun birçok yerinde uygulandığı bilinmektedir.

Hem Osmanlı'nın hem Cumhuriyet'in modernleşme yolunda attığı adımların bir sonucu olarak, modelleri Avrupa'dan alınmakla birlikte I. Ulusal Mimarlık üslûbunun mimari çizgilerini yansıtan bu yapılar, sentez yapılar durumundadır. Cumhuriyet'in erken yıllarında çıkarılan kanunname veya düzenlemelerle³⁰, devletin her köşesinde inşa edilen ve devleti simgeleyen böyle yapılar, merkezi otoritenin bir ürünü olarak devletin mimari kimliğini oluşturmuşlardır. Dönemin mimari üslubunun, uygulama aşamasında, devletin sadece bir yapı grubunda değil diğer kurumların binalarında da görüldüğü göz ardı edilmemelidir.

Emirdağ ve çevresindeki bu üç yapı, Osmanlı devletinin yerleşim yerlerine, ihtiyacı olan binaları inşa ettirdiğini, bu eserlerin dönemin milli mimari kimliğini yansıttığını göstermektedir. Okul binaları bağlamında, taşrada görülen inşa faaliyetlerinin Cumhuriyet Dönemi'ne intikal ettiğini de ortaya koymaktadır. Makalede ele alınan kitabede yapı türü belirtilmemesi dikkat çekici olmakla birlikte, üzerindeki yazıya bakıldığında halk sanatı ürünü olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bir çeşme kitabesi olması ihtimali çok yüksektir.

165332_Brifing-Dosyasi-2021-

2022.docx?CHK=bc8ac286b9d5f08c39c95ad7a6174993 (Erişim tarihi: 05.08.2022)

³⁰ F. Nurşen Kul, Erken Cumhuriyet Dönemi İlkokul Binaları, *Mimarlık Dergisi* 360 (2011), s. 66-68.

Kaynakça

Yayınlanmış Eser

Akın, Metin.: *Dünden Bugüne Emirdağ*, Ankara, 1984.

Avcı, Yasemin.: *Osmanlı Hükümet Konakları Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2016.

Baskıcı, Murat.: “Osmanlı Anadolusunda Sigorta Piyasası:1860-1918”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 57, S. 4 (Ankara 2002), s. 1-33.

Çalbay, Özgür.: *Kütahya-Simav Çevresi Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapıları ve Gökçeler Köyü İlkokulu Koruma Projesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, 2017.

Kolay, Emre.: *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Hapishane Mimarisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları 2021.

Koparal, Kadir.: *Vilâyet Sâlnâmelerinde Afyonkarahisar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon: Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Kul, F. Nurşen.: “Erken Cumhuriyet Dönemi İlkokul Binaları”, *Mimarlık Dergisi* 360 (İstanbul 2011), s. 66-71.

Özgen, Mithat. :“Osmanlı Devletinde Redif Kışlalarının Mimari Karakterleri: Ilgın ve Bolvadin Redif Kışlası”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7 (Konya 2009), s. 51-62.

Toprak, Zafer.: *Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1995.

Toptaş, Rahşan.: *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) İdâdi Yapıları (Türkiye Örnekleriyle)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Türkmen, Kadir.: *Tanzimat'tan Sonra Karahisar-ı Sahip Sancağı'nda Türk Mimarisi (1839-1923)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Türkmen, Şükrü.: *Belgelerde Emirdağ*, Ankara: Öz Baran Ofset 2017.

Türkmen, Şükrü.: *Belgelerle Emirdağ*, Ankara: Öz Baran Ofset 2017.

Yazıcı Metin, Nurcan.: *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konaklarının İnşa süreci ve Mimarisi Devlet Kapısı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları 2019.

Arşiv Belgeleri

BOA., ML. EEM. 845-27 R. 19.03.1327.

BOA., MF. MKT. 0339-24 H. 08.05.1314.

BOA., ML. EEM. 321-49 R. 26.08.1315.

BOA., MF. MKT. 460-26 H. 05.04.1317.

BOA, Fotoğraflar FTG. f., No.1723.

BOA, Fotoğraflar FTG. f., No. 1725.

BCA, *Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı*, (1925) (30-11-1-0), Yer: 19-51-11.

İnternet Referansları

<https://www.sondakika.com/haber/haber-cumhuriyetin-ilk-yillarina-ait-okul-icin-11807802/> (Erişim tarihi: 05.08.2022)

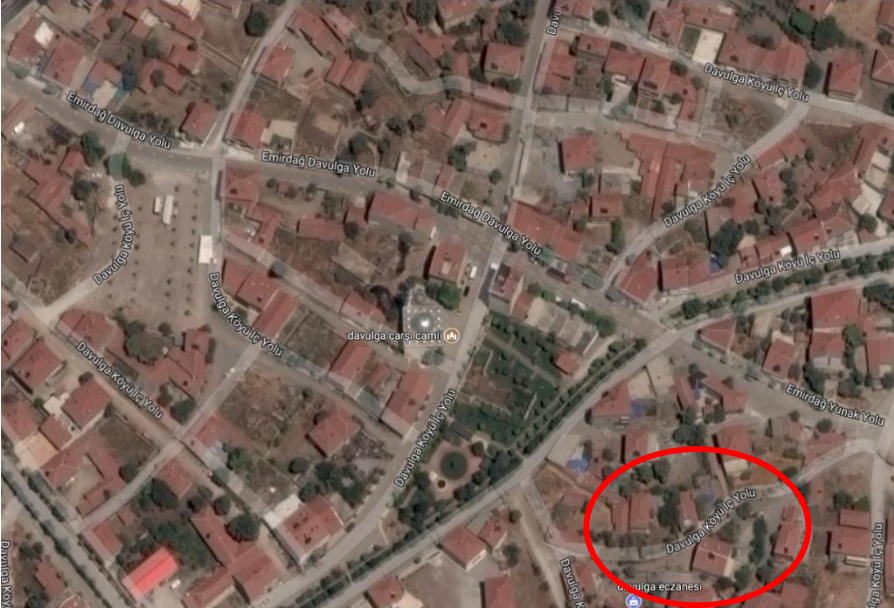
<https://www.cnnturk.com/2013/yasam/diger/09/19/koruma.altinda.harabeye.dondu/723998.0/index.html> (Erişim tarihi: 05.08.2022)

https://30agustos.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/20/09/740599/dosyalar/2022_03/01165332_Brifing-Dosyasi-2021-2022.docx?CHK=bc8ac286b9d5f08c39c95ad7a6174993 (Erişim tarihi: 05.08.2022)

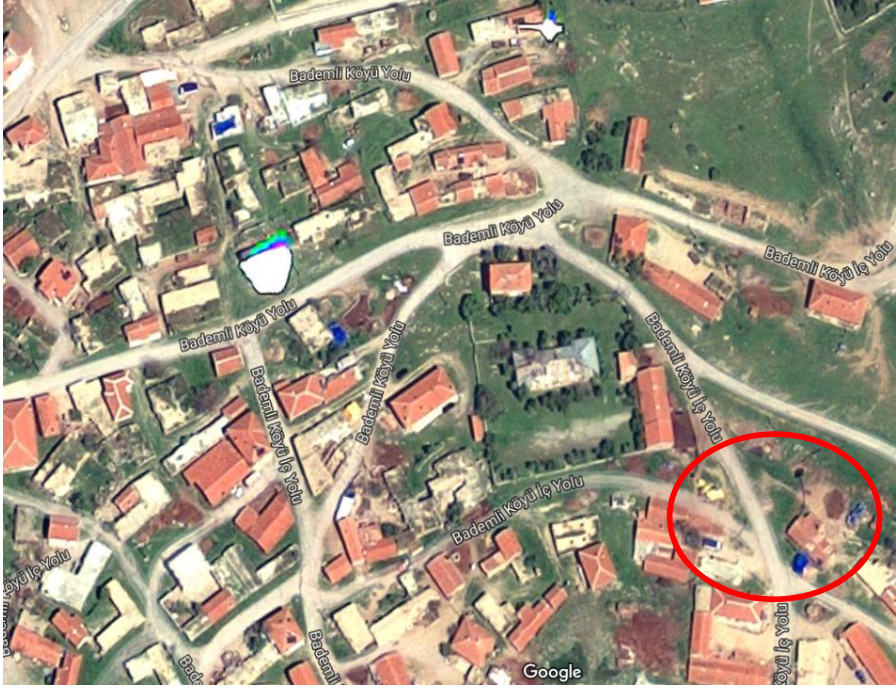
Haritalar

Harita 1: Emirdağ İnkılâp Ortaokulu (maps.google.com'dan alınmıştır)

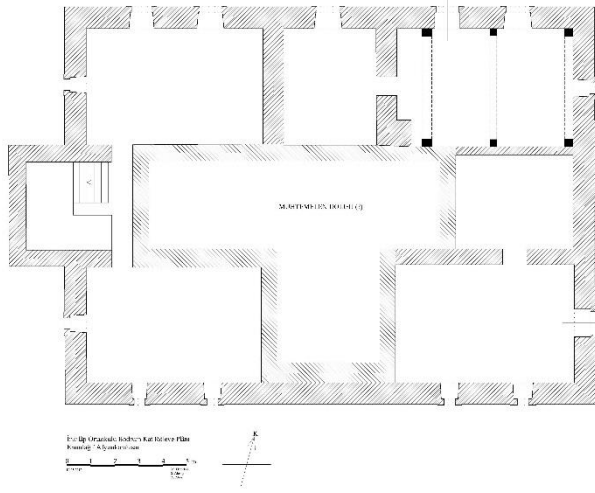

Harita 2: Davulga Eski Mektep Denilen Bina (maps.google.com'dan alınmıştır)

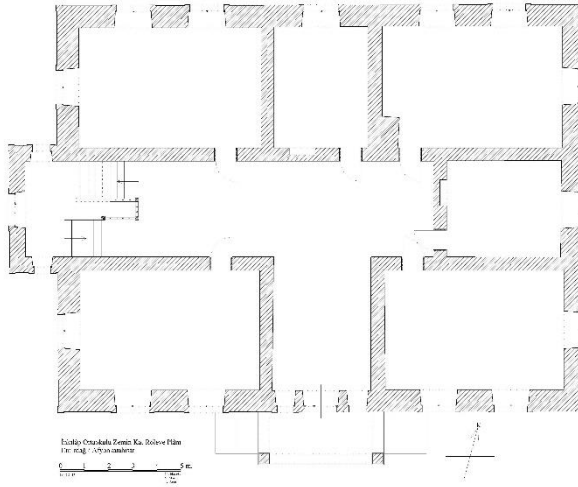

Harita 3: Bademli İlkokulu (maps.google.com'dan alınmıştır)

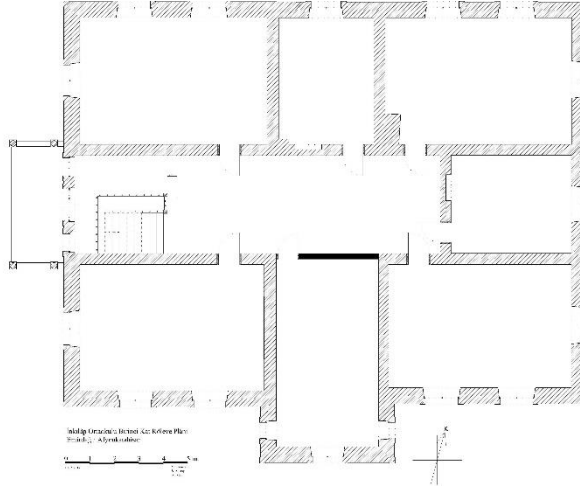
Çizimler

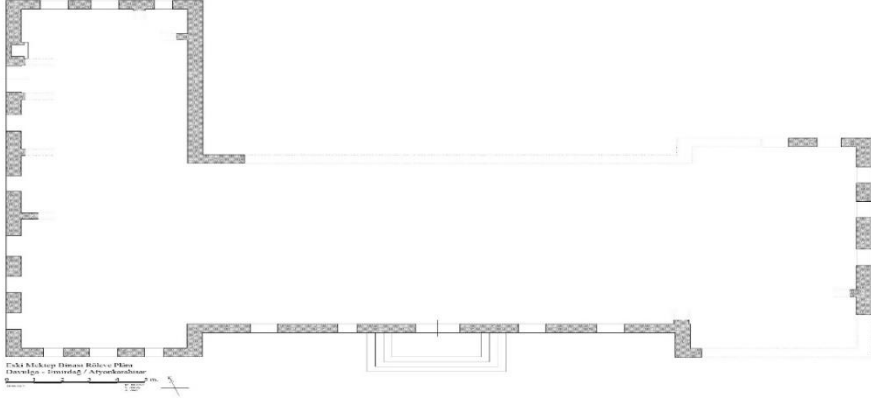
Plan 2: Emirdağ Merkez İnkılâp Ortaokulu Bodrum Kat Röleve Planı

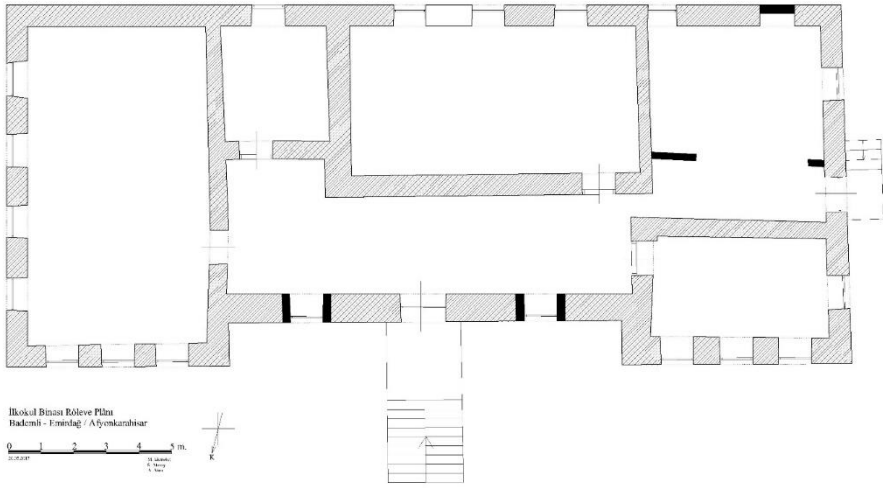
Plan 3: Emirdağ Merkez İnkılâp Ortaokulu Zemin Kat Röleve Planı

Plan 4: Emirdağ Merkez İnkılâp Ortaokulu Birinci Kat Röleve Planı

Plan 5: Emirdağ Davulga Eski Mektep Denilen Binanın Röleve Planı

Plan 6: Emirdağ Bademli İlkokul Binası Röleve Planı Fotoğraflar

Fotoğraflar

Fotoğraf 15: İnkılâp Ortaokulu Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 16: İnkılâp Ortaokulu Güney Cephesi

Fotoğraf 17: İnkılâp Ortaokulu Doğu Cephesi

Fotoğraf 18: İnkılâp Ortaokulu Batı Cephesi

Fotoğraf 19: İnkılâp Ortaokulu Giriş Eyvanı

Fotoğraf 20: İnkılâp Ortaokulu Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 21: İnkılâp Ortaokulu Zemin Kat Koridorun Batısı

Fotoğraf 22: İnkılâp Ortaokulu Zemin Kat Kuzeybatı Dersliği

Fotoğraf 23: İnkılâp Ortaokulu Yönetici veya Öğretmen Odası

Fotoğraf 24: İnkılâp Ortaokulu Birinci Kata Çıkışı Sağlayan Merdiven

Fotoğraf 25: İnkılâp Ortaokulu Birinci Katta Dersliğe
Dönüştürölen Eyvan

Fotoğraf 26: İnkılâp Ortaokulu Birinci Katta Yer alan Balkona
Geçiş

Fotoğraf 27: İnkılâp Ortaokulu Birinci Kat Balkon Korkuluk
Detayı

Fotoğraf 28: İnkılâp Ortaokulu Bodrum Kat Kuzey Girişi ve
Kalorifer Sistemi

Fotoğraf 29: İnkılâp Ortaokulu Bodrum Katta Kuzeybatıdaki Depo

Fotoğraf 30: İnkılâp Ortaokulu Bodrum Kat Doğu Girişi

Fotoğraf 31: İnkılâp Ortaokulu Bodrum Katta Depo Olarak Kullanılan Birim

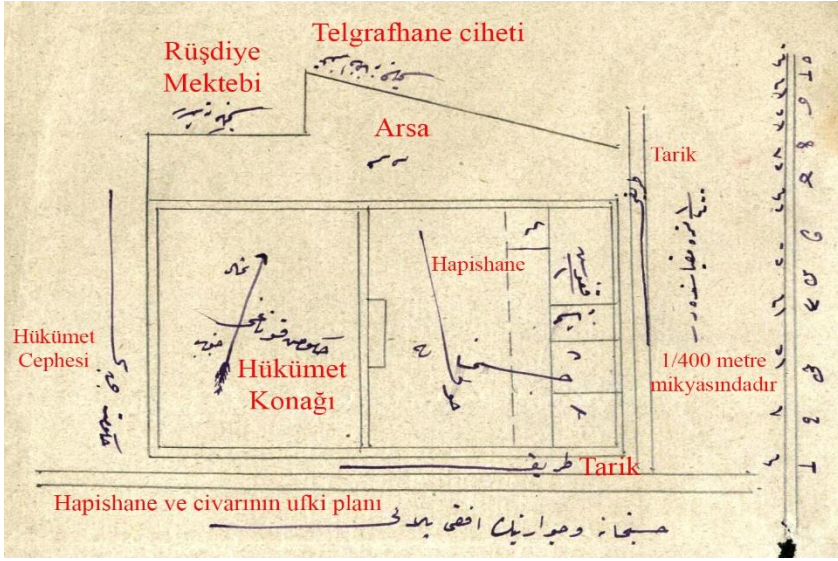
Fotoğraf 32: İnkılâp Ortaokulu Pencere Kemer Kilit Taşı Detayı

Fotoğraf 33: İnkılâp Ortaokulu Ana Girişi

Fotoğraf 34: İnkılâp Ortaokulu Birinci Kat Balkon Kapısı

Fotoğraf 35: BOA., ML. EEM. 845-27 R. 19.03.1327. Numaralı Belgedeki Kroki

Fotoğraf 36: Davulga Eski Mektep Denilen Binanın Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 37: Davulga Eski Mektep Denilen Binanın Yıkılmadan Önceki Durumu 1994. (Afyonkarahisar Müze Müdürlüğü Davulga Eski Mektep Binası Dosyasından)

Fotoğraf 38: Davulga Eski Mektep Denizlen Binanın Kuzeybatı Cephesi

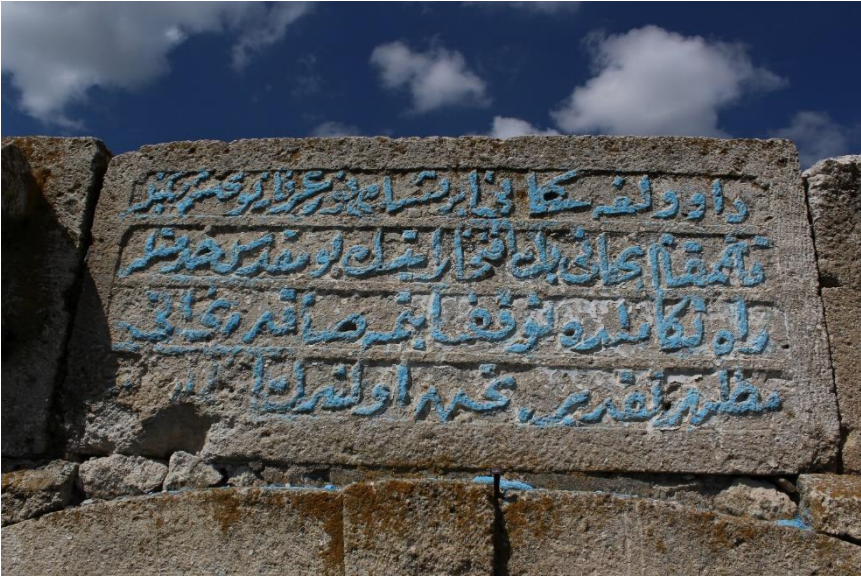
Fotoğraf 39: Davulga Eski Mektep Denilen Binanın Batı Cephesi

Fotoğraf 40: Davulga Eski Mektep Denilen Binadaki Flama /
Teber Motifi

Fotoğraf 41: Davulga Eski Mektep Denilen Binanın Ana Giriş Ayrıntısı

Fotoğraf 42: Davulga Eski Mektep Denilen Binanın Kitabesi

Fotoğraf 43: Davulga Eski Mektep Denilen Binanın İçinden
Günümüzdeki Hali

Fotoğraf 44: Davulga Eski Mektep Denilen Binanın İçindeki
Yıkılan Duvarlardan Kalan İzler

Fotoğraf 45: Davulga Eski Mektep Denilen Binadaki Ocak Nişi

Fotoğraf 46: Bademli İlkokulu Kuzey Cephesi

Fotoğraf 47: Bademli İlkokulu Batı Cephesi

Fotoğraf 48: Bademli İlkokulu Güney Cephesi

Fotoğraf 49: Bademli İlkokulu Doğu Cephesi

Fotoğraf 50: Bademli İlkokulu Doğudaki Mekân

Fotoğraf 51: Bademli İlkokulu Giriş Koridoru

Fotoğraf 52: Bademli İlkokulu Batıdaki Sonradan Düzenlenmiş
Mekân

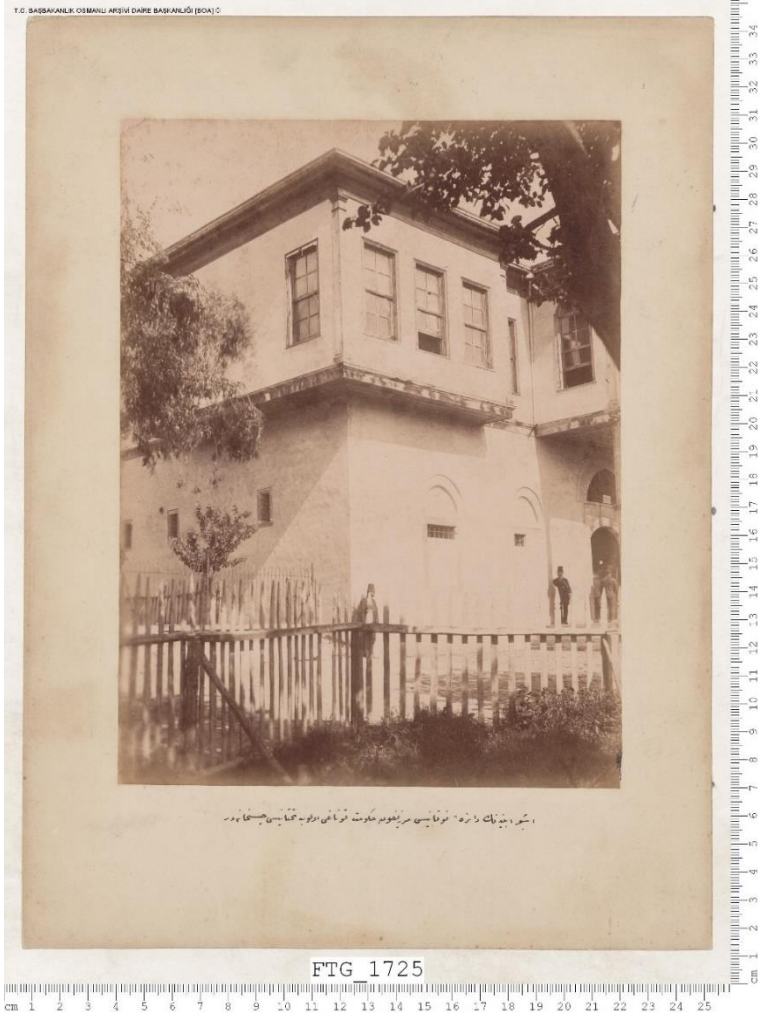

Fotoğraf 53: Davulga Eski Mektep'in Bahçesindeki Kitabe

Fotoğraf 54: BOA, Fotoğraflar FTG. f., No.1723: Samsun Ladik Kazası Hükümet Konağı Fotoğrafı

“İş bu resmin sağ cihetindeki Ebniye Ladik Kazası Hükümet dairesi olub karşısındaki daire kaza-i mezkûrun hapishanesidir.”

Fotoğraf 55: BOA, Fotoğraflar FTG. f., No. 1725: Merzifon Hükümet Konağı Fotoğrafi

"İş bu ebniyenin daire-i fevkanîsi Merzifon Hükümet Konağı olup tahtânîsi hapishanesidir."

ALPER AKSOY'UN *KUTLU TÖRE* ROMANINDA KAŞKAY TÜRKLERİNİN MİLLİ DİRENİŞ HİKÂYESİ

Taner TUNÇ*

Özet

Eserlerinde milli kimliğe dair pek çok unsura yer veren Alper Aksoy, *Kutlu Töre* romanında genel anlamda bir Türklük düşüncesinden hareket etmiştir. Kaşkay Türklerinin İran'da maruz kaldıkları zulmü konu alan bu eser, aynı zamanda Kaşkayların varoluş mücadelesini de gözler önüne sermektedir. Eserde tarihi bir gerçekliği işleyen yazar, Türk töresinin geçmişi, bugünü ve geleceği belirleyen temel bir yapı olduğu düşüncesini vurgular. Türk destan geleneğinden gelen birtakım özellikleri de barından bu eserde özellikle Gökçe Ana karakteri alp-kadın tipi olarak dikkati çekmektedir. Törenin nesilden nesle aktarılmasını sağlayan, aşiretin dirliğini ve düzenini muhafaza eden ve Türklük kimliğinin devamlılığında önemli bir işleve sahip olan bu karakter, aşiretin varoluş mücadelesinin simgesidir.

Çalışmamızda Kaşkay Türklerinin töre etrafında şekillenen yaşamları ve zulme karşı direnişleri irdelenecek, Gökçe Ana karakterinin bu direnişteki belirleyici rolü üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

Giriş

Alper Aksoy¹, 1954 yılında Afyon'un Emirdağ ilçesine bağlı Adayazı köyünde doğmuştur.² İlkokulu Adayazı köyünde, ortaokul ve

* Dr. Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, tanertunc@aku.edu.tr.

¹ Yazarın asıl adı Tayyar Aksoy'dur.

² Biyografisi hakkında yazılı kaynaklarda pek az bilgiye rastladığımız Alper Aksoy'un doğum tarihi bu kaynaklarda 1954 olarak gösterilmektedir. Bkz. İhsan Işık, *Türkiye*

liseyi Emirdağ'da okuyan yazar, daha sonra Trabzon-Fatih Eğitim Enstitüsü Türkçe bölümünü bitirir. İlk kalem denemelerini *Ötüken*, *Töre*, *Bozkurt* gibi dergilerde yapan Aksoy, 1978-82 yılları arasında *Milli Eğitim ve Kültür Dergisi*'ni, 1982-86 yılları arasında ise *Doğuş Edebiyat Dergisi*'ni çıkarır. Aynı zamanda 1978 yılında kurulan Türkiye Yazarlar Birliğinin kurucu yönetim kurulu üyeliği ve genel başkan yardımcılığı görevini 1983 yılına kadar sürdürür. Edebiyatın pek çok alanında eserler kaleme alan yazar, 1973 yılında (Tayyar Aksoy adıyla) *Çağrı* isimli şiir kitabını çıkarır. Daha sonra *Bozkurtların Türküsü* isimli hikâye kitabı yayınlanan Alper Aksoy, 1976'da *Çirkef* isimli üç perdelik piyesi ile “Dündar Taşer Tiyatro Yarışması”nda “Birinci Mansiyon Armağanı” kazanır.³ 1977 yılında Töre-Devlet yayınevinin düzenlediği “Dündar Taşer Roman Yarışması”nda bu kez *Kutlu Töre* romanı ile üçüncülük kazanır.⁴ 1983 yılına gelindiğinde *Ümraniye İçinde Vurdular Bizi* romanını yayınlayan Aksoy, yazarlık hayatına uzun bir ara verdikten sonra 2014 yılında *Kurt Nefesi* romanını çıkarır ve daha sonra Boraltan Köprüsü olayını da aynı isimle romanlaştırır.⁵

Türklük düşüncesinin ağır bastığı eserler kaleme alan Alper Aksoy'un çalışmamıza konu olan *Kutlu Töre* romanı da bu minvalde ortaya çıkmış bir eserdir. Romanda 20. yüzyılın ortalarında Kaşkay Türklerinin İran'da yaşadıkları sıkıntılar, maruz kaldıkları zulümler ve

Yazarlar Ansiklopedisi, Elvan Yay., Ankara, I. Cilt, 2004, s. 105. İmzasız, “Tayyar Aksoy”, *Bozkurt Aylık Ülkü Dergisi*, Sayı: 5, Şubat 1973, s. 15. Ancak Yazarın 4 Nisan 2015'te Hocalı Haber isimli gazetede yayınlanan “Boraltan Köprüsü Olayı: Hakikat ve Halkın Hayat Öğeleri” başlıklı *Boraltan Köprüsü* isimli romanı hakkındaki kısa bir röportajında doğum tarihi 1955 olarak gösterilmiştir. Röportaj için bkz. “<http://hocalihaber.com/boraltan-koprusu-olayi-hakikat-ve-halkin-hayat-ogeleri/>”, (24 Temmuz 2017). Biz yazılı kaynakları esas alarak 1954 yılında karar kıldık.

³ İmzasız, “Çirkef”, *Töre Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, Ankara, Aralık 1976, Yıl: 8, Sayı: 67, s. 43-44.

⁴ Yarışma sonucu için bkz. Age., s. 4.

⁵ Araştırmalarımızda yazara ait olduğu ifade edilen “Deli Devrim” ve “Ülkü Çiçekleri” isimli eserlerin var olup olmadığını yazılı kaynaklarla teyit edemediğimiz için burada bahsetmeyi uygun gördük.

varoluş mücadeleleri anlatılır. İran kaynaklarında “Kaşkâî” şeklinde geçen bu ismin nereden geldiği ve anlamı tam olarak bilinmemektedir. Son yüzyıllarda ortaya çıkmış bir topluluk olan Kaşkaylar’ın yurtları İran’ın kuzeybatısından başlayıp güneydoğuya doğru uzamaktadır. Yaşadıkları bölgeleri yaylak ve kışlak olarak kullanan Kaşkaylar, eski Türk töresini sürdürüp, töreye sıkıca bağlıdırlar. Bu durum onları İran’ın en güçlü topluluklarından biri haline getirmiştir. Kullandıkları Kaşkay Türkçesi Oğuz Türkçesinin bir şivesi olup Türkiye Türkçesine çok yakındır. 1930 yıllarda Rıza Şah’ın kurduğu yeni rejimle silahtan tecrit edilip, hükümet kontrolüne alınıp, yerleşik hayata geçmeye zorlanmışlardır. 1943 yılında dönemin Kaşkay ilhanı Nasır Han zamanında Kaşkay iline sığınan Alman ajanları, inandıkları töre gereğince İngilizlere teslim etmemeleri üzerine büyük bir saldırı tehlikesi ile karşı karşıya kalırlar ancak bu durum dönemin Tahran Türk büyükelçisi Cemal Hüsnü Taray’ın aracılığıyla atlatılır. 1963 yılında ise İran hükümetinin merkezî idareyi güçlendirme çalışmaları sırasında karadan ve havadan geniş bir harekâta maruz kalan Kaşkaylar’ın büyük bir bölümü yerleşik hayat yaşamaya mecbur bırakılmışlardır. Ancak 1979’da İran İslam Cumhuriyeti kurulunca tekrar yurtlarına dönen Kaşkaylar, yeni rejimin eski haklarını geri vermesiyle bugün parlamentoda kendi milletvekilleri ile temsil edilip, pek çoğu göçebe yaşamlarına geri dönmüştür.⁶

Romanda Kaşkay Türklerinin Direniş Hikâyesi

Kutlu Töre romanı yukarıda belirtilen bilgilerden anlaşılacağı üzere tarihsel gerçekliği yansıtan bir romandır. Bu özelliği ile belgesel ve tarihsel bir nitelik taşıyan *Kutlu Töre*, Kaşkay Türklerinin inanç, yaşayış ve geleneklerini de ortaya koyan bir “töre” romanı özelliği de gösterir.

Roman, 1943 yılında İran’da geçmektedir. Vaka, Kaşkay aşiretinin İlhan obasında kışlık yurtlarında başlar. Aşiretin ilhanı

⁶ Kaşkaylara ilişkin bilgiler Faruk Sümer’in ilgili çalışmasından alınmıştır. Bkz. Faruk Sümer, “Kaşkay”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Yıl: 2002, Cilt: 25, s. 20-22.

Gündüz Han'ın annesi olan Gökçe Ana, obada gördüğü bazı eksiklerden ötürü aşiret hatunlarına kızar ve atına binip obaları ziyarete gider. Burada da teker teker çadırları gezerek hatunların dirliği ve düzenini denetleyip ilhan obasına döner. Ertesi gün Gündüz Han'ın Tahran Tıp Fakültesinde öğrenimini yapan oğlu Husrev tahsilini bitirip obasına dönmüştür. Husrev'in en başta Tahran'a tıp tahsili için gönderilmesine töreden uzaklaşır düşüncesiyle karşı çıkan Gökçe Ana, torununun eskisi gibi olduğunu görünce rahatlar. Husrev üzerindeki alafranga giysileri çıkardıktan sonra eski Husrev'e döner. Hemen arkadaşı Karabey ile Gölek sazlığına ava gider, av esnasında Elvan'ı görür. Bu kızın Bahtiyarî aşiretinin başı Vahap Bahtiyarî'nin kızı olduğunu öğrenip obasına dönen Husrev, aşkla halden hale girer, içine döner, sessizleşir. Obadaki hatunların kızlarını kendisine yakıştırmalarına, kızların at binişlerine hiç aldırış etmeyen Husrev, annesi Esen Hatun'un zorlamalarıyla Acem aşireti olan Bahtiyarîlerin kızına âşık olduğunu söyler. Bu durum Gündüz Han ve Gökçe Ana'nın kulağına gidince aşiret bir seçim yapmak durumunda kalır: "Husrev'in kara sevdası mı? Aşiret töreleri mi?". Aşirette bu mesele konuşulurken obanın önde gelenleri Kurtbek Koca, Konurbay ve Artuk Bey Husrev'den habersiz Bahtiyarî obasına gidip Elvan'ı isterler. Ancak Elvan'ın Vahap Bahtiyarî'nin kardeşi Muttalib'in oğlu Settar'a önceden söz verildiğini öğrenip geri dönerler. Bu arada Acem hükümeti ile görüşmeye giden Gündüz Han, döndükten bir hafta sonra yaylağa göçün başlayacağını bildirir ancak sebebini söylemez. Yaylağa çıkma hazırlıkları başlar, at yarışları ve güreşlerin olduğu göç şenlikleri yapılır. Şenlik bittikten sonra tan vakti Elburz dağlarına doğru yola çıkılır. Yol esnasında tıpkı obalarda olduğu gibi düzen ve nizamı kontrol eden Gökçe Ana'dır. Yolculuk devam ederken Kurtbek Koca ve Konurbay göçün acele gerçekleşmesinde İran hükümetinin etkili olduğunu düşünürler. Yaylaklara gelmeden "Kutluk Vadisi"ne varan aşiret burada da yine bir tören düzenler, Çalık Ozan "Kutluk Geçiti" üzerine çıkıp bu tören için bestelenmiş ezgiyi kopuzla çalıp, söyler. Bu törenin ardından Kaşkay yaylaklarına varılır. Baharla

birlikte canlanan tabiat ve yaylara gelmenin verdiği sevinç birbirine karışır. Gün batınca oba ateşi yakılır ve Saltuk Koca Kurtuluş savaşında Antep savunmasına katıldığını anlatır. Bu anlatmaya dâhil olan Gökçe Ana Anadolu'yu Türklülüğün doruğu olarak niteler. Bu arada içinde aşk ateşiyle yanan Husrev, Elvan'la "Şırşır Pınarı"nda buluşur. Bu buluşmada Elvan'ın amcasının oğlu Settar'a verildiğini öğrenen Husrev sinirlenip buna izin vermeyeceğini söyler. Tahran hükümeti ile sıkıntılı durum devam etmektedir. Gündüz Han, Baydur Bey ve Kerim Kocayla birlikte Tahran hükümeti başvekili ile görüşmeye gider. Kaşkaylara ilişkin bilgi toplanan Başvekil Süheylî, iki dost aşiret Kaşkay ve Bahtiyarîler için bu yıl Elburz yaylaklarının yasaklandığını haber verir ancak Gündüz Han böyle bir şeye izin vermeyeceklerini söyleyip karşı çıkar. Tahran Hükümeti'nin bu tavrına karşı Kaşkay ve Bahtiyarî aşiretleri birlikte hareket edip, oluşturulan kurultay neticesinde yaylaklardan ovalara iskân etmeme kararı alırlar. İskân düşüncesinin arkasında bulunan İngiltere ve Amerika, Tahran hükümetine askerî harekât istediklerini bildirir. İngiltere ve Amerika'nın amacı Kaşkay yaylaklarından geçen ve Almanya'ya karşı Rusya'ya erzak sevk ettikleri Güney Şimendifer hattının güvenliği sağlamaktır. Bu sıkıntılı mesele devam ederken Bahtiyarî aşiretine bağlı Rahmanî obasına bir saldırı olur. Bu saldırıda Settar öldürülür. Daha sonra saldırı alanında yapılan araştırmada Husrev'in kaması bulunur. Husrev'in bütün itirazlarına rağmen Settar'ı onun öldürdüğüne kanaat getirilir ve Gündüz Han'ın töre gereği boynunun vurulmasına karar vererek onu kara bir çadırın içine hapseder. Daha sonra Gündüz Han, yanına Kurtbek Koca, Konurbay ve Kerim Kocayı da alarak Bahtiyarî aşiretine hem baş sağlığı hem de ölenler için Kuran okutmaya gider. Kuran okunduğu esnada Bahriyarî aşiretinden Mahmut intikam duygusuyla Gündüz Han'ı silahla vurup öldürür. Obaya getirilen Gündüz Han'a yas tutulur ve daha sonra intikamının alınması için Bahtiyarîlere seçilen yüz atlı ile saldırı düzenlenir ve bu şekilde Kaşkay ve Bahtiyari çatışması başlar. Gece Bahtiyarîler, gündüz Kaşkaylar saldırır. Karşılıklı saldırmalar devam

ederken İngilizlerin desteğiyle uzun menzilli güçlü silahlarla donatılan Bahtiyarîler, Kaşkaylara ağır kayıplar verdirirler. Bir gün İlhan obasına gelen İngiliz kuvvetlerinin elçileri, Bahtiyarîlerin bu silahlarına karşı Kaşkaylara yardım etmek istediklerini ifade ederler. Gökçe Ana içinde bulundukları zor durumu düşünerek İngilizlerin İran’da bulunan askerlerinin erzak ihtiyacını karşılama teklifi ile silah yardımını kabul eder ve tekrar Bahtiyarîlere üstünlük kurarlar. Hitler’in Güney Şimendifer hattını havaya uçurmak amacıyla İran’a gönderdiği Alman İstihbarat servisinden iki ajan, Alman-Türk dostluğuna dayanarak Kaşkaylara sığınır. Bu iki ajan, Kaşkayların Bahtiyarîlerle olan savaşında, Gündüz Han’ın öldürülmesinde, Settar’ın öldürülüp suçun Husrev’e yıkılmasında İngilizlerin parmağının olduğunu anlatıp Süheylî kabinesinin İngilizlerin elinde bir oyuncağa dönüştüğünü söylerler. Bu sözleri işiten Gökçe Ana, Husrev’i hemen kara çadırdan çıkarır. Kurultayda Kaşkay ilhanı olarak Husrev seçilir. Husrev Han, ilhan olarak aşiretin başına geçtikten bir zaman sonra Alman ajanların iadesi için obaya gelen iki İngiliz askerinin talebini reddeder. İngiliz General Charlton bu durum üzerine Süheylî’den Kaşkaylara askeri harekât düzenlemesini ister. Gerçek bir tarihî şahsiyet olarak romanın kurgusunda yer alan dönemin Tahran Büyük Elçisi Cemal Hüsnü Taray ve ateşemiliteri General Naci Okay, muhtemel savaşta çok fazla kayba uğrayacaklarından bu durumun önüne geçmek için iki Almanın iade edilmesinin daha iyi olacağını ifade ederler. Gerek Husrev Han gerek Gökçe Ana bunun töreye aykırı olduğunu asıl ölümün töresizlik olduğunu belirterek tekrar reddederler ve “Baba” olarak nitelenen Türkiye’nin kendilerine sahip çıkmak yerine bu düşünceleri dile getirmeleri aşirette bir hayal kırıklığı yaratır. Bütün çabalara rağmen sulha varılmaz ve Kaşkaylara askeri harekât başlar. Bu saldırı esnasında Gökçe Ana konuklara müsaade verir ve Alman ajanlar gider. Çok ağır saldırılara maruz kalan Kaşkaylar, Yassıbük Geçidine tek vücut olarak gider. Gökçe Ana Şimendifer hattını kav taşıyla ateşler ve havaya uçurur. Ancak saldırıda vurulur ve yaralanır. Alman

ajanların gitmesiyle İran askerleri geri çekilir. Gökçe Ana aşiretinin direnişinden mutludur. Gökçe Ana, baba ocağı Türkiye'nin sıladaki oğluna bir gün gölge olacağını belirtip aşiretin umudunu kaybetmemesi gerektiğini ifade eder ve Husrev'e "Töreni bozdurma" nasihatiyle hayatını kaybeder.

Romanda Türk Destancılık Geleneğine Ait Hususlar

Kutlu Töre romanı, taşıdığı birtakım hususiyetler bakımından Türk destancılık geleneğine yaslanmaktadır. Tesadüfî bir benzerliğin ötesinde bilinçli bir kullanım söz konusudur. Gelenekten beslenme şeklinde tanımlayabileceğimiz hususlar, romanı kendisinden yüzyıllar önce kaleme alınmış, Türk sözlü kültür birikimini yansıtan destanlarla birlikte okumamıza imkân verir. Türk destancılık geleneğinin temelinde bulunan, destanların muhteva, yapı, tip ve motif gibi unsurlarına etki eden konar-göçer yaşam tarzı, bu romanın da belirleyici unsurudur. Romanda yaşam tarzlarını yaylak ve kışlak şeklinde belirleyen Kaşkay Türkleri için yerleşik hayat bir yok oluşu ifade eder. Gökçe Ana bu tehlikeyi "Acemleşme" olarak niteleyip, yayla ve ova karşıtlığı üzerinden anlatır:

Yerleşirsek ovalara artık kalır koyunlarınız, oğullarınız, gelinleriniz... Bir Börk vuruşunda düşerler yere (...)

- Hamseleri bilirsiniz. Eynallu göçerleri ile Baharlu göçerlerini Beseriler eritmedi. İlarablar hiç yapamazdı bunu. Eynallu ve Baharluları eriten ovanın sıcağıdır. Yaylanın sert ayazı vurmayınca alınlarına ovanın cıvık güneşi vurdu. Vurunca cılk oldu beyinleri, eridi. Eridi ki gidip tahta evlerin içine hapsettiler kendilerini. Acemin Beserisine, İlarabına kanıp indiler ovalara. Ne oldu inince?.. Acemleştiler tabi. Türkün ruhu engindir. Yerle gök arasında gezinen bir ruh tahta evlerin dört duvarında bunalır. Bunalınca yitirir kendisini.

*Yitirince de Eynallu, Baharlu göçerleri gibi iki Acem aşireti ile birleşip Hamse adını alarak acemleşir.*⁷

Göçebe yaşam tarzının bir gereği olarak ortaya çıkan töreyi “eski Türklere atalarından kalan bütün kaidelerin mecmuu” şeklinde tanımlayan Ziya Gökalp, töre kelimesini “il”(devlet) ve Türk kelimeleri ile birlikte düşünür.⁸ Orhun Abidelerinden itibaren Türk sözlü ve yazılı kültüründe Gök Tanrı inancı ile birlikte yaşamı belirleyen değerler manzumesi ve istisnasız uyulması gereken kurallar, yasalar bütünü olan töre, romanda da bu işlevini sürdürmektedir. Töreden sapma, uzaklaşma veya töreye uygun davranmama “Acemleşme”, Türklükten uzaklaşma, “yozlaşma” şeklinde nitelendirilirken, töre aşiretin ve devletin devam etmesinin gerekçesi olarak sunulur. Gündüz Han’ın Kurtbek Koca’ya Husrev’in idamı için verdiği cevap aşiret için törenin önemini ortaya koyar: “- Bu meselede baba-oğul ilişkisi görünmez Kurtbek Koca! Ben varsam aşiretim için varım, törelerimi devam ettirmek için varım. Töreler yoksa yok olur aşiretim, yok olur ilhanlık, yok olur Gündüz Han!.. Yaşamak törecedir bizde.”⁹

Romanda Gök Tanrı inancı ve törelerle konar-göçer yaşamlarını düzenleyen Kaşkaylar, Türk destanlarında olduğu gibi boylara bağlı obalar şeklinde yaşarlar. Romanda Oğuz Boyuna bağlı oldukları ifade edilen Kaşkaylar, kendi aralarında da Bayat, Talas, Budak, Üç Kurt, Mengüç, Yarkın gibi boylara ve bunlara bağlı Ağırnaslı, Karadağ, İlhan, Kaytanlı gibi pek çok obalara ayrılırlar.

Türk destanlarında göçebe yaşam tarzının önemli bir motifi olarak karşımıza at, sosyal hayat içerisinde Türklerin beslenme, yeni yerleri keşfetme ve feth etme aracıdır. “Gücü ata dayanan bir toplum

⁷ Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, Ocak Yay.,Ankara, 1990, s. 18-19.

⁸ Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, (Haz. Hikmet Dizdaroğlu), Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, Ankara, 1976, s. 13-14.

⁹ Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, s. 164.

düzeninde kahramanın atsız olması düşünülemez”.¹⁰ *Kutlu Töre* romanında da bu motif benzer işlevlerle karşımıza çıkmaktadır. Romanda Atlı göçebe kültürünün beslenme tarzı olarak avcılık, törenin bir gereği olarak at eşliğinde yapılır. Yine sosyal hayatın bir parçası olarak atlar, göç şenliğindeki yarışlarda boyları temsil eder ve büyük önem taşırlar. Bu özelliklerinin yanı sıra at, -Oğuz Kağan’ın Alaca Atı, Köroğlu’nun Kırat’ı gibi- destan kahramanlarının ayrılmaz birer parçasıdır. Romanda Gündüz Han’ın kır atı da bu tarz bir özellik gösterir. Gündüz Han’ın ölümü üzerine kır at “yıkılmış”, “kederli” bir haldedir:

*Kır atı ayıramadılar Gündüz Han’ın ölüsü başından. Geminden tutup geri çekmek istediler. İşte o anda, öyle bir şaha kalktı ki gemini tutan koca beğler gemi bırakıp bildiğine bıraktılar kır atı. Kır at kudurdu, delirdi, geldi Gündüz Han’ın ölüsü başına. Bir ceylan gibi uysallaştı sonra. Eğildi Gündüz Han’ın üstüne, kara perçemlerini kokladı. Kır at höykürdü, siyim siyim yaşlar akıttı gözlerinden.*¹¹

Destanlarda at kadar önemli bir diğer motif kurt, “bozkurt” veya “gök börü” motifidir. Şamanizm inancının geliştiği zamanlardan kaynağını alan bu motif, Türeyiş, Göktürk, Oğuz Kağan ve Manas destanlarında çoğalışın, kurtarıcılığın, kahramanlığın, cesaretin ve yol gösterişin sembolüdürler.¹² Oğuz Kağan destanında ordulara gökten inen bir ışık içinde yol gösteren Bozkurt, benzer işleviyle Kutlu Töre romanında da görülür. Kaşkay aşiretine yaylak göçü sırasında “Kutluk Vadisi”nde yol gösteren bir bozkurttur:

Kutluk Geçidinin kemerinin orta belinde dev gözüne benzer bir oyuk vardır. Geceleri mavi gözlü, boz yeleli bir Bozkurt tüner

¹⁰ Dr. Mehmet Yardımcı, *Türk Halk Edebiyatında Nesir ve Nazım Nesir Karışık Türler*, Kanyılmaz Matbaacılık, İzmir, 2013, s. 223.

¹¹ Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, s. 170.

¹² Bu motif hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Öztürk, *Çağların İçinden Türk Destanları*, Pozitif Yay., İstanbul, 2012, s. 77-89.

*bunun içine. Bozkurt'un oyuğa girdiği anda mavi bir ışıık hâlesi gök kuşağı gibi sarar kayayı... Gün ufuktan kızargın bir tepsi gibi görüldüğünde dokuz kere ulur bu Bozkurt. Uluması şafağın kızılığı içinde vadiyi yırtıp bütün Elburz koyaklarına yayılır. Bu ses her şafak söküşte dokuz kere duyulur.*¹³

Türkler tarihleri boyunca inanç ve yaşam tarzlarındaki değişimlere rağmen özde değişmeyen birtakım kalıpları muhafaza etmişlerdir. And (yemin), beddua (kargış) ve yas bu kalıplardan bazılarıdır. Türkler kendi inanç ve törelerine göre kutsal saydıkları değerler üzerine and içerler. Romanda da bu inancın izlerini görmekteyiz. Kaşkay ilhanı Gündüz Han, Bahtiyarîlerle ittifak içinde bulunurken “Görklü Tanrının adı ve töreleri üstüne and içerim!... Andımdan dönersem, gök girsin, kızıl çıksın!” demiştir.¹⁴ Romanda sıklıkla geçen “Gök girsin, kızıl çıksın” ifadesi Türk kültürü açısından önemli bir yemin sembolüne işaret eder. Bu formel ifade, *Divanü Lügati't Türk*'te Kırız, Yakabu ve Kıpçak Türklerinin biriyle ittifak yaptıklarında ya da yapılan anlaşmaya taraf olduklarında kınından sıyrılmış bir kılıç önünde and içmeleri şeklinde geçmektedir.¹⁵ Bir ittifak anında yapılan bu yemin, romanın başka bir yerinde Gündüz Han'ın intikamını almak için silah üzerine yapılır. Bu tarz bir and içmenin dışında Türklerin kargış (beddua) yoluyla and içmeleri de romanda karşımıza çıkar. Gündüz Han'ın intikamının alınması için Gökçe Ana'nın yiğitlere ettiği yemin bu şekildedir: “Almazsanız Gündüz Han'ın intikamını, üstte tepesi açık yağız gök bassın, altta göğsü tüylü kara yer bassın, Gündüz Hanın kutu bassın bahtınıza.”¹⁶ Romandaki bu ifadeler Orhun Abideleri'nde geçen “Üze gök tengri asra yağız yir”¹⁷ kullanımının yemin formundaki görünümüdür.

¹³ Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, s. 87.

¹⁴ Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, s. 126.

¹⁵ Mahmûd El-Kâşgarî, *Divânü Lügati't-Türk*, (Türkçe çeviri ve düzenleme: Serap Tuba Yurteser, Seçkin Erdi), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 550.

¹⁶ Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, s. 171-172.

¹⁷ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2007, s. 8.

“And” formunun yanı sıra “yas” için kullanılan ifadeler romanın gelenekle ilişkisini gösterir. Oğuzlarda yas tutma törelerde benimsenmiştir. Ölüm sonrasında yaşanan üzüntü bütün obaya hâkim olur. Romanda Gündüz Han’ın ölümü sonrası hatunların kara giyinmeleri, dizlerini dövmeleri, bağrırlarını yırtıp tırnaklarını yanaklarına geçirmeleri şeklindeki yas âdeti *Dede Korkut Kitabı*’nın “Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı”nda ve “İç Oğuza Taş Oğuz Âsi Olup Beyrek Öldüğü Boy”da aynı şekilde karşımıza çıkar.¹⁸

Türk destan geleneğinde vakanın ilerlemesini sağlayan, içinde yaşadıkları toplumun reel şartlarının ortaya çıkardığı birtakım tiplere rastlamaktayız. “Muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil”¹⁹ eden bu tipler, sosyal yönden bir anlam taşırlar. Destanlarda “Alp-alperen tipi”, “bilge tipi”, “ozan tipi”, “kadın tipleri” gibi belli başlı tiplere rastlamaktayız²⁰. *Kutlu Töre* romanında da bu kategoriye sokabileceğimiz bazı roman kişileri vardır. Epik destan geleneğinin merkezinde bulunan alp tipinin romandaki karşılığı Gökçe Ana’dır. Romanda alp-kadın tipinin yanı sıra bilge tip olarak da karşımıza çıkan Gökçe Ana, törenin ve atlı göçebe yaşamın ortaya çıkardığı bir semboldür. Destanlardan romana yansıyan bir diğer tip ise “bilge tipi”dir. Oğuz Kağan’da “Uluğ Türk”, “İrkıl Ata”, Manas’ta “Bakay”, Dede Korkut’ta “Dede Korkut” olarak karşımıza çıkan bu tipin romandaki örnekleri “Gökçe Ana”nın yanı sıra “Kurtbek Koca”, “Konurbay” ve “Saltuk Koca”dır. Topluma manevi liderlik yapan, öğüt veren ve sezgileriyle yol gösterici özelliklere sahip olan bu tipler, aşiretin karşılaştığı sorunlara da çözüm ararlar. Aşiret, Husrev’in töreye uymayan sevdası ve sonrasında yaşananlarda, Tahran

¹⁸ Muharrem Ergin (Haz.), *Dede Korkut Kitabı-1*, TDK Yay., Ankara, 2014, s. 130, 132, 249.

¹⁹ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tablilleri*, Dergâh Yay., İstanbul, 2014, s. 5.

²⁰ Destanlardaki tipler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yay., Ankara, 2011, s. 100-112. Dr. Mehmet Yardımcı, *Türk Halk Edebiyatında Nesir ve Nazım Nesir Karışık Türler*, s. 216-221. Ali Öztürk, *Çağların İçinden Türk Destanları*, s. 52-73.

Hükümeti ile ortaya çıkan sıkıntıda Kurtbek Koca ile Konurbay’a başvururlar. Kurtuluş Savaşı’nda Kaşkayların Anadolu’ya gönderdiği yardım kuvvetlerinin içinde olan Saltuk Koca ise savaşa dair anılarını anlatarak, töre ve Türklük bilincinin yerleşmesinde rol oynayan bir bilgedir. Husrev’e ilhanlık sancağını verip öğütte bulunan yine “Kaşkayların akıl dağı, Kaşkayların soylu beği, Kaşkayların içinde yanan ceng ateşi” olarak nitelenen Saltuk Koca’dır. Romanda dikkatimizi çeken bir diğer tip ozan tipidir. Ozan tipi konusunda Dede korkut kitabı Türk kültür tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. ““Ozan” denince “Dede Korkut”un “Dede Korkut” denince de “ozan”ın akla geldiği bir kültürel doku”da Korkut Ata “ozanların piri” olarak kabul görmüştür.²¹ *Kutlu töre* romanında karşımıza çıkan Çalık Ozan aşiretin önemli zamanlarına kopuzuyla eşlik eder. Yaylak göçü eğlencelerinde, “Kutluk Geçiti”nde geçilmesi sırasında, Gökçe Ana ölmek üzereyken Çalık Ozan ve kopuzunu görmekteyiz. Romanda ilhan obasına uzun zamandır uğramayan Çalık Ozan, kendisine çıkışan Gökçe Ana’ya gerekçe olarak oba beylerinin kopuz sesi dinlemek için ozanın kopuzunu alıp kaçmalarını gösterir. Gökçe Ana’nın kopuz ve töre arasında bağlantı kurduğu cümleler aşiretin için bu tipin önemi ortaya koyar:

*Bunun için geciktiysen sözüm yok. Bu bir töredir Ozan! Töremizde kopuz varsa, koşma varsa, sagu varsa, destan varsa... Ozan kişi çalıp söyleyecek demektir bunları... Gökçe Anan gibi koca analar. Saltuk Beğ gibi koca beğler bir öz verdiyse aşirete, onu ateşleyecek senin kopuzundur. Senin kopuzun yalımlandıracaktır gönüllerdeki özü, gönüllerdeki duyguları...*²²

²¹ Dede Korkut’taki ozan tipleri hakkında bkz. Yard. Doç. Dr. Ali Yakıcı, “Dede Korkut Kitabında Görülen Ozan Tiplerinin Türkiye Sahası Âşıklık Geleneğinin Oluşumuna Etkisi”, *Millî Folklor*, 2007, Yıl 19, Sayı 73, s. 40-47.

²² Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, s. 139.

Kutlu Töre romanında geçen bazı isimler Oğuz Kağan ve Manas Destanındaki isimleri akla getirmektedir. Romanda geçen Akılay, Ayçörek, Konurbay, Kanıkey, Çalıbay isimleri aynı şekilde Manas destanında karşımıza çıkar. Gündüz, Gökçe, Aybala, Göktaş gibi isimler ise Gün, Ay, Yıldız ve Gök, Dağ, Deniz kozmik âlemle ilgili isimlerin olduğu Oğuz Kağan Destanı'nı akla getirir. Bu benzer tutum Eski Türklerin din ve tabiat algısı ile ilgilidir.

Kaşkay Türklerinin Varoluş Mücadelesinin Sembolü: “Gökçe Ana”

Atlı göçebe yaşam tarzı, savaşlar ve coğrafi şartlar, Türk epik destan geleneğinde idealize edilmiş kahraman tiplerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu tiplerin başında gelen ve “alp tipi” olarak kabul edilen bu kahramanlar, İslamiyet'in kabulünden sonra da sahip oldukları temel özellikleri devam ettirmişlerdir. “Alp tipi”, fizik olarak güçlü, cesur, olağanüstü özelliklere sahip, milli ve kutsal vatanseverlik ülküsünü taşıyan, toplumun dirliği ve birliği için mücadele eden kurtarıcı bir kahramandır. Aça, destanlardaki bu tipleri Türk topluluklarının tarihte uğramış oldukları sosyal, siyasi, iktisadi, coğrafi ve kültürel değişimleri de göz önüne alarak iki ana gruba ayırmıştır:

Bunlardan ilki, Güney ve Kuzey Sibiry Türklerinin destanlarında görülen ve daha çok esaret altındaki ya da yabancı hanlar tarafından yağmalanmış kabilesini ve obasını esaretten kurtarma; esir edilen ya da öldürülen aile fertleriyle kendi hanları tarafından zulme uğrayan ulusun intikamını alma düşünceleriyle harekete geçen mazlum bahadırları kapsarken ikincisi de Oğuz Kağan örneğinde olduğu gibi büyük devlet kurma idealine sahip, törenin sürekliliğini sağlamaya çalışan, daha medenî bir toplumun temsilcisi olan bahadırları içine almaktadır. Bir de her iki sınıflandırmadaki bahadırların ortak özelliklerini yansıtan bahadırlardan söz etmek mümkündür. Manas, hem Güney ve Kuzey Sibiry

*kahramanlık destanlarındaki bahadırlar gibi, esaret altındaki ulusun yeniden özgürleşmesini sağlama, hem de birinci aşamayı tamamladıktan sonra büyük devlet kurma mücadelesini vermektedir.*²³

Göçebe toplum yaşamı “kuvvetli insan tipini”ni zaruri kılar.²⁴ Türk kahramanlık destanlarında kadın, erkeğin daima yanındadır. Türk sözlü ve yazılı anlatı geleneğinde erkek kadar cesur, akıllı, çevik, millet, vatan ve töre bilincini taşıyan, kurtarıcı pek çok alp tipi kadın görmek mümkündür. Dede Korkut Kitabı’nda “Bamsı Beyrek”teki Banı Çiçek ve “Kan Turalı”daki Selcen Hatun cesur, güçlü ve kendi kaderlerini tayin etme iradesine sahip alp tipi kadınlardır.²⁵ Manas destanında bu tipin öne çıkan kahramanı Manas’ın eşi Kanıkey’dir. Kanıkey’in ata binip düşmanla korkusuzca savaşması, yaralanmasına rağmen Manas’ı ölümden kurtarması alp tipi kadın olduğunu gösterir.²⁶ Köroğlu Destanı’nın kadın kahramanlarından Telli Nigar ve Dâna Hanım da yukarıdaki kahramanlarla benzer özelliklere sahip alp kadın olarak karşımıza çıkmaktadırlar.²⁷ Bu eserlerin yanı sıra Kırgızların “Cangıl Mırza”, Hakasların “Ay Huucın” ve “Huban Arıg”, Tıva Türklerinin “Boktug Kiriş-Bora Şeeley” ve Karakalpak Türklerinin “Kırk Kız”²⁸, “Uygurların Nözügüm, Başkurtların Zaya

²³ Mehmet Aça, “Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri”, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları* (Haz. Prof. Dr. Saim Sakaoglu, Prof. Dr. Ali Duymaz), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 163-164.

²⁴ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*, s. 51.

²⁵ Metin Ekici, “Dede Korkut Kitabı’nda Kadın Tipleri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri*, (Yay. Haz. Dr. Alev Kâhya Birgül, Aysu Şimşek Canpolat), Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1999, s. 131-133.

²⁶ Abdülkadir İnan, *Manas Destanı*, MEB Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 43. Destandaki diğer alp kadınlar için bkz. Çiğdem Akyüz, “Manas Destanında Alp Kadın Tipi”, *Mukaddime*, Sayı 1, 2010, s. 169-180.

²⁷ Metin Ekici, “Anadolu Sahası Köroğlu Anlatımlarında Kadın Tipleri”, *Millî Folklor*, Yıl: 11, Sayı: 44, s. 12-13.

²⁸ Mehmet Aça, Metin Ekici, A. Müge Yılmaz, “Anonim Halk Edebiyatı”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, 2012, s. 171.

Tülek ile Su Suluv”²⁹ destanlarında da kadın başkahramanlara rastlamak mümkündür.

Atlı göçebe yaşam tarzının ortaya çıkardığı ve Türk destancılık geleneğinde pek çok örneğini gördüğümüz alp tipi kadın, modern bir tür olarak roman ve hikâyelerde de karşımıza çıkmaktadır. İsmail Gaspıralı’nın “Arslan Kız” isimli büyük hikâyesi, yaşadığı şehri Kalmuk ve Çin istilasından kurtarmaya çalışan Gülcemal isimli alp tipi kadının verdiği mücadeleyi anlatır.³⁰ Benzer bir mücadeleyi vererek evini Rus milislere yıktırmayan Rozalya Ana, bu tavrıyla Kırım Türklerinin umudunu da ayakta tutan alp tipi kadındır.³¹ Toplumsal hafızanın taşıyıcısı olan bu tiplerinin en belirgin özellikleri “bu günün sıkıntılarına dayanırken yarını hazırlayan kadınlardan” olmalarıdır.³² *Kutlu Töre* romanında alp tipi kadın olarak düşünebileceğimiz Gökçe Ana da kutsal gördüğü değerlerinden taviz vermeyerek töresi ve halkı uğruna ölüme gider, bir anlamda yarını hazırlar.

Gökçe Ana düşünceleri ve inancıyla olduğu kadar görünüşüyle güçlü ve kendinden emindir:

Susuz çöl yanığında esmer, ince, uzun bir çehre. İnce, uzun çehrede kalın çatık kaşlar.. Erik kurusu gözlerde donmuş, kendine güven dolu bir kişiliğin ser görüntüsü..Kartal gagası uzun bir burun.. Kartal gagası uzun burnun altındaki dudaklarda halkalanmış gül kabarmasında tebessümler.. Pembesi esmere çalan çıkıntılı elmacık kemiklerin parlaklığı solmak üzere olan bir gülün pörsümüşlüğünde.. Elleri küt tırnaklı, kabarık damarlı ve yanığımsı pütürlükte.

²⁹ Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, s. 109.

³⁰ İsmail Gaspıralı, *Seçilmiş Eserleri: 1 Roman ve Hikâyeleri*, (Haz. Yavuz Akpınar, Bayram Orak, Nazım Muradov), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003, s. 361-403.

³¹ Sevinç Çokum, *Rozalya Ana*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995, s. 7-22.

³² İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., İstanbul, 2006, s. 361.

*Yanığimsı pütürlükteki ellerini dizlerine dayamadan kalktı
ayağa.. Kalktığında görüldü selvi uzunluğunda ve
doğruluğundaki boyu.. Yetmiş aşkındı yaşı Beli halâ dimdik,
yürüyüşü halâ canlı..Başını eğerek çıktı otağdan dışarı.*³³

“Bütün Kaşkayların aklı, bilgisi ve tecrübesi olarak”³⁴ anılan ve bu özelliği ile bilge bir tip olarak da karşımıza çıkan Gökçe Ana, kendinden emin, aklına koyduğunu yapan biridir. Aşiretin dirliğini ve düzenini de muhafaza eden odur. Aşirete bağlı bütün obaları at üstünde gezerek kontrol etmekte, tembellik edip töreye uygun davranmamayı “acemleşme” olarak nitelemektedir. Yaylak göçü sırasında da aşiretin düzeni yine Gökçe Ana tarafından sağlanmaktadır.

Aşirete dirlik ve düzen getiren Gökçe Ana, törenin benimsenmesinde ve aktarılmasında bir taşıyıcı işlevi görmektedir. “Gökçe Ana demek aşiret töresi demektir”³⁵ şeklinde bir anlayışa sahip olan Kaşkaylar, Husrev’in Bahtiyarî aşiretinden Elvan’a âşık olduğunu öğrendiklerinde Gökçe Ana’nın ne diyeceğini merak etmişlerdir. Aşiret üyelerine her fırsatta Türklük ve töre bilinci hatırlatan Gökçe Ana, hatunlara törenin öneminden bahsederek töreyi önce hatunlarda aradığını ifade eder:

- Bire Hatun kişiler! Deminden beri töre der dururum da kimse sormaz töre nedir diye. Siz sorarsanız ben de derim ki: Atalarımızdan görüp öğrendiklerimizdir töre dediğim. Dünden bu güne kalanlardır töre dediğim. Kimse kendi çıkardığına diyemez töre. Bazan halınızda bir nakış, bazen giyiminizde bir biçim, bazan ağzınızdan çıkacak sözlere bir dizgindir. Hayatınıza bir yoldur. Yaylakların dik bayırlarını bilirsiniz. Çığra nedir bilirsiniz onu da. Çığradan yürümeyen nasıl yuvarlanır bayırdan aşağı. İşte öyle yuvarlanır töre

³³ Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, s. 5.

³⁴ Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, s. 7.

³⁵ Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, s. 32.

*çığrısından sapan. Bizim aşığımız Acem çukuru. Yuvarlanan oraya düşecektir. Giyiminizden deyimimize, aşınızdan başınıza kadar başka olun Acemden. Olmazsanız eğer, kızlarınız böyle hamarat, oğullarınız böyle saygılı olmaz. Kimin erini, kızını, oğlunu yolsuz görürsem önce hatununa söyleyeceğim sözümü. Başka kimseye değil. Siz töreliyseniz törelidir oğul, törelidir kız...*³⁶

Her defasında törenin aşiret için önemine ve olmazsa olmaz bir değer olduğuna değinen Gökçe Ana, Kurtuluş savaşının verildiği yıllarda aşiretin ilhanı olan Danyal Han'a aşiret yiğitlerinin Anadolu'ya yardım için gitmeleri gerektiğini ifade eder. Konuşmada Gökçe Ana'nın Danyal Han'a söyledikleri töre ve Türklük anlayışı ile Anadolu'ya bakışını göstermesi bakımından dikkate değerdir:

*“Türk bir dağdır Danyal Han! Töreler de yaylak otu! Dağ yeşilliğiyle dağdır, yeşilliğiyle güzeldir. Ot da, dağ olursa vardır. Kaşkay Aşireti Türk dağının küçük bir tepesidir. Dağın yüceliği zirvesiyle ölçülür Danyal Han! Türk dağının doruğu Anadoludur şimdi. Anadolu doruğu parçalanıp düşman eline geçerse Kaşkay tepesi on yıl dayanmaz. Yunanı, İngilizi, Fransız ve Ermenisi Anadoluya çullanmışlar. Bir şeyler yapmalısın Danyal!”*³⁷

Bahtiyarî Aşireti'nin İngilizlerden aldıkları uzun menzilli silahlarla Kaşkaylar üzerinde üstünlük kurmaya başlamaları aşiret beylerinden Resul Bey'de umutsuzluğa yol açar ve bu yılki yaylağın kısa sürmesini teklif eder. Bu teklif üzerine Gökçe Ana, Acemin törelere kastettiğini, ovalara inince asıl o zaman aşiretin özü ve töresi kaybedilip, yok olunacağını dile getirir. “Kişiler ölür töreler yaşar! Töreler yaşarsa bil ki ölmekle bitmez aşiret” diyerek Resul Bey'e karşı çıkar.³⁸ İran'da İngiliz baskısından kaçıp Kaşkaylara sığınan iki

³⁶ Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, s. 54.

³⁷ Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, s. 99.

³⁸ Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, s. 182.

Alman ajanının durumunda da benzer bir tavrın alındığını görmekteyiz. Aşiret, töreye uygun olmadığı gerekçesiyle Alman ajanları İngilizlere teslim etmez. Türk heyetinden Naci Okay'ın Kaşkayları oluşacak tehlikelerden korumak için yaptığı iade talebine Gökçe Ana karşı çıkar: “- Aşiretimizin şerefini ayaklar altına almak demektir bu! Buna yalnız Husrev Han değil hiçbirimiz yanaşmaz. Kutlu Töreyi bozamayız biz.”³⁹

Türk heyetinin kendisinde yarattığı hayal kırıklığı içerisinde inandığı töreden taviz vermeyen Gökçe Ana, aşirete düzenlenen askerî harekâta da aynı tavrını sürdürür. Gökten yağan kurşunlarla yaralanmasına rağmen düşmanın “nefes borusu” olarak nitelenen “şimendüfer hattı”nı havaya uçurur. “Kaşkayların koca anası! Elburzların soylu anası! Töre belleten, akıl öğreten, aşirete düzen, obalara izan veren koca ana” ölümlere ve yaralanmalara rağmen aşiretinin direnişinden mutludur.⁴⁰ Savaşta aldığı yaradan ötürü durumu ağır olan Gökçe Ana, ölmeden önce Husrev Han'a töreden ayrılmamayı nasihat ederek Kaşkayların varoluş mücadelesinin sembolü olur: “- Şün çaresi yok Husrev Han! Umutsuzluğa düşme hiçbir zaman. Şu sözümü de hiç irak etme zihninden ki töre kanda boğulmaz Husrev Han! Töre kinle yıkılmaz Husrev Han! Böyle bil de bozdurma töreni!.. Bozdurma Husrev Han!...”⁴¹

Sonuç

Alper Aksoy'un Kaşkay Türklerinin tarihte yaşadıkları olaylardan hareketle kaleme aldığı *Kutlu Töre*, Türklüğün ve töre bilincinin önemini konu alan bir romandır. Ele aldığımız bu eserde Türk destancılık geleneğinden beslenen yazar, geleneğe ait pek çok unsuru roman formunda işlemiştir. Atlı göçebe yaşam tarzının hâkim olduğu Türk Destancılık geleneğinden gelen birtakım motif ve tiplere de yer vermektedir. Toplumun ortak hafızasını ve kültürünü yansıtan

³⁹ Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, s. 234.

⁴⁰ Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, s. 252.

⁴¹ Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, s. 256.

bu motif ve tipler, geçmişin ana ve geleceğe taşınmasında önemli unsurlardır. *Kutlu Töre* romanında özellikle “Gökçe Ana” üzerinden Türklük ve töre bilincinin sonraki kuşaklara aktarımı yapılmıştır. Hem Alp tipi kadın hem de bilge kadın tipinin gerektirdiği özellikleri taşıyan “Gökçe Ana” içinde yaşadığı toplumun varoluş mücadelesinin sembolü, ortak hafızası olmuştur.

Kaynakça

Abdülkadir İnan, *Manas Destanı*, MEB Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 43.

Ali Öztürk, *Çağların İçinden Türk Destanları*, Pozitif Yay., İstanbul, 2012.

Alper Aksoy, *Kutlu Töre*, Ocak Yay., Ankara, 1990.

Çiğdem Akyüz, “Manas Destanında Alp Kadın Tipi”, *Mukaddime*, Sayı 1, 2010, s. 169-180.

Dr. Mehmet Yardımcı, *Türk Halk Edebiyatında Nesir ve Nazım Nesir Karışık Türler*, Kanyılmaz Matbaacılık, İzmir, 2013.

Faruk Sümer, “Kaşkay”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Yıl: 2002, Cilt: 25, s. 20-22.

İhsan Işık, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan Yay., Ankara, I. Cilt, 2004.

İmzasız, “Tayyar Aksoy”, *Bozkurt Aylık Ülkü Dergisi*, Sayı: 5, Şubat 1973, s. 15.

İmzasız, “Çirkef”, *Töre Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, Ankara, Aralık 1976, Yıl: 8, Sayı: 67, s. 43-44.

İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., İstanbul, 2006.

İsmail Gaspıralı, *Seçilmiş Eserleri: I Roman ve Hikâyeleri*, (Haz. Yavuz Akpınar, Bayram Orak, Nazım Muradov), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003.

Mahmûd El-Kâşgarî, *Dîvânü Lügâti't-Türk*, (Türkçe çeviri ve düzenleme: Serap Tuba Yurteser, Seçkin Erdi), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

Mehmet Aça, “Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri”, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları* (Haz. Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Ali Duymaz), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016.

Mehmet Aça, Metin Ekici, A. Müge Yılmaz, “Anonim Halk Edebiyatı”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, 2012.

Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*, Dergâh Yay., İstanbul, 2014.

Metin Ekici, “Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler”, *Millî Folklor*, Yıl: 11, Sayı: 44, s. 10-17

Metin Ekici, “Dede Korkut Kitabı’nda Kadın Tipleri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri*, (Yay. Haz. Dr. Alev Kâhya Birgül, Aysu Şimşek Canpolat), Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1999, s. 131-133.

Muharrem Ergin (Haz.), *Dede Korkut Kitabı-1*, TDK Yay., Ankara, 2014

Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2007.

Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yay., Ankara, 2011.

Sevinç Çokum, *Rozalya Ana*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995.

Yard. Doç. Dr. Ali Yakıcı, “Dede Korkut Kitabında Görülen Ozan Tiplerinin Türkiye Sahası Âşıklık Geleneğinin Oluşumuna Etkisi”, *Millî Folklor*, 2007, Yıl 19, Sayı 73, s. 40-47.

Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, (Haz. Hikmet Dizdaroğlu), Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, Ankara, 1976.

“<http://hocalihaber.com/boraltan-koprusu-olayi-hakikat-ve-halkin-hayatogeleri/>”, (24Temmuz 2017).